

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LJUBLJANA
XIII. LETNIK, 1-4
1961/62

C 91191
+

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Dušan Pirjevec</i> : Ivan Cankar in naturalizem	1
<i>Mirko Rupel</i> : Trubar in Hrvati	49
<i>Dušan Voglar</i> : Vodnikovo poznavanje Horaca	60
<i>Tine Logar</i> : Slovenski govori v Istri in njihova geneza	88
<i>Joka Žigon</i> : Prešernoslovne študije II	98
<i>Veno Taufer</i> : Prvi odmevi M. Gorkega v slovenski javnosti	117
<i>Bojan Čop</i> : Etyma balto-slavica V	181
<i>Mirko Rupel</i> : Trubar išče novega pridigarja za Ljubljano	211
<i>Oton Berkopec</i> : Doneski k literarnim stihom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovskim in Fr. Palackim	225
<i>Jakob Rigler</i> : Tendence pri razvoju l-a	241
ZAPISKI IN GRADIVO	253
KNJIZNE OCENE IN POROČILA	303

Č 91191

SLAVISTIČNA REVIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani

Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji

Inštitut za literature pri Slovenski akademiji

Uredniški odbor: FRANCE BEZLAJ, ANTON OCVIRK, DUŠAN PIRJEVEC,
JOSIP VIDMAR

Rokopise sprejema odgovorni urednik ANTON OCVIRK
Murnikova 18, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LETNIK XIII
1961/62
LJUBLJANA

Uredniški odbor

FRANCE BEZLAJ
ANTON OCVIRK
DUŠAN PIRJEVEC
JOSIP VIDMAR

Odgovorni urednik

ANTON OCVIRK

Izdajajo

SLAVISTIČNO DRUŠTVO V LJUBLJANI
INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK
INŠTITUT ZA LITERATURE
PRI SLOVENSKI AKADEMIJI

Založnica

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE
Za založbo odgovoren Ivan Bratko

Tiska

TRIGLAVSKA TISKARNA V LJUBLJANI

KAZALO

RAZPRAVE

<i>Berkopec Oton</i> : Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovskim in Fr. Palackim	225
<i>Čop Bojan</i> : Etyma balto-slavica V: 1. Sl. <i>koristъ</i> . 2. <i>bâratî</i> . 3. * <i>dreoje</i> . 4. Slvn. <i>tavati</i> . S. <i>obotáoljati se</i> . 6. <i>tuúe</i> . 7. <i>žъzlъ</i> , <i>žъzlo</i>	181
<i>Logar Tine</i> : Dialektološke študije: XI. Slovenski govori v Istri in njihova geneza	88
<i>Pirjevec Dušan</i> : Ivan Cankar in naturalizem	1
<i>Rigler Jakob</i> : Tendence pri razvoju l-a	241
<i>Rupel Mirko</i> : Trubar in Hrvati	49
<i>Rupel Mirko</i> : Trubar išče novega pridigarja za Ljubljano	211
<i>Taufer Veno</i> : Prvi odmevi Maksima Gorkega v slovenski javnosti	117
<i>Voglar Dušan</i> : Vodnikovo spoznavanje Horaca	60
<i>Žigon Joka</i> : Prešernoslovne študije: 3. Življenjsko ozadje in pesemske zveze »Izgubljene vere«	98

ZAPISKI IN GRADIVO

<i>Angyal Andrija</i> : Razvitak mađarske slavistike	278
<i>Berkopec Oton</i> : Kopitarjevi prepisi slovenskih ljudskih pesmi v zapuščini Josefa Dobrovskega	253
<i>Berkopec Oton</i> : Južnoslovanski rokopisi na praški razstavi ...	284
<i>Budal Andrej</i> : O slovenistiki v Italiji po drugi svetovni vojni	267
<i>Rupel Mirko</i> : Dve pismi Štefana Konzula	275
<i>Rupel Mirko</i> : Nova protestantska knjiga	301
<i>Slizinski Jerzy</i> : Sienkiewiziana sloveńskie	298

KNJIZNE OCENE IN POROCILA

<i>Kranzmayer Eberhard</i> : Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch (<i>Francè Bezljaj</i>)	305
<i>Pro domo</i> (<i>Josip Badalič</i>)	311
<i>Še enkrat Badaličeva Jugoslavica</i> (<i>Mirko Rupel</i>)	312

TABLE DES MATIERES

ARTICLES DE FOND

<i>Berkopec Oton</i> : Contributions aux relations littéraires de Prešeren et Čop avec Fr. Čelakovski et Fr. Palacky	225
<i>Čop Bojan</i> : Etyma balto-slavica V: 1. Sl. <i>koristъ</i> . 2. <i>bârati</i> . 3. * <i>drevoje</i> . 4. Slvn. <i>tavati</i> . 5. <i>obotavljati se</i> . 6. <i>tuńe</i> . 7. <i>žьzlo</i> , <i>žьzlo</i>	181
<i>Logar Tine</i> : Etudes dialectologiques XI: Les parlars slovènes en Istrie et leur génèse	88
<i>Pirjedec Duřan</i> : Ivan Cankar et le naturalisme	1
<i>Rigler Jakob</i> : Les tendances d'évolution du <i>l</i>	241
<i>Rupel Mirko</i> : Trubar et les Croates	49
<i>Rupel Mirko</i> : Trubar cherche un nouveau prédicant pour Ljubljana	211
<i>Taufer Veno</i> : Les premiers échos de l'œuvre de M. Gorki dans le vie publique slovène	117
<i>Voglar Duřan</i> : Vodnik, connaisseur d'Horace	60
<i>Žigon Joka</i> : Etudes sur Prešeren. 3. Le fond réel et les connexions littéraires de la Foi perdue (<i>Iz gubljena vera</i>)	98

NOTES ET DOCUMENTS

<i>Angyal Andrija</i> : Le développement des études slaves chez les Hongrois	278
<i>Berkopec Oton</i> : Les chansons populaires slovenies transcrites par Kopitar pour Dobrovski	253
<i>Berkopec Oton</i> : Les manuscrits yougoslaves à l'exposition de Prague	284
<i>Budal Andrej</i> : Les études slovènes en Italie après la deuxième guerre mondiale	267
<i>Rupel Mirko</i> : Deux lettres de Štefan Konzul	275
<i>Rupel Mirko</i> : Un nouveau livre des protestantes slovènes	301
<i>Sliziński Jerzy</i> : Sienkiewicziana slowenskie	298

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

<i>Kranzmayer Eberhard</i> : Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch (<i>Francè Bezljaj</i>)	303
Pro domo (<i>Josip Badalić</i>)	311
En réponse à <i>Badalić</i> (<i>Mirko Rupel</i>)	312

Dušan Pirjevec

IVAN CANKAR IN NATURALIZEM¹

I

Najstarejši literarni poskusi Ivana Cankarja so ohranjeni iz leta 1891.² To je dokajšnje število še precej okornih verzov, ki jasno pričajo, kako se je mladi pesnik mučil s tradicionalnimi verzifikatorskimi pravili, s predpisi o metričnem redu, obliki in zaporedju rim, in ki kažejo, da je njihov avtor živel še daleč od tedaj aktualnih literarno idejnih problemov, ki so razburjali slovensko javnost in bili vzrok ter predmet javnega razpravljanja. Prav takšno je tudi vse, kar se je Cankarjevega ohranilo iz leta 1892. Mladi pesnik je živel tedaj še popolnoma v lastnem svetu in v območju literarne tradicije. Zato so v njegovih domoljubnih stihih očitni odmevi Gregorčičevih pesmi, medtem ko nosijo poskusi ljubezenske izpovedi neutajljive sledove Prešernovega in Jenkovega vpliva.

Verzi pa, ki so se ohranili iz leta 1893, že kažejo, da se je v pesniku ravno v tem letu izvršila nenadna, a pomembna notranja sprememba. Cankar je odkril Antona Aškercia, se navdušil ne le za njegovo borbeno

¹ Pričujoča študija je prvo poglavje obsežnejše razprave, ki raziskuje Cankarjev idejni in literarni razvoj tja do leta 1900, in sicer predvsem v luči vprašanja, katere prvine evropske dekadence in simbolizma je naš pesnik sprejel, kako jih je preoblikoval in kakšen je bil rezultat tega v strukturi njegovih del. Študija se opira tudi na gradivo, ki ga je avtor zbral in analiziral v razpravi *Ivan Cankar in evropska dekadence in simbolizem* in ki še ni objavljena. V pričujoči študiji je precej mest in trditev, ki se neposredno nanašajo na to razpravo in ki so logična posledica tam zbranih podatkov in ugotovitev. Ker razprava javnosti ni dostopna, se v takšnih primerih ne moremo nanjo sklicevati s primerno opombo.

Pri citatih iz tistih Cankarjevih pisem, ki so objavljena v CP, navajamo samo datum, ne pa tudi knjige in strani.

² Tu in v naslednjih odstavkih imamo v mislih predvsem tiste Cankarjeve verzove, ki so večinoma še neobjavljeni in ki jih pod različnimi signaturami hrani rokopisni oddelek NUK. Nekaj tega gradiva je bilo objavljenega v »Cankarjevem zborniku 1921«, v »Slovenskem jeziku« (Koblar, *Delo Ivana Cankarja v »Zadrugi«*, SJ 1939 in 1941), v zborniku *Podoba Ivana Cankarja*, v »Novih obzorjih« (Gspan, *O prvih Cankarjevih pesniških poskusih*, NO 1949, 560 — tu je tudi popis vsega tega gradiva s signaturami rokopisnega oddelka).

realistično epiko, marveč tudi za ideje, ki jih je izpovedoval ta liberalni duhovnik in ki so bile izraz tedanje napredne, svobodomiselne slovenske inteligence.

Cankar se je tako zelo ogrel za Aškerca, da je pri priči napisal kar dve pesmi v njegovo obrambo in hvalo: *Junaška pesem iz današnjih dni* ter *Svoboda*, ki ima značilen podnaslov: »Odgovor ‚Slovenčevemu‘ podlistku«, se pravi odgovor in napad na podlistek, ki je izšel v »Slovincu« dne 13. maja 1893 z naslovom *Svoboda misli* in ki napada ter se norčuje iz Aškerčeve pesmi *Grešnik*.³

Ti dve pesmi kažeta hkrati z drugimi verzi, ki so nastali v tem času, kakor n. pr. *Pred škofijo* in *Modrijan*, da je postal Cankar v letu 1893 navdušen pristaš liberalizma ter odločen sovražnik klerikalne miselnosti in politike kljub vernosti, ki jo je prinesel z doma, in kljub temu, da je bil še istega leta sodelavec Mahničevega »Rimskega katolika« oziroma njegove »Dijaške priloge«. S tem pa je mladi pesnik zapustil svoj subjektivni svet in se odtrgal od literarne tradicije, našel je stik z aktualnim kulturnim in političnim dogajanjem na Slovenskem in skušal vanj tudi aktivno poseči. Ta stik z živo resničnostjo je takoj spočetka sprostil pesnikovo borbena naravo in Cankar je stopil, kakor kažejo omenjene tri pesmi, v slovensko kulturno življenje z borbena, napadalno kretnjo, ne kot opazovalec, marveč kot borec.

S tem da se je navdušil za Aškerca ter nastopil proti Mahničju in slovenskemu klerikalizmu nasploh, s tem da se je začel ogrevati za svobodomiselno ideologijo, pa je Cankar prevzel tudi liberalni literarni program: realizem, kakršen se je uveljavljal predvsem v delih Aškerca in Kersnika. Iz tega časa sicer nimamo ohranjenih nobenih Cankarjevih načelnih izjav, ki bi nam omogočale, da bi rekonstruirali njegov tedanji estetski ali literarni nazor, zato pa so tembolj zanimiva njegova dela, ki so nastajala od prve četrtine leta 1893 dalje. Velik del ohranjenega gradiva iz let 1893 do 1896 kaže izrazit Aškerčev vpliv, saj je pisal Cankar predvsem balade in romance, kakor so *Ungnadovi gostje*, *Mohamed in Kadiča*, *Slavina* itd. itd.⁵ Res je sicer, da se vsa ta epska in epsko lirski produkcija zaradi marsičesa dovolj razločno oddaljuje od Aškerca in nas tako prepričuje, da je bil mladi epik povsem drugačna osebnost kakor pa

³ Glej tudi: Koblar, *Delo Ivana Cankarja v »Zadrugi«*, SJ, 1939, 174.

⁴ Podatke o Cankarjevem sodelovanju v »Rimskem katoliku« glej v CZS XXI, str. 217, op. k str. 218; str. 218, op. k str. 22, in str. 219, op. k str. 26.

⁵ Glej opombo 2.

avtor *Stare pravde*. Kljub temu pa so obsežnost in nekatere važne značilnosti te epske in epsko lirске produkcije jasen dokaz, da vse to ni nastajalo slučajno, da Cankar ni zgolj po naključju pisal epske verze, marveč se je za vsem njegovim prizadevanjem skrivala zavestna želja, približati se svojemu literarnemu vzoru — Antonu Aškercu.

Poleg epskih del pa je pisal Cankar v istem času tudi ljubezenske pesmi in osebno izpovedne verze, ki nimajo nič skupnega z njegovimi epskimi težnjami in njegovim epskim vzorom.⁶ Večine teh pesmi Cankar ni objavil, vse pa so takšne, da pričajo o močni lirski usmerjenosti svojega avtorja. Čeprav je Cankar te svoje lirске izpovedi pred javnostjo v glavnem skrival, je vendarle očitno, da so nastajale kot nasprotje njegovih epskih prizadevanj, nastajale so po nujnosti tistih lastnosti njegove osebnosti, ki se niso mogle izživeti samo v objektivni, liberalno deklarativni in realistični epiki.

Morda se Cankar tega notranjega nasprotja, značilnega za vso njegovo produkcijo v letih 1893 do 1896, sploh ni zavedal, saj je bilo njegovo epsko hotenje izredno močno, tako da je vedno odločneje izpodrivalo lirično izpovednost. Zato se v njegovi poeziji vedno bolj poredko pojavljajo čista lirska dela, dokler ni navsezadnje tudi za svoje lirске težnje našel epsko formo. Dosegel je to zlitje predvsem v ciklu *Helena*, o katerem je sam izjavil med drugim tole: »Cankarjevi proizvodi niso toliko lirične pesmi, kolikor romance«, se pravi: lirsko epske forme, kakršne je pisal tudi Aškerc.⁷ Tako je dosegel Cankar vsaj začasno nekakšno ravnotežje med epsko realistično voljo in prirodnimi lirskimi pobudami, med literarnim programom in spontanim čustvom.

To dejstvo se je izrazilo na svoj način tudi v Cankarjevih načelnih izjavah. V mislih imam zlasti njegov odgovor na Dermotovo kritiko cikla *Helena*. V tej protikritiki je razložil svojo posebno teorijo o poeziji, in njena bistvena značilnost je skrita v poskusu, kako s stališča epičnega oziroma realističnega literarnega programa opravičiti in dati veljavo tudi erotični poeziji.

Cankar pravi med drugim: »Kdor je bral ‚Heleno‘, bo zapazil, da ima vsaka misel, ali boljše rečeno vsak čut, realno podlago«, ter dostavlja, da on sam »čutov ne razlaga: v vsaki njegovi pesmi je narisana situacija

⁶ Vse te pesmi so v gradivu, ki ga omenja opomba 2.

⁷ Cankarjeva izjava je v njegovem *Odgovoru na Dermotovo kritiko mojih pesmi*, glej CZS XXI, 166.

in šele ta vzbuja čustva, ne pa da bi se iz čutov izvajale posledice... Ravno ta situacija pa je tudi tisto vsled česar Cankarjevi proizvodi niso toliko lirične pesmi kolikor romance.

Svoje misli je pojasnil celo s konkretnim primerom, ko je skušal razložiti naslednje štiri zaključne verze iz tretje pesmi cikla:

Uvela roža tam leži,
na poti pred menó, —
iz njene roke pala je,
ko šla je tod mimó.

Cankar zavrača Dermoto takole: »In ta roža se je morala omeniti v zadnji kitici, zakaj ljubica je morala pokazati pesniku sama, da ne mara več zanj; in to je storila indirektno, ko je spustila iz roke cvetlico ravno, ko je šla mimo njega. Jaz sicer vem, da bi Dermoti bolj ugajalo, ko bi nazadnje deklamovala Helena s solznim patosom svojo ljubavno odpoved.«

Cankar zahteva torej realno situacijo brez slehernega komentarja in deklamiranja. Ta realna situacija pa naj sama po sebi vzbuja v bralcu čustva, kakršna je pesnik v situacijo položil. Ideja o realni situaciji nas seveda po vsej pravici spominja na nekatere temeljne zahteve epske realistične poezije. Cankar je to zahtevo prenesel tudi na erotično področje in dodal »čute« ali »čutstva«. In tako je našel možnost, da je tudi v epski formi pripovedoval o svojem čustvenem življenju, čeprav ga je moral izpovedovati preko realne situacije.

S tem pa se je oddaljil tudi od Aškerca oziroma od njegove deklarativne epike. To je v odgovoru Dermoti tudi naravnost povedal, ko je primerjal Aškerca s Klopstockom.

Toda v času, ko je pisal Cankar svojo *Heleno* in bral v Zadrugi svojo »protikritiko«, se je začel na Slovenskem boj za »novo strujo«, ki ga je povzročila Govekarjeva novela *Sama svoja* in sprožil »Učiteljski tovariš«, ki je v prvi številki za leto 1896 prinesel oster napad na to delo. Poleg tega je v prvi številki »Ljubljanskega zvana« za isto leto začel izhajati Govekarjev roman *V krvi*, ki predstavlja prvi večji tekst slovenskega naturalizma. Zato je seveda nenavadno, da v Cankarjevem odgovoru Dermoti ne moremo odkriti ničesar takega, kar bi kazalo, da je vse to dogajanje kakorkoli vplivalo tudi na avtorja *Helene*. Isto velja tudi za njegovo kritiko Kržetovih *Lovcev*, ki jo je bral v Zadrugi dne 8. februarja 1896. V tej kritiki je Cankar spregovoril načelno o prozi in

je imel tako prilike več ko dovolj, da bi vsaj omenil tudi »novo strujo« in njena načela. V nasprotju s tem pa je med vzori dobre proze omenjal Goethejevega *Wertherja*, torej izrazito delo romantičnega sentimentalizma.⁸

Dejstvo, da ni ne v prvem ne v drugem Cankarjevem »predavanju« prav nobenih sledov žolčnega boja okrog naturalizma, je tembolj presenetljivo, ker se je bil že leta 1895 seznanil s Franom Govekarjem.⁹ Poleg tega je prebiral naturalistično glasilo »Vesna« in ji leta 1894 poslal celo neki prispevek.¹⁰

Vendar pa Cankarjeva neprizadetost v boju okrog »nove struje« ni bila dolgotrajna. Zadnje dni marca 1896 se je za nekaj dni vrnil z Dunaja v Ljubljano sam Fran Govekar. Kakor kažejo njegova ohranjena pisma, je imel navado, da je svoje znance in prijatelje nenehoma nagovarjal, naj kar naprej in čim več pišejo v prid naturalizma in v obrambo njegovih spisov, ki so pri delu publike in kritike vzbujali dokaj oster odpor.¹¹ Zato je naravno, da je skušal tudi Cankarja pridobiti za javni nastop, za obrambo »nove struje«. Cankar je bil kot prijatelj vedno zelo zvest, in zato ni nič čudnega, da je Govekarju obljubil, da bo za Podgornikov »Slovanski Svet«, ki je po ukinitvi »Vesne« postal za nekaj časa glasilo mlade naturalistične generacije, napisal poseben članek o naturalizmu in se pridružil Govekarjevi vojski, ki je v »Slovanskem svetu« in »Edinosti« branila naturalizem in Govekarja. Toda svoje obljube ni tako kmalu izpolnil, in zato ga je Govekar v pismu z Dunaja dne 14. maja 1896 takole opomnil: »Podgornik že jedva čaka Vašega članka o novi leposlovni struji. Obljubili ste mi za gotovo. Torej na delo!!«¹²

Ta drobna epizoda vzbuja domnevo, da se je Cankar navdušil za naturalizem šele pod neposrednim Govekarjevim vplivom. Zato je naravno, da se je hkrati navdušil tudi za Govekarja in ga je v pismih, ki mu jih je v letu 1896 pošiljal na Dunaj, nenehoma hvalil, spodbujal in primerjal celo z Levstikom. Kljub temu pa je svojo obljubo izpolnil razmeroma pozno. Storil je to pravzaprav šele v članku *Anton Aškerc*,

⁸ Kritika Kržetovih *Lovcev* je v CZS XXI, 180.

⁹ Glej Govekar, *Cankarjeva pisma meni*, LZ 1934, 97.

¹⁰ Glej *Listnica uredništva in upravnništva*, »Vesna« 1894, z dne 5. februarja.

¹¹ Glej zlasti Govekarjeva pisma Vidicu, Ellerju in Minki Vasičevi (vse v rokopisnem oddelku NUK).

¹² Glej CP I, 165.

ki je izšel v oktobrski in decembrski številki »Ljubljanskega Zvona« za leto 1896.

Članek sam je bil sicer zamišljen kot poročilo o Aškerčevi zbirki *Lirske in epske poezije*, katere izid je Cankar z navdušenjem pozdravil že v avgustovi številki »Ljubljanskega Zvona«. Že tu je obljubil, da bo napisal »obširnejšo oceno ali boljše študijo«, in ta »obširnejša ocena« se mu je res tako razširila, da ni pisal samo o Aškerčevi zbirki, marveč o Aškercu nasploh. Pri tem pa je segel še dalje; razpravljal je o literaturi in o njenem trenutnem položaju, o njenih nalogah in sodobnih prizadevanjih. Čeprav nikjer ne uporablja izraza »dosledni realist« ali »naturalist« in čeprav govori samo o realizmu in se sklicuje na Dostojevskega in Gogolja, pa je vendar očitno, da je pri vsem tem mislil zlasti na naturalizem, in zato je posebej omenjal tudi Zolaja, Maupassanta in Bourgeta. Iz članka je očitno, da so bile vse njegove simpatije na strani Govekarja in trdno je bil prepričan, da je edino prava pot pot naturalizma. Zato je skušal vsaj posredno ovreči vse tiste argumente, ki jih je do tedaj nakopičila slovenska publicistika v svojem odporu proti naturalizmu, in skušal je posebej dokazati upravičenost moderne, naturalistične literature.

Ta članek sicer ne kaže, da bi bil Cankar res do vseh podrobnosti poznal, oziroma v celoti sprejel naturalistično teorijo, kljub temu pa po svoji tehtnosti, doslednosti in zlasti po svoji borbenosti presega vse, kar so dotlej pristaši nove struje javno napisali v obrambo naturalizma. Zaradi tega nam sme njegov esej o Aškercu veljati za najbolj borbeno izpoved naturalističnega programa na Slovenskem. Ravno to dejstvo pa nas hkrati opozarja, da si Cankarjevega navdušenja za naturalizem ne moremo razlagati samo kot posledico Govekarjevega vpliva in Govekarjevega prepričevanja, in nikakor ne smemo misliti, da je njegova javna obramba naturalizma samo posledica obljube, ki jo je dal svojemu prijatelju.

Cankarjevo navdušenje za naturalizem je logična posledica vsega njegovega miselnega in literarnega razvoja od leta 1893 dalje, se pravi od trenutka, ko se je ogrel za Aškerca, za realizem in liberalizem. Hkrati pa je tudi izraz dejstva, da je naturalizem ustrezal določenim, povsem naravnim težnjam in lastnostim njegove osebnosti. To so tiste lastnosti in težnje, ki jih v njegovem delu in življenju odkrijemo tako rekoč že na prvi pogled, so najlažje razložljive in sta jih naša literarna kritika in literarna zgodovina že kmalu opazili in poiskali tudi njihove vzroke in

izvore. V mislih imam predvsem Cankarjev upor proti vladajoči družbi, proti njenim ustanovam in konvencijam od ekonomske in politične ureditve do moralnih načel in pravil lepega vedenja. V mislih imam pa tudi njegov nenehen in oster protest proti družbenim in moralnim krivicam in krutostim, njegovo razkrivanje notranje laži vladajočega sloja, skratka njegovo družbeno pa tudi konkretno politično revolucionarno usmerjenost, ki se je povsem jasno, neposredno in z izredno močjo uveljavljala ne le v njegovem literarnem delu, v njegovih črticah, dramah, romanih, esejih, kritikah in polemikah, marveč tudi v njegovi politični akciji, v njegovem delu za socialno demokracijo, pa tudi v načinu njegovega življenja.

Vse te značilnosti pesnikovega dela in življenja so gotovo posledica njegovega socialnega izvora in okolja, iz katerega je izšel. Naša literarna zgodovina je zbrala že dovolj podatkov o težkih razmerah in hudi revščini, ki jo je moral trpeti Ivan Cankar tako doma na Vrhniki kakor tudi kasneje kot študent in poklicni pisatelj. Prav tako pa tudi ne pogrešamo več popisov okolja in razmer, v katerih je Cankar odraščal. Morda bolj ko vse rekonstrukcije in vsi opisi pa so zgovorna Cankarjeva dela sama, v katerih se vrača v svojo mladost ter opisuje svojo mater in očeta, sestre in brata, pa tudi okolico, v kateri je kot otrok sproletarizirane družine preživel svojo mladost. Med večjimi deli naj omenim samo *Na Klancu*, *Grešnik Lenart* in *Moje življenje*.

Vendar pa Cankarjeve revolucionarne usmerjenosti, zlasti pa intenzivnosti njegovega družbenega upora ni mogoče zadovoljivo pojasniti, če se sklicujemo samo na njegov socialni izvor, na proletarsko in polproletarsko okolje, kjer se je rodil in doraščal. Marsikdo je namreč preživel svojo mladost v precej podobnih razmerah, pa zato njegov notranji razvoj ni potekal tako kakor pri Ivanu Cankarju. Kdor hoče tedaj razumeti pesnikovo socialno borbenost in njegovo kasnejšo socialistično usmerjenost, mora upoštevati tudi nekatere bistvene značilnosti tedanjega družbenega, političnega in kulturnega življenja na Slovenskem.

V času Cankarjeve mladosti je slovensko družbeno življenje nosilo že vse znake moderne razredne diferenciacije, ki je bila posledica razmaha kapitalističnega gospodarstva. To splošno znano dejstvo lahko dokažemo med drugim tudi z nekaterimi statističnimi podatki. Tako je bilo na primer leta 1880 v Ljubljani 1104 samostojnih podjetnikov, ki so se ukvarjali z industrijo, obrtjo, trgovino in prometom. Istega leta so te gospodarske panoge zaposlovale 2730 delavcev in dninarjev. Čez deset

let je število samostojnih podjetnikov narastlo že na 2455, število delavcev in dninarjev pa na 6016.¹³

Ti skopi podatki, ki veljajo resda samo za Ljubljano, dovolj jasno ponazarjajo splošno smer gospodarskega in družbenega razvoja. Vedno večji razmah kapitalističnega gospodarstva in z njim zvezano naraščanje števila proletariata pa sta seveda nujno povzročala notranje razredne konflikte in napetosti, ki so se v času splošne evropske in ameriške gospodarske depresije samo še stopnjevale. Tako je v Ljubljani že leta 1871 izbruhnila stavka krojaških pomočnikov. Še mnogo pomembnejša pa so bila mezdna gibanja v zasavskih revirjih, ki so zbudila izredno velik odmev, hkrati pa bila sestavni del splošno avstrijskega delavskega gibanja. Posebej velja omeniti večtedenski rudarski stavki v letu 1889 in 1892.¹⁴

V toku razrednega boja si je proletariat ustvarjal tudi svoje izobraževalne, strokovne in politične organizacije ter tako prispeval, da se je tudi na Slovenskem širila socialistična miselnost. Že leta 1867 je nastalo v Ljubljani strokovno izobraževalno društvo za tiskarje. Tej zgodnji delavski organizaciji so sledila nova društva, na slovensko ozemlje je vedno bolj prodirala tudi avstrijska socialna demokracija in leta 1896 je bila slednjič ustanovljena jugoslovanska socialno demokratska stranka.

V začetku devetdesetih let, ko je Cankar pisal svoje prve verze, je imelo slovensko delavstvo za seboj že dve desetletji organizacijske in borbene tradicije, kar je pomenilo, da so videle proletarske množice izhod iz stiske v lastni uporniški akciji in da se torej niso več hotele podrežati vladajočim strankam, ideologijam in predpisom. Cankar je tedaj doraščal v času, ko je tisti družbeni sloj, ki mu je pripadal, tudi na Slovenskem že sprejel ali pa vsaj že poznal idejo borbe proti uradnemu redu. Ravno zaradi tega se nam zdi povsem naravno, da odkrijemo pri Cankarju že zelo zgodaj izrazito socialno upornost in družbeno kritiko. To velja predvsem za črtice, kot so *Dobrotnik*, *Morála*, *Slavnostni*

¹³ Glej ustrezne zvezke *Oesterreichische Statistik; Vogelник, Gradivo k polklicni statistiki prebivalstva za razdobje od 1890—1931*, »Tehnika in gospodarstvo« 1940, št. 1/2 in 3/4.

¹⁴ Za spoznavanje zgodovine slovenskega delavskega gibanja, delavskih organizacij in za vpogled v odnos slovenskega intelektualca do delavstva in socializma je najvažnejši vir peta knjiga Prijateljeve *Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine V*, ki je v tisku. Prav tako tudi Kermavnerjeva polemika s Petretom v »Našem svetu« 1950.

govor, *Pri nas*, ki so nastale v letih 1893 do 1895 in ki so po svojih bistvenih značilnostih socialne in politične satire.

Za ves nadaljnji Cankarjev razvoj pa je nedvomno pomembno, da so omenjena gospodarska in družbena dejstva povzročila važne spremembe v slovenskem političnem in duhovnem življenju. Obe vladajoči stranki in ideologiji, liberalizem in klerikalizem, sta se znašli pred težkimi vprašanji, ki jih nista bili sposobni uspešno rešiti. Oficialno sta se obe postavili na stališče vladajočega razreda, ostro sta obsodili organizirano borbo proletariata in socialistične nauke, hkrati pa sta doživljali globoke notranje krize ali vsaj neprijetne pretrese. Tako je prišlo na shodu zaupnih liberalnih mož leta 1894 do ostrih sporov med vodstvom na eni ter med liberalnimi politikami iz Primorske in predstavniki mlade liberalne generacije na drugi strani.¹⁵ V klerikalni stranki, ki sta jo sicer od nekdaj odlikovali večja notranja enotnost in discipliniranost, sicer ni prišlo do tako očitnih spopadov, kljub temu pa je moral Mahnič javno potožiti, da podira »Dom in svet« to, kar gradi »Rimski katolik«. Prav tako moramo tudi priznati, da je bila politika, ki jo je zastopal Janez Evangelist Krek, vendarle precej drugačna kakor pa smer in prizadevanja Antona Mahniča in njegovih privržencev. Oba sta sicer črpala iz istega vira, iz papeževega *Syllaba* in enciklike *De rerum novarum*, vendarle so imeli njuni postopki kaj različne odmeve in gotovo ni naključje, če je »Slovenski Narod« očital krščanskim socialistom in posebej J. E. Kreku, da je njihova krivda, če se je na Slovenskem v tolikšni meri razširila socialistična miselnost.¹⁶

Hkrati z družbenimi in političnimi procesi, ki smo jih omenili, se je začelo med slovenskimi izobraženci prebujati zanimanje za socialna vprašanja in za socializem. Že leta 1869 je dunajska Slovenija priredila predavanje z naslovom *Kaj je socialno vprašanje in kako je nastalo*, v šolskem letu 1880/81 pa je v istem društvu govoril A. Sancin *O komunizmu in socializmu*.¹⁷ Slednjič je tudi Stritar zapisal znane besede o socialnem vprašanju, ki trka z železno pestjo na vrata slovenske družbene zavesti.

¹⁵ Glej SN 28. novembra, 1., 4., 5., 6. in 7. decembra 1894; SN 1895, 10. aprila; »Vesna« 20. decembra 1894, str. 283, *Zaupni shod in napredno dijaštvo*, ter str. 289, *V slovo in naročilo*; SS 1895, str. 7, 19, 175.

¹⁶ Glej »Narodov« uvodnik *Kdo je kriv*, SN 27. aprila 1896.

¹⁷ Vencajz, *Spomenica*, 129, 133.

Za odnos slovenske inteligence do delavskih društev pa je posebej značilno dejstvo, da je hotelo delavsko društvo »Slovanska lipa« že leta 1870 izvoliti za svojega častnega člana Valentina Zarnika, medtem ko so nemški člani društva vzdrževali redne zveze z Dragotinom Dežmanom.¹⁸ Slednjič se je za socialistične ideje ogrel pod Turnerjevim vplivom tudi Cankarjev vzornik Anton Aškerc.¹⁹

V skladu s temi splošnimi dogajanja je potekal tudi Cankarjev razvoj, ki ga je sam zelo plastično popisal v predavanju *Kako sem postal socialist*. Cankar izjavlja, da nekako do leta 1895 ni vedel o socializmu ničesar. Pač pa je že vedel za socialno demokratsko stranko, o kateri je mislil, da je nekakšna politična sekta, ki je izobčena iz cerkve in države. Vedel je tudi za Železnikarja, vendar je bil zanj to le norec in razbojnik. A ne le to. Pod vplivom šole in vere je bil Cankar tedaj celo hud nasprotnik socializma, kakor priča njegova črtica *V živiljenji*, ki je nastala verjetno v februarju leta 1895 in ki je satira o socialističnem agitatorju Tonetu Mlakarju. V črtici najdemo celo sarkastičen opis socialistično usmerjenih delavcev, ki da so »zabuhlih obrazov in rdečih očíj, delajo samo včasih, pijo pa zmirom... In ti so najhujši socijalni demokrati! Naravno! Kajti kakšna imenitna prekucija donese včasih dobička takim ljudem, ki ne znajo pridobiti denarja, ali pa so prezanikrni«.

Če Cankar sam pravi, da ni vedel ničesar o socializmu, moramo to pravilno razumeti. Ravno črtica *V živiljenji* je dokaz, da je vedel ne le za socialno demokracijo, marveč tudi za nekatere socialistične ideje. Vendar s temi idejami ni soglašal, ni poznal njihovega pravega pomena in smisla ter jih je odločno obsojal. Spremembo v njegovih političnih nazorih je povzročil slednjič J. E. Krek. Kakor sam pripoveduje v predavanju *Kako sem postal socialist*, je zvedel od nekega rodoljuba, da je izšla knjiga *Črne bukve kmečkega stanu*. Rodoljub je menil, da je knjiga sicer dobro napisana, vendar puntarska in nevarna. To je mladega pesnika spodbodlo, da si je knjigo poiskal, jo prebral in tako je »navsezadnje občutil, da nekaj na svetu ni v redu«. Toda ta občutek krivice je bil, kakor sam pravi, v njem že od mladih let in se je v njegovem delu nenehoma izražal in stopnjeval ne glede na njegove trenutne politične simpatije in antipatije ter dobival vedno bolj zavestne oblike.

¹⁸ SN 4. marca 1870.

¹⁹ Glej Marja Boršnik, *Aškerc*, zlasti poglavje *Med liberalizmom in socializmom*.

Ravno temu njegovemu prvotnemu občutku o krivičnosti sveta in družbe, njegovemu interesu za socialna vprašanja, kar je prebudila v njem Krekova knjiga, ter njegovi upornosti pa je ustrezal predvsem naturalizem, ki je razkrival družbeno krivico in moralno krutost, govoril o razpadanju družbe ter o prihodu novega, pravičnejšega sveta, ter se tako približeval socializmu, socialistični ideologiji in politični akciji socialne demokracije. To sicer res ne velja za ves francoski naturalizem, zlasti ne za Maupassanta, pač pa vsaj deloma za Zolaja.

Neprimerno bolj revolucionarni so bili nemški naturalisti, o katerih ugotavlja Oskar Walzel, da so bili vsi Marxovi privrženci in pristaši socialne demokracije.²⁰ V potrdilo Walzlovih izjav bi lahko navedli vrsto stvarnih podatkov, vsi pa bi nam dokazovali, da je bil nemški naturalizem v glavnem marksistično usmerjen, njegovi predstavniki so se bolj ali manj očitno udeleževali politične akcije, ki jo je vodila socialna demokracija, bili njeni člani in sodelavci njenega periodičnega tiska.

Tudi za slovensko naturalistično generacijo, ki se je zbirala okrog »Vesne«, so značilne bolj ali manj očitne simpatije za socializem in socialno demokracijo. Socialistične tendence med to akademsko mladino, ki je uradno veljala za liberalni naraščaj, so bile tako močne in so se po vsem videzu uveljavljale tako javno, da je moral »Slovenski Narod« dne 1. maja 1896 objaviti poseben uvodnik z naslovom *Vseučilišniki in socijalistična stranka*. Uvodnik pričinja z naslednjo ugotovitvijo: »Z začudenjem smo čitali, da so se tudi nekateri naši visokošolci oklenili avstrijske socialistične stranke in to nas navdaja s skrbjo za bodočnost, takisto za bodočnost dotičnih dijakov, kakor za bodočnost našega naroda.« Po precej obširnem razpravljanju, ki naj bi pojasnilo, kako je vendar sploh mogoče, da se mlad slovenski izobraženec navduši za socialistične ideje, in po dolgi vrsti argumentov, ki naj bi slovenskega študenta prepričali, da nima pri socialistih prav ničesar iskati, se je naš uvodničar menda nenadoma zavedel, da njegove misli niso kdo ve kako prepričljive, zato je posegel še po zadnjem sredstvu ter zagrozil: »Socijalistična stranka priznava izrecno, da je revolucionarna in zato jo vladajoči krogi zelo pisano gledajo. Kdor se v dijaških letih s to stranko druží, temu bo težko dobiti kruha, zlasti sedaj, ko je strah pred socijalizmom velik. Na državno službo dotičnik skoro misliti ne more. Socijalistični sodnik, socijalistični politični uradnik je nemogoč, a tudi kot zdravnik ali advokat

²⁰ »Die Naturalisten bekannten sich zu Karl Marx«, O. Walzel, *Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart* II, 208, Potsdam 1930.

bi imel socialista v nas sila težavno stališče, zlasti če bi hotel poseči praktično v politiko.« Zadnja grožnja se je kasneje uresničila na Henriku Tumi.

Na ta »Narodov« uvodnik nismo opozorili, da bi prikazali stališče slovenskega liberalizma do socialističnih idej in delavskega gibanja, marveč zato, ker jasno kaže, da se je v začetku devetdesetih let med slovensko univerzitetno mladino socialistična miselnost že precej utrdila. Zato nas ne preseneča, ko izvemo, da so bila v šolskem letu 1896/7 v dunajski »Sloveniji« tudi predavanja z naslednjimi naslovi: *Rimsko pravo in socializem; Najnovejši pojav na socialnem polju; Upliv Marxovih idej na socializem; Socialna demokracija s posebnim ozirom na primorske Slovence*. Morda ni odveč dodati, da je zadnje predavanje pripravil Jože Srebrnič, kasnejši znani primorski komunistični voditelj.²¹

Naravno je, da so se te socialistične tendence izrazile tudi v najrazličnejših načelnih izjavah o literaturi in naturalizmu. Govekar je že leta 1895 trdil v »Slovanskem Svetu«, da podaja sodobna proza »umetniški izvršeno fotografijo sedanjega socialnega stremljenja« in dodal: »Moderna literatura se nazivlje rejalistična in naturalistična, mogli bi jo imenovati tudi demokratično literaturo z načelom izjednačenja vseh stanovskih razlik.«²²

Dosti obširneje in mnogo bolj jasno je o revolucionarnih težnjah naturalizma spregovoril Faustus-Jančar, ko je v »Slovanskem Svetu« z dne 15. marca 1896 posegel v boj okrog »nove struje«. Jančar trdi, da je glavno načelo naturalistične literature pripovedovanje čiste resnice, in ravno »resnično risanje naših odnošajev« je po njegovem mnenju vzrok, da ima naturalizem toliko sovražnikov. V nekdanjih časih so bile razmere mnogo bolj patriarhalne, »sedaj pa so začele čudne misli ljudem po glavi rojati. Prejšnje razmerje se jim nikakor ne zdi več tako naravno, in nekaka napetost se kaže med različnimi stanovi. Delavcu, ki z naporom delom jedva ohrani sebe in svoje od glada, zdi se blišč in sijaj, v katerem živi bogatin, kot zasramovanje njegove bede«. Nove ideje pa po Jančarjevem mnenju prodirajo celo med bogataše, od katerih sicer ne bi imelo smisla zahtevati, naj se odrečejo svojim privilegijem, vendar pa »morajo priznati, da sedanja socialna ureditev ni pravična«. Svojo vest si tolažijo z raznimi dobrodelnimi dejanji, vendar pa nekateri izmed

²¹ Glej SN 16. decembra 1896 (Dnevne vesti) in SN 23. junija 1897 (Dopisi).

²² SS 1895, 238.

njih niso tako sentimentalni. »Tem mora slavna policija priti na pomoč in bedo uganjati v najskrajnejše kote velikih mest, kjer ne more motiti nikogar.«

Jančar je torej v svoji obrambi naturalizma dovolj očitno poudaril, da je ta literarna smer družbeno revolucionarna, hkrati pa izpričal tudi svoje demokratične in socialistične ideje. Zato je seveda naravno, da je tudi širša slovenska javnost začela polagoma verjeti, da ima naturalizem družbeno revolucionarne in napredne lastnosti. Na to dejstvo je sicer že pred leti na svoj neinteligentni in brutalni način opozoril dosledni sovražnik sleherne umetnosti Anton Mahnič, ko je leta 1890 v svoji aprioristični slepoti in popolnem nerazumevanju stvarnih dejstev proglasil Stritarja za očeta verskega in socialnega naturalizma, Tavčarja pa za komunista. Stvarnejše je o tej zadevi spregovoril mladi filozof Ivan Bernik, ko je pisal svojo študijo o lepem. Bernik je posebej poudaril: »Podlaga naturalizma je... materializem in njegova posledica, socializem.«²³

Vsem tem in podobnim izjavam, ki so spravljale naturalizem v neposredno zvezo s socializmom, pa se je v letu 1896 pridružilo še dejstvo, da je slovensko delavsko časopisje proglasilo Aškerca in Govekarja za delavska pisatelja.²⁴ To je povzročilo burno debato v obeh slovenskih dnevnikih. Za nas sedaj ni važno, kako je ta debata potekala, kdo se je je vse udeležil in kakšni argumenti so se pojavljali. Pač pa je pomembno predvsem dejstvo, da so tudi slovenski socialni demokrati aktivisti občutili Aškerčevo epiko in Govekarjevo prozo kot nekaj revolucionarnega in proletarskega. Hkrati pa je bilo ravno s to polemiko pred vso slovensko javnost v zelo aktualni in ostri obliki postavljeno vprašanje o socialistični, revolucionarni usmerjenosti naturalizma.

Ivan Cankar se je tedaj srečal z naturalizmom v tisti fazi njegovega razvoja, ko je že postal socialističen in ko se je ta njegova usmerjenost tudi na Slovenskem že javno izpričala. In ravno ta njegova lastnost je Cankarja privlačevala, hkrati pa bila izredno pomembna za njegov notranji razvoj. Vse to je jasno razvidno predvsem iz celotnega njegovega članka o Antonu Aškercu. Tu najdemo marsikatero misel, ki so jo izrekli

²³ »Vesna« 1894, 154. Glej tudi naslednjo izjavo: »Naturalizem naglaša, da je demokratično in socialistično nadahnjeno«, Svetič, *O novih slovenskih strujah v Slovincih*, LZ 1896, 265.

²⁴ O tem poroča podrobno Marja Boršnik v svoji monografiji o Aškercu, str. 159 sl.

pred njim že drugi slovenski pristaši naturalizma. Tako je Cankar prepričan, da je naturalizem upravičen zlasti zaradi tega, ker izraža sodobno življenje, za katero je značilno dejstvo, da zahtevajo zatiranci vedno glasnejše socialnih reform in da postaja boj med pravico in egoizmom vedno hujši. Za Aškerca se Cankar navdušuje posebej zato, ker se v njegovih pesnitvah zrcali »moderno življenje, kakršno je: brezuspešni boj zatirancev za svobodo in pravico, oholi zasmeh hinavcev in egoistov«, ker »se je oklenila globoko čuteča pesnikova duša Aškerčeva zatiranih stanov«, »trpi s tlačeni narodi, borečimi se za svobodo,« in ker preveva vse njegovo delo »ljubezen do trpečega človeštva«. Aškerčeva *Pesmarica neznanega siromaka* je za Cankarja »obupen krik zatiranega srca in glasen protest trpina, omahujočega pod jarmom krivice«. Najpomembnejše se mu zde tiste pesmi, domoljubne in socialne, ki nudijo »črno sliko krivice in trpljenja«, ter dodaja, da se je ravno po Aškerčevi zaslugi tudi v literaturi »prikazal ta upali obraz«, obraz zatiranega, trpečega človeka.

Navedli bi lahko še mnogo podobnih izjav, vse pa bi dokazovale, da se je Cankar navduševal za Aškerca, za realizem in naturalizem, za Govekarja, Zolaja in Maupassanta, za Dostojevskega in Gogolja predvsem zaradi njihove družbene kritike, zaradi njihovega protesta in obtožbe, skratka zaradi njihovih socialno kritičnih in socialno revolucionarnih lastnosti. Zato ni čudno, da je takoj po svojem prihodu na Dunaj proglasil Govekarja za prvega socialno-demokratskega pisatelja. To njegovo izjavo nam je ohranil Govekar sam v pismu svoji zaročenki z dne 17. oktobra 1896, kjer beremo med drugim: »Cankar se je tukaj prvi večer sprl s vsemi Slovenijani... Cankar je tudi izjavil, da sem jaz, prvi socij. dem. pisatelj in najboljši slove. novelist.«²⁵

Če nič drugega, pa ta izjava dovolj glasno priča, da je imel Cankar v času, ko se je navduševal za naturalizem, tudi določene simpatije do socialne demokracije in da je prevzel tudi nekatere socialistične prvine. O tem nas še posebej prepričuje tudi dejstvo, da je v članku o Aškercu kot nekakšen izraz lastnega prepričanja citiral naslednje Aškerčeve verze:

Ljubimo se, bratje, tu, dokler živimo!
In v raj si prestvarimo svet ta sami!
Ljubezen — to sredstvo čarovno je sveto,
in zemljo v najlepši nam raj spremeni.

²⁵ Govekarjevo pismo Minki Vasičevi je v rokopisnem oddelku NUK.

Ljubezen rodila svobodo bo zlato,
ne bo več sramotnih verig in okov.
Vsi, kar nas svet nosi, le bratje in sestre,
ne bo več trinogov, ne bo več robov!..

Povsem očitno pa je, da ne smemo pretiravati s Cankarjevim socializmom, ki ima še močne krščanske primesi, saj govori mladi pesnik o ljubezni do vseh zatiranih ljudi, »o čisti in nesebični ljubezni, kakršno je učil le Jezus Kristus«. Toda naj bodo razlike, ki so v tem času ločile Cankarja od oficialne ideologije socialno-demokratske stranke in od znanstvenega socializma Marxa in Engelsa, še tako velike, je vendar jasno, da ne bi proglašal Govekarja za socialno-demokratskega pisatelja, če ne bi čutil določenih simpatij do te stranke, o kateri je še pred letom in pol trdil, da delavce samo vara in zapeljuje na kriva pota. Če nič drugega, lahko trdimo vsaj to, da se je pesnikov odnos do politične organizacije proletariata bistveno spremenil. Značilno pa je, da so se te simpatije v večji meri pojavile pri njem po vsem videzu ravno v času, ko se je opredelil za naturalizem. Iz tega je možno sklepati, da so se njegovi politični nazori spremenili tudi pod vplivom naturalizma in da je tudi javna debata o socialistični usmerjenosti slovenskega realizma in naturalizma prispevala, da je začel Cankar drugače ocenjevati socialno demokracijo in njena načela. Ko tedaj razmišljamo o Cankarjevem odnosu do naturalizma, ni dovolj, če ugotovimo samo, da je naturalizem ustrezal prirodni pesnikovi družbeni upornosti in borbenosti, marveč moramo po vsem videzu dodati tudi, da je tej njegovi borbenosti in upornosti ravno naturalizem dal bolj izrazito socialistično smer, ji nudil oporo in jo tako stopnjeval. Pri tem se seveda zavedamo, da je revolucionarnost Govekarjeve proze minimalna. Neprimerno odločnejši pa je bil Aškerc — toda ko govorimo o revolucionarnem vplivu naturalizma na Cankarja, imamo v mislih predvsem naturalizem kot splošen pojav.

II

Svoj esej o Antonu Aškercu je Cankar do konca napisal šele na Dunaju in ko je nekako ob koncu novembra 1896 pošiljal v Ljubljano uredništvu »Ljubljanskega Zvona« njegov zaključek, je torej še vedno prisegal na zastavo doslednega realizma ter se vsaj nekoliko navduševal tudi za socialno demokracijo in za nekatere socialistične ideje. Znano pa je, da se je kmalu nato odpovedal naturalizmu. Kakor lahko raz-

beremo iz njegovih izjav v pismih raznim prijateljem in znancem, se je že v januarju 1897 navduševal za Maeterlincka in Dehmela, dokler se ni v zadnjih dneh februarja dokončno odločil in se dokončno postavil na stran dekadence in simbolizma.²⁶ Opraviti imamo tedaj z izredno pomembno notranjo preusmeritvijo, ki je po svoje določila ves nadaljnji pesnikov idejni in literarni razvoj, zlasti pa opredelila značaj njegove umetnosti. In kadarkoli si skušamo pojasniti to daljnosežno notranjo spremembo, vedno opozarjamo predvsem na tisto dekadenco in simbolistično literaturo, ki jo je mladi pesnik spoznal na Dunaju in ki mu je odkrivala nove svetove, posredovala ideje in izrazna sredstva, ki so bila nekaj povsem drugega kakor pa to, kar mu je nudil naturalizem. Veliko je dejstev in dokumentov, ki neutajljivo pričajo, kako močno je moderna literatura očarala Ivana Cankarja — in zato je povsem v skladu z zgodovinsko resnico, če se pri razlaganju tistih pobud, ki so gnale našega pesnika stran od naturalizma in ga vedno bolj vklepale v svet dekadence in simbolizma, sklicujemo zlasti na Bahra, Maeterlincka, Verlaina, Emersona itd.²⁷ Vendar pa takšne razlage ne morejo pojasniti vsega. Vprašanja Cankarjeve notranje preusmeritve ni mogoče omejiti samo na vprašanje pobud, ki jih je naš pesnik prejemal od modernih pesnikov, pisateljev, mislecev in publicistov. S svojo notranjo preusmeritvijo, s svojo obsodbo naturalizma in s svojim pristankom na dekadenco in simbolistična splošno idejna in estetska načela se je Cankar dejansko uvrstil med tiste evropske intelektualce, pesnike in pisatelje, ki so ob koncu stoletja doživeli enak idejno literarni razvoj. Če ob tem dejstvu upoštevamo vse, kar vemo o Cankarjevih konkretnih zvezah s tedanjo moderno evropsko literaturo, potem nam seveda postane takoj jasno, da nimamo opraviti samo z neko čisto individualno duhovno usodo in da nas torej raziskovanje Cankarjeve idejne in literarne poti vodi do notranje problematike in notranje dinamike splošno evropskega duhovnega gibanja ob koncu stoletja. Z drugimi besedami: pred nami je vprašanje, zakaj so se začeli evropski izobraženci odpovedovati naturalizmu in pozitivizmu in zakaj so se začeli navduševati za subjektivizem, senzualizem, spiritualizem in celo za mistiko? Za nas, ki hočemo opisati predvsem miselno in umetniško rast Ivana Cankarja, seveda ni važno, da bi mogli v okviru pričujoče razprave odgovoriti na to vprašanje do

²⁶ Podrobno razpravlja o tem razprava *Ivan Cankar in dekadenca in simbolizem*, ki je omenjena v opombi 1.

²⁷ Glej opombo 26.

vseh podrobnosti in z vso natančnostjo opisati splošni proces preusmeritve. Naša pozornost mora biti kljub vsemu vendarle osredotočena predvsem na Cankarjevo literarno in publicistično delo in naši posegi v splošno evropske probleme morajo biti podrejeni našemu glavnemu cilju, se pravi, da mora biti naše prizadevanje takšno, da bo odgovorilo na vprašanje, zakaj je Cankar zapustil naturalizem.

Ko skušamo odgovoriti na to vprašanje, si moramo najprej ogledati, kakšno je bilo razmerje med naturalistično literaturo in miselnostjo na eni ter med dekadenco literaturo in dekadencnim čustvovanjem na drugi strani. Pri tem se seveda zavedamo, da je pred nami izredno pomembno in zelo zapleteno vprašanje, kar moramo prav posebej poudariti predvsem zato, ker se evropska literarna historiografija s tem vprašanjem še vse do danes ni podrobneje ukvarjala. Zato ga tudi naša študija ne bo mogla dokončno razrešiti, marveč bo opozorila samo na nekaj najbolj značilnih pojavov in najbolj vidnih dejstev.

Najprej lahko ugotovimo, da so nekatera bistvena izhodišča naturalizma presenetljivo podobna nekaterim najvažnejšim splošnim nazorom, kakršne lahko odkrijemo v delih dekadencnih pesnikov. V mislih imam zlasti odnos do družbe, do vladajočega družbenega reda. Najbrž ni treba posebej navajati posameznih citatov in dejstev, da bi z njimi dokazovali, kako predstavlja naturalistična literatura v pretežni večini ostro kritiko in celo dosledno negacijo vladajoče družbe in vseh njenih institucij od gospodarstva preko morále do pravil lepega vedenja. Naturalistična književnost je večinoma literatura razkrinkovanja, obtožbe in protesta. Zato je naravno, da so nekateri naturalistični pisatelji simpatizirali s socialističnimi idejami, zopet drugi pa so se, kar velja zlasti za Nemčijo, pridružili političnemu delovanju socialne demokracije.

Tudi dekadencna miselnost navdihuje kritičen odnos do vladajoče družbe, dekadencni pesnik dosledno odklanja vladajoči družbeni red in vse uveljavljene norme. Zato živi izven in proti družbi, živi večinoma kot bohem, ki že s svojim vsakdanjim življenjem negira družbo in protestira proti veljavnemu redu. Zato je naravno, da najdemo tudi pri dekadencnih dovolj izrazite socialistične simpatije in da se njihov odpor proti vladajoči ureditvi sprosti kdaj pa kdaj celo v revolucionarnih gestah in izjavah. Ne da bi se spuščali v podrobnosti, lahko tedaj trdimo, da sta bila tako naturalizem kakor dekadenca proti veljavnemu redu stvari, zavračala sta, napadala ali pa vsaj odklanjala meščansko družbo, se upirala njenim ustanovam in zanikovala vse, kar je ta družba

proglašala za dobro, pravilno in lepo. V obeh primerih je torej pred nami bolj ali manj oster spopad z družbo, z vladajočim družbenim redom. In to je prvo dejstvo, ki nam ne dovoljuje, da bi nastanek dekadence obravnavali popolnoma ločeno od naturalizma, ter nam dokazuje, da prehod s pozicij naturalizma na pozicije dekadence ni mogel biti tako nenavaden, kakor se utegne zazdeti za prvi pogled.

Poleg tega splošnega odnosa do družbe pa moramo opozoriti še na nekatere druge zelo izrazite literarne in idejne značilnosti evropskega in še posebej francoskega naturalizma, ki so bile takšne, da so se v določenem trenutku in v določenem okolju utegnile kar nenadoma spremeniti v negacijo samega naturalizma, porajale iz sebe izrazito dekadenci prizadevanja ali pa vsaj pripravljala pot dekadenci miselnosti. To velja najprej za ves tisti sklop idej oziroma idejnih temeljev, ki bi jih morda lahko označili z izrazom »pozitivistična spoznavna teorija«. Naj se zdi še tako nenavadno, pa je vendarle res, da je mogla ta spoznavna teorija, ki je prisegala samo na to, kar je pozitivno, in ki je hotela zagotoviti objektivnost človekovega spoznanja, kaj hitro postati izhodišče za povsem subjektivistične in celo solipsistične nazore. Najzgovornejši pa tudi najočitnejši primer za to je uvod, ki ga je Maupassant napisal v svoj roman *Pierre et Jean*. Tu beremo med drugim tudi naslednje misli:

»Quel enfantillage... de croire à la réalité, puisque nous portons chacun la nôtre dans notre pensée et dans nos organes. Nos yeux, nos oreilles, notre odorat, notre gout différents créent autant de vérités qu'il y a d'hommes sur la terre. Et nos esprits, qui reçoivent les instructions de ces organes, diversement impressionnés, comprennent, analysent et jugent comme si chacun de nous appartenait à une autre race.«

Maupassant se v teh stavkih še vedno giblje v območju pozitivistične teorije, ki trdi, da so čuti edina zanesljiva vez med subjektom in objektom. Toda pozitivizem in naturalizem sta videla v tem dejstvu edino in povsem zanesljivo jamstvo za objektivnost našega spoznanja. Maupassant pa je iz istega dejstva izvajal popolnoma nasproten zaključek, dokazoval je relativnost in skrajno subjektivni značaj naših percepcij in naših spoznanj. In zato je v svojem članku o Zolaju posebej poudaril: »Car la vérité absolue, la vérité sèche n'existe pas.« Tako je prišel Maupassant do popolne negacije glavnega Zolajevega načela, ki je zahtevalo absolutno, čisto in suho resnico.

Navedli bi lahko še več podobnih Maupassantovih misli, vse pa bi dokazovale, kako je z dosledno uporabo nekaterih temeljnih pozitivističnih in naturalističnih načel prišel do subjektivizma in individua-

lizma. Še več, notranja logika stvari ga je privedla do tega, da je n. pr. v noveli *L'Horla* med drugim zapisal celo:

»Comme il est profond ce mystère de l'Invisible! Nous ne le pouvons sonder avec nos sens misérables, avec nos yeux qui ne savent percevoir ni le trop petit, ni le trop grand, ni le trop près, ni le trop loin.«

Čeprav moramo pri analizi navedenih besed upoštevati tudi dejstvo, da je njihova čustvena osnova skrita v pisateljevi bolezni, pa so za nas vendarle nadvse zanimive. Kažejo nam, da Maupassant ni kot naturalisti in pozitivisti vztrajal pri tezi, da je realno le to, kar je pozitivno, marveč nenadoma spregovoril o bivanju nečesa nadrealnega, »nepozitivnega«, za kar je upodobil izraz »l'Invisible«.

Spričo tega je povsem naravno, da je zavrgel celo izraz »naturalist« in »realist« ter je v skladu s svojimi nazori in opirajoč se na nekatere Flaubertove misli trdil v uvodu k romanu *Pierre et Jean* med drugim tudi tole: »Les Réalistes de talent devraient s'appeler plutôt les Illusionnistes.« Ta stavek je sicer zgovoren sam na sebi, vendar ni odveč, če dodamo še naslednjo izjavo iz *La vie errante*: »Une œuvre d'art n'est supérieure que si elle est en même temps un symbole et l'expression exacte d'une réalité.«

Za Maupassanta je torej resnični umetnik iluzionist, ki v umetninah uteleša svojo lastno vizijo sveta. Dovršeno umetniško delo mu je hkrati tudi simbol — in zato nas ne preseneča, če je v predgovoru k romanu *Pierre et Jean* govoril s simpatijo celo o simbolistih, poudarjal, da so njihove umetniške sanje vredne vsega spoštovanja, in posebej opozarjal, kako se simbolisti dobro zavedajo, da je umetnost težka zadeva.²⁸

Vse citirane in omenjene Maupassantove misli so nedvomno v tesni medsebojni zvezi in docela logično izvirajo ena iz druge. Tako lahko trdimo, da je prispel Maupassant v svet subjektivizma in iluzionizma, do simbola in Nevidnega po povsem logični poti. In vendar je bilo njegovo izhodišče popolnoma pozitivistično in naturalistično. Samo dosledno je uporabil teorijo občutkov in že ga je zaneslo v negacijo pozitivizma in naturalizma. Pri tem seveda ne smemo spregledati, da se je navdihoval tudi pri Flaubertu, Spencerju, Schopenhauerju, Hamiltonu in Hartmannu.²⁹ Kljub temu pa je očitno, da je njegova misel logično rastla iz

²⁸ O vseh teh vprašanih Maupassantovega svetovnega nazora in umetnosti govori zelo podrobno predvsem André Vial, *Guy de Maupassant et l'art du roman*, Pariz 1954, glej zlasti poglavja: *La doctrine de Maupassant et ses jugement critiques*; *La vision du monde*; *L'empreinte du Naturalisme*.

²⁹ Glej opombo 28.

pozitivističnih principov in se zaradi svojevrstne narave teh načel spremenila nenadoma v njihovo negacijo.

Kakor je naturalizem lahko porajal iz sebe izrazit individualizem in subjektivizem, tako je nudil tudi vse možnosti za uveljavljanje senzualizma in imoralizma. Virov za imoralistične in senzualistične tendence je v naturalizmu več. Naturalizem je pravzaprav razvrednotil ves moralni kodeks. To je storil najprej s kritiko družbe in njenih ustanov. Ta kritika je že sama na sebi pripravljala pot dosledni negaciji sleherne nadosebne in objektivne norme. Poleg tega vemo, da so bila naturalistična gnozeološka načela izrazito senzualistična, še bolj pomembno pa je, da je naturalizem poudarjal v človeku predvsem njegovo biološko naravo in njegove fiziološke prvine, kakor je to razvidno ne le iz naturalističnih likov samih, marveč ravno tako tudi iz vrste načelnih Zolajevih deklaracij, zlasti tistih, ki jih najdemo v njegovem romanu *Oeuvre*. Če dodamo k temu še dejstvo, da je naturalizem z izrednim veseljem popisoval erotično in seksualno življenje, smo s tem opozorili na vse najvažnejše naturalistične elemente, ki so pripravljali pot in utrjevali tiste koncepcije, ki so za edino gibalno človekovega ravnanja proglašala njegove nagne in strasti. Za primer bi zopet lahko navedli Maupassanta. Njegov senzualistični odnos do ljubezni in do erotičnih zadev sploh je tako splošno znan, da ni treba o tem posebej razpravljati. Pač pa se nam zdi posebej važno, da poudarimo njegov izrazito čutni odnos do narave, kakršnega razodevajo n. pr. naslednji stavki iz novele *Sur l'eau*:

»Je jouis de tout à la façon d'un animal... Mon corps de bête se grise de toutes les ivresses de la vie. J'aime le ciel comme un oiseau, les forêts comme un loup rôdeur, les rochers comme un chamois, l'herbe profonde pour m'y rouler comme un cheval, et l'eau limpide pour y nager comme un poisson. Je sens frémir en moi quelque chose de toutes les espèces d'animaux, de tous les instincts, de tous les désirs confus des créatures inférieurs... Quand il fait beau comme aujourd'hui, j'ai dans les veines le sang des vieux faunes lascifs et vagabonds, je ne suis plus le frère des hommes, mais le frère de tout les êtres et de toutes choses.«

Pred nami je zanosna izpoved doslednega senzualizma, ki je tako odločna, da ukinja človeka kot družbeno bitje in ga spreminja v favna in žival. Za nas pa je ta izpoved pomembna predvsem zaradi tega, ker dokazuje, kakšne razsežnosti je senzualizem lahko dosegel že v okviru samega naturalizma in da torej dekadencijski senzualizem ni nekaj povsem novega, zaradi česar ga ne smemo obravnavati tako, da, ne bi pri tem pomislili tudi na podobne pojave v območju naturalistične literature.

Slednjič moramo omeniti še vprašanje pesimizma, saj vemo, da navdihuje dekadenco oziroma večino dekadenci pesnikov izrazito pesimistično čustvovanje. V nasprotju s tem pa vemo, da je Emile Zola v skladu s splošnimi evolucionističnimi načeli verjel ne le v napredek, marveč tudi v prerod družbe in človeka, kar pomeni, da preveva njegovo literarno delo svojevrsten optimizem. Vendar pa ogromne naturalistične freske, ki so v kar se da živih barvah razkazovale in prikazovale notranjo pokvarjenost družbe in človeka, niso mogle vzbujati kdo ve kako intenzivnih optimističnih občutkov, pač pa so bile takšne, da so bralcu utegnile navdihovati bolj pesimistične prognoze. Še bolj velja to za naturalistično koncepcijo človeka. Človek, kakršnega je prikazoval naturalizem in kakor ga je pojmoval pozitivizem, je bil v svojem bistvu precej nesimpatičen avtomat, nad katerim so upravljale fiziološke zakonitosti in ki je bil kot nepomemben in povsem nemočen delec podrejen delovanju splošnih naravnih zakonov, tako da se je spreminjal v neobgljen drobec ogromne, a povsem hladne in neusmiljene zgradbe vesolja in narave.

Spričo vsega tega je naravno, da so se n. pr. v tako imenovanem zgodnjem nemškem naturalizmu pojavljale izrazite fatalistične in pesimistične tendence. Izmed vseh drugih naj navedemo samo naslednje besede, ki jih je zapisal Bleibtreu:³⁰

»Die Menschen erschienen wie Puppen in der Hand unüberwindlicher Mächte... Wir sind automatische Maschinen. Was aber die Maschine ins Rollen bringt, wer weiß das!... Man muß sein Teil bezahlen, ob man will oder nicht, in hilfloser Unterwerfung.«

Podobno miselnost in precej enako čustvovanje najdemo tudi v naslednjih Maupassantovih stavkih, ki so iz novele *Sur l'eau*:

»Il passait sur moi, ce son faible et bizarre, comme un semeur d'épouvante et de délire, car il eut aussitôt la puissance d'éveiller l'affreuse détresse sommeillant toujours au fond du cœur de tous les vivants. Qu'était-ce? C'était... la voix de ce qui passe, de ce qui fuit, de ce qui trompe, de ce qui disparaît, de ce que nous n'avons pas atteint, de ce que nous n'atteindrons jamais; la maigre petite voix qui crie l'avortement de la vie, l'initulité de l'effort, l'impuissance de l'esprit et la faiblesse de la chair.«

Seveda ni naš namen, da bi podrobneje govorili o Maupassantovem pesimizmu. Dejstvo je, da je pesimizem eno izmed prevladujočih čustev

³⁰ Horst Claus, *Studien zur Geschichte des deutschen Frühnaturalismus*, str. 51, Halle 1933.

v njegovi literaturi in posebej je za nas zanimivo, da se je Maupassant ravno tako kot Huysmansov dekadenci junak Des Esseintes zatekal k Schopenhauerju. Če dodamo še, da je Maupassantova misel prejela marsikatero pobudo tudi od Spencerja, Hamiltona in Hartmanna, potem je očitno ne le, kako ga njegovo pesimistično življenjsko občutje približuje dekadenci, marveč nam postane tudi jasno, da je naturalista Maupassanta interna logika samega naturalizma privedla do tistih avtorjev, od katerih so mnoge važne pobude črpali tudi dekadenti in kasneje celo simbolisti.³¹

Morda bi vse to, kar smo doslej navedli, zadostovalo že samo na sebi, saj opisane značilnosti dovolj jasno ponazarjajo notranje odnose med dekadenco in naturalizmom. Kljub temu pa je potrebno, da opozorimo še na nekaj drugih dejstev. Podrobnejša analiza dekadenci literarnih del nas namreč prepriča, da je tudi v sami idejni in estetski strukturi dekadence marsikaj takega, česar si ne moremo pojasniti drugače, kakor da pomislimo ravno na naturalizem in na vse tiste vezi, ki vežejo dekadenci miselnost na naturalistično literarno gibanje. Nadvse značilno je, da je J. K. Huysmans že potem ko se je odpovedal naturalizmu, in potem ko je že napisal svoj dekadenci roman *A rebours*, zasnoval svojevrstno teorijo o tako imenovanem spiritualističnem naturalizmu. Nič manj značilno ni, da je postala ta teorija v Evropi zelo popularna, saj jo je v celoti sprejel tudi Hermann Bahr, od njega pa je slednjič preko J. F. Krejčija in Vladimira Foersterja prodrla celo v Slovenijo.³²

Prav tako zgovorno je tudi dejstvo, da se dekadenci nadvse rada spušča na družbeno dno, da jo nenehoma privlačijo motivi erotičnega in seksualnega življenja. Huysmans opisuje erotične in seksualne avanture svojega junaka ravno tako odkrito in s prav takšno natančnostjo, kakor je storil to n. pr. Zola v romanu *La Terre*. Hkrati pa nam tiste strani

³¹ Maupassantov pesimizem dobi celo značilnosti tistega čustva, ki mu pravijo Francozi »tristesse de chair«. O tem priča n. pr. tudi naslednji njegov stavek o spolnem aktu: »Qu'y a-t-il... de plus ignoble, de plus repugnant que cet acte ordurier et ridicule de la reproduction des êtres« (L'Initiale Beauté). Za nas je zanimiva tudi naslednja Bernikova izjava: »Svetovno naziranje naturalizma je pesimistiško, kar nam spričujejo vsi naturalistiški proizvodi« (»Vesna« 1894, 154). Tudi v Cankarjevem eseju o Aškercu najdemo izrazito pesimistične misli, kakor priča med drugim naslednji njegov stavek: »Človek, samo nemočen atom v vesoljnem stvarstvu, je ustvarjen, da trpi, da se bojuje — brezuspešno.« Ta misel je nenavadno podobna Bleibtreujevim izjavam, ki smo jih citirali.

³² O vsem tem podrobno poroča razprava *Ivan Cankar in evropska dekadenci in simbolizem*.

Huysmansovega romana, kjer vidimo glavnega junaka na poti k zobnemu zdravniku in na železniški postaji, dokazujejo, da je dekadent kaj rad uporabljal tipično naturalistična sredstva vedno, kadar je hotel prikazati banalnost in grdoto vsakdanjega življenja.

Slednjič naj omenimo še problem impresionističnega stila. Impresionistični stilni postopek so izumili naturalisti, predvsem brata Goncourta, in nemški naturalisti, v prvi vrsti Arno Holz, so ga skušali izpeljati do zadnje konsekvence.³³ Ni dvoma, da je impresionizem v literaturi nastal kot dosledna aplikacija senzualistične gnozeologije, kakršno je razglašal pozitivizem in kakršno je od njega prevzel naturalizem. Za nas pa je nadvse pomembno dejstvo, da je večina dekadence poezije izrazito impresionistična, oziroma da je impresionizem kar najbolj ustrezal ne le naturalističnim, marveč tudi dekadenci težnjam.

Seveda pa vse to, kar smo povedali in na kar smo opozorili, ne pomeni, da je mogoče med dekadenco in naturalizem postaviti enačaj. Naša razmišljanja nimajo namena, da bi tako rekoč ukinila dekadenco kot samostojen, od naturalizma bistveno različen literarno idejni pojav. Popolna in dosledna afirmacija dekadence prvin je v bistvu popolna negacija naturalizma.³⁴ Naše razpravljanje je govorilo samo o genezi dekadence miselnosti in hotelo je pokazati, da je ta geneza mnogo bolj zapletena, kakor pa se zdi na prvi pogled. Pri tem pa smo lahko opazili, da si nastanka dekadence ali vsaj nekaterih njenih najbolj vidnih značilnosti ne moremo zadostno razložiti, če ne upoštevamo tudi naturalizma, njegovih notranjih zakonitosti in njegove notranje dinamike. Podatki, ki smo jih navedli, nam kažejo najprej, da je temeljno izhodišče naturalizma močno podobno, če že ne kar identično z glavnim izhodiščem dekadence. V obeh primerih gre za spopad z vladajočo družbo, za negacijo ali vsaj kritiko vladajočega reda in ustaljenih norm. Poleg tega smo v naturalistični literaturi lahko odkrili še precej drugih takšnih lastnosti, ki so vodile v subjektivizem, individualizem, senzualizem in

³³ O bratih Goncourtih in njuni poti do impresionizma glej zlasti Pierre Sabatier, *L'Esthétique des Goncourt*, Pariz 1920. Zanimivo je dejstvo, da je Hofmannsthalov impresionizem nastal pod neposrednim vplivom nekaterih teorij Ernesta Macha — te teorije pa so v resnici samo dosledna aplikacija pozitivističnega senzualizma.

³⁴ Iz vsega tega je razvidno tudi, kako težko je opredeliti dekadenco, in zato je naravno, da zelo prepričljivo učinkuje misel, češ da je dekadence v resnici samo prehodni pojav med naturalizmom in simbolizmom. O tem posebej razpravlja tudi naša študija *Ivan Cankar in evropska dekadence in simbolizem* v svojem prvem poglavju.

pesimizem, skratka do takšnih načelnih nazorov in odnosov, do takšnih čustev in razpoloženj, ki so tipična ravno za dekadenco. Če pravilno ocenjujemo navedene zglede, potem smemo reči, da je v določenih primerih prehod iz naturalizma v dekadenco pravzaprav samo posledica dosledne uporabe nekaterih temeljnih naturalističnih in pozitivističnih načel. Za preskok iz naturalizma v dekadenco torej ni bila nujno potrebna nekakšna nenadna prekinitev, dovolj je bila tista tako rekoč prirodna negacija, ki nastane, ko določena načela res dosledno izpeljemo do kraja.

Vendar pa z našim razpravljanjem, kakor smo že poudarili, nismo hoteli rešiti problema v celoti, nismo hoteli podrobno razpravljati o evropskem naturalizmu in dekadenci nasploh. Glavni namen naših razmišljanj je bil, da z njimi po svoje prispevamo k razjasnitvi notranje preusmeritve Ivana Cankarja. Če namreč naše dosedanje ugotovitve držijo, potem je očitno, da se Cankar za dekadenco in simbolizem ni odločil samo zaradi pobud, ki so prihajale do njega iz tedanje evropske dekadence in simbolistične literature. Vse kaže, da so tudi v njem delovali tisti posebni naturalistični impulzi, o katerih smo razpravljali in ki so kljub svoji naturalistični provenienci povzročali nastanek dekadencnih prvin. V trenutku torej, ko je Cankar sprejel naturalistični literarni program in prevzel naturalistično miselnost, je hkrati vsrkal vase tudi nekaj takšnih miselnih in čustvenih sestavin, ki so v določenem trenutku in same iz sebe utegnile prebuditi v njem dekadencna prizadevanja. To je tembolj naravno, ker je bil Cankar takšna pisateljska osebnost, ki ni nikdar hotela kar pasivno pristati na tuje teorije in programe in ki se zato njegovo delo nikdar ni moglo spremeniti v mehanično adaptacijo tujih vzorov. Njegovo sprejemanje je bilo ustvarjalno, vedno je hotel biti samosvoj in originalen, zato je naravno, da naturalistični principi, ki jih je sprejel, v njem niso mogli okameneti v dokončno dogmo, marveč so doživljali zaradi pisateljevega ustvarjalnega napona določen razvoj, doživeti so morali najrazličnejše spremembe — in ker sta bila v teh principih tako rekoč že apriori zapopadena možnost in nujnost razvoja v smer dekadence, je popolnoma naravno, da sta se ta možnost in nujnost uveljavili tudi v Cankarjevem delu.

Vse te naše načelne trditve pa bodo dobile vrsto konkretnih potrdil, brž ko si bomo nekoliko podrobneje ogledali Cankarjev idejni in literarni razvoj. Zanimivo in zgovorno je že to, da je pesnik sam v pismu Antonu Aškercu z dne 16. maja 1897 dekadenco takole definiral: »ona

je na znotraj obrnen naturalizem«. Cankar sicer dostavlja, da je to »malo nerodna« oznaka, vendar pa je očitno, da se je zavedal, da je izhodišče dekadence literature pravzaprav v naturalizmu oziroma v nekaterih njegovih prvinah.

Še bolj pa je važno, kako je pesnik sodil o svojih lastnih delih. Za svoja prva, bolj ali manj izrazito dekadence dela je sam proglasil pesniški cikel *Dunajski večeri* in skupino petih »vinjet«: *Ada*, *Pismo*, *Mož pri oknu*, *Glad* in *Zadnji večer*. O *Dunajskih večerih* je v pismu Aškercu z dne 16. maja 1897 povedal tole: »Meni ugajajo ‚dunajski večeri‘, ker se ‚bližajo dekadenci‘.« O omenjenih petih vinjetah pa je v nedatiranem pismu, ki ga je v začetku februarja 1897 poslal Govekarju, rekel tole: »Zdaj ves tičim v dekadentih in ruski psihologiji, zato se Ti bo moj slog nekako čuden zdel, vsaj sprva.« In Govekar je v odgovoru, ki ga je napisal ob koncu februarja, potrdil: »Vinjete so čisto à la Dostojevskij in à la — dekadence.«³⁵

Položaj je dovolj jasen. Vsa omenjena dela je Cankar obravnaval že kot plod in izraz svoje nove usmerjenosti, svojega navdušenja za dekadenco in simbolizem. To ni nič nenavadnega, vendar pa je za nas pomembno predvsem dejstvo, da je vsa ta dela zasnoval že v času, ko je bil še prepričan naturalist. O *Dunajskih večerih* je v pismu Govekarju z dne 23. januarja 1897 rekel tole: »Moderna sta zdaj v nas samo Aškerc in Kette, katerima se mislim pridružiti jaz v vsi ponižnosti, kadar pošljem v ‚Zvon‘ ‚Dunajske večere‘.« To pa pomeni, da je načrt za cikel navdihovala simpatija za Aškercu, za realizem in za naturalizem, v njem je hotel Cankar izpričati svojo pripadnost realističnim in naturalističnim načelom. Tudi njegova okolica se je jasno zavedala, da gre za naturalistično poezijo. Tako vsaj lahko razberemo iz Vidičevega pisma Ellerju z dne 1. februarja 1897, kjer beremo med drugim tudi: »Cankar klamfa cel cikel ciparskih pesmi z naslovom ‚Dunajski večeri‘.«³⁶ In ko je pesnik v dunajskem realističnem literarnem klubu prebral prvih pet pesmi, je Vidic spet poročal Ellerju dne 4. marca 1897 takole: »Čital nam je Cankar krasen cikel ‚Dunajski večeri‘, ki je vzlasti mene silno navdušil.«³⁷ Tudi ta Vidičeva izjava je po svoje značilna, saj se je v tem času še vedno navduševal za naturalizem in za Govekarja. Njegova hvala nam sme veljati za dokaz, da so tisti slovenski akademiki, ki so se

³⁵ CP I, 187.

³⁶ NUK, Ms 701.

³⁷ Prav tam.

ogrevali za naturalistično literaturo, videli v Cankarjevih verzih takšno delo, ki je bilo v skladu z njihovim naturalističnim okusom.

Nekaj podobnega lahko trdimo tudi za omenjenih pet črtic, se pravi za tistih pet vinjet, ki jih je Cankar poslal ob koncu februarja 1897 Govekarju za »Slovenski Narod«. Vse kaže, da smemo prvotno pobudo za te črtice iskati v tistem literarnem načrtu, ki se mu je porodil kmalu po prihodu na Dunaj in ki ga je opisal v pismu bratu Karlu z dne 11. novembra 1896 takole: »In sicer mislim napraviti štiri krajše novele.« Motiviko teh novel je pesnik takole opredelil: »To so namreč ženske, katere stoje iz katerega koli vzroka izven družbe, katere so takorekoč brez pravic, ne da bi kaj zakrivile... iz same nesreče; ženske, — to je najboljše — za katere se živ človek ne briga, kakor bi jih ne bilo na svetu. ‚Verlorene‘ — to ni prav, zakaj nekatere so čisto poštene, v pošteni službi itd., a so vendar pozabljene.«

Ne samo čas, v katerem je nastal, tudi njegova vsebina dokazuje, da se je ta načrt porodil iz povsem naturalističnih nagnjenj. Cankar je hotel v duhu naturalistične literature obravnavati čisto socialni problem in se je hotel lotiti zlasti motiva prostitutk. To je razvidno že iz navedenih stavkov samih. Še bolj nam pa postane to očitno, če si ogledamo naslednji stavek iz pisma Pavli Kermavnerjevi z dne 26. novembra 1896, kjer pravi: »Da žensk, bi bilo na razpolago, toda le takih, ki so izven družbe, izgubljene.«³⁸ Cankar uporablja tako v opisanem načrtu kakor tukaj izraz »izven družbe«, le da je tam pomen tega izraza nekoliko omejil, medtem ko označuje z njim v pismu Pavli samo še prostitutko in nič drugega. To dejstvo sme vsaj nekoliko razveljaviti tisto omejitev, s katero se je zavaroval, ko je svoj načrt sporočal svojemu bratu.

Prvo realizacijo tega načrta predstavlja izgubljená novela, ki se v Cankarjevih in Govekarjevih pismih iz tega časa pojavlja kot *Izobčenke I, V kavarni*. O njej je 11. decembra 1896 pisal Govekar Ellerju tole: »Cankar je srečno napisal 22 kvart listov uvodne povesti ‚Zvona‘: ‚Izobčenka I V kavarni‘. Prav imenitno, čisto à la Raskolnikov, precej blata in malo dolgčas.«³⁹

Ta Govekarjeva izjava je zanimiva, ker govori o »blatu« in tako v duhu tedanjega izrazoslovja, ki sta ga uporabljali slovenska publicistika in literarna kritika, zelo jasno in celo maliciozno poudarja naturalistično barvo Cankarjeve novele. S to novelo pa Cankar svojih

³⁸ Cankarjevo *Izbrano delo* I, 506.

³⁹ NUK, Ms 701.

načrtov ni izčrpal, vsaj kar se motiva izobčenk in prostitutk tiče. Ta motiv se je kasneje namreč pojavil kar v treh od petih vinjet, in sicer v črticah *Ada*, *Mož pri oknu* in *Pismo*. In prav zaradi tega smemo te vinjete vsaj deloma proglasiti za realizacijo tistega literarnega načrta, ki ga je dne 11. novembra 1896 sporočal svojemu bratu.

Po vsem tem smemo najbrž zapisati, da imamo v obeh primerih opraviti z enakim pojavom. Obakrat je bila prvotna pobuda izrazito naturalistična. Iz tega si lahko razložimo tudi motiviko: naturalistična pobuda je povzročila, da obravnavajo *Dunajski večeri* motiv prostitutke in prešuštva, in ista pobuda je določila tudi motiviko omenjenih treh vinjet.

Vendar pa se je prvotna zasnova le počasi realizirala in na koncu je pesnik realizacijo naturalistične pobude proglasil za takšno delo, ki nosi že dovolj očitne znake moderne, dekadence literature.

Že to dejstvo samo bi bilo lahko dovolj trden dokaz za misel, da je Cankarjeva preusmeritev potekala razmeroma mirno, brez večjih notranjih pretresov, konfliktov in kriz. Očitno je, da naturalistični značaj prvotne pobude ni mogel biti ovira za postopno uveljavljanje novih, nenaturalističnih, izrazito dekadence elementov. Do istih in še bolj prepričljivih zaključkov nas privede tudi podrobnejša analiza obravnavanih Cankarjevih del samih.

Vzemimo cikel *Dunajski večeri*. Ko je Cankar ta cikel na Dunaju zaključil, je vseboval samo pet pesmi, in sicer: 1. *V sanjah težkih spava mesto*; 2. *Ah ne, ne hodi več od tukaj*; 3. *Vzduh opojen težak: bledih lučij svet*; 4. *Ne vstajaj, ne vstajaj! ... Ah, moj bog, — kakó*; 5. *Pod oblačnim sivim nebom*. Te pesmi so v istem zaporedju postavljene na začetek cikla tudi v prvi izdaji *Erotike*, v drugi izdaji je pesnik cikel močno preuredil.

Vseh teh pet pesmi se ukvarja z erotiko, in sicer v glavnem z dvema motivoma: prostitutka in prešuštvo oziroma nezvestoba. Kakor je razvidno iz tega, kar smo že doslej povedali o ciklu, je očitno, da je tak izbor motivov posledica Cankarjevih naturalističnih tendenc. Dodati pa moramo še naslednjo njegovo izjavo, ki govori o istem ciklu v pismu bratu Karlu z dne 18. januarja 1897 takole: »Ljudje se bodo najbrž jezili.« Cankarjev namen je bil napadalen, kritičen. Hotel je pokazati greh družbe in ljudi.

Kljub temu, da je motivika enotna, pa je med posameznimi pesmimi velika razlika. Že na prvi pogled je očitno, da so najprej nastale prva,

druga in peta pesem, medtem ko sta tretja in četrta očitno kasnejšega datuma. Prvo, drugo in peto pesem je pravzaprav težko opredeliti, ker so v bistvu še močno tradicionalne in nenavadno spominjajo na cikel *Helena*. O tem nam pripoveduje že struktura verzov, saj je metrična shema ne le povsem očitna, marveč tudi z vso silo udarja skoz besedno gradivo, tako da prevpije prirodni ritem čustva. Popolnoma drugačna je struktura verzov v ostalih dveh pesmih. Vzemimo za primer samo prva dva verza četrte pesmi, ki se glasita:

Ne vstajaj, ne vstajaj! ... Ah moj bog, — kakó
pohotna ti ustna drhtijo.

Nenavadno močne pavze, ki jih ponazarjajo tri pike in pomišljaj, ter enjambement, skoraj popolnoma zabrišejo metrično osnovo, tako da se lahko prirodni ritem dovolj močno uveljavlja. Vendar pa nam zdaj ne gre za razlike v ustroju stihov. Opozoriti hočemo na mnogo pomembnejše zadeve, ki jih bomo lahko kaj hitro odkrili, če bomo pazljivo primerjali med seboj peto pesem, ki je starejša, s četrto pesmijo, ki je gotovo nastala precej kasneje. Peta, se pravi starejša, se pričinja s takimle opisom dveh prešuštnikov:

Pod oblačnim, sivim nebom
sanjala je noč jesenska;
ali midva, roko v roki
na divanu sva sedela.

Četrta, ki je mlajša, opisuje v uvodnih verzih enako situacijo. Kakor v peti gre tudi tukaj za dva prešuštnika. Pesem pripoveduje takole:

Ne vstajaj, ne vstajaj! ... Ah moj bog, — kakó
pohotna ti ustna drhtijo;
v objemu trepeče ti belo telo,
od mraza ti lica bledijo!

Razlika je očitna. Pri prvi ni ničesar usodnega, ničesar razburljivega, nasilnega ali strastnega. Prešuštni par sedi lepo na divanu in se drži za roke. To je pravzaprav nekakšna precej naivna idila. Povsem drugačna je druga pesem. Idilika in naivnost sta izginili, nikjer ni nobenega divana, in namesto da bi se prešuštnika držala za roke, poje pesem o pohotnih ustnih, o objemu in trepetajočem telesu. Namesto nedolžne idile strast in pohota. Kakor da so se pesniku nenadoma odprle oči. Prej je

videl oba ljubimca skoz nekako rožnato zaveso, zdaj sta gola pred njim, v pohotnem objemu, ki ga preti razkleniti nenaden strah.

Prav takšne so tudi razlike, ki jih odkrijemo med zaključki obeh pesmi. V prvi toži prešuštna žena takole:

In temno je vse krog mene,
temno, prazno v srcu mojem,
kadar plaka moja mati
in preklinja me moj mož.

V drugi pesmi pa ljubimec prešušno ženo v zaključnih stihih takole spodbuda:

Ne boj se, — ne vstajaj! ... Nikogar ni ...
Otrok tvoj v zibelki mirno spi,
tvoj mož sedi v krčmi in pije.

Tudi tu so razlike očitne. V prvi pesmi slišimo samo miloben kes, ravno tako miloben, kakršna je uvodna idila na divanu — in ta kes je tako miloben, in samo prešuštvo je tako idilično, da bi lahko oba ljubimca še kar naprej sedela na divanu in se držala za roke. V drugi pesmi pa zmaga pravica strasti in bralec ve, da se bo kljub intervenciji strahú ponovilo to, kar opisujejo uvodni verzi: ustna bodo postala spet pohotna in bela telesa bodo spet drhtela v objemu. V prvi pesmi je kes zaradi greha, tu je pred nami afirmacija greha.

In tako bi lahko primerjali kar naprej. Lahko bi ugotavljali razlike v metaforiki, v besednem gradivu, epitetonezi itd. Vedno bi našli v bistvu iste razlike. Vendar pa menim, da zadostuje že to, kar smo navedli, saj nam jasno kaže, kako so prve pesmi previdne, kako previdno se je Cankar loteval teh delikatnih in »problematičnih« motivov. Šele v drugih dveh pesmih se je pesnik sprostil. Šele tu je zmagala strast, zmagalo je načelo senzualizma in zato se je nenadoma vse spremenilo od strukture verza do epitetoneze. Zaradi tega sta drugi dve pesmi mnogo bolj udarni, mnogo bolj borbeni, hkrati pa je v njih mnogo več senzualne napetosti in čutne vznesenosti.

Razlike, ki smo jih ugotovili, pa dopuščajo misel, da cikel pravzaprav ni enoten. Prvo, drugo in peto pesem loči od tretje in četrte toliko bistvenih sestavin, da ni mogoče govoriti o res enotnem, v sebi sklenjenem ciklu. Kljub temu pa je Cankar vse te pesmi združil v eno samo enoto in jih med seboj celo premešal, kar vsekakor pomeni, da sam ni čutil teh razlik in da je torej tisti proces, ki ga je gnal v vedno moč-

nejši senzualizem, se pravi vedno bliže dekadenci, vedno bolj stran od naturalizma, potekal v njem dovolj mirno, notranje logično, tako rekoč nevidno.

Bistveni element, zaradi katerega se prva, druga in peta pesem tako očitno ločita od ostalih dveh, je izrazita senzualnost. Njej moramo dodati še blasfemijo, ki se je nenadoma pojavila v tretji pesmi, kjer poje pesnik o nebeški krasoti greha in kjer ovija kupljeno ljubico v Madonin plašč. Senzualizem in blasfemija pa sta dve takšni lastnosti, ki že izpričujeta dekadenco miselnost, hkrati pa vzbujata domnevo, da so pri nastanku teh dveh pesmi že neposredno sodelovali novi, dekadenci, modernistični vzori. Na tako misel nas navaja predvsem četrta pesem, ki smo jo že nekoliko podrobneje pregledali in ki obravnava motiv prešuštva. Ta motiv sam nas namreč povsem upravičeno spomni na Richarda Dehmela, za katerega vemo, da je bila to ena izmed osrednjih tem njegove poezije. Vendar pa tu ne gre toliko za snov. Mnogo bolj pomemben je način obravnavanja. In ravno zaključek Cankarjeve pesmi nas najbolj spominja na Dehmela. Ljubimec v Cankarjevi pesmi svetuje, kakor smo že navedli, prešuštni ženi takole:

Ne boj se, — ne vstajaj! ... Nikogar ni ...
Otrok tvoj v zibelki mirno spi,
tvoj mož sedi v krčmi in pije.

Skoraj prav tako svetuje ljubimec prešuštni ženi v Dehmlovi pesmi *Im Reich der Liebe*, ko ji pravi (*Weib und Welt*, 82, 2. izd.):

hier kannst du ruhig deinen Mann
mit mir betrügen, für mich morden.

Če naša domneva o Dehmlovem vzoru drži, potem je očitno, da so razlike med posameznimi pesmimi cikla *Dunajski večeri* hkrati tudi posledica novih zunanjih pobud, kar pomeni, da se razloček med njimi samo še povečuje. Očitno je, da so sredi nastajanja cikla začeli vdirati v Cankarja tudi novi zunanji impulzi in tako razširjali njegov prvotni koncept. In kljub temu je Cankar združil v enoten ciklus tiste pesmi, ki so nastale pod vplivom novih vzorov, s tistimi verzi, ki se jih ta vpliv še ni bil dotaknil. To pa pomeni, da pesnik niti v trenutku, ko je že sprejel vase prave dekadenci sestavine, še ni začutil razlike med dekadenco in svojo prvotno naturalistično pobudo ter svojim prvotnim naturalističnim namenom.

Ako bi hoteli na kratko povzeti to, kar smo doslej ugotovili, bi lahko rekli takole: sprva je bila izrazita naturalistična pobuda, na začetku je bil izrazito naturalistični načrt. V procesu realizacije se je uveljavljala vedno večja mera senzualizma, ki je na eni strani logična posledica samega naturalizma, na drugi strani pa plod novih, pravih dekadenci pobud in vzorov. Ta proces je potekal brez sleherne prekinitve. V trenutku, ko je Cankar začel sprejemati dekadenci senzualizem, mu to še ni narekovalo, naj zavrže naturalizem, in tako predstavlja prva redakcija *Dunajskih večerov* v resnici svojevrsten spoj naturalističnih in dekadenci prvin ter so hkrati izraz Cankarjevega logičnega, mirnega razvoja iz naturalizma k dekadenci. Tega procesa, ki ga moramo poznati, če hočemo razumeti značaj Cankarjeve literature, ki je nastajala v tem času, pa si ne bi mogli pojasniti, če ne bi upoštevali tega, kar smo ugotovili o razmerju med naturalizmom in dekadenco nasploh. Ali z drugimi besedami: tiste značilnosti, ki nam jih je razkrila analiza nastanka in notranjega razmerja v ciklu *Dunajski večeri*, si pač ne moremo pojasniti drugače, kakor da upoštevamo misel, češ da je že sam naturalizem odpiral pot v smer dekadence in da dopuščamo možnost, da se je ta splošna zakonitost po svoje in zadosti močno uveljavila tudi v Cankarjevem delu.

Na podlagi vsega tega pa se nam kar sam od sebe razreši še en problem, ki ga odkrijemo brž ko nekoliko bolj pazljivo spremljamo Cankarjev literarno idejni razvoj. Znano je, naše razpravljanje pa to po svoje potrjuje, da se je Cankar navdušil za dekadenco in sprejel njen senzualizem v začetku leta 1897, se pravi torej v času, ko je bila dekadencia v Evropi kot odnos do sveta v glavnem že premagana, ko se je že izkazala njena notranja nezadostnost in ko se je evropski intelektualec že odločno otresal moralnega relativizma in se zato oklepal simbolizma oziroma spiritualizma in čelo mistike. Prav tako je znano, da je Cankar kaj kmalu zavrzel dekadenci senzualizem in da je bila njegovi naravi čutnost prej odvratna kot pa privlačna. Tako se je začel Cankar po kratki dekadenci epizodi približevati spiritualizmu, kakršnega je spoznal pri nekaterih tedaj znanih in aktualnih evropskih avtorjih. Spričo vsega tega nastaja vprašanje, kako da je Cankar sploh zapadel čaru dekadenci senzualizma in kako da ga ni že takoj od začetka očaral simbolistični spiritualizem? To vprašanje si lahko pojasnimo le, če upoštevamo pesnikova naturalistična prizadevanja. Zdi se, da so bile naturalistične pobude v njem tako močne, da so se morale najprej kar se

da intenzivno izživeti, preden se je lahko oklenil povsem novih idej in si ustvaril nov odnos do sveta. Tako je moral iti Cankar isto pot kakor večina evropskih intelektualcev ob koncu stoletja. Ta pot pa je zaradi specifičnih lastnosti naturalizma in njegovih posebnih razvojnih možnosti vodila najprej v senzualizem, od tod v dekadenco in šele nato v simbolizem. Ravno tisti elementi v naturalizmu, iz katerih se je po njihovi notranji logiki lahko porajal dosledni senzualizem, nam lahko pojasnijo Cankarjevo pot. Zato ker se je svoj čas ogrel za naturalizem, je moral Cankar postati za nekaj časa glasnik senzualizma, kar pa mu je omogočalo in ga sililo hkrati, da je sprejel tudi izrazito dekadence pobude.

III

Seveda pa z vsem tem še nismo do kraja razrešili problema, ki nas zaposluje. Res je sicer, da moramo pri analizi Cankarjeve notranje preusmeritve upoštevati vse tiste naturalistične prvine, ki so bile po svoji naravi takšne, da so utegnile same po sebi porajati dovolj izrazite in včasih celo zelo nasilne senzualistične težnje. Prav tako je tudi res, da moramo v čim večji meri upoštevati vse tiste pobude, ki jih je Cankar sprejemal iz moderne, se pravi iz dekadence in simbolistične evropske literature. Vendar pa smo z opisom notranje dinamike naturalizma in z ugotovitvami, ki nam pripovedujejo, v kakšni meri in kdaj je naš pesnik spoznal moderno literaturo, prikazali tako rekoč samo neka zunanja dejstva, opisali smo pravzaprav samo možnosti, ki so bile Cankarju dane. Še več, opozorili smo tudi na nekatera takšna objektivna dejstva, ki so sama po sebi s precej veliko intenzivnostjo usmerjala Cankarjev razvoj tako, kakor je tudi v resnici potekal. Kljub temu pa še vedno nismo prišli do prav vseh prvin, ki so določale in določile pesnikovo pot. Očitno je, da moramo pri takó ustvarjalni osebnosti, kakršna je bil naš pesnik, najvažnejše vzroke za njegovo preusmeritev iskati predvsem v njegovi naravi, v njegovi psihični strukturi, v njegovem posebnem in enkratnem miselnem in čustvenem svetu. To pa konkretno pomeni, da Cankar naturalizma ni zapustil samo zaradi nekaterih zunanjih pobud, pa naj so bile te pobude še tako nasilne in prepričljive, marveč se je to zgodilo predvsem zaradi tega, ker se v naturalizmu niso mogle izživeti res vse lastnosti njegove narave, skratka, ker naturalizem ni ustrezal prav vsem čisto prirodnim težnjam njegove osebnosti.

Seveda je treba to misel podrobneje opredeliti in utemeljiti s konkretnimi dejstvi. Vendar pa tega ne bomo storili tako, da bi najprej skušali v zaključeni podobi podati psihofizični ustroj Cankarjeve osebnosti in nato to podobo primerjali z možnostmi, ki jih je nudil naturalizem za čim popolnejšo sprostitev in čim doslednejše uveljavljenje te osebnosti. Psihološke ekspertize so naloga poklicnih psihologov, in literarnemu zgodovinarju, ki se spušča na to področje brez primerne podpore znanstvene psihologije, vedno preti nevarnost, da zdrkne v simplifikacije in prazne špekulacije. Poleg tega je dolžnost raziskovalca literature, da raziskuje predvsem literarna in literarnozgodovinska vprašanja. Zato je očitno, da nas mora zanimati Cankar samo kot literarni ustvarjalec in zato je naravno, da se moramo ukvarjati predvsem z literarno, umetnostno manifestacijo vprašanja, ki je pred nami. Če je namreč res, da naturalizem ni ustrezal prav vsem težnjam Cankarjeve osebnosti, potem je bilo nujno, da je dobilo to dejstvo tudi svoj poseben in očiten literarni izraz in zato lahko literarni zgodovinar dokaže tezo o neskladnosti naturalizma s Cankarjevo osebnostjo samo tedaj, kadar lahko v pesnikovem odnosu do posameznih literarno idejnih pojavov, v njegovih miselnih in literarnih iskanjih, predvsem pa v njegovem delu odkrije takšne prvine, ki si jih ni mogoče pojasniti drugače, kakor da sprejmemo misel o apriornem oziroma o naravnem nasprotju med pesnikom in nekaterimi temeljnimi zahtevami naturalizma. Pri tem pa je seveda očitno, da se takšno raziskovanje ne more sklicevati predvsem na tiste umetnine, ki so nastale šele potem, ko je pesnik že zavrzel naturalizem. Ravno nasprotno, sklicevati se mora najprej na tista njegova dela in iskanja, ki so nastala za časa njegovega navdušenja za naturalizem in pred njim. V našem primeru to pomeni, da se bo naša analiza ukvarjala s tisto Cankarjevo literaturo, ki je nastala nekako do konca leta 1896.

Znano je, da zahtevata realizem in naturalizem od ustvarjalca, naj se čimbolj umakne v ozadje in naj pusti govoriti samim dejstvom, ki jih ne sme komentirati, še manj pa prirejati po svojem okusu, po svojih simpatijah in antipatijah. Opisana dejstva morajo govoriti sama zase. Cankar je to zahtevo poznal in nanjo pristajal. To nam dokazuje že njegova teorija o realistični poeziji, kakršno poznamo iz njegovega odgovora na Dermotovo kritiko Heleninega cikla. V istem duhu pa je napisan tudi njegov esej o Aškercu. Tu je večkrat poudaril, da je glavna odlika realističnega oziroma naturalističnega ustvarjalca v tem, da prikazuje samo to, kar je resnično, objektivno, ne da bi v opisovanje zu-

nanjih dejstev vnašal lastna nagnjenja in nazore. Tako n. pr. za Aškerca posebej ugotavlja med drugim tole: »Pesnik ne jadikuje in ne toži — ampak slika, vestno in natančno... ne blaži in ne prikriva ničesar.« Z isto mislijo je napisana tudi naslednja pohvala Aškerčevih verzov: »A siromak Aškerčev kaže brez vsake gostobesedne zgovornosti, brez patetičnega deklamovanja — s koščeno, žuljavo roko na svoj sestradani obraz, na svojo nago deco.« Zato je Cankarju vsa Aškerčeva poezija en sam »Ecce homo!« in zato je še posebej poudaril: »Kakor socialne, tako vplivajo tudi domoljubne pesmi Aškerčeve najmočnejše takrat, kadar nam slika črno sliko krivice in trpljenja, a to brez vsakega komentarja.«

Ni dvoma: Cankar se je ogreval za izrazito realistična in naturalistična literarna sredstva. Hotel je imeti samo natančno podobo objektivnega sveta, brez slehernega komentarja, brez zgovornosti, jadikovanja, tožb in deklamiranja; skratka: literarna umetnina naj bo samo natančna podoba stvarnosti, in te podobe ne sme kaliti prav nobena osebno izpovedna nota. Če pa podrobneje pregledamo Cankarjeva prozna dela, ki so nastala tja do konca leta 1896, moramo priznati, da se on sam ni mogel podrediti vsem tem strogim realističnim in naturalističnim zahtevam. Ne le to, vsa ta proza razodeva nadvse močne težnje po subjektivizaciji in celo lirizaciji, kar priča, da je hotel pesnik samega sebe v svojih delih nenehoma uveljavljati in postavljati v ospredje. O tem nam pripoveduje že dejstvo, da je od približno enaindvajsetih iz tega obdobja ohranjenih proznih del in poskusov več ko polovica napisanih v tehniki tako imenovane pripovedi v prvi osebi (»Icherzählung«). Res je sicer, da pripoved v prvi osebi ni nujno znak subjektivizacije, o čemer se lahko prepričamo, če natančno pretčtamo vrsto Maupassantovih novel. Tudi francoski naturalist je uporabljal pripoved v prvi osebi, toda oseba, ki pripoveduje, ni pisatelj sam, pisatelj samo zapisuje to, kar v prvi osebi pripoveduje nekdo drug. V takšnih primerih je subjektivnost skrčena tako rekoč na najmanjšo možno mero: pisatelj ni niti pripovedovalec, niti priča dogodka ni več, je samo še zapisovalec.

Drugače je s Cankarjem. Predvsem moramo opozoriti, da so nekatere njegove pripovedi v prvi osebi dejansko samo nekakšne lirske meditacije brez dejanja, brez dogodka in brez pravega opisa. Takšne so n. pr. *Materi*, *Moj prvi pogled na morje*, *Ponočna tišina je meni ljuba* in *Kakor nekdanj*. Ako izvzamemo zadnjo, ki je verjetno iz leta 1895, predstavljajo te črtice prve Cankarjeve prozne poskuse sploh, ki so nastali v letu 1893.

Zaradi tega moramo ravnati z njimi zelo previdno, vendar pa dovolj jasno izpričujejo pesnikovo težnjo po subjektivizaciji in lirizaciji.

Toda pripoved v prvi osebi ima še druge možnosti za subjektivizacijo, oziroma daje možnost za subjektivizacijo tudi takrat, kadar popisuje avtor neki povsem konkreten, realen dogodek, realne osebe. Prva možnost je ta, da ostaja avtor sicer dosledno samo pripovedovalec, da torej ni zapleten v opisano dogajanje, vendar pa vnaša v opis svoje lastne komentarje, uveljavlja lastne nazore in lastna čustva. Za primer vzemimo črtico *Oče in sin*, ki je izhajala v »Slovencu« od 23. do 27. aprila 1896 in ki je po vsem videzu nastala v času, ko je Cankar že zasnoval svojo teorijo o realnih situacijah brez komentarja, ki jo je razložil v svoji obrambi Heleninega cikla.

Črtico pričinja stavek: »Ob Ljubiji stoji hiša, o kateri se je človeku zdelo, da so Brežani čisto pozabili nanjo« (CZS II, 47).

Tu se avtor še ne pojavlja povsem neposredno, skrit je za nedoločnim »človek«. Kaj kmalu pa se položaj popolnoma zjasni, saj beremo že v naslednjem odstavku tudi tole pojasnilo: »Pri nas doma tudi ni bilo nikdar nič novega, kar jaz pomnim, pa je vendar prišlo vsak večer par sosedov vasovat« (CZS II, 48).

Pisec je zdaj stopil iz anonimnosti in nedoločnosti. Bralcu je jasno, da pripoveduje zgodbo avtor sam v svojem imenu in da hkrati presoja vse stvari čisto po svojih nagnjenjih, na podlagi lastnih izkušenj, da torej nima namena biti samo hladen, neprizadet poročevalec. Zato je povsem naravno, da kmalu za tem beremo naslednji opis notranjščine Majnikove hiše (CZS II, 49):

Ravno tako starinsko je znotraj. Stene niso ne bele ne črne, a tudi sive ne, in prav ta brezbarvnost je človeku neprijetna: spominja ga, a sam ne ve zakaj, na katerikoli mučni dogodek iz davnih, davnih časov, še iz otročjih let, in ga užalosti. To je, kakor bi gledal v zrak jesenskega jutra: nebo je mokro in belomodre, skoro sive boje, po zemlji pa plavajo megle, kakor gozdne deklice, ki plakajo in iščejo izgubljenega čarobnega česalnika: ti gledaš predse v tiho daljavo, gledaš nepremično, in četudi je vse brezbarvno, mokro in mirno, zdi se ti, da vidiš nekje pred sabo, kako pokopavajo tvojo mrtvo majko, ali kako pleše ti draga deklica na svoji svatbi, ženin pa jo gleda izza mize z veselimi očmi... To vidiš, streseš se in zamrmraš: »kakšen bedak sem pač!« ... a v srcu ti ostane nekaj mučnega, nerazumljivega.

Podobnih mest je v isti črtici še več in očitno je, da imajo v strukturi črtice svojo posebno funkcijo. Vendar nas zdaj ta odlomek ne zanima glede na zgradbo pripovedi, marveč kot izraz subjektivizacije. Očitno je, da navedeni stavki nimajo prav nobene zveze s tisto Cankarjevo zahtevo,

ki hoče imeti samo realno situacijo brez komentarja. Pred nami je pravi »komentar«, je tako rekoč prava osebna izpoved z izrazitimi liričnimi sestavinami. Avtor tu ne opisuje samega predmeta, ne trudi se, da bi kar se da natančno in vestno naslikal »realno situacijo«, marveč nam skuša konkretni predmet prikazati s posredovanjem čustev, ki mu jih vzbuja. Še več. Cankar niti teh čustev ne opisuje, še manj pa jih analizira, pač pa nam jih hoče tako rekoč neposredno sugerirati s pomočjo posebnih podob. Zaradi tega se je mera subjektivnosti samo še povečala in zaradi tega se pojavlja celo težnja po ritmizaciji, saj edino primerno urejen ritem lahko neposredno sugerira valovanje pesnikovega čustva.

O skoraj enaki meri subjektivizacije lahko govorimo tudi v vseh tistih primerih, ko pesnik sicer nima namena, da bi bralcu kar se da plastično posredoval svoja čustva, marveč ko sredi pripovedovanja razlaga svoje nazore in tako komentira dogodke in osebe, ki se v njih pojavljajo. Tu ne mislimo toliko na nekakšne brezosebne aforistične domislice, marveč na komentarje, ki jih izreka pesnik v imenu samega sebe. Takšnih primerov je v Cankarjevi zgodnji prozi nešteto. Naj navedem samo kratek citat iz satirične črtice *Pri nas*, kjer berem med drugimi komentarji tudi tele besede (CZS II, 23).

A program?... Mislim, da smo ga napisali; a za gotovo tega ne morem trditi. Jaz se ne ravnam po nobenem programu, Bob tudi ne. Silo tudi in drugi Volčjani še manj... In to je prav; saj ima vsak svojo pamet.

Podobne intervencije se pojavljajo celo v takšnih delih, ki sicer niso pripovedovane v prvi osebi. Tako se n. pr. *Slavnostni govor* zaključuje takole (CZS II, 47):

Leto potem sem videl Proseno v Ljubljani. Strašno je shujšal; iz obraza so štrlele kosti, a osinela koža se mu je vsa nagrbnčila.

Še mnogo močnejši pa utegne biti subjektivni značaj tistih pripovedi v prvi osebi, pri katerih je pisatelj sam vmešan v dogajanje in se torej ne pojavlja samo kot pripovedovalec, marveč tudi kot ena izmed delujočih oseb. Tudi takšnih del je precej. Najbolj značilne so *Stari Znoj*, *Na Drenovem*, *Gospodična Kajón*, »Blage duše«, *Albert*.

V teh delih ima pesnik priložnost, da nenehoma opisuje vse stvari in vsa dogajanja samo v luči svojih lastnih čustev in nazorov. Avtor je zdaj samo ena od prizadetih oseb in zato se mu ni več treba truditi, da bi bil objektivni, da bi skušal prodreti v psiho in razumeti posebne lastnosti drugih ljudi. Za primer vzemimo citat iz črtice *Na Drenovem*. Tu beremo tole (CZS XXI, 46):

Meni je novelistovo govorjenje donelo na uho, kakor da bi slišal od daleč dolgočasno klenkanje vaških zvonov ali enakomerno tiktakanje ure.

Cankar ne popisuje novelistovega govorjenja, ne dovoli, da bi si bralec na podlagi opisa »realne situacije« sam ustvaril sodbo o tem govorjenju, pač pa raje kar naravnost in kar takoj pove lastno sodbo, oziroma posreduje bralcu svoja čustva, ki mu jih zbuja konkretno dejstvo.

Seveda je očitno, da v takih delih Cankar lahko zelo veliko govori o sebi, o svojih čustvih, mislih in dejanjih. Še bolj pomembno pa je, da sme tako rekoč sam voditi dejanje in potek dogajanja, da ga lahko zasučē, kakor mu narekuje njegov namen. Med mnogimi primeri naj opozorimo na črtico »Blage duše«. Avtor se pogovarja s svojo nekdanjo študentovsko gospodinja. In sredi tega pogovora pisatelj nenadoma, brez slehernega vzroka, samo po logiki svojih lastnih asociacij zastavi naslednje vprašanje: »Kako pa gospodična Ivanka, Vaša hči? Ali je zdrava?« (CZS II, 117.) S tem nenadnim vprašanjem je pisatelj nenadoma zasukal dogajanje v povsem novo smer, in sicer v tisto, kamor ga je silil njegov prvotni namen.

Po vsem tem lahko rečemo, da pripoved v prvi osebi pri Cankarju nima istega značaja kakor v veliki večini Maupassantovih novel. Docela očitno je, da je naš pesnik uporabljal to sredstvo zaradi tega, da bi ustregel tistim svojim notranjim impulzom, ki mu niso dovolili, da bi postal hladen objektivni poročevalec in ki so zahtevali od njega, da daje svojemu delu vedno močno subjektivističen značaj.

Med posebna sredstva subjektivizacije moramo prišteti tudi ironijo, sarkazem in satiro. Že na prvi pogled je očitno, da ironični, satirični ali sarkastični spisi niso isto kot neprizadet in natančen opis, kot vestno, podrobno poročilo. Kakor v liriziranih proznih odlomkih, v načelnih izjavah in komentarjih, tako stopa pisateljeva osebnost tudi z ironijo, s satiro in sarkazmom neposredno pred bralca. Zato je naravno, da najdemo v zgodnji Cankarjevi prozi razmeroma veliko število satir in mnogo takšnih del, v katerih se pojavljata ironija in sarkazem. Najbolj očitne satire so: *Dobrotnik*, *Morála*, *Pri nas*, *Gospodična Kajón*, *Gospod Ognjišček in gospod Mravljinček* in *Albert*. Pa tudi v drugih, kakor so: *Stari Znoj*, *Vaški farizej*, »Blage duše« itd., najdemo mnoge ironične in satirične poudarke. Omenili smo deset del, in to je skoraj polovica vseh zgodnjih Cankarjevih proznih tekstov, kar dokazuje, kako močni

so bili v našem pesniku ironični in satirični, se pravi subjektivizacijski impulzi.

Po vsem tem nas ne bo presenetilo, če moramo ugotoviti, da je med Cankarjevimi zgodnjimi deli le malo takih besedil, za katera bi lahko rekli, da se je v njih realizirala zahteva po mirni, objektivni pripovedi. Omenimo lahko samo fragment *Med svetom*, deloma *Slavnostni govor*, *Dve družini*, deloma *Ura in Sreča*.

Vse, kar smo navedli, je po našem mnenju dovolj jasen dokaz za tezo, da je bila težnja po subjektivizaciji že od vsega začetka tako rekoč prevladujoča značilnost Cankarjevega proznega ustvarjanja in da je tudi navdušenje za naturalizem ni moglo zatreti. O tem nas prepričuje najprej to, kar smo povedali o črtici *Na Drenovem*, ki je nastala verjetno v času prijateljevanja z Govekarjem v poletju 1896 in ki jo je, kakor lahko domnevamo iz Govekarjevega pisma pesniku z dne 29. januarja 1897, priredil za tisk celo sam Govekar, ne da bi mogel zmanjšati mero subjektivizacije v njej. Prav tako zgovoren dokaz pa je tudi novela *Albert*, ki je bila natisnjena v »Slovincu« v dneh od 25. septembra do 7. oktobra 1896, torej v času, ko se je bil Cankar že za gotovo vnel za naturalizem. V noveli je marsikaj takega, da jo smemo proglasiti za eno najbolj naturalističnih Cankarjevih besedil. Že motiv blazneža priča o čisto naturalističnih pobudah, še posebej pa podroben opis napada blaznosti in samega blazneža na Studencu. Za vsem tem se morda skriva pobuda, ki je prišla iz Zolajevega *L'Assommoirja*. Tudi nekateri drugi elementi pričajo o naturalističnih pobudah, med njimi n. pr. naslednji opis množice (CZS II, 152):

Na veselem, nemirnem kretanju, na obrazih, na govorjenju in smehu živahne, prerivajoče in suvajoče se množice se pozna jasni, veliki teden. Tu hite goloroke, životne, rudeče krščence s košaricami s trga, tam stopa zamišljen star penzionist z obnošenim frakom in bliščočimi naočniki; mimo ogla jo je zavil visok, širokopleč gorenjski kmet s pipo v ustih in rokami v hlačnih žepih; za njim pa hiti z drobnimi koraki njegova okrogla ženica, vsa natovorjena z najrazličnejšim mestnim blagom; suh Dolenjec v irhastih hlačah in s sivim, šilastim obrazom hodi po trgu sem ter tja, ne zmene se za množino okroglih in koščenih komolcev, ki ga sujejo in zbadajo od vseh strani.

Pred nami je poskus kar se da natančnega opisa, ki je vanj avtor vnesel nešteto podrobnosti.⁴⁰ Prav tako natančni, podrobni in stvarni

⁴⁰ Zanimivo je, da je Govekar n. pr. ravno »detajlovano slikanje« imel za največjo značilnost in največjo odliko naturalistične proze. To je razvidno zlasti iz njegovega pisma Vidicu iz začetka leta 1896 (NUK, Ms 701). Prav tako zna-

so v isti noveli tudi opisi obrazov, oblek in prostorov. Vseh teh opisov, zlasti pa njihove natančnosti, podrobnosti in stvarnosti si seveda ne moremo razlagati drugače kakor z domnevo, da so izraz in posledica Cankarjevih naturalističnih simpatij in njegovih naturalističnih vzorov.

Kljub temu pa novele ni mogoče spraviti v sklad z naturalistično doktrino niti ne z naturalističnimi vzori. Novela je pripoved v prvi osebi, kar daje že samo na sebi možnost subjektivizacije. Predvsem pa se je težnja po subjektivizaciji uveljavila v ironiji in satiričnih poudarkih. To je na prvi pogled očitno že iz tistih strani, kjer Cankar popisuje Tarmanovo blaznost. Vzrokov za njegovo blaznost Cankar ne išče v medicinsko ugotovljivih dejstvih. Tarman je znorel zato, ker se je preveč trudil za »omiko narodovo«, za »sveto stvar«. Blaznost ga je napadla po narodni slavnosti, ki jo je sam organiziral, sam vodil in na kateri je doživel tako rekoč najvišje priznanje v svojem življenju, najvišje priznanje za svoje delovanje za »sveto stvar« (glej CZS II, 167—170). Ni treba dokazovati, da takšna »analiza« blaznosti nima ničesar skupnega z naturalističnim opisom blaznežev, pač pa naj posebej poudarimo, da je Cankarjev postopek v bistvu satiričen. Blaznost je tukaj dosledno satiričen element, ki naj z vso močjo razkrije nesmisel in laž »domoljubnega« prizadevanja za »sveto stvar«. Z drugimi besedami pa to pomeni, da se je v Cankarjevem delu določen naturalistični element spremenil v sredstvo satire. Isto velja tudi za natančni in podrobni, Govekar bi rekel »detajlovani« popis, pa naj Cankar popisuje določene osebe ali interjerje. Za primer naj navedem samo naslednji opis Petrove obleke (CZS II, 153):

In tudi oblečen je moj prijatelj kakor nekdanj: vse nekako visi od njega, kakor bi ne bilo urezano zanj; hlače predolge, suknja prekratka, a povsod vse polno gub; kravata mu uhaja neprestano nad nizki ovratnik, manšete mu silijo izpod rokavov, premajhen klobuček na Petrovi glavi izgleda, kakor bi prišel na nepravdo mesto.

Natančnost in podrobnost tega opisa smemo gotovo proglasiti za posledico naturalističnih pobud. Toda naturalistična sredstva tukaj nimajo namena, da bi kar se da natančno in stvarno rekonstruirala objektivne predmete, pač pa so postala sredstva komike, ironije in satire. Cankar je torej res uporabljal določene naturalistične postopke, vendar

čilno je tudi njegovo pismo Minki Vasičevi iz marca ali aprila 1896. Tu sprašuje svojega dekleta za najrazličnejše podrobnosti o navadah, oblekah itd. na porokah, da bi bil lahko tako njegov opis poroke v romanu *V krvi* res kar se da »detajlovano naslikan«.

jih je uporabljal tako, da je šel preko intencij naturalistične literature, uporabljal jih je kot sredstvo za subjektivizacijo.⁴¹

Iz vsega tega pa sledi en sam in dovolj prepričljiv zaključek: Cankar se ni mogel podrediti osnovnemu naturalističnemu načelu, ki terja od pisatelja, naj bo hladen, znanstveno neprizadet in objektivni poročevalec in analitik. Očitno je, da Cankar ni hotel samo natančno in neprizadeto popisovati ljudi, njihove navade in grehe, marveč se je hotel predvsem izpovedovati, hotel je soditi in napadati.

Natančnejša analiza pa odkriva v Cankarjevi zgodnji prozi še druge lastnosti in tendence, ki se prav tako niso mogle skladati z zahtevami in načeli naturalistične literature. V njegovih tekstih namreč lahko odkrijemo neki svojevrsten dualizem, oziroma bolje: večina teh besedil je zgrajena na načelu svojevrstnega nasprotja, protislovja, kontrasta in celo konflikta. To značilnost najdemo že v prvi objavljeni črtici *Moj prvi pogled na morje*, ki je izšla v »Dijaški prilogi« »Rimskega katolika« v začetku leta 1893. Ko gleda na morje, se mu nenadoma porodi naslednja vizija (CZS XXI, 23):

Kaj mi ni prišlo na misel v tistih trenutkih! Zdi se mi, da se dvigujejo iz svetle megle bela jadra; mnogoštevilno brodovje se vozi hitro in mirno — vozi se junak Enej s tovariši, ko beže iz Troje. V daljavi je grad Eola. Kako drve vetrovi od tam, razkrope brodovje; grom bobni, blisk šviga po nebu kot ognjena kača... Al ni tam na visoki skali grozna pošast? Da, to je Scila, in na oni strani vrtinec Karibda. Na belih ladjah prijadra Odisej, ko išče svoj dom. Huj, kako hitro veslajo brodarji, huj, kako se masti zver s trupli grških junakov!

Tam daleč je Olimp — na njem mogočni bogovi preganjajo se med seboj, sovražijo se — vsak varuje svoje ljubljence na zemlji.

Tej fiktivni in precej naivni, vendar zanosni viziji pa sledi naslednji preklic (CZS XXI, 23):

Ali, to ni Olimp — to je na desni nizek hrib s trdnjavo; na njem niso bogovi, to so le oljke in njihove dolge sence. To ni brodovje Enejevo in Odisejevo — to je parnik, kateri hiti v pristanišče; in Scila na visoki skali je le siv dim, kateri se širi in izgublja.

Z vso upravičenostjo lahko trdimo, da je pred nami na eni strani poetični privid, ki pesnika čustveno nenavadno vnema, na drugi strani

⁴¹ Tak način je Cankar ohranil pravzaprav skozi vse svoje delo, tudi potem ko je že dokončno zavrgel naturalizem. Opozorimo naj samo na opis gospoda davkarja v črtici *Gospod davkar se je zamislil* (CZS I, 133); črtica je izšla v »Slovincu« 11. septembra 1897. Cankarjev opis blazneža spominja na nekatere podobne Gogoljeve like.

pa opis konkretne resničnosti, ki ni prav nič poetična, vzbuja v pesniku občutek deziluzije in ima funkcijo zanikanja poetične vizije.

V isti črtici imamo še eno, še bolj vzneseno vizijo, ki je prav tako nastala ob pogledu na morje. Glasi se (CZS XXI, 24):

Zdelo se mi je, da sem videl čudno svetlobo, ne zlato ne srebrno. Vse, kar sem videl, je bilo svetlo, kaker bi bilo v ognji. Plavajo gori in doli angelji z velikimi perotnicami, oblečeni v dolgih haljah...

Vizija se v tem stilu nadaljuje in ko je zaključena, se zgodi tole (CZS XXI, 24):

Kar skoči nekaj poleg mene; jaz planem kvišku, se ozrem in ne daleč zagledam velikega — zajca. »Oh, čakaj me ti dolgoušec hudobni!« zakričim in planem za njim. Ali noge se mi zapleto v grmičevje in nenadno ležim na tleh in moj nos tiči mej koreninami zavitih vejic.

Vsi stavki, ki smo jih doslej navedli, so seveda zelo nebogljeni, in tisti zajec učinkuje kaj komično. Vendar pa je očitno, da imamo tudi tu isto nasprotje med prividom in stvarnostjo. In čeprav obravnavana črtica ne pomeni nikakršne estetske vrednosti, moramo iz nje navesti še en odlomek, ker nam pojasnjuje vsebino opisanega nasprotja. Glasi se (CZS XXI, 24):

Morje je temno, samo na izhodu so valovi posrebreni — luna vstaja —
O kako veličastno je to!

Tako veren in pobožen sem bil malokdaj, kaker v teh trenutkih. Vrtelo se mi je v glavi, ko sem pomislil, kako veličasten je šele tisti, kateri je to vstvaril. In tu se mi je gnjusilo to hudobno glasno življenje, kjer ljudje pri vsakem migljeju zasramujejo svojega stvarnika, in stvarnika krasne prirode, te krasne prirode, katera se kaže krog mene v vsi svoji lepoti. In zopet se izpreminja vse pred mano: nebo sa zasveti — tako mi je bilo, kaker takrat, ko začno v polspanju trepalnice padati in se vse v krogu zavrti.

Cankarjeve besede so povsem nedvoumne: življenje je hudobno in zato se mu gnusi. Medtem pa so poetične vizije tako rekoč neposredna posledica ali funkcija njegovih plemenitih vzgibov in torej hkrati negacija hudobnega sveta.

Skoraj natančno iste lastnosti srečamo tudi v drugi Cankarjevi objavljeni črtici, ki ima naslov *Ponočna tišina je meni ljuba* in ki je nastala v istem času ko prejšnja. Črtica se pričinja takole (CZS XXI, 26):

Kako skrivnostno se razlega zvečer nad mestom pesem zvonov! Noben predrzen glas ne moti tega svetega miru! Ali vendar; tam spodaj v zaduhli krčmi hrešči in cvili nekaj, in vabi goste v šumen ples... O, kako ste podle, misli človeške, kako gazite po mlakah, in to v trudu in večnem obupu, časih

pomešanim z divjim veseljem. O, da bi se dvignile saj za trenotek nekoliko višje, da bi čutile saj za trenotek blaženo zadovoljstvo, tisto nebeško srečo, katera polni srce dobrega človeka — in z gnjusom bi zrle nazaj v pogubljivo zmešnjavo ljudi...

Zopet je pred nami hudobna in banalna resničnost: zaduhla krčma, šumen ples, mlaka, trud in večni obup, pogubljiva zmešnjava nesrečnih ljudi. Na drugi strani pa je spet vizija: nebeška sreča, ki polni srce dobrega človeka in ki jo je Cankar v isti črtici popisal takole (CZS XXI, str. 27):

In lepa sreča odeta v krasnem, bliščečem plašči zadovoljnosti, v roki svoje vsemogočno žezlo, ljubi mir, stopi predme v vsi svoji krasoti.

Popolnoma jasno je, da gre zopet samo za privid, za vizijo, ki se poraja kot nasprotje grdemu svetu.

Opisano nasprotje in opisani dualizem pa sta še globlje posegla v strukturo obeh črtic. Treba je samo nekoliko natančneje prebrati že citirane uvodne stavke v črtici o ponočni tišini, pa lahko takoj ugotovimo, da imamo tudi nasprotje med lepo naravo in grdim družbenim življenjem. To nasprotje je Cankar v prvi črtici celo eksplicite ugotovil, ko je zapisal (CZS XXI, 25):

Na dvoriščih lajajo psi, na strehah se derejo mački, iz gostiln se sliši krohhot ljudij. Huj, kako nasprotje z lepim pogledom na morje, z veličastno naravo!

In še nekaj je, na kar velja opozoriti. Pred nami ni samo nasprotje med vizijo in realnostjo in niti ne samo nasprotje med naravo in družbo, marveč tudi nasprotje med pesnikom in družbo. To je prav dobro razvidno iz uvodnih stavkov črtice *Ponočna tišina je meni ljuba*, kjer govori Cankar o »zaduhli krčmi« in postavlja proti »pogubljivi zmešnjavi ljudi« svojo lastno vizijo in svoje dobro srce. Isto velja tudi za drugo črtico, in sicer za tisti odlomek, ki smo ga prav tako že citirali in kjer pripoveduje Cankar o ljudeh, ki zasmehujejo stvarnika, proti njim pa postavlja svojo lastno vernost, iz katere se mu porajajo veličastne vizije.

Najbrž je vsakomur jasno, da se ne bi toliko ukvarjali s tema dvema drobnima, estetsko nepomembnima besediloma, ko ne bi bili prepričani, da so imele lastnosti, ki smo jih iz njih izluščili, izredno velik pomen za vse Cankarjevo nadaljnje delo. Prepričani smo namreč, da tisti dualizem, ki se pojavlja v teh dveh delcih, ni nikdar več zamrl. Utrjeval se je, razširjal svoj akcijski radij, dobival vedno nove oblike in postajal vedno bolj nasilen. V obeh obravnavanih črticah je sicer še zelo abstrakten in se pojavlja v obliki osebne izpovedi in načelne ugotovitve. Toda v

črtici *Stari Znoj*, ki je prav tako verjetno iz leta 1893, pa se je že objektiviral, dobil je obliko enkratne konkretne usode. Nasproti si stojita iluzija starega Znoja in njegova okolica, ki kruto in brezobzirno potepta njegov privid, njegove sanje, njegove upe. Isto lahko rečemo n. pr. še za črtice *Slavnostni govor*, *Oče in sin*, *Sreča*, v določeni meri pa tudi za *Dve družini* itd.

Že v črtici *Vaški farizej*, ki je nastala kmalu za prvima dvema prozima besediloma, pa je dobil ta dualizem značaj nasprotja med lažjo in resnico. Cankar popisuje vaškega farizeja, ki pridiga poštenost, sam je pa skoz in skoz pokvarjen ter postane slednjič celo morilec. Podobna je tudi črtica *Dobrotnik*, ki je izšla v »Slovencu« oktobra 1893. V prvem delu je opisano zborovanje »dobrodelnega društva«, na katerem proslavljajo predsednika Poprtnjaka, ker je že toliko storil za reveže. V drugem delu pa vidimo, kako Poprtnjak brutalno nažene reveže, ki so ga prišli prositi pomoči, in tako z dejanjem demantira besede, ki so bile v njegovo hvalo izrečene na zborovanju.

V tej črtici pa je Cankarjev dualizem, kakor je razvidno, dobil že socialno tendenco. Medtem ko so partnerji v črtici *Stari Znoj* socialno neopredeljeni in medtem ko polom starega Znoja nima nikakršnega socialnega značaja, pa ima konflikt v *Dobrotniku* že izrazito socialno obeležje. Isto velja za *Slavnostni govor*. Nosilec iluzije je tukaj pisar Prosen, v katerem je Cankar deloma upodobil svojega očeta. Nosilec življenjske krutosti pa je trška gospoda. S tem pa je Cankarjev dualizem dobil že skoraj popolnoma razredni značaj, o čemer nas dokončno prepričata predvsem črtica *Sreča* in daljša povest *Dve družini*, ki sta obe iz druge polovice leta 1896. Kot nosilci iluzij se v zgodnjih Cankarjevih delih večinoma pojavljajo socialno in moralno zapostavljeni ljudje. Proti njim stoji krutost življenja kot takega, in kadar dobi ta krutost konkretno podobo, jo predstavljajo bogataši, birokrati, skratka predstavniki ali najemniki vladajočega reda.

Opisana dualistična koncepcija pa pri Cankarju ni privzela samo socialne vsebine. Od vsega začetka je imela tudi etični značaj, kar smo lahko kaj hitro ugotovili že pri analizi obeh njegovih prvih dveh objavljenih proznih besedil. Takšen značaj je razviden iz naslednje formule: iluzija je lepa in plemenita, življenje grdo in hudobno. To pa pomeni, da so nosilci iluzij plemeniti ljudje, ali z drugimi besedami: socialno in moralno zatirani ali zapostavljeni ljudje, v katerih tli iluzija, so kljub svoji revščini in popolni bedi v resnici visoko etična bitja. Vse pa, kar

ruši to njihovo iluzijo, vse, kar preprečuje, da bi se ta iluzija lahko realizirala, je neplemenito, moralno zavrženo ali vsaj problematično. Precejšnje je število črtic, ki to dokazujejo. Posebej naj na tem mestu imenujemo še enkrat samo *Dve družini* in *Srečo*.

Opisane svojevrstnosti in tendence, ki so se uveljavljale v Cankarjevi prozi vse do konca leta 1896 in ki jih je mogoče ugotoviti tako rekoč že na prvi pogled, pa so v popolnem nasprotju z nekaterimi temeljnimi načeli in najznačilnejšimi potezami naturalistične literature. Naturalizem sicer pozna razredno diferenciacijo družbe, vendar ji ne daje konkretnega etičnega pomena ali vsebine. Naturalistični proletarcec je kot žrtev okolja in podedovanosti sicer res dokument o družbeni krivičnosti, vendar pa je to pijanec, pohotnež, grabežljivec, skratka žival, v kateri je iskra duha in plemenitosti že skoraj docela ugasnila. Ogledati si je treba samo proletarce v Zolajevem romanu *L'Assommoir* ali v *Germinalu*. Vsi so žrtve alkoholizma in seksualnih ekscesov, živijo po logiki najnižjih instinktov in celo upornik Étienne Lantier ne more ubežati sili podedovanih deformacij, tako da se mu plemenita uporniška akcija v najodločilnejšem trenutku sprevrže v moralno dvomljiv, nekontroliran izbruh fiziološke nasilnosti. Podobni so tudi proletarci v Govekarjevem romanu *V krvi*. Po logiki miljejskih in fizioloških determinant so naturalistični proletarci ne le socialno, marveč tudi moralno na dnu.

Drugače je pri Cankarju, saj na takšno koncepcijo sploh ni mogel pristati. Njegovi proletarci so praviloma nosilci plemenite iluzije. Zato je bilo že apriori nemogoče, da bi iz romana *Na klancu* nastal *L'Assommoir*, da bi se Francka — Cankarjeva mati spremenila v Gervaise, Mihov Tone — Cankarjev oče prelevil v Jacquesa Lantiera in mala Francka — pesnikova sestra ni mogla postati Nana.

Iz tega si lahko pojasnimo ne le izvor, marveč tudi vsebino tistih prvih Cankarjevih kritičnih občutkov, ki so se mu že v zimi 1896 začeli vzbujati proti naturalizmu in o katerih je kasneje bratrancu Izidorju povedal tole: »Takrat je bil Govekar v svoji slavi in je uganjal tisto zlagano naturalistično reč, ki je jaz nisem nikoli maral, ker sem v naturalistih čisto pravično čutil nerodno tapecirane romantike.«

Ta kritična misel, ki očita naturalizmu romantiko, je seveda osupljiva, zlasti še, ker vemo, da ima ravno simbolizem vse polno romantičnih lastnosti in ker je Cankar sam javno proglašal, da pomeni moderna, se pravi dekadencijska in simbolistična literatura nekakšno obnovo

romantike.⁴² Vendar nam postane stvar takoj jasna, če vemo, da moramo v Cankarjevi kritiki videti svojevrsten odmev nekaterih kritičnih pripomb, ki jih je o naturalizmu zapisal Hermann Bahr in ki jih je Cankar lahko spoznal predvsem iz Bahrove kritike Hirschfeldove drame *Die Mütter*. Kritika je izšla v tedniku »Die Zeit« dne 24. oktobra 1896. Bahr je trdil, da navdihuje naturaliste romantična predstava o heroični in močni osebnosti. S to predstavo ocenjujejo ljudi okrog sebe in v imenu te predstave opisujejo predvsem človekovo bedo in nemoč. Pri tem pa zaradi svojih »romantičnih spominov« obravnavajo tega človeka s sovraštvom in jezo, namesto da bi ga obravnavali z ljubeznijo in sočutjem. Naturalisti po Bahrovem prepričanju dokazujejo samo to, kako zunanje stvari človeka zaslužujejo in pri tem z obtožujočim prstom kažejo: Glejte te bedne ljudi. Potrebno pa bi bilo nekaj drugega, ravnati bi bilo treba tako, kakor ravna mladi nemški dramatik Hirschfeld, ki sicer prikazuje krutost in trdoto življenja, vendar pa ga hkrati navdihuje spoznanje, da so ti bedni ljudje sami na sebi dobri.

Ta kratek prikaz nekaterih Bahrovih misli, ki jih je Cankar za gotovo poznal, nam more dovolj prepričljivo razložiti, kaj je motilo našega pesnika pri naturalizmu. Zavračal je, tako vsaj lahko sklepamo, romantično predstavo o močni, heroični osebnosti, ni mu bilo do tega, da bi bedne, od življenja zapostavljene ljudi zaničeval in sovražil, in ni hotel verjeti, da so od krutosti sveta zatirani ljudje sami na sebi slabi.

Zaradi vsega tega se nam zdi tudi povsem naravno, da v svojem eseju o Aškercu ni niti z besedico omenil niti miljejske niti dednostne teorije, ki predstavljata v nekem smislu teoretični temelj naturalizma. In vendar lahko trdimo, da je obe ti dve teoriji poznal, saj ju je v enem izmed poglavij svojega romana *V krvi* Govekar zelo obširno razložil. Vse to je bilo Cankarju tuje. Niso ga zanimale miljejske in fiziološke determinante, ni ga zanimal človek kot pasivni rezultat objektivnih zakonitosti. Cankarjevega človeka, njegovega pozitivnega junaka, niso vodili instinkti, vodili so ga prividi, iluzije — hrepenenje.

Ti prividi pa niso bili nekaj povsem abstraktnega, bili so le prividi konkretne življenjske sreče, bili so izraz upanja v boljše življenje. Že v črtici *Ponočna tišina je meni ljuba* smo odkrili, da je središče Cankarjeve vizije sreča, ki jo je — naj mi bo dovoljeno še enkrat citirati — takole opisal (CZS XXI, 27):

⁴² Glej uvodna dva odstavka kritike *Dve izvirni drami*, CZS II, 339.

In lepa sreča, odeta v krasnem, bliščečem plašču zadovoljnosti, v roki svoje vsemogoče žezlo, ljubi mir, stopi predme v vsi svoji krasoti.

Tudi Znojeve sanje so sanje o sreči. Isto velja za pisarja v črtici *Slavnostni govor*, za starega Majnika v črtici *Oče in sin*, za staro mater v črtici *Ura*, za vso Vejanovo družino v povesti *Dve družini* in za Nežiko, v kateri je pesnik upodobil svojo mater, v črtici *Sreča*.

Ko pa si skušamo pojasniti, zakaj se je v Cankarjevih delih s tako intenzivnostjo uveljavilo načelo iluzije, načelo sanj o življenjski sreči, je naravno, da pomislimo najprej ravno na pesnikov življenjski položaj. Že na prvi pogled je očitno, da se za vsem tem, o čemer smo razpravljali, skrivajo realni problemi njegove lastne eksistence, tako moralne kakor materialne in socialne. V kakšnih stiskah je doraščal Cankar, zelo jasno kažejo naslednji verzi, ki so nastali v juliju 1892 in ki se glasijo:

Mati! vsak me zaničuje,
kdor me revnega pozna.

Očitno je, da je Cankar materialno in socialno krutost doživljal tudi in celo predvsem kot moralno zapostavljenost. Vendar pa pri tem ne gre pozabiti na dejstvo, da so nekateri liki, ki so v njegovi zgodnji prozi nosilci iluzije, pravzaprav samo literarne upodobitve njegove lastne matere in njegovega lastnega očeta. To velja n. pr. za pisarja Proseno v *Slavnostnem govoru*, za Nežiko v *Sreči* in za Vejana in Vejanovko v *Dveh družinah*. Razlago za to dejstvo nam verjetno lahko nudi naslednji stavek iz pisma, ki ga je 21. januarja 1893 pisal materi za god in ki se glasi: »Naposled Vam vošim jedino to, da bi dočakali dan, ko poda sreča vsi vaši rodovini roko.«

Ni bil samo njegov osebni problem, ki ga je mučil. Bil je problem vse družine, ki ji je pripadal. Očitno je, da so Cankarja na dom, na družino vezale nenavadno trdne in skorajda neuničljive vezi. V skladu s tem je tudi njegov odnos do matere, ki mu pomeni pravzaprav nekakšno najvišjo moralno normo in etično zapoved. Zato moramo pomisliti tudi na to izredno navezanost na rodbino in mater vselej, kadar skušamo razrešiti probleme, o katerih razpravljamo. Ravno tu je eden glavnih vzrokov, da je Cankar svojega proletarca praviloma očistil grehov, s kakršnimi ga je obložil naturalizem, in vžgal v njem luč čiste iluzije in plemenitega hrepenenja.

Naše razpravljanje torej kaže, da je bilo v Cankarjevi osebnosti mnogo takšnih prvin, ki se v ozkih okvirih naturalizma niso mogle zares

sprostiti in ki so se zaradi tega izražale v takšnih nazorih, občutjih pa tudi v takšnih literarnih posebnostih, ki so v nasprotju z nekaterimi temeljnimi načeli naturalistične miselnosti in z najbolj značilnimi oblikovalnimi postopki naturalistične literature. Že v najzgodnejših Cankarjevih proznih poskusih smo odkrili svojevrsten dualizem: nasprotje med iluzijo, prividom sreče in kruto, banalno resničnostjo. Očitno je, da je Cankar doživljal življenje že od vsega začetka kot nekaj sovražnega, grdega in nevrednega. Nasproti temu je postavljaj iluzije in sanje. Toda tisto bistvo, do katerega se hočemo dokopati, je skrito v značaju, v konkretni vsebini tega konflikta, tega dualizma. Tudi Zola je imel svoje »ideale«, in tudi v njegovem delu lahko zasledimo nasprotje med človekovim hotenjem in resničnostjo, o čemer nam zlasti zgovorno pripoveduje roman *Oeuvre*. Toda naturalist je spopad med človekovo vizijo in resničnim življenjem opisoval neprizadeto in včasih celo z nekakšnim zadovoljstvom, zlasti kadar je hotel poudariti svoje prepričanje o neutajljivih in vedno zmagojučih naravnih zakonitostih. Naturalist je človeka vedno žrtvoval svojemu objektivizmu.

Drugače je bilo s Cankarjem. Ivan Cankar ni bil »sposoben«, da bi spopad med iluzijo in resničnostjo, med prividom sreče in družbeno krivico prikazoval kot nepristran, hladen, objektivni opazovalec. Njegova prizadetost v tem spopadu je bila drugačne narave. Njegova navezanost na iluzijo in privid je bila takega značaja, da se ni mogel postaviti v položaj neprizadetega poročevalca, pač pa je zahtevala od njega nekaj povsem drugega: nenehoma je moral braniti iluzijo pred nasilnostjo življenja, nenehoma jo je moral izpovedovati in opevati, v njenem imenu je moral soditi ljudi in družbo. Zato ni mogel sprejeti naturalističnega objektivizma in zato je tudi njegova zgodnja proza, o kateri smo razpravljali, tako močno subjektivna.

S tem so, po našem mnenju, vsaj v glavnih potezih opisani najvidnejši vzroki, zaradi katerih Cankar ni mogel ostati naturalist in ki so ga gnali najprej v dekadenco, nato pa v simbolizem.

Résumé

Dans l'introduction de son étude «Ivan Cankar et le naturalisme» l'auteur décrit, à base des documents conservés et pour la plupart inédits, l'évolution littéraire et idéologique de Cankar jusqu'au milieu de l'année 1896, c'est-à-dire jusqu'au moment où celui-ci s'engoua du naturalisme et adopta le programme littéraire des naturalistes. La partie principale de l'étude est consacrée à l'attitude de Cankar en face du naturalisme: l'auteur examine d'abord les raisons pour lesquelles Cankar s'est enthousiasmé pour la littérature naturaliste, et les tendances naturelles de sa personnalité qui l'en rapprochaient. Ensuite il se demande pourquoi Cankar s'est lassé relativement vite du naturalisme et pourquoi il s'est tourné dès le début de l'année 1897 vers la décadence et le symbolisme. Pour expliquer cette réorientation intime du poète, il faut d'abord tenir compte de l'influence exercée sur lui par la littérature européenne décadente et symboliste de son temps; l'auteur a traité ce sujet d'une manière plus détaillée dans son étude encore inédite *Ivan Cankar, la décadence et le symbolisme européens*. Mais dans l'étude présente, il insiste sur la nécessité de prendre en considération divers autres faits aussi. Il nous rappelle que le passage du naturalisme à la décadence et au symbolisme a été, vers la fin du XIXe siècle, un phénomène européen général, ce que confirment, entre autres, les biographies spirituelles des K. J. Huysmans, de Hauptmann, de Bahr, etc. L'auteur essaie d'expliquer ce phénomène surtout par ces éléments de la mentalité naturaliste qui présentent eux-mêmes des analogies frappantes avec certaines qualités manifestes de la mentalité décadente, ou qui ont fait naître un climat et des idées représentant les composantes caractéristiques du mouvement décadent. Le passage du naturalisme à la sensibilité et la mentalité décadentes est donc, de l'avis de l'auteur, un chose rigoureusement logique. C'est pourquoi il voit dans ce fait une des raisons décisives de la réorientation de Cankar. Il essaie de justifier cette affirmation par l'analyse des œuvres que Cankar a écrites pendant la période de cette réorientation même.

Dans la partie terminale de son étude, il essaie de démontrer que la personnalité de Cankar a été telle qu'elle ne pouvait absolument pas trouver sa pleine réalisation dans les limites de la conception naturaliste et du programme littéraire naturaliste. En analysant sous cet angle la prose de Cankar datant des années 1893—1897, il démontre, entre d'autres choses, que Cankar, tout en ayant emprunté certains éléments naturalistes, n'a pu créer un seul texte conforme aux exigences principales de l'esthétique naturaliste et s'accordant avec les modèles naturalistes du poète. L'auteur termine en mettant en lumière un trait caractéristique de la prose de Cankar: ce penchant extrêmement fort qui le pousse à introduire dans tout ce qu'il écrit le subjectif, et même le lyrique; en analysant le monde des idées et des sentiments du poète, il tente enfin de décrire ces éléments de sa personnalité qui n'ont jamais cessé de l'entraîner au delà des limites du naturalisme et qui ont fini par le conduire nécessairement dans le domaine de la décadence et du symbolisme.

Mirko Rupel

TRUBAR IN HRVATI

(Ob 400-letnici ustanovitve biblijskega zavoda v Urachu)

Trubarjevo ime se blešči v marsikateri hrvaški knjigi 16. stoletja, glagolski in cirilski, da, celo njegova podoba krasi prenekateri izvod teh knjig — čeprav ni napisal ne ene hrvaške besede. In vendar je vse to razumljivo, če poznamo zasluge, ki jih ima za hrvaški protestantski tisk 16. stoletja.

Trubar se je že kot otrok lahko seznanil s Hrvati in njih govorico, saj je v njegovem času prav skozi Raščico držala važna pot s Hrvaškega in Dolenjskega čez Bloke proti morju.¹ Kakor je sam povedal, je v mladosti spoznal hrvaškega slikarja, ki ga je najel oče, da bi poslikal domačo cerkvicco sv. Jerneja.² Ta slikar pa je bil iz Istre, kakor je pokazal Fr. Stelè,³ in tako nam vsaj nekoliko postane umljivo, zakaj je oče poslal 12-letnega Primoža študirat na Reko. Pomisliti je treba še, da so reški trgovci zelo živahno kupčevali s kranjskimi,⁴ pa je Trubarjev oče utegnil imeti dobrega znanca trgovca, ki mu je spravil sina v reško šolo. Njegov študij na Reki je trajal komaj leto dni in je docela v temo zavil. Iz Trubarjeve izjave⁵ smemo sklepati, da se je na Reki gibal med glagoljaši. Če je tako bilo, pa ni dosegel posebnih uspehov, ker je pozneje moral priznati, da ne zna glagolice ne brati ne pisati.⁶ Seveda je razumel srbohrvaščino, ker trdi, da je slovenski jezik skoraj enak hrvaškemu⁷ in da tega kakor vsi Kranjci in Metličani precej dobro razume.⁸ Nekje je namesto »precej dobro« zapisal, da ga Kranjci in Slovenci »za silo« raz-

¹ A. Melik, Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi. Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, 57—64.

² P. Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, str. 239.

³ Fr. Stelè, Vloga reformacije v naši umetnostni zgodovini. Drugi Trubarjev zbornik, 119—150.

⁴ J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910—1916, 416.

⁵ P. Trubar, Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557, str. b IV a.

⁶ P. Trubar, tam, str. b I a.

⁷ P. Trubar, Register und summarischer Inhalt 1561, str. A IV b.

⁸ Th. Elze, P. Trubers Briefe, Tübingen 1897, 43.

umemo, »a mnogo bolje kakor češki, poljski ali lužiški jezik«. ⁹ Na Reki, se zdi, se je pod vplivom hrvaščine preimenoval iz Trobarja v Truberja.

Še preden je moral leta 1548 zapustiti domovino, je gotovo večkrat srečal Hrvate, zlasti hrvaške duhovnike begunce, o katerih je znal povedati, da »se povsod po slovenskih deželah vzdržujejo z branjem maš«. ¹⁰

Vsekakor je že iz tistih časov izpričano njegovo zanimanje za Hrvate in njih usodo. Tako sam navaja, da je dobil informacije o Hrvatih in Srbih, ki jih je porabil za svoje nadvse zanimivo poročilo v glagolskem Prvem delu novoga testameta 1562, od Žige Višnjegorskega (Weichselbergerja), od tistega, ki je leta 1528 kot cesarski odposlanec potoval na turški dvor. Žiga Višnjegorski pa je imel svoj dvorec v Laškem, imel je tudi bližnji trg Radeče in grad Žebnik. ¹¹ Tako se je Trubar po vsej verjetnosti že okrog leta 1530, ko je prišel v Laško za Bonomovega vikarja, seznanil z Višnjegorskim ter zbiral podatke o Hrvatih in Srbih, zlasti o tistih, ki so bili pod turško oblastjo.

Ne more biti dvoma, da se je naš reformator čutil povezanega s Hrvati in se zanje zanimal, še preden se je lotil dela za hrvaško protestantsko knjigo. Lahko mu verjamemo, ko pravi, da je že tedaj, ko je še pridigal na Slovenskem, prosil boga, »da bi se sv. pismo in druge dobre krščanske knjige prav prevedle in natisnile v slovenskem in hrvaškem jeziku«. ¹² Njegov čut povezanosti tako s Slovenci kakor s Hrvati izhaja ne samo iz zavesti, da sta si obe ljudstvi sorodni, temveč predvsem od tod, ker si je gnal k srcu njuno enako usodo: trpljenje, ki so jim ga prinašali Turki, in kulturno zaostalost, v kateri jih je držala rimska cerkev. Tako je jasno povedal v Ta prvem dejlu tiga noviga testameta 1557 ter strnil svojo misel na robu v tele besede: »Slovence in Hrvate neprenehoma grozno mučijo, nimajo pa nobene prave duhovne tolažbe«. ¹³

Tudi ko je pisal svoji prvi dve knjigi, je mislil na Hrvate, saj ju je označil za »poskus, ali bi se dala slovenski in hrvaški jezik pisati in brati tudi z latinskimi in nemškimi črkami«. ¹⁴ Mar se za temi besedami ne skriva tudi misel, naj bi Hrvati pustili svojo glagolico in se rajši oprijeli gotice ali latinice? Bodisi kakor koli že, še v posvetilu k Matevžu, torej leta 1555, je štel k slovenskemu jeziku ne samo Kranjce, Štajerce, Do-

⁹ P. Trubar, Ta prvi dejl..., str. a III a.

¹⁰ P. Trubar, tam, str. c II b.

¹¹ Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant IV/2, 211, 232.

¹² P. Trubar, Ta prvi dejl..., str. a II a.

¹³ P. Trubar, tam, str. a II a.

¹⁴ P. Trubar, tam, str. a III a.

lenjce, Kraševce in Istrane, temveč tudi Bezjake in Hrvate ter utemeljeval svoje pisanje v »kranjskem jeziku« s tem, da ga vsi naštetih morejo razumeti.¹⁵

Prav tedaj, ko je tako pisal, pa se je dokopal do prepričanja, da so potrebne tako slovenske kakor hrvaške knjige. Takrat se je na književnem področju srečal s svojim nekdanjim preganjalcem Petrom Pavlom Vergerijem. Znano je, da si je ta ambiciozni Italijan zamislil prevod sv. pisma v neki vsem ali vsaj južnim Slovanom razumljiv jezik,¹⁶ a na realnih tleh stoječi Trubar je vztrajal pri slovenskem prevodu, pač pa si je skupaj z Vergerijem prizadeval, da bi kje iztaknil »dva Hrvata, ki bi dobro govorila dalmatinski ali bosanski ter dobro in prav znala pisati hrvaški (t. j. v glagolici) in cirilski.«¹⁷ Značilen je poudarek, ki ga že tu daje Trubar živemu, sodobnemu hrvaškemu govoru in takemu, ki se govori v središču srbohrvaškega ozemlja. Zakaj odklanjal je tisto hrvaščino, ali bolje, cerkvenoslovanščino, ki so jo vsebovali glagolski misali in brevirji, češ da v njih »duhovniki sami ne razumejo mnogih besed, še v nedeljskih in navadnih evangelijih ne.«¹⁸

Pri iskanju hrvaških pomočnikov pa Trubar in Vergerij nista imela sreče. Tudi se je njuna literarna zveza kmalu pretrgala. Koristila je bolj slovenskemu kakor hrvaškemu slovstvu, saj je dala kar štiri slovenske tiske, v hrvaškem jeziku pa so tedaj natisnili v Tübingenu samo drobno polemično Razgovaranje. Ni znano, kdo mu je avtor. Kraj tiska, Tübingen, bi kazal na Vergerija ali na nekoga, ki je sestavil delce po njegovem navodilu. Po M. Mirkoviću¹⁹ naj bi bil avtor Matija Vlačić. Mirkovićevo dokazovanje o Vlačićevem avtorstvu pa je manj prepričljivo že zato, ker hoče Mirković še dokazati, da je Vergerij-Trubarjeva Ena molitov iz 1555. leta prav tako Vlačićeva, dà, Razgovaranje in Ena molitov sta mu celo *ena* knjiga. Že sama signatura pól pa vsakomur pokaže, da gre za dve knjižici, in nobenega dvoma ne more biti, da je Oratione Vergerijevo delo — saj najdemo v knjižici celo Vergerijevo ime — in da jo je Trubar prevel v slovenščino.

Zanimivo je zasledovati, kako sta se Vergerij in Trubar, potem ko sta se razšla, vsak zase in vsak po svoje trudila za hrvaško knjigo. Ver-

¹⁵ P. Trubar, Ta evangeli svetiga Matevža 1555, str. A 2 b.

¹⁶ Fr. Kidrič, Prof. M. Murko o »početkih jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov«, LZ 1922, 189.

¹⁷ P. Trubar, Ta prvi dejl . . ., str. b I a.

¹⁸ P. Trubar, tam, str. a III a.

¹⁹ M. Mirković, Matija Vlačić Ilirik, Zagreb 1960, 446 sl.

gerij je maja meseca leta 1557 poslal petdeset goldinarjev Andreju Forrestu v Ljubljano, da bi mu priskrbel dva hrvaška prevajalca,²⁰ vendar ni uspel. V naslednjem letu se je napolil k volilnemu knezu Ottheinrichu v Palatinat prosit denarne podpore za hrvaški tisk.²¹ Najbrž ni ničesar dobil, ker se je leto zatem obrnil v isti zadevi na württemberskega vojvodo Krištofa.²² Jeziti ga je moralo, ko je spoznal, da Trubar bolje uspeva ne le pri izdajanju slovenskih knjig, temveč tudi pri pripravah za hrvaški tisk. To je bilo mogoče, ker je vse Trubarjevo delo bilo premišljeno in načrtno, zlasti pa, ker je imel moralno in gmotno podporo svojih rojakov v Ljubljani. Tako je leta 1557 izdal obširen zbornik z naslovom *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta*, ki pomeni pravi začetek njegovega samostojnega književnega dela. V njem je formuliral tudi načrt za izdajanje hrvaških knjig, pišoč takole: »To naše prevajanje pa bo po mojem mnenju napotilo tudi nekatere hrvaške duhovnike, ki se povsod po slovenskih deželah vzdržujejo z branjem maš, da se bodo naučili brati latinsko pisavo in da bodo naše spise prevedli v svoj jezik in pismo.«²³ Poudaril je tudi, da znajo hrvaški jezik mnogi Turki in da ga govorijo in pišejo celo v Carigradu na dvoru turškega cesarja.²⁴ Tu se jasno kažejo Trubarjevi širši pogledi glede namena njegovega literarnega dela in prvič se med vrsticami lahko razbere zveza med tem delom in spreobrnitvijo Turkov.²⁵

Za uresničenje svojega načrta pa je Trubar potreboval Hrvata, ki bi bil ne samo spreten v pisanju, temveč tudi protestant, poleg tega pa bi moral znati tudi slovenski; zakaj zamišljal si je vso stvar tako, da bi hrvaške knjige nastajale kot prevod njegovih slovenskih. Zato je poudarjal, tudi če je slovenski pisal, da piše za Slovence in Hrvate.²⁶ Ker so ga skušnje poučile, da bi težko našel primerne hrvaškega pomočnika v domačih krajih, se je odločil za Štefana Konzula. Menda je bil

²⁰ Kausler-Schott, Briefwechsel zwischen Cristoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius, Tübingen 1875, 182; Th. Elze, Die slovenischen protestantischen Bibelbücher des XVI. Jahrhunderts. JGGPÖ XVI, 1895, 195 in 120—122.

²¹ Kausler-Schott, Briefwechsel, 184.

²² Kausler-Schott, Briefwechsel, 211—215.

²³ P. Trubar, *Ta prvi dejl...*, str. c II a—c II b.

²⁴ P. Trubar, tam, str. a III a.

²⁵ G. Stökl, *Die deutsch-slavische Südostgrenze des Reiches im 16. Jahrhundert*, Breslau 1940, 105.

²⁶ P. Trubar, *Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor 1557*, str. k 3 a; isti, *Ta drugi dejl tiga noviga testamenta 1560*, str. a III a.

spoznal že tedaj, ko je Konzul bival pri njem v Rothenburgu, da s tem glagoljašem ne bo lahko delati, toda boljšega ni upal dobiti. Tako se je zgodilo, da se je Konzul o božiču leta 1557 na Trubarjevo prigovarjanje lotil prevajanja slovenskih knjig v hrvaščino. Ker je pustil službo kantorja v Chamu, mu je Trubar priskrbel novo zaposlitev v Rothenburgu, a Konzul se je zanjo zahvalil, češ da je bolan in da se bo zdravil v Regensburgu.²⁷ Menda se je zanašal na Trubarjevo pomoč, posebno še, ker je izvedel, da je ta dobil iz domovine nekaj denarja za tisk slovenskih knjig, pa je priropotal v Kempten k Trubarju, zahtevajoč od njega denar.²⁸ Slovenski reformator, ki za svoje literarno delo ni zahteval plačila (svojim rojakom npr. je pisal: »Tu tolmačene, pisane, izlage inu zlage se vom Slovenom zabston sturi.«²⁹), se je razhudil, a spričo svojega velikega načrta je moral pustiti vnevar vse Konzulove slabosti. Ni pa zaupal ne njemu ne njegovim prevodom. Ker si sam ni upal soditi o njih, je poslal poleti 1559 Konzula z rokopisi na Slovensko,³⁰ da bi tam izrekli sodbo o njegovem delu. V Metliki je Konzul dobil ugodno oceno svojega dela³¹ in s Trubarjem sta sklenila naročiti glagolske črke.³²

Ko je leta 1560 izšel Ta drugi dejl tiga noviga testamenta, je Trubar v njem lahko razglasil, da se je Štefan Konzul lotil prevajanja knjig v jezik, ki je v rabi tja do Carigrada,³³ ter zdaj javno in jasno izrekel misel o pokristjanjenju Turkov s protestantsko knjigo. Tedaj so tudi izdelali glagolske črke in natisnili dva poskusna lista.³⁴ Veliki glagolski poskusni list, vsebujoč tudi nekaj svetopisemskega teksta, kaže, da je glagoljaš Konzul začel svoje literarno delovanje čisto v smislu cerkvenoslovsanske tradicije, in bi bil to smer ohranil, ko bi bil imel opraviti samo s svetopisemskimi besedili. Vendar je moral prevajati po Trubarjevih spisih, ki so bili sodobnejše vsebine in napisani v živem ljudskem jeziku. Hkrati je dobil v Antonu Dalmati premišljenega sodelavca, ki je pridno

²⁷ Konzul rothenburškemu mestnemu svetu 5. februarja 1559, gl. v tem letniku SR str. 276.

²⁸ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 150.

²⁹ P. Trubar, Ta celi katechismus, eni psalmi inu ... pejsni 1574, str. 173.

³⁰ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 247.

³¹ Iv. Kostrenčić, Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559—1565, Wien 1874, 1—2.

³² Th. Elze, P. Trubers Briefe, 71.

³³ P. Trubar, Ta drugi dejl tiga noviga testamenta 1560, str. a IV a.

³⁴ M. Rupel, Der große und der kleine glagolitische Probezettel von 1560. Die Welt der Slaven II, 1957, 257.

popravljal njegove prevode. Nanj se je Trubar bolj zanašal ko na Konzula ter izjavil: »Ko bi ne bilo gospoda Antona (Dalmate), bi se bili z našimi hrvaškimi prevodi pred vsakomer osramotili.«³⁵

Trubarjevo hrvaško podjetje se je bližalo uresničenju. Nekaj denarja je sam priskrbel s pomočjo svojih ljubljanskih prijateljev,³⁶ nekaj je nabral Konzul.³⁷ Trubar je upal dobiti kako faro blizu Tübingena ter z njo preživljati sebe in Konzula.³⁸ Vendar se ni zavedal, da zbrana sredstva niti za začetek ne bodo zadostovala. Verjel je npr. Konzulu, ko je ta trdil, da bodo črke veljale samo 50 goldinarjev.³⁹ V resnici so pa stale mnogo več. Tako je Konzulu zmanjkalo denarja, pa je v zadregi brez Trubarjeve vednosti prosil Ivana Ungnada za posojilo.⁴⁰ Ta mož, ki je ob znani ovadbi proti Trubarju leta 1559 le-tega moralno podprl⁴¹ in obljubil gmotno pomoč,⁴² je zdaj s posojilom prvič dejansko pomagal ter se začel zanimati za južnoslovansko knjigo.

Po novem letu 1561 sta se imela sniti v Tübingenu Trubar in Konzul, oni prišedši iz Kemptena, ta iz Regensburga, da bi dala v tisk prvi sad novega podjetja — glagolski katekizem. Vsem tistim, od katerih si je obetal podpore, je Trubar že prej naznanil izdajo te glagolske knjige kot gotovo dejstvo, tako zlasi vojvodi Krištofu, Ivanu Ungnadu in Ulriku Eitzingu.⁴³ Ko pa je poln veselih upov prišel v Tübingen, ga je pretreslo, ker je izvedel, da je Konzul resno zbolel in da ni upati na skorajšnje okrevanje.⁴⁴ Izvedel je tudi, da je ta njegov pomočnik napravil dolg, še preden se je knjiga začela tiskati. Vse mu je narobe hodilo. Kaj naj stori? Trubar ni bil takšen, da bi bil kar tako vrgel puško v koruzo. Stopil je k Ungnadu v Urach in se oglasil v Stuttgartu pri vojvodi ali njegovih oblastnikih⁴⁵ ter dosegel, da so se v Tübingenu sešli učeni možje, ki se

³⁵ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 247—248.

³⁶ Th. Elze, tam, 148; M. Rupel, Dva Trubarjeva računa. SR VIII, 1955, 108, 111.

³⁷ Fr. Bučar, Računi o dohocima i troškovima za hrvatsku protestantsku tiskarnicu u Urachu-Tübingenu u godinama 1561. do 1563. Grada za povijest književnosti hrvatske IX, 1920, 227.

³⁸ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 293.

³⁹ Th. Elze, prav tam.

⁴⁰ Fr. Bučar, Ivan Ungnad i jugoslavenska tiskara u Tübingenu. Carniola VI, 1915, 252.

⁴¹ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 35—37.

⁴² Th. Elze, tam, 54.

⁴³ Th. Elze, tam, 99.

⁴⁴ Th. Elze, tam, 99; M. Rupel, Dva Trubarjeva računa. SR VIII, 1955, 108.

⁴⁵ M. Rupel, prav tam.

jim je pridružil tudi Ungnad. Sklenili so, da je treba delo nadaljevati.⁴⁶ Tedaj se je Ungnad odločil, da prevzame Trubarjevo slovensko-hrvaško podjetje. Ne bomo se dosti motili, če izrazimo domnevo, da se je Ungnad odločil za tak korak, ker je spoznal ne le mnenje učenih teologov, naj bi se Trubarjevo začeto delo nadaljevalo, temveč tudi enako željo vojvode Krištofa in le-tega naklonjenost Trubarju in njegovemu prizadevanju. Podobno se je čutil pozneje odgovornega za svoje podjetje »po najmilostljivejšem ukazu češkega kraljevega dostojanstva«⁴⁷ le zato, ker mu je kralj Maksimilijan sporočil, da želi, naj si za to podjetje še naprej prizadeva.⁴⁸ V januarju 1561 je torej bil ustanovljen južnoslovanski biblijski zavod. Ungnad mu je postal lastnik in blagajnik, Trubar principal, Konzul prevajalec in korektor.

Ne more biti naš namen, da bi tu podrobno obravnavali delo biblijskega zavoda in kaj je Trubar zanj storil. Dotakniti se hočemo le najvažnejših vprašanj, ki naj osvetlijo Trubarjevo vlogo v njem. Predvsem je Trubar imel jasno izdelan načrt za več let: izdati vrsto slovenskih knjig, poskrbeti za srbohrvaške prevode teh knjig v glagolici in cirilici, a vrhunec vsega naj bi bila izdaja biblije. Ta načrt je sprejel tudi Ivan Ungnad. Če ga v biblijskem zavodu niso docela izpolnili, so bile krive razprtije med Trubarjem na eni in Konzulom in Ungnadom na drugi strani. Trubar ni maral Konzula že zaradi njegovega značaja ne, zlasti pa ni zaupal njegovemu jeziku ter si želel pomočnika iz središča srbohrvaškega jezikovnega področja, iz Bosne,⁴⁹ saj je z glagolsko in cirilsko knjigo hotel vplivati po vsem srbohrvaškem jezikovnem ozemlju. Ko je tedaj izvedel za jezikovne napake v Konzulovih delih, je morda preostro z znanim »viel falsch«⁵⁰ razhudil tudi Ungnada, zakaj ta se je z vso dušo oklenil svojega podjetja in skrbno bedel nad pravovernostjo in pravilnostjo svojih izdaj. Vrh tega je Trubarjevo kritiko obrnil tudi na vsebino hrvaških knjig in kljub Trubarjevemu zatrjevanju, da je meril le na jezikovne napake, trmasto poglobljajl nasprotja. Silno se je razhudil tudi zaradi Trubarjevega načrta, da bi se prevajanje v hrvaščino preneslo v Ljubljano.⁵¹ Upoštevati je treba še, da je na Ungnada močno vplival

⁴⁶ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 99—100.

⁴⁷ Th. Elze, tam, 160.

⁴⁸ Iv. Kostrenčić, Urkundliche Beiträge..., 29.

⁴⁹ Th. Elze, P. Trubers Briefe, 107.

⁵⁰ Th. Elze, tam, 188 sl.

⁵¹ Iv. Kostrenčić, Urkundliche Beiträge, 88—93.

Matija Klombner, ko je v dolgih in številnih dopisih črnil Trubarja. Ta aktivist, ki so ga po Trubarjevem prihodu v Ljubljano precej v kot postavili, je hotel delovati za biblijski zavod mimo ljubljanskega superintendenta. Organiziral je prevajanje v slovenščino, posebej v srbohrvaščino, najemal ljudi, dajal nasvete ipd. Pri lahkovernem Ungnadu je našel precej odziva, vendar je bilo njegovo delo povečini jalovo. Ungnad mu je nasedel z objavo Enih duhovnih pejsni, a ko je zaradi tega dobil ostro lekcijo od kranjskih deželnih stanov,⁵² je praktično odpravil tisk slovenskih knjig iz svojega podjetja.⁵³ Bolj zaradi kranjskih oblastnikov ko zaradi Trubarja je dal natisniti še Slovensko cerkovno ordningo, a po vseh težavah ob izdaji te knjige je izrečno izjavil, da ne bo poslej tiskal nobenega Trubarjevega dela več.⁵⁴ To je bilo 20. septembra 1564, a nekaj mesecev zatem je umrl. Z njegovo smrtjo je tudi uraški zavod razpadel.

Gotovo je, da je bila velika škoda, ker Trubar osebno ni bil ves čas navzočen v Urachu. Tam je bil od ustanovitve zavoda do 9. junija 1561 in od 20. septembra 1561 do konca maja 1562, torej vsega le dobro leto. V tem času je lahko neposredno delal za zavod. Zatem je njegov vpliv čedalje bolj pojemal, vendar je, čeprav je bil v Ljubljani preobložen z delom, še leto dni pisal nemška posvetila za hrvaške izdaje. Zadnje tako posvetilo nosi datum 4. maja 1563.

Do tega časa je izšlo pri uraškem zavodu dvanajst srbohrvaških knjig in v njih je deset Trubarjevih posvetil. Vendar je med njimi že na zunaj razloček. Pod tistimi štirimi posvetili, ki jih je napisal, ko je še bival v Urachu, se bere samo njegovo ime, druga pa, ki jih je sestavil v Ljubljani, nosijo poleg njegovega tudi ime Dalmate in Konzula. Celo vsebinsko je razloček: medtem ko so prva napisana z veliko prizadevnostjo in prizadetostjo ter se dotikajo številnih perečih vprašanj, postajajo druga posvetila čedalje bolj medla in skoraj neosebna, ker so zvečine teološke vsebine in brez tistega poleta, ki je značilen za Trubarja, kadar je pisal o svojih rojakih in o svojem literarnem delu.

Po maju leta 1563 je nastopila še druga sprememba. Dotlej izdane hrvaške knjige razen novega zakona so nastale kot prevod ali prireditve Trubarjevih slovenskih. Poslej pa so v biblijskem zavodu šli mimo Trubarjevih del ter n. pr. na novo prevedli in izdali augsburško veroizpoved

⁵² Th. Elze, P. Trubers Briefe, 379.

⁵³ Th. Elze, tam, 359—401.

⁵⁴ Th. Elze, tam, 423—426.

po izvirniku (Spovid 1564), čeprav so v glagolskih in cirilskih Artikulih iz leta 1562 že imeli isto veroizpoved v Trubarjevi priredbi.

Uraški biblijski zavod si je sam izpodkopal temelje, ko sta Ungnad in Konzul iz njega izrinila slovensko knjigo ter s tem pretrgala zvezo s kranjskimi deželnimi stanovi in njih cerkvijo. Deželni stanovi in ljubljanski superintendent Trubar so bili zavodu močna opora in so mu dajali tudi tolikšno organizacijsko pomoč, kakršne n. pr. Klombner sam nikoli ne bi bil zmož, čeprav se je v Ljubljani imel za njegovega poglavitnega zastopnika. V trenutku pa, ko je zavod zapravil oporišče v Ljubljani in na Kranjskem, je z zgolj hrvaškimi knjigami ostal osamljen, brez zveze s terenom, zakaj med Hrvati samimi se reformacija ni mogla prav razviti. Vzroki so bili različni: bližina turške meje, velik vpliv rimske cerkve na področju beneške in dubrovniške republike, nezadostno zanimanje plemstva v banski Hrvatski, nezaupanje do tujcev in ne nazadnje tudi premajhen ugled hrvaških reformatorjev in slovstvenih delavcev.

Ko ne bi bil razdor med Trubarjem in Konzulom tako velik, bi bil Trubar potem, ko je kmalu po Ungnadovi smrti bil pregnan iz Ljubljane ter se vrnil na Nemško, lahko rešil uraški zavod. Ungnadovi sinovi so bili pripravljeni še naprej skrbeti za očetovo ustanovo⁵⁵ in tudi vojvoda Krištof ne bi bil odtegnil svoje pomoči. S svojim ugledom bi bil Trubar obvaroval zavod pred razpadom ter znal poskrbeti tudi za potrebna sredstva. Tako pa še pogledat ni šel v Urach. Konzul in Dalmata sta leta 1566 odšla⁵⁶ v Regensburg in tu dve leti kasneje izdala zadnjo hrvaško protestantsko knjigo. Tedaj si je Trubar prizadeval, da bi jima za to knjigo priskrbel v Frankfurtu lesoreze, vendar brez uspeha.⁵⁷ Poslej se ni več zanimal za hrvaški tisk, tudi ga ne omenja več ne v svojih spisih ne v pismih. Posvetil se je docela slovenski knjigi, kakor je bil sklenil po bridkih izkušnjah že konec leta 1562: »Pri svojem slovenskem prevajanju bom ostal, dokler bom živ, a s hrvaškim nočem imeti nič več opravka.«⁵⁸ Res je do zadnjega diha pisal in poskrbel po razpadu biblijskega zavoda še za 16 slovenskih tiskov.

Kar se jezika tiče, se Trubar ni dal vplivati od hrvaščine. Držal se je načela, ki si ga je postavil v začetku svojega pisateljavanja: »Inu mi

⁵⁵ Iv. Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge* ..., 229.

⁵⁶ Th. Elze, *P. Trubers Briefe*, 40.

⁵⁷ Th. Elze, *Die slov. prot. Postillen*. JGGPÖ XIV, 1893, 126—127.

⁵⁸ Th. Elze, *P. Trubers Briefe*, 255.

nesmo v le-timu našimu obračanu oli tolmačevanu lepih, gladkih, visokih, kunštnih, novih oli neznanih besed iskali, temuč te gmajnske krajske preproste besede, katere vsaki dobri preprosti Slovenec lahko more zastopiti.⁵⁹ Med nenavadne besede je štel tudi hrvaške, kakor je jasno povedal s temle stavkom: »Nenavadnih in hrvaških besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati.«⁶⁰ Da je dobro poznal hrvaške besede, različne od slovenskih, je večkrat izpričano. Tako je nekje zapisal: »To besedo *lex* Nemci imenujejo *gesetz*, ti Krovati inu Peami *zakon*, mi Krajnci pak po tej nembščini ni pravimo *postava*.«⁶¹ In ko mu je ocenjevalec, ki je bil Hrvat, leta 1560 grajal germanizme, se je zagovarjal, da bi bil lahko postavil — in včasih da tudi je — *vzrok* nam. *uržoh*, *milost* nam. *gnada*, *pogublene* nam. *ferdamnene*, *prid* nam. *nuc*, *život* nam. *leben*, *dedina* nam. *erbščina*, *plačilu* nam. *lon* itd., da pa je hotel ohraniti navadni kranjski jezik.⁶² Nasprotno pa ne more biti dvoma, da sta Konzul in Dalmata prevzela v svoje prevode marsikatero slovensko jezikovno posebnost, kakor je pokazano ob glagolskih in cirilskih Artikulih.⁶³ Zato ni imel prav Fr. Fancev, ko je brez primerjave s slovenskimi teksti zanikal slovenske vplive.⁶⁴

Trubarjeve zasluge za hrvaške protestantske knjige 16. stoletja so zares velike, ker je on pravi začetnik južnoslovanskega zavoda v Urachu. Do tega so ga privedli stiki, ki jih je imel s Hrvati od rane mladosti, in poleg verske vneme zlasti zavest, da so Hrvati in Srbi prav kakor Slovenci potrebni pomoči. Njegovo delo za hrvaško knjigo pa so pretrgala bridka razočaranja, ki jih je doživel v sporih z Ungnadom in Konzulom, in gotovo tudi spoznanje, da na Hrvaškem ni bilo tistega uspeha, ki ga je pričakoval od hrvaških tiskov.

⁵⁹ P. Trubar, Ta evangeli svetiga Matevža 1555, str. A 3 a.

⁶⁰ P. Trubar, Ta prvi dejl . . ., str. c I b.

⁶¹ P. Trubar, Ta drugi dejl tiga noviga testamenta 1560, str. c 4 a.

⁶² Th. Elze, P. Trubers Briefe, 68.

⁶³ M. Rupel, Glagolski in cirilski Artikuli in njih razmerje do Trubarjevih. Slavica VIII, 1929, 526 sl.

⁶⁴ Fr. Fancev, Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Rad JAZU 212, str. 147 sl., in 214, str. 1 sl. Prim. še M. Murko, Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga. Daničićev zbornik, Beograd-Ljubljana 1925, 72 sl.

Trubar in Hrvati

Résumé

L'article «Trubar et les Croates» parle des services rendus par le réformateur slovène Primož Trubar au livre protestant croate. Son intérêt pour les Croates date du temps de sa jeunesse. Sincèrement attaché non seulement au peuple slovène, mais aussi aux autres peuples slaves du Sud, il créa avec Štefan Konzul une entreprise pour la publication des livres slovènes et croates. Celle-ci pourtant se débattait, dès le début, en de graves difficultés. Elle fut sauvée par Ivan Ugnad qui fonda en 1561 l'Institut biblique d'Urach. Au début, cet institut était placé sous la direction de Trubar et il publiait d'après ses directives des livres slovènes et serbo-croates. Plus tard, Trubar perdit, du fait de son absence et de ses querelles avec Konzul et Ugnad, le contrôle de ses activités. En évinçant le livre slovène, l'Institut perdit son point d'appui en Slovénie et le soutien moral des Etats provinciaux de Carniole. La mort d'Ugnad en 1564 précipita sa ruine. Par la suite, Trubar ne s'intéressait plus aux livres croates, mais il fit imprimer encore 16 publications slovènes.

Dušan Voglar

VODNIKOVO SPOZNAVANJE HORACA

Poleti 1793 se je Žiga Zois seznanil z Valentinom Vodnikom ter ga spet pridobil za književno delo. Med obema se je kmalu razvilo precej obsežno dopisovanje, ki nam kaže, kako je Zois bistril Vodniku načelne poglede na pesništvo. Pri tem je značilno, da mu je že v svojem prvem pismu postavil za edinega vodnika rimskega pesnika Q. Horaca Flacca: »Prerokujem Vam pa, da se Vam bo pesniška žila, pa naj se zdi še tako usahla, polagoma povsem neopazno spet odprla, če boste v ostalem študirali edinole Horaca.«¹ In naj je Vodnik v svoji pesmi *Moj spominek* še tako poudarjal svojo slovensko izvirnost, je prav v tej pesmi kljub vsemu jasno razkril svoj dolg antiki: misel, razglasiti ljudem, da mu njegove pesmi prinašajo nesmrtnost, je prevzel po znani Horacovi odi *Exegi monumentum*, čeprav jo je seveda izpovedal po svoje.

Vodnikov odnos do Horaca sistematično še ni raziskan. Če bi bilo to storjeno, bi lahko z večjo gotovostjo zarisali nekatere poteze Vodnikovega duševnega obraza. Preko tega osrednjega problema bi si namreč lahko v precejšnji meri razjasnili Vodnikovo razmerje do antike sploh in izrekli jasne teze o vprašanju, v koliki meri lahko v zvezi z Vodnikom govorimo o klasicizmu. Na problem klasicizma pri Vodniku in tudi Zoisu smo pozorni zato, ker pred nami razgrinja vrsto nadaljnjih vprašanj. Za prvega slovenskega pesnika, kakor imenujemo Vodnika, je namreč značilno, da je njegova poezija, za katero je potreboval toliko zunanjih pobud, nastajala v krožku, v katerem zasledimo takoj v začetku tudi že rahle odmeve sodobnejših (ne najsodobnejših) idej, namreč odmeve angleške predromantike (Ossian) in nemškega gibanja »Sturm und Drang« (Bürger). In raziskovanje mesta, kakršnega je imel v Vodnikovem idejnem svetu Horac, naj prispeva k raziskovanju tistega časa, ko so se v njem prepletali in uveljavljali tako različni in celo nasprotujoči si vplivi.

Za sedaj bomo skušali dognati le Vodnikovo spoznavanje Horaca. Pri tem moramo upoštevati, kakšen odnos do Horaca sta Vodniku nudila

¹ Zois Vodniku 20. marca 1794. (Vodnikov spomenik, Ljubljana 1859, 46.)

ali kar vsiljevala doba in okolje. Takratna humanistična gimnazija, Pohlinov krog pisaničarjev, Zoisovo omizje — tod so se križale različne struje in se uveljavljala različna pojmovanja. Zato bomo tudi postopoma raziskovali, kako so ga obravnavali v gimnaziji, kakšno mesto je imel v pisaničarskem krožku, v kakšnem smislu ga je priporočal Zois in kako ga je utegnil spoznavati Vodnik, ko je bil že sam profesor na ljubljanski gimnaziji. Tako bomo pripravili temelje za kasnejše raziskovanje sadov Horacovega vpliva na Vodnika.

1. HORAC — SOLSKI KLASIK

Temeljna spoznanja o latinski in grški književnosti in tudi temeljne nazore o nji je Vodniku izoblikovala ljubljanska gimnazija.

Ta je prav v času Vodnikovega šolanja (1769—1775) hkrati z vsem avstrijskim šolskim sistemom doživela veliko spremembo: iz jezuitskih rok je ob ukinitvi jezuitskega reda (1775) prešla pod državno upravo. Toda to je bila le zunanja sprememba, ki je le počasi dobivala veljavo,² medtem ko je v vsebinskem pogledu ostalo za sedaj še povsem pri starem — za profesorje so bili nastavljeni preoblečeni jezuitje,³ pa tudi govorniške in pesniške vaje, ki so jih dajali učencem v zadnjih dveh razredih, so si bile še vedno zelo podobne.⁴ Tako lahko upravičeno v grobem še enačimo ljubljansko gimnazijo za časa Vodnikovega obiskovanja njenih zadnjih dveh razredov z ukinjeno jezuitsko gimnazijo in z jezuitskim šolskim sistemom, kakršnega je določala *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*,⁵ ki je bila temeljna uredba za jezuitsko šolstvo.

² Šele novembra 1775 so bile sprejete »Leges academicae« in izdana posebna navodila prefektom humanističnih šol. Prim. Johann Nečásek: *Geschichte des Laybacher Gymnasiums* (Programm und Jahresbericht des K. u. K. Obergymnasiums zu Laibach, 1859, 1860, 1861) in akte v Osrednjem državnem arhivu Slovenije (= ODAS) (Publ. polit., Lit. S., Num. 19, Vol. 2, 3).

³ To so bili Martin Naglič, Johann Harmayr, Janez Jakob Knauer. Prim. SBL in omenjene akte v ODAS.

⁴ Primerjal sem tiskana gimnazijska poročila »Nomina in arena litteraria victorum, qui insigni munificentia inclytorum Ducatus Carnioliae Statuum in aula academica Collegii Societatis Jesu Labaci proemiis donati sunt aut his proxime accesserunt« za leta 1772, 1773 in 1776.

⁵ Dokončna verzija te uredbe izvira iz 1599. leta, veljala pa je nespremenjena še do 1832. leta. Peter Franz Wagner, ki je anonimno izdal 1735. leta priročnik za profesorje (*Instructio privata seu typus cursus annui pro sex humanioribus classibus in usu magistrorum S. J., Tyrnaviae, 1735*), je prepisoval iz nje kar cele odstavke.

Jezuitski red je svoje šolstvo zgradil na temelju humanističnih tradicij.⁶ Jezuitske šole so širile poznavanje klasičnih pesnikov in govornikov in jezuiti so bili tedaj največja skupina učiteljev klasičnih jezikov. Zato so tudi želi upravičeno priznanje in uživali ugled. Toda očitno se je tudi kazalo, da le preveč poudarjajo pri svojem šolstvu samo formalne vidike: ob spoznavanju latinščine in antične literature naj bi se učenci naučili oblik pravega mišljenja in si pridobili sposobnost pravilnega in lepega izražanja. Svojim šolam so zastavili čisto formalno-jezikovni cilj: kar najpopolnejšo prisvojitev latinščine po načelu: »brati, pisati govoriti«. Latinščino so obravnavali kot živ jezik. Svoje učence so skušali pripeljati do posnemanja Cicerónovega blestečega stila, oziroma vsaj do izražanja v lepih frazah.

Toda to je bil cilj — dosežen pa naj bi bil s takratnimi pomanjkljivo izobraženimi in za pedagoški poklic dostikrat neprimernimi magistri in profesorji, z vsem formalizmom takratnega pouka in z neskončnim učenjem na pamet. Res je sicer, da so pouk na jezuitskih šolah odlikovale sistematičnost, urejenost in ustaljenost — toda kasneje so se izkazale za usodno oviro. Medtem ko so Evropo preplavljali novi in novi idejni tokovi, se je jezuitski red krčevito oklepal pravil iz zadnjih let 16. stoletja. V njegovem šolstvu, ki je bilo nekdanj temelj ugleda in moči jezuitskega reda, se je pričelo kazati nazadovanje in propadanje.

Za jezuitsko šolstvo je bila značilna velika zaprtost vase in nedostopnost za vplive iz zunanjega sveta, torej iz sodobnega evropskega duhovnega življenja. Če pa so kakšni vplivi vendarle prodrli tudi na jezuitsko gimnazijo, se je to zgodilo zelo pozno, tako da so pomenili pravzaprav že nekaj zakasnelega. Ta značilnost je obveljala tudi za gimnazijo, kakršno je obiskoval Vodnik, saj zasledimo v tistem času le imena Pope, Denis ipd. in pa skromne drobce nemškega pesništva.⁷

⁶ Podatke o jezuitskem šolstvu jemljem v glavnem iz naslednjih znanstvenih del: Theobald Ziegler, *Geschichte der Pädagogik* v zbirki: *Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen* I, 1, München 1909. — Wagenmann: geslo »Jesuiten Jesuitenschulen« v »Encyclopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens« (A. Schmid) III, 762. — Johann Kelle, *Die Jesuiten-Gymnasien in Oesterreich*. Prag 1873. — Bernhard Duhr S. J., *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*. München-Regensburg 1928. — Ludwig Koch S. J., *Jesuiten-Lexikon, die Gesellschaft Jesu einst und jetzt*. Paderborn 1934. — Heinrich Boehmer, *Die Jesuiten*. Stuttgart 1937.

⁷ Prim. učbenik »*Oratoriae ac poeticae institutionis pars prior*, Viennae 1763«. — Alexandra Popa zasledimo v zvezi z A. T. Linhartom, ki je 1773. leta sestavil v VI. razredu *Ein Gedicht von der Naturphilosophie in deutschen Hexa-*

Za posamezne latinske pesnike, med njimi tudi za Horaca, je lahko mladi Vodnik slišal mimogrede že v nižjih razredih gimnazije, toda neposredno spoznavanje rimskega pesništva sta učencem nudila šele oba najvišja (humanitetna) razreda, deloma pa tudi že IV. razred.

Učna snov je bila med posamezne višje razrede razdeljena takole: 1. Syntaxis (IV. razred, najvišji gramatikalni) je nudila že prve temeljne pojme o »okrašeni sintaksi« in vezani besedi. Poleg Ovida so brali mogoče tudi že Properca in Tibula. — Učna knjiga je bila *Institutiones latinae, pars quarta* ... (Dunaj 1766).

2. Poësis (V. razred, prvi humanitetni, imenovan tudi kar humanitas) je bila namenjena pripravljanju temeljev elokvence (»eloquentia«). V njej so se (poleg retoričnih pravil) učili temeljnih poglavij pesniške teorije: razdelitev pesništva, značilnosti pesniškega stila, načini pesniškega izražanja, različne manjše pesniške oblike. — Učna knjiga je bila *Oratoriae ac poeticae institutionis pars prior* (Prvi del govorniškega in pesniškega nauka), katero je izdal na Dunaju leta 1763 jezuit Janez Krstnik Noghera. — Brali naj bi Vergila, Katula, Tibula, Properca, Ovida, Martiala in Horaca, ki je bil v učbeniku zastopan s 17 odami in II. epodo.

3. Rhetorica (VI. in zaključni razred) pa je imela nalogo, seznaniti učence s popolno elokvenco, zato so v njej dopolnjevali že v prejšnjem razredu naučena pravila in razlagali še preostale lirske oblike in pa epiko in dramatiko. — Učna knjiga je bila *Oratoriae ac poeticae institutionis pars posterior* (Poslednji del govorniškega in pesniškega nauka).

Brali so Cicerona, Vergila, predvsem pa Horaca. Izmed Horacovih pesmi je šolska knjiga vsebovala izbor iz njegovih od, epod, satir in pisem in pa delo *Epistola ad juvenes Pisones, de re poetica*.⁸

Kakor vidimo, so morali v zadnjih dveh razredih gimnazije prebrati precejšnje število rimskih pisateljev in pesnikov. Zato so lahko vsakemu izmed njih posvetili le malo časa; malo dlje so se ustavljali le ob Ciceronu, Vergilu in tudi Horacu. Toda vseeno je moral profesor prenekatero

metern (verjetno zametek kasnejšega spisa »Ueber die Nutzbarkeit der natürlichen Philosophie«, Linhart: ZD, 253. Prim. mnenje A. Gspana na str. 576) in prevedel v latinščino Popovega *Messiasa* (Nomina in arena lit. victorum, 1773). Veliko vprašanje pa je, ali lahko to pojmuje kot vpliv jezuitske šole ali ne! — Denisove pesmi so uporabljali kot pripomoček za spoznavanje nemškega jezika (prim. že omenjene akte v ODAS, vol. 6).

⁸ Nečásek navaja nekoliko drugačne podatke — ker se je verjetno opiral le neposredno na Ratio. Zanesljive podatke nudijo že omenjani akti v ODAS in učbenik za te razrede.

Horacovo pesem kratko in malo izpustiti. Kako je izbiral — tega ne bomo dognali nikoli ter zato lahko o tem le ugibamo. Je mar pustil kaj poudarka pesmim, v katerih izraža Horac svoje poglede na življenje? Ali pa je dajal prednost odam, posvečenim cesarju Avgustu? In v koliki meri so predelali Horacovo *Pismo o pesništvu*?

Takšno ugibanje bi dobilo svoj pomen tedaj, če Vodnik Horaca kasneje sploh ne bi več vzel v roke. Tako pa moramo pri našem raziskovanju težiti predvsem za tem, da si razjasnimo, kakšen odnos do tega rimskega pesnika so mu posredovali na gimnaziji.

Pri tem naletimo na značilno prepletanje jezuitske šolske tradicije in novejših pogledov na obe antični književnosti. Tedaj so se namreč spopadala novejša pojmovanja s starim, zgodnjim humanističnim izročilom, zaverovanim v stil in imitiranje. In nasledek tega so bili nazori, kakršne lahko zasledimo pri ljubljanskem profesorju Janezu Jakobu Knauerju, ki je učil Vodnika v petem in šestem razredu vse predmete.⁹

O bivšem jezuitu in kasnejšem kanoniku Knauerju imamo malo podatkov, saj se lahko opiramo le na nekaj biografskih del¹⁰ in na naslove govorniških in pesniških vaj, ki so jih sestavljali njegovi učenci 1772. in 1775. leta¹¹ in ki nam vsekakor izdajajo predvsem Knauerjeve nazore. Vendar lahko tudi iz tega izluščimo marsikaj, po čemer se je razlikoval od povprečnih jezuitskih profesorjev.

Bil je učen mož, kasneje član obnovljene (1781) *Academiae operosorum*¹² in eden redkih avstrijskih jezuitov, ki so še v drugi polovici 18. stoletja, ko je tudi mednje prodrlo zanimanje za astronomijo, geometrijo ipd., še publicistično ukvarjali s klasično filologijo,¹³ čeprav tudi pri njem čutimo precej smisla za naravoslovje in eksaktne znanosti.¹⁴

Zavzemal se je za marljivo prebiranje klasičnih piscev in pesnikov.¹⁵ To je sicer malo pomemben in pravzaprav samoumeven podatek — toda

⁹ ODAS.

¹⁰ SBL in viri, katere navaja že ta.

¹¹ Naslove najdemo v Nomina in ar. lit. vict. Kakšne govorniške in pesniške naloge so sestavljali Vodnik in drugi učenci 1774. in 1775. leta, ne vem, ker nikjer nisem našel gimnazijskih poročil za ti dve leti.

¹² Kidrič, Zgodovina, 219, in Pohlín, Bibliotheca Carnioliae.

¹³ Pregled in primerjavo lahko napravimo po »Scriptores Provinciae Austriae S. J. I. Viennae 1855«. Knauer je v Ljubljani izdal v letih 1772—1779 nemške prevode več Ciceronovih govorov.

¹⁴ To sklepam po naslovih nekaterih govorniških vaj njegovih učencev leta 1773.

¹⁵ Prim. naslov govorniške vaje: »Oratio Academica de necessitate exercitationis styli et lectionis assidue Auctorum classicorum« (Nomina, 1772).

le za tistega, ki ne ve, na kakšni ravni je bilo avstrijsko jezuitsko šolstvo v drugi polovici 18. stoletja. Dve pričevanji iz tistega časa nam povesta vse:

»Brez obširnega in vsakodnevnega prebiranja starih (pisateljev in pesnikov) moramo nad pravo latinščino kar obupati... Drugače pišejo tisti, ki (so si pridobili latinščino) iz leksikonov, drugače pa tisti, ki so se je naučili iz rimskih avtorjev samih: prvi pišejo latinske fraze, drugi pa zares latinsko.«¹⁶

»Ne glede na to, da sem bil v šolah večinoma tako imenovani prvi, vseeno nisem v svojem 21. letu razumel nobenega klasičnega pisca — niti Cornelia Nepota, iz katerega sem se potem v nekaj mesecih naučil več latinščine, kot pa sem je pridobil v šestih letih, katera vendar nisem zapravil za nič drugega.«¹⁷

V jezuitskih šolah so namreč pričeli nadomeščati neposredno branje klasikov z učenjem na pamet iz šolskih knjig o retoriki ali pa iz knjige o metrični umetnosti, »to je umetnosti elegantnega zlaganja verzov«, o kateri pravi njen sestavljalec, da je »v njej zbral primere za stil v tolikem številu, da bi bilo upati, da ne bo nikogar, tudi učenca bolj topega duha ne, ki ne bi povsem dojel moči pravil« in katerega ne bi avtor »po tej kratki poti srečno pripeljal do ne nesrečnega zlaganja pesmi«.¹⁸

Tudi so klasike izpodrivali z raznimi postklasičnimi pisci, cerkvenimi očeti, novejšimi jezuitskimi pesniki — kljub tako jasnemu predpisu Ratie: »Pri prebiranju naj se razlagajo samo stari avtorji in na noben način novejši...«¹⁹ Trdili so, da so za mladino — »kakor kažejo izkušnje stoletij« — stari klasični pesniki pretežki in da so primernejši ter »koristnejši« novejši latinski pesniki, ker obravnavajo predvsem snovi, ki so »bolj znane in bolj jasne«, in »skoraj vedno običajne stvari, ki zadevajo bodisi našo dobo, bodisi čas naših očetov, pa tudi gotovo manj oddaljene in skrivnostne stvari«. Še več: pesmi novejših latinskih pesnikov so »koristnejše za vcepljanje ljubezni do vladarjev«!²⁰

¹⁶ Iz predgovora k šolski knjigi za četrti razred: »Institutiones latinae p. IV, 1766.«

¹⁷ Iz pisma državnega svetnika Karla barona Kressela cesarici Mariji Tereziji (cit. po Kelle, 156).

¹⁸ »Ars metrica, id est Ars condendorum eleganter versuum...«, sestavni del III. dela Alvarezove slovnice v vseh njenih različnih izdajah.

¹⁹ Ratio, 104.

²⁰ Iz predgovora k »Analecta poetica Provinciae Austriae Societatis Jesu a Carolo Klein...« Viennae, Pragae, et Tergesti 1757.

Tudi Knauer se je zanimal za novolatinsko pesnjenje 17. in 18. stoletja,²¹ vendar se je v svojih nazorih ognil pravkar prikazanim skrajnostim.

Nikakor pa ni mogel mimo nekega drugega pomisleka zoper klasike, namreč mimo pomisleka — ki ni bil značilen le za jezuite — ali je dovoljeno branje poganskih pesnikov, ki bi vendar lahko — kljub lepemu stilu — pokvarili nravi doraščajoče mladine.²² Branje klasikov je bilo dovoljeno, vendar le na »krščanski način«, ki se je omejeval na spoznavanje jezika in različnih vidikov stila, obenem pa zahteval, naj dobe učenci v roke klasike le v prečiščenih izdajah (v katerih so morale biti črtane vse »nedostojne stvari in besede« in — če ni šlo drugače — je morala izpasti tudi cela pesem) in celo sploh prepovedal branje kakšnega preveč nevarnega avtorja (n. pr. Terenca).²³

Glede samega obravnavanja klasikov v šoli je bil profesor Knauer v marsičem dedič jezuitske tradicije. Za vzgojitelja so ga vzgojili še po starem: svoje učence naj pripravi tako daleč, da se bodo znali v latinščini lepo izražati in da bodo obvladali »perfectam eloquentiam«.²⁴ Temu formalistično lingvističnemu cilju je bilo podrejeno tudi prebiranje kla-

²¹ V svoji knjižnici je imel namreč precej takšnih zbirk, poleg tega pa še priročnik za pesnjenje v latinščini »Observationes poeticae, veterum et recentiorum poetarum exemplis illustratae in usum scholarum et poëseos cultorum à R. P. Joanne Dekeno è S. J. Coloniae Agrippinae, 1710« (prim. Knauerjev zapuščinski akt v ODAS).

²² To je bilo značilno tako za jezuite in katoličane kot za protestante in v prvi polovici 18. stoletja celo za takega humanističnega vzgojitelja (prim. Hazard, *Evropska misel*, 182 sl.), kakršen je bil Charles Rollin (prim. nemško prireditev njegove knjige — priporoča jo učbenik za IV. razred — »Anweisung, wie man die freyen Künste lehren und lernen soll.« 4. Aufl., Leipzig 1770. Poglavlje »Ali je dovoljeno branje poganskih pesnikov?«, str. 296 sl.).

²³ Prim. Rollin (300); Eduard Stemplinger (*Horaz im Urteil der Jahrhunderte, Das Erbe der Alten*, 2. Reihe, V, Leipzig 1921, str. 11); Ratio (15 in 122) in seveda prečiščene izdaje Horaca, kakršne je pripravil p. Iuvencius (Jouvancy). — Izgubo so nadomestili s »pokristjanjenimi« klasiki: Horac je postal »Horatius Christianus«, komedije v Terencovem stilu, seveda z biblijsko vsebino, so bile izdane v knjigi »Terentius Christianus« (Rollin jo celo še hvali, 214), jezuit Bernard Pannagl pa je izdal »Metamorphosis Metamorphoseos, seu transmutatio profanarum fictionum Ovidii in sacras veritates Evangelii« (v Pragi 1712, prim. F. M. Pelzel, *Bohmische, mährische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten*, Prag 1786) — pri čemer mu ni kaj očitati, saj je vendar »oblika velikega pesnika ostala ista« (Pannagl v predg., cit. po Kelle, str. 23). — S pokristjanjevanjem Horacovih pesmi so se ukvarjali predvsem jezuita Balde (»nemški Horac«) in Sarbiewski (»poljski Horac«) pa benediktinec Rettenbacher (prim. Stemplinger, 49 in 117—130).

²⁴ Gl. Ratio in Wagnerja (obakrat predpise za humanitetna razreda).

sikov, ki je služilo le spoznavanju jezika in kvečjemu še pesniške tehnike, ne pa tudi seznanjanju z umetniškimi dosežki antike. V šolskih knjigah zbrana slovnična, metrična, stilistična in podobna pravila so ponazarjali z drobci iz klasikov, njihova dela so jim bila »exempla«. ²⁵ Branje klasikov v šoli je poudarjalo le jezikovno stilistične vidike: njegovo ogrodje sta bili slovnična analiza in ugotavljanje posameznih jezikovnih posebnosti (fraz in podobnega) latinščine. ²⁶ V skladu s temi vidiki je bila tudi paraphrasis (obnova prebrane pesmi s svojimi besedami), kateri se je kdaj pa kdaj pridružila še posebna metrična — torej oblikovna — vaja: versio (preobrnitev) kakšne pesmi iz ene metrične sheme v drugo. Takšna versio je bila del poti k višjemu cilju, k imitatio, sprva najvišjemu namenu jezuitske humanistične vzgoje. ²⁷

Tej tradiciji so se upirala novejša humanistična pojmovanja, ki so poudarjala zahtevo, naj študiranje klasikov vzgaja duha in okus. Novega načela se je oprijel že Wagner v svojih navodilih profesorjem ter se v nasprotju s slovničarjem Alvarezom in zastarelo Ratio, katero je drugače kar pridno prepisoval, izrekel za vzgajanje okusa in proti »guljenju« pravil. ²⁸ Sprejela ga je tudi Vodnikova šolska knjiga in udarila po tradiciji golega formalno jezikovnega izobraževanja in ne-bogljjenega imitiranja klasikov. Ko govori o prebiranju in razlaganju klasikov, namreč pravi, da je treba razumeti, da »ni edini način urjenje in posnemanje« in da »je treba skrbeti, da se izobrazijo učenčev duh; takšen naj bo ves pouk, da bo ustvarjal umetnike, ne pa delavce«. In na koncu Horacovih izbranih od in epod je opozorilo: »Vse to sem pridejal iz Horaca, pa ne zato, da bi se sedaj učenci urili v njegovem metrumu, ampak da bi se naučili lepote stila in oblik oziroma idej (duha) pesmi.« ²⁹

Kljub temu, da so bila ta načela nejasno izražena in — v času, ko so imele književnosti v nekaterih narodnih jezikih za sabo že dolgo in uspešno pot — še vedno zaverovana v pesnjenje v latinščini, so vseeno pomenila približevanje estetskim vrednotam antičnih književnosti.

²⁵ Prim. Ratio, 122, in naslova »Exempla poetica« oziroma »Exempla longiora« (Inst. lat. p. IV oziroma Orat. ac poet. inst. p. I).

²⁶ Gl. Ratio (104—105, 117) in Wagner, Instructio (7, 187 sl.).

²⁷ Prim. Alvarez (Institutiones grammaticae III, Viennae, 161) in Klein (Analecta poetica, 1757, odstavek »Non placet imitatio?« v predg.). To posnemanje, ki naj bi bilo tekmovanje, je bilo v največ primerih preprosto prepisovanje (prim. Klein, Analecta, 341).

²⁸ Instructio, 232—233.

²⁹ Orat. ac poet. inst. I, predg. in str. 600.

Pri profesorju Knauerju takih idej o obravnavanju klasikov v jasni obliki ne moremo zaslediti, čeprav se je moral z njimi seznaniti v Wagnerjevi *Instructio* in v učbeniku, katerega je uporabljal v šoli. Mnogo očitnejša pa so znamenja tradicije in njene sheme za prebiranje klasikov — saj je učence silil k parafraziranju in prav v zvezi s študiranjem klasikov poudarjal le urjenje stila.³⁰

Vendar zato še ne moremo trditi, da v klasičnih ni znal odkriti nobenih umetniških vrednot. Poleg ukvarjanja z govorništvo³¹ je namreč zanj značilno veliko zanimanje za pesništvo,³² o katerem je imel visoko — čeprav enostransko — mnenje, ki ga je znal prenesti tudi med dijake.³³ V tem Knauerjevem navdušenju za pesniško umetnost začutimo premik v jezuitskem odnosu do klasičnih pesnikov in do pesništva sploh: nekdanj jim je bilo govorništvo nad pesništvom, zdaj pa so pričeli postavljati pesništvo na prvo mesto in mu namenjati vzvišene naloge, kakor je to storil pisec že navedene šolske knjige za peti in šesti razred.³⁴

Spremenil se je tudi odnos do posameznih klasikov: zdaj so pričeli bolj upoštevati Ovida, Vergila, Horaca. Predvsem Horaca. Janezu Krstniku Nogheru, sestavljalcu šolske knjige, je Horac »najboljši pesnik«.

³⁰ Prim. naslov govorniške vaje »Oratio Academica de necessitate exercitationis styli et lectionis assidue Auctorum classicorum« (Nomina 1772) in pa: »Oratio Andromaches ad Astynactem filium in funere Hectoris, ex Homero« in »Oratio Andromaches ad Hectorem, sese hostibus offerentem, juxta Homerum« (Nomina 1773). — Tradicija je menda imela še precej veljave tudi pri drugih profesorjih in sploh na vsej ljubljanski gimnaziji. Prim. »Oratio, qua ostenditur, quam necessaria sit solida praeceptorum rhetoricorum cognitio ad insignem eloquentiae laudem aspiranti«, Nomina 1773.

³¹ Prim. njegovo prevajanje Ciceronovih govorov (op. 17) in izdani izvorni govor »Trauerrede auf Joseph den Zweiten«, Laibach 1790.

³² Prim. novolatinske pesniške zbirke v njegovi knjižnici! Pa tudi sam se je ukvarjal s pesnjenjem, sicer ne v latinščini, ampak je sestavljal priložnostne ode v nemščini (Scriptores in Wurzbach; SBL o tem ne ve ničesar), katere je objavljaval najverjetneje v časopisu »Laibacher Zeitung«, ki ga je nekaj časa tudi sam urejeval (Hist. annua Col. S. J. Lab. in SBL).

³³ O tem govorita naslova govorniške vaje »Von dem unsterblichen Ruhme der Dichtkunst« in »paradoxon« »Qui Poetarum Carmine celebratur, ei ad immortalitatem nihil deest« dveh njegovih učencev iz 1772 (Nomina 1722), posebej pa še kasnejši kronist: »... med učenci je nadvse povzdignil obe umetnosti, zlasti še pesniško, v kateri se je tako zelo odlikoval, da se zdi, kakor bi bil rojen za prav to umetnost ustvarjanja« (cit. po SBL, ki je vzel ta lat. stavek iz Hist. annua).

³⁴ »... pesništvo ni samo najplemenitejši užitek, ampak tudi najvišja čast; prav nič ni primernejšega za pridobivanje slave in nesmrtnosti imena tako ustvarjalcu kot ... možem in rodovom: zato so ga imela vsa ljudstva v največji časti in skoraj za božansko stvar...« (Orat. ac poet. inst. I, 355.)

»pesnik najvišjega duha«, »voditelj in učitelj«. ³⁵ Njegove verze neštetokrat uporablja za ponazoritev posameznih pravil, posamezne Horacove misli in načela pa v svoji teoretični obdelavi pesništva navaja tolikokrat, ³⁶ da lahko njegovo delo ocenimo kot predelavo, razširitev in dopolnitev Horacovega *Pisma o pesništvu*: prevzel je njegova splošna načela o pesništvu in pesniku, potem razpravljanja o dramatiki in epiki, vse to nekoliko izpopolnil in dodal še nova poglavja (o metafori, o tropih, o nekaterih pesniških zvrsteh, ki jih Horac ni obravnaval), tako da je delo postalo zaokrožena celota.

Iz vsega tega se nam jasno izlušči za naš problem najpomembnejše dejstvo: medtem ko je Vodnik za svoje spoznavanje Horaca našel v šolski knjigi obilo spoštovanja in navdušenja polnih besed, hkrati pa tudi dovolj pretehtano izrečene oznake, zasnovane v vse obsegajočem pogledu na Horaca — so bila Knauerjeva pojmovanja pesništva enostranska, zaverovana le v eno njegovo nalogo, namreč v nalogo prigradniškega pesnjenja. ³⁷ Prav v takšnem odnosu do pesništva lahko slutimo pogloblitve značilnosti Knauerjevega odnosa do rimskih pesnikov in posebej do Horaca.

2. HORAC V POHLINOVEM KROGU PISANICARJEV

S Pohlinom se je Vodnik seznanil leta 1773, ko je hodil v četrti razred ali pa pravkar pričel obiskovati petega, in postal član njegovega, takrat še oblikujočega se pesniškega krožka, kasnejših pisaničarjev. Tu se je lahko neposredno srečal s svojevrstnim vplivanjem antike na še neobjeljene poskuse slovenskega posvetnega pesništva. Teoretična podlaga tem poskusom naj bi bila poglavja o pesništvu, ki jih je Pohlin priključil

³⁵ Prim. Orat. ac poet. inst. I, 356, 445; II, 391, 405, 406.

³⁶ Naj prepisem le dvoje najznačilnejših mest (Horacove besede — v prevodu dr. A. Sovreta, Celje 1934 — sem podčrtal, v oklepaju je zvezek in str. učbenika): »Kakšen je smoter pesništva? Razveseljevati in koristiti, kakor pravi Horac: *Željico zadene v glavico, kdor veže koristno s prijetnim.*« (I, 354.) — »Kaj je preobrnjen red? Kakor ustreza pravilni red razumu, tako ustreza preobrnjeni red čustvom in pesniškemu zamaknjenju: oba sta skladna naravi, katero slika in posnema pesništvo: *Pesnitev je kakor podoba.*« (II, 385.)

³⁷ Saj se je sam vneto ukvarjal s priložnostnim pesništvom in govorništvom ter k temu spodbujal tudi svoje učence (prim. naslove pesniških in govorniških vaj v *Nomina* 1772, 1773). S tem se je pridružil tradiciji in splošni navadi (pr'm. enako delovanje prof. Harmayerja — »Scriptores« in pa »*Nomina*« 1773).

svoji *Kraynski Grammatiki* iz leta 1768. Ta »poetika« je res lahko delovala kot spodbuda, nikakor pa ne kot kolikor toliko izčrpno navodilo, kako naj se začetnik loti verzificiranja v slovenščini. Toda po vsej verjetnosti Pohlin tudi ni imel niti najmanjšega namena, da bi spisal popolno poetiko. Upošteval je namreč, da daje mladim slovenskim izobražencem vse nauke o pesništvu že latinska šola³⁸ — zato je sestavil le skromen dodatek, da bi pokazal, kako veljajo prozodična pravila tudi za slovenščino in kako se dajo tudi slovenske besede spraviti v verze.

Poglavitni cilj gimnazijske pesniške vzgoje je bilo še vedno pesnjenje v latinščini, torej novolatinsko pesnikovanje, ki se je rodilo v humanizmu, se navdihovalo ob antičnih pesnikih in cvetelo tudi še v 18. stoletju.³⁹ V takšnih prizadevanjih gimnazijskega pouka lahko vidimo (poleg prakse klasicizma, baroka...) enega najpomembnejših posredovalcev antične tradicije, saj je za pesniški krožek, kakršen je bil pisničarski, povsem naravno, da so se njegovi člani pri svojih prvih stopinjah opirali predvsem na tisto, k čemur so jih silili v šoli in kar so počeli že tam.⁴⁰

Odmevov antične tradicije najdemo v našem prvem pesniškem krožku precej.

V svoji slovnici je Pohlin obravnaval slovenske verze po načelih kvantitativnega verzifikacijskega sistema ter jih nategoval na kopito antične prozodije.⁴¹ Tega verjetno ni povzel le po svojih čeških slovničarskih vzornikih,⁴² ampak mu je bilo antično pojmovanje verza tako

³⁸ Tako je sodil tudi Matija Čop, ko je v kritiki Pohlinove slovnice predlagal, naj bi poglavje o »spevorenosti« Pohlin raje črtal, ker »se ne tiče početja navadnega človeka, ampak le učenega, ki pa se je lahko s takšnimi stvarmi spoznal že pri drugem jezikovnem pouku.« (Pohlin, *Kraynska Grammatika*, II. izd., 1785, 248.)

³⁹ Takšne cilje gimnazijskega pouka dokazujejo šolske knjige, učni načrti in pesniške vaje učencev, najbolj značilno pa je Linhartovo prevajanje Popovega Messiasa — v latinščino! (Nomina 1773.) — Snovi tega poznega novolatinskega pesnikovanja so bile skromne in enostranske, omejene v glavnem na moraliziranje in hvaljenje predstojnikov pa vladarjev: v bistvu banalno mešanje »koristnega s prijetnim«, kakor se je izrazil pesnik Sautel (»Sed tamen utilibus miscemus dulcia: Punctum, utile qui dulci miscuit, omne tulit« predgovor k »Lusus poetici allegorici, sive Elegiae, oblectandis animis et moribus informandis accommodatae... P. Petro Justo Sautel, S. J., Tyrnaviae 1729).

⁴⁰ Menda najzgovornejši dokaz za to je Vodnikova »Mila pesem, peta P. Marku A. D. za odhodnjo, kadar je v letu 1775 iz Ljubljane na Dunaj šel«.

⁴¹ Prim. Poglavje »Von der Tonsprechung«.

⁴² Prim. dr. Anton Slodnjak: *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin 1958, 84.

v krvi, da niti pomislil ni, da za slovenščino ni primerno. V skladu s tem je bilo tudi njegovo priporočanje antičnih verznihi tipov, recimo heksametra.⁴³

Med sadove antične tradicije in prevzemanje le-te spada vsekakor praktično uporablanje antičnih metrumov, pesniških oblik in zvrsti. Od teh lahko v treh letnikih *Pisanic* zasledimo poleg heksametra še elegični distih, sapfično kitico, elegijo.⁴⁴

Značilen odmev antike pa so antična božanstva s poslovenjenimi imeni — na primer Belin, Hromak, Roženevitarca — ki so jih pisaničarji vpletali v svoje pesmi in katere je tako rekoč priporočil Pohlin v svoji slovnici.⁴⁵

Toda globljih vplivov antike v pesniških poskusih pisaničarjev ne moremo najti. Čeprav jim je antična književnost vsekakor pomenila eno najpomembnejših literarnih vrednot — zato sta si Pohlin in Dev izbrala za svoje prve slovenske verze prevajanje rimskih pesnikov⁴⁶ — je bila antika v njihovem pesnjenju vendarle nekaj površinskega, nalepljenega. Njihovega opiranja na antiko niso rodila klasicistična načela, temveč psevdoklasicistična manira, kateri je bila antika le sredstvo za doseganje na poseben način pojmovane veličine in ki je životarila v priložnostnem pesnjenju in povsod tam, kjer so si skromni in epigonski duhovi zaželeli vsaj malo bleska — z izposojevano antiko. Zato je za pisaničarje značilno, da jim je pogled obtičal le na zunanji in najsplošnejši značilnosti antičnih književnosti.

Sredi takšnega odnosa do antike sta pravi izjemi dve manjši pesmi, objavljeni v zadnjem tiskanem letniku *Pisanic* (1781). Oba avtorja — Valentin Vodnik in gimnazijski profesor Martin Naglič — sta se namreč zgedovala neposredno pri rimskem pesništvu, konkretno pri Horacu, in tu zajela temeljno misel za svoji pesmi.

⁴³ Kr. Grammatika, 1768, 179.

⁴⁴ Heksametre je uporabil Pohlin, distihe Naglič, Mihelič in Vodnik, sapfično kitico Vodnik, elegija je bila Vodnikova »Mila pesem...« — medtem ko je Damascen Dev najraje uporabljal rimane aleksandrince (celo pri prevajanju Vergila!).

⁴⁵ Kr. Grammatika, 184.

⁴⁶ Zged Devovega prevajanja klasikov v rimanih aleksandrincih je prinesla Pohlina slovnica: odlomek prve Vergilove ekloge in 9. pismo iz Ovidove zbirke »Heroides« (SBL jih napačno imenuje »Ovidijeve junaške pesmi«). O Pohlinoem prevajanju Martiala govori dr. J. Šlebinger (*Pisanice* — prvi slovenski pesniški almanah. Izvestje II. drž. gimnazije, Ljubljana 1906, 27). Značilno pa je, da se nista lotila nobene Horacove pesmi.

Vodnikova *Prošnja na Krajsko modrino*, tri sapfične kitice obsegajoča prošnja za pesniški dar in pesniški navdih, nas takoj spomni na antične evokacije muz, med njimi čisto določno na Horacovo *Descende coelo*...⁴⁷ V Nagličevi pesmi *Nečemernost tega sveta* je poanta pesmi — *vanitas mundi* — izpovedana sicer povsem krščansko, toda misel, opozoriti prijatelje na smrt, kjer bodo brez cene vsi častni naslovi in vsi zakladi sveta, je povzel iz Horacovih pesmi.⁴⁸

Edino ti dve pesmi izmed vseh pisaničarskih pesniških poskusov nam torej kažeta poglobljanje v antiko, in sicer prav v Horaca, ter neposredne vplive tega. Prav zaradi te izjemnosti ju moramo imeti predvsem za posledico šolske tradicije imitiranja klasikov oziroma zajemanja iz njih, ne pa za plod kakšnega Pohlinovega ali Devovega opozarjanja na antiko in bogastvo antičnega pesništva. Pohlinovo in Devovo v površni psevdoklasicistični maniri izživljajoče se prizadevanje za slovensko posvetno pesem ni moglo roditi niti takih pobud in je bilo torej za Vodnikovo spoznavanje Horaca dosti manj pomembno kot pa jezuitska šolska tradicija.

3. HORAC — PO ZOISU PRIPOROČANI VZOR

Za dobo od razpada pisaničarske družbe do srečanja s Zoisom poleti 1793 ne moremo pričakovati kakšnih posebnih pobud za nadaljnje oblikovanje Vodnikovega odnosa do rimskih pesnikov in posebej do Horaca, saj se za leposlovje niti ni več toliko zanimal.⁴⁹ Zato je bil pogovor s Zoisom za Vodnika še toliko pomembnejši: misliti je pričel spet na pesnjenje in dobil v Zoisu mentorja, vse drugačnega kot sta bila Pohlín in Dev.⁵⁰

To je razkril Zois že s svojo prvo potezo: Vodniku je priporočil, naj se opre neposredno na rimsko klasično pesništvo — in sicer prav na

⁴⁷ *Descende coelo et dic age tibia
regina longum Calliope melos...
Auditis? An me ludit amabilis
insania?...*

Več o tem mora povedati nadaljnje raziskovanje Horacovega vplivanja na Vodnika.

⁴⁸ Prim. Horacove ode: II. 14, III. 24, in IV. 7.

⁴⁹ Na Koprivniku se je Vodnik ukvarjal z mislijo, da bi napisal zemljepis Kranjske (prim. 1. Zoisovo pismo Vodniku, Vod. spom., 45).

⁵⁰ Prim. dr. Ivan Prijatelj: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*, Ljubljana 1935, 52.

Horaca, ki je sam gradil svoj pesniški opus na grški klasiki. Horaca mu je postavil za edini pesniški vzor.⁵¹

Pri tej svoji prvi mentorski nalogi se je vsekakor moral ozirati na skromno literarno obzorje koprivniškega lokalista, katerega so šole — seveda po svoje — seznanile le z antično književnostjo. Pa tudi sam je deloma zaradi istih vzrokov močno cenil antiko in imel kljub svojemu ukvarjanju z naravoslovjem veliko občutka za humanistične učenosti. Svoj humanistični okus je pokazal recimo pri izbiranju nagrobnega napisa Linhartu.⁵² V svoji knjižnici pa si je zbral v glavnem vse pomembnejše klasike,⁵³ ki mu menda niso ležali le na policah.

Toda če preiskujemo, od kod pobude za takšno Zoisovo izbiro literarnega vzora slovenskemu pesniku-začetniku, najdemo še nekaj različnih odgovorov.

Najprej moramo upoštevati Zoisovo šolanje v Italiji, kjer je cvetel študij klasične filologije⁵⁴ in hkrati tudi vsakršno priložnostno in »učeno« pesnjenje v imenu klasikov, konkretno Horaca oziroma Anakreonta.⁵⁵ Z obojim se je v času šolanja dobro seznanil; možno je tudi, da je še sam pesnil v duhu takratne mode, saj je verjetno bil član pesniške akademije *Dei Ponti*, ki je bila na zavodu v Reggio Emilia osnovana zato, da bi navajala gojence »k pesnikovanju in razpravljanju o filozofiji«. Toda pri takih pobudah iz časov šolanja v Reggio Emilia moramo biti previdni, ker so jih — kakor bo pokazalo nadaljnje razpravljanje — kasneje precej preglasile druge ideje.

Kot zelo pomemben pobudnik za Zoisovo izbiro Horaca se nam pokaže tudi Linhart. O njem in o njegovih *Blumen aus Krain* je prof.

⁵¹ Kasneje je prišel na misel, naj bi Vodnik bral tudi Macphersona, toda z značilnim pridržkom: »...dobro bi bilo, če bi prebrali keltske Ossianove in Fingalove pesmi... samo posvariti vas moram, da nikoli ne posnemajte nabreklega in z metaforami in podobami preobloženega tona (stila).« (Zadnje pismo Vodniku, Vod. spom., 61). Nikjer pa ni pričevanj, da bi ga Vodniku res poslal in da bi ga ta bral.

⁵² Prim. Vod. spom., 52.

⁵³ Gl. Zoisov knjižni katalog (ODAS, Zoisov arhiv, fasc. 19), kjer najdemo poleg posameznih avtorjev še dve obsežni antologiji klasičnega pesništva.

⁵⁴ V drugi polovici 18. stoletja so na primer klicali v nemške dežele učene može, da bi dvignili propadajoča humaniora, prav iz Italije. (Duhr: Geschichte der Jesuiten, 32).

⁵⁵ O tem pesnjenju v Italiji govori zelo plastično Paul Hazard (Evropska misel, 224).

⁵⁶ Več o tem glej: dr. M. Kacin: Še nekaj o Zoisovem šolanju v Reggio Emilia. Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju. Trst 1958, 6 sl.

Prijatelj zapisal: »A nad vsemi temi iz sodobnosti sosedov privzetimi gesli zmagoslavi svobodnjaški, po življenju sezajoči klic, ponavljajoč in upoštevajoč klasicistični Horacijev vzklík: Carpe diem!«⁵⁷ Verjetno v tej tako splošni ideji ne moremo videti kakšnega čisto določenega in neposrednega opiranja na Horaca, posebno še, ker tudi v ostalih Linhartovih delih in pismih ni dokazov za to. Pač pa ne moremo mimo nečesa drugega: v svoji zbirki *Blumen aus Krain* je z velikim navdušenjem objavil v originalu in prevedel v nemščino »39. in 40. odo iz prve Horacove knjige« (obe novo odkriti odi sta se kasneje izkazali za potvorbi).⁵⁸ To Linhartovo navdušenje za Horaca je za nas toliko pomembnejše, ker je Zoisu pomagal pri kritikah Vodnikovih pesmi in bil v literarnih vprašanjih njegov svetovalc.⁵⁹ Zato je precej verjetno, da se je Zoisov nasvet Vodniku, naj študira edinole Horaca, izoblikoval tudi na temelju pogovorov z Linhartom. Vendar je zaradi Linhartove smrti (1795) ostal Vodnikov mentor le Zois.

Predvsem pa je Horac kot literarni vzor povsem ustrezal Zoisovim splošnim nazorom o umetnosti. Temelj njegovega umovanja je bil racionalizem.⁶⁰ Evropski racionalizem je v leposlovju iskal »razumnega duha literature«, iskal pravila in zakone — naposled pa ostajal zvest klasicizmu prejšnjega stoletja.⁶¹ Tudi Zois je v imenu razuma sprejemal in razvijal klasicistične umetnostne nazore. Klasicizem je nudil urejenost, razumnost, trdno določena pravila ter obetal uspeh marsikateremu talentu. Zato ni naključje, da so se ga tako radi oklepali pisci poetik in

⁵⁷ Prijatelj: Profili, 48.

⁵⁸ Linhart jima je dodal pripombo: »Ti dve Horacovi odi sta za nas nova prikazen, kajti nobena izmed znanih izdaj ju ne vsebuje... Ob tem odkritju prijatelji muz ne morejo biti ravnodušni.« (A. T. Linhart, ZD I, Ljubljana 1950, 240.) Kako je bilo s tema dvema podvržkoma, razlaga A. Gspan (isto, 511).

⁵⁹ Zois je v svojih pismih Vodniku čisto jasno pisal o Linhartovi pomoči (Vod. spom., 48 in 50). Glede Linhartove vloge svetovalca Zoisu pravi A. Gspan čisto naravnost: »... je bil (sc. Linhart) vsaj proti koncu življenja kot literarni sobesednik in kritik bolj *on* Zoisu mentor, kot pa, tako vsaj smo doslej trdili, narobe.« (Ob Linhartovem ZD, Jezik in slovstvo, 1960/61, 2, 53.)

⁶⁰ Prim.: A. Gspan v Zgodovini slovenskega slovstva I., SM Ljubljana, 385 do 386, in Prijatelj, Profili, 46. — Kako je racionalizem obravnaval umetnost, si lahko ogledaš v »Encyclopédie littéraire ou Dictionnaire raisonnée d'éloquence et de Poésie«, Paris 1771, in pa v »Encyclopédie françoise, latine et angloise, ou Dictionnaire universel des arts et des sciences«, Londres 1771 (glej geslo »Art«). Obe je imel Zois v svoji knjižnici, gl. ODAS).

⁶¹ Prim. Hazard, Evropska misel, 208 sl.

mentorji zamudniških narodov. In če je, recimo, v Franciji rodil »le še sadeže brez soka in okusa — ni bilo tako drugod po Evropi...«⁶²

V Zoisovi knjižnici so imeli med teoretiki večino klasicistični pisci: Nicolas Boileau, Charles Batteux in Johann Christoph Gottsched.⁶³ Iz njihovih del je lahko Zois jasno spoznal, kolikšnega pomena je za klasicizem izmed velikih vzorov — izmed Vergila, Cicerona, Ovida, Horaca, Pindarja in drugih — prav Horac.

Boileau je že samo z naslovom svojega dela — *L'Art Poétique* — priznal svoj dolg Horacovemu *Pismu o pesništvu*, ki je s stoletji dobilo naslov *De arte poetica* ali kar *Ars poetica*. Sicer pa najdemo v Boileaujevem delu poleg neposrednega omenjanja Horaca tudi več verzov, ki so skoraj dobeseden prevod iz Horacovega *Pisma o pesništvu* in so skladno vključeni v celoto.⁶⁴

Batteux je sicer prevzel in posplošil Aristotelovo načelo o posne-manju kot temelju umetnosti, vendar je v tem iskal opore pri Horacu ter celo postavil Horacov verz za motto celim *Principes de la littérature*.⁶⁵

⁶² Prav tam.

⁶³ To kaže pregled Zoisovih knjižnih katalogov. Imel je Boileaujeva zbrana dela, ne le »L'Art poétique«, in sicer v amsterdamski izdaji iz 1729. leta v 4 knjigah. — Izmed Batteuxovih del najdemo samo »Les Quatres Poétiques, d'Aristote, d'Horace, de Vida, de Despréaux (= Boileau), avec les traductions et les remarques...«, Paris 1771. — Imeti je moral tudi Ramlerjev prevod Batteuxovih »Principes de la littérature«: »Einleitung in die schönen Wissenschaften nach dem Französischen des Herrn Batteux, mit den Zusätzen vermehret von Karl Wilhelm Ramler. Wien 1770« (prim. Zoisovo pismo Vodniku, Vod. spom., 60). — Gottschedovih knjig je imel več: najprej »Versuch einer Critischen Dichtkunst durchgehend mit den Exempeln unserer besten Dichtern erläutert, anstatt einer Einleitung ist Horazens Dichtkunst übersetzt, und mit Anmerkungen erläutert... von Johann Christoph Gottscheden. Leipzig 1751«, poleg tega pa še tri druge njegove knjige.

⁶⁴ Prim. Nikola Šop: *Knjiga o Horaciju*, Beograd 1935, 47.

⁶⁵ Primerjaj odlomek: »Splošna pravila pesništva so vsebovana v posne-manju... Prvo splošno pravilo pesništva: Združiti koristno s prijetnim. To je Horacov nauk:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.« (Les Beaux Arts, 155)

ali pa: »Horac ima v svoji pesniški umetnosti isto načelo (sc. načelo posne-manja):

Respice exemplar morum vitaeque jubebo
doctum imitatore, et vivas hinc ducere
voces...

Vivas voces ducere — to je tisto, kar imenujemo slikati po naravi. In ali ni vse to povedano v eni sami besedi: *Ex noto fictum carmen sequar?*« (Isto, 20). — Za motto je vzel prav verz »*Ex noto fictum (carmen) sequar.*«

Horacovo *Ars poetico* je imel za »zakonik razuma za vse umetnosti nasploh«. ⁶⁶

Ramler je v svojih verzih skušal doseči Horaca in je imel samega sebe za »Horaca« cesarja Avgusta Friderika. ⁶⁷ Prevedel je in za nemške razmere izpopolnil Batteuxove *Principes de la littérature*, v katere je vstavil tudi Horacovo *Pismo o pesništvu* kot »zakonik dobrega okusa«, jo vsestransko priporočil in opremil z obsežnimi komentarji. ⁶⁸

Gottsched v svojem delu *Versuch einer Critischen Dichtkunst* zelo pogosto omenja Horaca, ga navaja in se nanj sklicuje. ⁶⁹ Horacov verz iz *De arte poetica* je vodilo vsej knjigi, ⁷⁰ Horacovo teoretično delo pa se mu sploh zdi zanjo najkoristnejši uvod. ⁷¹ Za vse, kar je povedal Horac, trdi, da »je zelo razumno: in od njegovih predpisov se ne smemo oddaljiti niti za las, ne da bi se odmaknili od resnice, narave in zdravega razuma«. Horac mu je vodnik, ki lahko mladim pesnikom kaže pravo pot, saj so celo »mnogi s Horacom spet našli nazaj s svojih zmotnih poti.« ⁷²

Vse te štiri klasicistične teoretike — če štejemo mednje še Ramlerja, je imel Zois v svoji knjižnici. Njegovo odvisnost od Boileauja in Batteuxa so naši literarni zgodovinarji že večkrat raziskovali in dokazovali.

Zanimiv problem pa se pojavi ob Gottschedu. V zvezi s Zoisom ga raziskovalci doslej niso omenjali. ⁷³ Lahko bi računali, da je imel na barona-mentorja podoben vpliv kot sta ga imela Boileau in Batteux — če pri tem upoštevamo vsaj to, kako je Gottsched postavljajl Horaca za vodnika mladim pesnikom. Ko je Zois svetoval Vodniku za edinega

⁶⁶ V spremni besedi k Horacovemu *Pismu o pesništvu* v »Les Quatre Poëtiques« je zapisal: »To je zakonik razuma, za vse umetnosti nasploh: to je dober okus, spremenjen v pravila.«

⁶⁷ Walzel Oskar: *Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart*. I. del. *Handbuch der Literaturwissenschaft*. Wildpark-Potsdam 1927, 68.

⁶⁸ V uvodni pripombi k Horacovemu delu pravi: »... mislimo, da ne bi bilo napak, če bi naše delo zaključili s Horacovo poučno pesnitvijo, katero bo vsak imel za zakonik dobrega okusa.« (Einleitung, 214—5.) Zelo zgovoren za Ramlerjevo parafraziranje in komentiranje Horaca je njegov komentar k začetku »Pesniške umetnosti«: »Ves ta del je poln pravil o enotnosti. Ker pa so večinoma skrita v alegorijah, je torej treba vzeti proč zagrinjalo...« (Einleitung II, 222.)

⁶⁹ Prim. Versuch, zlasti str. 7, 92, 141.

⁷⁰ »Scribendi recte sapere est et principium et fons.«

⁷¹ Prim. Versuch, 3.

⁷² Versuch, 5 in 7.

⁷³ Primerjaj: dr. Ivan Grafenauer: *Vodnik-pesnik* (Ljubljana 1918); dr. Ivan Prijatelj: *Duševni profili*; dr. Fr. Kidrič, *Zgodovina*; A. Gspan: *Razsvetljenstvo* (*Zgodovina slovenskega slovstva*, SM 1956); dr. A. Slodnjak, *Geschichte der slow. Literatur* (Berlin 1958).

vodnika Horaca, se je pri tem gotovo mnogo bolj opiral na Gottscheda kot pa na Boileauja ali pa Batteuxa!

Razumljivo je — če se povrnemo spet k odnosu klasicistov do Horaca — da so klasicistični teoretiki cenili predvsem Horacovo *Pismo o pesništvu*, vendar kažejo nekatere njihove sodbe, da so v enaki meri spoštovali tudi druga Horacova pesniška dela in se nad njimi navduševali.⁷⁴

Horac jim je s svojim delom potrjeval poglobitve nauke njihove teorije o pesništvu. Bil jim je vzor, kako je treba pesem zgraditi smotrno, kako izbirati izraze in brusiti jezik, iskati primerno okrasje: biti torej discipliniran in nenehno nadzorovati samega sebe ter se podrežati razumu.

V tem je že tudi del odgovora na vprašanje, v kakšnem smislu, s kakšno intonacijo je Zois govoril o Horacu Vodniku. Zoisovo priporočanje Horaca pa je kljub temu, da je čisto določno in nedvoumno, zelo megljeno in le splošno. V zvezi z njegovim prerokovanjem, da se bo Vodniku »polagoma povsem neopazno spet odprla« »pesniška žila«, če bo študiral »edinole Horaca«,¹ si seveda lahko predstavljamo marsikaj. Vseeno pa lahko postavimo nekaj tez.

Predvsem lahko trdimo, da je imel Zois pred očmi vse Horacovo pesniško ustvarjanje: ode, epode, satire in epistole s *Pismom o pesništvu* vred. Zelo enostransko je namreč mnenje, da bi Zois takrat, ko je Vodniku priporočal v študiranje edinole Horaca, mislil le na Horacovo *Ars poetico*, ne pa na celoten opus tega rimskega pesnika,⁷⁵ še manj pa je seveda verjetno, da bi sam Vodnik razumel to mesto v Zoisovem pismu prav v tem smislu. Zois namreč v svojih pismih Vodniku *Pisma o pesništvu* nikoli ni posebej omenjal — edinole enkrat samkrat je zelo zastrto namignil na neko Horacovo misel iz tega dela⁷⁶ in s tem dokazal, da ga dobro pozna — drugače pa je vedno pisal le Horac, misleč s tem pač vse

⁷⁴ Batteux je n. pr. pisal: »...beremo mnogo več Horaca (sc. kot Vergila). Osnovni vzrok je v tem, da ima zaslugo, da je za nas danes mnogo bolj poučen kakor Vergil, ki je bil menda bolj poučen kot Horac za Rimljane.« (Les Beaux Arts, 161—2) in »Horac — prvi in edini med Latinci, ki je popolnoma uspel v odi...« (Principes III, 214.)

⁷⁵ Samo »Pismo o pesništvu« upošteva recimo Slodnjak: »Er (sc. Vodnik) sollte sich zuerst nur durch die Horazische Ars poetica führen lassen.« (Geschichte, 98.)

⁷⁶ V 6. pismu je zapisal: »...bomo spet vzeli celotno pesem v roke in poiskali najmanjše Maculas in carmine« (Vod. spom., 52), kar nas spominja na 351. verz Horacovega »Pisma o pesništvu«: »Ubi plura nitent in carmine, paucis nec ego offendar maculis.«

njegovo delo. In tudi takrat, ko je Vodniku pošiljal Horaca, to prav gotovo ni bila le *Ars poetica*, ampak kakšna izdaja Horacovih zbranih del.⁷⁷

Seveda je imel Horacovo teoretično *Pismo o pesništvu* kot racionalist, prepričan v moč pravil, za zelo pomembno (klasicistom je bilo vendar »zakonik razuma« oziroma »zakonik dobrega okusa«!), vendar to še ne pomeni, da drugih Horacovih del pri svojem pisanju Vodniku ni upošteval ali da nanje ni mislil. Ko je v svojem prvem pismu Vodniku odsvetoval prevajanje ali posnemanje,⁷⁸ s tem gotovo ni hotel Vodnika odvrniti od prevajanja ali posnemanja samo enega Horacovega dela, namreč Horacove *Pesniške umetnosti*. Sploh pa lahko domnevamo, da se je Zois odločil za priporočanje tega rimskega pesnika — prakтика in teoretika hkrati — tudi zaradi mnogostranskosti in vsestranskosti njegovega književnega dela.

Značilno je, da je Zois zahteval, naj študira edinole Horaca, od pesnika, kateremu je v duhu razsvetljenstva zastavil nalogo, naj zлага predvsem pesmi, ki bodo namenjene le ljudstvu in ki bodo imele jasne vzgojne smotre⁷⁹ — in to kljub temu, da je imel razsvetljenski vek po eni strani Horaca za pesnika lahkotnih verzov, polnih mehke in miline, ter ga imenoval »Horace voloupteux«.⁸⁰ S tem je povsem jasno zavrnil tradicijo pesnikovanja po Horacovih vzorih, kakršna se je razbohotila v 18. stoletju v Italiji ali Nemčiji⁸¹ in katero je sam, kakor sem že rekel, verjetno poznal. Zois je zdaj dobro ločil: na eno plat je potisnil *carmina*, anakreontske pesmice, viže, ki služijo le zasebnemu uživanju — na drugo stran pa je postavil pesmi, ki imajo namen, buditi in razsvetljevati ljudstvo.⁸² Tem bodi vzor Horac!

Gotovo je pri tem mislil na značilno filozofsko in didaktično pobarvanost Horacovih pesmi. Horac je namreč v veliki meri polnil svoje pesmi — tako ode kot epistole ali epode ali satire — s filozofskimi razmišljanji in nauki ter je mnoge svoje verze obrusil v sentence, ki so

⁷⁷ Prim. Zoisovo pismo (Vod. spom., 48). Posebne izdaje zgolj »Pisma o pesništvu« iz tiste dobe nisem zasledil nikjer. Šele dosti kasneje je Zois prišel na misel, da bi poslal Vodniku tudi kakšne »Regelbücher« (pismo 4. avgusta 1795, Vod. spom., 55).

⁷⁸ Vod. spom., 46.

⁷⁹ Prim. Vod. spom., 45, 47, 49, 50, 52.

⁸⁰ Kot Voltaire (gl. Hazard, Evropska misel, 225).

⁸¹ Prim. Walzel in Hazard, 224.

⁸² Takšno razdeljevanje lahko razberemo iz Zoisovih pisem, najbolj pa se kaže v že omenjeni oceni »Dramila« (Vod. spom., 49 sl.).

živele stoletja in stoletja, saj so si jih mnogi prepisovali, jih ponavljali v pogovorih in pismih, jih polagali v usta svojim pesniškim junakom, jih vrezovali v grbe, pečatnike, nagrobnike ter nazadnje počastili njihovega avtorja s pridevkom »ethicus«. ⁸³ Modrovanje o življenju in izrekanje nauk za življenje je ena bistvenih značilnosti Horacovega pesnjenja. Zois jo je dobro poznal, ker je na primer Horacove besede »smrt je zadnja meja stvari« vključil v svoje premišljevanje o smrti. ⁸⁴ Gotovo pa jo je tudi cenil, saj je sam zahteval, naj bo Vodnikovo pesnjenje prosvetlensko poučno, didaktično. Najbolj jasen vpogled v Zoisove razsvetlensko utilitaristične nazore o pesništvu nudi njegova sodba o zaključnih verzih (»Lenega časa strgan rokav — palca beraška, prazen bokal«) Vodnikovega *Dramila*, ki se glasi: »Zaključek, ki ima več vrednosti kot sto pridig glede na učinek in več kot sto tisoč ‚carmina‘ glede na pravi ljudski ton in ljudski okus — takšni verzi ostanejo večni.« ⁸⁵ Opre za določanje takšnega namena oziroma pomena pesnjenja v slovenskem jeziku pa je našel obilo ne le v Horacovem pesniškem delu, temveč predvsem v njegovem *Pismu o pesništvu*, namreč v znamenitih verzih »Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci, — lectorem delectando, pariterque monendo«, ⁸⁶ ki so ju klasicisti in racionalisti sprejeli kot pglavitno načelo pesniške umetnosti in ki ju je Zois — kakor kažejo njegovi nazori — ne le poznal, temveč se po njiju tudi ravnal. Svoje kritike Vodnikovih pesmi, recimo *Zadovoljnega Kranjca* in *Dramila*, je gradil prav na načelu »koristno s prijetnim«. ⁸⁷

Vseh teh svojih pogledov na Horaca Zois Vodniku ni posebej in podrobno razkladal, vendar jih je ta lahko razbral iz Zoisovih splošnih nazorov o umetnosti ter po njih usmerjal svoje študiranje Horaca.

⁸³ Prim. Stemplinger, 25—35.

⁸⁴ Dne 10. septembra 1809 si je Zois skiciral odgovor za Kopitarja: »Sokrates et Horaz! Mors ultima linea rerum.« (Kidrič, Zoisova korespondenca II, Ljubljana 1940, 85. Verz je iz Horacove Epist. I, 16). Na Horaca se je skliceval tudi Kopitar: »... si non ma virginité (wenn könte das, und Horaz lesen?), doch mon pucelage noch zu vergebem habe.« (Isto, 122.) Vprašanja, kakšno mesto so imeli v Zoisovem krožku antični moralisti Sokrat, Horac, Epikur, na tem mestu seveda ne morem podrobneje obravnavati.

⁸⁵ Vod. spom., 50.

⁸⁶ »Vse priznanje požanje, kdor pomeša koristno s prijetnim, ko bralca zabava in mu hkrati svetuje« (De arte poetica, 343—4).

⁸⁷ Značilen odlomek iz kritike »Dramila«: »Lepa je trupla tvojiga rast — ima nekaj neprimerne v besedi truplo, ki tukaj ne more biti rabljena — misel je dobra in resnična...«

Toda dovolj jasno je Zois zapisal, do katere meje naj gre Vodnikovo zajemanje iz Horaca. Obenem s predlogom, naj se loti Horaca, je Vodniku že v prvem pismu zabičal: »S prevodi in posnemanji bi tako ali tako ne bilo nič pomagano. Sedanji čas zahteva izvirnost...«⁸⁸ S tem se je odločno uprl tradiciji neustvarjalnega, v bistvu jalovega in brezpomembnega posnemanja klasikov ter ostro in že kar na začetku zavrnil misel, da bi Vodnik Horaca posnemal. In precej nedvoumno je s tem tudi že definiral namen, s katerim naj Vodnik proučuje Horaca: ne zaradi prevzemanja kakšnih vsebinskih ali idejnih elementov — čeprav je mentor sam našel pri Horacu kakšno misel, ki ga je pritegnila⁸⁴ — in ne zaradi iskanja novih pesniških oblik — čeprav je Horac zbral izredno množico različnih verzov in kitic in čeprav je Zois sam čutil, da si Vodnik ni znal izbrati vedno najprimernejši verz.⁸⁹

Kot značilnost, na katero naj bi bil Vodnik pri prebiranju Horaca pozoren, ostanjejo torej — poleg didaktičnosti, katero smo že obravnavali — le določene prvine njegovega stila: jasnost in prečiščenost njegovega pesniškega oblikovanja, njegovo elegantno izražanje, lahkotno obvladovanje jezika, precizno in obenem neprisiljeno, zanosno izpovedovanje misli. Ta plat Horacovega pesnjenja naj bi spet prebudila Vodniku pesniško žilo, oziroma mu pomagala pri prvih korakih pesniškega oblikovanja v slovenščini. Zois mu je v svojih pismih nenehno poudarjal pomen jezika oziroma izbrušenega pesniškega izraza,⁹⁰ pa tudi Vodnik sam je moral sredi težav, ki jih je imel z obvladovanjem jezika, postati pozoren na eleganco Horacove pesniške besede. To je bilo deloma v skladu tudi s tem, kar so mu o Horacu govorili že v šoli.

Iz vsega povedanega lahko izluščimo zaključno tezo: Za Zoisovo pojmovanje antike in posebej Horaca je najbolj značilno, da je svoje klasicistične in racionalistične nazore praktično in v nekaterih najbolj

⁸⁸ Vod. spom., 46. Pri tem je zanimivo, da operira s pojmom »Originalität«. V uporabljanju takšnega argumenta bi lahko — če k temu pridenemo še pojme »Volksgeschmack«, »Volkston« (Vod. spom., 50, 52), »Volks-Poesie« (48), katere Zois tudi uporablja kot zanj zelo pomembne argumente — videli odmeve predromantičnih idej, vendar sem mnenja, da moramo tu misliti predvsem na Zoisove razsvetljenske in utilitaristične namene, kakršne je imel s slovensko poezijo.

⁸⁹ Prim. 6. pismo, kjer Zois odsvetuje verz tipa »Kranjci mladica nekdanga zaroda«, govori o »nenaravnem 13-zložnem verzu« ter priporoča enajsterec, kakršnega poznajo na primer Italijani (Vod. spom., 52—4).

⁹⁰ Prim. celotno kritiko »Dramila«, potem pa še stavek: »Bis nun herrscht aber in den Versen, so wie sie hingeworfen sind, noch viel zu prosaisches, syntaxalisch-gedehntes, sprachhängstliches...« (Vod. spom., 54).

bistvenih vidikih postavljajal nasproti naukom jezuitske gimnazije in zmedenim psevdoklasicističnim pojmovanjem pisaničarskega krožka. Po vzor je segel nazaj v čisto, klasično antiko, se uprl jalovemu posnemanju klasikov, utemeljeno zavrgel kvantitativni verzifikacijski sistem in se zavzel za akcentuacijsko načelo,⁹¹ se odrekal prevajanju klasikov kot začetni nalogi slovenskega pesnika, se izrekel proti psevdoklasicistični maniri uporabljanja antične mitologije,⁹² nastopil z vsemi svojimi argumenti proti pisaničarskemu pesnjenju hvalnic vladarjem in medlemu pesnjenju zaradi pesnjenja samega⁹³ ter s tem razgrnil pred Vodnikom nove vidike za spoznavanje Horaca in sprejemanje njegovih pobud.

Vodnik vse dotlej, dokler se ni srečal s Zoisom, seveda v antiki, konkretno v Horacu, ni videl takšnega vzora, kakršnega mu je prikazal njegov novi mentor že v svojem prvem pismu. Sploh pa Horaca v tistih 13 oziroma 14 letih literarnega molka verjetno ni več vzel v roke in mu je menda celo že nekoliko zbledela predstava o tem rimskem pesniku, tako da ga je hotel zdaj ponovno brati in je prosil Zoisa, naj mu ga pošlje na Koprivnik. Tako ga je pričel spet prebirati šele spomladi 1794⁹⁴ — dotlej so pa tudi vse Zoisove sugestije visele v zraku. Za Vodnikovo spoznavanje Horaca pod Zoisovim mentorstvom pa je zelo pomembno še tole: Zois mu je poslal na Koprivnik tudi nekaj teoretičnih knjig o pesništvu.⁹⁵

Dokumentirani sta le dve imeni: Karl Wilhelm Ramler in Charles Batteux.⁹⁶ Vodnik je torej dobil in prebral Ramlerjev prevod Batteuxovih *Principes de la littérature*.⁹⁷

Toda na podlagi Zoisovega »in«, ki ga je vstavil med obe imeni, lahko domnevamo, da je Vodnik nemara bral še kakšno Batteuxovo

⁹¹ »Ker pa o muzikalnem sistemu Grkov in Latincev ne vemo ničesar, bi bilo zelo odveč, če bi pesništvo živih evropskih jezikov spravljali na natezalnico prozodije.« (Vod. spom., 54.)

⁹² »Grški in rimski mitologiji se morate povsem ogniti: prav zato tudi raznim bogovom, prenesenim po le-tej v slovanska imena...« (Vod. spom., 61.)

⁹³ Vodnik je že v Pisanicah z »Zadovoljnim Kranjcem« (in »Klekom«) ubral nova pota in prav na tej pesmi je Zois gradil vse svoje upe... (Vod. spom., 48.)

⁹⁴ Zois je pisal Vodniku 4. aprila 1794, da mu bo poslal Horaca z naslednjim slom (Vod. spom., 48.)

⁹⁵ Prim. Zoisova pisma 4. avgusta, 4. oktobra in 30. novembra 1795 (Vod. spom., 55, 58, 60.)

⁹⁶ Dne 30. novembra 1795 je Zois pisal: »Veseli me, da ste v Batteuxu in Rammlerju pregledali celotno logiko in tehnologijo pesništva« (Vod. spom., 60.)

⁹⁷ Einleitung in die schönen Wissenschaften nach dem Französischen des Herrn Batteux, mit den Zusätzen vermehret von Karl Wilhelm Ramler. Wien 1770.

originalno delo, čeprav za to ni nobenega drugega dokaza. Alfonz Gspan in dr. Anton Slodnjak — če se omejimo le na novejšje raziskovalce — sta o tem vprašanju postavila vsak svojo tezo. Toda trditev, da je bil to prav *Cours de belles-lettres*,⁹⁸ se nam ne zdi dovolj podprta. Tudi misel, da je Zois poslal Vodniku »Boileaujevo, Batteuxovo in Ramlerjevo poetiko« — torej kar tri knjige! — trdi dosti več, kot pa nudijo dokazi, s katerimi razpolagamo.⁹⁹ Najbolj verjetno se nam zdi, da je bilo s formulacijo »Batteux und Rammler« mišljeno *eno samo delo*, namreč le Ramlerjev prevod Batteuxovih *Principes de la littérature*, ker mu je Zois iz zadrege nazadnje poslal od vseh obljubljenih »Regelbücher« edino to.¹⁰⁰

Ob Batteuxovi knjigi se ustavljamo zato, ker je Vodnik lahko v njej spoznal poleg »celotne logike in tehnologije pesništva« tudi Batteuxove nazore o Horacu in pomenu njegovega dela, obenem pa tudi Ramlerjeve komentarje k Horacovemu *Pismu o pesništvu*. O Batteuxovem in Ram-

⁹⁸ To trdi dr. A. Slodnjak, ko pravi: »Kasneje mu (sc. Vodniku) je Zois dal Batteuxov *Cours de Belles-Lettres* v originalu in v Ramlerjevem prevodu, da bi spoznal »logiko in tehnologijo pesniške umetnosti.« (Geschichte, 98.) Ta trditev vsebuje dve netočnosti:

Ramler ni prevedel le Batteuxovega dela »*Cours de belles-lettres*«, ampak izdajo Batteuxovih teoretičnih spisov z naslovom »*Principes de la littérature*«, ki je združevala 3 Batteuxova dela: »*Les beaux arts, réduits à un même principe*«, »*Cours de belles-lettres*« in »*Construction oratoire*«.

Finalni stavek »da bi spoznal »logiko in tehnologijo pesniške umetnosti« napačno prikazuje dejansko situacijo. Edino znano Zoisovo priporočilo za »Regelbücher« pravi: »da bi Vam priskrbel nekaj branja« — in ničesar več (Vod. spom., 55). Besede »logika in tehnologija pesniške umetnosti« so iz Zoisovega kasnejšega pisma, ko je Vodnik knjige že prebral; možno je celo, da so Vodnikove in da jih je Zois posnel iz nekega neohranjenega Vodnikovega pisma pred 30. novembrom 1795, v katerem mu je Vodnik sporočil, da je poslane knjige že predelal.

Precej neverjetno se nam zdi, da bi Zois pošiljal isto teoretično delo obenem v nemškem prevodu in v francoskem originalu.

⁹⁹ A. Gspan, *Razsvetljenstvo, Zgodovina slovenskega slovstva*, SM, 1956, 406. Z izrazom »Ramlerjeva poetika« menda misli — podobno kot dr. Fr. Kidrič (*Zgodovina*, 271) — Ramlerjev prevod Batteuxovih »*Principes...*«. Toda kljub nekaterim dopolnilom — predvsem prevodu Horacove »*Pesniške umetnosti*« — tega ne bi mogli imenovati »Ramlerjeva poetika«. Izraz »Batteuxova poetika« meri tedaj bodisi na »*Cours de belles-lettres*« bodisi na »*Principes de la littérature*«. Za Boileaujevo »*L'Art poétique*« pa v Zoisovih pesmih ni nobenih neposrednih dokazov. Mogoče je Gspan vzel Batteuxovo ime za posredni dokaz in sklepal, da je Zois poslal Vodniku Batteuxovo knjigo »*Les quatre poétiques*«, v kateri je ta izdal ne le Boileaujevo, ampak tudi Aristotelovo, Horacovo in Vidovo poetiko. Bi Zois za označitev takšne knjige zapisal le »Batteux«?

¹⁰⁰ Prim. pisma: 4. avgusta 1795 jih je Vodniku obljubil, 4. oktobra pa se opravičuje, da jih še vedno ni poiskal! (Vod. spom., 55, 58.)

lerjevem odnosu do Horaca smo na kratko govorili že v začetku poglavja, zato naj zdaj — ne da bi se spuščali v podrobnosti — le še enkrat poudarimo, da je bilo Horacovo *Pismo o pesništvu* obema temeljno teoretično delo, da sta imela Horacovo pesniško delo, predvsem seveda ode, za višek rimskega pesniškega ustvarjanja in da sta v raznih zvezah in ob različnih priložnostih nenehno poudarjala Horacove odlike. Tako je to teoretično delo dopolnilo Zoisovo priporočanje Horaca, omogočilo Vodniku temeljit vpogled v Horacovo pesniško doktrino in mu pojasnilo nekatere vrednote Horacove pesniške tvornosti.

4. HORAC IN VODNIK-PROFESOR

Jeseni 1796 se je Vodnik za vselej preselil v Ljubljano. Odtlej lahko računamo še z večjim in neposrednejšim Zoisovim vplivom, obenem pa tudi z intenzivnim samostojnim izobraževanjem, saj je leta 1798 postal profesor na ljubljanski gimnaziji.

Dokumentov o tem, česa vsega sta se v pogovorih lotevala pesnik in njegov mentor, seveda nimamo. Vendar se ne moremo zmotiti, če sklepamo, da je sredi prerodnih načrtov in množice nalog pa opravkov nanesla v Zoisovem kabinetu beseda kdaj tudi še na klasike in na samega Horaca ter tako poglobila prvotna mentorjeva priporočila.

Vodnik je prišel zdaj v Ljubljani v neposreden stik tudi s Zoisovim krožkom, za katerega je bilo značilno, da je bil — poleg svoje izrazite slovenske prerodne usmerjenosti — tudi humanistični krožek.

Linharta na žalost ni več našel med živimi. Pač pa se je Kopitar ukvarjal v Zoisovi hiši »posebno marljivo s klasičnim študijem« in je to svojo prvotno humanistično usmerjenost in »zaljubljenost« v lepoto grških in rimskih klasikov ohranil še kasneje.¹⁰¹ V svojih pismih je pozneje rad uporabljal drobce latinščine in navajal citate iz različnih rimskih književnikov, med njimi tudi Horaca.¹⁰²

Vodnik se je srečal tudi s Kumerdejem, ki je prav dve leti prej pripravil svoj *Poskus zgodovinsko-kritične kranjsko-slovenske slovnice* in v njem tudi poglavje o slovenski prozodiji.¹⁰³ V tem poglavju, od katerega imamo le odlomek, Horaca samega sicer nikjer posebej ne omenja, vendar s tem ni rečeno, da ga v svojih racionalističnih in nor-

¹⁰¹ Prijatelj, Profili, 55–60.

¹⁰² Prim. vsaj Istočniki I, 324, in Prijatelj, Profili, 41, op. 64.

¹⁰³ Prim. Slodnjak, Geschichte (97) in rokopis v NUK (Ms 561).

mativnih pojmovanjih pesništva ni upošteval niti kot pesnika niti kot teoretika. O antiki je lahko povedal marsikaj tudi prof. Penzel, ki je v začetku Vodnikovega bivanja v Ljubljani še zahajal k Zoisu in ki je bil izveden v klasični filologiji.¹⁰⁴

Nov, odločilen korak pa je za Vodnika vsekakor pomenilo leto 1798, ko je postal profesor najvišjega razreda ljubljanske gimnazije. Njegovo zanimanje je bilo zdaj odločno usmerjeno v študij, prevajanje in razlaganje klasikov, med njimi seveda tudi Horaca. Na gimnaziji se je Vodnik spoznal s profesorjem Peeseneggerjem, ki je bil odličen poznavalec klasikov. Toda prvotne vezi med njim in Vodnikom so se kasneje verjetno močno zrahljale, saj je bil Peesenegger celo uradno grajan zaradi nekolegialnosti. Kakšnih globljih vplivov na Vodnika glede njegovega odnosa do Horaca ni mogel imeti.¹⁰⁵

Novi poklic je od Vodnika zahteval, da si svoje poznavanje rimske in grške književnosti kar najbolj izpopolni. Mogoče mu je to razbilo prejšnje enostransko zanimanje za Horaca, vendar mu je vsekakor poglobilo razumevanje antičnih pesnikov in s tem tudi Horaca.

V ta namen je imel na voljo bogato Zoisovo knjižnico, kjer je našel dovolj klasikov, ki so bili opremljeni z bolj ali manj bogatimi komentarji.

Zbirati pa si je pričel tudi lastno biblioteko. V Ljubljani je bila sicer odvisna od slučajnih nakupov in od naročanja z Dunaja, iz Trsta ali Benetk. Izredno pomemben priliv, pravzaprav pravo jedro, pa je pomenil nakup dela Penzlove knjižnice 1799. leta.¹⁰⁶ Vodnik je tedaj kupil približno 250 knjig. Poleg najrazličnejših izdaj skoraj vseh latinskih in grških književnikov si je izbral tudi klasicistične teoretike Boileauja, Gottscheda in Marmontela, potem Fénelonove *Dialoge*, različne novola-

¹⁰⁴ Objavljal je tudi dela s področja klasične filologije in pesništva in prevajal iz grščine (SBL).

¹⁰⁵ Prim. SBL. Pomemben je bil za problem odnosa Vodnik—Anakreont, saj je leta 1803 prevedel v nemščino zbirko »Anakreontea«.

¹⁰⁶ Glede letnice dr. F. Kidrič sam ni vedel, kako bi: v svoji Zgodovini je zapisal »1799, morda 1798« (402), v SBL pa je leta 1935 menil, da je bila licitacija opravljena »med 25. junijem in 20. julijem 1798, ko je izpričano plačilo za Vodnikov nakup« (geslo Penzel). Toda na zapisniku o Vodnikovem nakupu in plačilu knjig iz Penzlove knjižnice je datum »20. Julli 1799« (Narodni muzej v Ljubljani, Vodnikiana). Vodniku je bilo mesto »profesorja poetike«, kakor je zapisano v naslovu omenjenega akta, izročeno šele sredi avgusta 1798 (prim. Prot. Exhib. in Politicis za 1798. leto, št. 5267 v ODAS, in Pleteršnik: Vodnik — učitelj ljubljanske gimnazije. Jahresbericht des K. u. K. Obergymnasiums zu Laibach 1875, 25). Tudi ni verjetno, da bi se mož, ki je imel opraviti s tem spisom, zmotil v letnici — in to celo za eno leto naprej!

tinske pesnike in latinska teoretična dela o pesništvu...¹⁰⁷ V svoji knjižnici je tako kaj kmalu zbral dovolj knjig, ki so mu omogočale študij in razumevanje klasikov ter si tudi lastile nekaj vpliva na svojega lastnika.

Horac je bil v njegovi knjižnici zastopan izredno pogosto — kar v petih različnih izdajah!¹⁰⁸ To je še toliko pomembneje, ker ga je moral nabavljati posebej in od drugod in ga ni dobil že v Penzlovi knjižnici. Imel je torej precej možnosti in gotovo tudi namena, da ga kar najbolje spozna.

Poleg komentarjev v teh izdajah pa so Vodniku kazale pomembnost klasikov, posebej še Horaca, in mu jih tolmačile tudi različne klasicistične teoretične knjige. Ramlerjev prevod Batteuxa je bral že prej, mogoče ga je zdaj, ko ga je imel doma, spet vzel v roke. Batteuxa v originalu pa ni imel. Morda je Gottschedov *Versuch* in Boileaujevo poetiko videl že v Zoisovi knjižnici, toda sedaj, ko si ju je nabavil za lastno knjižnico, ju je seveda lahko podrobno preštudiral. V vseh teh klasicističnih teoretičnih delih je lahko — kakor smo videli že v prejšnjem poglavju — prebral ploho navdušenih besed o Horacu in opazil njihovo veliko odvisnost od njegove pesniške teorije.

Izmed ostalih knjig z Vodnikovih polic, ki bi mogle vplivati na njegov odnos do Horaca, so menda najbolj zanimivi Fénélonovi *Pogovori mrtoih*. Med različnimi dialogi najdemo tudi pogovor med Horacom in Vergilom, s katerim hoče Fénélon podati svoje poglede na posebnosti, pomen in veličino teh dveh tolikokrat primerjanih pesnikov. Horac in Vergil v pogovoru drug drugega povzdigujeta v oblake. To pač lahko počneta, saj oba uživata nesmrtno slavo, tako da njunima muzama ni treba, da bi bili ljubosumni druga na drugo. Kako sta tudi različna! Horac je uspel s čudovito raznolikostjo, nežnostjo in obenem vzvišenostjo svojih od. Pokazal je resno filozofijo, globoko poznavanje ljudi, predvsem pa ogromno znanja in dovolj sile, da bi lahko ustvaril še večja dela.

¹⁰⁷ Glej seznam nakupljenih knjig (Nar. muzej, Vodnikiana) in pa »Licitation Protokoll« in »Verzeichniss der in dem Vodnikischen Verlass befindlichen Bücher« iz 1819. leta (Vodnikov zapuščinski akt, ODAS).

¹⁰⁸ Imel je naslednje izdaje: Q. Horatii Opera, illustravit Christ. Guil. Mitscherlich. Lipsiae 1800. — Q. Horatius Flaccus, Birminghamiae 1762. — Q. Horatii Flacci Opera, cura Millero. Berolini 1761. — Q. Horatius Flaccus. Dillingae 1766. — Horazens Lyrische Gedichte, von Eschen. Prag 1801. — 15 od (iz vseh 4 knjig) je prevedel v nemščino K. W. Ramler in objavil v svoji pesniški zbirki (Lyrische Gedichte, Wien 1785), katero je imel Vodnik (Vodnikov zapuščinski akt v ODAS).

Res, tudi napake lahko najdemo — vendar mu je uspelo najti v odah pravo ubranost, ki je bolj raznolika kot Vergilova.¹⁰⁹

Takšna je bila Fénélonova oznaka Horaca, dovolj neposredno napisana in dovolj zgoščena, da je lahko Vodniku povedala marsikaj — vendar nič bistveno novega ali odločilnega, kajti za Vodnikovo spoznavanje Horaca je značilno, da sta bila med vsemi vplivi, ki so lahko oblikovali njegovo pojmovanje Horaca in katere smo zdaj v glavnem že vse pregledali, najmočnejša jezuitska gimnazija in mentor Zois: jezuitska gimnazija, ki je Vodnika usmerjala v posnemanje klasikov in s tem tudi Horaca, in pa Zois, ki ga je od tega odvrčal, zahteval od njega razsvetljensko didaktično pesnjenje za ljudstvo in mu kazal pomen izbrušenega pesniškega izraza. Vsekakor bo treba pri nadaljnjem raziskovanju problema Vodnik—Horac ta dva vpliva in njune pobude najbolj upoštevati.

R é s u m é

Dans son étude «Vodnik, connaisseur d'Horace» l'auteur nous dit d'abord que Vodnik a reçu ses premières notions sur la littérature de l'antiquité, donc aussi sur Horace, au lycée de Ljubljana qui avait conservé, malgré les modifications de son organisation lors de l'abolition de l'ordre des jésuites, les traits caractéristiques d'un collège des jésuites. Horace y était lu et étudié dans les deux dernières classes. On se servait de l'ouvrage *Oratoriae ac poeticae institutionis pars prior*, resp. *pars posterior* (Vienne 1763/64), dont l'auteur, le jésuite J. B. Noghera, fervent admirateur d'Horace, avait fait siennes aussi les doctrines théoriques du poète. Mais le professeur Knauer était, dans son enseignement des classiques, un vrai héritier des traditions jésuites dont le but était surtout l'étude formaliste de la langue. C'est pourquoi il obligeait ses élèves à paraphraser les classiques, à faire des exercices de style qui étaient pour lui l'objectif principal de ces études. Dans son explication d'Horace se reflétait sans doute sa conception bornée de la poésie qui était celle d'un versificateur de circonstance.

Le cercle des poètes du recueil *Pisanice* eut pour Vodnik, en ce qui concerne sa connaissance d'Horace, assez peu d'importance.

Celui qui lui fit voir Horace sous un jour nouveau fut Zois, son mentor depuis l'année 1793. Il lui conseilla de prendre pour modèle les poètes de l'antiquité, et notamment Horace. L'idée que Zois se faisait d'Horace avait sa source dans les théories classicistes de Boileau, de Batteux et de Gottsched. C'est à cette époque que Vodnik étudia lui aussi les *Principes de la littérature* de Batteux dans la traduction de Ramler. Il est intéressant que Zois eût proposé à Vodnik comme modèle Horace, tout en lui demandant des poésies destinées

¹⁰⁹ Fénélon: Dialogues des Morts (Vodnik je imel amsterdamsko izdajo iz leta 1719, jaz sem uporabljal pariško izdajo izbranih del): »Horace et Virgile, Caractères de ces deux poètes.«

seulement au peuple et poursuivant des buts pédagogiques. Zois avait en vue le côté philosophique et didactique des poèmes d'Horace, et il pensait sans doute aussi au vers célèbre «*Omne tulit punctum, qui miscuit uitel dulci...*» Ce qui devait aussi lui paraître toujours actuel, c'était la pureté, la clarté de sa création poétique, ainsi que son maniement élégant et précis de la langue. Zois déconseillait pourtant toute imitation d'Horace. Ses opinions étaient donc manifestement opposées à certaines doctrines du lycée et aux conceptions pseudoclassiques du cercle des Pisanice.

Lorsque Vodnik eut été nommé en 1798 à un poste de professeur au lycée de Ljubljana, il fut obligé de se remettre à l'étude des classiques. Sa bibliothèque privée s'enrichit de nombreuses éditions des classiques grecs et latins, ainsi que des ouvrages des théoriciens classicistes (Boileau, Gottsched, Batteux); il possédait aussi les *Dialogues des morts* de Fénelon. Peu à peu, il se procura cinq éditions d'Horace, dont certaines commentées, se qui prouve qu'il avait la possibilité, et sans doute l'intention, d'approfondir sa connaissance de ce grand poète.

Tine Logar

DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE*

XI

SLOVENSKI GOVORI V ISTRI IN NJIHOVA GENEZA

Slovenski govori v Istri so med tistimi našimi govori, o katerih se doslej ni mnogo pisalo. Pred vojno se je z njimi bežno ukvarjal poljski jezikoslovec *M. Małecki*, ki je 1930. leta izdal študijo »Przegląd słowiańskich gwar Istrii«, katero je v mnogo večji meri kot slovenskim posvetil opisu čakavskih in štokavskih istrskih govorov. Vendarle je bilo tudi tistih nekaj strani, kjer razpravlja o slovenskih istrskih govorih, za našo dialektologijo med obema vojnoma izredno dragocenih, saj so bile tu prve za domačo in mednarodno javnost napisane presenetljivo zanesljive informacije o govorici tistih zamejnih slovenskih krajev, kamor noga našega dialektologa več kot 25 let ni smela stopiti in ki jih kot etnično in jezikovno slovenskih uradno pravzaprav niti ni bilo.

Razpravljajoč o istrskih slovenskih govorih, Małecki najprej določa njihov teritorij oziroma razširjenost. Na vzhodu segajo po njem na črto Trst—Reka do Markovščine, odtod dalje pa jih linija Markovščina—Ratitovec—Sočerga—Trebeše—tek reke Dragonje do izliva v morje loči od čakavsko-slovenskih in čakavsko-štokavskih govorov. Na tem teritoriju razločuje Małecki dva govora: jugozahodnega *pomjanskega* in severovzhodnega *dekanskega*. Meja med njima poteka po njem od Kopra preko Pobegov in Cezarjev do Kubeda, odtod dalje pa po cesti Trst—Buzet do Sočerge in Dvorov. Tu omenjene vasi spadajo po Małeckem še k dekanskemu govoru, o katerem pravi, da je po vsem svojem razvoju bolj slovenski, kar se kaže zlasti v bogatem razvoju vokalizma, predvsem v diftongih in reduciranih vokalih. Na drugi strani pa ima pomjanski govor za sorodnejšega s srbohrvatskimi istrskimi govori, kar se kaže v preprostem vokalizmu, monoftongih in v manj razviti vokalni redukciji. Małecki seveda na kratko našteva tudi vse pogloblitve značilnosti in razločke med obema govoroma.

* Glej Slavistično revijo XI, 1958, 145—155.

Drugi, ki je pisal med obema vojnama o teh govorih, je bil Fran Ramovš. V svojih Dialektih jim je odmeril 5 strani. Lastnega gradiva o njih ni imel, zato je uporabil tisto, ki ga je objavil Malecki. Tudi on razločuje dva dialekta: jugozahodnega imenuje *šavrinskega*, severovzhodnega pa *brkinskega*. Mejo med njima pa je potegnil od Škocjana pri Kopru na Lopar—Lačno in Zazid, torej deloma drugače kot pred njim Malecki. Sicer pa je šavrinskemu dialektu pripisal tiste značilnosti, kot jih ima Maleckega pomjanski govor, brkinskemu pa lastnosti dekanskega govora. Bistvenih korektur, sprememb ali dodatkov v tem pogledu pri Ramovšu ni. Pač pa je novo to, da je svojemu brkinskemu govoru odmeril mnogo širše ozemlje, kot ga je imel Maleckega dekanski govor, kajti vzhodno mejo je pomaknil s črte Trst—Markovščina prav na nekdanjo deželno mejo med Istro in Kranjsko, mejo, ki je potekala po sredi Brkinov nad notranjsko Reko in ki je po Ramovšu hkrati zahodna meja notranjskega narečja. Tako bi se po Ramovšu po večjem delu Brkinov govorilo brkinsko narečje, po svojih jezikovnih značilnostih identično z Maleckega dekanskim govorom. Tu je Ramovš napravil dve napaki: na eni strani je pripisal zahodnemu delu Brkinov do nekdanje deželne meje govorico, kakršno je Malecki našel mnogo bolj zahodno od tod, po pravi Istri, na drugi strani pa se po njem v Brkinih govorita dva različna, čeprav v marsičem sorodna dialekta; istrski brkinski do deželne meje, potekajoče po sredi Brkinov, in notranjski od tod dalje proti vzhodu.

Če bi Ramovš imel priliko se vsaj bežno pomuditi v Istri in Brkinih in prisluhniti tamkajšnjemu govoru, kar pa mu pred vojno ni bilo mogoče, bi takoj spoznal, da ta razmejitev med notranjskim in njegovim brkinskim dialektom ni realna. Brkini so namreč enoten, iz kraja v kraj, seveda malo zdiferenciran dialektičen prostor, koder se govori približno taka govorica, kakršno je Ramovš opisal v svojem notranjskem dialektu, torej govorica, ki jo zelo podobno slišimo okoli Ilirske Bistrice, po Pivki, okoli Postojne, po Krasu okoli Sežane in končno bolj ali manj podobna, genetično pa vsekakor isto, tudi po večjem delu zgornje in srednje Vipavske doline v okolici Vipave in Ajdovščine. Ta govorica sega na zahodu in jugu prav do tiste črte, ki jo je Malecki označil kot vzhodno mejo svojega dekanskega govora, namreč do linije Trst—Markovščina. Govorica zahodno od tod, torej po Maleckem dekanski govor, pa ima že nekatere poteze, po katerih se *bistveno* in tudi akustično zaznavno razločuje od brkinske oziroma notranjske. Takega brkinskega dialekta,

kakršnega je domneval Ramovš, torej ni, kajti po Brkinih se govori notranjščina. Do tega zaključka sem prišel pred leti po nekajtedenskem dialektološkem delu za SLA po Brkinih. Do istega sklepa je prišel kasneje asistent Jaka Rigler, ki si je za svojo doktorsko tezo izbral prav podroben jezikovni opis tega dialektičnega področja. Kot že v nekaterih drugih primerih se je tudi tu pokazalo, da je Ramovš ob razumljivem pomanjkanju podatkov s terena pri razmejevanju dialektov pripisoval preveliko važnost še ne tako starim upravnim mejam, ki so za današnjo jezikovno razčlenjenost največkrat brez večjega pomena, kajti te vrste meje niso bile take pregraje, ki bi ovirale ali celo onemogočile medsebojno občevanje ljudi z obeh strani. Večinoma je mnogo pomembnejša za dialektizacijo geografska ovira, hribovje, gorovje, reka, močvirje in podobno, če je v resnici bariera, ki če že ne onemogoča, pa vsaj otežuje komunikacije. Nadalje seveda tudi prvotna naselitev ali kasnejša kolonizacija. To so stvari, ki jih človek vedno znova lahko ugotovi pri terenskem dialektološkem delu.

Po vsem, kar sem povedal, nimam namena govoriti o govorici po Brkinih, čeprav je geografsko že v Istri, saj o njej razen že rečenega ne bi mogel dati nič bistveno novega, zavedajoč se seveda, da je to notranjska govorica. Razen tega pa je o njej napisal J. Rigler debelo študijo, v kateri podrobno, od vasi do vasi zasleduje in opisuje vsak najmanjši pojav in njegovo spremembo v sosednji vasi. Svoj prikaz bom posvetil tistemu istrskemu jezikovnemu ozemlju, ki je zahodni sosed brkinskih notranjskih govorov in ki ga je prav na kratko opisal že Mačeki. V preteklih letih sem se po teh krajih v zaledju Kopra, Trsta, Izole in Pirana mudil več tednov in zbral precej bogato dialektološko gradivo, ki sem ga nato urejal, med seboj primerjal in tako skušal priti do nekih jasnih pogledov o njem. Vendar kljub dovolj velikemu gradivu iz skoraj vseh večjih istrskih slovenskih vasi popolnoma zadovoljive sinteze o teh govorih še ne bi mogel dati. Vedno bolj sem prepričan, da je Mačeki, čeprav je študiju teh govorov posvetil malo časa, videl jasno in presojal pravilno. V Istri jugozahodno od Brkinov se res govorita dva govora: *pomjanski* ali po Ramovšu šavrinski, ki je bližji srbohrvaškimi, in *dekanski* ali kakorkoli ga že imenujemo, samo ne brkinski, ki je razvojno popolnoma slovenski. Meja med njima je po mojih mislih prej tista, ki jo je začrtal Ramovš, kakor pa ona, ki jo navaja Mačeki, kajti govorica Smokvice, Movraža, Sočerge in Rakitovca, ki jo Mačeki prišteva k dekanskemu govoru, je bližja pomjanskemu ko dekanskemu, čeprav jo

nekateri, zlasti mlajši razvoji, tesneje povezujejo z dekanskim področjem. Pač pa je sredi tako imenovanega dekanskega govora — in to je novo — jezikovni otoček s Kubedom, Gračiščem, Hrastovljami, Dolom in Zazidom (kako govore v Podpeči in Loki, ne vem), kjer govore drugače kot v Dekanih, pa tudi ne tako kot v Pomjanu oziroma Šavrinih, pač pa zelo podobno kot v Brkinih in sploh na Notranjskem.

Oglejmo si sedaj po vrsti govorico vseh teh treh pasov.

I. Južno in jugovzhodno od Trsta, v krajih, kot so Dolina, Boršt, Mačkovlje, Plavje, Škofije, Osp, Tinjan, Kastelec, Sacerb, Dekani, Rižana, Bertoki, Cezarji, Pobegi, Sv. Anton, Prešnica, Podgorje, Klanec in gotovo še kje, se govori govorica, v kateri so se v homogeno enoto zlili taki pojavi, ki so značilni na eni strani za notranjske, na drugi pa za beneško kraške govore, poleg tega pa so v njej nastali še nekateri avtohtoni istrski razvoji. Glasoslovna osnova teh govorov je po mojem mnenju *notranjska*, se pravi, to ozemlje so v osnovi naselili ljudje, ki so govorili notranjsko. Med notranjske prištevam zlasti tele pojave:

1. $u < y$ v dolgih in kratkih zlogih (*tŷp*, *tŷpet*, *tŷχna*, *mŷxa*, *lŷpit*, *klebŷk*, *kərčŷl*, *čebŷla*, *žŷr*, *frŷšte*, *stŷta* — Prešnica; *lŷkna*, *bŷža*, *sŷxa*, *rŷxa*, *na rŷšj* — Kastelec);

2. sovpad refleksov za predtonični in kratko poudarjeni *i* in *u* (*nŷč*, *sŷt*, *spŷt*, *mŷš*, *tŷč*; *krŷx*, *plŷx* — Podgorje; *lesica*, *čepila*, *zamedila* — Dekani);

3. razvoj psl. *o* v *u* (*nŷs*, *bŷs*, *rŷx*, *nŷc* — Kastelec; *kŷluə*, *sŷra*, *ŷs*, *ŷkuə* — Dekani; *kŷst*, *mesŷ*, *ŷku*, *zŷŷn* — Prešnica);

4. razvoj *o* > *uo/ua*, kajti beneški govori ob srednji Soči, Idrijci in Nadiži imajo zanj še sedaj široki *o*. Mnenja sem, da so nekoč ti govori bili razširjeni po vsem zahodnem robu slovenskega ozemlja in tudi v zaledju Trsta (*ŷuoba*, *rŷop*, *rŷofe*, *na rŷobi* — Prešnica; *ukrŷoŷu*, *utkŷot*, *kŷot* — Podgorje);

5. polglasnik *temne* barve v vseh kratkih, kratko poudarjenih in sekundarno poudarjenih zlogih (*mŷyla*, *bŷzŷac*, *stŷza*, *dŷnəs*, *dŷska* — Prešnica; *pŷsa*, *dŷža*, *stŷza* — Dekani; *skŷdiŷ*, *sŷmiŷ* — Podgorje);

6. razvoj *-o* > *-o/-u* ali celo v *-uə* ter *-o* > *-uo* in *-e* > *-ie* (*ŷilu*, *karŷtu*, *kŷlu*, *mliəkō* — Prešnica; *kuŷzŷuə*, *sis sŷstruə* — Dekani).

Od konzonantičnih pojavov je notranjski ohranjeni ali na novo nastali velarni *l* pred zadnjimi vokali (*žbiŷta*, *kŷluə*, *galŷop*, *čŷluə* — Dekani).

Prav gotovo notranjska je tudi sekundarna palatalizacija velarnih konzonantov *k, g, h*, ki je po teh krajih še splošna (*mûoće, na klîbûće, frûšće, u bûošćij; bærjêše, bitêje; lieše, varîešę, sîšij, muše* — Dekani; *žienstê, na smrieti, liešntî, rûote; nûoje, dûoje; na strieši, mieši, ȳriešiję* — Prešnica; *mûočiję, liešncij, šćira, u snieję, strije, u triepšiję* — Podgorje).

Pojavov, ki so po svojem izvoru lahko notranjski, pa tudi splošno obrobni zahodnoslovenski, kot so *ou* ali *u* za dolgi vokalični *l*, prehod *g* v spirant *ȳ*, palatalni glasovi *l, n, t/c, št/šč*, seveda ne štejem med samo notranjski prispevek k nastanku tega govora.

Psl. *ê* zastopa v tem govoru diftong *ie*. To zastopstvo seveda ni notranjsko, kajti tedaj bi pričakovali *ei/aï* ali celo dolga *ę/ę*, medtem ko je *ie* značilen tudi za govore po zahodnem Krasu, dalje za vse beneške dialekte do Rezije kakor tudi za govore ob srednji in zgornji Soči, da omenim samo najbližji teritorij tega refleksa. Tega važnega zastopnika za nekdanji *ê* vsaj na videz ni mogoče spraviti v notranjsko poreklo tega istrskega govora. Vendarle mislim, da si je stvar mogoče po vsem verjetno razložiti tudi iz notranjščine. Predstavljam si jo takole: Govorica z razvojem *ê > ie* se je razširila od Koroške preko Rezije, Benečije in zahodnega Krasa do morja v okolici Devina in Trsta, tu pa je na široki fronti zadela na govore, ki je prodirala proti morju in v Istro z Notranjskega. Kot povsod, kjer sta na slovenskem ozemlju trčila druga ob drugo dialektični bazi z glasovoma *ie* oziroma *ei* za prvotni *ê*, se je tudi tu začelo prilagajanje in približevanje, in sicer na ta način, da se diftong *ei* monoftongira v *ę/ę*, ki pa se utegne nato ponovno diftongirati, vendarle ne več v *ei*, ampak v *ie*, in prav to se je moralo zgoditi v tem istrskem govoru. Zato sem mnenja, da *ie* za *ê* tod ni direktno prevzet iz beneško-kraških govorov, ampak sekundarno razvit iz notranjskega *ei* zaradi intenzivnega in že starega stika tega govora z beneškimi in kraškimi govori, ki so imeli *ie* za *ê* že od vsega začetka (*pîesa, riępa, lietu, čerîešna, želîezu kafienu, dlietu, ȳniezdu* — Dekani; *kulięnô, svîęća, sięnô, polięnô, sięme, nerîęsęc* — Osp; *mliękô, na mlięę, na smriętj, cięsta, liešntî, brîęę, palięno, u triępȳi* — Prešnica; *brîęza, mięsęc, drięvi* — Podgorje).

Po mojem mnenju akustično in genetično najzanimivejši pa je v tem govoru današnji zastopnik za *ę*, dalje za padajoči in novoakutirani *e*, namreč glasovna skupina *ię*. Mnenja sem, da gre tu za istrsko inovacijo, nastalo po križanju notranjskega *ie* za iste psl. glasove in zahodno slovenskega oziroma beneškega *ę*, kakršnega še danes govore za etimološki

ě in è po Benečiji, ob srednji Soči, v Solkanu in drugod, medtem ko so nekdanji široki zastopnik za *e* v teh južnih beneških govorih preko *á* že razširili v *a*, a ga v nadiškem dialektu in deloma po Banjški planoti še danes slišimo. Ko je prišlo do kontakta med notranjščino in beneškimi govori na široki fronti po Krasu in zaledju Trsta, se je v beneščini teh krajev gotovo še govoril *e* za *e*, medtem ko so Notranjci imeli zanj že *ie*. Po kontaminaciji obeh reflektov ($ie \times e > i\bar{e}$) je tako nastal diftong *iĕ*, ki je za te govore tako zelo karakterističen (*triĕsen*, *viĕžen*, *piĕt*; *liĕt*, *žbiĕla*, *ušiĕsuð*, *ziĕle* — Dekani; *γliĕdou*, *piĕtak*, *dnĕwa*, *uliĕsa*, *dərviĕsa*, *čiĕsen*, *nebiĕsa* — Prešnica; *riĕp*, *γuviĕdò*, *sərciĕ*, *riĕbra* — Podgorje).

V tej zvezi bi rad samo mimogrede opozoril še na eno stvar, da je namreč po mojem mnenju celotno kraško narečje, kakor ga je opisal Štrekelj in za njim Ramovš, sekundarna tvorba, nastala zaradi mešanja beneško-slovenskih (briških) in notranjskih jezikovnih elementov. Kjerkoli se n. pr. po Krasu prav do morja še govori glas *a* za psl. *e*, je to ostanek nekdanje beneške govorice, nekoč razširjene vse do morja pri Devinu in Trstu, danes pa preplavljene in prekrite z notranjskimi dialektičnimi nanosi. Do tega rezultata me je privedlo lingvistično geografsko raziskovanje po Vipavski dolini, na Krasu in v Istri.

Za glasovno karakteristiko tega istrskega govora moram navesti vsaj še dve podrobnosti: prehod končnega *-m > -n*, ki je lasten tako rekoč vsemu slovenskemu in hrvaškemu zahodu (*dĕlan*, *triĕsen*, *pliĕšen*, *siĕden* — Kastelec; *kusĭn*, *krāwan*, *s kōñan*, *pāsən* — Osp) in rabo predloga *pri* (*pele*, *peli*) z genitivom. Tu gre lahko za vpliv srbohrvaških govorov (*kod*), lahko pa sta se tudi med seboj pomešala predloga *pri* in *poleg* (*pər zĭda*, *pər strĭca*, *pər kuāña* — Dekani).

Govorica tega področja je torej v glasovnem pogledu po mojem mnenju v bistvu notranjska, le dva, trije elementi v njej so posledica mešanja starih beneško-kraških govorov in notranjščine oziroma na tej osnovi samostojno razviti. Znatnih vplivov srbohrvaških istrskih govorov tu ni (lokalni *u* za dolgi vokalični *l* se je razvil iz starejšega *ou* po asimilaciji, ne pa naravnost iz *ul* kot v sh.), silen pa je romanski delež v besednem zakladu. Dokaz za popolnoma slovenski glasoslovni razvoj teh govorov so zlasti številni diftongi na eni in reducirani vokali na drugi strani.

II. Sredi pravkar obravnavanega istrskega dialektičnega ozemlja je jezikovni otoček, kjer se govori deloma drugačna govorica, kot sem jo doslej opisoval. Pri tem mislim na govore vasi *Kubed*, *Gračišče*, *Hra-*

stoolje, Dol in Zazid (kako je v *Podpeči* in *Loki*, ne vem, ker jih nisem obiskal!). Zdi se, kot da se je tod ohranila konservirana čista notranjska govornica brez prej opisanih inovacij: refleks za *ê* je tu *ai/ä/ę*, torej kot kjerkoli na Notranjskem, na Pivki, v Brkinih ali Vipavski dolini (*stêjina, u lasêx, trâbux, mêix, kulânua, lâtua, dâtua, vâtar, câta, lâpa, narêisac, mäsac, brâx* — Kubed; *ynêzdo, strêla, mêx, pêna, dlêta, strêxa* — Gračišče). Nobenega sledu ni tod o glasovni skupini *ie* za prvotne *e*-jevske vokale in nosnik *ę*. Pač pa zanje govore običajni notranjski zastopnik, diftongični *ie* (*prieta, pies, zibe me, pietak, yliedan* — Gračišče; *tieta, riep, deviet, pieta, nayie* — Kubed).

Kako bi sî razložili ta jezikovno geografsko nenavadni pojav? Mislim, da si ga je mogoče razlagati na dva načina: ali gre za ohranitev stare govornice, torej za jezikovni arhaizem, ki se je obdržal v odročnih, manj pristopnih krajih, ali pa so se v te kraje v kasnejših stoletjih priselili novi naseljenci z Notranjskega in se njihova govornica še ni utegnila asimilirati jezikovni okolici. V prid te druge hipoteze bi govoril morda interesanten pojav v njihovi govornici: izredno labiovelarna narava nekdanjega *a*, ki je privedla do tega, da se tod za labiali govori zanj glasovna skupina *ua* ali v posttonični poziciji *u* (*puäs, muäyla, buözjuje; sãmuü, câpuc, krãmpul* — Kubed). Izredno labiovelarne zastopnike za polglasnik v resnici najdemo ponekod na Notranjskem, kjer govore zanje široki *o* (*pôs!*).

III. Tretji dialektični teritorij obsega ostalo ozemlje slovenske Istre s takimi kraji, kot so *Pomjan, Šmarje, Marezige, Krkavče, Nova vas, Sočerga, Trebeše, Rakitovec* in drugi. Seveda tudi tod govornica ni popolnoma enaka, vendarle je med posameznimi vasi toliko bistvenih skupnosti, da lahko govorimo o enem samem dialektu, ki se v nekih važnih stvareh zelo loči od obeh prej imenovanih. Medtem ko se okoli Marezig za *ê* in *o* še slišita diftonga *ie* in *uo*, za vse ostale psl. vokale pa sami monoftongi, pa sta na ostalem ozemlju v smeri proti hrvaškim istrskim govorom tudi ta dva zastopana z ozkima *ę* in *o*, tako da je tod *monoftongični vokalni sistem popolnoma prevladal*. Same monoftonge slišimo v Rakitovcu, Sočergi, Trebešah, Pomjanu, Krkavčah, Ravni, Novi vasi, Kortah in v njihovi okolici.

V teh krajih imamo po večini tri kvalitetne odtenke dolgega *e*-ja, in sicer ozki *e* za nekdanji *ê* (*svêla, mlêko, ynêzdo, snêx, narêisac, rêpa, dlêta* — Pomjan; *nadêjã, mêšac, kulêno, žalêzo, mêsto, sêmã, lêxã* — Krkavče; *smrêkwa, cêpoc, narêsoc, ynêzda* — Sočerga; *mêšoc, cêpoc,*

klěšće — Trebeše), dalje široki *e* za nosni *ę*, za *ě* in *è*, ki je po mojem mnenju nastal po monoftongizaciji glasovne skupine *iĕ*, katero govore za te glasove po sosednjem ozemlju, ki sem o njem govoril prej (*pĕtāk, narĕdu, srĕta, klĕla, ȳlĕdaš, lĕt, mĕt, dnĕwa, šĕs, sĕdan, rĕku, zĕle* — Pomjan; *žbĕla, ȳfĕra, papĕu, ucĕ, pĕs, pĕtāk, prĕdā* — Krkavče; *talĕta, pĕtok, trĕsen, sĕrcĕ, mĕt, lĕt* — Trebeše; *jĕtra, zĕla, prĕla, pĕro, žĕgon, učĕra* — Sočerga) ter končno izredno široki *ä* ali celo sprednji *ā* za sekundarno poudarjena *e* in *ə*, dalje za kratko akcentuirana *e* in *ə*, za posttonični *e* in končno tudi za kratko poudarjeni in posttonični *a* v zaprtem zlogu (*-āt* in *-at*). Vsi ti glasovi so v vseh navedenih pozicijah sovpadli v eni sami vokalni kvaliteti *ä/ā* (*sāstra, mātla, rāšato, nāsaš, čālo, zāmĵā, tāla, čāsān, žālōt; stāklo, sāmañ, u sāmñĕ, māgla, pāsa; ȳmāt, cvāk; gāt, brāt; sāršān, sārčā, licā, gen. slāmā* — Krkavče).

Najpresenetljivejši je vsekakor sovpad refleksov za etimološki *e* in *ə* v navedenih legah, saj spominja na podoben pojav v štajerskih govorih. Vendar je tam razumljiv, ker je tudi dolgi *ə* prešel v *e*, tu pa je dolgi *ə* seveda zastopan z *a* oziroma *ā*. Ta istrski sovpad mora biti mlad in ga je gotovo sprožila šele vokalna redukcija.

Govorica vasi *Rakitovec, Sočerga, Trebeše* in verjetno tudi *Movraža* ima tu kot še v nekaterih drugih stvareh drugačen razvoj in do sovpada teh vokalov ni prišlo.

Za sekundarno poudarjeni *e* imajo tod dolgi *ä/ā*, za polglasnik v enaki poziciji in pod nekdanjim kratkim akcentom pa dolgi ali kratki *a*, medtem ko je polglasnik v posttoničnem zaprtem zlogu zastopan celo s širokim *o*, ki ga slišimo še v Loparju, Marezigah, Truškah in okolici (*tāta, čālo, māne; stāza, pāpor, na tāšfe, dāĵĵia, dāška, māgla; zājoc, prāsoc, lōnoc, nerĕsoc, pātōk* — Rakitovec; *tāta, lāmeš, zāmĵia; sāmĵn, pāku, dānas, skādĵn, pāpār; tuārok, luānoc, zvīrok, mĕsoc, ōson, Nĕmoc, pĕtok, čĕdon, nōȳot* — Sočerga; *klāpat, pāta, dābeu; sāmĵn, dāĵĵia, skādĵn, pōpok, mravīnoc, opājok, ȳlāpoc, sĕdon* — Trebeše; *jārom, lōnoc, čĕpoc* — Lopar).

Glas *o* se je realiziral v teh krajih bodisi v treh odtenkih kot *ūo, ō* in *ā*, kar slišimo v Marezigah in okolici za *o* in *ò*, dalje za sekundarno poudarjeni *o* oziroma za *a*, bodisi v dveh kvalitetah kot ozki dolgi *o* za nosnik *o* in *ò* ter za sekundarno poudarjeni *o* in kot *ā* za nekdanji dolgi *a*. Na področju Pomjana, Krkavč, Ravni, Nove vasi in Kort pa je novo akutirani *o* prešel v dolgi *u* in sovpadel z refleksom za stari padajoči *o*,

medtem ko je v Sočergi in Trebešah padajoči in novo akutirani *o* dal ozki *o*, sekundarno poudarjeni *o* pa prešel v glasovno skupino *uā* (*gulōp*, *zōp*, *pōt*; *kōsa*, *rōsa*, *ōso*, *kōstañ*; *nūs*, *kūlo*, *mūs*, *ūku*; *kūža*, *ūjā*, *dūber*; *brāna*, *lāne*, *māša*, *drāga* — Krkavče; *wōs*, *stwōra*, *mōs*, *bōχ*, *prōsen*; *kōža*; *kuāsa*, *ruāsa*, *duābra*, *χuādu*, *nuāsu*, *pruāsu*, *kuāña*, *luānoc*, *uākno*, *punuāci*, *tuārok*, *puātok*, *uātrok* — Sočerga). Refleks *uā* za sekundarno poudarjeni *o* navezuje področje okrog Sočerge in Trebeš na dekanski govor in ga oddaljuje od pomjanskega.

Omenjene tri vasi imajo razen tega tudi to skupno potezo, da nekdanjega dolgega *u*-ja ne zastopa več en sam refleks, temveč slišimo zanj kar po dva ali celo tri izmed tu navedenih glasov: *y*, *u*, *a*, *uə*, medtem ko povsod drugod govore notranjski refleks *y* podobno kot tudi *u* za stari padajoči *o* (*nūs*, *rūχ*).

Za dolgi vokalični *l* slišimo v tem tretjem dialektičnem pasu povsod *u*, vendar se da dokazati, da se je razvil iz starejšega *ou* po asimilaciji, tako da gre tudi tu za slovenski in ne hrvaški razvoj.

Razen navedenih posebnosti je še več drugih razločkov med tem in prejšnjima dvema dialektičnima ozemljema. Navedel bi samo še nekatere: v tem pasu predtonični in posttonični *e* teži proti *ä/ā*; kratko poudarjeni vokali so se podaljšali in bili tako eliminirani; refleksa za kratko poudarjena *i* in *ū* sta tudi tod sovpadla (*et*), vendar sta drugačna kot tam; glas *g* se je tu večinoma ohranil, če pa je postal pripornik, je še blizu zaporniku; *l* je na več krajih prešel v *j* (Sočerga, Trebeše in Krkavče), medtem ko je drugod ohranjen kot *l*; v skupini *la* je tod srednji in ne velarni *l*; neznana je sekundarna palatalizacija velarov itd.

Skratka, za ta teritorij je značilnih toliko posebnih razvojev, da sta imela Malecki in za njim Ramovš popolnoma prav, ko sta mu pripisala poseben dialekt. Vendar je kot prejšnjima dvema nedvomno tudi *temu* osnova notranjščina, ki pa je poleg že opisanih beneško-slovenskih doživela tudi intenzivne vplive sosednjih hrvaških govorov. Nasledek tega je predvsem odprava kompliciranega notranjskega diftongičnega sistema kot tudi direkten prevzem nekaterih hrvaških razvojev (*a* za *ā*, deloma *u* za *y*, *g* za *γ* itd.). Temu činitelju je najbrž treba pripisati tudi odpravo rezultatov sekundarne palatalizacije velarov, čeprav so ti tudi sicer na umiku.

Preden končam, bi rad na kratko povzel osnovne ugotovitve svojega referata:

V Brkinih se govori notranjsko narečje, ne pa istrski brkinski dialekt s tako karakteristiko, kot jo je zanj navedel Ramovš, ki je podatke prevzel po Maleckega dekanskem govoru.

Nekdanja istrsko-kranjska deželna meja ni dialektična meja med notranjščino in Ramovševim brkinskim dialektom.

Posebna istrska govornica se začenja šele na črti *Trst—Markovščina—Rakitovec* ali še bolje, na črti *Trst—Slavnik—Rakitovec*.

Od te linije pa nekako do črte *Škocjan—Kubed* se govori govornica, ki je pretežno notranjska, vendar so v njej nastali tudi neki razvoji kot rezultat intenzivnega mešanja beneško-kraških in notranjskih pojavov (*ie* za *ê*, *ie* za *e*).

V *Kubedu*, *Gračišču*, *Hrastoljah*, *Dolu* in *Zazidu* se je ohranila glasovno čistejša oblika notranjščine kot severno od tod.

Na teritoriju južno od črte *Koper—Kubed—Zazid* se govori posebno narečje, ki mu je osnova sicer tudi notranjska, vendar so nanjo v glasovnem pogledu intenzivno vplivali sosednji hrvaški govori in deloma spremenili njeno prvotno obliko (odprava diftongov!).

Rakitovec, *Sočerga*, *Trebeše* in verjetno tudi *Movraž* se v nekaterih bistvenih potezah ločijo od prejšnje govornice, hkrati pa se tesneje navezujejo na *Kubed*, *Gračišče* in *Hrastovlje* in s tem na dekansko področje (*o' > uä*).

Vsi istrski slovenski govori so sprejeli v svoj besedni zaklad veliko število zelo starih izposojenk iz beneške romanščine.

R é s u m é

Dans son étude «Les parlers slovènes en Istrie et leur genèse» l'auteur arrive aux conclusions suivantes:

1. Dans les Brkini, on parle le dialecte de la Carniole-Intérieure.
2. Le parler particulier de l'Istrie ne commence qu'au delà de la ligne Trieste—Slavnik—Rakitovec.
3. Entre cette ligne et la ligne Škocjan—Kubed on parle un parler dont le caractère prédominant est celui du dialecte de la Carniole-Intérieure, bien que certaines de ses particularités soient le résultat d'un mélange des phénomènes appartenant au Karst enitiien avec ceux propres à la Carniole-Intérieure.
4. Au Kubed et dans quelques villages de ses environs se trouve conservée une forme du dialecte de la Carniole-Intérieure plus pure en ce qui concerne la phonétique.
5. Au sud de la ligne Koper—Kubed—Zazid on parle un parler qui a pour base le dialecte de la Carniole-Intérieure, mais qui a subi l'influence intense des parlers croates voisins.

Joka Žigon

PREŠERNOSLOVNE ŠTUDIJE*

3

ZIVLJENJSKO OZADJE IN PESEMSKE ZVEZE »ZGUBLJENE VERE«

V zadnjih sto letih se je o pesmi »Zgubljena vera« v literaturi nabralo dokaj različnih sodb, tako različnih, da sta si npr. ena najstarejših, Stritarjeva iz 1866., in ena najmlajših, Vidmarjeva iz 1954. leta, docela nasprotni glede vprašanja, ali je pesem jasna ali ne. Prvi je zapisal, da je »sama na sebi *popolnoma umljiva*«;¹ drugi, da »ostane v ‚Izgubljeni veri‘ usodni ‚pogled‘, ki mu [pesniku] vzame vero, *popolnoma nejasen*«. ² Če je s »pogledom« zares tako, s »pogledom«, ki motivira poanto pesmi, potem menda tudi pesem v celem ne more biti »popolnoma umljiva«. Da to tudi Stritarju samemu pravzaprav ni bila, kaže njegov pristavek, češ »Zgubljena vera« ima »to posebnost, da ji, ker je očitno osebna, razlagalec ne vé pravega mesta odkazati med drugimi njene vrste«. ³ Po drugi plati pa je tudi Vidmar vendarle povedal nekaj določenega o »usodnem pogledu«, da je namreč po tem motivu »Zgubljena vera« »spet nekakšna *ponovitev soneta ‚Odprlo bo nebo‘ in balade ‚Ribič‘*« ter da je »poglèd« v oni »podoben« pogledu v teh dveh pesmih. ⁴ Vidmar je torej o »pogledu« pravzaprav precèj ugotovil, in sicer nekako isto kot že Francè Kidrič dvajset let prej: ⁵ »en sam poglèd« v »Zgubljeni veri« je nejasen, dokler ga ne primerjamo [je »podoben«] s pogledom v omenjenem sonetu in baladi.

Ali pa to smemo storiti? Menim, da upravičeno samo tedaj, kadar tudi »poglèd« v »Zgubljeni veri« pripada istemu doživljaju, istemu spletu doživljajev kakor onadva. S tem pa pridemo v spor z dognanji, glede

* Glej Slavistična revija XII, 1959/60, 151—169.

¹ Pesmi Franceta Preširna ... 1866 (= PP 1866), 31.

² Dr. Francè Prešeren, 1954 (= P 1954), 44.

³ PP 1866, 31.

⁴ P 1954, 44—45; na drugačen način tudi Avgust Žigon — glej v nadaljevanju!

⁵ LZ XXXIV, 1934, 284.

katerih je naša novejša literarna zgodovina enotnega mnenja, z dognanji, da »Zgubljena vera« ni posvečena Juliji kot »Odprlo bo nebó...« in »Ribič«, marveč neki drugi deklici, in da je bila 1841. ali 1842. leta, ko naj bi bila pesem nastala,⁶ doba Primčeve za pesnika že daleč za časom.

Da se rešimo iz tega precepa, moramo ali zavreči zgornjo primerjavo ali pa ovreči navedena dognanja.

Rekli smo, da so to izsledki naše *novejše* literarne zgodovine. *Starejša* namreč ni bila istega mnenja; starejša, od Levstika in Stritarja pa vse do Avgusta Žigona, je bila prav tako enodušna glede tega vprašanja, seveda v drugem smislu. Problema »Julija ali kaka druga deklica« sploh poznala ni; zanjo je obstajala za Prešernovo pesem samo Julija in zato o tem, komu je »Zgubljena vera« namenjena, sploh razmišljala in razpravljala ni. Levstik je v svojih rokopisnih razlagah Prešerna samo pripomnil, da ima ta pesem tudi nekoliko tistega »grenkega pelina« za prevzetno deklico kot »Sila spomina« in da bi po njegovem mnenju v »Poezijah« 1847 morala stati prva pred drugo, ne pa obratno.⁷ Zanj je bilo torej samo po sebi razumljivo, da sta obe pesmi namenjeni isti osebi. Stritar pa v svojem uvodu iz 1866. leta sploh ničesar nima, kar bi nas tu zanimalo. O »Zgubljeni veri« izrečno v zvezi z Julijo je prva pisala menda šele *Ernestina Jelovškova*. Po njenem pripovedovanju je nekoč prebral poslovodja stare Primčevke, Andrej Mallner, Prešernovo verzificirano dramo zapuščene deklice, »Slovó Krištofbirtove Rez'ke svojemu ženinu Hofpauru«, pred obema Primčevkama, ki sta bili v zgodbo zapleteni in morda moralno sokrivi: »Primčeva gospa in hči sta molče poslušali — toda pesem ni naredila nobenega vtiska, kajti Hofpauer je vzel svojo Marijo..., Prešeren pa je izprevidel, da je njegova ‚Julija‘ brez srca.

„Le sveta, čista gloriija,
ki vera da jo, je prešla“.«⁸

To svojemu času in avtorici primerno naivno razlago o nastanku »Zgubljene vere« je povzel tudi *Fran Levce*, češ ko je Prešeren izvedel od Mallnerja, kako in kaj, »zloži ‚Izgubljeno vero‘ — slovo od Primčeve Julije«!⁹

⁶ Francè Kidrič, *Prešeren I* (= P I), 1936, VII.

⁷ Zbrano delo VI, 1956, 223—224.

⁸ Nemški spomini v Slovanski knjižnici, v prevodu in tisku šele 1903, Spomini na Prešerna (= Spomini...), 83—84.

⁹ Dunajski Zvon V, 1879, 55, po nemških spomilih Jelovškove.

Levčevo sodbo so pozneje drugi v jedru zgolj ponavljali, tako npr. *Edvard Samhaber*,¹⁰ *Anton Aškerc*,^{10a} *Ivan Prijatelj*,¹¹ *Ivan Grafenauer*¹² in, zadnji v tej vrsti, *August Žigon*.

Le-ta je zelo obširno razpravljal o naši pesmi. Kot Levcu mu je bila »neizprosno *slovó*... Juliji« in »*sklep* vse ‚Julijine‘ poezije, *sklep*, ki opeva — smrt Julijino za poeta«;¹³ »zadnja pesem in zadnja beseda vse Prešernove poezije — Juliji«. ¹⁴ Tu da se zopet prikaže, po dobrih sedmih letih, »nit, ki se je v Prešernovi poeziji kakor na presék utrgala tam pred ‚Krstom‘ [!], tam v tistem sonetu o strmi katastrofi Julijine dobe, v sonetu o nenadnem srečanju Julije ob ženinu njenem [»Odrplo bo nebó...«]; nit, ki se je poslej prav dotu [!] kar docela izgubila v Prešernovi pesmi... Povzame jo zdaj Prešeren v tem ‚slovesu‘ svojem«. In zakaj? Po Žigonu je Prešeren v začetku štiridesetih let zopet mislil na izdajo svojih »Pesem«, in ta »literarna ideja« naj bi bila »rodila umetniško tendenco, da bodi to zaokrožena, sama v sebi vsebinsko in formalno celotna zbirka«. Tedaj se je pesnikova »retrospektivna analiza... zavedla dejstva«, da v dotedanji njegovi poeziji »slovésa«, »tega konca, glej, ní! V življenju samem sicer ne, a pač pa je dotlej v poeziji Prešernovi bilo tisto najintimnejše dejstvo vsega razvoja poetovega, dejstvo Julijinega vpliva ostalo brez pravega organskega sklepa, ker je bila Prešernova pesem nekoč popustila Julijo kar tam sredi ceste, v drugih rokah: ob ženinu njenem. Prešernova poezija o Julijinem vplivu je dotlej zevala tu iz široke umetniške zevi; in vstala je umetniška ideja: dopolniti in skleniti do popolne celote, kar je ostalo nedokončano. In ‚Bog te obvari!‘ ter ‚Izgubljena véra‘ sta genialna realizacija te ideje«. ¹⁵

Po Žigonu je potemtakem »Zgubljena vera« nastala »ne iz spontanske kalí, ampak iz prav določenega spoznanja neke kompozicijske potrebe«, ¹⁶ ali drugače, za nastanek te pesmi ni bilo drugega vzroka kot to, da je Prešeren nekoč (»ob ženinu«) pozabil Juliji reči svoj pesniški »adijo«, na kar se je pa 1842. leta vendarle spomnil — itd.

¹⁰ Preširenklänge 1888, 29.

^{10a} Prešernove Poezije 1902, Uvod XX.

¹¹ Drama Prešernovega duševnega življenja (= Drama ...) 1905, separat 19.

¹² ZNSS I, 1909, 110; KZSS I, 1917, 144, in 1920², 153.

¹³ Francè Prešeren, poet in umetnik (= P I) 1925, 128.

¹⁴ P I, 136.

¹⁵ P I, 128—129.

¹⁶ P I, 137.

Kakor smo videli, se je Levec glede naše pesmi 1879. leta strinjal z mnenjem Ernestine Jelovškove. Res je, da mu je bila tedaj že znana Podbojeva družina in Prešernovo razmerje do nje v začetku štiridesetih let, posebno še do ene izmed dveh tedaj še neporočenih hčerk, ker se je vsaj že v začetku 1875. leta seznanil s tedaj še živečo tretjo hčerko Betty, poročeno Koglovo. Ta je aprila istega leta napisala nekaj svojih spominov na Prešerna, ki jih je potem Levec priobčil v slovenskem prevodu.¹⁷ Toda Koglova naše pesmi ni omenila in zato je Levec glede nje lahko še vedno ostal pri svoji stari sodbi. Proti koncu stoletja pa to ni bilo več mogoče. Franc Drenik, zet Antonije Podboj-Večeve, mu je namreč v pismu z dne 15. aprila 1897 med drugim sporočil tudi, da »Izgubljena vera« meri na Molinijevko, ki je baje prestopila k evangelski veri.¹⁸ Z Molinijevko je menil Podbojevo Jerico.

Vprašanje, kateri deklici je naša pesem namenjena, se je s tem zapletlo. Toda Levec Drenikovih spominov iz neznanih vzrokov ni nikdar objavil; ostali so dolga desetletja v njegovi mapi. Šele Franc Kidrič je 1935. leta na podlagi omenjenih dokumentov in drugih virov opisal do tedaj neznano zgodbo iz Prešernovega življenja, zgodbo njegove zadnje, brezupne ljubezni.¹⁹ Zavrnil je sicer Drenikovo sporočilo, da bi bila »Molinijevka«, Jerica Podbojeva, menjala konfesijo, in popravil še nekatere njegove zgrešene trditve, sprejel pa podatek glede »Zgubljene vere« in na tej osnovi zavrnil tradicionalno sodbo, da je pesem slovo od Julije. Kako nenavadno je vse to bilo, kaže najbolje okoliščina, da je Kidrič sam še leto dni prej pisal o »Zgubljeni veri« v smislu naše starejše literarne zgodovine.²⁰

Za novo adresiranje pesmi je na videz pričala tudi okoliščina, da je bila »Zgubljena vera« natisnjena prvič šele 13. junija 1842,²¹ torej prav v času Prešernovega »zadnjega vala«, ko je nastalo in bilo prvič natisnjenih še nekaj njegovih pesmi, za katere je, tudi po pripovedih Koglove in Drenika, vedel, da so izraz ljubezni do »poslednje Lavre«, tako »Ukazi«, »K slovesu«, zlasti pa menda še to, da je zadnja, »K slovesu«, pesem, ki jo naslov sam deklarira za slovo, izšla že 31. marca 1842, torej

¹⁷ NUK, ms. 456, št. 4; SN VIII, 92, 24. aprila 1875.

¹⁸ NUK, ms. št. 456, št. 15; LZ LV, 1935, 312.

¹⁹ Poslednja Prešernova Lavra; LZ LV, 1935, 311—16.

²⁰ LZ LIV, 1934, 284.

²¹ Carniolia V, št. 13.

več mesecev pred »Zgubljeno vero«. ²² Enako je, mutata puella, glede teh dveh pesmi sodil že Žigon: »1842: Leto objave — slovesa od ženske...«. ²³

Končno je bilo še nekaj, kar se je Kidriču zdelo, da podpira njegovo tezo: »Medtem ko je značilna oblika Prešernovih izpovedi Juliji sonet, se izpoveduje pesnik Metkini hčeri le v obliki *teksta za petje*«. ²⁴

Iz vseh teh razlogov je zdaj, 1955. leta, našo pesem uvrstil v niz tistih pesmi, ki pripadajo »časom prvih ugotovitev, da se Metkina hči ozira po drugem...: Prošnja, Vso srečo ti želim«, in tistih, »s katerimi se je poslavljaj od ženske [poslednje Lavre] in ljubezni: K slovesu, *Izgubljena vera*, Ukazi, Sila spomina, Mornar, Neiztrohnjeno srcé«. ²⁵

Od tedaj pa so vsi naši literarni zgodovinarji, kakor že rečeno, v sodbi, kateri ljubezni pripada »Zgubljena vera«, istega mnenja. Leto 1935 je potemtakem glede vprašanja, kako in kam življenjsko zasidrati »Zgubljeno vero«, prelomnica. Edinole *Anton Slodnjak* je spočetka še omahoval, češ »mogoče, da je ta pesem zadnji spomin nanjo [na Julijo] in slovo od nje — mogoče da je posvečena Podbojevi Jerici« ²⁶ ali da »o tej prekrasni pesmi ne moremo reči določno, ali velja Juliji ali Jerici. Posvečena je obema in vsem tistim dekletom, od katerih je pesnik pričakoval razumevanja in zvestobe«. ²⁷ Končno pa je le opustil svoje pomisleke in se pridružil splošni sodbi, trdeč, da sta razplet ljubezni med Prešernom in Jerico »povzročili razočaranje in nevera v dekletovo zvestobo (prim. pesem *Izgubljena vera*). Nezaupljivemu pesniku je bil preveč 'en sam pogled', s katerim je dekle pozdravilo v njegovi pričujočnosti mladega Davida Molina..., ki se je začel potezati za njeno roko, ali morebiti katerega drugega moškega iz stalne družbe v Peklu... Zdaj se mu je šele v bridkem razočaranju razvezal pesniški jezik in pisal ter priobčeval je nove pesmi: Bog te obar' = K slovesu (IB 1842, 31. marca in Carn. 1842, 8. apr.), *Zgubljena vera* (izvirnik in nemški prevod v Carn. 1842, 13. jun.), Prošnja, Vso srečo ti želim, Ukazi in dr.« ²⁸

²² Ill. Blatt, št. 15, v slovenščini, Carniolia IV, št. 98, 8. aprila 1842, pa v slovenščini in nemščini; F. Hermann v. Hermannsthal je tu prvotni naslov »Bog te obar!« prevedel s »Zum Abschied«, kar je pozneje sprejel tudi Prešeren.

²³ Komentar k Prešernovim Poezijam. Kronološki pregled... 1922 (= P V), str. 52.

²⁴ LZ LV, 1955, 316.

²⁵ LZ LV, 1955, 316.

²⁶ Poezije doktorja Francéta Prešérna, 1946 (= PP 1946), 58.

²⁷ Poezije doktorja Francéta Prešérna, 1951 (= PP 1951), 203—204; v uvodu XXIX do XXX že drugače!

²⁸ SBL II, 1952, 550.

Enako so med te pesmi uvrstili »Zgubljeno vero« tudi *Alfonz Gspan* in *Mirko Rupel*,²⁹ *Stanko Janež*³⁰ in *Lino Legiša*, le-ta z zamišljeno pripombo, da stoji »malo zase« od drugih.³¹

Na poseben način pa je v zadnjih letih med druge pesnikove verze našo pesem uvrstil in jo opredelil *Josip Vidmar*. Zanj so v zadnjem Prešernovem ljubezenskem, Podbojkini hčerki posvečenem ciklu »bistveno nove... pesmi, katere bi označil kot pesmi slovesa, ločitve, spomina. Ta življenjski položaj je v Prešernovi erotiki nov; v zvezi z Julijo je bil tako rekoč nemogoč. Od nje se ni nikdar poslavljal ali ločeval, v zvezi z njo je mogel samo resignirano tožiti, tu pa gre za razhod, za ločitev. Pesmi tega doživljaja so tri: »K slovesu«, »Zgubljena vera« in »Sila spomina«.³² Podobno je v posebno, toda Juliji namenjeno skupino »Peta doba: *Slovó*...« te pesmi združil in jih v tem smislu komentiral že Avgust Žigon.³³

Tako si glede življenjskega ozadja »Zgubljene vere« dandanes stoji nasproti dvoje mnenj. S tem pa je pravzaprav implicite že izrečena sodba, da mlajše ni ovrglo starejšega, da mlajše zato ni dovolj prepričljivo, pa tudi obratno; sodba, ki jo je treba podpreti.

Na kakšne opore se naslanja novejše, Kidričevo?

Najprej na tradicijo, na Drenika. Glede njega je treba najprej povedati, da ni posebno zanesljiv traditor; zlasti imena oseb rad zamenjuje.³⁴ Njegovo sporočilo pravzaprav tudi nič drugega ne pove, kakor da v Podbojevi družini in med sorodniki-potomci naše pesmi niso razumeli. Zato so »vero« tolmačili naivno, v osnovnem pomenu »religija«, ki da jo je baje Jerica menjala, in zato da pesem »meri« nanjo, ker pač nihče drug v tem krogu takega »greha« storil ni.³⁵

Drugi razlog bi bilo leto prvega natiska pesmi. To pa ne pomeni prav ničesar, zlasti ne pri Prešernu, ki je, kakor je dovolj znano, tudi pet in še več let zadrževal posamezne pesmi pred natiskom.

²⁹ Prešernov album, 1950 (= PA 1950), 309, 311.

³⁰ Pregled zgodovine jugoslovanskih književnosti I, 1953, 160.

³¹ Zgodovina slovenskega slovstva II, 1959, 121.

³² P 1954, 44.

³³ Prešernova čitanka (= P IV), 1922, 93; P I, 128, 129—130.

³⁴ Prim. zadevne že omenjene Kidričeve popravke v LZ LV, 1935, 312.

³⁵ Takó je razumel »vero« tudi Umberto Urbani v prevodu soneta »O Vrba...«: la fede di mia madre; gl. Silva Trdina, Besedna umetnost II, 1958, 307.

Tretji: »značilna oblika« Julijinih pesmi da je sonet, Podbojevi pa se pesnik izpoveduje »le v obliki teksta za petje«. »Značilna« — gotovo, ne pa *edina!* Pomisliti je treba samo na »Prekop« pa na »Ribiča«; in »Kam?« prav gotovo tudi vabi komponista.

In še zadnji: Vidmarjeva skupina treh pesmi (»K slovesu«, »Zgubljena vera«, »Sila spomina«), ki da pomeni v Prešernovi poeziji motivično nekaj *bistveno novega*, slovo, ločitev, spomin, česar prej, pred 1842. letom, pri njem ne najdemo. Vidmar izhaja v svojem eseju od postavke, da je »literarna zgodovina opravila svoj posel«,³⁶ to se pravi, da je dokončno utrdila kronologijo Prešernovih pesmi in jih pravilno postavila v njih življenjski okvir. Ko pa smo to opravilo glede na »Zgubljeno vero« pravkar na kratko pregledali, smo uvideli, da so razlogi, ki govore za Kidričevo novo adresiranje naše pesmi, nezadostni in nepričljivi.

Kaj pa starejše mnenje?

Tudi tu stoji na prvem mestu tradicija, ali natančneje, literarna fama, ki pa govori seveda drugače kot podbojevska, kar že samo po sebi kliče k previdnosti. Na taki negotovi osnovi so potem Levec in drugi prisojali »Zgubljeno vero« Julijinemu ciklu. Toda fama kljub pregovoru ni vedno »božji glas«; Ernestinina pripoved o vzniku naše pesmi se je že Kidriču zdela »povsem neverjetna«.³⁷

Drugi in zadnji razlog: Žigonova arhitektonsko-kompozicijska nujnost za nastanek pesmi »K slovesu« in »Zgubljena vera«, med kateri da je Prešeren pozneje, 1843. leta, »vložil« še »prehod«, »Silo spomina«, in tako da je nastal »po čisto umetniški poti... trospev« Juliji »za slovó«.³⁸ Danes vemo po Kidričevih raziskavah za gotovo, da prva in tretja nimata korenin v doživljaju »Julija«. Žigonovega »trospeva« Juliji v slovo torej ni; mogoče pa je potem tudi, da niti »Zgubljena vera« ni tako »slovó«.

Momenti, ki bi govorili za starejše mnenje, so potemtakem še šibkejši od tistih za novejše, oziroma jih pravzaprav sploh ni.

Po vsem tem pa moramo začudeni reči, da glede »Zgubljene vere« do zdaj pravzaprav še nismo prišli nič dlje kot Stritar 1866. leta: ne vemo ji pravega mesta odkazati...

Tako brezupna pa zadeva menda le ne more biti. Poskusiti je pač treba še enkrat najti zadovoljivo rešitev.

³⁶ P 1954. 7.

³⁷ LZ LIV, 1954, 284.

³⁸ P I, 128, 129—130.

Žigonovega »trošpeva« Juliji v slovo ni, smo ugotovili pravkar, ker dve pesmi te dozdevne skupine, »K slovesu« in »Sila spomina«, gotovo ne pojeta o Juliji, marveč o eni izmed mladih Podbojevih deklic. Vidmar jih zato imenuje »pesmi slovesa« od nje. Dejansko pa moramo enako oznamenovati še druge pesmi iz zadnjega Prešernovega ljubezenskega venca, tako »Ukaze«, ki se celo končujejo s poslovilnimi besedami »Bog te obari!«, torej z istimi, ki so bile prvotno naslov pesmi »K slovesu«,³⁹ in »Mornarja«. Imeli bi potemtakem štiri, ne samo dve. Kakšno pa je to slovo v prvi tu naštetih pesmi? Resignirano, otožno, toda prijazno: »žal besede v ustih ni, žale misli v srcu ni«. Enako je tisto v »Ukazih«: višjega varstva želi pesnik deklici. In »Mornar« tudi podobno: »Bódi zdrava, sto tebi sreč želim!«

Vse drugačno pa je »slovó« »Zgubljene vere«: »Do *krutosti* trda vsebina. Takó ni iztrgal in odslovil iz svojega življenja zlepa kdo v svoji poeziji ter z dostojanstvom takó silno *ponižal* tja globoko doli pod svojo pot kdo svojega — ‚ideala‘. Zbogom, — hči zemlje! Zavrgla si ti — Misterij, in Misterij — je *zavrgel* zdaj tu tebe«, ga je označil že Avgust Žigon.⁴⁰

»Zgubljena vera« je zares prava diskriminacija nekoč ljubljene deklice in ostro nasprotje blagemu, odpuščajočemu tonu v zgornjih treh pesmih.

»Zgubljena vera« po svoji miselni strogosti in čustveni hladnosti nikakor ne gre v okvir pesmi, s katerimi se je Prešeren v letih 1842, 1843 poslavljaj od Podbojeve; »Zgubljena vera« stoji gotovo »malo zase«, kakor je zapisal že Lino Legiša.⁴¹

Ko je konec januarja 1837. leta prišel v Ljubljano iz Galicije pregnani Emil Korytko, sta se s Prešernom brž seznanila, postala prijatelja in se vzajemno učila slovenščine oziroma poljščine. Prešeren je hitro napredoval in že konec februarja s Poljakovo pomočjo prevedel Mickiewiczev sonet »Resignacija« v nemščino ter ga dal v začetku marca natisniti v ljubljanskem literarno-zabavnem tedniku.⁴² Že dolgo je splošno mnenje, da je Prešeren sonet ponemčil zato, ker je bil po vsebini tako blizu disonancam, ki so tedaj trgale njegovo dušo. Po Ivanu Prijatelju je takrat stopal iz krize, iz obupa, v katerega je tonil zaradi izgube

³⁹ Ill. Blatt 51. marca 1842, št. 15, in Carniolia IV, št. 98, 8. aprila 1842.

⁴⁰ P I, 136; na str. 128 je pa to slovó »mirno, prijazno«!

⁴¹ ZSS II, 1959, 121.

⁴² Ill. Blatt 4. marca 1837, št. 9.

Julije, »v drugo fazo, in sicer v ono resignacijo, v kateri najde zdravi, z vsemi nitkami na življenju viseči Slovan neko novo eksistenco«, v resignacijo, sorodno tisti, ki jo izraža Mickiewiczev sonet.⁴³ Podobno je sodil Francè Kidrič, da je namreč pesem »naravnost odgovarjala pesnikovemu razpoloženju spomladi 1837, ko je njegova ljubezen do Julije umirala, a njegovo srce postajalo prazno«,⁴⁴ oziroma da se »tako čudovito sklada z njegovim nastrojem v času, ko je morda prvič čutil, da bi mogla umreti tudi njegova velika ljubezen«. ⁴⁵ Tudi sicer beremo v literaturi isto, čeprav z drugimi besedami: pesnikova vdanost v usodo je bila »blizu« Mickiewiczevi (Legiša);⁴⁶ sonet je govoril »kakor iz njegove duše« (Vidmar)⁴⁷ in podobno.

Občutje »Resignacije« pa ni bilo Prešernovemu samo blizu; pesem ga je tako prevzela, da mu je bila nekaj časa nenehno pričujoča, delujoča z nekaterimi svojimi mislimi in predstavami ter s svojo motiviko tvorno na njegovo pesniško fantazijo, imaginacijo in izražanje.

V nizu pesmi lahko to opazimo.

Že Matija Murko je opozoril na to, da so misli gesla »Poezija«, »Sem dolgo upal...«, iz Mickiewicza,⁴⁸ Vidmar pa, da pesmica »po glavnem motivu nekoliko spominja na prvo kitico poljskega soneta«. ^{48a} Paralele in konkordance se dajo nadalje nakazati za »Ribiča«, npr.: »Sieht er mit kecker Stirn ein lüstern Aug' ihn messen« — »morske dekleta nagé... bi drugi se ne ogibal nas«; »Er flieht der Göttin Bahn« — (ribič) »nič več se na zvezdo ne ozrè«; »Die Göttin: die Ird'sche« — »visoko na nebi zvezda«: »do pasa morske dekleta nagé«; »lässt er jede Hoffnung fahren« — »obup mu zaliva srcé zvestó« itd.

Zlasti vidne in jasne pa so take in drugačne zveze med prevodom »Resignacije« in »Zgubljeno vero«.

Tu imamo najprej primero »Sein Herz gleicht einem Tempel aus vergang'nen Jahren« — »srcé je moje biló oltar«; Prešeren je Poljakov klasicistični »tempel« samo zamenjal z domačim baročnim in prav zato za Slovence veliko bolj nazornim »oltarjem«. Tu je nadalje zopet tista

⁴³ Drama Prešernovega duševnega življenja, 1905, separat 22.

⁴⁴ LZ LIV, 1934, 686.

⁴⁵ P II, 1938, 366—67.

⁴⁶ ZSS II, 1959, 116.

⁴⁷ P 1954, 32.

⁴⁸ Misli k Prešernovemu življenjepisu, LZ XXI, 1901, 131; primerjaj tudi Kidrič, P II, 1936, 378 in op.

^{48a} P 1954, 40.

neusmiljena antiteza kot v »Ribiču«: »einem Tempel... , wo nicht thronen die *Gottheit* will, und *Sterbliche* nicht dürfen wohnen« — »pred *bogstvo* ti, zdaj — lepa stvar«. Nikjer v vsej dotedanji Prešernovi poeziji ni govora o srcu-oltarju in o ženi-bogstvu; na te izraze naletimo šele prvič in tudi zadnjič v naši pesmi, ki je gotovo mlajša od prevoda »Resignacije«. »Zgubljena vera« potemtakem nedvomno očituje črte, ki jih moramo oznamenovati kot reminiscence ali odmeve na poljski sonet. In ker se take črte sicer pokažejo v Prešernovih verzih *samo* v bližini prevoda omenjenega soneta, v letih 1837, 1838, v »Ribiču« in v geslu »Sem dolgo upal...«, je verjetno, da je tudi »Zgubljena vera« vsaj po spočetju, po zarodku nekako iz istega časa, ne pa šele iz 1842. leta, čeprav je treba priznati, da bi bilo samo po sebi tudi to mogoče.

Prešernovo razmerje do dveh mlajših Podbojevih deklic je bilo, kakor vemo iz pripovedovanja Betke Koglove, docela domače.⁴⁹ Bili sta to tisti tip preproste in prijazne gostilničarjeve hčerke, ki ga poznamo iz Kersnikove malomeščanske idile. Prešeren jih je, po istem viru, tudi rad prijemal za gole roke. Še sam pravi v pesmi »Ukazi«, da mu je ljubljena deklica ukazala, da se ne sme njenih »belih rok dotaknít'«, to se pravi, da se jih ne sme *več* »dotaknít'«. »Roke« so seveda le pars pro toto, kajti in votu je bilo vse več:

... kak bi bil
jest srečin, ak ovil
krog pasa bi roké,
te stisnil na sercé...

Deklica v »Zgubljeni veri« pa mu je bila nekoč »*bogstvo*«, ki ga je obdajala »sveta, čista gloriija«; tako »*bogstvo*« pa je tabu, nedotakljivo v mislih in željah, kaj šele v dejanju. Deklico naše pesmi je potemtakem Prešeren častil zopet kot tisto Dunajčanko iz 1821/1822. leta, ki jo je imel po njegovih besedah za Madono, to je za nekaj svetega.⁵⁰ Pri Podbojevih pa je bilo, kakor smo videli, precēj drugače.

V »Zgubljeni veri« pesnik tudi približno nakaže, koliko časa je minilo med »pred«, ko mu je bila deklica »*bogstvo*«, in »zdaj«, ko je samo še »lepa stvar«:

Otèmnil ni ga časa beg,
nič manj ni bel pers tvojih sneg.

⁴⁹ NUK, ms. 456, št. 4; SN VIII, 92, 24. aprila 1875.

⁵⁰ Jelovškova, Spomini na Prešerna, 1903, 12.

Za ljubezen Podbojeve deklice se je Prešeren začel potegovati po sodbi literarne zgodovine nekje v letu 1840 ali celo v začetku 1841.⁵¹ Najbrž smemo reči, da šele po maju 1840, ko mu je umrl prvi otrok in je bil zopet glede na Ano manj vezan. Končalo pa se je njegovo snubljenje vsaj že marca 1842, pred 31. istega meseca, ko je dal natisniti »K slovesu«. ⁵² Ker moramo suponirati nekaj tednov za oblikovanje te pesmi, lahko pomaknemo nje življenjsko ozadje tja v začetek 1842. leta ali celo v konec prejšnjega. Časovni razmak med začetkom in koncem tega Prešernovega zanimanja bi bil potemtakem dokaj majhen, dobro leto, kvečjemu poldrugo. Eno ali poldrugo leto pa pač ni »časa beg«; to mora biti dokaj več, nekaj podobnega kot na primer »več let« v »Ribiču«.

Po vsem tem pa menim, da lahko sodbo o tem, *komu* je namenjena »Zgubljena vera«, formuliramo že precej določno: zaradi velike razlike v tonu in načinu razhajanja med pesnikom in deklico v pesmih, ki so gotovo posvečene Podbojevi, in v »Zgubljeni veri«; zaradi motivične zveze le-te pesmi s prevodom »Resignation« in potemtakem verjetne genske bližine obeh; zaradi značaja Prešernovega razmerja do Podbojeve deklice, ki nikakor ni bilo razmerje do »bogstva«, in zaradi »časa bega«, let, ki jih zadnji pesnikovi ljubezni ne moremo prisoditi, je *skoraj gotovo*, da »Zgubljena vera« s Podbojevo nima nobene zveze.

Ugotovljeno je bilo zgoraj, da primer »srcé-oltar« in »žena-bogstvo« ne najdemo nikjer v Prešernovi poeziji niti pred »Zgubljeno vero« niti pozneje. Nahajamo pa v le-tej pesmi nekatere misli, predstave in izraze, ki jih pesnik v verzih, posvečenih Podbojevi, nikdar ne uporablja, pač pa večkrat v pesmih Julijinega cikla. Pomudimo se samo pri enem primeru: »sveta, čista glorijska« (»Zgubljena vera«) — »ljubezen čista« (peti sonet »Sonetnega venca«); »čiste želje, čisti ogenj« (»Ribič«); »unstranska glorijska« (»Marsk'teri romar...«); »svit glorijske« (»Odprlo bo nebó...«); nadalje še nemški: »der heil'ge Glorienschein« (»Der verlor'ne Glaube«);

»doch seh' ich sie an mir vorüber schweben,
sie, die in stiller Glorie scheint wie keine,
nicht wag' ich meinen Blick empor zu heben.«

(»Wie brünstig...«)

»Sie«^{52a} — *Julija!* »Bogstvo«, ki si ga pesnik niti pogledati ne upa!

⁵¹ Kidrič, LZ LIV, 1954, 313, 314; Slodnjak, PP 1951, XXIX, in SBL II, 549–550.

⁵² Kidrič, l. c.; Slodnjak, l. c.

^{52a} Besedico je podčrtal Prešeren sam!

Nobenega dvoma ne more biti več o tem, kdo je tista deklica, ki jo je nekoč obdajala »sveta, čista gloriija«, deklica, ki je bila nekoč »bogstvo«, a je zdaj, v »Zgubljeni veri«, samo še »lepa stvar«.

Prvo vprašanje ob naši pesmi, vprašanje, v katero območje Prešernovega življenja in snovanja jo je treba uvrstiti, bi bilo s tem, mislim da dokončno rešeno; odkazali smo ji pravo mesto: »Zgubljena vera« spada v isti Prešernov ciklus kot sonet »Odrplo bo nebó...« in balada »Ribič«, v *Julijinega*. Ovrgli smo potemtakem zadevno nasprotno sodbo naše novejšje literarne zgodovine in zdaj smemo upravičeno primerjati tudi »pogled« v naštetih treh pesmih, o čemer smo v začetku tega sestavka še dvomili.

Pričakovali bi zato, da je s tem »pogléd« v »Zgubljeni veri« postal docela jasen, ker je »podoben« ali mogoče celo enak ostalima dvema. Toda nejasnosti še ni konec: za čigav pogled pa pravzaprav gre? Na videz nepotrebno vprašanje, v resnici pa upravičeno, ker sta mogoča in v literaturi tudi že dana dva različna odgovora. Avgust Žigon na primer je menil, da gre za *Prešernov* pogled na Julijo v določeni situaciji: »Ko strela iz jasnega stré nenadno srečanje z realno Julijo, z Julijo ob ženinu njenem [sonet »Odrplo bo nebó...«], — njeno moč do poeta. En sam pogled [pesnikov na Julijo ob ženinu], — vsa »svéta, čista glórija, ki véra dá jo, je prešla.«⁵³ Drugače zopet Slodnjak. V sonetu »Odrplo bo nebó...« naj bi bil Prešernu dušo »do kraja razoral nasmeh njenih, od ljubezni razsvetljenih oči, s katerim je hitela ženinu naproti«, medtem ko je njega »merila po izidu Sonetnega venca z mrzlim pogledom,«⁵⁴ oziroma »njena sreča, sijoča ji iz nasmejanih oči«, naj bi ga bila »spomnila, s kakim pogledom je merila njega.«⁵⁵ Isto naj bi bilo z »Zgubljeno vero«: »nezaupljivemu pesniku je bil preveč, en sam pogled, s katerim je dekle pozdravilo v njegovi pričujočnosti mladega Davida Molina... ali morebiti katerega drugega moškega iz stalne družbe v Peklu.«⁵⁶ Slodnjak ima torej v nasprotju z Žigonom v mislih vedno *dekletov* pogled na ljubega.

Mislim pa, da je zadeva s »pogledom« v resnici drugačna in bolj preprosta. Ne gre namreč za opisani »ali — ali«, marveč za nekaj drugega.

⁵³ P I, 72.

⁵⁴ PP 1946, 256.

⁵⁵ PP 1951, 267.

⁵⁶ SBL II, 1952, 550.

Razen v sonetu »Odprlo bo nebó...« in v »Zgubljeni veri« rabi Prešeren besedo »pogled« seveda še večkrat. Vzemimo le dva primera iz »Krsta pri Savici«!

Prvi je iz 9. stance:

O blagor, blagor, Čertomír! ti vneta
je deklica od tvojiga *pogleda*...

Drugi pa iz tiste znamenite 49. kitice, ko »mavrica na blede Bogomilo lepote svoje čisti sij izlije«:

De ni nebó nad njim se odklenflo,
de je na sveti, komej si verjame,
tak Čertomíra ta *poglèd* prevzame.

Črtomira seveda ne prevzame *njegov* pogled, ta fiziološki proces, marveč to, kar ta proces njegovi zaznavi posreduje, »poglèd«, ki se nudi njegovemu »pogledu«; »poglèd« ima torej dva pomena: aspectus, le regard, der Blick, in spectaculum, le spectacle, der Anblick, to, čemur danes navadno pravimo z novinko »prizor«, npr.: »Strašen prizòr (= pogled)!«⁵⁷

Beseda »poglèd« ima v 9. kitici prvi pomen, v 49. pa drugega.

Neki »poglèd« pa silovito prevzame tudi Prešerna, v sonetu »Odprlo bo nebó...« namreč, samo da pesnik ni zamaknjen kot Črtomir, marveč pahnjen »v obupa brezne«:

Očí nje od ljubezni razsvetljène
smejale so se zvoljen'mu naproti,
bil priča sim nju sreče nezrečène;

Mi pred očmí je v nàr temnejšim koti
poglèd ta...

Pesnik je bil priča, je *videl* njuno srečo, in ta »poglèd = prizòr« mu noče izpred oči...

Enak pomen ima naša beseda tudi v kvartetah tega soneta: pogubljeni bodo po sodnem dnevu *videli* »vso srečo« izvoljenih, in ta »po-

⁵⁷ Pleteršnik, s. v. »poglèd« drugega pomena nima, pač pa pozna »prizòr« — der Anblick kot novoknjiževno besedo.

glèd = prizòr« jih bo ustrašil bolj kot vsi strahovi iz pekla; zaradi njega ne bodo našli miru na vekov veke.

Pravilnost takega tolmačenja naše besede potrjuje tudi Prešernov nemški prevod soneta »Odrplo bo nebó...«, kjer stoji za »pogled« oba-krat »der Anblick«.

V sonetu »Odrplo bo nebó...« potemtakem ne gre za *Prešernov* pogled na Julijo, še manj pa za *dekletov* pogled na ljubega, marveč za »pogled = prizor«, ki se nenadoma razgrne pred pesnikovim »pogledom = očesom«.

Isto pa velja tudi še za en tak »pogled«, ki ga nahajamo v baladi »Ribič«:

Nocoj bi drugi odperl oči,
bi vidil [prizor], kak blizo strelca stoji
lepota, ki zanjo sercé ti gorí.

Po vsem, kar smo že do zdaj ugotovili, je, mislim, brez pomisleka jasno, da je ta »pogled = prizor« enak enemu v zgornjem sonetu. Ni potemtakem ta »pogled« onemu samo »podoben«, niti ne gre v baladi za nekakšno »ponovitev« takega motiva v Vidmarjevem smislu,⁵⁸ marveč le za nov izraz, za novo pesniško formulacijo istega doživljaja, ki je pesnika tako pretresel. In ker zdaj vemo, da je »Zgubljena vera« posvečena Juliji, moramo tudi za »en sam poglèd« te pesmi, ki izoliran »ostane popolnoma nejasen«, reči, da tudi le-ta onima pogledoma v sonetu »Odrplo bo nebó...« in v baladi »Ribič« ni samo podoben, ampak da je z njima *identičen*.

Prav tako je tudi neposredni nasledek »pogledov« v prvih dveh pesmih isti: »obupa brezni«, oziroma »obup mu zaliva sréc«; nasledek v »Zgubljeni veri« pa je drugačen, o čemer več drugič.

Zaradi »enega samega pogleda = prizora« je Prešeren izgubil »vero«. Vero v kaj? Katero vero?

Marsikdo gotovo poreče, da je to vendar jasno »samo po sebi«, češ vero, da je oboževanka »ideal ženstva« (Ivan Grafenauer),⁵⁹ inkarnacija popolnosti ali vsaj ženske popolnosti, ali tudi vero, da je »poetiški ideal« (Josip Stritar),⁶⁰ »pesniški ideal« (Anton Aškerc),⁶¹ da je »višnji ideal«,

⁵⁸ P 1954, 44–45.

⁵⁹ KZSS I, 1917, 144; 1920², 153.

⁶⁰ PP 1866, 26.

⁶¹ Prešernove Poezije, Uvod XX.

realizacija »najvišje Lepote«, (Ivan Prijatelj),⁶² kar je zgolj estetska varianta prvega odgovora.

Taka in podobna mnenja se mi zde ali prelagodna ali prenapeta in največkrat tudi niso kaj več kot zgolj besede. Prav tako se ni mogoče zadovoljiti s trditvami Ernestine Jelovškove in drugih, da je izgubil »vero v ženo«, vero v žensko zvestobo in podobno,⁶³ ker so presplošne in ker pri Juliji o razmerju zvestoba — nezvestoba do pesnika sploh ni mogoče govoriti. Formulacija Petra Pajka o izgubljeni veri »v možnost realizacije *večno ženskega* na svetu«⁶⁴ pa je zame, ne morem si pomagati, nerazumljiva. Nič dosti boljše mi ni z Žigonovo vero v Ifigenijo, ki »pomagaj tisti veliki potrebi najgloblje subjektivnosti! Ne vnanji fakt [deklica] kot tak zase ter njegova objektivna kakóvost; tudi ne tisti problem...: razmerje moškega do ženske ali narobe...; ampak lastni notranji problem ter njegova razřešitev v smislu ‚zdravja svoje duše‘, ‚sréce na zemlji‘«!⁶⁵ Julija — Ifigenija naj bi pesniku omogočila »tisto lajšo pot do ‚centralnih‘ stikov [to se pravi: pot do Boga], pot ljubezni, ki jo je poet iskal ob njej...«⁶⁶ Ni pa to, celo po besedah Žigona, prav nič kar tako samo po sebi umljivega, kajti Prešeren da je »mistik« in taka »pot ljubezni« — »misterij«.⁶⁷

Osnovno misel te težke filozofije srečamo v bolj preprosti formulaciji tudi pri Slodnjaku: Iz globin svojega obupa se je Prešeren zatekel k Juliji kot Orest k sestri Ifigeniji, ki »mu je odvzela prekletstvo obupa in ga ozdravljenega vrnila v življenje. Isto srečo je pričakoval pesnik tudi od Julije.«⁶⁸

Od kod Žigonu Ifigenija?

Najbrž je tako tolmačil Prešernove verze iz soneta »Ur tèmnih...«:

Ko v veži je Orêst Dijane mile
zadóbil spet bil zdravje duše svoje,
tak bi bilé se od ljubezni tvoje
vmirle persi, lica se zjasnile.

⁶² Drama Prešernovega duševnega življenja, separat 18—19; Duševni profili... 1935, 121—122.

⁶³ Spomini... 1903, 7; Slodnjak, PP 1946, 239, in SBL II, 1952, 545, 550.

⁶⁴ LZ LI, 1931, 51.

⁶⁵ P I, 52.

⁶⁶ P I, 132.

⁶⁷ P I, 136.

⁶⁸ PP 1951, 261; bistveno enako tudi PP 1946, 239, in SBL II, 1952, 539.

Kakor je videti, Prešeren Ifigenije ne imenuje, marveč le »Dijano *milo*«. Kaj pomeni ta epiteton?

Po Francetu Kidriču rabi Prešeren zelo rad pridevnik »mil«, in sicer v dveh pomenih: prvič v pomenu »tožeč«, drugič pa »ljubek«. ⁶⁹ Toda »mil« nikdar ne pomeni »ljubek«, marveč le »ljub«⁷⁰ (»mila mati«, »mili bog«), kar bi bilo prvo; drugo in glavno pa to, da Prešeren rabi ta pridevnik še v tretjem, to se pravi v osnovnem pomenu, v pomenu »barmherzig, gnädig, mild«. ⁷¹ Primeri iz pesnika, ki jih navaja Kidrič za »ljubek«, kakor »jim *milši* zvezde... sijale«, »nikjer ni zvezde *mile*«, »božji sklepi *mili*«, to jasno kažejo. Enako še Prešernova raba tega pridevnika v negativni obliki: »sreče togotne... *nemili* ukaz«, kjer je prvotno stalo celo »*neufmiljen'* ukas«. ⁷²

Svoj osnovni pomen pa ima »mil« tudi v zgoraj navedenih verzih: Kakor je Orest v svetišču (»v veži«) usmiljene, *milostljive* Dijane (= Artemide) zadobil...

Smisel naše kvartete bi bil zatorej: Kakor je Oresta odrešila božja *milost*, tako bi bila mene tvoja *ljubezen*; ali drugače na kratko: tam odrešenje *po milosti*, tu *po ljubezni*.

V drugi kvarteti soneta »Ur tèmnih...« potemtakem Ifigenije sploh ne najdeš, razen kadar imaš kot klasično izobražen človek nenehno v mislih antično mitologijo oziroma literaturo in jo od tod interpoliraš, ne da bi se tega zavedal.

Sicer pa tudi pri Grkih *take* Ifigenije, kakor si jo je zamislil Žigon, *ni*. Po Evripidu (tragedija »Ifigenija v Tavridi«) Oresta zaradi umora matere slaba vest muči do blaznosti (»bolan na duši«: Prešernovo »zdravje duše«); da se opere greha in ozdravi, mora po Apolonovi zapovedi oditi v Tavrido, tam ugrabiti Artemidin (= Dijanin) kip, ga spraviti v Atiko in tukaj postaviti boginji svetišče, nakar bo deležen usmiljenja, *milosti* bogov. ⁷³ Le-ta potemtakem prinese v antični drami Orestu očiščenje prav tako, kakor smo to videli pri Prešernu.

Samo pri Goetheju (»Iphigenie auf Tauris«) naj bi po mnenju nemške literarne zgodovine nesrečnega Tantalida reševala čistost in plemenitost žene-*sestre*. ⁷⁴

⁶⁹ P II, 1938, 389.

⁷⁰ Pleteršnik, s. v.

⁷¹ Pleteršnik, s. v.

⁷² Carniolia IV, 98, 8. aprila 1842; enako še v revizijskem rokopisu »Poezija«.

⁷³ Pauly-Wyssowa, RE², s. v. Euripides in Iphigenia.

⁷⁴ Prim. Oskar Walzel, Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart I, 1930, 236—237, 263.

Žigon je v svojem komentarju Prešernove vélike ljubezni neupravičeno apliciral klasicistično pojmovanje orestjade, posebej Ifigenije, na njegovo razmerje do Julije; pri tem ga ni motilo niti to, da le-ta ni bila pesnikova sestra, kar je bila Ifigenija Orestu, temu pa niti Ifigenija po Goetheju ne »bogstvo« kot Julija Prešernu.

Julija-Ifigenija kot pomočnica za »pot do ‚centralnih‘ stikov« Prešernu pač nikdar ni bila ne v mislih ne v željah.

Prešeren je izgubil vero, da je Julija voljna in zmožna take ljubezni, ki bi mu bila »vmirila prsi«. In kakšno bi moralo biti to čustvo? Takšno, o kakršnem poje pesnik sam v verzih, ki so kot »Zgubljena vera« namenjeni Juliji: »poroséno od ljubezni čiste, kalí, kar žlahtniga je, žéne zale« (»Sonetni venec«, 5.); »več let mu žarki zvezde lepé... v persih budéjo čiste željé«; »mlad ribič, od čistiga ognja vnet...« (»Ribič«); »sein Herz gleicht einem Tempel..., wo... Sterbliche nicht dürfen wohnen...« (»Resignation«).

Čista: nečutna ljubezen; Cankarjeva »breztelesna luč«!⁷⁵ Prešeren potemtakem svoje čustvo trga od mesa, ga sublimira in pričakuje isto od svoje deklice. Ne samo pričakuje, Prešeren véruje. Véruje, da tako eterično doživlja tudi Julija, in zaradi tega jo vidi v »sveti, čisti gloriji«, kot »bogstvo«. To vero pa zaradi »nega samega pogleda = prizora« izgubi, zaradi prizora, v katerem spozna, kàk blizu strelca, blizu telesne združitve z njim stoji njegova Lepota...

Vera v čisto ljubezen žene: ali nismo s takim tolmačenjem zopet na starem, ali nismo zaplavali zopet v tisto idealistično pojmovanje, ki se vleče v naši literarni zgodovini od Stritarja dalje, da je bilo namreč Prešernovo čustvo do Julije le »poetična ljubezen«, zgolj »stremljenje po idealu«?⁷⁶ Da je bila ta deklica zanj samo »srečna snov« in »ugodno izrazilo«, »abstraktni vpliv«, kateremu je dal »konkretno ime«?⁷⁷ V tisto, kakor poreče marsikdo, neživljenjsko pojmovanje, ki ga je tako naivno-drastično izrazila Ernestina Jelovškova: »Ta ljubezen je bila čista in nesebična; tako ljubita samo pesnik [Prešeren] in plemenita ženska [to se pravi: Ernestina]! Nasproti pa je moška ljubezen poželjiva. Če ljubi mož, hoče tudi že imeti, vživati...«⁷⁸

⁷⁵ Milan in Milena, Zbrani spisi XVII, 1934, 133. Tudi Slodnjak govori večkrat, npr. SBL II, 1952, 545, o »čisti ljubezni«.

⁷⁶ Stritar, PP 1866, 27; Prijatelj, Drama..., sep. 19.

⁷⁷ Žigon, P I, 67.

⁷⁸ Spomini... 1903, 90.

Ernestinine trditve so zgolj sentimentalna tolažila osamele žene iz »romantičnega« cimpermanskega miljeja. Tako ne ljubijo ne pesniki ne »plemenite ženske«; tako ljubijo le ljudje z določenimi duševnimi ovirami, z določenim kompleksom, ki je uravnaval tudi Prešernovo [in Ernestinino!] ljubezensko doživljanje. Le-to pri njih ni celovito, integrirano kot pri drugih, marveč razklano, razcepljeno na erotiko in seksualnost. Posledice so zaradi tega neprijetne za posameznika in za družbo: »Da man *nicht begehren* kann, wo man liebt, und *nicht lieben* kann, wo man begehrt, sucht man auf der einen Seite die ‚hohe Frau‘, der man dient, die man anbetet und hochverehrt, die man sich aber in keiner sexuellen Beziehung vorstellen vermag. Auf der anderen Seite gibt man einem ‚Hang zum Küchenpersonal‘ [Ana] nach oder geht zur Dirne.«⁷⁹

Natančneje o tem v okviru pričujočega sestavka ni mogoče govoriti. Za zdaj mora biti dovolj, če smo pojasnili, da je naše soglašanje s stritarjevskim pojmovanjem Prešernove ljubezni do Julije zgolj navidezno.

Sonet »Odprlo bo nebó...«, balada »Ribič« in »Zgubljena vera« so posvečeni *Juliji*.

Osnovni skupni motiv »pogled = prizor« jih še tesneje veže. Pravzaprav so vse tri pesmi samo po času in načinu različne, v besedi umetniško objektivirane reakcije pesnika na isti doživljaj. Z vsó pravico bi jih zares lahko označili kot »trospev«. Ker očituje »Zgubljena vera«, kakor smo videli, paralele in konkordance z Mickiewiczzevo »Resignacijo«, smemo tudi prevod tega soneta pritegniti k zgornji skupini. Celó samo slovenski originali teh verzov kakor da pesniki niso saturirali, marveč se mu je zdelo potrebno dati dvema pesmima, sonetu in »Zgubljeni veri«, še nemško obliko. Prvega je povrhu dal tudi natisniti v prevodu in originalu že 1837. leta v ljubljanskem literarno-zabavnem tedniku.⁸⁰

Število teh po zvrsti in jeziku različnih tekstov zgovorno priča, kako je udarec pesnika zadel in nenehno vznemirjal in kako ga je vedno znova skušal abreagirati.

⁷⁹ Ernst Schneider, *Psychologie der Jugendzeit*, Bern 1952³, 262.

⁸⁰ Ill. Blatt 23. septembra 1837, št. 38.

Résumé

Dans son étude «Le fond réel et les connexions littéraires de La Foi perdue (Zgubljena vera)» l'auteur essaie de résoudre le problème de l'inspiratrice de ce poème de Prešeren. Les historiens de la littérature slovène proposent deux solutions: la génération aînée (Avgust Zigon et autres) l'attribue à Julija Primic, tandis que leurs successeurs (France Kidrič à partir de 1935) pensent qu'il s'agit d'une fille de la cabaretière Metka Podboj. Mais les arguments cités par les uns et par les autres ne résistent pas à une analyse critique. C'est pourquoi l'auteur de l'étude présente reprend la question et essaie de la tirer au clair. En analysant La Foi perdue et certains autres poèmes dont le motif de base est analogue, et en comparant ces textes avec diverses circonstances de la vie du poète, on arrive à identifier l'événement qui a fait naître le poème, ce qui permet de conclure que La Foi perdue ne peut aucunement s'adresser à une des filles Podboj, mais uniquement à Julija.

Cette conclusion nous aide à situer tout un groupe des poèmes de Prešeren que leur sujet apparente au poème étudié: Le sonnet «Le ciel s'ouvrira...», la ballade «Le pêcheur» et la traduction allemande du sonnet de Mickiewicz «Resignation».

Veno Taufer

PRVI ODMEVI MAKSIMA GORKEGA V SLOVENSKI JAVNOSTI

I

Aleksej Maksimovič Peškov je s pisateljskim imenom Maksim Gorki objavil prvi spis — novelo *Makar Čudra* — leta 1892 v listu »Kavkaz« v Tiflisu. Pogosteje je začel objavljati, po mentorski spodbudi Vladimira Korolenka, šele v letu 1896. Postal je popularen, in ko je leta 1898 izdal prvi zbirki novel in črtic, je hipoma zaslovel po vsej Rusiji.¹ Tematika, idejnost in junaki njegovih spisov ter svežina in izvirnost izraza — takratnemu ruskemu kulturnemu svetu je vse to pomenilo pravo odkritje. Maksim Gorki je bil nekaj nenavadnega in obenem obet nečesa novega. Z Gorkim se je pojavila v absolutistični in birokratski Rusiji drznost in svobodoljubnost v še neznani obliki in takratno rusko inteligenco, ki je zagrenjeno životarila, begala med najrazličnejšimi skrajnostmi ali pa že iskala perspektive v socialni demokraciji, so spisi mladega pisatelja silovito navdušili: »Geroi Gorkago — instinktivnye vrugi kakogo by to ni bylo poraboščeniija. Polnaja svoboda ih ličnosti vseгда stoit dlja nih na pervom plane. I nikakija, daže samyja blagoprijatnyja materialnyja uslovija, ne mogut pobudit ih postupitsja svoimi želanijami, hotja by i očen smutnymi, dopustit kakoj by to ni bylo kompromiss v etom otnošenii.« (Bocjanovskij).² Nedvomno, umetniška izvirnost in privlačnost,

¹ Splošna literatura: Maksim Gorkij: *Dela*. Izdanie Tovariščestva Znanie, S. Petersburg 1900—1904. — I. *Razkazy*. — II. *Razkazy*. — III. *Razkazy*. — IV. *Razkazy (Foma Gordjejev: Dvadcat šest i odna)*. — V. *Razkazy (Troje; Pesnja o burevestnike)*. — VI. *Meščane: Na dne*.

Ilja Gruzdev: *Gorkij i ego vremena*, Moskva 1948. — Filia Holzman: *The Young Maxim Gorky 1868—1902*, New York 1948. — Valerij Kirpotin: *Život, stvaralaštvo i revolucionarno društveno delatnost M. Gorkog*, Beograd 1946. — Bratko Kreft: *Portreti*, Ljubljana 1956. — A. Ovčarenko: *O položitelnom geroe v tvorčestve M. Gorkogo 1892—1907 (stati)*, Sovjetskij pisatelj, Moskva 1956. — Roskin: *Zizn Maksima Gorkogo*, Moskva 1944.

² V. F. Bocjanovskij: *Maksim Gorkij (Kritiko-biografičeskij etjud)*, S. Petersburg 1901, str. 47.

ampak v prvi vrsti »žgučaja žažda pravdy« in »smelost kritičeskoj raboty« sta bila pri Maksimu Gorkem tisto, kar sta bralec in takratna kritika videla »samym prevoshodnym i zdorovym elementom tekuščeje literatury«.³

Neobičajna popularnost in aktualnost mladega pisatelja ni ostala brez odmeva preko meja Rusije. Ob prelomu stoletja je prišel Maksim Gorki tudi v slovensko kulturo in njenim takratnim specifičnim razmeram, težnjam in tokovom primerno doživel odmev ali sprejem.

Kadar govorimo o odmevih ruske literature na Slovenskem v 19. stoletju, moramo upoštevati posredne poti teh odmevov prek nemškega (v prvi vrsti Dunaja) pa tudi češkega kulturnega območja. Na prelomu stoletja pa ob primeru Gorkega ugotavljamo, da o kakšnem posredništvu ni govora. To je presenetljivo in važno literarno zgodovinsko dejstvo, ki ga je vredno poudariti, posebno še, ker ne velja samo za naš primer, marveč za vso tedanjo rusko literaturo, za vsa imena, ki so se začela v tem času pojavljati v slovenski kulturni javnosti. Posredništvo tujih kultur je v tem trenutku, in kot vse kaže, ravno ob Gorkem zgubilo svojo vodilno vlogo. Raziskovalcu ga ni treba več tako neizbežno upoštevati, zakaj ni ga bilo več ali pa je bilo nepomembno oziroma zgolj sekundarne, dopolnjujoče narave ob neposrednih odmevih iz prvega vira.

Spise sodobnega ruskega pisatelja Maksima Gorkega in pa kritične sestavke o njem so slovenski razumniki brali v izvirniku; prevajali so ga iz ruščine, in kadar so pisali ali poročali o njem, so uporabljali podatke iz ruskih knjig, revij in časnikov. To trditev najbolj splošno potrjuje takratno zanimanje širokih krogov slovenskega izobraženstva za ruski jezik in literaturo, katero se je kazalo v ustanavljanju krožkov za popularizacijo in učenje ruskega jezika, v rastoči kvantiteti publicistike, ki se je posvečala ruski literaturi in kulturi ter življenju v Rusiji sploh, v porastu prevodov ruskih avtorjev in tako naprej. Za naše raziskovanje odmevov Maksima Gorkega pa so še posebej zgovorni primeri Aškerca, Murna, Grivca, Govekarjeve in vrste drugih, zlasti pa še Ivana Prijatelja. Vredno je pripomniti, da je bil Gorki znan pri nas vsaj že istočasno in pa celo popolneje ko v marsikaterem vodilnem kulturnem središču zahodne Evrope. Trditev, da je Maksim Gorki vstopil v slovensko kulturo neposredno, torej ni sporna, razumljivo pa je, da so pisci upoštevali

³ Andreevič: *Kniga o Maksime Gorkom i A. P. Čehove (S priloženim avtobiografij Gorkago)*. S. Petersburg 1900, str. 170.

marsikaj, kar so pisali o nenavadno slovečem pisatelju bosjakov v Nemčiji, Avstriji, na Češkem, saj se je o Gorkem pisalo tedaj po vsej Evropi. Tako je bila nedvomno marsikateremu za rusko literaturo vnetemu slovenskemu izobražencu znana Brücknerjeva zgodovina ruske književnosti iz leta 1905, v kateri je pisec posvetil na kraju knjige Gorkemu polne tri strani (»...scharfe, protestirende Note ist das Interessanteste bei Gorkij.«)

Nedvomno je bil Ivan Prijatelj tisti, ki je v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1901 Maksima Gorkega z določenimi posledicami predstavil slovenski kulturni javnosti, zakaj vse naše nadaljnje zanimanje za tega pisatelja je šlo v glavnem po poti, ki jo je pokazal Prijatelj. Ni pa točno, da bi Prijatelj tudi prvi pisal pri nas o Gorkem in ga prvi prevajal.⁴ Že leta 1899, torej sedem let po nastopu in šele dobro leto po dokončnem prodoru mladega pisatelja, naletimo v »Katoliškem obzorniku« na ime Maksim Gorki in obenem celo na daljšo kritično oznako v spisu *Nekoliko o novejši ruski književnosti*. Avtor sestavka je bil Prijateljev sošolec in poleg njega najresnejši ter najvneteji proučevalec ruske literature v generaciji naše moderne — Fran Grivec.^{4a}

Avtor članka je izšel iz kroga mladih razumnikov, ki so se s posebno vnemo ukvarjali z rusko literaturo, se učili ruščine in brali ruske knjige, kar je pokazala med drugim že Grivčeva razprava o *Ruskem realizmu in njega glavnih zastopnikih* v almanahu »Na razstanku«. Delo za almanah in kasnejša prizadevanja članov te abiturientske skupine kažejo, da je bil osrednja osebnost omenjenega dogajanja Ivan Prijatelj.⁵ Prijatelj in Grivec sta bila avtoriteti v poznavanju ruske literature in pa v zanimanju zanjo. Z dokajšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da Maksim Gorki sodelavcem almanaha »Na razstanku« še ni bil znan, ker bi ga sicer Grivec zelo verjetno v svojem prispevku omenil. Ta je naletel nanj najbrž šele po počitnicah 1898,⁶ ko se je skupina razšla, Ivan Prijatelj pa je bil že na Dunaju.

Grivčev članek *Nekoliko o novejši ruski književnosti* je resno napisan, dasi je bil pač primerno stiliziran za objavo v Ušeničnikovi reviji.

⁴ Anton Slodnjak v opombah k *Izbranim razpravam in esejem Ivana Prijatelja I*, Slovenska Matica 1952, str. 627.

^{4a} G. F. (= Grivec Fran): *Nekaj o novejši ruski književnosti*, Katoliški obzornik 1899, str. 153.

⁵ Prim.: Dušan Pirjevec v *Opombah k Zbranemu delu Josipa Murna II*, DZS 1954, str. 355.

⁶ Gl.: D. Pirjevec v citiranem delu, str. 357 in 358.

Še posebej pa je že razkrival usmerjenost mladega bogoslovca v probleme, ki jim je kasneje v življenju posvetil glavno pozornost, namreč prizadevanju za pomiritev in združitve »Razkolne« vzhodne in rimsko-katoliške cerkve.⁷ Ta teološka miselnost, ki se na kraju spisa razločno vidi v razpredanju omenjene ideje, kaže, kako je bila obenem ena glavnih pobud, da se je Grivec ukvarjal z rusko literaturo. Iz celotnega spisa in iz obravnave avtorjev, ki se jih je lotil, sicer ni čutiti zavestne nenaklonjenosti do novejših ruskih sodobnikov, vendar pisec ni prikrival, da občuduje in daje prednost klasikom realistične umetnosti, ki jo je tudi na zaključku svojim tezam primerno in s poudarkom označil kot »realistično — idealno«. Preden pa je prešel k posameznim pisateljem, ki si jih je izbral za predstavnike novejših ruske književnosti, je skušal očrtati ruske družbene razmere in splošno vzdušje, v katerem ustvarjajo in delujejo s svojimi spisi.

Zelo zgovorna za Grivčevo idejno izhodišče je njegova trditev, da v sedanji ruski književnosti ni osebnosti, ki bi literaturi »dala določeno smer«. Po Tolstojem in Dostojevskem, izrazitih idejnih piscih, je Grivec pogršel idejnosti, ker za nazorska razglabljanja, ki niso imela vsaj približnih religioznih okvirov ali moralističnih tendenc, da bi jih vsaj kolikor toliko lahko vsklajeval s katoliško moralko, ni imel posluha. Miselne poudarke, v kakršne so težili Čehov, Gorki in sodobniki, ni jemal za dovolj resne in globoke ter jih je odklanjal. To je razkril zelo jasno sam, ko je dalje ugotavljal, da so »megleni jeseni« in »nejasni dobi brez gotove odločne smeri« krive družbene razmere v Rusiji, za katere je trdil, da so v prehodnem stanju. Grivec je predstavil obe vodilni stranki: narodnike in »drugo po moči — stranko socialistov — ali kakor se tudi imenuje, ekonomičnih (dialektičnih) materialistov«, pristavil pa je takoj, da to nista »odločni« smeri, ki bi s svojimi idejami lahko vodili družbeno življenje, ter se tako najboljši literarni talenti gibljejo svobodno in le kdaj približajo tej ali oni smeri. Iz te uvodne, tendenčne slike družbenih razmer je prešel Grivec na kritiko literature in premočrtno našel v takih negativnih razmerah vzrok naslednjemu graje vrednemu pojavu, namreč pojavu simbolizma in dekadence v Rusiji, ki ju pisec načelno obsoja in odklanja. To je bila druga stvar, ki je bodla Grivca, ortodoksnega katolika in obenem občudovalca Tolstojem in Dostojevskemu. Problem je takoj postavil na idejno bazo: v vdoru modernih zahodnoevropskih formalnih

⁷ Gl.: SBL — *Fran Grivec*.

in idejnih teženj ni videl koristi za rusko literaturo, pač pa oslabitev realizma, idejne jasnosti in družbene funkcije književnosti. Zakaj, kot posnamemo iz zaključka spisa, klasični realizem je, po Grivčevem mnenju, zaradi aktivne družbene opredeljenosti tako rekoč naravnost katoliško usmerjeval dosleden svetovni nazor in iskal socialnih rešitev. Zmedene socialne razmere in v njih pomanjkanje pravih »značajev«, »pravih tipov« so, po njegovem mnenju, vzrok, da se pisci, ki so povrh tega še druge ali tretje vrednosti, ne znajo več primerno idejno orientirati v življenjskih pojavih in ločiti pomembno od nepomembnega. Zato trpi tako formalna kot idejna plat umotvorov in pa psihologija:

»In ni čuda, da se je v ruski literaturi začel pojavljati dekadentizem in simbolizem... Sočasni pisatelji ne znajo opisati zmedenega socialnega življenja, ne morejo zadeti na žilo žive istine. Temu so vzrok lažnjive estetične teorije, ki so zavladae poslednja leta, lažnjivi realizem, ki se je izpremenil v fotografijo življenjskih pojavov, in nesposobnost analizovati pojave sočasnega socialnega življenja. Nimajo trdnega, doslednega svetovnega naziranja, nimajo določnih idej, določnih širokih in globokih idealov. Zato se v Rusiji hlastno čitajo pisatelji, ki vsaj malo znajo razpravljati društvena vprašanja.«

Pravzaprav so bile te ostre zahteve po doslednem svetovnem naziranju, po idealih in krilatice o lažnivih estetskih teorijah, ki spreminjajo literaturo v navadno fotografsko obrt in ki jih je Grivec tu izrekel na račun ruske literature, Čehova, Gorkega in sodobnikov, v slovenski literaturi tistega časa že znane iz Mahničevih časov in »Rimskega katolika«.

Po takem zaključku v uvodu, ki pa da slutiti, da pisec članka vsaj nekoliko te pisatelje še šteje za naslednike realizma, preide k posameznim avtorjem. Dosledno svojemu pogledu je iskal v njih idejnosti, s katero se največkrat ni strinjal, a je skušal v njihovih spisih odkrivati formalne kvalitete.

Pretres novejših ruskih pripovednikov začenja s Korolenkom, katerega prišteva med najpriljubljenejše sodobne ruske noveliste, kar je razumljivo, saj poudarja, kako poleg tega, da so zanj značilne ženska nežnost, »ljudomilost« in mehkost ter tiha otožnost, vendar nikoli ne preide v pesimizem. Novejše spise Zinaide N. Hippius-Merežkovske je pretežno odklonil, ker se v njenih povestih jasno kaže vpliv dekadence. Posebno dosti pomislekov pa ima pri A. P. Čehovu, ki je sicer po mnenju mnogih kritikov najnadarjenejši med novejšimi pisatelji, toda intelektualni problemi Čehova so Grivcu tuji, in če mu na eni strani prizna veliko izvirnost v psihološki analizi in nadarjenost za realistično podajanje ter celo kdaj »turgenjevsko pesniško krasoto« v slikanju narave,

ga po drugi strani obsoja. Posebno mu zameri ostro slikanje kmečkega življenja, v katerem ni pisatelj odkril nič tiste vernosti, katero je Grivec v zaključku članka poudarjal in podčrtal kot pozitivno možnost bodočnosti ruskega naroda. Pisec ni pokazal posluha za bolečino Čehova in njegovo filozofijo prihodnosti, ki hrepeni iz razkrajajoče se stvarnosti. Očitno je pri Čehovu Grivca motilo posebno to, saj se je ob tem pisatelju razpisal najbolj na široko in skoraj v polemičnem tonu. In tako rekoč z zadoščenjem je ugotovil škodljivost pomanjkanja vodilne ideje, kar se kaže pri Čehovu v tem, da pogosto sodi preveč pesimistično. Grivec ga je obsodil kot pesimista, čigar sarkazem je včasih že oduren in brez moralne resnosti.

Grivec je pokazal pri pisanju o Čehovu tolikšno prizadetost in vnemo, da ne moremo dvomiti, da ga je bral. A. M. Peškova s psevdonom Maksim Gorki je tudi posvetil precej prostora, vendar je čutiti, da ga je bolj poznal po ruskih literarno kritičnih virih in ga še ni mnogo prebiral. Najprej je povedal, da sodi med najmlajše ruske pisatelje in da se je na literarnem polju pojavil leta 1895. Komaj pa ga je označil za zelo močan in izviren talent, je že pristavil, da je velika nevarnost, da se bo »udal popolnoma dekadentizmu«. To nevarnost za talent Gorkega vidi v posebnosti, da pisatelj naglo pograbi prizor ali dogodek, ki je napravil nanj močan vtis, in ga nemudoma zapiše. Tako pod vplivom naglih motivov piše hitro, »kar škodi tehniki in pisatelja tera proti strastni dekadentski struji, tisti struji, ki z blazno brzino speje v neznano daljavo«. Potem ko je pisec poudaril, da so že realisti risali tipe nepotrebnih ljudi, ki imajo sicer lepe misli in načrte, a so brez energije, pravi:

»Gorki je pa vpeljal v slovstvo nov pojav v človeški družbi, zastopnike 'petega stanu', proti družbenemu redu se boreče ljudi brez pravic, brez imetja, brez gotovega cilja. V vrstah teh ljudi se nahajajo bosopeti postopači in podobni elementi, ki se zavedajo svojega nizkega stališča v človeški družbi, zato ji pa zavidajo, jo sovražijo in ji izkušajo škoditi; drugi se pa izkušajo povzpeti višje, se zavedajo osebne svobode in svojega človeškega dostojanstva ter zahtevajo, da ostala družba prizna njih pravice. Iz vrste teh nemirnežev in nezadovoljnežev jemlje Gorki snov za svoje spise in zato v njih prevladuje valovito, nemirno, burno čustvo; v vsem se kaže nekak nemir in strastna naglica, iz njih veje neko čudno sovraštvo in nezdrav cinizem.«

Na prvi pogled je vidno, da Grivec precej svobodno interpretira Gorkega svobodoljubnost in uporništvo. Oboje je prevesil v egoistično in anarhistično puntarstvo, točneje, v sovraštvo do ljudi in nevoščljivost, kar je lahko hitro in z določeno tendenco ožigosal za cinizem. Ta sodba

je bila značilna za Grivca, vendar se je kasneje v bolj ali manj določni obliki še ponavljala v slovenski publicistiki v smeri, ki jo je zastopal Grivec. Romantična drznost revolucionarstva in včasih rahlo nietzschejanske poteze nekaterih junakov Gorkega so Grivca motile. V tem je videl sovraštvo in cinizem in idejam Gorkega ni priznal pozitivnih teženj; v bistvu mu je štel v dobro le, da zna z umetniškimi potezami slikati naravo in ima čut za naravo, »kar blažilno vpliva na čitatelja«, je blažilno dostavil Grivec in še enkrat zapisal, kar je povedal že prej:

»Gorki je v jedrnatem slogu in z nenavadno plastiko načrtal mnogo zanimivih, popolnoma izvirnih značajev, toda v naglih načrtih ni dovolj obdelal in pojasnil novih tipov.«

Podobno kot pri Čehovu je Grivec tudi pri Gorkem ugotovil, da pisatelj na najvažnejša življenjska vprašanja ne dá nikakega odgovora, ker pač, po njegovem, nima jasnega svetovnega naziranja in zategadelj zapažamo dekadentske poteze v značajih in tehniki. Ker ni našel pri Gorkem značajev in tipov v smislu klasičnega realizma in se ni znašel v modernejšem pisateljskem prijemu, predvsem pa ravno tako ni znal primerno razbrati idejnosti, ki veje iz teh spisov, največkrat pa jo odklanja že načeloma, je Gorkega obsodil, in to od vseh pisateljev, ki jih je predstavil, najostreje. Zavrnil ga je naravnost kot pisatelja, v čigar delih na splošno prevladuje »surovi, brezupni pesimistični naturalizem«, to pa so bile besede, ki so imele tedaj v slovenskem literarnem življenju težak in mučen prizvok. Na kraju odstavka o Gorkem je celo pristavil, da se je Maksim Gorki v noveli *Varenjka Olesova* »ponižal celo do pornografije, ki je bila vedno izključena iz boljšega ruskega slovstva«.

Na koncu pregleda je predstavil Grivec še enega avtorja, v katerem je našel to, kar je pri vseh drugih pogrešal — religiozno tendenco. Ta avtor je V. Svetlov in Grivec je podrobneje poročal o njegovih dveh obširnih romanih (ugotovil pa je, da ima Svetlov bolj smisel za oblikovanje krajših tekstov), katerih teza je: treba je verovati, sicer je človek izgubljen.

Nedvomno se je pisec razprave *O novejši ruski književnosti* močno naslanjal na ruske vire, zlasti na oba kritika, ki ju je sam navedel kot avtoriteti in ju tudi jasno karakteriziral kot odločna branilca in čuvarja tradicije: Mihajlovskega in Protopopova. V vsem spisu pa je bilo očitno piščevo stališče — samostojno seveda v primeri z ruskimi viri, zakaj sicer so bile vse te ideje pri nas v tem času močno znane v zvezi z Mahničem — katerega posledice so bile nedvoumne zahteve: dogmatična

katoliška teznost, moralnost, izdelan katoliški svetovni nazor, kar naj bi omogočalo jasnost in natančnost v oblikovanju tipov in značajev. Te zahteve, združene s predstavo prave umetnine po vzorcih klasičnih mojstrov Tolstoja, Dostojevskega in drugih, so nujno budile v piscu odpor do modernih psiholoških prijemov in stilne razgibanosti pri avtorjih, kakršna sta bila na primer Čehov ali Gorki, kar je vse šablonsko obsodil za dekadenco in simbolizem. Revolucionarno idejnost ali pa vsaj že ostro kritičnost teh avtorjev je odklanjal kot cinizem ali ljudomrzništvo, medtem ko je izvor takega odnosa teh pisateljev, ki so jim ga vsilile nevzdržne in gnile družbene razmere — Grivec označil za pesimizem. Vendar pa le ni mogel zapisati, da so slabi pisatelji, priznal jim je talent in moč, poleg tega pa je videl že v tem neko ceno, da se sploh ukvarjajo z družbenimi problemi.

Leto dni po prvi omembi Maksima Gorkega je izšel prvi slovenski prevod enega izmed njegovih spisov, črtica *O hudiču*, »ruski spisal Maksim Gorkij«. ⁸ Po formalni plati s to črtico Gorki pač ni bil najbolje predstavljen slovenskemu občinstvu, saj je sestavek že sam po sebi dokaj feljtonističnega značaja. Glede na prostor, kjer je bila objavljena, pa je bila ta slabost še poudarjena. Pač pa je v idejnem pogledu to izrazito Gorkijevo delo z ostro protimeščansko in družbeno kritično ostjo: hudič obudi pred štirimi leti umrlega pisatelja in ga povabi na nočni sprehod ter mu pokaže, kako udobno živi njegova žena — s trgovčičem. Pisatelj potem v daljšem zaključku meditira, da je dostojnih ljudi že dovolj, treba je popolnih. Hromi pa ga zavest, da je sebi in drugim nemogoče pomagati, zakaj spoznanje pride prepozno.

Naslednji prevod pa je predstavil Maksima Gorkega primerno njegovi umetniški vrednosti in izvirnosti. Slovenski bralec je to lahko spoznal v prevodu »poem« *Šestindvajset in ena*, ki ga je objavil v prvi številki »Ljubljanskega Zvona« leta 1901 Ivan Prijatelj. Prevajalec je pridal prevodu tudi krajšo »biografsko črtico«, v kateri je kratko označil pisatelja. Tega prevoda in drobnega spremnega eseja ni Prijatelj objavil slučajno, niti ga ni »Ljubljanski Zvon«, ki ga je urejeval tisti čas Anton Aškerc, prinesel priložnostno. Pomembnost in posledice tega dejanja lahko pretehtamo, če upoštevamo, da je bil to ob takratni revijalni uredniški praksi sploh, »Ljubljanskega Zvona« pa še posebej — prvi prevod

⁸ SN 1900, št. 249—251, *O hudiču*. Ruski spisal Maksim Gorkij. (Prevajalec ni podpisan.)

tujega avtorja v leposlovni reviji, namenjeni do tedaj izključno domači literaturi.

Prijatelj še ni govoril v nobenem na Slovenskem objavljenem članku ali eseju, do omenjenega v »Ljubljanskem Zvonu«, neposredno ali posredno o Gorkem. Verjetno ga še v prvi polovici leta 1900, ko je napisal in poslal Aškercu za »Ljubljanski Zvon« *Razpravo o Tolstojevem romanu Vstajenje* in esej *Ruski roman in moderna francoska književnost*, ni poznal, oziroma bral.⁹ Tako tudi še ni omenjal Gorkega ali pisateljev njegovega kroga v eseju *Tip slovanskega skitalca v ruski poeziji*, ki ga je zaradi Aškerčevega samovoljnega krajsanja objavil tisto leto v »Slovenki«.¹⁰ V njem je obravnaval problem ruskega intelektualca, ki ga je tuja kultura odtujila narodu in je tako postal skitalec na lastni zemlji; ta problem tudi Gorkemu ni bil tuj.

Nekako proti drugi polovici leta 1900 se je, kakor kaže, Ivan Prijatelj intenzivno ukvarjal z Maksimom Gorkim, intenzivno v toliki meri, da je celo postal v dunajskih literarnih krogih nekak izvedenec za tega v takratnem kulturnem svetu naglo slovečega Rusa; zakaj, kako bi ga sicer uredništvo modernistične dunajske revije »Wiener Rundschau« naprosilo, naj zanje prevede Gorkega in napiše o njem informativen članek. Tako je v 11. številki omenjene revije leta 1900 izšla *Das Lied von Falken (mit einer kurzen Biografie Gorkijs)*,¹¹ kar naj bi bila menda prva objava Maksima Gorkega v dunajskem literarnem svetu.

Ne dolgo za dunajsko je sledila tudi objava *Šestindvajset in ene* in biografske črtice *Maksim Gorkij*.¹² Prijatelj ni to storil le po lastni iniciativi, zakaj urednik Aškerc ga je v pismu oktobra 1900 in potem novembra še enkrat izrecno prosil za članek o Gorkem, kateremu naj doda še kratek prevod.¹³

⁹ LZ 1900, str. 101.

¹⁰ Slovenka 1900, str. 228.

¹¹ Ivan Prijatelj: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*, Ljubljana 1935. Glej Bibliografijo spisov dr. I. Prijatelja, št. 8.

¹² LZ 1901, št. 1, str. 38, *Maksim Gorkij. Biografska črtica*. Sestavil Ivan Prijatelj. — Str. 40—52, *Šestindvajset in ena. Poema. Spisal Maksim Gorkij. Prevedel Ivan Prijatelj*. — Ponoven prevod te zgodbe pod naslovom *Solnce jetnikov* je objavil nepodpisani prevajalec v »Zarji« 1912. leta.

¹³ V pismu z dne 17. oktobra 1900 je pisal Aškerc Prijatelju na Dunaj: »Priporočam se Vam tudi, da mi za gotovo pošljete za novi letnik kako študijo, t. j. članek, ki ne boji predolg, o Garšinu, Čehovu, o Gorkem.« — »Tudi bi mi jako ustregli s kakimi prevodi iz Gorkega.« V pismu 29. novembra 1900 je spet pisal: »Iz Gorkega mi morate pripraviti kak prevod.« Pisma v NUK.

Prijateljeva biografska črtica je kratka, vsega komaj dve strani, in še od tega je večji del teksta povzetek Gorkega avtobiografije iz revije »Žizn«, »kateri je Gorkij duša« — kakor je zapisal Prijatelj. Po povzetku in citiranju odlomkov iz pisateljeve avtobiografije je pisec članka orisal v kratkih, plastičnih potezah nenavadni literarni pojav Maksima Gorkega. »Kakor kamen v vodo je padel neugnanec v rusko republiko s svojimi drznimi, proletarskimi ‚bosjaki‘«, je zapisal Prijatelj in predstavil Gorkega kot mladega pisatelja z nenavadno svežim talentom, ki največ obeta v mladi ruski literarni generaciji. Navedel je, da so pred kratkim v Rusiji že drugič natisnili pet zvezkov Gorkijevih *Povesti* in v četrtem zvezku je izšla poleg pisateljevega doslej najobsežnejšega teksta, romana *Foma Gordjejev*, tudi »skica« *Šestindvajset in ena*. Ko je podčrtal, da »vsa slava ne more privezati mladega pisatelja na kulturno udobno mesto«, je Prijatelj okarakteriziral Gorkega s citatom iz njega samega:

»Človek mora biti rojen v kulturni družbi, da more najti v sebi potrpljenje, celo življenje preživeti sredi nje in niti za trenotek ne zaželei, da bi šel kam iz sfere vseh teh težkih pogojev, ki jih je uzakonil običaj malenkostnih, strupenih laži, iz sfere boleznega samoljubja, idejnega sektantstva, vsakojake neodkritosrčnosti — z eno besedo, iz vse te nečemurnosti vseh nečemurnosti, ki omrzuje čuvstvo in pokvarja um. Jaz sem se rodil in vzgojeval zunaj te družbe, in vsled tega meni prijetnega vzroka ne morem jemati njene kulture v velikih dozah, ne da bi se od časa do časa oglasila v meni vsiljiva potreba stopiti iz okvira kulture in se malce osvežiti od čezmerne kompliciranosti in bolester finosti tega življenja. V vasi je skoraj prav tako neznosno tesno in otožno kakor sredi inteligence. Najboljše je kreniti v mestno beznico, kjer je, čeprav vse umazano, vendar vse tako prosto in odkritosrčno, ali pa iti na izprehod po rodnih poljih in potih, kar je jako zanimivo, zelo sveži človeka in ne zahteva od njega drugega sredstva nego dobre in trdne noge.«

S tem citatom je Prijatelj dovolj dobro predstavil »neugnanca«, pisca »drznih, proletarskih bosjakov«, kot nekonformista, upornika, ostrega kritika in strupenega sovražnika uzakonjene in urejene družabnosti ter strastnega svobodoljuba. Iz besed Gorkega je očitno tudi, da pisatelj ni več — kakor klasiki — navezan na kmeta, zemljo in vaško življenje, kjer mu je skoraj ravno toliko »neznosno tesno in otožno kakor sredi inteligence«. V njem je romantična ambicija družbenega outsiderja po prostodušnosti, sproščenosti in odkritosrčnosti beznic, potepuhov in družbeni neformalnosti najnižjih slojev. Lahko rečemo, da je slovenski bralec iz Prijateljeve biografske skice dobil za naše takratne razmere jasno revolucionarno podobo Maksima Gorkega kot drznega, ognjevitega

upornika proti sleherni konvencionalnosti in kompliciranosti družbe, proti moralnim in mentalnim deformacijam njenega ostarelega organizma. Vidimo, da je ta upornost, združena z neko široko in samozavestno romantično gesto, še neorganizirana, neusmerjena, ampak je bojevitost proti vsemu in vsakomur, ki utesnjuje, duši in izkrivlja resnico. In tak živ pojav, prikazan iz tako dinamične družbene perspektive, kot ga je predstavil Prijatelj, je nujno moral doživeti v slovenskem kulturnem življenju odmev, sprejem ali pa odklanjanje. Vsekakor je Prijatelj z zgovorno in umetniško prepričljivo Gorkijevo črtico *Šestindvajset in ena* podkrepil takšno pisateljevo podobo.

Maksim Gorki, kakor ga je predstavil Ivan Prijatelj, namreč svež, drzen in bojevit sovražnik vsega, kar najčešče imenujemo malomeščanstvo in filistrstvo, je moral nedvomno — kakor samega Prijatelja — pri-
tegniti nase našo moderno. Kaj nas gornji odlomek, ki si ga je izbral Prijatelj, ne spomni nekaterih tonov v najznačilnejših Murnovih pesmih, pa tudi Kettejevih, Župančičevih, Cankarjevih? Do Gorkega so čutili duševno sorodnost, z njim jih je družil odpor do moralno nagnite meščanske družbe, ljubezen do svobode in občudovanje vsega močnega in svobodnega. S Prijateljevo dejavnostjo sta ta sorodnost in pa to zanimanje zapustila sled v slovenski javnosti. Če bi raziskovali nekoliko globlje, zlasti še, če bi upoštevali n. pr. njegovo korespondenco in korespondenco njegovih vrstnikov in sodobnikov, bi hitro ugotovili, da zanimanje za Gorkega ni bilo osamljen ali poseben primer. Upoštevajmo, da so si ti mladi ljudje zelo živahno izmenjavali mnenja, svoje literarne spise, še zlasti pa knjige sodobnih evropskih avtorjev itd., in z gotovostjo lahko trdimo, da je še marsikdo iz te generacije, ki jo imenujemo moderna, takrat vedel za Gorkega, se zanj zanimal in ga bral. O tem nam mimoregrede poroča sam Prijatelj v uvodu k Murnovim *Pesmi in romancam*, kjer je zapisal, da ga je o veliki noči leta 1901, ko se je vračal na Dunaj, že umirajoči pesnik prosil, naj mu pošlje »zdravega in smelega Gorkega, da ga bo čital.«¹⁴ Poleg tega pisma, ki je o njem poročal Prijatelj v svojem eseju, najdemo v Murnovi korespondenci s Prijateljem še dve pismi na Dunaj, v katerih ga je prosil za spise Gorkega, in besede iz drugega pisma — »Prosim te, daj se požuriti malo in pošlji mi *Gorkega* kmalo v to nemarno Cukerfaberko...« — kažejo, da si ga je zelo želel brati. Prijatelj mu ga je poslal, ker se mu je Murn v enem zadnjih pisem

¹⁴ I. Prijatelj: *Aleksandrovo (Josip Murn)*. — Murn: *Pesmi in romances*. V Ljubljani 1903, str. XXIII.

za knjigo zahvalil. Najbrž pa je Gorkega nekoliko poznal tudi prej, ker ga je omenil v pismu Fanicí Vovkovi že na začetku leta, ko je očital njenim pesmim vpliv Gorkega.¹⁵

Prijatelj se z Gorkim ni ukvarjal le mimogrede in slučajno, saj je imel v mislih načrt, kako bi za Čehovim izdal še knjigo Gorkega. Tega pa ni mogel uresničiti, ker založnik Schwentner zaradi slabega knjigo-tržkega uspeha zbirke novel Čehova *Momenti* zamisli ni bil naklonjen.¹⁶ Tako po prevodu in biografski črtici v »Zvonu« Prijatelj pet let ni več pisal posebej o Gorkem, le omenjal ga je večkrat v zvezi z drugimi pisci in problemi; na primer leta 1904 v »Slovenskem Narodu« v eseju *Izprehodi po Parizu*,¹⁷ ko je mimogrede opozoril na Gorkega ditirambe o *Človeku*, ali pa v spisu o *A. N. Pypinu* leta 1906 v »Ljubljanskem Zvonu«, ko je ravno tako mimogrede omenil, da je ta učenjak sicer Gorkemu priznaval talent, a leposlovni revolucionarji okrog njega so se mu zdeli pretirano mračni.¹⁸ Posebej o Gorkem je Prijatelj spet spregovoril v oceni knjige Minke Govekarjeve *Ruska moderna* — v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1906. V kasnejšem razpravljanju nam bo ta ocena na poseben način odkrila, kaj je pomenil Prijatelju Gorki, oziroma kako globoko se je ta pisatelj vrasel v kulturni tok, ki mu je pripadal Prijatelj.

Seveda ne sodi v pričujočo razpravo o prvih odmevih Maksima Gorkega v slovenski javnosti, da bi se ustavljali ob izredni in večkrat odločilno pomembni posredniški vlogi, ki jo je imel Ivan Prijatelj v naši kulturi ob začetku stoletja in še potem vrsto let, ko je prevajal, pisal ali opozarjal k prevajanju mnogih, zlasti sodobnih evropskih avtorjev, še posebej pa ruskih. Očitno pa je, da sta bila njegov prevod in članek

¹⁵ Murn: *Zbrano delo*, DZS 1954, knjiga II., str. 194: Pismo Prijatelju na Dunaj 18. aprila 1901. Na isti strani pismo Prijatelju na Dunaj 29. aprila 1901. — In str. 195. Pismo Prijatelju na Dunaj 20. maja 1901. — In str. 176. Pismo Fanicí Vovkovi 9. januarja 1901.

¹⁶ Anton Slodnjak: *Izbrani eseji in razprave I. Prijatelja I, Uvod*, str. XX.

¹⁷ Glej SN 1904; *Izbrani eseji in razprave II*, str. 357, *Diskurz o ulici* (V Parizu, 28. oktobra 1904). — Med drugim je pisal o ruskem idealizmu, navdušenju za idejo: »Eden največjih Rusov se je v zaletu za duhovnim principom z vso resnobo in vsemi ne malimi talenti svojimi vzdignil zoper znanost, umetnost in kulturo, ker ni slučajno šla v njegovo logično stavbo. To je bil *Tolstoj*. Danes pa vam poje *Gorki* v svojih ditirambih na človeka, da ga ni čudeža razen človeka. Človek — to je čudež!«

¹⁸ *A. N. Pypin*, LZ 1906; *Izbrani eseji in razprave. II*, str. 109: »O novejših pisateljih Pypin ne govori rad. Leposlovni revolucionarji, zbrani okrog Gorkega, so mu pretirano mračni. Gorkega ima vseeno za talent. Modernistov okrog Merežkovskega in moskovskih dekadentov okrog Baljmonta ne more trpeti.«

o Gorkem odločilna spodbuda za vstop Maksima Gorkega v slovensko kulturno zavest. V primeri s kasnejšimi pisci o Gorkem je predstavljal Prijateljev prispevek sicer kvantitativno malo, a resnosti in pomembnosti njegovega dejanja ter posledic se zavemo, ko začutimo iz Prijateljevega prispevka, kako neposredno in s poudarkom je podčrtaval demokratičnost njegovega pisanja, ko je odkrival v Gorkem zdrave, demokratične, svobodoljubne tone. To je posebno važno, ko primerjamo Prijatelja z Grivcem. Prijatelj je brez neprijetnega prizvoka sumničnega o nihilizmu in anarhizmu podčrtal v Gorkem dejansko in resnično demokratičnost upornišva proti konformizmu in filistrstvu. V Prijateljevem prizadevanju se je tedaj v slovenski javnosti odrazil najintenzivnejši in odločilni odmev Maksima Gorkega, kakršnega je v tem času doživljal pri nas in zlasti pri mladi generaciji, odmev, ki smo ga opazili pri Murnu in ga bomo zasledili še mnogo let kasneje na primer v Debeljakovi recenziji v »Ljubljanskem Zvonu«. Prijatelj je odločilno vplival na afirmacijo tega pisatelja pri nas in vsi kasnejši pozitivni odmevi so šli v tej smeri.

Po Prijateljevem prevodu in predstavitvi Maksima Gorkega se je pričevalo pri nas pojavljati to ime večkrat in pogosteje, predvsem v »Ljubljanskem Zvonu«, a že tudi drugje, pojavili pa so se še trije novi prevodi: vsi v podlistku »Slovenskega Naroda« leta 1901.¹⁹ To so bili prevodi treh dokaj značilnih zgodnejših črtic Gorkega. *Kan in njegov sin* je romantična zgodba — pisatelju jo pripoveduje star potepuški Tatar — o tragičnem zaključku strastne ljubezni očeta in sina do kozaške sužnje; druga je znamenita povest bosjaka *Makarja Čudre*, polna poezije, drznosti in svobodoljubja, o ponosnih ljubimcih: ciganki Raddi in Lojku; in tretja je črtica *Mati*, v kateri pripoveduje pisatelj žalostno zgodbo o pismih, ki jih je pisal neki starki v imenu v Sibirijo pregnanega prijatelja, njenega sina, da ne bi starke umoril s strašno resnico. V zadnji črtici je že bila prisotna znana pisateljeva ideja, ki so jo poudarjali tudi naši recenzenti tri leta kasneje ob priliki uprizoritve Gorkega drame *Na dnu*, namreč, da je laž umestna, kadar koristi pravičnosti ali dobroti.

¹⁹ *Kan in njegov sin*. Ruski spisal Maksim Gorkij. (Prevod ni podpisan.) SN 1901, št. 56—58. (V »Primorcu« 1905 ponovno prevedel nepodpisani prev.) — *Makar Čudra*. Ruski spisal Maksim Gorkij. (Prevod ni podpisan.) SN 1901, št. 65—70. V »Primorcu« 1906 ponovno prevedel Alojz Gradnik; v »Slovenskem Kmečkem koledarju« 1909 »poslovenil Anton P.«; za podlistek v »Zarji« 1912, »prevedel V. F.«. — *Mati*. Ruski spisal Maksim Gorkij. (Prevod ni podpisan.) SN 1901, št. 135.

V letu 1901 sestavkov o Maksimu Gorkem v »Ljubljanskem Zvonu« ni bilo. Srečamo pa njegovo ime mimogrede še štirikrat v raznih ocenah oziroma poročilih urednika Antona Aškerc. Iz teh bežnih pripomb razberemo, da je Aškerc ruskega pisatelja nenavadno visoko cenil. Ko je poročal o Prešernu v Korševem prevodu, je z zadovoljstvom ugotovil, da bodo pesniku sedaj pravi tovariši veliki ruski pisatelji evropskega slovesa in med Puškinom, Lermontovom, Gogoljem, Tolstojem, Čehovom in drugimi imeni je naštel tudi Gorkega,²⁰ ki ga je kasneje v nekem drugem poročilu prišteval s Čehovom in Tolstojem med tiste ruske pisatelje, ki niso samo enakovredni zahodnim, neslovanskim, ampak celo presegajo »vse druge svetovne pisatelje«. ²¹ Pri zadnji formulaciji je sicer očitno, da je Aškerc nekoliko zaneslo slovansko navdušenje. Njegovo precenjevanje vsega slovanskega je znano. V poročilu o knjigi kritik Volynskega,²² ki je izšla v Peterburgu, je Gorkega le omenil, da pa ga je upošteval kot pomembnega in klasikom enakovrednega pisatelja, vidimo tudi po tem, ker je v pohvalni oceni prevoda *Momentov* Čehova pozival Prijatelja, »naj nam prevede še kako delo iz Maksima Gorkega, Tolstega, Dostojevskega in iz drugih pisateljev ruskih«. ²³

Razen v Prijateljevem spisu in Aškerčevih beležkah v »Ljubljanskem Zvonu« se je pojavljalo ime Maksima Gorkega v letu 1901 še čisto slučajno in so bile te omembe nedvomno prej posledica vedno bolj rastoče popularnosti pisateljevega imena po svetu kot pa kakega globljega zanimanja zanj. Takega značaja je bila nedvomno beležka v »Domu in svetu« *Ruska književnost*, kjer beremo, da so zdaj pri ruskem beročem občinstvu dokaj bolj kot pesniki priljubljeni pripovedniki v prozi, »kakor L. N. Tolstoj, M. Gorkij, H. Sienkiewicz«. ²⁴ Tako prvič naletimo na ime Maksima Gorkega v slovenski literarni reviji, ki je bila tedaj po pomembnosti takoj za »Ljubljanskim Zvonom«. »Dom in svet« tudi kasneje še nekaj let ni izoblikoval jasnega in dokončnega stališča do tega pisatelja kljub že omenjeni zelo nedvoumni opredelitvi Frana Grivca v »Katoliškem obzorniku«. Ravno tako priložnostna je bila tudi omemba v »Slovenki« leta 1901 v rubriki *Nove knjige*, kjer beremo v poročilu o srbskih in hrvaških revijah, da »Brankovo kolo — od novega leta dalje

²⁰ A. Aškerc: *Ves Prešern v ruskem prevodu*. LZ 1901, str. 53.

²¹ A. Aškerc: *Ruska antologija v slovenskih prevodih*. LZ 1901, str. 642.

²² A. Aškerc, A. N. Volynskij: *Borba za idealizem. Kritičeskija staty*. S. Petersburg 1900; LZ 1901, str. 371.

²³ A. Aškerc, *A. P. Čehov: Momenti*. Prevedel Iv. Prijatelj, LZ 1901, str. 356.

²⁴ DS 1901, str. 369.

prinaša krasni roman Gorkega Foma Gordjejev.²⁵ Čeprav so bile ta čas v našem tisku omembe Gorkega še priložnostne, vendar kažejo, da je to ime postajalo znano in vzbujalo zanimanje. Ravno zaradi tega je posebno značilno za to obdobje odmevov Maksima Gorkega na Slovenskem, da je naš tisk dokaj budno in s pozornostjo spremljal in zaznamoval tudi istočasen odmev in pojav Gorkega v hrvaški književnosti. Prvo takšno poročilo, kakršnih mu je kasneje sledilo še več, je bila zadnja omemba Maksima Gorkega v slovenskem tisku v letu 1901: recenzija v »Slovenecu«²⁶ o hrvaškem prevodu romana *Foma Gordjejev*, ki je tedaj že izšel v Zagrebu v knjižni obliki.²⁷ Iz navdušenja recenzenta nad romanom in iz dokaj podrobnega obnavljanja vsebine lahko z gotovostjo sklepamo,²⁸ da je poročevalec knjigo v resnici prebral in je ni le šablonsko opisal, kakršna je prišla na urednikovo mizo. Po slogu in po globini je bila ocena čisto povprečne žurnalistične vrednosti, pisec se je zadovoljil s hitrimi in bežnimi zaključki in impresijami, opazimo pa, da se je navdušil nad Gorkim. Roman je označil kot »žalostno, srce pretresujočo tragedijo, ... eno onih, ki nam jih nudi življenje dan za dnem, ki pa jih mi ne opažamo«.

Iz analize vsebine je očitno, da recenzent še ni dojel tistega elementa nemira in svobodoljubja v Fomi, ki so ga kasnejši pisci o Gorkem predvsem poudarjali. Roman mu je pomenil bolj socialno in psihološko analizo trgovskega sveta in življenja in, dasi je opazil v Gordjejevu nagnjenost k rezoniranju, mu je bil junak »premalo energičen«. Značilno je za »Slovenčevega« recenzenta, da je poudaril, kako je junak »velik nasprotnik nemorale, a sam preveč slab«. Skratka — v oceni že čutimo, čeprav še ne toliko zavesten in izoblikovan, tisti strogo opredeljeni, načelni idejni odnos do Maksima Gorkega, ki ga je po svoje že jasno izpovedal Grivec in ki je postal kasneje značilen za klerikalni del slovenskega tiska. »Slovenčev« recenzent je sicer iskreno navdušen vzkliknil: »To vam je psihologija, to analiza dušnih problemov!« — ampak se obenem zavedal, da to ni umetnost, ki bi jo lahko brezpogojno priporočal.

²⁵ Slovenka 1901, str. 101.

²⁶ Slovenec 1901, št. 268.

²⁷ *Foma Gordjejev*. Ruski napisao Maksim Gorkij. Preveo Milan Šarić. Zagreb 1901.

²⁸ Ko je na zaključku ocene pohvalil hrvaški prevod zaradi izvrstnega, gladkega in lepega sloga, je celo pristavil: »Tiskarna pa bi bila oskrbela lahko finejši papir in opremo. Pri čitanju oči preveč trpe, ker se črke preveč udirajo v slabem papirju.«

In na koncu se je umaknil ter poudaril, da knjiga zaradi naturalističnega opisovanja nemorale, pri čemer je svareče pokazal na francoski vpliv, ni priporočljiva za mladino.²⁹

Naslednje leto, 1902, srečamo v slovenskem tisku, razen v novi literarni reviji — »Slovanu« — a tu šele proti koncu leta, sicer maloštevilno in neobsežno, a pomembno gradivo o Gorkem. Če torej odštejemo »Slovaná«, katerega nova funkcija pri uvajanju Gorkega sodi že v naslednje obdobje odmevov, so to leto izšli približno istočasno vsega skupaj trije spisi v zvezi s pisateljem. To sta bila daljša sestavka, prevoda dveh ruskih avtorjev, ki sta poglobila in razširila Prijateljevo informativno impresijo v »Ljubljanskem Zvonu« in odločilno sodelovala še dolgo pri formiranju našega takratnega odnosa do Gorkega, medtem ko je tretji, edini izvirni spis o Gorkem v tem letu, poglobil in rahlo revidiral vtis recenzije v »Slovenču«. Prevodi pa so se počasi množili in še vedno vzbujajo vtis bolj priložnostne podlistkarske objave. »Slovenski Narod« je to leto prinesel groteskno satiro malomeščanstva *Vrag*,³⁰ »Slovenec« je tiskal prevod alegorične pravljice o morju *Razdrobljeni okovi*,³¹ »Svetilnik« pa je proti koncu leta objavil črtico *Tovariša* in klasično bosjaško zgodbo Gorkega *Jemeljan Piljaj*.³²

Omenjeni trije spisi pa so bili: v »Ljubljanskem Zvonu« članek Akila Volynskega *Ruski novelisti*, v »Slovenki« prevod spisa *Maksim Gorkij* Evgenije Martove iz Peterburga, v »Domu in svetu« pa je ocenil Lovro Pogačnik že omenjeni hrvaški prevod *Foma Gordjejeva*. Ocenjo je Pogačnik razširil v informativno razpravo o pisatelju, a se je precej zgledoval pri spisu Martove.

Akil Volynski, v tistem času dokaj popularen, larpurlartistično usmerjen peterburški literarni in gledališki kritik, je razpravo napisal

²⁹ Prav tam. »Le škoda, da se Gorkij še ni otesel onih naturalističnih, podrobnih opisovanj nemorale, ki se jih je navzel v domovini; dobil jih je od Francozov. Knjige nikakor ne moremo priporočati zlasti mladini ne.«

³⁰ *Vrag*. Spisal Maksim Gorkij, SN 1902, str. 84 (prevajalec ni podpisan).

³¹ *Razdrobljeni okovi*. Spisal Maksim Gorki. Poslovenil N. K. Slovenec 1902, št. 196, 198.

³² *Tovariša*. Ruski spisal Maksim Gorkij. Poslovenil Lj. Skalarjev. (Črtico je v »Domovini« 1904 ponovno prevedel E. Olgin.) — *Jemeljan Piljaj*. Ruski spisal Maksim Gorki (prevajalec ni podpisan). Svetilnik 1902, št. 23, 24, in 1903, št. 2, 3. — Črtico je za »Primorca« 1906 na novo prevedel Alojz Gradnik in jo 1911 tudi uvrstil v knjigo *Drobnih povesti* Maksima Gorkega. Prevod Fedorja Gradišnika pa je izšel v »Narodnem dnevniku« 1909 in naslednje leto v knjigi njegovih prevodov *Povesti* Maksima Gorkega. Nepodpisani prevajalec je objavil prevod črtice v »Zarji« 1912.

posebej za »Ljubljanski Zvon« na prošnjo urednika Antona Aškercera.³³ Pričel je z ugotovitvijo, da je izšla moderna ruska literatura iz obeh velikanov — normalnega Tolstoja in blaznega Dostojevskega, in da se zdaj razvija v smeri k drugemu. Oba je kratko označil in prešel k Čehovu, ki mu pomeni največji talent moderne ruske beletristike. O njem je zapisal, da je izredno senzibilen slikar normalne ruske duše, ki trepeče in boleha v razkroju ruske družbe ob koncu stoletja. Korolenku je priznal lep, zlasti deskriptiven talent, a mu je očital liberalizem; nato je prešel h Garšinu, ki ga je postavil za mejnik med staro in novo literaturo, za njegova dela pa sta značilna poetični humanizem in lirski ekstaza. Potem pa je nadaljeval:

»Glede široke popularnosti pa se more z Garšinom primerjati samo današnji mladi pisatelj Maksim Gorkij in kakor se nam dozdeva, je že dosegel vršino svoje slave. Njegov talent že ne napreduje več, morebiti celo pada... Nikakega dvoma pa ni, da je eden najoriginalnejših današnjih talentov in morebiti ravno zato, ker je nekako divji, privlačuje čitateljstvo k sebi.«

Nato je avtor kratko očrtal življenjsko pot pisatelja-bosjaka in ugotovil, da je ta v literaturi ustvaril nov tip, tip bosjaka; to je človeka, ki se je odtrgal od zemlje, a se vendar ne prišteva k množici mestnega proletariata. V spisu Volynskega se je pojavila prvič v slovenskem tisku tudi politična oznaka Gorkega: to je levičar, ki je zelo blizu marksističnemu gibanju; vendar pa je avtor poudaril, kar je bila o Gorkem v tistem času točna ugotovitev, da namreč pisatelj vseeno »ni pristaš tega gibanja, kajti namesto instinktov razredne borbe nosi v sebi instinkt individualnega svobodoljubja, nekak anarhističen element, ki ga približuje nekaterim zapadnoevropskim literarnim strujam«. Volynski je nato podčrtal še en element pisateljskega sveta Gorkega, kateri je bil v njegovih prvih delih, bosjaških, večkrat opazen: ničejanstvo. Pokaže se, kadar se v pisatelju zbude neke posebne moči, ki ga dvignejo nad vsakdanjo posvetno moralo. Takrat je »nekoliko podoben tudi Dostojevskemu«, je pripomnil Volynski. Skoraj preroško pa je poudaril, potem ko je ugotovil, da je novost in svežost vzrok uspeha tega pisatelja:

»On je brez dvoma vrgel v rusko literaturo nov ferment, ki s kvasom dekadentstva vred osnuje bodočnosti nove literarne organizacije.«

Pomislike je izrazil Volynski glede formalne plati spisov Gorkega. Zanj je bil Gorki neharmonski oblikovalec, čigar dikcija je včasih groba,

³³ *Ruski novelisti*, za »LZ« spisal Akil Volynskij (S. Petersburg). (Iz ruskega rokopisa prevedel A. Aškerc.) LZ 1902, str. 91.

tudi prisiljena; njegove barve so svetle, a tudi često kričeče, retorične. »kakršne rabi človek silnih čustev, ki pa nima dovolj samokritike in izobraženega okusa«. Ker Volynskega niso posebno prizadeli socialni in družbeno kritični poudarki Gorkijeve proze, je razumljivo, da ga je večkrat motila njena formalna literarna nedoslednost, in tako na primer v črtici *Šestindvajset in ena* ni iskal toliko etičnega in psihološkega problema, kolikor je podčrtal estetski kontrast Tanjine nravne zmage.

Ko je na kratko označil še ruske dekadente³⁴ in na kraju mimogrede ocenil delo nekaterih manj pomembnih sodobnih pisateljev,³⁵ je zaključil s hvalnico Gorkemu:

»Vse te pisatelje ljudje radi čitajo, toda njih popularnost popolnoma zatemnjuje slava takšnega pisatelja, kakršen je Gorkij, ki se dviga pred njimi kakor kaka nedosežna vršina.«

Očitno nam je torej, da je Volynski, ki je bil, kakor kaže, precej blizu ruskemu simbolizmu in mysticismu, Gorkega cenil kot velikega in za rusko literaturo pomembnega pisatelja, povedal pa je skoraj naravnost, da ga oblikovna stran njegove umetnosti moti, medtem ko lahko iz tona v spisu kdaj celo razberemo, da mu pravzaprav Gorki-pisatelj ni bil blizu, Gorki-človek pa morda še posebno ne.³⁶ Vendar, ne glede na včasih preveč domač ton, ki je rad postal vzvišen, kadar je govoril o Gorkem, je bil prispevek Akila Volynskega nedvomno pomemben.

³⁴ Dekadenco je definiral kot »stremljenje k čisti estetiki, odcepljeni od vsakega drugega višjega ideala«. Na kratko v rahlo nenaklonilnem tonu je označil Minskega, Merežkovskega, Hippiusovo in Sologuba. Zaključil je, da so, kot na zahodu, tudi ruski dekadenti pričeli »zopet plavati v idealistni struji. Na Ruskem je takšna nagla evolucija dekadentstva čisto naravna, ker ga ni naroda na svetu, v katerem bi bila dekadentstvu nasprotna struja tako močna, kakor je religiozna struja; in tudi zategadelj je ta pojav tako naraven, ker je dekadentstvo čisto kulturno seme, ki so ga zanesli zapadnoevropski vetrovi v blatno Rusijo«.

³⁵ Jasinskij, Nemirovič-Dančenko, Gnjedič, Aljbov, Boborykin, med ostalimi še Mamin-Sibirjak, Potapenko, medtem ko mladih, kot so bili Bježetski, Bunin, Timkovskij, Meljšin, Čirikov, Veresajev (zadnja dva »sta mlada, tudi tendenciozna pisatelja, nekoliko nagnjena k marksizmu«), še ni hotel ocenjevati.

³⁶ To da slutiti formulacija: »V nekaterih njegovih podobah se čuti domišljavost« ali pa dokaj ostra ugotovitev: »Včasih se v njem zbudi nekaj zlobnega, brezobzirno-negativnega.« Vendar je pa tudi res, da je pisal v podobnem ostrem, včasih vzvišenem tonu še o drugih, n. pr. o Minskem, Merežkovskem. Skozi vrstice je Volynski dal večkrat vedeti, da večino modernih avtorjev, ki jih obravnava, osebno pozna, oziroma je v tem krogu dokaj domač. Z resničnim občudovanjem je govoril, razen o Dostojevskem in Tolstoju, le še o Čehovu.

Predvsem je plastično orisal Maksima Gorkega v določenem družbenem in celo političnem okolju, in kar je bilo za slovenskega bralca posebej važno, določil mu je mesto in pomen v toku sodobne ruske literature ter poudaril njegovo veliko vlogo za njen nadaljnji razvoj. Ravno tako je podčrtal izvirnost Gorkijeve pisateljske snovi in njegovo prepričljivo pesniško moč ter obenem opozoril na formalne slabosti.

Brallec, ki ga je pri nekaterih formulacijah Volynskega v oceni Gorkega morda ostra kritičnost z rahlo skepso na dnu še motila ali begala, si je pa lahko deloma poglobil in predvsem razširil podobo o pisatelju v članku, posvečenem izključno Gorkemu, ki je približno istočasno izšel v »Slovenki«. V opombi beremo, da je bil obširni spis *Maksim Gorkij* izpod peresa Evgenije Mart iz Petrograda preveden iz septembrskega zvezka »Sozialistische Monatshefte« za leto 1901.³⁷

V uvodu je avtorica poudarila veliko in vsesplošno priljubljenost pisatelja in ugotovila, da Gorki ni slučajno tako nenavadno uspel. Samo kot literarni oblikovalec ne bi Gorki povzročil tolikega zanimanja, Martova je skušala ugotoviti globlje psihološke in socialne korenine tega uspeha. Gorki je po njenem odkril, da pod evropsko kulturno polituro »vkljub dvestoletni hudi dresuri carizma, vkljub kapitalističnemu gospodarstvu«, še žive, oslABLJENE in podjarmljene, v polevropski, polazijski ruski duši »skitniške želje starih ruskih navad in tista občja slovanska naklonjenost k melanholiji, razmišljanju, k besnim orgijam, katerim sledi utrujenost in kes«. Vse to se je v pisateljevi duši okrepilo, k čemur je pripomoglo njegovo življenje potepuha-ruskega proletarca, ali kakor je nekoliko naivno zapisala avtorica, »lahko bi se reklo romantično« življenje; kasneje so zelo pogosto ponavljali v slovenski publicistiki to oznako »romantičnega« življenja Gorkega.

Predvsem je Martova ugotovila, da so bosjaki Gorkega pravzaprav tisti nadarjeni, a nepotrebni ljudje, ki jih je ruska literatura že prikazovala in so ji dragi. Vendar pa je podčrtala bistveno izviren odnos Gorkega do teh ljudi, zakaj on namreč do njih ne goji usmiljenja oziroma sočutja ter ga ne vodijo pri tem kakršni koli humani nagibi. Docela v nasprotju z literarno tradicijo Gorki celo občuduje svoje bosjake kot svobodne in odkrite ljudi, »dasi ne taji, da so zelo hudobni« in da ne poznajo »socialnih, niti altruističnih občutkov«. Martova je to imenovala »nebrzdan ali čudno privlačen kult svobode«, ki je v borbenem odnosu

³⁷ *Maksim Gorkij*. Evgenija Mart. Petrograd. Slovenka 1902, str. 76. (Prevajalec ni podpisan.)

do družbe. Ta njegov kritični in borbeni odnos do družbe, ki ga sicer tudi pisatelj sam do takrat še ni jasno izdelal in opredelil, je tolmačila avtorica dokaj enostransko, posplošila je zgolj pisateljevo psihološko izhodišče in pri tem pozabila na sociološki okvir in motiv upornosti Gorkega. Tako je izenačila kulturo in civilizacijo s predstavniki kulturnih institucij gnile carske oziroma kapitalistične družbe, katerim je predvsem veljalo sovraštvo Gorkega, in prišla do absurdne trditve, ki za Gorkega, pesnika takrat že objavljene himne o *Človeku*, pač ni mogla veljati: da sovraži kulturo in civilizacijo sploh; trditev, ki pa so jo slepo povzeli še nekateri pisci o Gorkem pri nas. Od tod njena posplošujoča sodba, da Gorki inteligenco zaničuje, kar je seveda deloma držalo, kolikor je bila to meščanska, moralno in intelektualno degenerirana inteligenca tistega časa, ki jo je spoznal pisatelj v prestolnici in po vsej trhli carski Rusiji. Toliko pa je bilo nadaljnje razpravljanje Evgenije Martove točno, ko je zlasti dobro podčrtala, da Gorki poleg banalnega samoljubja in duševne velosti najbolj zaničuje strahopetnost inteligence, ki se kaže v »instinktih zaslužka«, to je v filistrstvu in konformizmu. Ta strahopetnost je »velika zavora«, ki jo je imenoval pisatelj strah pred življenjem, strah, ki prikrajša človeka za najlepše in najdragocenejše, za heroizem. Zato pa so Gorkemu ljubi bosjaki, zakaj v njih vidi ljudi, ki so premagali »dušiči, ... sramotni strah pred življenjem«.

V naslednjih, večkrat razvlečenih odstavkih svojega spisa je skušala Martova analizirati psiho bosjaka Gorkega in psihološke motive bosjaštva. Ugotovila je, da pokaže pisatelj vsaj za hip junaka z njegove najboljše strani, pri čemer razkrije njegovo človeško vrednost ali lepote duše, nakar pride do »eksplozije«, ko pade nazaj v umazano in banalno bosjaštvo, v katero pa ga neizogibno sili odpor do vsega trdnega, urejenega in stalnega, zakaj tak urejen svet vzbuja v bosjaku »žalost, zaničevanje in težko tesnobo«. Bosjaštvo je bilo po mnenju Gorkega sprva elementaren pojav in je izviralo, kot je razložila Martova, v ljubezni do svobode in v nezadovoljstvu z življenjem v družbi. Avtorica je videla vzrok bosjaštva v »zanimivi psihologiji elementarnega ruskega življenja, ki še blodi po temi in kjer še zavest slabo funkcioniра«. V romanu *Foma Gordjejev* je po njenem mnenju prikazal pisatelj hrepenenje brez realnega temelja, hrepenenje, kakršnega vzbuja neka nejasna želja po absolutni resnici, pravici in iskrenosti med ljudmi.³⁸

³⁸ Analiza Martove romana *Foma Gordjejev* se je pojavljala v kasnejših spisih o Gorkem pri nas še večkrat, najprej že takoj v Pogačnikovi oceni.

Objektivne korenine bosjaštva je skušala Martova odkriti v značaju ruskega naroda in njegovi zgodovini, pri čemer je opozorila, da moramo upoštevati in pomisliti:

»... na pritiskanje državne moči, na žalostno jednoličnost meščanskega življenja, pa tudi na okolnost, da ruske oblasti storijo vse, kako bi razdrle vsako vez med ljudmi ter jih pustile brez vsakega upa in osamljene... V naraščanju proletarijata in v kompliciranosti življenja v obče nahaja ta nagon ugodna tla, in zato ima Gorkij prav, ko trdi, da so skitalci postali socialna prikazen in da sestavljajo razred zase.«

Gorki, po besedah Martove, ne vidi v svojih junakih samo nesrečne ljudi, temveč ljudi z zahtevami, »ki jih resnično življenje ni moglo zadovoljiti«. Ta zahteva je lahko tudi iluzija. Kot primer take teme je navedla Martova novelo *Šestindvajset in ena*, ki jo je analizirala precej točneje in s poudarki, ki so bili bliže pisateljevi tezi kot pa že omenjena interpretacija Volynskega. V teh bednih likih Gorkega je opazila v prvi vrsti ljudi, ki ne poznajo ponižujočega strahu pred življenjem in so se naučili uživati lepoto trenutka. To so ljudje, ki ničesar ne prikrivajo in se ničesar ne boje ter nimajo ničesar izgubiti. Zatorej gledajo na vsakdanjo življenjsko gonjo s ponosnim zaničevanjem.³⁰

Gordjejeva je označila avtorica za človeka, ki je že po naravi nesposoben za kompromise ter je bosjak in proletarec kljub bogastvu, človek, ki ni dorasel borbi, ampak z naslodo še pospešuje svoj propad.

³⁰ Analizo Martove *Šestindvajset in ene* navajam, ker je ilustrativna za naše takratno razumevanje Gorkega. To in druge njene analize še večkrat srečamo ali pa vsaj zelo podobne misli v zvezi z drugimi spisi Gorkega. Govekar in Govekarjeva sta včasih dobesedno po Martovi prepisovala vsebine spisov Gorkega.

»Zaprti v temno in vlažno klet, pripeti na delo, ki ga sovražijo, razjedeni od sifile, krast in drugih ostudnih boleznih, ti ljudje vendar ne pozabljajo, da so tudi oni bili ljudje, in hrepene po solnčnem žarku, ki bi jim razsvetlil temno življenje. In ko so našli ta solnčni žarek v obliki neke uboge hišne, obdajajo ga z nekim uprav religioznim oboževanjem, čuvajo ga, popolnoma nedolžni, celo v svojih mislih vsakega blata... Kar pa Gorkega in nas k tem ljudem predvsem privlači, to je njihova žilavost, ki nam pada včasih posebno v oči, ko je vsakemu takorekoč zapisano na čelu: ako hočeš uživati življenje, bodi previden! — ko nas zaluzuje tisti mučni in ponižujoči strah, da prej ali slej vse izgubimo. Te pari je ne poznajo nikakršnega strahu, ne poznajo tiste ponižujoče skrbi za bodočnost; oni so se naučili velike umetnosti: uživati lepoto vsakega trenutka. Oni so nepremagljivi. Njih ne more nikakšna izkušnja podmititi, nikakšna sila streti. Z ust se jim nikdar ne izvije kakšna laž, neresnica in hinavščina, ker se oni ničesar ne boje. Oni nimajo ničesar izgubiti: ker nosijo vse v sebi, svoj jednotni duh, ki razume ničevnost življenja, ničnost in mučnost vseh človeških nagnjenj. Oni vidijo pred seboj zdaj strahopetno, zdaj ogorčeno borbo za veselje življenja; oni vidijo, kako tekajo ljudje mimo njih z obrazi izkrivljenimi od pohlepa, sovraštva in zavisti, a oni stojijo izven te gonje, gledaje na vse to polni ponosa in oholega zaničevanja.«

Evgenija Martova je zaključila spis o Gorkem z mislijo, da je ta pisatelj »simbol nezadovoljenega, upornega duha«, ki v borbi z banalnostjo življenja napne vse svoje »nekultivirane, nedisciplinirane, divje« sile. Gorki ni voditelj, mu je štela v dobro avtorica, in ne ponuja nikakršne filozofije in nikakršnega kodeksa življenja. Vsekakor je bila pomembna misel Martove, ko je poudarila, da je Gorkega »mlada in lepa romantika«, ki jo je imenovala »srečna izjema v ruski književnosti«, pisatelja približala občinstvu in olajšala razumevanje njegovih umotvorov. Spis je zaključila z ugotovitvijo, ki ni bila značilna zgolj za odmev Gorkega v domovini, temveč v podobni meri tudi za odmev pisatelja na Slovenskem, v avstro-ogrski jaro kapitalistični Cankarjevi »dolini šentflorijanski«:

»Gorkij nam je pripovedoval o svobodi, o možnosti, da je človek svoboden tudi pod pritiskom našega časa, ki postaja od dne do dne bolj filistrski, on nam je predočil naš nemir, naš brezmočni protest, našo strahopetnost, ki se sramuje sama sebe — je-li potem čudo, da si je pridobil našo ljubezen?«

Spis *Maksim Gorkij* Evgenije Martove je bil očitno pisan z velikimi simpatijami do Gorkega in njegove umetnosti in je bil poleg Prijateljeve *biografske črtice* najbolj navdušujoč izmed vseh člankov, ki so dotlej pri nas izšli o tem ruskem pisatelju. Razprava je tudi v primeri z Volynskim nastala iz nedvomno dokaj naprednejših stališč in nazorskih izhodišč tako za takratne razmere carske Rusije kakor naše avstro-ogrske. Kaže pa, da je bila avtorica bliže anarhizmu kakor pa marksizmu oziroma ruski socialno-demokratski struji, saj se je v članku mimogrede celo sklicevala na Mihaila Bakunina. Vendar pa je slovenski bralec kljub rahli konfuznosti in nekoliko aktualističnemu tonu brez dvoma razširil svoje poznavanje Gorkega in se približal njegovim bosjakom. Evgenija Martova je iz psihološkega izhodišča, iz sociološkega le mimogrede, opozorila na obstoj in izvor tega značilnega ruskega socialnega problema, iz katerega zornega kota je slikal Gorki svoj čas in obdeloval aktualne teme sodobne družbe. Poudariti moramo, da je nastopajočega mladega ruskega pisatelja predstavila predvsem kot pesnika svobode in svobodne aktivnosti ter strastnega kritika družbe.

Tretji članek o Gorkem, ki je izšel leta 1902, bi pravzaprav sodil po vsebini že bolj v naslednje poglavje, sem ga uvrščam le bolj zaradi kronološke razporeditve gradiva, a vendar deloma tudi zaradi pomembnosti. Pisec poročila o hrvaškem prevodu romana *Foma Gordjejev* in njegovem

avtorju Maksimu Gorkem — Lovro Pogačnik v »Domu in svetu«⁴⁰ — je očitno poznal spis Evgenije Martove iz »Sozialistische Monatshefte«,⁴¹ saj jo je v nekaterih odstavkih skoraj dobesedno prepisal.

Pogačnikov članek torej ne moremo šteti toliko za samostojno delo, kolikor moramo bolj upoštevati dejstvo, da je bila to prva resna in izčrpnjša omemba Gorkega v drugi vodilni slovenski literarni reviji, vendar pa za nadaljnji odnos revije do pisatelja Pogačnikov prispevek ni ostal značilen.

Pogačnikov članek je bil pomemben in izviren zaradi uvoda in zaključka. Pisec je predstavil Maksima Gorkega kot pesnika, ki je, enakovreden naslednik velikih literarnih prednikov, »vstal iz proletariata« in se je tako izpolnila napoved Dostojevskega, namreč, da bo za Nekrasovom izšel prvi veliki pesnik iz preprostega ljudstva. Zaključil je poročilo o romanu z ugotovitvijo, »da plava nad povestjo revolucionarni duh Gorkega, ki se ti vsiljuje v srce«. Sicer pa je Pogačnik predstavil Gorkega bolj ali manj po Martovi: to je pisatelj o bosjakih, ki je sam živel⁴² »to življenje, ki je res jako zanimivo, naravnost romantično«. Poudaril je, da Gorki v nasprotju z literarnimi predhodniki svoje junake občuduje kot resnične, odkrite in svobodoželjne, zadovoljil se je z ugotovitvijo, da so posledica posebne psihe ruskega življenja, »ki se razvija še sedaj v tesnih, omejenih razmerah«, in prešel v dokaj nadrobno obnavljanje vsebine romana, pri čemer se je raje zaustavil pri zapletih in razpletih fabule in manj pri idejnih in psiholoških momentih, za katere ni pokazal kaj dosti več posluha kot njegov predhodnik v »Slovencu«. Navdušili pa so ga »čarnokrasni opisi narave, posebno ob Volgi«, mehka melanholija in romantika, kar po njegovem mnenju loči Gorkega od drugih ruskih pisateljev.

S člankom Lovra Pogačnika v »Domu in svetu« se je zaključil in obenem že prešel odmev Maksima Gorkega v slovenski javnosti iz svojega prvega v drugo obdobje. Ruski pisatelj in njegovo delovanje je bilo slovenskemu bralcu predstavljeno v glavnih črtah, ravno tako je bil vsaj v osnovi, čeprav še ne vedno zavestno, izoblikovan že tudi naš odnos do tega kulturnega pojava: z Grivcem idejna kritika in odklanjanje, s Prijateljem in moderno duševna sorodnost in občudovanje, v spisu Martove

⁴⁰ Lovro Pogačnik: *Foma Gordjejev*, DS 1902, str. 52.

⁴¹ Ko je Pogačnik pisal članek, prevod v »Slovenki« prav gotovo še ni mogel iziti. Oba spisa sta izšla približno istočasno v začetku 1902.

⁴² Nekoliko svobodno in z napakami je povzel po Martovi avtobiografijo Gorkega iz »Žizni«.

pa so bili že neki elementi, ki jih je kasneje najbolj poudarila socialno-demokratska oziroma delavska publicistika v populariziranju Gorkega-revolucionarja. Vendar vsi ti elementi v odmevu Gorkega se tedaj v slovenski javnosti še niso določno izoblikovali v zavesten odnos. Tisti hip je bil Gorki še svež pojav, ki se je oblikoval, poglobljaj in niansiral — odkrila ga je naša moderna in ga s Prijateljevo osebnostjo predstavila, zdaj pa ni bil več samo njena last. Z letom 1902 je postal Maksim Gorki vedno bolj lastnina vse slovenske kulturne zavesti. Njegova podoba pri nas je že bila okvirno izdelana in jasna: to je velik pisatelj, naslednik ruske realistične klasike, uporniški in svobodoljuben duh, njegova dela odlikujeta poetična romantika in velika izvirnost snovi ter motivov. V tem so si bili do tistega trenutka enotni vsi pisci o Gorkem na Slovenskem.⁴³

II

V drugi polovici leta 1902 je začel izhajati pod uredništvom Frana Govekarja elegantno opremljeni »Slovan«. S to revijo se je pričelo novo obdobje odmevov Maksima Gorkega v slovenski javnosti. Njegovo ime se je pojavilo že v prvi številki in potem ga srečujemo skoraj v slehernem zvezku skozi nekaj letnikov. »Slovan« je bila slovenska revija, ki je v obdobju do leta 1906/1907 objavila največ člankov in beležk o Gorkem ali v zvezi z njim. Večino jih je prispevala Minka Vasičeva oziroma Govekarjeva, poleg Prijatelja v tem obdobju najbolj zaslužna popularizatorica Maksima Gorkega na Slovenskem, njej je delovanje tudi uspelo zaključiti s knjigo prevodov Gorkega in njegovih pisateljskih tovarišev.

Prvič srečamo v novem »Slovanu« Maksima Gorkega v poročilu Vladimira Jelovška. Ta je pisal iz Prage o tamkajšnji uprizoritvi drame Gorkega *Malomeščani* v Narodnem divadlu.⁴⁴ Poročilu se pozna, da je bilo napisano pod močnim in neposrednim vtisom drame, o kateri je pisec izjavil, da sicer ni formalno dovršena, a deluje z »nepremagljivo silo«. Dramo je Jelovšek predstavil kot problemsko: borba dveh gene-

⁴³ Obširna komparativna študija slovenske publicistike bi pokazala, da je bil Maksim Gorki eden tistih tujih pisateljev, o katerih se je pri nas izredno dosti pisalo od njegove prve omembe pa vse do danes, saj je bilo samo od Grivčevega članka pa do leta 1914 pri nas natisnjenih preko 100 raznih člankov, esejev, razprav in beležk o njem ali v zvezi z njim in skoraj ravno toliko prevodov njegovih spisov v podlistkih in knjigah, antologijah ali samostojnih zbirkah.

⁴⁴ V. Jelovšek: *Malomeščani*, Slovan 1902—3, str. 50.

racij, stare in mlade. Omenil je, da je sicer že Turgenjev obdelal ta problem, a pri njem »se završuje vse mirnejše: Bazarov veruje vase. Tu pa nihče ne veruje ničesar«. To je tragedija ruskega človeka, ki ne more koristno porabiti svoje energije: »in tako smo prišli po ostrih satirah Gribojedova ... in Gogolja ... h Gorkemu, do grenke elegije, ki prehaja že v slab sarkastičen smehljaj«. Pesimistični stavec Ibsen se je zdel Jelovšku vseeno svetlejši. Drama Gorkega pa ga je potrla, vendar ga je tolažila misel, da je pisatelj takega poguma in resnicoljubnosti tudi nekakšna perspektiva za ruski narod.

Temu dokaj živahnemu in prizadevnemu poročilu o dramatskem prvencu Gorkega je sledil v »Slovanu« kmalu nov članek o Gorkem-dramatiku. Minka Govekarjeva je poročala, očitno po različnih ruskih časopisnih virih, o uspehu krstne uprizoritve drame *Na dnu* v Moskvi.⁴⁵ Dramo je tamkajšnja kritika sprejela z deljenimi mnenji: eni ne vidijo v vsem ruskem slovstvu dela, ki bi bilo podobno tej drami, medtem ko drugi opozarjajo na podobne motive in obdelave snovi pri Dostojevskem in Tolstoju.⁴⁶ Poročevalka je poudarila, da pa so vendar ti in oni priznali delu vrednost.

Zdaj so se vrstile v reviji skozi vse številke različne beležke o Gorkem ali pa v zvezi z njim. V glavnem je vse prispevala Minka Vasičeva, deloma pa njen mož, urednik Fran Govekar. Tako kmalu spet beremo o Gorkem, da v Moskvi z velikim uspehom ponavljajo *Na dnu*, da avtor že piše novo dramo z naslovom *Židi*.⁴⁷ V isti številki se prvič v slovenskem tisku pojavi ime Leonida Andrejeva.⁴⁸ V kratki beležki ga je predstavila Vasičeva. Od nje zvemo, da ga nekateri ruski kritiki postavljajo v isto vrsto s Korolenkom, Čehovom in Gorkim ali celo nad nje. Govekar je v informativnem poročilu o *Izvirnih dramah na slovanskih odrih* pisal, da bodo uprizorili v Moskvi najnovejšo dramo M. Gorkega.⁴⁹ V

⁴⁵ M. (= Minka Vasičeva): *Na dnu*, Slovan 1902—3, str. 101.

⁴⁶ Vasičeva se je, kaže, še najbolj naslanjala na kritiko v časopisu »Novoe vremja«: »In dobri starček Luka, ki spravi končno le z ljubeznivimi besedami vse propalice na pravo pot, ali ne spominja na Tolstega Akima v drami *Moč teme?*« — Iz zadnjega stavka je očitno, da Vasičevi še ni bil popolnoma znan in jasen problem drame Gorkega.

⁴⁷ *Maksim Gorkij*, Slovan 1902-3, str. 150.

⁴⁸ M. (= Minka Vasičeva): *Leonid Andrejev*, Slovan 1902—3, str. 163.

⁴⁹ Fr. K. (= Govekar): *Izvirne drame na slovanskih odrih*, Slovan 1902—3, str. 165.

isti številki beremo o drami *Maksim Gorkij*,⁵⁰ o drami *Brez opor*;⁵¹ tu je Govekar poročal, da je Gorki »najpopularnejši ruski pisatelj, a tudi v inozemstvu, zlasti na Nemškem, je postal nenadoma izredno priljubljen«. V naslednji številki revije spet srečamo novico o novi drami, ki jo Gorki ravno piše;⁵² spet o Andrejevu,⁵³ ki je izjavil, da mora biti za uspeh v veliki meri hvaležen prijateljski pomoči Maksima Gorkega. V beležki o *Stjepanu Petrovu Skitalcu*⁵⁴ beremo, da Gorki načeljuje moskovskim modernistom. In naslednja številka je prinesla celo fotografijo Gorkega v krogu teh prijateljev,⁵⁵ in še v naslednji številki zremo, da je njegova drama *Na dnu* izredno uspela v nemških gledališčih, zlasti v »Kleines Theater«, kjer so jo igrali 200-krat.⁵⁶

Poleg teh beležk sta izšla v »Slovanu« leta 1902/3 še dva daljša spisa, ki sta pomembna za naše raziskovanje prvih odmevov Gorkega v slovenski javnosti. Članek Frana Govekarja *Romantik vagabundstva Maksim Gorkij*⁵⁷ je bil skoraj dobeseden, le včasih bolj svoboden prevod oziroma priredba članka Evgenije Martove. Za nas je važno predvsem to, kako je pisec poudaril v uvodu, da je »zanimanje za Gorkega danes ne le v Evropi, nego tudi v Rusiji večje, kakor za Tolstega, Čehova ali za

⁵⁰ Slovan 1902-3, str. 165. — V njej nastopajo »najmarkantnejše osebe iz novel in romanov Maksima Gorkega«.

⁵¹ K. (= Govekar) — *Maksim Gorkij: Brez opor*, Slovan 1902—3, str. 165. Govekar je poročal o izredni popularnosti pisatelja doma in na tujem, zlasti v Nemčiji. Nova drama »se vrši v krogih modernega ruskega plemstva, ki je — brez opore med narodom — nesposobno ustanoviti si redno in pošteno življenje«.

⁵² Slovan 1902-3, str. 232. V novi drami nastopajo trije junaki: zastopnik aristokracije, birokracije in mestnega proletariata. Piše jo na Krimu.

⁵³ M. (= Vasič-Govekarjeva): *Leonid Andrejev in grofica Z. A. Tolstoj*, Slovan 1902—3, str. 232. — Pisala je o velikem zanimanju, ki ga vzbuja ruska literatura zadnja desetletja po vsem kulturnem svetu, in dostavila: »Zlasti trozvezdja Puškin, Ljermontov in Gogolj, potem Turgenijev, Dostojevskij in Tolstoj, sedaj Čehov, Gorkij in Andrejev, so imena, ki jih mora poznati vsak izomikanec.«

⁵⁴ M. (= Govekarjeva): *Stjepan Petrov Skitalec*, Slovan 1902—3, str. 232. Ruska literatura je dobila novega pisatelja, pridobil ga je Gorki, ki načeljuje moskovskim modernistom: Andrejevu, Buninu, Teleševu, Čirikovu i dr. Skitalec je realist in rahločuten poet ter ima »v svojih novelah skoraj iste sužete, kakor njegov prijatelj Gorkij, vendar so barve njegovih slik tako izbrane, kolorit njegovih podob iz življenja ruskega proletarstva tako fin in nežen, da nadkriljuje včasih celo Gorkega«.

⁵⁵ Fotografija: *Maksim Gorki v krogu svojih prijateljev* (Skitalec in Gorkij, Andrejev, Šaljapin, Bunin, Telešev, Čirikov). Slovan 1902—3, str. 365.

⁵⁶ *Maksima Gorkega drama Na dnu*, Slovan 1902—3, str. 362.

⁵⁷ F. K. (Fran Krašovec = Fran Govekar). Slovan 1902—3.

kateregakoli živečega ruskega poeta«. Ponovil je misel Martove, da na Gorkega »mnogi zro kot na apostola čakajoč njegovih plamenečih besedij«, in preden je prešel na pisateljevo biografijo, je zapisal:

»Prav zato, ker so Gorkega dela tako tipično ruska, so neprecenljive umetniške vrednosti. Gorkij je kot še nihče doslej, podrl plot med izhodom in zahodom, posvetil z bengalično svetlobo v skrito, doslej še nerazsvetljeno temo.«

Mimo teh misli, ki pa so skoraj gotovo vzbudile še posebno zanimanje za Gorkega med bralci »Slovana«, Govekar ni prišel do izvirnejših zaključkov,⁵⁸ temveč je sledil Martovi v oznaki bosjaštva kot psihološkega in socialnega pojava, povzel po njej vsebinske analize spisov Gorkega in ravno tako iz njenega članka prepisal citate iz del, ki jih je Martova vpletla v svoj spis. V bistvu je torej predstavljal Govekarjev članek *Romantik vagabundstva Maksim Gorkij* le nekoliko prekrojen spis Martove, saj Govekar ni prispeval izvirnih ali novih misli niti podatkov, vsa njegova originalnost je bila v tem, da je tu in tam kaj izpustil ali pa prestavil posamezne odstavke.

Za širšo slovensko javnost je bil informativno bogatejši in pomembnejši prispevek Minke Govekarjeve o Gorkem in njegovem pisateljskem krogu.⁵⁹ Potem ko je v uvodu članka *Ruska moderna* Govekarjeva ugotovila, da je ruska literatura po vsem kulturnem svetu v modi, se je ustavila pri skupini, ki jo je zbral okrog sebe Maksim Gorki. Ti pisatelji so vtisnili pečat vsej mlajši ruski literarni generaciji ter so v kratkem času dali ruskemu slovstvu dela visoke umetniške vrednosti. Za te talente je značilno, da »so vsi bosopetniki... ali mestni proletarci ali pa sinovi priprostega naroda«, in so se v nasprotju s prejšnjimi generacijami, ki so sicer že tudi pisale o življenju najnižjih plasti naroda,⁶⁰ »gibali v svojih otroških in mladeniških letih sami ‚na dnu‘, ...bili so sami bosjaki«. »Genialnega« Gorkega ni predstavila posebej; kratko se je ustavila pri najznačilnejših predstavnikih njegovega kroga: Andrejevu, ki

⁵⁸ Tudi po dostavkih o dramah *Malomeščani* in *Na dnu*, ki so bili očitno zbrani po tujih virih, verjetno nemških, bi se dalo sklepati, da Govekar še ni imel v tem času samostojnega odnosa do Gorkega in je pisatelja ter njegova dela le malo poznal.

⁵⁹ M. V. (= Minka Vasičeva-Govekarjeva), *Ruska moderna*, Slovan 1902—3, str. 365.

⁶⁰ Prav tam: »Sljepcov, Uspenskij, Sasodimskij, Zlatovrockij in še mnogo drugih je pač študiralo z veliko vnemo ljudsko življenje, vse svetle in temne strani naroda ter njegove težnje, a kot sinovom takoimenovanih boljših stanov, jim je nedostajalo neposrednosti, one tajne izrazilne moči, ki je ne nadomesti niti najskrbnejše študiranje in znanje.«

se ji je zdel najbolj zanimiv in nadarjen, Skitalcu, Čirikovu, Teleševu in Buninu. Govekarjeva je poudarila, da ta pisateljski krog predvsem druží živahno poglabljanje v »sočasne socialne borbe in težnje ruskega naroda, v njega mišljenje in čustovanje«. V teh realistih, katerih dela pa so tudi polna poezije, je videla Govekarjeva dragocen kulturni dokument sodobne Rusije in obenem poleg klasikov polpretekle dobe — v nasprotju z »brezizraznim kozmopolitizmom« slovstva na zahodu — obet za slovansko bodočnost v slovstveni umetnosti 20. stoletja.

Ko zaključujemo pregled prvega letnika »Slovana«, lahko rečemo, da je revija zelo veliko prispevala k popularizaciji Maksima Gorkega na kraju 1902. in začetku 1903. leta. Zlasti pomembno pa je, da sta oba omenjena članka, ki sta izšla v zadnjih dveh številkah tega letnika, torej že leta 1903, še posebej pa dolga vrsta beležk, raztresenih skoraj po vseh številkah, opozarjali predvsem na najnovejše ustvarjanje Gorkega, na uveljavljanje njegove dramatike. Ko je »Slovan« v teh beležkah in še v podobnih v naslednjem letniku poročal slovenski javnosti o uspešnem in hitrem uveljavljanju dramatike Gorkega v Rusiji in po svetu, je nedvomno prispeval svoje k izrednemu uspehu drame *Na dnu* pri ljubljanski uprizoritvi dve leti kasneje.

Dejavnosti, ki jo je za Gorkega razvil »Slovan«, se je v letu 1903 pridružil še »Ljubljanski Zvon«. Tudi tu beremo bolj ali manj le informativne beležke, katerih večino je celo zanesel v revijo urednik »Slovana« Govekar. Tako v beležki o *Leonidu Andrejevu*,⁶¹ v kateri piše Govekar o ruski literaturi kot edinem polju svobodnega mišljenja v Rusiji in se je zato »mogočniki bojijo«, beremo, da je v zadnjih dveh desetletjih talent izumrl, ostala sta le še Tolstoj (Čehov je premalo »tendenciozen«) in zdaj polno zveneči »čvrsti, kljubujoči protest« Gorkega, ki se mu je pridružil Andrejev.⁶² Tudi naslednje tri beležke o izrednem uspehu drame *Na dnu* v »Malem gledališču« v Berlinu,⁶³ o četrtem ponatisu Gorkega zbranih povesti in romanov⁶⁴ in o delnem

⁶¹ C. G. (= Fran Govekar), *Leonid Andrejev*, LZ 1905, str. 190.

⁶² Andrejeva je označil za mojstra novele, na katerega je sicer »nemalo« vplival Gorki, a je »v mnogih stvareh od njega popolnoma različen«. Manjka mu »dražesti«, ki je značilna za Gorkega. Je pa izredno originalen v predstavljanju, v nadrobnejšem slikanju in fini psihološki analizi. Govekar je še zapisal, da je to pisatelj mračnih motivov z močnimi mističnimi elementi.

⁶³ —k (= Govekar): *Nova drama Gorkega*, LZ 1905, str. 191. Govekar je menil, da je drama pri tujem občinstvu kljub temu, da tega življenja ne pozna, uspela zlasti zaradi poetičnosti.

⁶⁴ LZ 1905, str. 256.

neuspehu *Na dnu* v domovini,⁶⁵ je prispeval Govekar. Podobnega informativnega značaja so bile še ostale tri beležke v »Ljubljanskem Zvonu« tistega leta, ki jih je napisal Aškerc. Poročal je o zanimanju Francozov za Ruse,⁶⁶ med drugim o francoskem prevodu drame *Na dnu*, o »peterburškem župniku« Petrovu in njegovi knjigi o sodobnih ruskih pisateljih⁶⁷ ter o tem, da bo Gorki postal gledališki ravnatelj.⁶⁸

Zanimivo pa je, da v tem letu, ko je bilo v »Slovanu« in »Zvonu« polno Gorkega, nikjer drugje v slovenskem tisku ne naletimo več na nobeno omembo Gorkega — razen mimogrede in posredno v kratki beležki o ruskem slovstvu v »Domu in svetu«, v kateri je Fr. Štingl omenjal vpliv Gorkega na nekega začetnika.⁶⁹

Leta 1903 so se že počasi množili prevodi Gorkega; od petih v tem letu so bili kar štirje v podlistku »Slovenskega Naroda«, in to v krajših časovnih presledkih. Med temi prevodi sta bili na primer *Boles*,⁷⁰ zgodba o prostitutki, ki piše ljubezenska pisma namišljenemu ljubimcu in ki sta jo v članku omenjala Martova in Govekar, ali pa pristrčna in poetična bosjaška črtica *Nekdaj v jeseni*,⁷¹ ki je doživela do leta 1914 še vrsto prevodov. Druga dva prevoda v »Slovenskem Narodu« sta bila še: medi-

⁶⁵ —k (= Govekar): *Gorkega drama Na dnu*, LZ 1903, str. 447.

⁶⁶ —š (= Aškerc): *Rusi in Francozi*, LZ 1903, str. 384. Aškerc je navedel, da je »Revue de Paris« prinesla razpravo o Korolenku; »Revue Bleue« v treh zvezkih prevod Gorkega *Na dnu*, »Revue Latine« pa študijo Emila Fagueta o Tolstoju in Dostojevskem. Francozi so prevedli že tudi Andrejeva.

⁶⁷ —a— (= Aškerc): *Rusko slovstvo*, LZ 1903, str. 693. Z veliko simpatijo je poročal o Petrovu, ki se ukvarja zelo »prostodušno« z vsemi aktualnimi problemi. V knjigi *O naših pisateljih* je Petrov pisal posebno o Gorkem, za katerega je ugotovil, da tako kot večina modernih pisateljev ne zna utešiti hrepenenja po resnici, zna ga le izražati. Pisatelji morajo biti vodniki k spremembi življenja, izražati morajo nove ideje, staviti življenju »višje smotre«, česar pa večina ne zmore, niti Gorki.

⁶⁸ —š— (= Aškerc): *Gorkij gledališki ravnatelj*, LZ 1903, str. 704.

⁶⁹ Fr. Štingl: *Ruska književnost*, DS 1903, str. 311.

⁷⁰ SN 1903, št. 159, 141. (Prevajalec ni podpisan.) — Ponovno jo je prevedel za »Primorca« 1906 Alojz Gradnik, ki jo je vključil tudi v *Drobne povesti*, 1911. Nepodpisani pa jo je prevel pod naslovom *Bolesij* v »Zarji«, 1912.

⁷¹ SN 1903, št. 152—153. (Prevajalec ni podpisan.) — V »Primorcu« 1906 jo je prevedel Alojz Gradnik in objavil tudi v *Drobnih povestih*, 1911; v »Domovini« 1908 je izšel nov prevod pod naslovom *Zgodba iz mladosti*. Isti prevod je ponatisnil »Naš dom«, 1909, v »Soči« 1910 jo je pod naslovom *Jesenska noč* prevedel Fedor Gradišnik; »Slovenec« je 1914 objavil ponoven prevod z naslovom *V noči*.

tativna alegorija *Pred obrazom življenja*⁷² in pretresljiva slika iz vaškega življenja *Odhod*.⁷³ Peti prevod pa je bil ponoven prevod črtice *Pred obličjem življenja*⁷⁴ v »Rdečem praporu«.

»Slovan« za leto 1903/4 je nadaljeval s popularizacijo oziroma z aktualnim informativnim poročanjem o Maksimu Gorkem, pri čemer mu je vedno bolj sledil »Ljubljanski Zvon« in celo že »Dom in svet«. Ta vnema za Maksima Gorkega je šla tako daleč, da srečamo njegovo ime tako rekoč v zvezi s skoraj vsako novico iz Rusije. Tako je na primer zapisal Govekar v »Slovanu« v beležki o *Ruskih gledališčih*,⁷⁵ da poje v carski operi v Moskvi F. Šaljapin, »prijatelj Gorkega«, v nadaljevanju pa beremo, da igrajo v »Hudožestvenem teatru« Ibsena, Hauptmanna, Przybyszewskega, Čehova, Gorkega in druge moderne avtorje. Ime Gorkega srečamo še v beležki Govekarjeve ob smrti kritika Mihajlovskega,⁷⁶ ona je poročala tudi o *Zborniku ruskih modernistov*, ki ga je nameraval izdati Gorki,⁷⁷ in o skorajšnji uprizoritvi njegove nove drame *Letoviščarji* v »Hudožestvenem teatru«;⁷⁸ Govekar je pisal še o *Ruski drami med Nemci*,⁷⁹ kjer je poudaril, da Dunaj prek Berlina spoznava slovensko dramatiko, zlasti Tolstoja in Gorkega. Celo Bogumil Vošnjak v *Pismih iz Rusije*⁸⁰ ni mogel, da ne bi vsaj omenil, kako se je seznanil z »imenitnim« pisateljem Petrovim, »intimnim prijateljem Gorkega in Andrejeva«. Pač pa je pomembna napoved repertoarja slovenskega gledališča za naslednjo sezono, kjer beremo, da bodo igrali »poleg del klasikov tudi drame Ibsena, L. Tolstoja, M. Halbeja, M. Gorkega«⁸¹ in v

⁷² SN 1903, št. 111. (Prevajalec ni podpisan.) — Ponoven prevod še isto leto v »Rdečem praporu« pod naslovom *Pred obličjem življenja*; pod tem naslovom tudi prevod v »Edinosti«, 1907.

⁷³ SN 1903, št. 157. (Prevajalec ni podpisan.) — Pod naslovom *Izvod* jo je prevedel za »Primorca« 1907 Alojz Gradnik, tudi v *Drobnih povestih*, 1911; nov prevod nepodpisanega prevajalca pod naslovom *Izprevod* v »Žarji«, 1912.

⁷⁴ Rdeči prapor 1903, št. 13. (Prevajalec ni podpisan.)

⁷⁵ Slovan 1903/4, str. 59. c. r. (= Govekar).

⁷⁶ M. V. (= Minka Vasičeva-Govekarjeva): *Umrli N. Mihajlovski*, Slovan 1903/4, str. 124.

⁷⁷ Slovan 1903/4, str. 189.

⁷⁸ M. G. (= Minka Govekarjeva), *Maksim Gorki: Letoviščarji*, Slovan 1903/4, str. 223.

⁷⁹ Slovan 1903/4, str. 387.

⁸⁰ Slovan 1903/4.

⁸¹ *Slovensko gledališče*, Slovan 1903/4, str. 286.

prvi številki naslednjega letnika že naletimo na Govekarjevo oceno uprizoritve drame *Na dnu*.

Pred to uprizoritvijo pa je izšlo leta 1904 še nekaj beležk in člankov o Gorkem ali v zvezi z njim v »Domu in svetu« in v »Ljubljanskem Zvonu«. Tako je Vladimir Levstik pod psevdonimom Vladimir Mihajlovič napisal *Črtico iz ruske književnosti A. P. Čehov*,⁸² v kateri je takoj v uvodu zapisal, da šteje današnja Rusija tri pisatelje, ki so si pridobili nenavadno veljavo doma in po širnem svetu: Tolstoja, Gorkega in Čehova.⁸³ Levstik je poudaril pomembnost Čehova in Gorkega v nasprotju z večino sodobnih ruskih pisateljev, »ki hodijo po starih sporočanih potih«, njuno delovanje pa je »bogato novih momentov... njuna Muza se bojuje proti zmešnjavam sodobnega duševnega življenja; prilagodila se je potrebam časa in dozorjujočim teoretičnim in praktičnim življenjskim vprašanjem«. Toda že nekaj mesecev kasneje je ob priliki smrti A. P. Čehova izšel v »Domu in svetu« članek profesorja Štifterja *Spomini po A. P. Čehovu*,⁸⁴ ki je bil popolnoma nasproten po duhu in zaključkih Levstikovemu. Avtor je odkrito pokazal odpor do mlade ruske literature in njenega uspeha v Evropi, ki se mu je zdel krivičen do starih klasikov, katere Evropa komaj pozna po imenu ali pa sploh ne, zakaj »Evropa« ne pozna niti Ščedrina, ki v nadarjenosti ne zaostaja za Čehovim, »mej tem, ko ista 'Evropa' Gorkega kar na rokah nosi ter ga tako boža, da treznemu opazovalcu od tega slavljenja kar slabo prihaja...«. Članek je zaključil v prepričanju, da bo tudi Čehov, in ostali moderni ruski avtorji z njim, dobili pripadajoče »ne najodličnejše« mesto v panteonu ruske književnosti, ker »manjka mu one idealne vsebine, ki povzdiguje književno vrednost«. Ta odpor proti pretiranemu poudarjanju in slavljenju Gorkega pač še ni bil znanilec tistega, ki se je nekaj let kasneje pri nas res pojavil, zakaj tisti je bil v imenu Čehova in za Čehova ter zlasti mistika Andrejeva, odpor prof. Štifterja pa je bil mnogo globlji in v »Domu in svetu« je ostal kot trajen in v bistvu že vseskozi prisoten tih odpor slovenskega klerikalizma proti revolucionarnemu, ateističnemu in individualističnemu ruskemu pisatelju, ki se je leto kasneje v reviji tudi odkrito manifestiral v »karakteristiki« Maksima Gorkega.

⁸² DS 1904, str. 105. Vladimir Mihajlovič (= Vladimir Levstik).

⁸³ Na kraju spisa je Levstik priporočil bralcu *Momente* Ivana Prijatelja in njegov predgovor o Čehovu. Zanimivo je, da je to knjigo ob izidu urednik DS Lampe precej ostro napadel.

⁸⁴ DS 1904, str. 574.

V »Ljubljanskem Zvonu« je bil Gorki leta 1904, če ne štejemo Zbašnikove ocene uprizoritve *Na dnu* v ljubljanskem gledališču, ki jo je prinesla zadnja številka »Zvona« v tistem letu, omenjen v dveh krajših sestavkih. V prvem — *Katere pisatelje čita najraje učeča se ruska mladina*⁸⁵ — beremo, da je Gorki na drugem mestu za Levom Tolstojem in pred Dostojevskim; v nekrologu *Antonu Pavloviču Čehovu*⁸⁶ pa je pisec poudaril, da je bil Čehov poleg Gorkega najodličnejši predstavnik novejšje ruske literature. V novembrski številki »Ljubljanskega Zvona« pa je v rubriki *Slovensko gledališče* stalni revijin gledališki recenzent dr. Fran Zbašnik že obljubil oceno uprizoritve dramskega dela Maksima Gorkega *Na dnu*,⁸⁷ ki jo je naslednji »Zvon« res prinesel.

Gorkega drama *Na dnu* je po velikem uspehu na krstni uprizoritvi leta 1902 v Moskvi prišla zelo hitro na evropske odre. Tedanji bralci slovenskih literarnih revij so lahko zvedeli za uspeh te drame v »Kleines Theater« v Berlinu in za uspeh, ko je Reinhardt potem s to uprizoritvijo gostoval na Dunaju. O gostovanju Hudožestvenikov v Pragi je poročal Jelovšek. Slovensko deželno gledališče v Ljubljani je postavilo v načrt repertoarja dramo *Na dnu* že za sezono 1903/04 (v tej sezoni je bila drama uprizorjena v hrvaškem gledališču v Zagrebu in v srbskem gledališču v Beogradu), a do uprizoritve je prišlo šele v naslednji sezoni.

Premiera Gorkega drame *Na dnu* je bila v torek, 25. oktobra 1904, dramo je prevedel Fran Kobal, režiral pa mladi češki igralec Jaroslav Tyšnov, ki je postavil z njo menda svojo najuspelejšo predstavo za časa angažmaja v Ljubljani.⁸⁸ Uprizoritev je vzbudila močno zanimanje, omogočila je Slovencem, da so se najbolj neposredno seznanili z Gorkim in bila obenem izredna in najprimernejša priložnost, da so se ob njej razpisali, ne glede na to, da je uprizoritev tudi sicer gledališko zelo uspela.⁸⁹

Med vsemi članki, ki so izšli v zvezi z uprizoritvijo drame *Na dnu*, vzbudi našo pozornost prvi v tej vrsti, obširen spis *Maksim Gorkij: Na dnu življenja*, ki ga je s podnaslovom *Razmotrivanja* v dveh nadaljevanjih objavil Ferdinand Tuma v »Slovenskem Narodu«.⁹⁰ Mladi, socialistično usmerjeni Tuma je bil član dijaške literarne skupine »Naša moč«

⁸⁵ LZ 1904, str. 192.

⁸⁶ LZ 1904, str. 512.

⁸⁷ LZ 1904, str. 701.

⁸⁸ Gl. Janko Traven: *Maksim Gorki in slovensko gledališče*, »Gledališki list. Drama« 1953/54, št. 8, str. 164.

⁸⁹ Janko Traven v omenjenem članku, str. 165.

⁹⁰ SN 1904, št. 243, 245.

in je malo pred tem potoval po Rusiji,⁹¹ o čemer je sam pripovedoval v potopisni črtici z ostro proticaristično ostjo, ki jo je uvrstil na začetek zbirke literarnih skic in črtic *V znamenju življenja*. Zbirko je leta 1905 izdal v samozaložbi,⁹² isto leto, ko je na Dunaju izdal tudi prvi in edini zvezčič *Novih esejev*.⁹³ Tumova *Razmotrivanja* so predstavljala prvi poskus, približati se ruskemu pisatelju s takratnih slovenskih marksističnih stališč, s sociološko in filozofsko analizo njegovih junakov ter snovi in tako odkriti ideje, ki jo je umetnik vložil v umotvor.

Pisec je pričel z izhodiščem, da moramo vse duševne proizvode razumeti kot odraz resničnosti in da imajo zato svoj izvor v človekovih socialnih razmerah. Z rastočo industrijo sta zrasli tudi pomembnost in moč proletariata in: »ta novi, dosedaj nepoznani faktor... ta nova, moderna, socialna dejstva in stremljenja so našla v slovstvu... v najnovejšem času svoj veren odsev v takozvani moderni literaturi in njenem velikem oddelku... dramaturgiji.«⁹⁴ Po tem splošnem uvodu je Tuma kratko predstavil naturalizem s Hauptmannom in s Sudermannom, ki sta vpeljala v dramatiko moderni proletariat in njegov svet, in prešel na Gorkega, o katerem je zapisal, da je največji sodobni naturalistični dramatski duh ter je Hauptmanna »prekosil v velikem, in če je mogoče v vsem«. Tuma je predstavil Gorkega kot umetniškega opisovalca najnižjega sloja človeštva. Temu sloju so se sicer že poskušali približati nekateri njegovi ruski literarni predhodniki, a brez uspeha. Gorki pa je odkril tudi v teh bosjakih človeka, krivca za pogine in bedo tega ljudstva pa v vladajoči družbi. Najmočneje je izrazil to stališče v svoji najnovejši drami *Na dnu*.

Po tem uvodu Tuma najprej na kratko analizira dramo po formalni plati. Poudaril je, da se je Gorki, podobno kakor v novelah in romanih, izognil slehernim efektom, se tako sicer oddaljil pretežni večini moderne dramatike, a zato vsakdanje življenje prikazal brez primesi pripetljajev, v čemer je ravno njegova revolucionarna sila. Pač pa je Tuma pogrešal

⁹¹ Menda v družbi z Radivojem Peterlinom-Petruško. Tega se spominja akademski slikar Maksim Gaspari, ki je bil ravno tako član dijaške umetniške skupnosti in sodelavec njenega rokopišnega glasila *Naše moči*.

⁹² Ferd. Lev. Tuma, *V znamenju življenja. Skice in črtice*. Risbe: Maksim Gaspari. Založil pisatelj. Natisnil A. Slatnar v Kamniku 1905.

⁹³ *Novi eseji; št. 1. Janko Kukovec: Umetnost in kritika*. Dunaj 1905. Izdaja in ureja F. L. Tuma.

⁹⁴ Tu je pristavil Tuma pripombo, da »se je izvršil tak prepoved n. pr. v romanih že davno prej«, in pri tem očitno mislil na kritični realizem 19. stoletja.

konsekventnost dramaturgije, namreč osredotočenost na junaka, zakaj v tej drami Gorkega osebe po njegovem mnenju preveč filozofirajo.

Po krajšem intermezzu, v katerem je meditiral o dramatiki na sploh in o nalogi dramatike in dramatika v sedanjem času — namreč zastopati proletariat in bičati meščanske razmere — je prešel na vsebinsko analizo drame *Na dnu*.

Gorki je z veliko močjo odkril duševne globine teh nesrečnih ljudi, da bi videli ljudje, kako v njih še obstaja možnost napredka, da so iz mesa in krvi in da so padli tako nizko le zaradi obstoječe družbene ureditve. Ni pa se Gorki po njegovem mnenju povzpел nad Tolstojevu staljšče, ker še vedno zgolj nemo apelira za pomoč. Tisto, kar edino vodi Gorkega v konflikt z obstoječo socialno ureditvijo, je njegov duh; to je filozofija, ki veje iz njegove drame in njenih junakov. Tuma je poudaril:

»Gorkij hoče pokazati, da osebe same ne morejo izpremeniti svojega dosedanjega življenja in pričeti novo, in prav zaradi tega se oklepajo *materializma*, t. j. naziranja, da se izpremeni človek in njegov način življenja šele z izpremembo tistih življenjskih razmer, v katerih živi, da zavisi človek, ves njegov 'jaz' le od tega, kar ga obdaja.«

Gorki se je tega zavedal, je Tuma nadaljeval, in na tem je zasnoval konflikt drame — prišel je človek, ki je pokazal njegovim bosjakom obupni položaj in pa slehernemu izmed njih, da je tudi v njem nekaj tiste vrednosti, s katero more koristiti človeštvu, toda — prepozno! Nihče ni več sposoben, da bi pričel novo življenje. Tako je pesnik zaključil in nas pozval, da moramo »respektirati človeka že kot otroka, kajti človek, to je nekaj velikega! To je nekaj, kjer tiče vsi začetki, vsi konci... zaradi njega morate žrtvovati celo resnico, kajti: resnica — to je človek...«. Nihče se ne pogrezne tako globoko, da bi bile v njem uničene vse kali za poboljšanje; Gorki to dokazuje, ko je pokazal najnižje, ki niso več zmožni niti iluzij o boljšem življenju. Prišel je Luka, ki je odkril nekje na njihovem dnu še nezavedno bivajočo vero v človeka. Luka je človek, ki daje »padlim pogum k okrepitvi«. Zakaj po pisateljevem mnenju, je zapisal Tuma, smemo dati človeku kot tako okrepljeno sredstvo celo laž, če se le more s tem preroditi spet v človeka. Luka je značaj s »specifično ruskim koloritom«, ki ima »notranji nagon človeka pomagati... žrtvovati se za koga«. Tuma je zaključil, da Gorki iz spoznanja o popolni nedolžnosti teh ljudi in nemoči pričeti novo življenje, »izvaja...«, da se mora izpremeniti prej okolica teh ljudi in da jih samo pridigovanje ne more rešiti njihovega pogina«, za katerega nosi krivdo vladajoča družba, »obstoječi red«.

S tako doslednostjo ni sledil Gorkega mislim do Ferdinanda Tume in dokaj časa za njim noben recenzent pri nas. Odmev, ki ga je vzbudila umetnost Gorkega v Tumi in morda z njim v našem takratnem socialno-demokratskem toku, je ostal v naši tedanji publicistiki še osamljen, bil pa je znanilec novega odnosa do Gorkega, ki se je pojavil v slovenskem delavskem tisku malo pred prvo svetovno vojno, jasno in zavedno formuliran pa šele po vojni oziroma oktobrski revoluciji z nastopom mlade povojne generacije.⁹⁵

»Slovenski Narod« je prinesel po *Razmotrivanjih* Ferdinanda Tume še oceno uprizoritve, ki je izšla v rubriki *Slovensko gledališče*⁹⁶ takoj po premieri. Nepodpisani kritik, najbrž Miroslav Malovrh,⁹⁷ je priznal uprizoritvi izredno dovršenost, laskavo je pohvalil igralce in režiserja ter podčrtal, da je občinstvo prevzela nenavadna moč umotvora. Zapisal je, da je *Na dnu* »vedledramatsko delo« kljub temu, da ni grajeno po Aristotelovih estetskih pravilih. Toda ta »inferno«, ki se mu vsak »spodoben človek v snažni obleki izogne« in ki ga je Gorki popisal neusmiljeno resnično, ni vzbudil v gledalcu studa, temveč največje usmiljenje. To je, po mnenju ocenjevalca, pisatelj tudi hotel doseči. Dejanje je zanemarjal, da se je lahko posvetil osebam, tipom, »originalom«, ki so kljub propalosti in zavrženosti vendarle ljudje. Dramatik jim je z največjo pozornostjo položil »na jezik... ali v srce... uprav evangelijsko idejo, na kateri sloni cela igra: tudi ta na dno življenja padli izmeček človeštva se da še rešiti in zopet povzdigniti — z ljubeznijo«. Ocenjevalec je na koncu poudaril, da nima drama samo:

»...svoj velik umetniški pomen, nego tudi svoj socialni pomen: pesnik nam kaže, da žive na dnu človeške družbe ljudje, ki se jih ne sme z zaničevanjem prepuščati njihovi usodi, nego se jim mora podati roko in jih z ljubeznijo pripraviti do novega življenja.«

Zanimivo je, da je podoben moralni nauk kakor liberalni »Slovenski Narod« našel v drami Gorkega, seveda z ideološkimi korekturami in pripombami, tudi gledališki kritik »Doma in sveta« Adolf Robida.⁹⁸ Tudi ta je najprej ugotovil, da »drama proletarcev« *Na dnu* imena drama po

⁹⁵ France Bevk: *Maksim Gorki (Ob 60-letnici)*, Edinost 1928, str. 64. — Bratko Kreft: *Maksim Gorki (Ob 60-letnici)*, Novi čas 1928, št. 3, 4. — *Maksim Gorki — 60-letnica*, Prosveta 1928, str. 77. — Čulkovski: *Maksim Gorki*, Pod lipo, 1925, št. 11, 12. — Čulkovski: *Maksim Gorki*, Delavska politika 1928, št. 21.

⁹⁶ SN 1904, št. 245.

⁹⁷ Gl. omenjeni članek Janka Travna, str. 165.

⁹⁸ A. R.: *Slovenska drama, Na dnu*, DS 1905, str. 58.

Aristotelovih pravilih ne zasluži, ji je pa priznal, da je zelo izviren prikaz ruskih nižjih slojev. Robida je menil, da Gorki kaže »randevous propalih« v luči ljubezni »in veleva: odpusti«. Sodrga živi v spominu na prejšnje čase, skuša se rešiti, a se ne more, ker je brez ljubezni in moči. Ko spoznajo svoj bedni položaj, postanejo cinični in zvale vso krivdo na usodo. Mednje je dramatik postavil apostola, ki trosi njegove ideje, skuša pomagati s svetom, pridiga, skuša poboljšati z ljubeznijo. Njegovo delovanje, po Robidi, pa je negativno — »kot vse delo Gorkega«. Robidi je bil Luka junak besede, ko pride do dejanj, omaga. Oceno je zaključil s sodbo: »Gorkij je popoln materialist, in sicer materialist najbolj odurne vrste.« Skliceval se je na Dostojevskega, ki je dobro vedel, »da umetnost ne obstoja samo v tem, da se podaja občinstvu dobro in slabo tako, kot je, ampak je upošteval estetično pravilo, da se mora slabo le do gotove mere staviti v nasprotje z dobrim«. V drami *Na dnu* pa Robida tega ravnovesja ni našel, zakaj Luka je le mož besede, ne dejanj. »Kakor Sudermannu in Hauptmannu, tako manjka tudi Gorkemu one poživljajoče moči, ki jo imenujemo vero«, je zapisal Robida in obsodil naturaliste, da stikajo po beznicah ter rišejo eksistence, ki niso vredne njih talentov. Ob zaključku ocene je napadel moderno dramatiko v celoti in jo odklonil, ker ta dokazuje, da je človek odvisen od okolja in mora postati to, »v čemer živi: a pri vsem tem ne pokažejo, kako«. Ti dramatiki so ljudje, ki delujejo le negativno, a pozitivno stran socialne bede prezirajo in je ne upoštevajo. Tako je Robida na koncu članka prišel s svojo idejno ostjo neprikrito na dan: »pridigujejo vedno le ljubezen, a ljubezni v pravem pomenu besede, verske ljubezni ne poznajo«.

Recenzent v »Ljubljanskem Zvonu«,⁹⁹ dr. Fran Zbašnik, je podobno kakor ocenjevalec v »Slovenskem Narodu« tudi poudaril v uvodu poročila, da *Na dnu* ni drama v običajnem pomenu besede, »kjer dejanja ni, ondi tudi razdelitev v dejanja ni možna«, temveč — prizor v štirih odmorih, ker na odru govorijo, samo govorijo in modrujejo. Zbašnik je vzkliknil:

»In vendar, kako nam pretresejo dušo ti sami na sebi mrtvi prizori, kako se nam stiska srce spričo njih, kako trepeče duša!« — »Nekaj z elementarno silo delujočega tiči v teh kopicah gnusobe, ki nam jih je nagrmdil Gorkij v svojem delu.«

Vsak teh propadlih ljudi je filozof in tako del bistva Gorkega — dalj se Zbašnik ni spustil v analizo junakov drame. Povedal je le še, da se te »živali v človeški podobi« za trenutke zavedó svoje propalosti,

⁹⁹ LZ 1904, str. 765.

zahrepene po lepšem, svetlejšem življenju, in v tem je njihova tragika, zakaj pogreznejo se vedno spet na dno. Zbašnik je primerjal dramo s »staro pesmijo« o prikovanem Prometeju in zaključil sodbo o drami *Na dnu*, da je, »kar se tiče zunanje sestave igre, slaba drama, kar pa se tiče njene vsebine, nekaj vele-globocega, nekaj grandioznega, nekaj, kar pretresa človeka skoro kakor Goethejev Faust«. V zadnjem odstavku je pohvalil uprizoritev in igralce.

Medtem ko so vsi trije prejšnji ocenjevalci skušali najti neke idejne osnove ali poudarke v drami, jo je Fran Govekar v »Slovanu«¹⁰⁰ gledal ozko skoz očala epigonskega in površnega naturalista. Ugotovil je, da Gorki sicer nima tehnike kakor Sardou ali Bissou, da pa so dejanja medsebojno logično zvezana z razvojem ljubezni obeh osrednjih oseb. Zavrnil je očitek, da je Gorki nanizal v drami le negativne tipe, ker so v njej tudi simpatične osebe, ki hrepene po luči, idealih, taka sta Nataša ali Luka. Po teh »srčno dobrih trpinih« je sklepal Govekar, da je »torej družba na dnu ruskega življenja vendarle verjetna, realistična, z dobrimi lastnostmi in slabimi instinkti — resnični ljudje«. Nato se je kritik Govekar vprašal po ideji drame in ugotovil: klasikom so idejo drame vsilili šele profesorji, medtem ko so klasični dramatikci skušali prikazati le odlomek življenja v dramatičnem konfliktu značajeve.

Fran Govekar ni našel v drami *Na dnu* revolucionarnih idej, v delu je odkril le prizadevanje za naturalistično slikanje miljeja:

»Tako tudi v naturalističnem delu Gorkega ni treba iskati posebne ideje, ker smo povsem zadovoljni, ko vidimo pred seboj zanimiv kos iz življenja ruskega naroda, tragične slike iz dejanja in nehanja bosjakov, toda podaja jih v toli originalni in prepričevalni obliki ter v toli prisrčnem tonu, da ljubimo pridigarja (Luko) in verjamemo njegovi pridigi.«

Po petih letih, odkar se je pojavilo ime Gorkega v slovenski javnosti, se je pripetilo ob premieri njegove drame *Na dnu* prvič, da so se Slovenci razpisali ob njegovem posameznem delu, prvič se je ravno tako pojavilo večje število člankov tako rekoč hkrati in od toliko avtorjev; kar pa je predvsem pomembno — hkrati so reagirale različne osebnosti, ki so predstavljale različna, v marsičem ali pa celo popolnoma nasprotujoče si razumevanje, sprejemanje ali odklanjanje Maksima Gorkega na Slovenskem v celoti in ne samo njegove drame. Iz vseh petih sestavkov o drami je tako na prvi pogled očitno, da je bila uprizoritev v gledališču piscem le primerna prilika, ob kateri so s pomočjo bolj ali

¹⁰⁰ Slovan 1904/5, str. 29.

manj temeljite analize dela izpovedali svoje mnenje o Gorkem, o njegovi umetnosti in celo o sodobni literaturi sploh, kolikor so ga lahko šteli za predstavnika vsaj nekaterih njenih teženj. V teh ocenah uprizoritve lahko razberemo prvič tako hkrati, spontane in direktne, obenem pa samostojne odmeve na Gorkega v tako rekoč vseh tedanjih glavnih tokovih slovenskega literarnega in tudi kulturnopolitičnega življenja. Ocene so namreč izšle v listih in revijah, ki so zagovarjale odločna kulturnopolitična stališča skupin, gibanj ali celo političnih strank in napisali so jih ljudje, ki so izpovedovali v njih s svojim sodelovanjem izrazite kulturnopolitične nazore, katerim so prikojevali svoja literarno estetska merila in zahteve. In tako ugotovimo, da je ravno zaradi te ozke povezanosti člankarjev s trenutnimi težnjami in stanjem v različnih tedanjih tokovih slovenskega družbenega življenja doživel Gorki z dramo *Na dnu* — kljub živemu zanimanju in celo navdušenju — z odmevom v javnosti (z izjemo Tumovega prispevka) v bistvu nerazumevanje in še več: priložnost so nekateri porabili za boj ali obračun z nasprotniki oziroma za razlaganje mnenj in misli, ki neposredno z Gorkim ali njegovo dramo niso imela posebne zveze, pomenila pa so obenem tudi nedvoumno odklanjanje Gorkega in njegove drame.

Te ugotovitve seveda ne veljajo za Ferdinanda Tumo. Ta se je edini v slovenski javnosti trudil razložiti umetniško in družbeno poslanstvo drame *Na dnu* z naprednih stališč, ki so bila blizu dejanski revolucionarni, socialistični koncepciji Gorkega, vendar pa so šli vsi štirje ostali recenzenti mimo Tumovih *Razmotrivanj*, čeprav so ta izšla že nekaj dni pred premiero v gledališču. Lahko pa mirno sklepamo, da v »Ljubljanskem Zvonu« Zbašnik, ki se je trudil v moderni drami Gorkega najti še neki klasični princip tragične krivde, tega umotvora ni dojel niti po njegovi formalni strani, za njeno družbeno kritiko in revolucionarni socialni protest pa s svojim iskanjem romantične tragičnosti ni pokazal nobenega posluha. Ravno tako se je Govekar v »Slovanu« z naivnim naturalističnim formalizmom izognil vsebinskemu in idejnemu jedru drame. Medtem ko sta kritika, ki sta bila najbolj neposredno vezana na nazorsko in politično opredeljeno glasilo — Miroslav Malovrh kot predstavnik liberalnega in Robida kot predstavnik klerikalnega tabora — ideje Gorkega ponaredila, spačila poanto drame in razlago prikojila trenutnim potrebam. V »Slovenskem Narodu« je Malovrh razložil dramo *Na dnu* kot liberalistično moralno socialne pomoči, v »Domu in svetu« pa je Adolf Robida izpričal svojo ozkosrčno in napadalno klerikalno

sovražnost proti vsemu, iz česar ni štrlela ortodoksna katoliška, mahničevska idejnost, porabil je priliko za napad na moderno naturalistično dramatiko in jo v celoti z Gorkim vred odklonil kot nemoralno in škodljivo.

Ne glede na najrazličnejše odmeve, ki jih je vzbudila uprizoritev drame *Na dnu* v slovenski kulturni javnosti in ki smo jih lahko zasledili v omenjenih petih recenzijah, je umetnina vzbudila nenavadno pozornost; uprizoritev je umetniško prepričala v celoti, kar so ji priznavali vsi kritiki, ter je pomenila tedaj zelo velik gledališki dogodek. To je ostalo zabeleženo tudi v dveh tako različnih revijah, kot sta bili »Dom in svet« in »Slovan«, kjer v prvi na vprašanje: *Kaj nam je nudil letošnji repertoar dobrega*, stoji *Na dnu*, *Martina Krpana*, *Hamleta* in *Moč teme*,¹⁰¹ v »Slovanu« pa je ob uprizoritvi Tolstojeve *Moči teme* zapisal Govekar, da je ta drama poleg prizorov *Na dnu* najgloblje učinkovala na slovensko občinstvo.¹⁰²

Zanimivo pričevanje, kako zelo je morala drama Gorkega odmevati med izobraženstvom, in kar je posebno pomembno, med dijaško mladino, zasledimo celo v *Izvestjih c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1904-1905*, kjer stoji, da sta v osmem razredu pri profesorju slovenščine Josipu Westru kar dva dijaka nastopila s prostima govorkoma o Gorkem: 1. *Maksim Gorki kot dramatik* (Černe Ivan) in 2. *Maksim Gorki, zastopnik ruske moderne* (Ladiha).¹⁰³ Oba, predvsem pa prvega mladega predavatelja — in prav gotovo tudi njunega učitelja — je nedvomno spodbudila uprizoritev *Na dnu* v Deželnem gledališču.

Kljub uspešni uprizoritvi in tolikšnemu odmevu drame *Na dnu*, katere prevod ni bil natisnjen, pa so izšli v letu 1904 le trije prevodi daljših novel Gorkega: v »Gorenjcu« *Zgodba hudodelstva*,¹⁰⁴ v »Domovini« pa *Moderne lučice* in *Tovariša*.¹⁰⁵

Leto, ki je sledilo uprizoritvi drame *Na dnu*, pa je bilo leto, ko se je ime Maksima Gorkega v naših revijah najpogosteje pojavljalo. To je

¹⁰¹ DS 1905, str. 317.

¹⁰² Slovan 1904/5, str. 155. — Njegov zaneseni vzklik na kraju ocene — »Kje v nedogledni nižini so ostali Hauptmann, Drayr, Halbe, Ernst, Sudermann in dr. pod višino, na kateri stojita Tolstoj in Gorki« — je bil pač posledica Govekarjevega površnega stila, a ravno tako očitno tudi odraz uspeha drame Gorkega na slovenskem odru.

¹⁰³ *Izvestje*, v Ljubljani 1905; založila c. kr. II. državna gimnazija; str. 55.

¹⁰⁴ Gorenjec 1904, št. 40 do 53. (Prevajalec ni podpisan.)

¹⁰⁵ Domovina 1904, št. 16, 18, 20, 22, 24. Prevel E. Olgin. — Domovina 1904, št. 48, 50, 52, 54. (Prevajalec ni podpisan.)

bila nedvomno posledica prodornega uspeha drame, a še mnogo bolj razburljivih dogodkov v Rusiji — rusko-japonske vojne in revolucije, ki ji je sledila, in je v njej Gorki odigral vidno vlogo; poleg tega pa je nehote vzbudila posebno pozornost za pisatelja še carska vlada, ko ga je zaprla. Surova akcija je sprožila glasne in ostre proteste vse takratne kulturne Evrope.

Odmev krvavih dogodkov in usode Gorkega je našel prostor tudi v takratnem slovenskem tisku. Seveda se je kazal ta odmev bolj v številčnosti kot pa tehtnosti prispevkov, zakaj tudi nadalje so se poročevalci v glavnem omejevali zgolj na informacijo. Tako nista n. pr. ravno »Slovan« in »Ljubljanski Zvon« prinesla nič posebno izvirnega in novega, medtem ko je »Dom in svet« šele zdaj čutil potrebo, da je treba izreči jasno in dokončno besedo o nenavadno slavnem in aktualnem pisatelju.

V »Slovanu« je n. pr. po omenjeni oceni drame *Na dnu* poročal Govekar *O ruskih dramskih novitetah*¹⁰⁶ in precej prostora posvetil novi »socialni« drami Gorkega *Letoviščarji*, o kateri je zapisal, da ni uspela, ker je »brez lepega dejanja« in pa ker je v njej pisatelj zelo kritično obsodil apatično ali nenravno rusko inteligenco. Že v naslednji številki je poročal isti avtor o *Rdečem smehu* Leonida Andrejeva,¹⁰⁷ prijatelja preganjanega Gorkega, s katerim je zdaj skupaj v preiskovalnem zaporu. In v naslednji beležki zremo, da je Gorki dramo *Otroci solnca*,¹⁰⁸ v kateri obravnava konflikt med staro in novo generacijo ruske inteligence, napisal v ječi. Govekar je zaključil z novico, da se je Gorkemu v ječi zdravje poslabšalo, in vzkliknil: »Po Vereščaginu in Čehovu naj ruska umetnost zgubi še Gorkega?« V napovedanem repertoarju slovenskega gledališča za sezono 1905/6 pa zasledimo tudi Maksima Gorkega z dramo *Malomeščani*.¹⁰⁹ Dramo je najbrž na Govekarjevo spodbudo prevedel S. Domicelj, a na oder ni prišla ne to sezono ne naslednjo, čeprav so jo ponovno napovedovali; nedvomno ni ustrezala kulturno izra-

¹⁰⁶ Slovan 1904/5, str. 159. — Po Govekarjevih besedah je drama *Letoviščarji* slika ruske inteligence, ki propada, ker je brez zveze z narodom in življenjem. Le dolgočasi se, spletkari, se predaja naključju in družabnostim. Gorki pa jo opominja, naj dela za tiste, ki stoje nižje. *Letoviščarji* so, je menil poročevalec, tragedija ruske apatične buržoazije in kot taka je polna resničnih očitanj. Gorki v njej vzklika: »Vun iz tega blata! Ne ubijajmo lastne svobode!« Beležko je kasneje v celoti porabila Govekarjeva pri sestavljanju uvoda v *Rusko moderno*.

¹⁰⁷ Slovan 1904/5, str. 188.

¹⁰⁸ Slovan 1904/5, str. 190.

¹⁰⁹ Slovan 1904/5, str. 286.

zito zahodno usmerjenemu in v Franciji šolanemu profesorju Frideriku Juvančiču, ki je tedaj zamenjal Govekarja na mestu intendanta slovenskega gledališča.¹¹⁰ Ob koncu letnika pa je objavila v »Slovanu« Minka Govekarjeva pod psevdonimom Milena Dobova še obširen spis *Moskovska moderna*,¹¹¹ ki je bil v glavnem le močno razširjen in izpopolnjen prispevek o *Ruski moderni* iz »Slovana« pred dvema letoma. Novi članek je bil nekak izvleček iz uvoda, ki ga je napisala za knjigo prevodov iz Gorkega in tovarišev *Ruska moderna* in ki je izšla ob koncu leta 1904.¹¹²

Avtorica je v spisu *Moskovska moderna*, ki je z naslovom *Maksim Gorkij in tovariši* le deloma razširjen izšel kot uvod v knjigi, v glavnem ponovila misli in podatke, ki jih je zbrala iz vseh lastnih ali tujih beležk ali člankov, objavljenih do tistega časa v slovenskem tisku v zvezi z Gorkim, Andrejevom, Skitalcem, Čirikovom, Buninom, in pa seveda vse, kar ji je prišlo prav za uvodne stavke predgovora iz spisov o Dostojevskem, Tolstoju in drugih klasikih. Poleg lastnega in moževega gradiva iz »Slovana« je največ uporabila znane članke: Martove, Volynskega in Prijatelja.

Govekarjeva je pričela z ugotovitvijo, da je Evropa odkrila rusko literaturo s Turgenjevom; poudarila je, da so bili v ruski umetnosti vedno prisotni aktualni problemi in hrepenenje ter bolest. Pisatelji so bili socialni kritiki in najpogumnejši borci, ki so šibali napake javnega življenja. Od Gogolja dalje je v ruski literaturi vedno prisotna struja naturalizma, spojenega z idealizmom, posledica česar je bila literarna analiza zunanjega in notranjega življenja v človeku in naravi. Do Gogolja in Dostojevskega je bila ruska literatura domena višjih stanov, šele z njima, ko je usihala romantika in byronizem, se je pojavila »z epohalno silo demokratska struja realizma«, z njo pa boj za enakopravnost vseh slojev. Moderni umetnik, v nasprotju s klasično umetnostjo, katere »moč je bila fantazija«, upodablja človeka v njegovi vsakdanjosti ter išče njegovo individualnost, zasleduje prirodo v njeni moralni brezbriznosti ter kaže neumorni napor človeštva za vsestransko enakopravnost vseh. Namesto »junakov« sta se zdaj pojavili narodna masa in borba za kruh in politično svobodo. Vse to, je pisala Govekarjeva, daje

¹¹⁰ Gl. Janko Traven: *Maksim Gorki in slovensko gledališče*, l. c.

¹¹¹ *Slovan* 1904/5, str. 368.

¹¹² *Ruska moderna*. Gorkij, Andrejev, Skitalec, Bunin, Čirikov. *Novele in črtice*. Prevela Minka Govekarjeva v Ljubljani 1905. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg.

snov modernim spisom. Sodobna ruska literatura ni larpurlartistična, niti le izraz lepote,¹¹³ ampak »visoka pesem, kličoča ‚in tyrannos‘«. Po tem uvodu, polnem splošnih idej in gesel, ki so bila tisti čas v zraku v zvezi z ruskimi dogodki in literarnimi razmerami, in polnem posploševanja in napačnega ali vsaj enostranskega presojanja ruske literature, se je Govekarjeva posvetila vsakemu piscu posebej, t. j. Gorkemu in tovarišem, sodobnim ruskim pisateljem, za katere je poudarila, da so predvsem glasniki stomilijonske ruske, po svobodi hrepeneče in za večje politične in kulturne pravice boreče se mase. Tu je največkrat celo dobesedno uporabila že znano gradivo. Zaključila je ravno tako zvesto po prejšnjem članku o *Ruski moderni*, ki ga poznamo iz »Slovana« 1902/3.

Ob izidu knjige so razen Prijatelja vsi recenzenti šli mimo uvoda molče ali pa z zgolj šablonsko frazo, da je dovolj informativen. Preden pa se ustavimo pri teh odmevih na knjigo Govekaričinih prevodov, si oglejmo še nekaj vmesnih dogodkov.

V »Ljubljanskem Zvonu« je v razburljivem letu 1905 spremljal tako rekoč skoraj na vsakem koraku delovanje in usodo Maksima Gorkega Radivoj Peterlin-Petruška, ki je poročal o dogodkih kot očividec, vojaški begun, neposredno iz Rusije. Novice so bile v glavnem takšne, kakršne smo brali v »Slovanu«. Med drugim je poročal, da so bila dela Maksima Gorkega prepovedana in da je pisatelj v preiskavi; dve številki kasneje zveemo, da je Gorki že na Krimu, kjer se zdravi in piše novo dramo iz delavskega življenja, njegova dela pa že spet igrajo; še nekaj številčk kasneje zveemo celo, da je bil nekaj časa na Finskem, kjer ga je portretiral Repin, itd.¹¹⁴

Na izredno popularnost Gorkega v revolucijskem letu nas opozori tudi članek *O Maksimu Gorkem* v glasilu katoliškega dijaštva »Zori«,¹¹⁵ kjer so ponatisnili kratek članek Friderica Loliéja iz francoske revije »Annales«. Pridan je bil kratek uvod, v katerem je bilo povedano, da so spisi Gorkega, v katerih se pisatelj bori za reformo nezdravih ruskih

¹¹³ Očitno je, da Govekarjeva ni poznala v sodobni ruski literaturi razen Gorkega in njegovega kroga nobene druge struje, n. pr. močnega kroga simbolistov, ali pa je nanje pozabila, kar ji je v oceni upravičeno očital Prijatelj.

¹¹⁴ LZ 1905, str. 127, Rad. P.—n (= Radivoj Peterlin-Petruška): *Maksim Gorkij je prečital v Peterburgu novo povest Straža*. — LZ 1905, str. 124, Rad. P. n.: *Letopišniki*. — LZ 1905, str. 256, Rad. P. n.: *M. Gorkega dela prepovedana*. — LZ 1905, str. 384, Rad. P. n.: *M. Gorkij na Krimu*. — LZ 1905, str. 702, Rad. P. n.: *Otroci solnca*. — LZ 1905, str. 704, Rad. P. n.: *Maksim Gorkij spisal tri nove novele*.

¹¹⁵ Zora 1905, str. 96.

socialnih razmer, tudi deloma povzročili sedanje nemire in da je vlada zato »segla po Gorkem«. V prevedenem francoskem članku pa beremo legendo o železnem prstanu,¹¹⁶ s katero je hotel pisec pokazati izredno priljubljenost pisatelja med ruskim narodom.

Razumljivo je, da spričo tolikšne aktualnosti Gorkega tudi revija »Dom in svet« ni mogla mirno mimo njega. Poleg Robidove ocene drame *Na dnu* naletimo v »Domu in svetu« leta 1905 še kar štirikrat na pisateljevo ime. Tako je nepodpisani poročevalec kratko in po tujih virih ter ne ravno z naklonjenim tonom pisal o krstni premieri *Letoviščnikov*,¹¹⁷ potem srečamo beležko, da je Gorki postal glavna oseba neke drame,¹¹⁸ vidimo Gorkega na fotografiji *Skupina ruskih modernih*,¹¹⁹ pod katero je napisano, da je bil »zaprt ob zadnjih izgredih kot revolucionar«; najpomembnejša pa je bila nedvomno »karakteristika« *O Maksimu Gorkem*,¹²⁰ ki jo je verjetno napisal Izidor Cankar.¹²¹

»Revolucionarnega duha, ki je zadnji čas zavel po celi Rusiji, pripisuje ruska vlada v veliki meri Maksimu Gorkem in njegovim spisom«, je pričel pisec in označil te spise za krepak protest proti življenjskim razmeram v Rusiji. Gorki je »napel vse sile, da potrese to zemljo, da se začne sramovati socialnih ran in madežev... On slika, da s svojim sli-

¹¹⁶ Lolié je zapisal, da je Gorki zelo simpatičen in skromen človek, ki živi v krogu družine in je splošno priljubljen. Navedel je legendo o železnem prstanu, »ki je odločen, da prehaja iz rok v roko med onimi ruskimi pisatelji, ki bodo oznanjali svojim rojakom glas upanja in svobode in ki bodo največ pomagali, da se one ljubljene sanje ruskega možika uresničijo, namreč: razdelitev zemlje«. Prvi ga je nosil Vladimir Sveti, ki je krstil Rusijo in ji dal prvo knjigo. Potem je skozi mnogo rok prišel do Turgenjeva, ki ga je dal Tolstoju, ta ga je zdaj namenil Gorkemu.

¹¹⁷ DS 1905, str. 190.

¹¹⁸ Fr. Št.: *Gorkij — junak v drami*. DS 1905, str. 768. Spisal jo je neki Scholz, obravnava življenje Gorkega do aretacije januarja t. l., prvič bo uprizorjena v Berlinu.

¹¹⁹ DS 1905, str. 544.

¹²⁰ DS 1905, str. 575, C. (= Izidor Cankar): *O Maksimu Gorkem*. (V kazalu letnika pripis: *Karakteristika*.)

¹²¹ Letopis SAZU, knjiga 15, str. 96; *Bibliografija spisov Izidorja Cankarja* se prične s prvo objavo v DS 1906. Iz. Cankar je pisal v DS posebno o hrvaških novitetah, a zasledimo članke tudi o Dostojevskem itd. Podpisoval se je Franc Bregar ali C. ali c. Vendar v omenjeni bibliografiji ni navedenih nekaj člankov, ki so podpisani s to šifro, a jih je očitno pisal Iz. Cankar: n. pr. poročilo o *Izabranih pripoviestih M. Gorkega* (Zagreb, MH 1906) — DS 1907, str. 90. Domnevo potrjuje podoben slog, zlasti pa podobne oznake Gorkega kot »filozofa anarhizma«, čigar junaki sovražijo družbo itd. Če ta domneva drži, je članek *O Maksimu Gorkem* publicistični prvenec Iz. Cankarja.

kanjem ustraši«. To je besni Gogolj in Gorki ni samo revolucionar, še huje: on je nihilist. Pred njegovim radikalnim nihilizmom ne najdejo milosti nobena načela, nobene družbene norme. Za primer je navedel nekaj ostrih citatov in kritičnih misli iz romana *Foma Gordjejev*, ki jih je Gorki zapisal na račun tiska in časnikarjev, nakar je pripisal še dolg odstavek iz romana, ki mu je zavzel skoraj polovico *karakteristike*. V njem govori Gorki o bodočnosti Rusije, o gnilobi meščana in o pravih, delovnih ljudeh, ki bodo zmagali. Izidor Cankar je iz tega odlomka zaključil, da je to »prava jakobinska teorija«, in končal svoj članek s svarilom:

»Oni, ki se naslanjajo z deli Gorkega, se ne morejo s tem ravno pohvaliti. Kajti Gorki niti njih ne more trpeti: on je revolucionaren socialist in radikalen nihilist.«

Tako je Gorki v »Domu in svetu« šele zdaj dobil javno, direktno in, v prvem delu, točno oznako revolucionarnega socialista, ki sicer ni bila izrečena s simpatijami, a je povedala tisto, kar bi morali drugi pisci že mnogo prej; da pa tega niso storili, je razumljivo, ker so razen Ferdinanda Tume pisali v tem času o revolucionarnem ruskem pisatelju v slovenskih listih in revijah tako rekoč izključno ljudje liberalne politične usmerjenosti, ki so se previdno izogibali direktnim in jasnim formulacijam ter raje bolj nedoločno in na splošno opisovali. Tipičen primer takega pisanja o Gorkem je bila n. pr. Govekarjeva.

Formulacije pisca *karakteristike* Maksima Gorkega pa so bile popolnoma jasne, direktne, v smeri od Griveca v »Katoliškem obzorniku« mimo ocene v »Slovcu« in drobnih, bežnih opazk v »Domu in svetu« so bile zdaj nedvoumne in dokončne. Gorki ni bil pisatelj, ki bi ga katoliški krogi slovenske kulturne javnosti cenili in priporočali. Pisatelj je bil obsojen in klasificiran kot škodljiv, jakobinsko nihilističen upornik in ciničen rušilec idealov, t. j. buržoaznih družbenih in moralnih norm, ki jih Cerkev upošteva kot družbeno tvorna.

Leta 1905 je Gorki pri Slovencih pričenjal dobivati ustaljenejšo mesto v kulturni zavesti: funkcije v razvojni poti generacije moderne je preživel, v liberalistični meščanski kulturi je že bledela in zgubljala čar tančica njegove romantičnosti, romantične upornosti, Gorki je pričenjal dobivati žive korenine v novi plasti našega življenja — v kulturi delavskega razreda, kjer je obstal in trajno zaživel kot socialni pisatelj, eden izmed elementov revolucionarne, po novih človeških in družbenih odnosih težeče zavesti.

V letu 1905 je izšla vrsta prevodov novel in črtic Maksima Gorkega. V »Domovini« in »Našem domu« je izšla njegova sloveča himna revoluciji *Pesem o hudourniku*,¹²² v delavskem »Našem listu« črtica *Klanje Židov*¹²³ in v goriškem listu »Primorec« sta izšli zgodbi *Kan in njegov sin*¹²⁴ in ena najlepših bosjaških zgodb *Maljva*¹²⁵ v prevodu Vladimira Levstika¹²⁶ (ki je že leto prej prevedel roman *Foma Gordjejev*, a je prevod izšel šele čez osem let). V tem letu so dobili Slovenci že tudi prve prevode umetnin Gorkega v knjižni obliki: v Ljubljani je izšla že omenjena knjiga Minke Govekarjeve *Ruska moderna*, katera je štirim prevodom Gorkega dodala še nekaj prevodov Andrejeva, Skitalca, Bunina in Čirikova; v Gorici pa je izšla v Gabrščkovem *Vencu slovanskih povestij* kot IX. zvezek¹²⁷ zbirka prevodov iz Andrejeva, Čehova, Dostojevskega i. dr., med katerimi sta bila dva iz Gorkega, oba ponatisa prevodov v »Primorcu«.

V letu 1906 so bili vsekakor najpomembnejši prispevki slovenske literarne publicistike, ki je bila posvečena Gorkemu, ocene in poročila ter odmevi na knjigo Govekaričinih prevodov *Ruska moderna*, s katero je bil Gorki prvokrat predstavljen pri nas v knjižni obliki, prvič hkrati z več prevodi. Prijateljeva recenzija v »Ljubljanskem Zvonu«, Aškerčeva v »Slovanu« in Finžgarjeva v »Domu in svetu« so bile obsežne in značilne, ostalo ni bilo toliko izvirno, še manj pomembno.¹²⁸

¹²² Domovina 1905, št. 28. (Prevajalec ni podpisan.) — Naš dom 1905, str. 68 in 69, *Pesem o hudourniku* (prevajalec ni podpisan). V »Gorenjcu« 1907 je prevedel XX vso črtico *Hudournik*. Podnaslov: *Satira na ruske družabne razmere*.

¹²³ Naš list 1905, št. 3, 4. (Prevajalec ni podpisan.)

¹²⁴ Primorec 1905, št. 3 in 4. (Prevajalec ni podpisan.)

¹²⁵ Primorec 1905, št. 20 do 39. *Novela*. Iz ruščine preložil V. L.

¹²⁶ V Slovanu 1905/6, str. 156, beremo v poročilu o IX. knjigi *Venca slovanskih povestij*, Gorica 1905, da je Gaberščku že 1904. leta »nek literat« predložil prevode Tolstojevje *Vojne in mira*, *Ana Karenine* ter Gorkega *Foma Gordjejev*. Leta 1906 je *Ana Karenina* izšla, prevajalec se je podpisal z X, in je bil Vladimir Levstik. Roman Gorkega *Foma Gordjejev* je izšel šele 1911 kot podlistek v »Soči« in 1912 pri Gaberščku v knjižni obliki. Obakrat prevajalec ni podpisan, a Anton Debeljak, LZ 1913, str. 219, je sodil, da je prevod Levstikov.

¹²⁷ Vsebina: P. Kočić: *Jazbec pred sodnijo*; L. Andrejev: *Laž*; Dostojevski: *Paradoksis*; O. Mirabeau: *Prijatelj*; M. Gorkij: *Kan in njegov sin*; A. Mickiewicz: *Kdo je boljši*; Čehov: *Pred sodnijo*; L. Andrejev: *Stena*; M. Gorkij: *Maljva*. *Novela*. Iz ruščine preložil V. L.

¹²⁸ Edinost 1906, št. 14, B.—B. I. *Ruska moderna* Minke Govekar. Člankarica je hvalila Govekarjevo, sicer pa prepisovala njene misli iz uvoda knjige ali pa citirala odlomke iz prevodov. — LZ 1906, str. 53, *Ruska moderna*.

V uvodu ocene¹²⁹ je Ivan Prijatelj pripomnil, da je Govekarjeva sprejela v knjigo samo »družino Gorkega«, ki trenutno uživa pri najširši publiki na Ruskem in tudi na zahodu res nenavadno naklonjenost, in dodal, da je čisto prav, da jih je predstavila slovenskemu občinstvu. Pri njih naj bi se naša »šolsko plaha, boječa in stidljivo okorna« literatura zgledovala neposredne in nebrzdane sile izraza »brez filistrskih ublaževanj, kadar gre za to, da pride do besede s kruto roko poteptano življenje samo in golo«. Te ruske pisatelje je Prijatelj imenoval »socialne advokate« in njihova dela so »bolj socialni fakti nego umetniški proizvodi«, ker današnja Rusija in »deloma tudi mi na zapadu... skoro pozabljamo v teh težkih ruskih dneh, da kovačnica ni atelje in delavnica ne tempelj«. Prijatelj je ugotovil, da so Gorki in tovariši storili že velike stvari, njihove knjige so v mnogih izdajah razširjene po vsej Rusiji, »a v hramu ruske umetnosti je njih kotiček dokaj majhen«. Poudaril je, da bi bilo slabo za veliko rusko umetniško dušo, če ne bi delovali v sedanjem času tudi drugi in večji umetniki. Prijatelj je vzkliknil: »Hvala Bogu, da jih ima, krasne pesniške duše, čuteče povsem moderno...« Na tem mestu je tudi očital Govekarjevi, da jih ni vsaj v uvodu omenila, ker je bralec tako dobil vtis, da so zdaj ti pisatelji edini potomci Gogolja, Turgenjeva, Dostojevskega itd. Kritik je očital Govekarjevi, da jih je s temi velikimi realisti imenovala v eni sapi, so pa v resnici potomci Gljeba Uspenskega, Levitova, Slepčova in Pomjalovskega, kar so celo sami izjavili. Iz vsega tega je tudi Prijatelj sklepal, da je *Ruska moderna* povsem nepravilen naslov knjige. Svoj ugovor je utemeljil iz dveh razlogov: Prvič, če namreč z besedo moderen razumemo sodoben, potem samo Gorki in tovariši nikakor ne morejo predstavljati sodobne ruske poezije;¹³⁰ in drugič, če pa samostalnik moderna rabimo v pomenu, ki ga je uvedel v kritiko Herman Bahr in se ga je polastila nova literarna zgodovina, potem pomeni ravno nasprotno umetnost, kakor je umetnost Gorkega in tovarišev:

»Ta literarna družina sloni namreč skozinskoz na materijalizmu, na mehaničnem svetovnem nazoru in nima čisto nikakega zmisla za iskanje novodobne duše, za hrepenenje po finejših dušnih horizontih, z eno besedo: za ono novodobno poezijo, ki jo sedanja literarna kritika imenuje na kratko 'moderno'.«

¹²⁹ LZ 1906, str. 445, Dr. Ivan Prijatelj, *Minka Govekarjeva: Ruska moderna*.

¹³⁰ Tu je Prijatelj dodal: »in je tudi najbrž nočejo, ker so raje praktični socialni delavci nego pesniki. Seveda ostanejo vkljub temu pesniki, ker svojih talentov zatajiti ne morejo.«

Prijatelj je kritiziral še pojme in formulacije, ki jih je uporabljala pisateljica uvoda, po njegovem mnenju te oznake:

»Spominjajo čisto na ‚estetične‘ definicije naših takozvanih ‚novostrujarjev‘ iz sredine devetdesetih let, kjer se je ‚stara‘ in ‚nova‘ literatura karakterizirala s takimi, estetično čisto indiferentnimi izrazi: aristokratnost in demokratnost, fantazija in analiza, l'art pour l'art in socialnost. Danes, ko je naša literatura sama že premagala itak efemerni pojav naturalizma, se slišijo take razlage kakor čivkanje zaostale ptice selilke...«

V drugem delu ocene je pohvalil prevode, a ni bil zadovoljen z izborom,¹³¹ pri čemer je zelo značilno, da je predlagal, naj bi od Andrejeva, ki je v zadnjem času zrastel visoko nad družino Gorkega, raje prevedli *Življenje Vasilija Tibejskega*, njegov znameniti *Rdeči smeh* in pa globoke *Prikazni*. Namesto malo nadarjenega Skitalca bi tudi raje videl v izboru Kuprina, ki se je v poslednjem času lepo razvil.

Kar je Prijatelj v uvodu ocene nakazal le načelno, se je v teh predlogih že jasneje pokazalo: Prijateljev odnos do Gorkega se je spremenil; čeprav tega ni povedal naravnost, je več kot očitno, da mu je bil ljubši n. pr. Andrejev, in to njegova zadnja dela, v katerih se je ta umetniško in filozofsko dokončno razšel z Gorkim in se pričel razvijati v vse konsekventnejši misticizem »iskanja novodobne duše«, kot je to imenoval v oceni Prijatelj. Najbrž se ne motimo, če ne vidimo v Prijateljevem načelnem ugovoru proti neprimernemu naslovu Govckaričine knjige prevodov zgolj formalni ugovor literarnega zgodovinarja, temveč tudi nezadovoljstvo in nepotešenost ob takem izboru iz sodobne ruske literature. Še več: neki tihi odpor proti »socialnemu advokatu« Gorkemu in njegovemu krogu, ki se je uveljavljal na račun drugih ruskih pesnikov, »čutečih povsem moderno«. Prijatelj še zdaleč ni zanikal umetniške vrednosti teh pisateljev, ni pa jih priporočal našim mladim pisateljem za umetniški vzor, temveč le kot zgled umetniškega poguma in širine v obravnavanju življenjskih pojavov.

Prav gotovo Prijateljev odnos do Gorkega in njegove umetnosti ni bil zgolj njegov osebni odnos, dasi je bil v tisku še osamljen, toda v kratkem času so mu sledili podobni glasovi. Očitno je, da je šest oziroma sedem let po prvem odmevu Maksima Gorkega pri nas minil čas, ko je n. pr. Murnu pomenil ta umetnik nekaj »zdravega in smelega«, zakaj

¹³¹ Pripombe je imel n. pr. pri izbiri Gorkega: »Iz Gorkega krajših stvari se mi zde najbolj značilne in slovenskega prevoda vredne: *Konovalov*, *Jemeljan Piljaj*, *Starka Izergil*, *Sestindvajset in ena*, *Na plavih* ali *Varenjka Olesova*.«

prepričani smo lahko, da rahločutni pesnik ni razumel s tem neko socialno bojevitost, »praktično socialno« dejavnost, kot je zdaj to imenoval Prijatelj. Med tem časom je doživel odmev Gorkega pri nas že neko pot, in če lahko v tistem hipu, to je v letu 1906, še štejemo Prijatelja za predstavnika teženj duhovnega toka, ki ga imenujemo slovenska moderna, točneje — tistega toka moderne, ki so ga predstavljali do neke mere Prijatelj, Župančič in Vl. Levstik, potem moremo reči, da Maksim Gorki, kakršen je živel tedaj v slovenski kulturni zavesti, ni potešil več tega toka, ki je šel v nove dimenzije z novimi umetniškimi, idejnimi in formalnimi zahtevami. Z drugimi besedami: Maksim Gorki nemu delu, tistemu živemu in razvijajočemu se toku slovenske umetnosti, ki je simpatiziral s sočasnimi zahodnimi literarnimi strujami, ni bil več odkritje, še manj vzor, bil je že njegova last ter je s tem postajal preteklost in tradicija. Prvi znak tega je bila Prijateljeva ocena Govekaričine *Ruske moderne*.

V reakcijah različnih predstavnikov slovenske javnosti na Gorkega ob uprizoritvi drame *Na dnu* smo videli, da so se nekateri borili zoper Gorkega kot predstavnika tuje, ne domače literature, v njem so videli možnost vdora tujih, nezaželenih literarnih in nazorskih stremljenj, tako je n. pr. Robida izkoristil oceno za napad na naturalizem. Gorki je torej bil leta 1904 še tujec, odmev od zunaj. Zdaj pa, dve leti kasneje, sta bila Gorki in njegovo literarno delo že popolnoma primeren povod za obračunavanje med posameznimi literarno estetskimi in idejnimi tokovi slovenskega kulturnega življenja. Gorki je postal spricho novega položaja in novih, Gorkemu nasprotnih vplivov in spodbud od zunaj — del slovenskega kulturnega življenja. Obravnavati Gorkega, zagovarjati ali pa obsojati ga, je zdaj pomenilo isto, kot zagovarjati ali obsojati nekatera domača kulturna prizadevanja. Eno stran tega pojava smo opazili ob Prijateljovem članku, druga pa je ob knjigi *Ruska moderna* prišla posebno lepo do izraza v dveh Aškerčevih ocenah te knjige, ki ju je napisal za »Slovana«.¹³²

V prvi, krajši, je pisal bolj na splošno o ruski literaturi, oceno prevoda je obljubljal za prihodnjič; v uvodu je ponavljal misli, ki jih je že večkrat zapisal, o izredni svetovni popularnosti ruske sodobne literature in dostavil, da mora brati, kdor hoče razumeti ruske politične in socialne razmere, rusko leposlovje, ki je najjasnejši odmev ruske duše in misli.

¹³² Slovan 1905/6, str. 57, & (= A. Aškerč). — Slovan 1905/6, str. 155, A.

Gorki in tovariši pa niso le najodličnejši zastopniki ruske moderne, ki slovi po vsem svetu, ampak stoje tudi v prvih vrstah ruskih naprednjakov. Ko je pohvalil prevod, izbor in uvod v knjigo ter jo toplo priporočil, je nedvoumno končal:

»Tu ni dekadentnih megla in moralnega močvirja, ne besedičenja brez zrnja — to je pristna slovanska poezija, polna solca in gorkote, ki človeka čuteče duše vznáša, navdušuje in mu nudi najlepših užitkov!«

Ob tem napadu na zahodno usmerjeno »dekadentno meglo in moralno močvirje«, v nasprotju s slovansko izvirnostjo Gorkega in tovarišev, ki človeka ogreje in navduši, ne pa s svojo dovršeno formo pusti hladnega in sili v malodušje, je Aškerc nedvoumno namigoval na takratno mlado slovensko ustvarjanje, verjetno še posebej na Cankarja.

To misel še določeneje potrjujejo Aškerčeve formulacije v drugi oceni, kjer je iz ugotovitve, da so Gorki in tovariši predstavniki najmlajše ruske novelistike, sklepal na popolno upravičenost naslova knjige, kot ji ga je dala Govekarjeva:

»Vsak literat ve, kaj pomeni v literaturi ali umetnosti ‚moderno‘. Beseda nima tistega plitvega pomena, kakor n. pr. v obrti, ... nego hoče reči: ti ljudje so najmlajši, pišejo v duhu sedaj vladajočih idej. Če se ne motim, je ta izraz za literaturo po francoskih vzorih skoval najprej Herman Bahr. Kar je v literaturi resnično lepo, kar nam kaže globočino človeške duše in kar nam slika življenje verno v dovršenem jeziku, ostane zmirom ‚moderno‘. Homer in Šekspir sta še danes ‚moderna‘. Da se beseda ‚moderen‘ v literaturi često zlorablja, da si ta pridevek včasih prisvajajo ekstravagantni dekadenti, ki hočejo imponirati samo s svojim vihravim slogom, z brezštevilnimi pomišljaji in pikami namesto z resnično lepoto, je znano.«

Zato so, je poudaril Aškerc, pisatelji v knjigi *Ruska moderna* moderni v dobrem pomenu in niso modernisti zategadelj, ker bi se bistveno razločevali od starejših in bi naj kazali nekaj čisto novega. Ti moderni so šli samo korak dalje. In kot lahko razberemo iz nadaljevanja ocene, je videl Aškerc korak dalje v tem, da so ti pisatelji, v prvi vrsti pa Gorki, odkrili literaturi nov svet, najnižje sloje družbe. Gorki n. pr., je pisal Aškerc, ta »milieu«, v katerem je sam preživel mladost, slika z »naturalistično vernostjo«, pri čemer je pokazal v slikanju »toliko genialnost, da je v nekoliko letih zaslovel za prvega novelista v svetovni literaturi!« Za Gorkim (v knjigi je Aškercu najbolj ugajala zaradi plastičnosti črtica *Kan in njegov sin*) je prišel k Andrejevu, ki mu ni bil tako blizu, »ni tolik realist in fotograf življenja kakor Gorkij«, in je zanj le kratko ugotovil, da je globok mislec in velik nasprotnik vsega zla, ki

se šopiri v Rusiji. Na kraju ocene pa ni pozabil odločno podčrtati, da nad temi modernisti, ki se najbrž niso do kraja razvili,¹³³ stari velikani od Gogolja do Čehova še vedno veljajo v vsej svoji klasičnosti, zakaj mladi so kot umetniki v primeri s klasiki prenostranski, ker se ukvarjajo skoraj le z bosjaki.

Ni dvoma, da je Aškerc cenil Gorkega, kakor ga je cenil pred nekaj leti. Prav gotovo mu je dejansko pomenil enega največjih sodobnih vrhov v literaturi, medtem ko se je za njegov krog bolj malo menil. Vendar pa se vidi, da je mislim v oceni v dokajšnji meri botrovalo ne toliko navdušenje nad umetnostjo Gorkega kot usmerjenost domače literature, ki razočaranemu in užaljenemu Aškercu ni bila po volji, zlasti pa ne Privatjeljevi literarni nazori in še manj Cankarjeva umetnost.

Ravno tako so našle takratne slovenske literarne razmere in borba teženj svoj odraz v tretji oceni, ki jo je v »Domu in svetu« objavil pisatelj-realist in privrženec idej J. E. Kreka — Fr. S. Finžgar.¹³⁴

V uvodu je ugotovil, da bo bralec iz »impresijskih slik ruskih modernikov« takoj začutil, da so ti mužiki kot naši kmetje, saj se ravno tako obnašajo in možujejo. In te naivne, preproste duše, ki pri rafiniranem Francozu vzbujajo senzacijo, bi morale pri nas spodbuditi k pisanju. Ko je pohvalil prevod in izčrpnost uvoda, se je Finžgar ustavil na 12. strani Govekaričinega uvoda pri stavku, ki se mu je zdel, kot kaže, zelo pomemben in aktualen: »Danes beletristično slovstvo ni več l'art pour l'art, nego je visoka pesem, kličoča ‚in tyrannos‘.« Finžgar je zapisal:

»S tem stavkom in s to sodbo o namenu slovstva so potemtakem ruski modernisti izpodbili toliko poviševani izrek l'art pour l'art. In prav imajo. Vsak spis, če je kaj vreden, mora imeti idejo. Jasno izražena ideja je pa že tendenca — torej ga ni spisa, ki zaleže, da ne bi bil tendenčen. Kdor bi pisal brez ideje, piše brez tendence, tisti je pa mehanik, igračkar z besedami. Seveda je nekaj drugega pisati ‚in usum delphini‘. O tem ne govorimo v umetnosti.«

Bilo bi pretirano reči, da je bil Finžgar glasnik tistega odnosa do Maksima Gorkega, ki se je v naslednjih letih izoblikoval na Slovenskem v socialističnem tisku in ki je poudarjal socialno tendenčnost ter razredno pripadnost oziroma borbenost tega pisatelja. Nedvomno pa je bil pisec socialnega romana *Iz modernega sveta* (1904) temu odnosu v mar-

¹³³ Za Gorkega je slepo povzel po mnenju Volynskega iz LZ (1902), da je »bojda že dosegel zenit svoje ustvarjalne moči«.

¹³⁴ Fr. S. Finžgar: *Gorkij, Andrejev, Skitalec, Bunin, Čirikov*. Novele in črtice. Prevela Minka Govekarjeva. DS 1904, str. 114.

sičem zelo blizu in bil s tem v določeni meri tudi glasnik tistega Maksima Gorkega, ki se je v slovenski kulturni zavesti pričel pojavljati z našo socialno tendenčno literaturo, Maksima Gorkega, ki je bil že nekaj povsem drugega kakor pa pisatelj »zdravih in smelih« *bosjaških* povesti, polnih poezije in romantične upornosti ter individualizma. Finžgar n. pr. ni več iskal tega v delih Gorkega, ampak je podčrtaval druge ideje: konflikt med staro generacijo, otopelo in vdano v neogibnost krivične družbene ureditve, in mlado, ki išče nove poti in možnosti življenja, potem občutek za tovarišstvo, kolektiv, potrebo po kolektivu, in nazadnje možnost, da zrasedo pravični in boljši človeški odnosi, ko se bo zrušil gnili stari svet. In Finžgar je imel živo pred očmi rusko revolucijo, ki se je odigravala tiste dni, ko je oceno zaključil:

»Peza robstva je pripognila ruski narod do tal, od zgoraj se je razširil smrad do prahu blatnega sela, ves birokratski parfum ga ni mogel udušiti — in zganila se je narodova duša in v njenem imenu kličejo bosjaki, ki nimajo izgubiti drugega kakor življenje in še to bratu na korist. In sedanost kaže, da ti klicarji niso vpili v gluhe stene — ruski narod vstaja, kri teče, ali upati je, da iz krvi bosjakov vzrastejo prava in temelji boljših dni.«

Že na prvi pogled opazimo, da so se vse tri ocene močno razlikovale v svojem obravnavanju Maksima Gorkega. To so bila tri različna estetska in idejna izhodišča, tri razlikujoče se smeri našega takratnega kulturnega življenja, v katerih je Maksim Gorki doživel različen odmev. Prijateljeve in z njim literarno najradikalnejše, modernistične, če smemo tako reči, estetske in idejne umetniške zahteve leta 1906 na Slovenskem Gorki ni več zadovoljil. Pozornost te smeri slovenskega literarnega razvoja je težila v Gorkemu nasprotne ali vsaj tuje cilje. Starajoči se in admirajoči tok, ki ga je v tem primeru predstavljal Aškerc, užaljen in nad moderno že razočaran, je videl v Gorkem velikega slovanskega pesnika in uspešnega sodobnega realista, naslednika realistične klasike, zgled in opomin zahodnjaško in protirealistično usmerjeni mladi slovenski literarni ustvarjalnosti. Tretji tok, ki je z modernimi socialnimi idejami oživiljal oziroma pomlajal in nadaljeval tok realistične domačijske literarne tradicije, je sprejel Gorkega še najbolj neposredno in pristno: kot socialnega pisatelja in realista. Vendar pa je imel odnos do Maksima Gorkega v vseh treh smereh dva skupna imenovalca: Gorki je upoštevanja vreden sodobni ruski pisatelj s svetovno slavo in zanimiv oziroma aktualen umetnik, pisec, v čigar delih se ne kažejo jasno samo družbene razmere razrvane Rusije, ampak je celo dosti pripomogel k sedanjim revolucionarnim dogodkom.

V slovenskem tisku iz tistega časa zasledimo predvsem znake tega tretjega odmeva. Vse beležke in manjši članki, ki so razen omenjenih treh ocen izšli v letu 1906, so bili še vedno v slogu, po obsegu in vsebini na nivoju aktualnega poročanja o Gorkem in dogodkih, s katerimi je bil ta v zvezi. Največ jih je omenjalo Gorkega s posebnim poudarkom na aktualno temo revolucije v Rusiji. Odmev Maksima Gorkega pa je postal že tako vsesplošen in razširjen, da je pomenilo poznavanje tega pisatelja celo merilo na razgledanost tedanjega slovenskega izobraženca.¹³⁵

V letu 1906 še ni opaziti, da je upadalo zanimanje za Gorkega. Revije »Slovan«, »Ljubljanski Zvon« in zdaj že tudi »Dom in svet« so ga pogosto omenjale. V »Slovanu« beremo, da je najnovejšo dramo napisal v ječi,¹³⁶ v »Ljubljanskem Zvonu«, v katerega je še vedno dopisoval Radivoj Peterlin-Petruška,¹³⁷ zvezo v *kratkem pregledu Ruskega leposlovja 1906. leta*,¹³⁸ da je bilo le-to v poslednjih dveh letih polno odmevov prevrata, ki se je odigral v Rusiji; poročevalec se je najprej ustavil pri novih delih Tolstoja in Gorkega. V podobnem poročevalskem tonu je prinesel tudi »Dom in svet«, n. pr., da Poljaki od vse ruske književnosti poznajo le Gorkega in Andrejeva¹³⁹ ali pa, da v bosjaški knjižnici v Nižjem Novgorodu povprašujejo bosjaki po delih Gorkega, vendar ta niso v ruskem ministrskem katalogu za ljudske knjižnice.¹⁴⁰ »Ljubljanski Zvon« pa je v napovedi repertoarja slovenskega gledališča za sezono 1906/7 ponovno obetal dramo *Malomeščani*, ki seveda ni bila uprizorjena.

Leto 1906 je bilo pomembno tudi zaradi tega, ker se je pojavila vrsta novel in črtic Gorkega, katere je načrtno prevajal in objavljaj Alojz Gradnik v »Primorcu«¹⁴¹ oziroma »Soči«.¹⁴² Nekatere so bile pri nas že

¹³⁵ *Venec slovanskih povestij IX*, Slovan 1905/6, str. 156. V beležki o tej knjigi prevodov, med katerimi sta bili tudi dve noveli Gorkega, beremo, da morajo le-te »biti znane vsakemu resnično literarno izobraženemu Slovencu«.

¹³⁶ *M. Gorkij: Otroci solnca*, Slovan 1905, str. 127.

¹³⁷ Rad. P.—n.: *Rjepinov portret Gorkega*, LZ 1906.

¹³⁸ Rad. P. n.: *Rusko leposlovje 1906. leta. (Kratek pregled.)*, LZ 1906, str. 768.

¹³⁹ Fr. Št. (= Štifter): *Vpliv poljske književnosti na rusko*, DS 1906, str. 225.

¹⁴⁰ Fr. Št.: *Kaj čita rusko preprosto ljudstvo*, DS 1906, str. 319.

¹⁴¹ Primorec 1906, št. 9, 10, 11, *Nekdaj v jeseni*. Iz ruščine prevel A. G. — Primorec 1906, št. 12, 13, 14, 15, 16, 17, *Mačar Čudra*. Iz ruščine prevel A. G. — Primorec 1906, št. 19, 20, *Bole*. Iz ruščine prevel A. G. — Primorec 1906, št. 22, 23, 24, 25, *Jemeljan Piljaj*. Iz ruščine prevel A. G. — Primorec 1906, št. 27, 28, 29, 30, 32, *Zgodba z zaponkami*. Iz ruščine prevel A. G. — Primorec 1906, št. 37 do 50 (razen 44, 48), *Starka Izergil*. Iz ruščine prevel A. G. — (Novelo je pod istim naslovom prevel tudi Fedor Grašnik v »Narodnem dnevniku« 1909.)

¹⁴² Soča 1906, št. 30 (priloga), *Pesem o sokolu*. Iz ruščine prevel A. G. — Nov prevod nepodpisanega prevajalca je izšel v »Zarji« 1912.

v prejšnjih letih prevedene, medtem ko so ostale, med njimi n. pr. klasična *Starka Izergil*, doživele zdaj prvo slovensko objavo. Vse prevode iz tega in naslednjega leta je prevajalec čez pet let zbral v samostojno knjigo *Drobnih povesti* Maksima Gorkega. Razen Gradnikovih ne zasledimo leta 1906 v slovenskem tisku nič prevodov Gorkega.

Obdobje 1902—1906 je bilo torej v znamenju vsesplošnega zanimanja za Gorkega, odmev se je razširil tako rekoč v vse plasti in tokove slovenskega kulturnega življenja, kolikor to lahko sklepamo po našem takratnem tisku. Nedvomno je bilo ime Maksima Gorkega eno najpopularnejših, ki so jih omenjali pri nas v tistem obdobju, in je pomenilo živ pojav v slovenski kulturi. Izoblikoval se je odnos do tega sodobnega ruskega pisatelja, se poglobljajal, preciziral, razširjal in diferenciral v posameznih tokovih našega kulturnega življenja. Gorki je postal aktuelen, omenjali so ga vsepovsod in ob vsaki priložnosti, pojavljali so se pogosteje prevodi in obdobje široke aktualnosti Gorkega na Slovenskem je doseglo kulminacijo ob uprizoritvi drame *Na dnu* ter se zaključilo z odmevi na prve prevode v knjižni obliki.

III

V letnikih vseh treh slovenskih literarnih revij za leto 1907 pa nenadoma srečamo ime Gorkega v vsaki le po enkrat:¹⁴³ zabeležili so hrvaški prevod *Izabranih pripovedi* Maksima Gorkega, zbirko 11 črtic in novel, ki je, opremljena z obširnejšim uvodom, izšla pri »Matici Hrvatski« 1906 v Zagrebu.¹⁴⁴ »Zvon« in »Slovan« sta knjigo samo notirala, v »Domu in svetu« pa je spet pisec s šifro »c«, verjetno ponovno Izidor Cankar, ob tej priložnosti nekoliko omilil ostre trditve, ki smo jih brali v reviji leta 1905 o Maksimu Gorkem. Vendar pa je pisec po dveh letih revidiral sodbo o Gorkem le do neke meje: priznal mu je veliko umetniško moč in pesniško lepoto, toda v obsodbi pisateljeve idejne usmerjenosti je ostal nepopustljiv. Ko je analiziral povesti in črtice, je dosledno poudarjal v njih le tiste strani, ki so podkrepljevale njegovo ideološko sodbo ozi-

¹⁴³ *Matica Hrvatska*, LZ 1907, str. 119. — l. c. (= Izidor Cankar), *Maksim Gorkij: Izabrane pripovedi*, MH 1906, DS 1907, str. 90. — *Matica Hrvatska*, Slovan 1906/7, str. 158.

¹⁴⁴ Maksim Gorkij, *Izabrane pripovedi*. Uvod napisao Martin Lovrenčić. U Zagrebu, MH 1906; Slavenska knjižnica 14. — (*Moj suputnik; Pjesan o soku; Jemiljan Piljan; Čelkaš; Makar Čudra; Starica Izergil; Dogadjaj sa zaponcima; Pripoviest o vrugu; Maljoa; U stepi; Skitalec.*)

roma obsodbo. Iz trditve, močno podobne oni izpred dveh let, namreč, da je Gorki radikalni nihilist, ki se je zdaj glasila, da je Gorki »pesnik bosjakov in umetnik filozofskega anarhizma« — je iskal v njegovih junakih predvsem protest in sovraštvo do družbe. Po piščevem mnenju pomeni družba tem ljudem zgolj gručo ljudi, zapletenih v zakone, kjer davijo drug drugega. Analizo je namenoma naslonil predvsem na najbolj zgodnje romantične bosjaške črtice, da je lahko našel v njih elemente individualizma in kult nebrzdane sile ter nietzschejansko oboževanje popolne avtonomnosti. S tako nasilno in prirejeno analizo je prišel do trditve, ki jo je pripisal Gorkemu:

»Močnemu [je] vse dobro in dovoljeno, ker mu je volja najsvetejši zakon... Čim bolj nevkročena je človeška volja, čim bolj je v nasprotju z vsemi zakoni in navadami družbe, tem lepša in popolnejša je... Moč naj zadene ob moč — to je vrhunec lepote!«

Tako je lahko pisec nemoteno prišel do zaključka, da je Gorki kot filozof krut in brutalen ter seveda nedosleden, a ravno tako mirno je mogel zapisati trditve, ki jo je skozi članek tudi vseskozi pripravljaj — »kot pesnik je pa gorak in vroč ter vreden naslednik Čehova. V njegovi poeziji vse kipi moči in sil, narava in kri«. Tako je Gorkega kratkomalo poenostavil in omejil na romantičnega zanesenjaka nezavednega navdiha, zakaj »njegova prava elementa sta morje in stepa«.

Ta članek ni bil tako nepomemben in ni bil samo času primerna modernizacija »Dom in svetovega« odnosa do Gorkega. Ni bil zakasneli in revidirani odmev Maksima Gorkega-bosjaka, temveč namerno prikrojena podoba Maksima Gorkega, kakršno je slovenski klerikalizem vztrajno ohranjal še dolgo kasneje, ko je zanimanje zanj po prvi vojni ponovno oživelo: ločiti Gorkega umetnika, lirika, romantika in nadaljevalca klasične realistične tradicije od Gorkega — borca za proletarsko revolucijo in novi družbeni red.¹⁴⁵

Razen na omenjenih treh mestih naletimo na ime Gorkega leta 1907 v slovenskem revijalnem tisku le še enkrat — mimogrede je bil omenjen v »Zvonu« v *Napovedi repertoarja slovenskega gledališča za sezono 1907/8*.¹⁴⁶ Medtem ko je intendantca prejšnji dve leti obljubljala le *Malomeščane*, je obetala to pot kar dve drami, poleg *Malomeščanov* še *Otroke sonca*. Na oder pa ni prišla ne ena ne druga.

¹⁴⁵ Prim. DS 1936, Fr. Terseglav: *O Maksimu Gorkem*.

¹⁴⁶ LZ 1907, str. 637.

S prevodi črtic in krajših novel Gorkega pa so se pričeli počasi polniti še novi slovenski časopisi. Poleg novih Gradnikovih prevodov v »Primorcu«¹⁴⁷ srečamo prevode še v »Gorenjcu«¹⁴⁸ in tržaški »Edinosti«.¹⁴⁹ Značilno pa je, da so bili to še vedno prevodi, večkrat že ponovni, pisateljevih zgodnejših del.

Pomembno pa je bilo leto 1908, ker se je to leto začel manifestirati nov odmev Maksima Gorkega na Slovenskem. V začetku tega leta namreč v slovenskem tisku prvič naletimo na članek o pisatelju v izrazito delavskem časopisu. To je bil članek *Maksim Gorki* s podnaslovom *Življenjepis slavnega ruskega pisatelja*, ki je izšel v »Delavskem listu«, glasilu slovenskih socialistov na Primorskem.¹⁵⁰ Članek sicer ni prinesel nič novega, tudi napisan je zelo preprosto in ni člankar dodal nič lastnega in izvirnega. Važno pa je, kakšen odlomek je člankar izbral iz spisa sodruga Gorkega, kot bodo zdaj večkrat imenovali v delavskem tisku pisatelja. Z značilnim odlomkom iz pesmi *Človek* — pesnik govori v njem o sramotnosti življenja, v katerem eni izkoriščajo druge, da bi si omogočili uživanje, ter poudari, da hoče družbo, v kateri »bi bil vsakdo izmed ljudij tudi res človek« — je avtor članka podčrtal razredno pripadnost in revolucionarnost Maksima Gorkega.

Mimo drobne beležke v »Zvonu«, da je Gorki napisal novo dramo, ki pa je bila v Rusiji prepovedana,¹⁵¹ v letu 1908 ne naletimo nikjer več na njegovo ime — celo prevajalska dejavnost je skoraj zamrla. V vsem letu najdemo le en prevod: že dvakrat prevedeno črtico *Nekdaj v jeseni*, to pot pod naslovom *Zgodba iz mladosti* (Domovina 1908).¹⁵²

Izšla pa je to leto že tretja knjiga, v kateri je bil zastopan tudi Gorki, to je bila zbirka prevodov *Štiri ruske slike*.¹⁵³ Tu sta bila pona-

¹⁴⁷ Primorec 1907, str. 3, *Izvod*. Iz ruščine prevel A. G. — Primorec 1907, št. 9 do 38, Maksim Gorkij: *Čerkaš*. Iz ruščine prevel A. G.

¹⁴⁸ Gorenjec 1907, št. 42, 43, *Človek*. Iz ruščine prevel Y. Y. *Uvod*. V uvodu je »prelagatelj« dokaj osebno meditiral o poemi Gorkega, o nujnosti energije in vzvišenega smotra, ideala. Pisatelja je označil za sovražnika duševnega suženjstva in tlačanstva. — Gorenjec 1907, št. 46, *Hudournik. Satira na ruske družabne razmere*. (Prevajalec ni podpisan.)

¹⁴⁹ Edinost 1907, št. 130, *Pred obličjem življenja*. (Prevajalec ni podpisan.)

¹⁵⁰ Delavski list 1908, št. 1.

¹⁵¹ LZ 1908, str. 320.

¹⁵² Domovina 1908, št. 138, 148 (prevajalec ni podpisan).

¹⁵³ Zbirka znamenitih povesti I. *Štiri ruske slike*. V Ljubljani 1908 »Narodna založba«. Maksim Gorkij: *Človek*. Iz ruščine prevel J. J.; *Uvod*. Ant. P. Čehov: *Pečka*. M. Gorkij: *Hudournik. Satira na ruske družabne razmere*. I. S. Turgenjev: *Randevous*.

tisnjena oba prevoda, ki sta izšla prejšnje leto v »Gorenjcu«: pesem v prozi *Človek* in pa *Hudournik* s podnaslovom *Satira na ruske družabne razmere*.

Leta 1909 že naletimo v slovenskem tisku na jasno izraženi pomislek proti Maksimu Gorkemu tudi s strani liberalcev oziroma literarnih psevdomodernistov, ki so do zdaj pisali o Gorkem in se zanj navduševali z najbolj splošnimi in neopredeljivimi, površnimi in abstraktnimi frazami. Zanimivo je — kar pa obenem budi tudi dvom v pristnost in izvirnost — da se je po sedmih letih nenehnega populariziranja pisatelja v slovenski javnosti pojavila skeptična misel o njem v »Slovanu« in celo izpod peresa Minke Govekarjeve v kratkem članku o *Ruskem slovstvu*.¹⁵⁴ Avtorica je v uvodu ugotovila, da sodobna ruska literatura nima talentov, ki bi vzbudili zanimanje, kot so ga nekoč »narodni junaki« Gorki, Andrejev in ostali pisci tega kroga. Rusko literarno občinstvo se je naveličalo »Rdečega smeha, tuge in joka«, hoče spremembe, in revije polnijo prevodi Hauptmanna, Sudermanna, Wilda, Hamsuna. »Celo drame toli popularnega in priljubljenega Gorkega odbija danes ruska publika, dočim jih je pred dvema letoma jedva pričakovala«, je zapisala in dodala, da po romanu srednje vrste *Mati* ni dal nobenega večjega dela. Njegova nova drama *Poslednji* je bila, kakor vse druge, le niz slik, »mračnih in odurnih... brez rastočega razvijanja burnih čustev, brez dramatičnega dejanja«.

Še manj izvirnosti in lastne skušnje v novem odnosu do Gorkega je pokazal štiri leta kasneje in prav tako v »Slovanu« Fran Govekar v snobističnih formulacijah, ko je omenjal Gorkega v poročilu o hrvaškem prevodu nekega romana Merežkovskega.¹⁵⁵ Govekar je zapisal, da je dobil Lev Tolstoj po smrti vredne naslednike: »Andrejev, Čirikov, Gorki, Korolenko, Nemirovič-Dančenko, Skitalec in Merežkovski, ki mu je velik del ruske in evropske kritike prisodil častni naslov prvaka v moderni ruski lepi književnosti, češ da presega po svojem izrednem, vsestranskem pesniškem talentu in po grandioznosti svojih del vse vrstnike«. Več ko očitno je, da ni imel Govekar o tem, kar je zapisal, nobenega lastnega mnenja, kot celo ni imel lastnega odnosa niti do Gorkega in Andrejeva, Merežkovskega ali katerega koli pisca, ki jih je v gornjem citatu v eni sapi naštel.

¹⁵⁴ Slovan 1909, str. 51.

¹⁵⁵ Fran Govekar, *Merežkovskij D. S.: Peter Veliki I. Aleksej. Roman iz ruske povijesti*. MH 1912. Slovan 1913, str. 60.

Očitno je, da se je že vseskozi površinski odnos do Gorkega v tem toku slovenske kulture ravno tako razblinil v refleksu tujega odnosa, kakor se je pričel. Priznati pa moramo, da je ravno ta plast prispevala s prevodi Gorkega in z informacijami o njem velik in pomemben material, ki je odločilno vplival na oblikovanje odnosa ostalih plasti tedanjega slovenskega kulturnega življenja.

Do zadnjih strani »Ljubljanskega Zvona« v letu 1913 in prvih strani »Doma in sveta« za leto 1914 sta izšla pri nas vsega skupaj le dva članka o Gorkem. To sta bila odmeva na samostojni knjigi prevodov Maksima Gorkega. Prva je bila beležka dr. Janka Šlebingerja v »Ljubljanskem Zvonu« 1911¹⁵⁶ ob prevodu Alojza Gradnika *Drobnih povesti* M. Gorkega, v kateri se je recenzent omejil zgolj na kratko oceno prevodov. Drugi članek pa je zanimiv in zgovoren, a je bil bolj v zvezi z našimi takratnimi literarnimi in kulturnimi razmerami kot v neposredni zvezi z Gorkim.

Kakor pred leti Aškerc ob knjigi *Ruska moderna*, je to pot v »Naših zapiskih« za leto 1913 recenzent romana Gorkega *Foma Gordjejev*,¹⁵⁷ Henrik Tuma, porabil priliko, da je, vendar dokaj bolj direktno in celo brutalno napadel sodobne slovenske literarne razmere. Tuma je pisal le malo, in še to dokaj šablonsko o romanu in Maksimu Gorkem ter je po dveh, treh v impresionističnem slogu zabeleženih vtisih o vsebinskih in formalnih vrednotah romana takoj udaril po Cankarju pa tako le pod drugim naslovom nadaljeval recenzijo, ki jo je objavil na prejšnji strani lista o Cankarjevi povesti *Milan in Milena*. Tuma je vzkliknil brez posebne prejšnje zveze in skoraj žaljivo namigoval:

»Kako drugače Gorki obdelava in rešuje spolno ljubezen od Cankarja! Dočim je ljubezen za bolne duše močan strup, je za zdravo ravno to, kar ogenj železu, ki hoče postati jeklo! — Cankar-Milanova ljubezen je strup! Človek se rodi v trpljenju, da bo stremil, kakor iskre navzgor! — Cankarjevo trpljenje tlači k tlom! Človek je življenje in razven človeka sploh ni življenja! Cankarjev človek je negacija življenja! Foma je v marsičem podoben Milanu, zato mu kum Majakin zakliče: ti si gnila bolezen svojega očeta.«

Vendar pa kaže kljub zavestnemu prikrojevanju Gorkega za nasprotje Cankarju tudi Tumova recenzija, da je bil ruski pisatelj v tistem

¹⁵⁶ LZ 1911, str. 220. J. Poljanec (= Dr. J. Šlebinger), *M. Gorkij: Drobne povesti*. Prev. dr. Alojz Gradnik.

¹⁵⁷ Naši zapiski 1913, str. 118 do 189. — (= H. Tuma), *Maksim Gorki: Foma Gordjejev*.

času, to je leta 1913, na Slovenskem dokaj določen pojem optimističnega, k napredku, kvišku stremečega pisatelja-borca humanista.

Novi odnos do Gorkega, v primeri s prejšnjo predstavo o Gorkem pisatelju-bosjaku, pa se ni pokazal samo v člankih in razpravah, ampak se je izoblikoval v javnosti tudi s pomočjo množice 26 prevodov Gorkega: črtic, novel in dveh romanov, kar je vse izšlo v letih 1909 do 1914 v slovenskih časopisih in v štirih knjigah — dveh zbirkah krajših spisov in dveh romanih, ki sta že prej izhajala v podlistkih. Deloma so ta odnos pomagali ustvarjati tudi uvodi prevajalcev v knjigah, kot sta bila n. pr. Gradišnikov v *Povestih* ali uvod v že omenjeni zbirki *Štiri ruske slike*.

Prevodi Maksima Gorkega so se pojavljali v teh letih tako rekoč povsod: od koledarjev¹⁵⁸ do mesečnikov, tednikov in dnevnikov.¹⁵⁹ Poleg Gradnika so se pojavili že tudi drugi prevajalci, ki so načrtno prevajali Gorkega za časopise in so te prevode kasneje večinoma izdali v knjigah: Fedor Gradišnik je objavil nekaj najboljših prevodov izmed tistih, ki jih je tiskal v celjskem »Narodnem dnevniku«,¹⁶⁰ v knjigi *Povesti* Maksima Gorkega;¹⁶¹ Gradnik je izdal že omenjene prevode iz »Primorca« v knjigi *Drobne povesti* Maksima Gorkega;¹⁶² Vladimir Levstik pa je pri Gaberščku v Gorici izdal prevod romana *Foma Gordjejev*,¹⁶³ potem ko je

¹⁵⁸ Slovenski kmečki koledar 1909, str. 139 do 151, *Makar Čudra*. Poslovenil Anton P. — Slovenski kmečki koledar 1910, str. 104 do 113, *Na božični večer*. Poslovenil Mirko V. Brezovnik.

¹⁵⁹ Poleg »Narodnega dnevnika«, »Soče« (roman *Foma Gordjejev*) in »Zarje«, ki jih navajam posebej, še — Naš dom 1909, zv. 8, str. 48 do 60, *Zgodba iz mladosti* (prevajalec ni podpisan). — Soča 1910, št. 143, 144, *Jesenska noč*. Preložil Fedor Gradišnik. — Domači prijatelj 1914, št. 2, str. 57 do 59, *Povest o ljudeh* (prevajalec ni podpisan). — Rudar 1914, št. 17, *Duševni boji* (prevajalec ni podpisan). — Slovenec 1914, št. 144, *V noči* (prevajalec ni podpisan).

¹⁶⁰ Narodni dnevnik 1909, št. 189 do 201, *Starka Izergil*. Preložil Fedor Gradišnik. — Narodni dnevnik 1909, št. 231 do 237, *Jemeljan Piljaj*. Preložil Fedor Gradišnik. — Narodni dnevnik št. 238 do 247, *V stepi*. Preložil Fedor Gradišnik. — Narodni dnevnik 1909, št. 250 do 289, in 1910, št. 1 do 12, *Orlov in njegova žena*. Preložil Fedor Gradišnik. — Narodni dnevnik 1910, št. 39 do 76, *Konovalov*. Preložil Fedor Gradišnik.

¹⁶¹ Maksim Gorki: *Povesti*. Na slovensko prevedel Fedor Gradišnik. 3. zvezek knjižnice »Narodne založbe« v Celju, Celje 1910. *Uvod*; prevodi: *Jemeljan Piljaj*, *V stepi*, *Orlov in njegova žena*, *Konovalov*.

¹⁶² Maksim Gorki, *Drobne povesti*. Poslovenil dr. Alojzij Gradnik. V Gorici. Tisk »Goriška tiskarna« A. Gaberšček, 1911. Vsebina: *Nekdaj v jeseni*, *Pesem o sokolu*, *Makar Čudra*, *Boles*, *Jemeljan Piljaj*, *Zgodba z zaponkami*, *Starka Izergil*, *Izvod*, *Čerkaš*, *Moj sopotnik*.

¹⁶³ Maksim Gorki: *Foma Gordjejev* (prevajalec ni podpisan, a je bil Vladimir Levstik), Gorica 1912, Slovanska knjižnica v Gorici (181 do 186).

izhajal v podlistku »Soče«;¹⁶⁴ pomembno je bilo pojavljanje vrste prevodov Maksima Gorkega skozi tri leta v socialdemokratski »Zarji«,¹⁶⁵ ki se je začelo v letu 1911 z objavo »socialnega romana« *Mati* (izhajal je vse leto) in ga je verjetno prevedel urednik *Etibin Kristan*; leto kasneje je tudi ta roman izšel v knjižni obliki.¹⁶⁶

Leta 1913—1914 pa odkrijemo na straneh »Ljubljanskega Zvona« oziroma »Doma in sveta« članka, ki sta zelo zgovorna dokumenta za to obdobje odnosov do Maksima Gorkega na Slovenskem. Zlasti je zanimiv prvi, v »Zvonu«, — ocena Antona Debeljaka romana *Foma Gordjejev*¹⁶⁷ — ki izpričuje, da je bila tedanja slovenska mlada literarna generacija, ki je nastopila po moderni, že na poteh, ki so vodila proč od Gorkega in njegove umetnosti in težila k novim, predvsem zahodnim literarnim vzorom. To je bil rod mladih, ki je bil v odnosu do Gorkega zelo blizu Prijateljevemu odnosu, kakor ga je ta izpričal leta 1906 v recenziji Govekaričine *Ruske moderne*.

Že v prvih besedah, ki jih je zapisal Debeljak, je bil kratko izražen odnos do Gorkega v teh 13 letih, odkar se je pojavil in se potem oblikoval in spreminjal pri mladi generaciji, ki je doraščala ob uveljavljanju moderne:

»Včasih so nas potepuške povestice, pesmi o sokolu, o valovih, ki naskakujejo jez in podobne, kar elektrizirale.«

Obsežni roman, je ugotovil Debeljak, kaže, kakor da bi Gorki v velikem opešal; tudi kot dramatik se ni posebno uveljavil. Bil pa je Gorki, je pisal Debeljak:

»...na prelomu stoletja poleg Čehova najvažnejši borec proti gnilim socialnim razmeram, zastopnik teoretskih in praktičnih življenskih problemov. Samouk, skitalec kameleonske pestrosti v poklicu, je bil v tujini precenjevan na rovaš zdravnika Čehova; oba pa sta privedla pripovedništvo iz abstraktnih tujih tirnic na domača intimna tla.«

¹⁶⁴ Soča 1911, št. 120 do 150.

¹⁶⁵ Zarja 1912, št. 315, *Pesem o sokolu* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 316, *Pesem o strakošu* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 316, *Izprevod* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 369 do 372, *Solnce jetnikov* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 373 do 374, *Duševni boji* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 388 do 390, *Na stepi* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 395, *Bolesij* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 462 do 464, *Jemeljan Piljaj* (prevajalec ni podpisan). — Ibid. 1912, št. 466 do 469, *Makar Čudra (1892)*. Prevedel V. F. — Ibid. 1913, št. 592, *Kmet in vojak* (prevajalec ni podpisan).

¹⁶⁶ Maksim Gorki: *Mati. Socialen roman*. V Ljubljani 1912. Založba »Zarja«.
Tisk »Učiteljska tiskarna«.

¹⁶⁷ LZ 1913, str. 219.

Člankar je torej odločno poudaril prvenstvo Čehova in ugotovil, da ni prišel ta umetnik do zaslužene veljave zaradi pretirane popularnosti Gorkega. Značilno je, da je v nadaljevanju ocene tudi odklonil Gorkega-socialnega pisatelja, oziroma mu je prisodil umetniško ceno le kot pesniku bosjakov: »Najvarneje stopa Gorki, kadar predstavlja bosjaka: rojeni iz resnice in smelih sanj, kljubujoči tendencam svoje atmosfere, sovražniki kompromisov, hočejo ti čudaki lastno prosto pot skozi svet.«

Antonu Debeljaku, predstavniku v simbolizem težeče struje sodobne mlade slovenske literarne generacije, je pomenil Gorki le še dokument preteklosti, ki sicer ima svojo ceno, a mu je bil tuj in mu ni predstavljal več žive spodbude. O »zdravih in smelih« bosjakih, ki so navduševali Murna in njegov čas, je Debeljak v letu 1913 ugotovil:

»Umestno prišedši v čas epigonske realitike so bili nov, osvežujoč tip ter ostanejo v bolj socialni nego umetniško opiljeni ruski knjigi zastopniki pete družabne plasti in varovanci Gorkega.«

V skladu s svojim odnosom do Gorkega kot v prvi vrsti socialnega pisatelja, je Debeljak v analizi romana *Foma Gordjejev* iskal predvsem socialne in družbeno kritične poudarke ter ni odkrival v tem delu več nikakih mističnih elementov bosjaštva, kakor jih je svoj čas na primer Martova in za njo drugi. Poetičnost in romantična upornost bosjaštva sta za Debeljaka izgubili čar, socialni tendenci pa ni priznaval umetniške vrednosti.

Zadnji spis, v katerem srečamo ime Maksima Gorkega v slovenskem tisku pred prvo svetovno vojno, je bil prispevek Adolfa Ivančiča o *Leonidu Andrejevu* v »Domu in svetu« leta 1914.¹⁶⁸ Avtor je pričel z ugotovitvijo, da pomen genija ni samo v vplivu na sodobnost, temveč tudi v vrednotah, ki se ohranjajo v bodočnost, ter je poudaril, da živimo v prehodni dobi, ko pereči socialni, politični in kulturni problemi, odtrgani od starega življenja, visijo nerešeni v zraku. Ivančič je bil prepričan, da mnogi umetniki obupujejo nad zmago: n. pr. Gorki ali Čehov. Čehov, ki je podal najvernejšo sliko predrevolucijskega življenja v Rusiji, je videl le zmago banalnosti nad vsem lepim in čistim ter je neskončno trpel, vendar pa je bila v njem tudi klika pozitivnosti: hrepenenje po boljši bodočnosti. Gorki pa je »bolj robusten talent«. Tudi on vidi, da je Rusija bolna, »a njegov protest proti njej je silen, zahteva po zdravljenju krepka«. Vendar je Ivančič ugotovil, da je Gorki ustvaril malo pozitiv-

¹⁶⁸ DS 1914, str. 184.

nega, le končni cilj je spoznal jasno, ampak pisatelj do njega ni mogel najti poti. Njegovi junaki želijo iz vsakdanjosti, hrepenijo po resnici, a sredi poti jim zmanjka moči. Od tod obup nad življenjem, a kljub vsem porazom žene Gorkega življenjska sila k venomer novim poskusom. V tem je, je pisal Ivančič, zdravo jedro njegove ustvarjalnosti. Vendar pot sodobne literature vodi dalje od Gorkega in Čehova in teži v popolnejši prerod. Na tej poti je že najnovejši glasnik moderne Rusije — Andrejev. V njem sta zbrana vsa sila hrepenenja po rešitvi iz neznosnega življenja in končni obup nad lastno nemočjo. Skrajno stopnjevana nezadovoljnost z razmerami je ravno pri Andrejevu dosegla vrhunec. Ta družji v sebi življenjsko filozofijo Čehova in Gorkega, le da je njegovo trpljenje še večje: »tragika kaosa, nemoč pred usodo in protest proti njej; od tod kratka pot do patološkega, ki ga veže z — Dostojevskim«.

Tako je bila tudi poslednja manifestacija odnosa do Gorkega v slovenski javnosti pred vojno jasna — Ivančič je dal vso prednost Andrejevu in njegovi umetnosti. Gorki je pomenil tudi temu člankarju kakor prej Debeljaku že element preteklosti, v njem je videl pisatelja, ki si je sicer mnogo prizadeval za izboljšanje ruskega življenja, vendar tega prizadevanja ni znal umetniško pravilno usmerjati; Ivančič je izpovedal, da vodi razvoj literature proč od robustnih in krepkih protestov — v globine in skrivnosti tragične človekove eksistence, v brezna usodne kaotičnosti, v razboljene in mračno razgibane labirinte človeške duše, skratka: v misticizem.

To pa je bilo pač daleč od Gorkega, daleč tako od romantične upornosti, od sovraštva do vsega filistrskega, gnilega in umazanega kakor tudi od revolucionarne zavesti o krivični ureditvi družbe in nujnosti, da jo je treba odločno preurediti. V tistih kulturnih tokovih slovenske javnosti, ki so v letih 1906 do 1914 stremeli k takim vzorom, kakršen je bil na primer Andrejev, Gorki ni mogel več predstavljati žive spodbude, aktualnega razburjenja.

Le nekaj dni po izidu »Doma in sveta«, ki je prinesel omenjeni članek, je izbruhnila prva svetovna vojna. Res, da nasilno, a le deloma, je pretrgala nadaljnje uvajanje Gorkega na Slovensko. Med vojno ni izšel o njem noben članek, a prevodi so se še pojavljali;¹⁶⁹ v tem času srečamo

¹⁶⁹ Slovenec 1917, št. 284, 285, *Zazubrina*. Iz ruščine prestavil M. Kačur. — Naša moč 1916—1917, št. 15, *Ure* (prevajalec ni podpisan). — Glasnik avstrijske tobačne zveze 1917, št. 10, *Ure*. (Prevajalec ni podpisan.)

Gorkega že tudi v slovenskem tisku v Ameriki.¹⁷⁰ Značilno pa je, da se je tako doma kot v Ameriki pojavljal v pretežni meri v delavskem, napredno oziroma socialistično usmerjenem tisku. To pa sodi že k novim odmevom proletarskega pisatelja Maksima Gorkega v slovenski javnosti.

Po letu 1906 je odmev Maksima Gorkega v taki obliki, kot se je izražal v prejšnjem obdobju, namreč v veliki množini aktualnih informativnih beležk, tako rekoč zamrl. Za trditev, da je v naši kulturni javnosti splahnelo zanimanje za Gorkega, je ta pojav pač nezadosten. Da je usahnil vir aktualno informativnega poročanja o pisatelju in njegovi dejavnosti, je treba iskati vzrok tudi v tem, da je Gorki tisti čas odšel v dolgoletno na pol prostovoljno izgnanstvo v inozemstvo, v Ameriko in nato v Italijo. Videli pa smo v nekaterih člankih, ki so bili objavljeni v slovenskem tisku do prve svetovne vojne, da se je v določenih tokovih, predvsem v strujah mlade in aktivne slovenske kulture, izoblikoval nov odnos do pisatelja. Gorki je prenehal biti aktualna spodbuda.

Po drugi strani pa ne moremo mimo dejstva, da so pomenila ravno ta leta pred vojno leta najintenzivnejšega prevajanja Gorkega pri nas, ko smo dobili že prve samostojne knjige prevodov njegovih spisov. To kaže, da zanimanje za pisatelja ni moglo zamreti, ampak je le dobilo drugo obliko. Gorki je postal last slovenske kulturne zavesti v toliki meri, da je bil vključen v našo kulturno tradicijo v najširšem smislu te besede, postal je last najširšega slovenskega kulturnega občinstva. Tako pa je dobil njegov odmev pri nas že nove poudarke, novo vsebino in nov pomen, kar se je kmalu jasno izoblikovalo v odnos do Maksima Gorkega kot v prvi vrsti socialnega pisatelja, glasnika proletariata in njegovega razrednega boja. Maksim Gorki — realist in borec proletariata — je doživel v slovenski kulturi ponoven, vsesplošen in vpliven odmev v glavnem šele v obdobju po prvi vojni, odmev, ki je skrival od vseh prejšnjih v sebi najmočnejšo vsebino in intenziteto učinka.

Prvi odmevi pisatelja-bosjaka Gorkega, ki so se pojavili v slovenski javnosti in kulturi leta 1899, dosegli kulminacijo v času revolucije v

¹⁷⁰ Ameriški družinski koledar 1915, str. 143 do 145, *Ura* (prevajalec ni podpisan). — Ameriški družinski koledar 1917, str. 94 do 96, *Pesem o sokolu* (s portretom pisatelja, prevajalec ni podpisan). — Čas 1916 (Chicago), str. 124 in 125, *Izdajalčeva mati*. Prevedel F. K. (= Frank Kerže). — Čas 1916 (Chicago), str. 365 do 367, *Vera in srce*. Prevedel F. K. — Čas 1917 (Chicago), str. 156 do 158, *Moč materinstva*. Prevedel F. K.

Rusiji leta 1905 ob prvih knjigah prevodov v slovenščino oziroma 1904 ob priliki uprizoritve njegove drame *Na dnu* na slovenskem odru, pa potem počasi začeli pešati, ti odmevi, ki so se v petnajstih letih odrazili v prek sto člankih, esejih, razpravah in beležkah o njem ali v zvezi z njim in v skoraj ravno tolikšnem številu prevodov njegovih spisov v revijah, časopisnih podlistkih in knjigah, antologijah ali samostojnih zbirkah, so se že pred nasilnimi vojnimi dogodki 1914 utišali sami, zamrli sami po svoji lastni notranji zakonitosti.

R é s u m é

L'auteur étudie «Les premiers échos de l'œuvre de Maksim Gorki dans la vie publique slovène».

Le succès du jeune écrivain russe Maksim Gorki, qui était devenu à la veille du vingtième siècle extrêmement actuel et populaire dans toute l'Europe, ne passa pas inaperçu chez le public slovène. Mais les Slovènes n'avaient pas besoin d'intermédiaire pour le découvrir: ils s'intéressaient vivement à la littérature russe qui était admirée surtout par la jeune génération, celle des poètes de «l'école moderne». Depuis 1899, quand il est mentionné pour la première fois dans un article du «Katoliški obzornik» dont l'auteur, Fran Grivec, le rejette pour des raisons idéologiques, jusqu'au début de la première guerre mondiale, Gorki fut cité plus de cent fois dans diverses notices, préfaces, articles et études, et pendant cette même période on publia plus de cent traductions de ses textes, soit dans les périodiques soit en volume, et parmi ceux-ci même deux de ses romans.

En 1901, Ivan Prijatelj publia dans le «Ljubljanski Zvon» sa traduction du récit *Vingt-six et une* en ajoutant une notice sur l'auteur (quelques mois plus tôt, il avait présenté l'écrivain de la même manière au public viennois, resp. autrichien, dans la «Wiener Rundschau»). Cet article de Prijatelj eut une importance décisive: en soulignant la lutte intrépide de Gorki contre l'esprit petit-bourgeois, le conformisme et les philistins, il attira l'attention du public, et notamment celle de «l'école moderne», sur cet auteur russe.

Mais les réactions des divers milieux culturels slovènes de l'époque étaient très différentes, et cette différenciation devenait de plus en plus prononcée; au moment de la représentation du drame *Les Bas-fonds* au Théâtre national slovène (1904) et au temps de la révolution russe de 1905, les divers groupes culturels et politiques prirent des positions clairement définies en face de l'écrivain. L'opinion des milieux catholiques trouva son expression dans une «caractéristique» publiée dans la revue *Dom in svet* par Izidor Cankar (1905) qui condamna l'écrivain en le traitant de révolutionnaire nihiliste. En revanche, Gorki trouva des admirateurs fervents et fidèles dans la classe ouvrière. Dans les années avant 1906, Gorki comptait donc en Slovénie parmi les écrivains étrangers les plus populaires et les plus discutés.

Veno Taufer

Après que cette controverse eut dépassé son point culminant, les articles sur Gorki se firent plus rares, tandis que les traductions de ses œuvres continuaient à multiplier jusqu'à la guerre de 1914, surtout dans la presse ouvrière. L'intérêt porté à cet écrivain prit une forme nouvelle. Gorki fut incorporé à la tradition culturelle slovène, dans le sens le plus large de ce terme, en sa qualité d'écrivain social, prolétaire et révolutionnaire. Les échos éveillés par son œuvre chez la génération de «l'école moderne» et chez ses successeurs se turent d'eux-mêmes, puisque ceux-ci avaient choisi une autre orientation idéologique et esthétique.

ETYMA BALTO-SLAVICA V¹

1. SL. KORISTŲ

je splošnoslovanska beseda. Ima dve pomenski jedri, »plen« v stesl. *koristŲ* in v rus.-csl. *koristoljubivъ*, češ. *kořist*; »korist, dobiček« pa v ostalih slovanskih jezikih, npr. rus., slvn. Oblike pri Vasmerju, *Russ. EW* I, 638, in pri Bernekerju, *Sl. EW* I, 570 sl. Tu tudi etimologije, toda neprepričljive.

Splošna sodba je, da je pomen naše besede prvotno »plen«. Ta pa je rezultat sovražne dejavnosti na tujem imetju oziroma ozemlju, in to predvsem v vojnem času. V predzgodovini naše besede more tičati semasiološki element, ki ustreza takšnim razmeram ali pa je neposredno oznaka za »vojsko«.

Tu se takoj srečamo s prastarim in splošnoindoevropskim izrazom za pojma »vojska« kot vojujoče se moštvo in »vojska« kot dejavnost takega moštva ali »vojna«. Nahajamo ga v dveh oblikah: a) **kóro-s* v lit. *kāras* »vojna« in st. perz. *kāra-* »vojaki, vojska; narod«; b) **kór-jo-s* v gr. *κοίς-αυος* »vojskovodja, kralj«, lit. *kārias* »vojska«, got. *harjis* id., sril. *cuire* »truma, množica«; nadaljnje pri Pokornyju, *Idg. EW*, 615 sl.

Res je, da so besedo *koristŲ* že vezali s pravkar predstavljeno ievr. skupino, vendar preko glagola *kori-ti* (stesl. *u-koriti* »karati«, *pokoriti* »premagati, podvreči«), kar je pa pomensko precej tvegano,² oblikovno pa naravnost iz trte izvito.³ Dejstvo je namreč, da ni kombinirani sufiks *-s-ti-* nikjer drugje v rabi kot v abstraktnih na *-os-tŲ*, tu pa prastar: sl. *dalg-os-tŲ* = het. *dalug-as-ti!* Če bi hoteli priti do glagolske osnove *kori-*, bi torej morali izhajati iz glagolskega podaljška s *-s/x-*, ievr. **-sk-* ali sam **-s-*; prvo bi predstavljalo inkohativno tvorbo od *i-*jevske glagolske osnove, prim. lat. *con-cupī-scō*; drugo pa deziderativno tvorbo iste osnove;

¹ Nadaljevanje k *SR* XII, 170 ss.

² Prim. Bernekerja, *l. cit.*

³ K tvorbi predvsem Vondrák, *Vgl. Sl. Gr.* I², 648; ta tvorbo imenuje »dunkel«; na isto mesto postavlja besedo *čeljustŲ*, kjer gre prav tako verjetno za prvotno sestavo; o tem kdaj drugič.

v obeh primerih ni v slovanski spregi nobene osnove za tako razlago; razen tega je abstraktni *-ti-* pridejan navadno na enozložne korene.⁴

V takem položaju smemo domnevati, da je *koristb* nekdanja sestava. Ta misel je seveda na prvi pogled naravnost pregrešna; če je res, da je prvi del naše besede ievr. izraz za »vojsko«, torej *o*-jevsko deblo, bi pričakovali v sestavi njegov končnik; in za drugi del se na prvi pogled res ne da reči, da tiči v njem resničen nominalni element, saj kaj takega, kar bi imelo v samostojni rabi strukturo **istb* in bi bilo pomensko primerno za našo besedo, nikjer ni najti. Toda že okoliščina, da se osnove s sufiksom *-ti-* silno rade uporabljajo kot drugi člen sestav — primerjaj *blago-dětb*, *do-bytb*, *sz-měrb*, *po-věstb* itd., itd.⁵ — pričo do neke mere, da smo na pravi poti. V takih sestavah je namreč vedno možno pričakovati kako izredno kratko ali glasovno do popolne nespoznavnosti izmaličeno glagolsko osnovo. Seveda pa je spet res, da je s stališča slovanske leksikografije tudi ta metoda do neke mere tvegana, saj takih tvorb slovanski jeziki do sedaj niso poznali. Upoštevajmo pa:

1. da je beseda *koristb* tudi v primeru, da gledamo v koncu sufiks, docela osamljena; tako z domnevo o sestavi nismo nič na slabšem;

2. da v njej stoji, če je naša razlaga pravilna, kot prvi del izraz za »vojsko, vojno«, ki ga v samostojni rabi že v slovanskem prajeziku ni bilo več, tako da je sestava nastala pred praslovanščino. Tam pa so veljali besedotvorni zakoni, ki so časovno in s tem tudi tipološko bližji praindoevropskim.

Zamisel o sestavi s prvim delom »vojska, vojna« in s končnim pomenom celote »plen« ne potrebuje mnogo semasioloških utemeljevanj; znano je, kdaj »plen« nastaja; izraz za »vojaštvo, vojska« je osnova tudi v lat. glagolu *populor* »plenim«, ki izhaja od *populus* v starejšem pomenu »vojaštvo, vojska, truma«; podobno nem. *verheeren* od *Heer*; ipd.⁶ Preostane nam naloga, da pokažemo, kaj je pomenil drugi del sestave, kaj je ta doprinesel k pomenu celote in kakšno je bilo njegovo razmerje do prvega dela.

Domnevam, da je v 2. delu skrit ievr. glagol **dhē-* »postaviti, položiti; delati, ustvariti«,⁷ ohranjen v sl. n. pr. v *dě-ti*, *dě-lo*, *-děj* itd. Glas

⁴ K temu sufiksu v splošnem Vondrák, *op. cit.*, 645 ss., o *-ostb* 648 ss., o het. *-asti* Sturtevant-Hahn, *Comp. Gr. of the Hitt. Lg.*², str. 76, § 106.

⁵ Prim. Brugmann, *Grdr.* II, 1², 428 ss.; Liebert, *Das Nominalsf. -ti- passim* in tako dalje.

⁶ Walde-Hofmann, *LEW*³ II, 359.

⁷ Pokorny, *Idg. EW*, 235 ss., prinaša celotno skupino.

-s- pred abstraktovskim sufiksom *-ti-* je ostanek našega debla: *-s-ti-* je namreč moglo nastati iz **-t-ti-*, kjer prvi *-t-* predstavlja katerikoli ievr. dentalni zapornik; prv. torej v naši besedi **-dh-ti-*; potrebna je le razlaga tako močnega obrušenja korena **dhē-*, saj sicer zahteva sufiks *-ti-* normalno šibko stopnjo korenškega elementa in ta bi pri nas bila **dhə*.⁸ Pozabiti pa ne smemo, da je naša beseda kot celota prastara, tako da v njej verjetno tiči tip, ki je bil v rabi v prajeziku; prajezik pa je imel navado, da je v 2. delu sestav, kadar je le-ta bil enklitičen, pri težkih bazah uničil tisti element, ki je v polno poudarjenih besedah dal **ə*; ta element, »laringal« po znani teoriji de Saussura in njegovih naslednikov, je bil konsonant, ki pa je mogel biti tudi zlogotvoren; v enklizi je ostal konsonant in v poziciji med dvema drugima konsonantoma (**dh-* in *-t-* pri nas) je moral izpasti brez sledi.⁹ Primerke te vrste pozna zlasti sti. besedotvorje:¹⁰ od *dā-* (ievr. **dō-*) »dati« je ptc. na *-ta-* v sestavi *-tta-*: *dēvā-t-ta-* »Božidar« (lastno ime), abstraktum na *-ti-* v sestavi *-t-ti-*: *bhāga-t-ti-ṣ* »darilo sreče«; od *dhā-* »postaviti« je nomen agentis korenškega tipa v sestavi samo *-dh-*: *agnī-dh-* »ime svečenika«, prv. »tisti, ki postavlja ogenj«; itd.

Tako je torej naš *-s-ti-* pravilno nastal iz ievr. enklitičnega **-dh-ti-*. Ostanek pred njim stoječi del: ta je *kori-*, torej mora izhajati iz ievr. predloge z dolgim *-ī-* ali eventualno z dvoglasnikom *-ei-* na kraju; za sestavo, kjer pričakujemo čisto deblo (torej tukaj **koro-* ali **korje-*!) je to vsekakor nenavadno; na glagol **kori-* se ne moremo sklicevati, kajti ta nam ne bi dal sintaktično ustrezajočega prvega člena.

Wackernagel je pred mnogimi leti v *Mél. de Saussure*, 125 ss., pokazal na zelo zanimivo indoiransko poladverbialno tvorbo na *-ī* in jo povezal s posebnim, do tedaj nepojasnenim genitivom sg. o-jevskih debel na *-ī*, ki je v rabi v latinščini in keltskih jezikih. Staroindijske primere je porazdelil v 3 pomenske skupine; nastopajo namreč vedno v zvezi z enim od glagolov: *kar-* »delati, narediti«, *bhū-* »postati«, *as-* »biti« in v odnosih med glagolom in tvorbo na *-ī* nastajajo rahle pomenske razlike:

a) »narediti za to, postati to, kar označuje nomen«: *mithunī karōti* »pari, družī«, *mithunī bhavanti* »parijo se« in *mithunī syām* id. k *mithuna-* »par, paren«; *samī-kar-* »ravnati« k *sama-* »raven« itd.;

⁸ Prim. sti. *-dhi-ti-* »postavljanje«, gr. *θεσις* itd. pri Pokornju, 237.

⁹ Torej **dh^h-ti-* > **dhə-ti-*, toda **-dh^h-ti-* > **-dh^h-ti-* > **-dh-ti-*.

¹⁰ Gl. pri Wackernaglu, *Altind. Gr.* I, 81—83, zl. 82.

b) »deležnega narediti, deležen postati tega, kar označuje nomen«: *krūrī-kar-* »raniti« od *krūrā-* »rana«, *grāmī-bhū-* »postati lastnik vasi« od *grāma-* »vas«;

c) »v območje tega spraviti, priti, kar označuje osnova«: *matī-kar-* »pod brano spraviti, branati« od *matyā-* »brana«, *samī-pī-bhū-* »v bližino priti« od *samīpa-* »bližina«.

Staroindijski primeri se v ogromni večini tvorijo od *a*-jevskih, t. j. ievr. *o*-jevskih debel; v tej oblikovni posebnosti torej docela soglašajo z rabo sklonila *-ī* v zgoraj omenjenih jezikih. Wackernagel pa je poskušal s sintaktično analizo latinskega genitiva na *-ī* pokazati, da celo v podrobnostih obstajajo sorodnosti med rabo sti. oblik na *-ī* in latinskim genitivom na *-ī*. Tako stoji ta genitiv od najstarejših tekstov sem predvsem pri *faciō* in *sum: multī, maximī, tantī, nihilī* itd. *faciō; tantī, nihilī sum* »visoko, zelo visoko,, toliko, nič ne cenim; toliko sem, nič nisem vreden«; drugi glagoli so redki, očitno sekundarni; *faciō* pa se uporablja tudi izven genitiva *pretiī* v zvezi z genitivom na *-ī*; značilni so primeri: *aliquid compendī faciō* »prihranim, skrajšam kaj«, *lucrī f. aliquid* »pripodobiti«, *aequī istuc faciō* »vseeno mi je«, *istuc aequī bonique faciō* »prav in primerno se mi zdi«, *nihil reliquī faciō* »ničesar ne opustim«.

Wackernagel poudarja, da se pravkar obdelani latinski primeri težko razložijo z rabo običajnega genitiva, nasprotno pa odlično soglašajo z *-ī-kar-* stare indijsščine; prav kot zadnji, tudi lat. *-ī faciō* izraža »spreminjanje v to, kar predstavlja nomen« in »spravljanje nečesa v območje, izraženo v gen. na *-ī*«.

Lat. *faciō* spada k ievr. osnovi **dhē-* »postaviti« in Wackernagel posebej poudarja,¹¹ da obstaja rahla razlika med sti. rabo oblik na *-ī* in lat. zvezami genitiva na *-ī* s *faciō* ravno zato, ker ima *faciō* prvotno pomen »postaviti«. Če je temu tako ali pa ne — tudi »delati, narediti« je že ievr. pomen našega korena — na vsak način nam sl. *koristv*, pod pogojem seveda, da je bilo pravilno razloženo, prinaša prastaro frazo **kori*¹² *dhē-* »v območje, pod oblast vojske postaviti« ali »narediti za

¹¹ *Op. cit.*, 134 sl.

¹² Pri tej obliki je povsem postransko vprašanje, ali izhaja iz ievr. osnove **koro-* ali **korjo-*; kajti oblika na *-ī* se je ustvarjala tako, da je *-ī-* sufiksa **-jo-* pred njo izpadel, prim. sti. *matī* k *matyā-* zgoraj in enako lat. *compendī* od *compendium!* Iz litavskega *kāras* — *kārias* vemo, da je vsaj baltščina podedovala obe ievr. debli; toda lit. *kāras* pomeni »vojna« in vse oblike na *-jo-* »vojska« (st. perz. *kāra-* je verjetno izvedenka iz **koro-* »vojna«, kjer je podaljšava ko-

last ipd. vojske«. Lepše pomenske osnove za poznejšo oznako »plena« si res ne moremo zamisliti.

Preostane postransko vprašanje, ali je taka zveza mogla biti dovolj tesna, da je dovolila nastanek pravega kompozita indoevropskega tipa. Zgoraj sem že omenil, da se abstrakta na *-ti-* izredno rada uveljavljajo ravno v sestavljenkah; na drugi strani je ravno ievr. glagol **dhē-*, tisti torej, ki smo ga iskali v končniku besede *koristb*, edini od ievr. glagolov bil zmožen stopiti tudi z nominalnimi debli v tako tesno povezan sintagma, da je ustvaril pristno sestavljenko. Primeri za to so daleč naokoli znani in priznani: ievr. starosti je **k'red-dhē-* »verjeti, zaupati« v sti. *śrād-dadhāti*, lat. *crēdō* in ir. *cretim*;¹³ enako **men-dhē-* »svoj razum usmeriti kam, biti živahen« v sti. *mēdh-ā* »modrost, razum« = av. *mazdā* »spomin«, gr. *μαρθ-άω* »učim se« itd., prim. z ievr. **mens-* k **ménos* »razum« **menz-dhē-* v sti. *man-dhā-tár-* »premišljujoči, pobožni«, av. *mazdā-* »vtisniti v spomin« itd.;¹⁴ v teh dveh primerih je nomen akuzativni objekt; toda čisto z našim adverbialnim **korī* soglaša v sintaktični funkciji *man-* »v roko, v roke« v italški sestavi z **dhē-*, lat. *mandō* »izročim« in osk. *aa-mana-ffed* »mandavit«, *manafum* »mandavi«.¹⁵

Nadaljnja razlaga je odveč. Slovanski besedi *koristb* je po zgornjem osnova ievr. tvorba, ki je zanimiva iz dveh razlogov: 1. kaže na adverbialni **-ī* in s tem Wackernaglovim italo-keltskim in indoiranskim primerom pristavlja enega s čisto drugega področja; 2. drugi del sestave, prv. **-dh-ti-*, kaže obravnavanje glagolskega debla, ki je bilo v navadi le v najstarejši dobi.

2. BARATI

poznata slovenščina v pomenu »izpraševati« in bolgarščina v konkretnější rabi: *báram* »tipljem, iščem, brskam«. Razlag, ki bi bile vredne diskusije, ni; pri Bernekerju, *Sl. EW* I, 43, je beseda temna; Mladenov, *Balg. ER*, 17, primerja rus. *berú* »jemljem«; pomenska razlika je prevelika. Morda obstaja prastara zveza kljub temu, gl. sp.!

Glagol je po zunanosti iterativ znanega *a-*jevskega tipa s podaljšavo korenskega vokala. Primerjati smemo slvn. *kāрати* k psl. **kori-ti*

renskega vokala — *vrddhi* po sti. besedotvorni terminologiji — imela isto — denominativno — funkcijo kot sufiks **-jo-* v **kor-jo-* »ki pripada vojni = vojna truma« in je verjetno, da **kori* v naši besedi spada h **korjo-*.

¹³ Pokorny, *op. cit.*, 580.

¹⁴ Pok., 730.

¹⁵ Pok., 740.

(stesl. *u-koriti* idr.), ali pa še prej *kâlati* »cepiti« k prez. psl. **kōl-ti* (rus. *kolót*, srb. *klāti*, slvn. *klāti*); v zadnjem imamo pred seboj težko dvozložno bazo, ievr. **kolə-*. Če si zamislimo podobno formalno vrsto tudi v sklopu našega iterativa, bo *bâрати* šlo na osnovni prezent **bōr-ti* iz **bhorə-*.

Po znani in priznani razlagi gre **kōl-ti* h grški skupini, kjer stoji ista težka dvozložna baza, toda v dvakratni redukcijski obliki: manjka tudi vokal 1. zloga, torej ievr. **klə-*; atematski aorist v pter. *ἀπο-κλάς* »odlomivši« pri Anakr., od tega sek. prezent *κλάω* »lomim«; poleg te osnovne baze pozna grščina tudi *d*-jevsko podaljšavo **klə-d-* v *κλάδ-αρό-ς* »lomljiv« in *κλάδος* »odlomljena veja«; gl. Boisacqa, *DEGr. s. vv.* in Friska, *Gr. EW s. vv.*, pa Pokornjya, *Idg. EW*, 545 ss., z nadaljnjim materialom.

Ta paralela nam daje oporo za iskanje etimologije našega *bâрати* in seveda za njegovo formalno presojo. Glagol *barati* postavljam h grški skupini, ki dosledno sloni na osnovi *φραδ-*: *φράζω* »dam razumeti, pokažem, pojasnim« in med. (starejše, aktiv je sek., v funkciji kavzativa dodan k medialnim oblikam) *φράζομαι* »biti mnenja, meniti; premišljati, preudarjati, naklepiti; opaziti, zaznavati«; dalje *φραδής* in *φράδμων* »pameten, moder«. Vsi navedeni primerki in vsi pomeni so že homerski.

Očitno imamo pred seboj grško glagolsko deblo *φρα-δ-*, kjer je na prastaro osnovo **bhrə-* stopil sufiks *-d-*, kot smo ga srečali že zgoraj pri korenski obliki **klə-d-* v gr. *κλάδ-αρό-ς* in sor. Potemtakem smemo brez težav postaviti enačbo: sl. *kâlati* — **kōl-ti* — gr. *κλά-ω* — gr. *κλα-δ-*
sl. *bâрати* — **bōr-ti* — gr. **φρα-* — gr. *φρα-δ-*.

Preostane nam pomen. V slovanskem glagolu je treba izhajati iz konkretnega, v bolgarščini najbrž vsaj približno ohranjenega »tipati, segati po«. Slovenski pomen je prav tako kot bolgarski »iskati« očitno že močno abstrakten. Na grški strani pa imamo popolnoma abstraktne pomene, povsem omejene na področje duševnega dela; vsekakor je treba izhajati iz pomenov, ki smo jih srečali pri mediju, saj se s tem skladata tudi obe zgoraj navedeni nominalni tvorbi. Pomen »razumeti, dojeti« pa je često le aplikacija konkretnega »zgrabiti, prijeti« na duševno področje: prim. slvn. *do-jeti*, nem. *begreifen*, it. *capire*, frc. *comprendre* itd. itd. Kos grškega pomena je tako pojasnjen, z njim pa vsi ostali. Prvotno je torej grški glagol pomenil skoraj isto kot slovanski.

Potemtakem je treba za sl. *barati* in grško deblo *φρα-δ-* res izhajati iz ievr. glagolskega sistema, zgrajenega na dvozdložni bazi z *o*-jevskim vokalom v 1. zlogu.

Kot smo zgoraj videli, je bil pomen prvotno čisto konkreten in je zaznamovala naša skupina neko kretnjo s telesnim delom, ki more »tipati«, torej kretnjo z roko. Takemu pomenu pa je vedno le s težavo možno dognati predzgodovino; le navezava na material z drugačnimi pomeni more dati trdno oporo. V našem primeru bi mogli navezati na kak že poznan koren tipa **bher-*; takih je v indoevropskem slovarju že cela množica, gl. zbirko pri Pokornju, *Idg. EW*, 128 ss. in 163 ss. S tem bi preprečili nastavitev še enega takega korena, saj to vodi v hudo zmedo. Toda naj obračamo že znane korene s podobno glasovno strukturo, kakor jih hočemo in moremo, nobeden ne nudi dovolj primerne pomena. V poštev pride predvsem **bher-* »prinesti, nesti« (Pok., 128 ss.), kjer se pojavlja težka dvozdložna baza n. pr. v sti. *bhārī-man-* »oskrba, breme« = srb. *brěme* in rus. dial. *berémja*, v gr. fut. *εἰσ-φρήσω* itd. »spustiti noter« idr., v kelt. **brā-tu-* »iudicium« (ir. *brāth* »sodišče«) idr. Tudi izrazov za »roko« ne manjka: sti. *bharītram*, arm. *buṛn*; vendar so zadnji izvedeni iz korena **bher-* tako, da pomenijo telesni del, ki »nosi«. Morda bi pa vendarle arm. *buṛn* kot naslednik ievr. imena delujoče osebe ali stvari **bhōr* prišlo v poštev kot osnova za tedaj denominativni *barati*?? Grško *φράζω* bi tedaj moralo samostojno izhajati iz tega korena, k pomenu prim. ir. *brāth*!

3. Sl. **DREVJE*

je splošnoslovansko (stcsl. *drevle* »prej, nekdanj, davno«, rus. *dréble* »davno« itd.); prav tako pridevnik, izveden od tod: stcsl. *drevnŭ* in *drevnŭŭ* »daven, star«, rus. *drévniĭ* »starinski, star«, češ. *dřevní*, srb. *starô-drěvan*.

Sem pa po vsej verjetnosti spada tudi pomensko zase stoječi slvn. *drěvi* »danes zvečer« z *drěvišnji*.

K etimologijam prim. Berneker, *Sl. EW* I, 221 sl., in Vasmer, *Russ. EW* I, 368. Nobena ni prepričljiva, zato smemo poskusiti ponovno svojo srečo.

Vnaprej naj opomnim, da naša skupina ni enotna: gre za dve pomensko in prav tako oblikovno ter glasovno ostro ločeni jedri, na eni strani za izraze s pomenom »davno itd.« in z osnovo s kratkim *-ě-jem*, na drugi pa za slovensko besedo z zgoraj omenjenim pomenom in z *-ě-*,

ki priča za prv. *-ē-, psl. *-ě-! Prvo temelji na starem komparativu, drugo predstavlja očitno lok. sg. nekega substantiva, podobno kot *davě*, slvn. *dāvi*. Kljub tem očitnim razlikam pa ne bi bilo razsodno gledati v njiju dve od prajezika sem različni osnovi; naša naloga je nasprotno v tem, da dokažemo, da je med njima tesna zveza in da predstavljata le dve varianti prvotno enotnega debla.

Najprej si seveda moramo ogledati izvenslovanske besede, ki so po mojem mnenju sorodne s slovansko skupino. Skoraj sami od sebe se ponujajo:

1. hetitska skupina:

a) *ka-ru-ú* »prej, doslej, že« s pridevnikom *ka-ru-ú-i-li-iš* »prejšnji, nekdanji; prastar, daven« (k sufiksu *-ili-* gl. Friedrich, *Heth. El.* I, 13, § 54 b);

b) *ka-ru-ú-a-ri-wa-ar* ipd. ter *ka-ri-wa-ri-wa-ar*¹⁶ »jutro«, navadno v rabi kot adverbialni akuzativ v pomenu »zjutraj, zarana«. Gl. Friedrich, *Heth. Wb.*, 101 in 104.

Da postane hetitska skupina porabna za etimologijo, je najprej potrebno povedati nekaj besed o njeni glasovni in oblikovni strukturi. Internohetitsko nima nadaljnje etimološke navezave, niti ne obstaja kakršnakoli od istega debla izvedena tvorba drugačnega tipa, ki bi nam pomagala naprej. Tudi izvenhetitski poskusi so do danes bili preveč nespretni, da bi jim mogli verjeti.¹⁷ Toda posebnosti v pisavi — ta je

¹⁶ Ti dve besedi se pišeta na precej različne načine, poleg že navedenih pisav dobimo: *ka-ru-ú-wa-ri-wa-ar*, *ka-a-ri-wa-ri-wa-ar*; dalje — ljudsko-etimološko po Kammenhuber, *OLZ* 1954, 229 — ločeno v dva dela: *ka-ru-ú a-ar-ri-wa-ar*, *ka-ru-ú a-ri-wa-ar*; *ka-ru-ú-wa-ar-wa-ar*. Glej Kammenhuber, l. cit., Friedrich, *Heth. Wb.*, 1. *Erg.-heft*, 9; toda na večino teh variant je opozoril že Hrozný, *Spr. d. Hethiter*, 79, op. 5. Silno redki pisavi z dodatkom *-a-* za prvim znakom ni treba pripisovati nobenega pomena. Gl. sp.

¹⁷ Tako je Hrozný (gl. op. 16!) videl v *karū* adverbialno tvorbo na *-r* kot v sti. *ká-r-hi* »kdaj?«, izpeljano od kazalnega zaimka *kā-* »ta tukaj«; čisto tako Kronasser, *Vgl. LF d. Heth.*, 155, § 169; Kr. paralela lat. *ōlim* k *ille* pa je pomensko zgrešena; razen tega Hrozný ne da razlage za končni *-u*, Kronasserju pa je temna končnica *-ru*.

karuwarivar itd. naj bo sestavljenka po Hroznem, l. cit., iz *karū* in glagolnika *arriwar*, ki naj bi šel po njem h gr. *ερθρος* »zgodnje jutro«, lat. *orior* itd., torej celota »das Früh-Aufgehen«; zvezo z omenjeno grško besedo je predlagal tudi Pedersen, *Murš. Sprachl.*, 54.

Benveniste, *BSL* 50, 41, je *karuwarivar* primerjal s sti. *šarvara-* »somrak«; ta razlaga pa nas sili k izločenju adverba *karū* iz konteksta, kar pomeni hudo metodično napako; tudi če bi bila oblika *kariwarivar* prvotna, *karuwarivar* pa analogično po *karū*, ne bi mogli ostati pri B. razlagi, ker bi *kariw-* kazalo drugačno glasovno strukturo, kot jo zahteva sti. izraz.

zlogovna in ima svojstvene zakonitosti, ki so za beleženje besed indoevropskega porekla često kaj usodne¹⁸ — in medsebojno formalno razmerje skupin *a* in *b* nam dajeta vendarle upanje. Besedi pod *b* sta nedvomno opremljeni s sufiksom *-war*, ki služi za tvorjenje glagolskih abstrakt,¹⁹ prim. *turija-war* »vpreganje« od *turija-* »vpreči«, *uma-war* »prihod« od *uma-* »priti«. Če izločimo *-war*, dobimo *karumari-*, *karivari-*, kar mora biti po pravkar povedanem glagolsko deбло; končni del *le-tega*, *-ari-*, nam priključ v spomin precej redko, zato pa toliko jasnejšo glagolsko pripono *-arija-*;²⁰ ta je deloma deverbarna, deloma pa denominalna; nas zanima zadnja funkcija: od osnove *šakuvant/d-* z nejasnim pomenom²¹ izvira *šakuvand-arija-* »ostati nepraznovan (o prazniku)«; od debla *gimmant/d* »zima« pa je izšla glagolska tvorba *gimmant-arija-* »prezimiti«. Zadnji primerek je za nas nadvse dragocen: izhaja od časovne oznake, je torej pripadnik iste pomenske skupine kot naša dva *karumari-* in *karivari-*. Pomenski razvoj pri zadnjih dveh je tedaj nekako isti kot pri gr. *ὀρθρεύω* »dvigniti se zgodaj, zgodaj biti na delu«, izvedenem od *ὄρθρος* »zora, zgodnje jutro«, ali v srb. *po-raniti* »zgodaj vstati« od *rano*. Potemtakem je dvojica *karum-ari-*, *kariv-ari-* izvedena od adverba v t. a in pomeni »zgodaj vstati ali pod.« oziroma »preživeti, prebiti jutro.«²² In glagolnik na *-war* k temu, *karumari-war* itd., ne more pomeniti nič več in nič manj kot »zgodnje vstajanje, čas zgodnjega vstajanja«. Stavek kot *Murš. Sprachl. vso.*, 20 sl., *karumarivar-ma* (*mahhan*) *warapta* pomeni potemtakem prv. »zgodaj je vstal in se umil.«²³

Do sedaj smo obravnavali obe hetitski tvorbi z *-ari(ja)*-²⁴ kot enako-pravni; toda gotovo je, da si v vokalizmu nista identični, pa naj se z njimi še tako utepamo; v tem oziru je pač tudi klinopis zagotovo precej

¹⁸ Največja težava za to pisavo je srečanje s konsonantnimi skupinami, saj je teh v indoevropski hetitsčini mnogo več kot v akadščini: celo skupine treh in več konsonantov so razmeroma pogoste. Prim. Friedrich, *Heth. El.* 1, 6 ss., § 22 ss.

¹⁹ Gl. že pri Hroznem, *l. cit.* (op. 16).

²⁰ K temu sufiksu Frisk, *Indogermanica*, 27 ss.

²¹ Friedrich, *Heth. Wb.*, 178.

²² Sprejemljiv pa bi bil tudi pomen »svitati se, daniti se«!

²³ Pri tem je treba vzeti naš adverb kot prv. samostojen enočlenski — nominalni — stavek »(bilo je) zgodnje vstajanje i. p.«.

²⁴ Kot zgoraj v tekstu omenjeni *turija-war* kaže, bi tudi pri našem glagolniku pričakovali **karivarija-war*; *-ari-war* je pa čisto pravilna, znanim hetitskim vokalnim redukcijam ustrezajoča oblika; *turija-war* pa pripada živemu glagolskemu sistemu in je v svoji glasovni strukturi sekundaren, ima *-ja-* po oblikah, kjer se je ta skupina mogla obdržati.

jasen.²⁵ Ker je malo verjetno, da bi obe obstajali od pamtiveka, je treba odločiti vprašanje, katera od njiju je prvotnejša; tu nam pomaga preprosto razmišljanje: če je osnova *karū*, bo treba sicer vzeti *karuvari*- kot pravilno izvedenko, toda *kariv-ari-* ostane nerazloženo, kajti *-iv-* ne bi mogel nikdar nastati iz *-ū*; če pa postavimo, da je *karū* samo nastalo iz nekdanj drugačne oblike, se takoj vse razloži: tista starejša oblika je dala *kariv-ari-*, saj je samo po sebi jasno, da je *karivarivar* razmeroma stara tvorba, ne pa nekaj, kar bi nastalo prav v zadnjem času pred zapisom; in ko se je po glasovnih zakonih, ki so od tedaj veljali, stara oblika preoblikovala v *karū*, je nastopila zaradi umljive stalne asociacije pretvorba glagola *karivari-* v *karuvari-*.

Tako spoznamo, da je osnovni adverb *karū* nekdanj imel drugačno obliko, in to takšno, ki je bila sposobna preiti v *karū* na eni strani in v *kariv-* na drugi; ker je *kariv-* predvokalna oblika, *karū* pa nedvomno predkonsonantna,²⁶ je imela praoblika, skupna obema, na koncu *u*-jevske dvoglasnik; edino ta namreč more preiti pred konsonanti v *-ū*, pred vokali pa obdržati ločena oba sestavna dela. Ker je nadalje *karū* nedvomno nek sklon *u*-jevskega debla, pa zelo malo verjetno nom./ak. sg. ntr., temveč najbrž lok. sg.,²⁷ smemo postaviti za končnik *-u* praobliko **-ēu*; **-ēiv-* pred vokali dá brez težav *-iv-*, kolikor se sme upoštevati pisava z *-i-* kot ustrezajoča resnični izreki; *-ē-* se je pač zožil. Tako je formalna stran hetitske skupine jasna.

Preostane prednji del, zapisan z znakom *ka-* in z začetkom *r*-ovskega znaka. Po normah, ki veljajo za klinopis, moramo čitati sprednji del kot [*kr-*].²⁸ Za to govori ne le dejstvo, da se *ka-ru-ú* piše dosledno tako, s

²⁵ Če *ka-ru-ú-wa-ri-wa-ar* moramo brati kot [*-ruv-*] in ne kot [*-rv-*], saj je *-u-* pisan dvojno; še manj pa smemo prezreti *ka-ri-wa-ri-wa-ar*, kjer ni nobenega razloga za izreko [*-rv-*], saj se taka skupina mora pisati po veljavnem pravilu z znakoma *-ru-* + *-wa-*; znak *-ri-* ima vokal druge vrste, kot ga približno ponazarja *-w-* v naslednjem znaku in zato predstavlja resničen vokal svetle barve; na tej okolnosti se zruši Benvenistova etimologija, omenjena v opombi 17.

²⁶ Hetitski izglasni dvoglasniki so se v stavčni zvezi pojavili mnogo česče pred konsonantnim vzglasjem naslednje besede, kot pa je to znano iz ostalih indoevropskih jezikov, saj je v hetitskem vzglasju ohranjen »laringal« v obliki konsonanta *h-*, medtem ko je v ostalih jezikih ta izginil in pustil vokalu do vzglasne lege.

²⁷ Ievr. **-ēu*, sti. v *sūnāu*, got. (> dat.) *sunau*, stvnem. *suniu*, sl. *synu*. Če je temu tako, imamo pred seboj jasen primerek monoftongizacije dolgega dvoglasnika v hetitščini; do sedaj so bila mnenja o tem deljena.

²⁸ K težavam s konsonantnimi skupinami gl. op. 18; v vzglasju je že skupina dveh konsonantov težavna, prvi konsonant mora v pisavi nujno dobiti

tako imenovano *plene* pisavo pri drugem vokalu, temveč tudi pisava izvedenk pod t. b je dokaz za to, saj je naravnost presenetljivo redko v prvem »zlogu« za znakom *ka-* postavljen še znak *-a-*, ki bi edini mogel pričati za to, da je bil vokal med *k-* in *-r-*. V takem primeru mora odločati statistika,²⁹ in ta je odločno na strani izreke s [kr-]. Dostaviti smem, da pisava *ka-ru-ú* kaže na dolžino *-ū* in da tudi ta okoliščina resnično kaže na nekdanji enozložni značaj besed: a) v dvo- in večzložnicah se dolžina — razen če temelji na kontrakciji mladega datuma — redko in zelo neredno piše; v naši besedi pa je stalno pisana, kar kaže, da je morala biti posebno izrazita; taka dolžina nastopa le v enozložnicah; — b) v dvo- in večzložnicah je besedni akcent navadno na predzadnjem ali še bolj k začetku besede pomaknjenem zlogu; končni zlog je torej nepoudarjen, tako da ne nahajamo nikjer očitno ohranjenih dolžin v končnicah, ohranjenih iz prajezika; če je torej v naši besedi končnica tako stalno pisana »plene«, je gotovo enozložnica.

Pri okluzivah je hetitski jezik poznal razvrstitev, ki ni v skladu s štirimi tipi, podedovanimi iz prajezika; zato tudi v pisavi ni nobene doslednosti pri razločevanju okluziv, ki so bile v prajeziku zveneče, od tistih, ki so bile nezveneče.³⁰ Zato se n. pr. znaka *ta* in *da* rabita v besedi *dāi* »postavlja« in v besedi *pittāi* »beži«,³¹ čeprav je prvo iz ievr. **dhē-*, drugo iz **petā-*! Znak *ka-* v naših besedah je prav zato historično dvoumen: za njim se more skrivati ievr. *tenuis* ali *media* ali *media aspirata*

spremnost »pomožnega«, v resnici neobstoječega vokala; ker pa pogosto tudi res govorniki vokale pišejo z uporabo znaka konsonant + vokal, je začetek *ka-ru-* praktično dvoumen; vendar se je izkristalizirala norma, da se pri stalni uporabi zaporedja znakov tipa konsonant + vokal sme prvi vokal obravnavati kot nerealen. Prim. Friedricha *op. cit.*, § 24; večinoma odloča izvenhetitska etimologija: ravno ta nam dovoljuje, da predlog in adverb *pa-ra-a* »naprej, ven (iz)« beremo kot [pra], saj stoji v drugih ievr. jezikih **pro*.

Na žalost pa hetitski teksti niso dosledni: števec *tri-* bi morali pisati *tī-ri-* ali *te-ri-* ali *ta-ri-* in to res semtertja stoji v njih; toda v sti. izposojenki za »trikraten obrat« se števec »3« piše *ti-e-ra-*: *ti-e-ra-va-ar-ta-an-na* (in vrsta variant v 2. delu). Zato tudi v našem primeru silno redka pisava s *ka-a-* v začetku pomeni le napako, morda zato, ker je pisal po nareku in ob zlogu *ka* glas *-a-* narekovalca vzel kot resničen.

²⁹ O pomembnosti statistike pri ugotavljanju resnične glasovne strukture v klinopisnih tekstih z indoevropskimi jeziki gl. Laroche, *BSL* 52, 28 itd.

³⁰ Sturtevant je dognal vendarle, da se med vokali nasledniki ievr. nezvenečih okluziv pišejo dvojno, nasledniki ievr. zvenečih in zvenečih aspiriranih pa enojno; prim. npr. Sturtevant-Hahn, *Comp. Gr. of the Hitt. Lg.*², 55 ss.

³¹ Primere za tako nihanje daje Friedrich, *Heth. El.* I, 6, § 21.

guturalne vrste. Le etimologija more določiti potemtakem izvor glasu, ki tiči za začetnim *k*-jem.

Pomenski odnosi v hetitski skupini so bili pojasnjeni že pri Peder-senu, *Murš. Sprachl.*, 54: po njem je prvotni pomen »zgodaj zjutraj«, po izgubi stikov z dnevom samo »zgodaj«, nato »davno, v davnih časih« in nazadnje čisto splošno »prej« in »že«. P. spominja na podoben razvoj v germ. *air*: to je identično z *āri-* v gr. *ἄριστον* »zajtrk« in izhaja iz lok. **ajeri* »zjutraj«; v got. *air* imamo pomen »zgodaj, *πρωι*«, le še z rahlim stikom s pojmom »dan«, toda tudi ta ne obstaja več v got. komparativu *airiza* »prejšnji«, adv. *airis* »prej« = nem. *eher*; stnord. *ār* »zgodaj (zjutraj)« pa je pomen razvilo preko »prej« v »nekdaj, davno«, prim. *ār var alda* »bilo je zgodaj v časih = v pradavnini«. Dostavim naj še uralsko skupino: fin. *aamu* in karagas. (samojed. dialekt) *umuú* »jutro«, toda st. fin. *aamut* in mordv. *umok* »davno«. ³²

Očitno je po zgornjem pomen »zgodnje jutro« v hetitski skupini prvoten. Pravkar podana razlaga pa daje možnost tudi za razlago slovanskih pomenov. Tu imamo prav tako na eni strani pomen »davno«, in ta je razločljiv iz »zgodaj«, zadnje pa iz »zgodaj zjutraj«; na drugi strani pa vidimo slvn. *drêvi* sicer ne v pomenu, ki bi se ujema s pomenom het. *karivarivar*, pač pa vsaj povezano z dnevnimi časi. Vprašanje je torej, kako si razlagamo ta slovanski, brez dvoma res nenavadni pomen. Najprej naj omenim, da je v časovnih oznakah često opazen močan preskok v pomenu; izraz, ki je do tedaj stal v natančno določeni relaciji do drugih iste skupine, je to relacijo izgubil in se navezal drugje.

Eden najbolj drastičnih primerov je znan iz skupine besed za »včeraj«: sti. *hyás*, gr. *χθές*, lat. *heri* itd. pomenijo vedno »včeraj«. Toda dvakrat srečamo v tej skupini pomen »jutri«: v got. *gistra-dagis* (toda nem. itd. *gestern* »včeraj!«) in v alb. *dje*, vendar zadnje le na nekem dialektičnem področju, sicer pomeni »včeraj«. Prim. Pokorny, *Idg. EW*, str. 416.

Če je bil pomenski premik v pravkar razviti skupini tako silno močan, natančno v obratno, je tudi za slvn. »danes zvečer« v nasprotju z »zjutraj« v sl. **drevje* dovoljeno domnevati kaj takega. Toda ob pri-tegnitvi nadaljnjega materiala iz germanskih jezikov postane taka domneva odveč, če pravilno presodimo celoto.

³² Gl. Collinder, *Fenno-Ugric Voc.*, 2, in Toivonen, *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I, 1 sl.

2. Sorodna je po mojem mnenju še germ. družina: stnord. *grȳjandi* »zora«, stšved. *gry* »daniti se«; besedi sta sorodni z nem. *grau*, stvnem. *grāo*, stnord. *grār*, prim. nem. *grauen* »daniti se«! Skupina kot celota predstavlja podaljšek na *-ēu-* k ievr. **g'her-* »sijati, blesteti, bleščati«, od koder slvn. *zora*, *zarja* itd. Gl. Pokornja, *op. cit.*, 442, in k nord. besedam Jóhannesson, *Altisl. EW*, 359.

Slovanski in hetitski izrazi se skladajo z nord. *grȳjandi*, *gry*, *grār* in nem. *grauen* v tem, da imajo vsi korensko obliko na *-eu-*, torej na *u*-jevski dvoglasnik. Pred tem stoji v vseh glas *-r-*; le neposredni vzglasni konsonant je na prvi pogled brezupen: het. *k-* je sicer primeren za vsakršno ievr. predlogo, toda med germ. *g-* (ievr. **g'h-*) in sl. *d-* je res bistvena razlika.

Vprašanje je pomembno, saj brez povoljne rešitve tega ni nobenega dokaza za sorodnost primerjanih skupin. K sreči obstaja v slovanskem glasovnem sistemu neka značilna poteza, ki nam pomaga na pravo pot: naši jeziki od prastarih časov sèm težijo za tem, da odstranijo pododvano skupino *sr* in paralelno seveda tudi *zr*; kolikor sta ti dve skupini bili izoblikovani v dovolj stari dobi — ko ta tendenca še ni mogla priti do veljave — so ju nadomestili kasneje s *str*, *zdr*. Toda v primeru, da so nastopile posebne — časovne ali zgolj glasovno-kombinatorične — okoliščine, je mogel biti rezultat omenjenega odpora drugačen. Vzemimo konsonantno skupino **g'r-* ali **g'hr-*; iz ievr. palatala je, kot je znano, nastal v slovanščini *z*, toda jasno je, da je za tem dolga razvojna pot; palatalni zapornik je moral najprej postati palatalna afrikata, **dž*, nato, po izgubi zaporniškega elementa, **ž*. Če pa je stal ta palatal pred *-r-*, je zelo verjetno, da sploh ni nikdar dosegel pravkar omenjene prve razvojne stopnje, t. j. ni postal afrikata; zadostuje, da je tendenca, ki smo jo omenili zgoraj, dovolj stara. Tako bi **g'r-*, **g'hr-* sicer postalo *dr-*, ne bi pa moglo razviti *-ž-*; ker pa v tisti davni dobi palatalni *d* drugod še ni nastopal kot samostojen fonem, je seveda prišlo do substitucije z navadnim *d*-jem, dobili smo *dr*.³³ S to razlago premostimo prepad med

³³ Dejstvo je, da doslej še nobena etimologija ni prinesla primera za to, kaj je nastalo iz ievr. konsonantnih skupin **gr-* in **ghr-* v vzglasju; v notranjosti besed imamo *-zdr-*, toda to je nekaj drugega, kajti tu se je z mogel restituirati po sorodnih besedah brez sufiksa *-r-*. Res je sicer tudi to, da je v ievr. slovarju malo besed z omenjenima konsonantnima skupinama v začetku. Toda pomanjkanje primerov kaže samo po sebi na to, da razvoj v slovanščini ni mogel biti preprost in da je rezultat moral biti precej oddaljen od prvotne oblike. Skrito je težko najti.

germansko in hetitsko obliko s palatalnim guturalom na eni in slovansko z *d*-jem v vzglasju na drugi strani.

Sedaj se moremo povrniti k pomenu. Germanska skupina kaže tako lepe paralele k hetitskemu pomenu — »zgodnje jutro« še ni čisto svetlo, torej je nem. *grauen* vzor tudi za het. pomene — da smo nedvomno na pravi poti, ko jo vključujemo v našo etimologijo. Nem. *grauen* od *grau* »siv« pa je obenem tista vodnica, ki nas pripelje do pravilne razlage slovanskih pomenov. Tu je pomen »davno« nedvomno paralelen s het. pomenom »nekaj, prej, davno« in po vsem zgornjem izhaja iz prv. pomena »zgodaj (zjutraj)«, »ob zori«. Toda tudi slovenski *drēvi* je sedaj bližji razjasnitvi. »Danes zvečer« je nedvomno prvotno le »zvečer«, posebna opredelitev je sekundarna. Pojem »zvečer« je blizu pojmu »večerni mrak« ali pa pojmu »čas večerne zarje«; o besedah *zarja* in *zora* pa smo že rekli, da sta med seboj sorodni in da dalje celo spadata v isto etimološko skupino kot *drēvi* in **drevje*. Tako bi smeli trditi, da je *drēvi* lok. sg. substantiva, ki je formalno identičen z ievr. **g'hrēyo-s* »siv« (nem. *grau*) in ki je mogel imeti v skladu s pomenskimi razmerami v tej etimološki skupini dva pomena: »mrak (jutranji in večerni)« in »zora, zarja; čas zarje«; bil je torej sposoben postati oznaka zgodnjega jutra ali poznega večera. Prim. še, da je slvn. *mrak* zelo verjetno sorodno z nem. *Morgen*.³⁴

Preostane nam sedaj še obdelava oblikovne strani primerjanih besed. Germanske so jasne: ievr. barvni adjektiv **g'hrēyo-s* »siv« in glagol **g'hrū-je/o* »siveti, bledeti, daniti se«. S prvo od teh praoblik je identična slovenska beseda *drēvi*, gl. zg.!

Het. *karū* gre na internohetitsko **g'hrēu*, lok. sg. navidezno *u*-jevskega debla (**g'hrū*-?), kar dokazuje *karimarivar* na eni strani, posebnosti pisave — ki zahtevajo čitanje kot [*krū*] — na drugi. Toda pri germanskih besedah in nič manj pri slovanskih je misel na deblo **g'hrū*- kot samostojno nominalno tvorbo skrajno neverjetna. Zato smemo hetitsko **g'hrēu* vzeti kot analogično pretvorbo po dveh splošno znanih lokativih sg. na *-ēu*: ievr. **dijēu* »podnevi« v lat. *diū* »podnevi«, *inter-diū* »čez dan«, stir. *in-diū*, kimr. *he-ddyŵ* »danes«;³⁵ in ievr. **noq^utēu*, **ŋq^utēu* »ponoči« v

³⁴ Ievr. **morko-s* = sl. **morkъ*, k temu pa substantivirani ptc. na *-eno* v *Morgen*, got. *maúrgins*, gl. Pokorny, *Idg. EW*, 733 sl.; ta paralela nam kaže še to, da je možno, da so tudi v skupini **ghreu*-/**gher*- nekoč obstajale pomenske nianse kot »mrak, mračen« (zadnje > »siv« v *grau*!); s tem se še lepše razlože pomenski prehodi.

³⁵ Walde-Hofmann, *LEW*³ I, 375; Pokorny, *op. cit.*, 185.

lat. *noctū* in sti. *aktāu*.³⁶ Zadnje je zanimivo zato, ker je povezano na eni strani z besedo **noqst-* »noč«, na drugi pa z got. *ūhtwō* »jutranji svit«; sem spada sti. *aktū-š* »tema, noč — svetloba, žarek«. Po vsem tem je verjetno, da je hetitska beseda tudi sama nekoč bila deblo na *-o-*, torej kratko in malo identična s slvn. *drēo-i!*

Preostane slovanski **drevje*. Ta je formalno tako podoben besedi **perd-je* »prej«, da smemo tudi **drev-je* vzeti za star komparativ.³⁷ Kakšna je bila oblika osnove, iz katere je ta komparativ izšel, moremo samo ugibati. Res pa je, da se *drev-* razlikuje v eni točki od vseh do sedaj obdelanih besed: vsebuje kratek *-ě-*. Če bi priznali temu indoevropsko starost, bi morali nastaviti poleg **g^hhrēuo-* ipd. še obliko s kratčino v korenu. In kar je še hujše, obe vzporedni obliki bi bili ohranjeni na ozkem ozemlju in povrh v zelo tesno sorodnih pomenih. To nas sili k domnevi, da je *-ě-* na kakršenkoli način nastopil namesto prvotnega *-ē-*ja. Analogija ne pride v poštev; kajti pomensko sorodni ievr. **sénos* »star« je izginil iz praslovanskega besednega zaklada tako zgodaj, da je njegov vpliv neverjeten; tudi glasovni struktura tega adjektiva je pre-različna.

Tako bomo poskusili razložiti odklon besede **drev-je* v vokalu *-ě-* s čisto glasoslovnimi sredstvi. Eden od najznačilnejših pojavov balto-slovanskega vokalnega sistema je nastop intonacije kot sredstva za ustvarjanje opozicij med sicer identičnimi dolžinami.³⁸ Nedvomno je ta

³⁶ Walde-H., l. cit.; Pokorny, op. cit., 762 sl.

³⁷ H komparativom tega tipa prim. Vondrák, *Vgl. Sl. Gr.* II², 271, 311, 334.

³⁸ Naj tu navedem nekaj dokazov za to, da so dolgi dvoglasniki v resnici v neki natančne časovne opredelitve potrebni dobi praslovanščine postali kratki, oziroma se izenačili v trajanju prvega dela s tako imenovanimi kratkimi; pregled je potreben zaradi tega, ker je zgornja razlaga že sicer močno obremenjena z raznovrstnimi težavami glasovnega značaja.

1. Skupine **il*, **ül*, **ir*, **ür*, nastale iz ievr. dolgih zlogotvornih **l* in **r*, so prešle na slovanskih tleh v *yl*, *yl*, *yr*, *yr*, podobno kot se je prvi del teh dvoglasnikov skrajšal tudi v litavski knjižni izreki: *il*, *ül*, *ir*, *ür*.

2. V skupinah tipa *tert* in *tort* je treba vsaj za sredinsko lego domnevati dosledno kvantitativno enakost akutiranih s cirkumflektiranimi: to jasno dokazujejo rus. *dérevo* — *berěza*, *vóron* — *voróna*, *zóloto* — *bolóto*; nikjer v njih ni nobenega znaka o kakršnikoli kvantitativni razliki med rastočo in padajočo vrsto.

3. V pravkar omenjenih skupinah gresta akutirana *tōlt* in *tōrt* na predloge z dolžino v prvem elementu dvoglasnika; ta dolžina je deloma že ievr. starosti; tedaj gre za primerke z dolgo prevojno stopnjo v korenu, tako n. pr. v aoristu; tudi v **vōřnā*, ki je v opoziciji z **vōřnъ* tako kot sti. *nār-i-* »žena« z *nār-mož*; deloma pa je dolžina — vsaj tako verjame večina raziskovalcev —

pojav v zvezi s postopno izločitvijo razlik med prajezičnimi dvo- in trimoričnimi dolžinami: kvantiteta se umakne intonaciji; tako se n. pr. *ēi — *ēi nadomesti z *ēī — *ēī.

Ta pojav more razložiti nastop kratkega -ě-ja v komparativu *drev-je. Ko se je ta prvič pojavil, je veljalo še pravilo, da je skupina vokal + polvokal *u* pred -j- (-i-) prešla v dvoglasnik; prim. sti. *savyá-s* »levi«

nastala sekundarno na prabaltoslovanskih tleh s tem, da je skupina *ā/ō + l, r* absorbirala takoj za njo stoječi **a*: **alə* > **āl* itd. Čeprav bi o drugem tipu mogli soditi tudi drugače, ni potrebna nadaljnja diskusija o njem, ker je za naše potrebe ta tip neizdaten: pri njem je prišlo do absorpcije nekdanjega -*a* šele tako pozno, da sta se stara *ā* in *ō* že davno zlila v enoten vokal, verjetno **ā*, in tako ne bi mogla podpreti naše teze. Toda prvi, indoevropsko dolžino vsebujóči tip je drugačen: tu sta bila ievr. dolga vokala *ā* in *ō*, ki sta se sicer povsod držala zase do pozne dobe, na baltski strani do danes, na slovanski pa sta se zlila v enoten vokal — danes *ā* — nedvomno šele zelo pozno. Če bi torej skupini ievr. dolžina + *r* itd. morali priznati, da se je táka držala v dobo praslovansčine in dalje, bi seveda morali pričakovati, da je na baltski strani **āl*, **ār* dalo nekaj drugega kot **ol*, **or*; imamo pa n. pr. *vārna!* Pri *ō*-jevski dvojici, enako pa seveda tudi pri enako oblikovanih prajezičnih dvoglasnikih z nosnikoma na koncu, pa bi za lit. pričakovali *ūl*, *ūr*, *ūn*, *ūm*; prim. *pūlti* »pastie, kjer je deblo **puol-* prešlo sekundarno iz prezenta *pūolu* v infinitiv! Očitno je torej, da se je kvantiteta prvega dela dolgih dvoglasnikov začela izgubljati že v dobi baltoslovanskega sožitja.

4. Dvoglasnik *-*ēu-* z dolgim -*ē*-jem je dal prav natančno isti rezultat kot *-*ēu-* s kratkim -*ě*-jem; dokaz je enakost pogojev, v katerih nastopata palatalizacija ali nepalatalizacija konsonantov pred tema dvoglasnikoma: prim. zl. sl. *čudo* in **kudo* (ohr. v ruščini), kjer gre zaradi intonacije v srb. *čūdo* in zaradi oblike redukcijske stopnje v gr. *κῆδος* »slava« nedvomno za prv. **kēud-*; navadno razlagajo prvo kot nastalo v primerih s svetlim vokalom za *d*-jem, drugo pa tam, kjer je za *d*-jem stal nepalatalen vokal.

Razlika, ki jo opažamo, je pri teh dveh dvoglasnikih edino v intonaciji; potemtakem je moralo priti pri dolgem dvoglasniku do kvantitativne spremembe; pomembna pa je nadalje še okoliščina, da je naš dolgi dvoglasnik prišel do refleksa *u*: da moremo tak refleks doseči, moramo iz prvega dela dvoglasnika *eu* najprej narediti *o*: *ou*; kaj takega pa pri dolgem *ēu* ne bi bilo možno, če bi dolžina ostala tako dolgo ohranjena, kolikor površno opazovanje more sugerirati.

Spoznanje o dolgem *ēu* je nedvomno pomembno za našo etimologijo: že brez točk 1—3 bi mogli za naš **drēu-* zahtevati v legi pred komparativom -j-varianto **drēu-*.

Nadaljnje razpravljanje je odveč, čeprav bi mogli pritegniti še: različno obravnavanje praslovanskih dolžin pod vplivom intonacije v srbsčini na eni strani in v češčini na drugi; obravnavanje dvoglasnikov v germanskih izposojenkah; i. dr.

Dodam naj, da je **drēu-jos* > **dreu-je* kot komparativ dovzetno za metatonijo (Vondrák, *Vgl. Sl. Gr.* I², 259 sl.), tako da bi že ta okoliščina sama na na sebi pomenila zamenjavo **ēū* iz **ēū* z **ēū*; torej bi zadnji dvoglasnik stal tu tudi, če se v akutiranem **ēu* prvi *ē* ne bi skrajšal.

naspr. sl. *šujš* id. iz **seu-jo-*. Tako bi dobili **drēu-jos*.³⁹ Tu bi se *-ēu-* kot dvoglasniška skupina moralo skrajšati v *-ēu-*: **drēu-jos*. Toda poleg te oblike je stala tudi nekomparativna, tista, ki je dala ta komparativ, ali pa tista, ki je dala slovensko *drēvi*; ta je tedaj že imela konsonantni *-v-* in je po uveljavljenju pravila, kjer se komparativi tvorijo že od osnov na konsonant *-v-*, nesposoben združitve s prednjim vokalom v dvoglasnik, prenesla svoj *-v-* v obliko **drēujos*; tako smo dobili **drev-jos* > **drev-je*.

Tu je nastopila nazadnje diferenciacija glasovne strukture v skladu z diferenciacijo v pomenu: *drev-* v pomenu »star, starodaven«, *drēv-* v oznaki za del dneva.

4. Slvn. TAVATI in 5. OBOTAVLJATI SE

sta dva glagola, za katera ni znana nobena izvenslovenska zveza. Pri Pleteršniku stojijo:

távati v pomenih »herumtappen« (po temi *távati*) in »unsicher gehen«; k temu deminutivno *tavljati* »furchtsam herumtappen« (toda primer *naglo stopi! kaj tavljaš?* pri Plet. prej pomeni »kaj se obiraš?«);⁴⁰

o-távljati v pomenih »verzögern, verschieben« in *otávljati z delom* »mit einer Arbeit zögern, langsam arbeiten«; *otavljati se* »zaudern«;

obotávljati se »zaudern, zögern, säumen«.⁴¹

Za osnovo in izhodišče bomo vzeli seveda *távati*. Kako je le-tega treba presoditi v posameznostih, je težko vprašanje; če gre za nekdanji iterativ, je istega tipa kot n. pr. *plavati*; vprašanje pa je, ali smemo potem tako kakor za *plavati plovq* tudi za *távati* nastaviti osnovni prezent **tovq*. Za vsa ta vprašanja bi dobili odgovor iz kakega izvenslovanskega jezika, kjer bi imeli ohranjen primaren prezent. Tega pa, žal, ni najti.

Ta pomanjkljivost pa ni tragična; kljub morfološki nejasnosti je slovenski *távati* predstavnik stare besedne skupine, ki jo nahajamo v naslednjih besedah:

³⁹ Komparativni sufiks navajam tu kar v najstarejši — ievr. — obliki, medtem ko je deblo že v mlajši, vsaj kar zadeva začetek; relativna kronologija vseh treh glasoslovnih pojavov, ki so bistveno preoblikovali našo besedo (**ghr-* > **dr-*, **-ēu-* > **-ēu-* > *-ev-* in **-jos* > **-jo* > *-je*) je še premalo jasna, da bi smeli postavljati naznačenim spremembam ustrezne oblike.

⁴⁰ Pleteršnik misli, da gre za izposojenko iz nem. *tappen*; toda nemški *-pp-* ne more dati slovenskega *-v-* in pomenska vsebina slovenske skupine je preširoka za to misel.

⁴¹ Pleteršnik navaja tudi *obotâvica* »der Taumel, z. B. vom Rausch«. Pomensko vsekakor zelo zanimivo.

1. sl. *tuñe* »zastonj, zaman«, o čemer gl. št. 6!

2. v baltskih in germanskih besedah, ki jih deloma prinaša že Pokorny, *Idg. EW*, 1098, več pa jih je najti pri Mühlenbach-Endzelinu, *Lett.-deutsch. Wb. s. vv.*; iz teh del in iz Jóhannessona, *Altisl. EW*, 450 sl., naj navedem naslednje:

a) lit. *taujó-ti* »potepati se« = let. *taūjât* »unentschlossen, im Zweifel sein, nicht wissen, was man wählen soll, tasten«;

let. *taūña* »ein langweiliger, sich nicht zurechtfindender oder fauler Mensch« in *taūñât* »zögern, zaudern, nicht fertig werden, langsam sein«;

let. *tumelētiēs* »bei der Arbeit unbeholfen, erfolglos sein«;

let. *tūls* »töpelhaft, langsam bei der Arbeit«, *tūlât* »säumen, langsam sein, zögernd an die Arbeit gehen, ungeschickt bei der Arbeit sein«; *tūjâtiēs* i. dr. »langsam gehen, sich langsam fortbewegen« itd.

b) stisl. *paul* »etwas Andauerndes, Verwickeltes und Langwieriges«, *paul-saetinn* »cunctabundus«, *paul-reið* »anhaltender, ermattender Ritt«, *pauli* »gründliche Bearbeitung; weitläufiger Redner; Klemme, schwierige Lage«; norv. *tula, týla* »ruhig sitzen und säumen« itd.

Pokorny, *l. cit.*, izvaja letske in germanske besede iz ievr. osnove **tū-lo-* »säumig und langweilig im Arbeiten, Reden u. dgl.«. S tem sicer pokrije v polovični meri vsaj tvorbe z *-lo-* — zgoraj omenjene besede s tem sufiksom imajo namreč različne prevojne stopnje v korenskem delu! — ne zajame pa ostalih besed, kjer srečujemo sufikse *-jo-*, *-no-* oziroma *-njo-*, *-m(o)-*.

Če primerjamo pomene baltskih in germanskih besed s pomeni v slovenski skupini, opazimo neverjetno podobnost, bolj skoraj popolno enakost. V vseh skupinah je osnovna niansa »počasnost gibanja, delovanja«, »neodločnost oziroma brezciljnost pri gibanju, delu itd.«. Baltski in germanski glagoli in izvedenke iz njih pa pomenijo često tudi »dolgovezno govoriti, čvekaťi ipd.« in sploh radi zaznamujejo nepravilnosti v govorjenju. Pomenska vsebina naše skupine je bila po teh ugotovitvah precej široka; verjetno je pa celo, da še to, kar je bilo pravkar povedano, ne zajame vsega.⁴² Naj bo s tem vprašanjem tako ali drugače, za nas je etimologija slvn. *tavati* in *obotanljati se* rešena. Očitno je tudi, da slo-

⁴² V letski skupini se dobe tudi pomeni kot »preplesti, zamotati«. Ker pa ni moj namen, razložiti ievr. skupino v celoti, temveč le postaviti slovenske besede z njim tipičnimi pomeni v primeren izvenslovanski kontekst, take letske primere opuščam. K podobnim germanskim besedam prim. zgoraj v tekstu stnord. *paul!*

vanski jeziki niso podedovali vse pomenske vsebine, temveč le zgoraj omenjeni prvi dve niansi; o prenosu na »govorjenje« namreč pri nas ni sledi.

Baltski *-ū-*, *-aū-* in germ. *-ū-* kažejo na ievr. težko bazo. Kako pa je ta v resnici bila zgrajena, nam zgornji material ne more povedati. Tudi slvn. *távati* je v tem pogledu premalo jasno, gl. zg.!

6. TUNE

»zaman, zastonj, brez haska« in iz tega izvedeni pridevnik *tušnā* »brez-uspešen, zastonjski« sta precej obširno zabeleženi praslovanski besedi: stosl. *tuŋe* »δωρσάν«, rus. *túne* in *túnnyj* itd.; tudi slvn. *ob-s-tónj* in *za-s-tónj* spadata sem.⁴³

Etimološko skupina še ni pojasnjena.⁴⁴ Do dobre razlage pa pridemo, če našo skupino navežemo na osnovo, obravnavano v članku 4—5 tu spredaj. Tam smo spoznali skupino s pomeni »brez dela pohajkovati, brez haska se ukvarjati« ipd. Lepše pomenske podobnosti si težko predstavljamo.

Prislov *tuŋe* je nedvomno nom.-ak. sg. sr. sp.⁴⁵ debela na *-jo-*; sem gre še slvn. *stúnja*⁴⁶ kot deblo na *-jā*. Potemtakem imamo opravka s tvorbo na *-no-* + *-jo/ā-*. Prav tako tvorbo pa smo srečali v prej omenjenem sestavku, in sicer v let. *taū-ŋ-ā-t* »oklevati, omahovati, počās en biti pri

⁴³ Mimogrede: *zastonj* (in njegov sinonim *obstonj*) sta pri Pleteršniku prevedena z »umsonst, ohne Bezahlung, unentgeltlich«, »vergebens, fruchtlos« in »zwecklos, ohne Grund«; vsi ti pomeni se lepo skladajo z izvenslovanskimi in kažejo obenem na skupino *tavati*, čisto v skladu z zgoraj v tekstu podanim. Zakaj slovenisti zavračajo *zastonj* v pomenu »zaman«, mi ni jasno (primerjaj *Sl. pravopis* 1950, str. 889, pod *zaman*).

⁴⁴ Vasmer, *Russ. EW* III, 153, nima nobene razlage; Mladenov, *Bulg. ER*, 642 sl., misli na koren **tou-*, **tu-* v sl. **tūšćb* »prazen«, kar pa je preveč »korenska« etimologija, pa tudi z intonacijo ni v redu; Machek, *Čes. ES*, 542, pa si predstavlja etimologijo takole: *tun-* iz **tup-n-*, k lit. *tāup-ti* »skrčiti«, *taupūs* »varčen« itd., sl. prv. »stisnjen, varčen«: pomenske in tudi oblikoslovne težave.

Vokal *-a-* v poljskih besedah je zelo težaven: *tani* »poceni«, *tanieć* »pociniti se«; prim. Brückner, *Sl. et. j. pol.*, 565 (»wylącznie polskie«). Če bi smeli misliti na naš *tuŋe*, bi *-a-* morda razložili z ievr. **-ō[u]-*, saj je *tuŋe* izšlo iz težke baze.

⁴⁵ Prim. Vondrák, *Vgl. Sl. Gr.* II², 274.

⁴⁶ »Psovka osebi, katera noče delati« Pleteršnik. Beseda je zunanje — če jo zamislimo brez predloga *s-* — v celoti identična z let. *tauŋa*, gl. zg. v tekstu; vprašanje, ali gre za že prabaltoslovansko tvorbo, je težavno, toda z glagolom *taūŋāt* obstajajo zveze, vsaj preko *tuŋe*!

delu, nikamor ne priti z delom«. Ker je tudi slovanski *-u-* nujno naslednik ievr. in tudi prabaltoslovanskega dvoglasnika *-āu-*,⁴⁷ imamo pred seboj baltoslovansko skupno tvorbo **tāu-n-ja/ā-* »brezdelnost, postopanje itd.«.

Naša razlaga nam prinaša ne le baltoslovansko izogloso visoke vrednosti — saj je primer izveden od iste prevojnje stopnje korena in ima ista dva sufiksa na obeh straneh, da ne govorimo o enakosti pomena! — ampak nam tudi daje potrdilo, da slvn. *tabati* in *obotavljati se* nista edina primerka obravnavane ievr. skupine na slovanskih tleh; iz popolne osamljenosti iztrgana se namreč moreta uspešneje uveljaviti kot arhaična ostanka.

7. Sl. ЗЪЗЛЪ, ЗЪЗЛО

je znana beseda, ki ima za seboj tudi precej dolgo pot kot kulturna izposojenka (slvn. *žezlo* itd.). Zabeležena je v stesl.: *žzłz* msk. »ῥάβδος, virga«, kolekt. *žzłije*, pa *žzłz* fem. (*i*-deblo) in tudi z *-e-* v prvem zlogu: *žezłz* »βαστηρία, virga« in kolekt. *žezłije* v Supr. in Cloz.; v rus. *žezł*, gen. *žezłá* »palica; žezlo«, bolg. *žezł*, češ. *žezlo*.

Etimološke poskuse našteva Vasmer, *Russ. EW* I, 414; nobeden ni prepričljiv.

Če smemo izhajati iz oblike z *-z-* kot prvotne,⁴⁸ predlagam naslednje izvenslovanske navezave:

1. lit. *gáikštē* »Hopfenstange, Signalstange, Ackerpfahl« z let. *dzeikste* »šiba« in *g'eikste* »Rute zum Viehtreiben, Hopfenstange« pri Fraenklu, *Lit. EW*, 128, in Mühlenbach-Endzelinu, *Lett.-deutsch. Wb.* I, 695, in I, 540; zveza z rus. *žičina* »šiba, bič«⁴⁹ je malo verjetna;⁵⁰

2. arm. *čel, čil, čiuł*, gen. sg. *čli* in *čloy*, gen. pl. *člach* in *člich* »ramo, ramicello«, Ciakciak pristavlja tudi *čiułkh matanch* »diti, dita«, prv. »vejice prstov« (prim. spodaj 3!!);

3. kimr. *bys* in bret. *biz* »prst«, sr.-ir. *biss ega* »ledena sveča«, kot predstavniki prakelt. **bis-ti-s* »veja«, so bili povezani z germ. izrazi z

⁴⁷ Intonacije v let. *taūnāt* na eni, v slvn. *ob-*, *zastónj* in tudi v rus. *túnij* na drugi strani kažejo skupno na prvotni akut, s tem pa na ievr. dolgi dvoglasnik. Prim. še op. 44 k polj. *a*-jevskim oblikam!

⁴⁸ Pogostnost *-e-* namesto psl. *-z-* v 1. zlogu v posameznih slovanskih jezikih je nedvomno vsaj deloma posledica kulturne izposojenke *žezlo*. Vendar pa to ne odstrani vseh težav.

⁴⁹ Būga, *RFV* 67, 249.

⁵⁰ Prim. Vasmer, *Russ. EW* I, 427. Ruska beseda je dialektično skrajno omejena in že kot taka verjetno novotvorba (od *žica*?).

začetnim **kw-*: stnord. *kvistr* msk. »veja« in *kvīsl* »razcepljena veja«; vendar pa so zadnji negotovi, najbolj seveda *kvīsl* že zaradi pomena »razcepljen«; zraven teh pozna namreč germanska skupina celo vrsto besed s pomenom »veja«, ki so izvedene brez vsakega dvoma od ievr. **dui-* »dva«: srdn. *twist* »veja« itd.; zato germanisti v splošnem mislijo, da gre v stnord. izrazih za disimilacijo **tw-* nasproti notranjemu *-st-*; prim. Pokorny, *Idg. EW*, 232 in 481; osebno pa menim, da nič ne ugovarja nastavitvi pragerm. nedisimiliranega **kwis-* in da je *kvīsl* najbrž posledica križanja skupine, izvedene od števnikarja »2«, s skupino z ievr. korenem, ki je dal besede, obravnavane v tem članku.

Glasovna struktura naših besed je silno pestra. Toda pomenska enotnost, pa dejstvo, da se vse besede dajo izvesti iz korena z *i*-jevskim vokalizmom in z *-s-* na koncu, dovoljujeta združitev pod eno streho.

Armenski č- je itak razložljiv le iz ievr. **g^h-*, ki se je pred prvotnim *-i-*jem palataliziral. Po zunanosti in po pomenu je ta armenska beseda naravnost presenetljivo podobna dvema drugima armenskima izrazoma:

a) *cel*, *cił*, *ciul* »bilka, steblo«, gen. *cli*; po Pedersenu, *KZ* 39, 402, k ievr. **g'ēi-*, **g'ī-* »kliti« v got. *keinan* itd.; to dokazuje arm. sestavljenka *ən-ciul* »klica, poganjek«;

b) *šel*, *šil*, *šiul* »ramicello, ramo; festuca, pagliuzza, filo di paglia«, *šti*, tudi *šloy*, gen. pl. *šlich*; po Pedersenu, *KZ* 39, l. *cit.*, k gr. *χτλός* »zelena krma; suha trata«?

Vse armenske besede imajo potemtakem po tri oblike v nom.-ak. sg.; te so plod notranjearmenskih glasovnih zakonov; *-i-* je v vseh treh prvoten korenski vokal, kot nesporno dokazujejo genitivi, kjer je korenski vokal izpadel po znanem zakonu o redukciji predtoničnih zlogov; v takih zlogih pa *-e-* ostane nedotaknjen! Pred velarnim *-l-*, ki pripada istemu zlogu, se je prv. *-i-* spremenil v *-e-* tudi v starinski besedi *asetn*, gen. *astan* »igla«, ki s svojim gen., nastalim iz **asīlan*, dokazuje prv. obliko **asīln* tudi za nom. in predstavlja armenskega sorodnika sl. izraza *osla* »osla« iz ievr. **ak'i-lā*.⁵¹

Ker je izglasna pozicija v nom.-ak. sg. premajhna baza za dokončno uveljavljenje velarnega *-l-* v vseh treh armenskih besedah, je dovoljeno iskati še druge vire tega glasu; taka je tudi nekdanja konsonantna sku-

⁵¹ Gl. Meillet, *Esq. arm.*, 43. K primerjavi s sl. besedo Pokorny, *Idg. EW*, 19.

pina⁵² in ker je pri *šel* in *cel* malo verjetno, da bi jo kdajkoli imela — prim. zgoraj naznačene etimologije! — preostane naš *čel*, *čil*, *čiu!*: tu smemo izhajati iz nekdanjega **čili/o-* in to izvesti iz ievr. **g^uislilo-*.

Baltski izrazi so lažji: lit. *g-* in let. *g'*- oziroma *dz-* so brez težav izvedljivi iz ievr. **g^u-*; koren je tu v polni stopnji, ievr. *-oi-* in *-ei-*. Nekoliko zmede dela konsonantna skupina *-kšt-* oziroma *-kst-*; vendar pa smemo takoj navesti celo vrsto pomensko sorodnih besed iz baltskih jezikov, ki vsebujejo podobno zgrajene korene in kažejo pred debelim končnikom isto konsonantno skupino:

a) lit. *kiekštas* »podrto drevo« = let. *cieksts*, po pomenu = *sieksts* pod *e*;

b) let. *ciksta* »Knüppel, Feuerbrand; die Bretter, die man an morastigen Stellen unter einen Heuschober legt«, tudi *cikste*, *ciksts*, *čiksts* »ein an sumpfigen Stellen mit Strauchwerk bedeckter Weg«;

c) let. *iksts* »eine Rute«;

d) let. *jàiksts* »Schwungstange einer Wiege«, *jaikst-iņa* »eine dünne Stange, ein Pergel oder ein Stäbchen«; let. *jeikste*, *jeiksts* »eine lange, dünne Stange, Hopfenstange, Angelstiel«, tudi brez *j-*: *eikste*, *eikstiņa*;

e) let. *siēksts*, tudi *siēksta*, *siēkste* »ein Stück Lagerholz, ein liegender Block im Walde...; Querleiste an der Harke, in welcher die Zinken sitzen; itd. itd.«, lit. *šiekštas* »entwurzelter Baumstamm, ein Block für Gefangene«; itd.

K navedenim in še drugim besedam gl. predvsem Mühlenbach-Endz., *op. cit.* I, 380 in 393; I, 835; II, 95 in 109; III, 857 sl. Naj bo izvor posameznih besed takšen ali drugačen, gotovo je, da so te besede vplivale druga na drugo in ne ravno nazadnje posredovale tistim, ki so sredino imele nekoč drugače oblikovano, tudi konsonantno skupino *-kšt-*, *-kst-*; potemtakem tudi v *gàikštē* in njenih sorodnikih *-kšt-* ne predstavlja nobene težave več: vzet je po *kiekštas* itd.

Kot prvotne oblike smemo potemtakem za *gàikštē* itd. domnevati **g^uois-t-*, **g^ueis-t-*.

Germanski **kwiš-l-* z dolgim *-ī-* v korenskem delu sme seveda biti postavljen k pravkar ugotovljenim praoblikam baltskih besed, saj je njega *-ī-* razložljiv iz *-ei-*. Edini neobravnani primer, kelt. **bis-ti-s*, pa je bil že od drugih razložen s praobliko **g^uis-ti-s*.

⁵² Tako **ln > ll > l* Meillet, *op. cit.*, 48. Ker iz arm. *džil/l* »kita« izhaja, da morda **sl* dá prvotno navadni *l*, bi za *čil* prišla v poštevek polnejša oblika: toda *džil* z navadnim *l* more spet biti analogično.

Preostane nam slovanska skupina. Ta je nedvomno pomensko tako blizu vsem ostalim, da je res skoraj nespametno misliti, da gre za različna korena v slovanski skupini na eni, v ostalih treh na drugi strani.

Tudi formalna stran govori za sorodstvo: dejstvo je, da opazamo n. pr. v arm. skupini močno nihanje med *o*-jevsko in *i*-jevsko, pa celo *a*-jevsko fleksijo, in to v vseh treh primerkih, ki sem jih naštel zgoraj. Podobna menjava med različnimi fleksijami obstaja tudi v slovanski skupini: v začetku pričujočega sestavka smo videli primerke *o*-jevskega debbla moškega in srednjega spola, pa enkrat celo primerek *i*-jevskega debbla. Ta opazni paralelizem v nepravilnosti in negotovosti zastran debelne oblike ne more biti slučajen. Po mojem mnenju je treba v ozadju tega pojava gledati delovanje več raznovrstnih tvorb:

Če vzamemo *o*-jevsko fleksijo slovanskih besed kot prvotno pri tem tipu izvedenke, torej pri tvorbi z *-l*-ovskim sufiksom, bi *žszlo-* in arm. *čilo-* predstavljala enega od obeh polov; armenska fleksija po *a*-jevski bi morda šla na kolektivni plural na *-ā* k *o*-jevskemu singularu moškega spola ali pa je sploh odraz nekdanj srednjega *o*-jevskega debbla.

Na drugi strani pa keltski **bis-ti-s* kaže na tvorbo z znanim *i*-jevskim sufiksom; in možno je, da je tak substantiv obstajal tudi v starejši fazi armenščine in slovanščine poleg *o*-jevskega na *-lo-*; tu bi potem imeli vir *i*-jevske fleksije. Seveda je pa možno navesti tudi vrsto drugih, pomensko sorodnih besed z *i*-jevskim deblom, n. pr. **ūi-ti-s* »upogljiva vrbova veja« ipd.

V besedotvornem pogledu je torej jasno, da naša skupina kot celota izhaja iz dveh jeder: 1. iz tvorbe na *-lo-*: sl. in arm. besede; 2. iz tvorbe na *-ti-*: kelt. **bisti-*; verjetno tudi baltska skupina, katere deblo na *-ē* je pray lahko nadomestilo za nekdanje *i*-jevsko; sicer pa ta *i*-jevski tip obstaja pri letalskih paralelah, ki so navedene na str. 202, n. pr. v sklanji besed *iksts* in *jāiksts!*

Ker imajo vse baltske besede pred *-t*-jem sufiksa jasen sibilant oziroma šumnik in se ta pojavlja tudi v keltskem izrazu in v stnord. *kvistr*, je priznati, da je ievr. koren imel obliko na *-s-*, **g^ueis-* in **g^uis-*; notranje-armensko potrdilo te korenske oblike je velarni *-t-*, gl. zgoraj! Preostane nam le še slovanska beseda.

Ker je ta v vsem, kar je do sedaj razloženo, docela identična z armensko, ta pa izhaja iz ievr. **g^uis-lo-*, je pri slovanski nenavadno to, da namesto pričakovanega nezvenečega *-s-* oziroma njegovega refleksa za *-i*-jem, *-x-*, stoji zveneči *-z-*. Na prvi pogled je ta nezdružljiv z ievr.

*-s-jem; treba bi bilo poseči po kaki drugačni korenski obliki, n. pr. **gʷigʷ/gʷh-* ali po bolj zapleteni sufiksovi obliki, n. pr. **gʷiz-dhlo-*. Vendar pa je vse to iskanje rešitev odveč, če priznamo pravilnost zakonu, ki ga je pred mnogimi leti postavil jezikoslovec Zupitza:⁵³ ievr. *-s- more preiti v praslovanski -z- pod pogojem, da stoji okoli njega in predvsem v začetku besede zveneč konsonantizem; gre za delno asimilacijo na okolico, za neke vrste Vernerjev zakon v slovanščini, če upoštevamo okoliščino, da je poudarjen vsakokrat zlog, ki se začinja z -z-. Najvarnejši med Zupitzovimi primeri je vsekakor adjektiv **drzъ-(kъ)* »drzen«: preko primerjave le-tega s sti. *dhřšǫú-* »drzen«, *dhřšǫō-ti*, *dháršati* »je drzen«, got. *ga-dars* »upam si«, gr. *θρασύς* »drzen«, lit. *drašùs* »hraber«⁵⁴ ne more nihče, pa naj se Zupitzovemu zakonu upira še tako trmasto.

Dodajam, da sme na podoben način sl. *gleznъ*, *gleznъ*, *gleznъ* »gleženj«⁵⁵ dobiti primerno navezavo: beseda je vsekakor prvotno oznaka členka, ki se v njem noga pregiba, torej mora vsebovati — po neštevilnih paralelah — glagolsko osnovo s prv. pomenom »pregibati«; tako dobimo, če navežemo na ievr. **elek-*⁵⁶ v arm. *olokh* »golenica, noga«, lit. *úolektis* »laket«, *alkúnė* »komolec« itd.; **leks-* nahajamo v gr. *λοξός* »zapognjen, poševen«, kimr. *llechwedd* »pobočje« ipd. Slovanske oblike izdajajo nekdanji paradigma debela na -n-, tako da smemo iti na **leks-én-*, **leks-n-*; to bi dalo v času, ko je veljalo Zupitzovo pravilo, **legz-n-* itd.; nazadnje bi preskočil -g- iz sredine v vzglasje, v skladu s težnjo praslovanščine, da odstrani pretežke konsonantne skupine. Paralela je sl. *gnězdó*, kjer sorodniki⁵⁷ kažejo na praobliko z n- v začetku; vendar moramo tu domnevati pred -zd- vrinjeni sekundarni -g-, toda ta pojav je znan iz baltskih jezikov.⁵⁸

⁵³ KZ 57, 597 sl. Ugovori, deloma upravičeni, morejo zadeti le posameznosti.

⁵⁴ Zanimivo je tudi, da Pokorny, *Idg. EW*, 259, slovanskih besed sploh ne omenja, niti ne kot negotovih sorodnikov, čeprav je s »vielleicht« navezal toh. *tsər* »hrapav« na ievr. **dhers-* »upati si«, kljub nenavadnemu toh. pomenu in pomanjkanju -s- na koncu korena. Kot vidimo, prava masovna psihoza.

⁵⁵ Posameznojezične oblike in poskusi: Berneker, *Sl. EW* I, 302; Vasmer, *Russ. EW* I, 272 sl.; Fraenkel, *Lit. EW*, 829.

⁵⁶ Izven *gleznъ* je skupina na razpolago pri Pokornyju, *Idg. EW*, 308 sl.

⁵⁷ Lat. *nīdus*, sr.-ir. *net*, stvnm. *nest*, lit. *lizdas*, gl. Pokornyja, 887.

⁵⁸ Primere gl. pri Endzelinu, *Lett. Gr.*, 172 ss., in Otrebski, *Gram. lit. I*, 385 sl. Zadnji izrecno pravi na str. 385: »Wobec pierwotnej jedności a późniejszej daleko idącej zbieżności rozwojowej grupy językowej słowiańskiej i bałtyckiej należałoby przypuszczać, że wtrącenie k, g w pozycji przed s, st właściwe było i grupie językowej słowiańskiej. Zagadnienie to wymaga jednak dopiero dokładniejszego zbadania.« Zgoraj v tekstu sta na razpolago dva primera, *gleznъ*

Naj Zupitzovo pravilo drži ali ne, *žezlo* itd. je tako tesno povezano s praobliko armenske besede, da bi bilo res nespametno zavreči to razlago. Obstaja pa še vedno možnost z **g^uiz-dhlo*.⁵⁹

R é s u m é

1° Sl. *korist* «butin — (secondairement) profit, avantage, gain» est, selon nous, apparenté à i.-eur. **koro-s*, **kor-yo-s* «troupe, armée — guerre». La partie **kori-* remonte à une forme adverbiale en *-i* de date indo-européenne, expliquée par Wackernagel dans *Mél. de Saussure*, 125 sqq. Il semble que *-sti-*, de sa part, renferme un abstrait indo-européen **dh-ti-*, à expulsion de *-ə-*, selon le procédé bien connu des mots atones, ce qui nous mène à y reconnaître le nom verbal de **dhē-* «poser».

Le tout dérive d'une locution archaïque **kori dhē-* «poser dans le domaine de l'armée» = «soumettre au pillage» qui est parallèle à celles des langues v. indienne et latine; on rappellera avant tout les locutions latines à verbe *faciō*: *compendi faciō*, *lucrī faciō*, etc., car *faciō* enferme la même racine que nous trouvons dans *kori-st*.

Le syntagme **kori-dhē-*, d'où **kori-dh(ə)ti-* «le fait de soumettre au pillage», décèle la faculté de la racine **dhē-* de fournir des composés au premier membre nominal: cf. i.-eur. **k'red-dhē-* «croire», **men-dhē-* et **menz-dhē-* «appliquer

s prv. **ksn-* in *gnězdo* s prv. **zd-*, prvo dokazuje možnost premeta *-g-ja*, drugo to potrjuje in prinaša primer s sekundarnim *-gzd-* namesto ievr. **zd-*.

Ob bližnji priložnosti se bom vrnil k temu pojavu z novimi primeri. Tu naj omenim še, da je tudi tako pogostni *-x-* namesto pričakovanega *-s-* v medvokalni legi najbrž vsaj deloma posledica vrivanja *-k/g-*: *-s- > -ks- > -x-* je najnaravnejša razvojna črta.

K besedi *gnězdo* naj pristavim, da let. jezik pozna prav tako vrinek *-g-*: *ligzda*, *ligzds*; predprasl. **něgzdó-* je torej prav verjetno.

Tistim pa, ki ne verjamejo v zgoraj nakazane spremembe, naj povem, da nenavadni refleksi vedno slone na nenavadnih glasovnih pojavih. Da za *gleznъ* do danes ni nobene pametne etimologije, kaže bibl. v op. 55; tudi za *gn-* v *gnězdó* še niso našli razlage: poskuse gl. pri Bernekerju I, 315; prim. Vaillant, *Gr. comp. des lg. sl.* I, 92; itd.

⁵⁹ Pri obravnavi armenske besede zgoraj v op. 52 sem opozoril, da morda **sl-* ne zadostuje za razlago arm. velarnega *-l-*; tedaj bi nam tu nastavljena praoblika z ievr. **zdhl-* prišla kar prav. Pripominjam, da je zaradi vzporednega **guis-ti-s* indoevropski osnovi **g^ueis-* treba pripisati glagolski značaj; ime orodja oziroma sredstva na **dhlo-* je tedaj pričakovano.

Na zadnjem mestu naj se obrnem še enkrat k Zupitzovemu pravilu: naše *žezlo* itd. je imelo *-s-* za *-i-*jem in bi utegnil kdo trditi, da je ta vokal preprečeval nastanek *-z-ja*, ker je *-s-* moral postati *-š-* in nato *-x-*; toda prav isto velja za *дѣръль(-кѣ)*: tudi tu *-r-* ni imel nobenega vpliva na razvoj *z-ja*; očitno je, da je Zupitzovo pravilo delovalo davno pred časom, ko se je *-š-* spremenil v velarni spirant *-x-*.

son esprit à qqch» et ital. **man-dhē* «mettre dans les mains de qqn». Si notre explication est exacte, le slave a conservé, dans le mot *koristā*, un archaïsme qui mérite d'être remarqué par les linguistes.

2° Slvn. *bārati* «interroger» et bulg. *bāram* «tâtonner, toucher, chercher» sont itératifs d'un verbe **bōr-ti* issu de la base lourde **bhor-* dont la forme **bhr-* semble apparaître dans le verbe grec φράζω «faire comprendre, expliquer, indiquer; (moy.) penser, réfléchir, méditer; remarquer, s'apercevoir, etc.» qui à coup sûr était primitivement une désignation d'une certaine activité physique qui nous échappe mais qui ne devait nullement être loin de la notion qu'exprime le verbe bulgare. On peut rendre compte des deux verbes si l'on compare **kōl-ti* «abattre, percer» de **kol-* avec son congénère gr. κλάω «briser» et κλαδ-αρός «fragile».

Le groupe pourrait être inséré dans un des groupes de mots à racine **bher-* déjà connus; mais aucune de ces racines n'admet un rapprochement naturel et dépourvu de difficulté sémasiologique; cf. peut-être **bher-* «porter, apporter» qui fournit p. ex. irl. *brāth* «tribunal» et un certain nombre de formes à base lourde tant bien qu'aussi des désignations de la main en tant que la partie du corps qui «porte», v. ind. *bharitram* et arm. *buñ*: il se peut que *barati* et φράζω soient proches des mots cités en tant que désignant un geste exécuté par la main.

3° Le groupe slave *drevje* «jadis, il y a longtemps» avec l'adjectif *drevnŭb* «ancien, antique» et slovène *drēvi* «ce soir, aujourd'hui le soir» appartiennent aux groupes de mots suivants:

a) hitt. *karū* «jadis, auparavant, déjà», *karumarimar* et *karivarimar* «matin», adv. «de bonne heure». Ici, les deux derniers mots semblent être des abstraits verbaux en *-mar* d'un verbe **karu/ivariya-* «se lever de bonne heure» ou sembl., issu — au moyen du suffixe *-ariya-* — de *karū* ou une forme de celui-ci plus ancienne tout comme *gimmand-ariya-* «passer l'hiver» de *gimmant-* «hiver». Le *-i-* devant *-mar* semble être le résultat de *-iya-* en syllabe atone et qui doit avoir été remplacé, dans le système vivant, par *-iya-* conservé dans d'autres formes. Pour expliquer les variantes *karuw-* et *kariv-*, il faut trouver une explication probable de la forme de l'adverbe *karū*; celle-ci est, à notre avis, un locatif du type ancien en *-ēu* des thème en *-u-*; mais les parents slaves et ceux du groupe germanique cité sous *b* suggèrent un substantif en *-o-* et n'admettent un locatif athématique du type mentionné que si celui-ci est refait d'un **-ēu-oi* sur le modèle de i.-eur. **diyēu* «du jour» (lat. *diū*) et **noqtēu* «pendant la nuit»; tout de même, il semble que telle influence est assez naturelle, dans un mot qui doit, lui-même, avoir appartenu au groupe de mots désignant les parties du jour. Or **karivariya-* serait la forme du verbe qui a été forgée sur la forme primitive en *-ēu-*, et **karumariya-* est refait d'après la forme récente *karū*, après le passage de *-ēu* à *-ū*.

Pour le sens du groupe hittite, v. Pedersen, *Murš. Sprachl.*, 54: *karivarimar* ou *karumarimar* atteste le sens «temps matinal, le temps du jour poignant» pour *karū* qui, lui, a subi une altération du sens parallèle à celle de germ. *air* «tôt» — «auparavant» — «jadis, il y a longtemps». Nous ajoutons finn. *aamu* et *karagasse umuñ* «matin» — finn. *aamut* et mord. *umok* «anciennement».

b) germ. **grēva-* «gris» et v. norr. *grǫjandi* «aube», v. suéd. *gry* «poindre (jour)» (Pokorny, *Idg. EW*, 441 et suiv.); cf. all. *grauen* «poindre (jour)»!

Le sens de nos groupes semble être d'une clarté limpide: les mots germaniques s'appliquent presque aux mêmes notions que les mots hittites. Et le mot slave *drev-je* semble remonter à la même notion que hitt. *karū*: «aube, temps du jour naissant»! Mais il y a une exception: slvn. *drēvi*; elle s'expliquera ou bien par une sorte d'inversion du sens connue de germ. *gistra-* «d'hier» dans got. *gistradagis* «demain» et d'alb. *dje* «hier» et «demain»; ou bien on s'appuiera au sens du groupe germanique cité sous *b*: ici, il y a all. *grauen* qui dérive de l'adjectif *grau*: si l'on pose un thème primitif **ǵhrēuo-* — «le fait d'être gris, crépuscule», on peut appliquer ce mot tant bien au «temps où le jour se lève» qu'au «temp où la nuit tombe»; le sens du mot slovène est expliqué immédiatement. Mais quoi qu'il en soit, le mot *drēvi* appartient au groupe des désignations des parties du jour et par là ne peut être séparé ni du groupe hittite ni des mots germaniques, à condition que la forme des mots slaves admet le rapprochement.

On voit que la forme du groupe slave renferme une difficulté très grave: un *d-* slave ne peut pas, selon les règles connues, répondre à une palatale indo-européenne. Mais il ne faut pas oublier que ce *d-* se trouve suivi immédiatement par un *-r-* et que les groupes de consonnes *sr* et *zr* ne sont admis, en slave, qu'à une époque récente; on peut dès lors procéder de la façon suivante: **ǵhr-* suggéré par le groupe germanique a passé d'abord à **dr-* où une occlusive dentale palatalisée marque le point de départ de l'évolution en direction de **ž-*, enfin de *z-* historique; cette occlusive évolua, dans d'autres positions, en une affriquée **dž-*; ici, le développement de la partie sifflante était interdit par le *-r-* subséquent; l'évolution devait s'arrêter là, à l'exception du faible changement de *d-* palatal en *d-* non palatalisé.

En hittite, la graphie *ka-ru-ū* montre qu'il s'agit d'un mot monosyllabe. On lira [*krū*] et [*krivarivar*], [*kruvarivar*].⁶⁰ On souscrira dès lors volontiers à notre étymologie.

A l'intérieur du groupe slave, il y a un problème peu important: le groupe panslave de *drev-je* comporte un *-e-* bref et s'oppose par là au mot slovène où il y a un *-ē-* protoslave issu de *-ē-* indo-européen.

Cette différence exige une explication; en premier lieu, on peut songer à deux degrés d'apophonie différents; mais, semble-t-il, il est peu probable que, dans un groupe sémasiologiquement aussi homogène à son stade primitif et attesté sur un domaine aussi limité, soient employées deux formes différentes de la racine; il n'y a en outre que la forme à *-ēu/ū-* qui soit assurée par les faits extra-slaves. On devra expliquer la dualité slave au moyen d'un phénomène purement phonétique et de date postérieure à l'indo-européen commun. On tiendra compte du fait qu'en slave, à une époque reculée, toute diphtongue au premier élément long devait devenir brève, l'opposition des intonations remplaçant celle des quantités de date indo-européenne. De *-ēu-*, on aura *-ēu-*. Quant à

⁶⁰ La variante *ka-a-ri-ma-ri-ma-ar* ne peut pas parler en faveur de la lecture [*karim-*], car elle est isolée; elle peut être posée à côté de *ti-e-ra-ma-ar-ta-an-na* (au lieu de [*tri-martanna*]) du texte de Kikkuli.

la forme où ce phénomène peut avoir eu lieu, on songera tout naturellement au comparatif en **-yos*, forgé, sur la base de l'adverbe conservé dans slvn. *drêvi*, d'après le modèle de **perd-je*; etc. auquel il était lié par son sens. A cette époque-là, un *-ēv-* à *-v-* consonne devait devenir diphtongue en se trouvant devant une consonne (cf. *šujb* «gauche» en face de v. ind. *savyá-*!). De là, on aurait **dreu-je*; ici, un nouveau remaniement eut lieu: au lieu de rester diphtongue, *-eu-* devait être remplacé par *-ev-* où le *-e-* bref demeurerait intact et le *-v-* s'est introduit sous l'influence de l'adjectif en **-ino-*; etc. qui allait plus tard devenir *drevúv, -vzv.*⁶¹

On voit que notre explication tient compte de tous les éléments aberrants du groupe slave. On peut désormais croire que les mots *drevje* et *drêvi* appartiennent à une souche de date ino-européenne; des changements purement phonétiques ont complètement obscurci la forme primitive.

Le système des formes qui ont donné les mots en question sera comme il suit:

1. **ǵhrēyo-s* «gris» = germ. **grēva-z*; de là all. mod. *grauen*;
2. **ǵhrēyo-m* ou sembl. «crépuscule, aube, soir», d'où:
 - a) hitt. *karū* ([krū]) et *karivari-war* ([kriv-]);
 - b) slvn. *drêvi*, loc. sg.;
 - c) sl. **drev-je*;
3. **ǵhrū-ye-* «poindre (jour)»: v. norr. *grǽjandi*, etc.

C'est le groupe germ. qui a conduit notre discussion à une fin satisfaisante en introduisant dans notre groupe une racine à palatale initiale et qui comporte des significations capables d'expliquer les usages variés de mots slaves et hittites et de donner, en même temps, l'étymologie même de la partie radicale de ces mots. Il y a probablement une innovation commune dans les deux groupes hittite et slave.^{61b}

4° Slvn. *távati* «herumtappen» et «unsicher gehen» (Pleteršnik) avec 5° *obo-távljati se* «zaudern, zögern, säumen» (le même) sont parents de sl. *tuñe* «en vain», v. ci-dessous, n° 6°, et des mots baltiques et germaniques que voilà: lit. *taujóti* «vagabundieren», let. *tauját* «unentschlossen, im Zweifel sein, nicht wissen, was man wählen soll, tasten»; let. *taūnāt* «zögern, zaudern, nicht fertig werden, langsam sein», tūls «tölpelhaft, langsam bei der Arbeit»; etc. (v. Mühlenschbach-Endzelin, *Lett.-deutsch. Wb.* IV s. vv. *tumelētiēs, tūjātiēs, tulāt*; etc.); v. norr. *paul* «etwas Andauerndes...», norv. *tula, týla* «ruhig sitzen und säumen»; etc. V. Pokorny, *Idg. EW*, 1098, et Jóhannesson, *Aisl. EW*, 450 s.

Les deux mots slaves, slvn. *távati*, dont *o-bo-távljati se* est dérivé, et *tuñe*, attestent la racine des dérivés balto-germaniques en dehors de ces deux groupes

⁶¹ On pourrait songer même à un comparatif du type archaïque en **-is*, cf. lat. *magis*, qui, au temps où il allait être remplacé par la forme plus récente en **-yos*, pouvait influencer celle-ci par son *-v-* en tant que conservé en qualité de consonne, en position devant **-is*.

^{61b} Le mot slovène *drêvi* représente une forme archaïque qui s'oppose à *drēv-* de l'ensemble des autres langues slaves; ceci ne peut choquer personne: il s'agit d'une langue de la zone marginale.

de langues; *tápati*, en particulier, la présente dans un verbe itératif sans aucun élargissement.

5° Sl. *túne* — pour les formes des langues historiques, v. Vasmer, *Russ. EW* III, 155 — «en vain, gratis» est parent du groupe de mots cité sous n° 4°. En particulier, il s'accorde avec le verbe lette *taūhāt*, en tant que reposant sur une formation nominale à deux suffixes, *-no-* et *-jo-*, combinés; cf. avant tout slvn. *s-túnja*, sobriquet désignant une personne paresseuse!

6° Le mot slave *žbzlo*, *žbzлѣ*, *žbzлѣ* «rameau, bâton, sceptre» est à rapprocher, selon notre opinion, des groupes de mots suivants:

a) lit. *gáikštė* «Hopfenstange, Signalstange, Ackerpfahl» avec let. *dzeikste* «verge» et *geikste* «Rute zum Viehtreiben, Hopfenstange» qu'on trouve chez Fraenkel, *Lit. EW*, 128; etc.; le russe *žičina* «verge, fouet» est trop restreint quant au domaine de son usage pour être comparé;

b) arm. *čel*, *čil*, *čiuł* «ramo, ramicello», selon le dictionnaire de Ciackiak, qui souligne la phrase *čiułkh matanch* «diti, dita» (cf. sous c!);

c) gall. *bys* et bret. *biz* «doigt», m. irl. *biss ega* «glaçon, chandelle de glace», de **bisti-s*, comparé fréquemment avec v. norr. *kvistr* «rameau» et *kvisl* «rameau scindé», ce qui peut être retenu, dans le contexte des mots cités ci-dessus, à condition que *kvisl*, tout au moins, ait subi une altération du sens sous l'influence du groupe germ. **troista-*; etc. issu du nom de nombre **dui-*.

Le groupe sous c fait ramener tous les groupes cités à une racine i-*eur.* **gweis-*, **guis-* «rameau, bâton»; il n'y a pas de difficulté d'ordre phonétique, sauf dans le groupe slave: arm. *č-*, issu de **g^u-* palatalisé devant *-i-*, laisse supposer que la voyelle de la racine du mot *čel*; etc. était *-i-*, et que celui-ci peut passer à *-e-* devant *-l-*, on le sait par *aseln* «aiguille» de **ak'ilā* = v. sl. *osbla* «pierre à aiguiser» (cf. gén. *astan!*).

Dans le groupe baltique, ce n'est que *-kšt-* interne qui embarrasse. Mais on peut citer un nombre assez grand de mots lettes et lituaniens où ce même groupe de consonnes figure et où il se laisse expliquer par des racines de structure fort diverse; c'est sous l'influence de celles-ci que notre groupe de mots a obtenu *-kšt-*.⁶²

C'est à côté des mots slaves qu'il y a de graves difficultés: le **g^u-* indo-européen peut en tout cas devenir *ž-*; mais le *-z-* intérieur laisse supposer que le mot n'est pas parent immédiat des autres mots. Tout de même, la structure des mots slaves est très proche de celle du mot arménien *čiuł*: les deux enforment un suffixe *-l-* et il y a partout un flottement dans la flexion: en slave, le mot peut être thème en *-o-*, masculin ou neutre, ou bien thème en *-i-* féminin; et le mot arménien a: gén. *čli* et *čloy*, gén. pl. *člach* et *člich*. Ce fait nous fournit une preuve que deux mots ont mené une vie commune et que, dans cette époque-là, ils ont subi l'influence d'un autre groupe de mots: il paraît que la flexion en *-o-* est celle de la formation à suffixe *-l-* et que l'autre, celle en *-i-*, appartient au type en *-ti-* attesté dans notre groupe par celt. **bisti-s*. Les formes de notre groupe à suffixe *-t-* (*-ti-*,

⁶² V. dans le texte slovène, ou bien chez Mühlenbach-Endzelin, *Lett.-deutsch. Wb. s. vv. cieksts, ciksta, iksts, jaiksts, jaikstiņa, jeikste, siēksts*.

etc.) suggèrent une analyse en **guis-* + suffixe *-lo-* dans le groupe sl. *žbzlo* et arm. *čiuł*; mais si le mot arménien impose cette reconstitution, le mot slave y répugne à cause de son *-z-*. Il y a deux possibilités d'expliquer cette anomalie: a) Zupitza, dans KZ 37, 397 et suiv., a posé une règle selon laquelle il est possible de rendre compte de *-z-* aberant des mots tels que **дѣръзѣ(-кѣ)* «hardi» où l'étymologie la plus convaincante mène à un prototype à *-s-* indo-européen tout à fait sûr. Les conditions que Zupitza croyait indispensables à cette sonorisation ne manquent pas non plus dans notre *žbzlo*, etc.: entourage sonore, avant tout une consonne sonore au commencement du mot.⁶³ b) La forme **guis-ti-s* et les autres mots à suffixe *-t-* suggèrent une racine verbale; il se peut donc que les deux mots, arm. *čiuł* et sl. *žbzlo*, soient issus d'une formation à suffixe **dhlo-* (nom d'instrument): **guiz-dhlo-m* concilierait les deux mots et expliquerait le *-z-* du slave.

Quoi qu'il en soit, le mot *žbzlo* et ses congénères laissent entrevoir un groupe ancien issu d'une racine verbale **gueis-* qui servait avant tout à fournir des désignations des matériaux à l'usage des métiers comme vannerie, etc.

⁶³ Nous ajoutons **gleznъ*, **glezъnъ*, **glezъňъ* «cheville du pied», où nous voyons un **legzn-*, **legzъn-* issu de i.-eur. **leks-n'*, **leks-én-* «jointure, endroit où un membre (ou une de ses parties) est attaché et fléchi», racine **elek-* chez Pokorny, *Idg. EW*, 308 s.

Le *-g-* interne devait ou bien tomber ou bien être transporté à une autre place, au moment où le système phonétique du slave commença à éliminer les groupes trop embarrassants hérités de la langue commune. Un exemple analogue est, selon notre opinion, *gnězdó*, où le slave a constitué d'abord, parallèlement à let. *ligzda*, *ligzds*, un groupe *-gzd-*, puis, à l'époque de l'élimination des groupes de consonnes, en a transporté le *-g-* à l'initiale du mot.

Les faits inconnus jusqu'ici et traités ci-dessus d'une façon trop courte seront étudiés exhaustivement dans une autre étude.

Mirko Rupel

TRUBAR IŠČE NOVEGA PRIDIGARJA ZA LJUBLJANO

Povod za pričujoči članek je dala najdba več doslej neznanih Trubarjevih pisem. Gre za prepise, ohranjene v zapuščini hamburškega pastora in zgodovinarja Bernharda Raupacha (1682—1745),¹ ki je izdal več knjig o avstrijskem protestantizmu² ter zbral veliko gradiva tudi za zgodovino protestantizma na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, a ga zaradi prezgodnje smrti ni mogel več porabiti. Njegova zapuščina, spravljena v hamburški državni in univerzitetni biblioteki, je v literaturi le redko omenjena.³ V zadnjem času jo je pregledal gospod Oskar Sakrausky, evangeljski župnik v Plajberku na Koroškem, in v Cod. theol. 1146 našel več Trubarjevih pisem; ljubeznivo mi je posodil njih mikrofilmski posnetek ter mi jih prepustil v objavo. Za to mu bodi izrečena iskrena hvala.

Ko so po Kreljevi smrti württemberški teologi in zlasti Jakob Andreae preprečili, da bi flacijanec Gašper Melissander⁴ prišel za pridigarja v Ljubljano, so tu sklenili, da si poiščejo superintendanta na Württemberškem. Za to so se odločili toliko laže, ker sta se Trubar in Jakob Andreae nekako sredi leta 1568 sama ponudila odborniku kranjskih deželnih stanov Ivanu Jožefu Ecku, da hočeta poiskati novega pridi-

¹ Allgemeine deutsche Biographie XXVI, 429; K. Eder, Bernhard Raupach: Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchivs I, Wien 1949, 714—725.

² B. Raupach, Evangelisches Oesterreich, das ist, Historische Nachricht von den vornehmsten Schicksahlen der evangelisch-lutherischen Kirchen in dem Ertzherzogthum Oesterreich, Hamburg 1732. — Isti, Erläutertes Oesterreich, das ist, fortgesetzte historische Nachricht... I—III, Hamburg 1736—1740. — Isti, Presbyterologia Austriaca oder historische Nachricht von dem Leben, Schicksalen und Schriften der evangelisch-lutherischen Prediger in dem Ertzherzogthum Oesterreich, Hamburg 1741. — Isti, Zwiefache Zugabe zu dem Evangelischen Oesterreich, Hamburg 1744.

³ Prim. n. pr. Th. Elze, JGGPÖ III (1882), 27; Dedic, JGGPÖ LXV—LXVI (1944—1945), 180.

⁴ M. Rupel, Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru, SR VIII (1955), 209—224.

garja.⁶ Tako so se kranjski deželni stanovi dne 4. avgusta 1568 uradno obrnili na Jakoba Andraeja⁶ in na Primoža Trubarja⁷ s prošnjo, naj jim priskrbita primerno osebo. V obeh dopisih so poudarili, naj bi novi pridigar bil predvsem učen in naj bi znal slovenski. K drugemu pogoju pa so iz previdnosti dostavili »če mogoče«, zakaj vedeli so, da bo takšnega težko dobiti. Tudi Janž Khisel, ki je prejšnje leto postal deželni oskrbnik, je o tej stvari pisal Trubarju prijazno pismo.⁸

Trubar se je koj lotil dela ter najprej prosil vojvodo Krištofa, da bi smel najeti kakega württemberškega duhovna za Ljubljano. Vojvoda je naročil cerkvenim svetovalcem v Stuttgartu, naj Trubarju pomagajo, in ti so mu svetovali najprej nekega Saksonca, češ da bo pri avstrijskih oblasteh imel lažje stališče kakor kak Württemberžan. S Trubarjem sta se dogovorila, da pojde na jesen sam brez žene v Ljubljano. Vendar se je mož premislil⁹ in tajnik cerkvenega sveta Lovrenc Schmidlin je to sporočil Trubarju.¹⁰ Ta mu je 29. septembra odgovoril takole:¹¹

Dem ehrnhafften und fürnehmen herrn Laurentio Schmidlin, Stuttgart, secretario etc.

Günstiger herr secretarius. Ich hab erstlich mündlich von herrn d. Osiandro,¹² nochmals von euch schriftlich vernommen, daß der salischer [prav: *sachsischer*] prediger distmal ins Crainer land nicht will, darum er seine kinder und weib zu seiner entschuldigung gen Stuttgart gebracht. In der zeit haben abermals die fürnehmste herrn und landleuth aus Crain dem herrn doct. Jacobo Andrae und mir geschrieben.¹³ Jhr schreiben an mich hab ich den geistlichen rätthen beym herrn d. Osiandro die nächstvorige woch geschickt, jetzund aber beym zeiger diß briefs, meinem cooperario Georgio Weinschreyer, schick ich euch, was obgemelte herrn dem herrn d. Jacobo und der herr landsverweser herr Hans Kiesel¹⁴ mir insonderheit, wie man dem m. Melisandro 100 fl. verehrt,¹⁵ haben geschrieben. Solche beide schreiben laßt die herrn geistlichen

⁶ T. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897, 451, 472.

⁶ Prepis v hamburški drž. in univ. biblioteki, Cod. theol. 1146, 36 in 44.

⁷ Prepis prav tam, 47 in 48—49; gl. tudi Elze, Trubers Briefe, 451.

⁸ Dne 9. avgusta 1568, prepis v hamburški drž. in univ. biblioteki, Cod. theol. 1146, 48.

⁹ Elze, Trubers Briefe, 453.

¹⁰ Prim. Elze, tam, 453; Schmidlinovo pismo ni ohranjeno.

¹¹ Prepis v hamburški drž. in univ. biblioteki, Cod. theol. 1146, 45. Glede načina objave gl. SR VIII (1955), 210, op. 10. Skrajšane besede sem izpisal; očitne napake sem popravil, a popravke obrazložil v oglatem oklepaju.

¹² Dr. Luka Osiander je bil dvorni pridigar v Stuttgartu in cerkveni svetovalac, gl. Elze, Trubers Briefe, 551.

¹³ Gl. opombo 6 in 7.

¹⁴ Gl. opombo 8.

¹⁵ Gl. M. Rupel, Povabilo in odpoved G. Melissandru, SR VIII (1955), 221.

räth lesen, und ich bitt sie durch Gott, daß sie an der crainerischen kirchen das beste thun. Mir ist angezeigt, wie der herr Georg Reuter aus Bayerland vertrieben, soll in Crain tüchtig seyn, derhalben so bitt ich die herrn räth, daß [sie] ihm zuschrieben und ernstlich zusprechen, daß er sich zu obgemelten gottseeligen beruff laße brauchen, dieweil er noch stark, 40 jahr alt, ein gesund weib ohne kinder hat, deßwegen er diese condition keines wegs soll versäumen. Er mag über 1 oder 2 jahr wieder raus ziehen, so fer [v tekstu stoji *werd*, izvirnik je imel pač *uer = fer*, danes *fern*] ihme die condition, wie ich solches nicht verhoffe, nicht [te besede ni v tekstu, vendar jo smisel zahteva] gefallen wird. Wann er gleich nicht der hochgelehrten einer ist, daß er sich der Jesuiter wolt besorgen, soll er wißen und vergwißt seyn von den herrn und landleuth in Crain, wo es [v tekstu pomotoma *er*] den herrn von Oesterreich erlaubt würde, frey, sicher mit den Jesuiter[n] zu disputiren, sie würden ihres theils d. Jacobum Andreae und seines gleichen darzu brauchen. Darum, wann er nur den predigtstuhl in teutscher sprach wohl versiehet, so hat er seinem beruff ein genügen gethan, wird er darum auch seine besoldung empfahren. In summa, thu er das best. Der fried mit den Türcken ist auf 8 jahr beschloßen, aber die grätzer [v tekstu *Grätzer*] habn kein fried. Commendate me dominis consiliariis. Die festo Michaelis [v tekstu: *Melhardis*],¹⁶ anno 68. Vester deditissimus Truberus.

Daß die herrn consiliarij in nahmen unsers gottseligen frommen fürsten dem Georgio Reuter widerum mit einer guten condition, wo er zu Labach nicht mehr bleiben, verträsten, so wird er können gehen. Jch will ihm und seinem weib zehrung geben.

Ker s saškim pridigarjem ni uspel, je torej Trubar opozoril cerkvene svetovalce na Jurija Reuterja, ki je tedaj bil menda v Jesingenu. Da ni posebno učen — pravi — zato naj ga svetovalci potolažijo, da mu ne bo treba disputirati z jezuiti. Če bi v avstrijskih deželah take disputacije bile dovoljene, bi poklicali Jakoba Andreaeja ali koga drugega njegovega kova. Dovolj bo, če bo dobro nemški pridigal. Trubar je potemtakem precej zmanjšal zahteve, ki so jih prvotno postavili kranjski veljaki glede kvalifikacije novega superintendenta. O saškem pridigarju kakor o Reuterju je Trubar pisal tudi v Ljubljano.¹⁷

Cerkveni svetovalci so medtem poklicali v Stuttgart Joh. Brauna, župnika v Linsenhofnu, ter se z njim pogajali 19. oktobra.¹⁸ Razložili so mu razmere v Ljubljani, poudarjajoč, da tam zelo cenijo duhovne, jih branijo, dobro plačujejo in obilno obdarujejo. Če mu ne bo všeč, se lahko

¹⁶ Da je prav »Michaelis«, kaže pismo deželnim stanovom, v katerem je Trubar prav tako poročal o župniku Reuterju in ga datiral »an s. Michels tag in 1568 jar« (Elze, Trubers Briefe, 455).

¹⁷ Trubar dež. glavarju, oskrbniku in odbornikom kranjskim 29. septembra 1568. Elze, Trubers Briefe, 451—453.

¹⁸ Prepis zapisnika v hamburški drž. in univ. biblioteki, Cod. theol. 1146, 47.

vrne, ker mu bodo ohranili mesto na Württemberškem. Braun je bil pripravljen oditi na Slovensko, dejal pa je, da se mora poprej še pogovoriti z ženo. — Istega dne so se pogajali tudi z Mat. Campanom, župnikom v Walddorfu, a ta se je koj izgovoril z ženino boleznijo.¹⁸

Ker niso pridobili ne prvega ne drugega, so se svetovalci odločili, upoštevajoč Trubarjev predlog, za Reuterja. Dne 10. novembra je doktor Osiander naznanil Trubarju, da sme župnik iz Jesingena, torej Reuter, v Ljubljano.¹⁹ Vendar tudi z njim očitno ni bilo nič. Naključje pa je nanoslo, da je 24. novembra prišel po opravkih k svetovalcem Nikolaj Körner, župnik v Dachtelu. Brž so ga vprašali, ali bi hotel v Ljubljano. Privolil je, a postavil tele pogoje: da ga bo fara v Dachtelu čakala vsaj četrť leta in da dobi denar in konja za na pot.²⁰

Ko je Trubar od dr. Dietricha Schnepfa, generalnega superintendenta v Tübingenu, zvedel za Körnerja in da je »homo literarius et in lingua graeca«,²¹ je moral biti prepričan, da je našel pravega moža, ki bo še pred božičem v Ljubljani. Tem večje je bilo razočaranje, ko je na svoj dopis dobil od Körneja kaj čuden odgovor:²² da ne more kar tako na dolgo pot, da mora poprej opraviti s svojimi nasprotniki, da se mora preskrbeti z obleko in potnimi potrebščinami in da mora dobiti konja; če se vse to ne bi dalo urediti, rajši ostane doma v topli sobi. Trubar se je zaradi takšnega obiranja razhudil ter (v neohranjenem pismu) zabrusil Körnerju, naj kar ostane na toplem. Ta pa ni bil takšen, da bi bil mirno pospravil ostre besede. Napisal je pikro pismo,²³ sprejel odpoved, a bahavo dodal, da bi bil šel na Kranjsko brez družine ne za nekaj mesecev, temveč kar za dve leti!

Trubarju se je za malo zdelo, da mu cerkveni svetovalci pošiljajo samo oženjene duhovnike, ki se zaradi svojih družin obirajo in bi radi velike plače.²⁴ Zato se je ozrl po kakem mladem teologu ter menda kar mimo cerkvenega sveta zaprosil vojvodo za magistra Krištofa Spindlerja, ki je tedaj še študiral. Ker pa so za le-tega predstojniki v tübingškem štipendiju menili, da je še nesposoben za župnika v deželi Kranjski, je

¹⁹ Elze, Trubers Briefe, 456.

²⁰ Prepis zapisnika v hamburški drž. in univ. biblioteki, Cod. theol. 1146, str. 47.

²¹ Schnepf Trubarju 1. decembra 1568: Elze, Trubers Briefe, 457.

²² Körner Trubarju 4. decembra 1568: Elze, tam, 457—458.

²³ Körner Trubarju 7. decembra 1568: Elze, tam, 459.

²⁴ Elze, tam, 455.

vojvoda 26. novembra odločil, naj še naprej študira, da bo v prihodnje za kaj višjega poraben.²⁵ Trubar pa ni obupal ter še zmeraj mislil na Spindlerja: 6. decembra ga je povabil v Derendingen ter mu dal pridigati, da bi ga preizkusil.²⁶ Zanašal se je tudi na Andreaeja, da mu bo, brž ko se vrne iz Braunschweiga, pomagal izprositi Spindlerja.²⁷ O vsem tem je pisal v Ljubljano ter prišepnil deželnim odbornikom, naj pišejo njemu in Andreaeju, da želijo dobiti neporočenega duhovna.²⁸

Trubar je svoj neuspeh s Körnerjem naznanil cerkvenemu svetovalcu dr. Bidenbachu. Ta mu je v odgovoru²⁹ pograjal Körnerja, češ da je bil prepočasen, hkrati pa tudi Trubarju očital, da je bil prenagel. Zdi se, da je Trubar zdaj hotel popraviti svojo prenačelnost, pa je za božič spet pisal dachtelskemu župniku. Dasi Körner ponovnega poziva ni odklonil, pa ga tudi sprejel ni.³⁰ Trubarja je to jezilo, tembolj, ker je 29. decembra dobil pismo iz Ljubljane,³¹ v katerem deželni odborniki spet sprašujejo zaradi pridigarja. Nič čudnega, če so bili nestrpni, saj na svoj dopis z dne 4. avgusta (!) sploh še niso prejeli nikakega odgovora.

O svojih skrbih in težavah je Trubar potožil v pismu z dne 30. decembra. Ohranjeni prepis³² ne navaja naslovnika, po vsej verjetnosti pa je bil to dr. Schnepf. Pismo se glasi:

Ehrwürdiger, hochgelehrter lieber herr doctor. Welchermaßen die herrn aus Crain von wegen eines predigers dem herrn d. Jacoben und mir bey diesem eigenen botten, zeigern diß briefs, geschrieben (dieser bott ist impius, er wüßte nit, warum er heraus sey geschickt, darum sagt ihr ihm auch nichts davon), werden e. e. aus beyliegendem schreiben lauter vernehmen. Dieselbe wollet auch den herrn christlichen rätthen fürtragen, sie mögen auch des herrn d. Jacoben schreiben wol aufthun. Daß aber mein schreiben, welches ich noch im monat 8-bris den herrn in Crain von wegen eines predigers, fürnehmlich von pfarherrn zu Jesingen, hab geschrieben, ihnen nicht zu kommen, auch ein faß mit büchern, befremdet mich nit wenig. Besorg, die wölf zu Saltzburg werdens aufgehebt haben. Der teufel reiß ihnen ihre köpf bald ab. Amen.

Und nachdem ich am Gregorio Faschang, gewestten stipendiaten, einen gewißen botten im land Crain gehabt und daß ich den herrn in Crain von phar-

²⁵ Vojvodov dopis superintendentom in magistru domus štipendija v Tübingenu 26. novembra 1568: Evang. Stift Tübingen, arhiv V, 3, 2.

²⁶ Elze, Trubers Briefe, 456.

²⁷ Elze, tam, 456, 472.

²⁸ Elze, tam, 456.

²⁹ Bidebach Trubarju 10. decembra 1568: Elze, tam, 460.

³⁰ Körner Trubarju 27. decembra 1568: Elze, tam, 461.

³¹ Kranjski dež. odborniki Trubarju 28. novembra 1568: Elze, tam, 452.

³² Hamburška drž. in univ. biblioteka, Cod. theol. 1146, 45.

herrn von Dachtel, was er noch gesinnt, die wahrheit hab mögen schreiben, hab ich zu ihm einen eigenen botten abgefertigt, ihm gar vernünfftig geschriben, auch meine teutsche vorrede über [v tekstu pokvarjeno *wo er*] den windischen psalter und epistolas Pauli [v tekstu pokvarjeno *E. David:*],³³ darinn ich der herrn in Crain pietatem et virtutes erzele, zugeschickt, verhoff[t]e ihn damit zu bewegen, daß er desto williger hienein würde ziehen. Was er mir geantwort, werdet aus beyliegenden seines schreiben vernehmen. Daß ich die Warheit bekenne, ich acht ihn für ein hochtragener [!] mann, der in Crain nicht tüglich, dieweil er bey dem frommen graffen von Hohenloh nit konte bleiben, und führt jetzund mit einem alten weib ein langwüdrigis recht. Jch bitt die herrn noch um mr. Spindler, den ich weiß, daß er werde den herrn in Crain lieb und werth. Es würde auch auf ihn nicht so viel gehen, oder nehmb den pfarherrn zu Aurach. Sagt den herrn räthen, daß sie um Christi willen an der crainesischen kirchen das best thun, und wenn sie einen aufbringen, so wolt ich diesen pott 14 tag noch länger auf ihn warten laßen. E. e. und den räthen thue die obgelmelte kirchen und mich unterthäniglich und treulich befehlen. Derendingen, penultima X-bris, anno 68. E. e. gehorsamer und dienstwilliger Primus Truber.

P. S. So fern die herrn den m. Spindlerum nit begehrten, so will ich biß auf herrn doct. Jacoben ankunfft oder [v tekstu: *der*] der herrn aus Crain ander schreiben mit keinem pfarherrn weiter handeln.

S tem pismom je Trubar spet hotel vplivati posredno po Schnepfu na cerkvene svetovalce, da bi mu prepustili mladega Spindlerja. Naslovniku pošilja pismi kranjskih deželnih odbornikov z dne 28. novembra, eno naslovljeno nanj (na Trubarja), drugo na odsotnega Andreaeja, ter ga prosi, naj ju predloži cerkvenim svetovalcem. Ker je nekaj dni kasneje, dne 5. januarja 1569, poslal Trubar isti pismi Bidenbachu v Stuttgart,³⁴ ju je Schnepf (ta je bil v Tübingenu) pač vrnil in svetoval Trubarju, naj ju sam pošlje v Stuttgart.

Iz pisma vidimo, kako je Trubarja skrbelo, ker njegov dopis, ki ga je poslal v oktobru (v resnici ga je pisal 29. septembra),³⁵ in sod s knjigami nista prispela v Ljubljano; meni, da so oboje pobrali »voleje v Salzburgu«, t. j. avstrijski vladni organi, zato »naj jim hudič kmalu odtrga glave!« Dopis pa se je do danes ohranil v državnem arhivu Slovenije in je torej le prišel v prave roke, čeprav z zakasnitvijo. Nadalje je v pismu utemeljil, zakaj se je ponovno obrnil na Körnerja: ker je študent Fašang ravno bil namenjen v domovino, je hotel sporočiti deželnim sta-

³³ Prim. skoraj enak stavek v Trubarjevem pismu Bidenbachu 5. januarja 1569, tu niže str. 217.

³⁴ Gl. niže str. 217.

³⁵ Elze, Trubers Briefe, 450.

novom, kako je s tem župnikom. Pri tem ga označuje za malo primer-nega, če niti pri grofu Ludviku Kazimiru Hohenloheju ni imel obstanka. Zato naj mu gospodje svetovalci dadó magistra Spindlerja. Če to ne gre, pa se ne bo več pogajal z nobenim, dokler se ne vrne Jakob Andreae ali dokler ne dobi novih navodil iz Ljubljane.

Pa se je le še moral pogajati — in prav s sitnim Körnerjem. Pod vtisom pisma iz Ljubljane mu je namreč še četrtič pisal³⁶ in zahteval, naj jasno pove, ali pojde v Ljubljano ali ne. Prišlo je celo do osebnega sre-čanja, pri katerem sta se pošteno sporekla. O vseh svojih sitnostih s Körnerjem je Trubar poročal Viljemu Bidenbachu dne 5. januarja 1569 takole:³⁷

Dem ehrwürdigen, hochgelehrten, ehrnhafften und fürnehmen herrn, herrn doct. Wilhelm Bidenbach.

Ehrwürdiger, hochgelehrter, ehrhaffter, günstiger und lieber herr, die gnad Christi, alles guts und viele glückseelige zeit wünsch ich e. e. und euch zuvor, und ich gib euch hiemit zuvernehmen, daß die christlichen herrn und landleut in Crain (welche mit allen christen von hertzen erschrecken und trauern werden, daß der liebe Gott unsern gottseligen fürsten, den rechten patrem, curram et aurigam populi Isra., hoc est, universalis ecclesiae Domini zu früh, wie wirs achten, zu sich genommen³⁸) haben abermals diesen botten, zeiger diß briefs, zum herren d. Jacob. Andreae und zu mir geschickt und ge-schrieben von wegen eines predigers, wie ihr aus beyligendem ihrem schreiben werdet vernehmen. Das an herrn d. Jacobum mögt ihr ihn ohn allen nachtheil aufbrechen und also beide den geistlichen räthen fürlegen.

Und hieneben solt ihr wißen, daß ich vor 14 tag³⁹ dem pfarherrn zu Dachtel, herrn Nicoli Kürnero, zum dritten mal [v tekstu napak *zum deut:*] bey eigenem botten geschrieben, nachdem er sich in seinem andern schreiben⁴⁰ an mich hat vernehmen laßen, wann ich ihm nit also zornig geschrieben hätte, er wolt gen Labach allein ohn weib und kinder gezogen seyn und nit allein $\frac{1}{4}$ oder $\frac{1}{2}$ jahr, sondern 2 gantze jahr darinn blieben seyn. Und dieweil solcher unser paulinisch und barnabischer zank, act. 15, ihm zum guten geraicht, denn wenn er meinem begehren nach gezogen wäre, hätte [er in] große[r] kälte auf dem saltzburgischen gebürg und in thalen erfrischen müßen, derhalben so bitt jch ihn, er wolle sich noch ins land Crain bewegen laßen; da werde er ein gott-selige kirche haben und viel fruchte schaffen. Und ich habe ihm meine teutsche vorrede über den windischen psalter, epistolas Pauli und über die 3 confes-

³⁶ Gl. pismo Körner Trubarju 1. januarja 1569: Elze, tam, 462.

³⁷ Prepis v hamburški drž in univ. biblioteki, Cod. theol. 1146, 45—46.

³⁸ Vojvoda Krištof je umrl 28. decembra 1568.

³⁹ O božiču 1568.

⁴⁰ Dne 7. decembra 1568: Elze, Trubers Briefe, 459.

siones⁴¹ zugeschickt, darinn [v tekstu pomotoma dann] ich der herrn und frauen in Crain pietatem et reliquas virtutes erzehlt, mit dem ihn wollen bewegen, daß er desto lieber und frölicher hienein ziehen würde. Auf solches hat er mir geschrieben,⁴² warum wolt er hienein ziehen, dieweil andere nicht ziehen wöllen und er will [v tekstu napak mit] sich darauf bedenken. Nun wie diser bott verschieen donerstag⁴³ ist zu mir kommen, hab ich den 4ten botten zu jhm geschickt, geschrieben, wie abermals ein eigener bott dem herrn d. Jacobo und mir von herrn und landleuth schreiben von wegen eines predigers gebracht; derhalben so bitt ich ihn, er woll mir cathogorice respondiren, ob er ins land Crain ziehen und in 12 oder 14 tagen sich aufmachen will; so lang wolt ich den botten aufhalten, der mit ihme würde hieneinziehen. Darauf er mir wider geschrieben,⁴⁴ er will selbst auf den nächsten montag zu mir gen Tübingen kommen und alle sach mit mir beschließen.

Solches hab ich dem herrn d. Schnepff anzeigt, jhn gebetten, wann der pfarherr von Dachtel zu jhm komme, daß er mich laße wißen, man werde mich in der buchdruckerey finden. Also ist er um 3 uhr nach mittag kommen, aber wie der d. Schnepff sein unbeständigkeit erfahren, hat mit ihm nichts handeln wöllen und hat den magistrum Krapnerum zu mir geschickt, ich soll selbst mit ihme handeln. Hirauf bin ich mit dem mr. Krapnero zu ihm in das wirtshaus zum Pondorffer gangen, ihn zu empfangen. Gedachte, daß er kommen seye... [tu očitno nekaj manjka], nach längs die sach' erzelt, statum ecclesiae Carniolanae anzeigt und gebetten und ermahnt; er soll solche vocatio nachkommen. Entgegen hat er in longum discutiens angefangen die seltzame argumenta fürzubringen, deren etliche ich hernach anzeigen will. Daraus der mr. Krapner und ich alßbald abgenommen, daß er ein geltnarr sey. Und nach dem abend waren wir von ihm gangen, dem wirth befohlen, er solle ihm genug geben, ich wils zahlen, und zu ihm gesagt, er sol sich anders bedenken, ich will zu morgen wieder zu ihm kommen und von der sach weiter reden und beschließen. Zu morgen vor und bey dem eßen war sein gestern zeigen. Und nachdem mr. Krapnerus nicht mit uns wolt eßen, sind nach dem eßen zum Krapnero gangen und abermals von neuem den handel fürgenommen, aber bey ihm nichts erhalten mögen. Seine argumenta sind diese: Jst die praedicatur zu Labach so gut und sicher, warum schickt der herr Brentius und die andere geistliche rätthe ihre tochtermänner oder vetters und schwägers nicht dahin und nur ein dorff pfäfflein? Und dieweil ihr etliche, der herr Reüter, diaconus zu... [izpuščeno, ker prepisovalec ni znal brati], und andere haben die condition abgeschlagen, so würde man ihn vor einen leichtfertigen mann halten, daß ers angenommen. Jtem wann er gezogen war oder noch zöge und erfriehre am wege, wer wolt ihn sein leben versichern? Jtem die herrn aus Crain schicken ihm weder cost noch geld, benennen die besoldung nicht. Jtem er woll haben ein herr. besoldung. Nolo, sprach er, spem tanto labore et periculo.

⁴¹ Posvetila v naslednjih treh knjigah: Ta celi psalter Davidov 1566, Svetiga Pavla listuvi 1567 in Artikuli oli dejli te prave stare vere krščanske 1562.

⁴² Dne 27. decembra 1568: Elze, tam, 461.

⁴³ Dne 29. decembra 1568.

⁴⁴ Dne 1. januarja 1569: Elze, tam, 462.

Was wir ihme darauf geantwortet, möchtens kaum auf ein buch papier bringen. Ich hab ihm versprochen, mit einer guten kost und mit 20 fl. auf die reyß zu versehen, mit 200 thaler jährlicher besoldung, mit großen verehrungen, mit zehrung hienein und heraus, in summa, ihn verträöst, er soll gehalten werden wie mr. Curtius⁴⁶ zu Grätz in Steyer. Darauf geantwortet, was ist der Curtius, ich hab sein schreiben gesehen, schreibt dem d. Widenbach teutsch schlechte hand, er will mit der lincken hand beßer als er schreiben. Er hab von seiner pfarr mehr dann 200 thaler, hab auch zu erben nicht wenig, darum woll er gewiese starcke besoldung haben. Ich widerlaß jhme der herrn aus Crain schreiben, daß sie sich gegen ihme mit der zehrung und besoldung wohl halten, daß er damit zufrieden seye. Aber das hat nichts geholfen. Mit dem hat er mich zum zorn bewogen, hab ihn capitulirt⁴⁷ und gesagt: Jhr sucht nicht victoriam Christi noch propagationem suae ecclesiae, sondern allein sicherheit und großgeld, darum seydt ihr nicht zu keinem kirchen dienst nutzlich. Jch will und mag euer nicht. Auf das hat er von mir begehrt seine zehrung, d. Schnepff habe ihm versprochen, sein mühe nud zehrung soll ihm erlegt werden. Darauf hab ich ihm 2 paar gulden geben. Hiemit schick ich auch sein 2 letzte schreiben.⁴⁸ Letztlich bitt meine günstige und gebietende herrn die geistlichen räth und euch, sie wöllen in anderweg der armen crainerischen kirchen helfen, nemlich mit dem mo. Spindlero, ihme diese last auflegen. Ich hoffe, es werde die crainerische kirchen zu nothdurfft mit ihm versehen seyn. Mein eilend geschriebenes legts im besten aus. Valete et commendate consiliarijs me fideliter. Derendingen, 5. jan. anno 69. Deditissimus Truberus.

Pismo, napisano v naglici, je nadvse zanimivo, ker nam lepo karakterizira Trubarja. Kako živahno zna očrtati svoje srečanje s Körnerjem: prosil ga je, moledoval, naj vendar pojde v Ljubljano, poskušal s humorjem, pravzaprav z ironijo; nazaduje pa se je razjezil ter ga pošteno oštel. Nasprotnika je tako spretno očrnil, da je vsakdo, ki je prebral to poročilo, moral dati Trubarju prav. In res so Bidenbach, Schmidlin in Osiander v svojih odgovorih Trubarju⁴⁹ krepko obsodili Körnerja. Ko pa so se raznesle govorice o njem, je mož stopil do dr. Bidenbacha ter zvedel, kako o njem sodijo. Zato je napisal dolgo dolgo opravičilo,⁵⁰ naslovljeno na cerkvene svetovalce, v katerem dokazuje, da je Trubar kriv, če ni šel v Ljubljano, in da on ni snedel dane besede.

⁴⁶ Med graškimi pridigarji se Curtius ni dal dognati.

⁴⁷ Oštel sem ga.

⁴⁸ Körner Trubarju 27. decembra 1568 in 1. januarja 1569: Elze, tam, 461 in 462.

⁴⁹ Bidenbach Trubarju 7. januarja 1569, Bidenbach in Schmidlin Trubarju 8. januarja 1569, L. Osiander Trubarju 8. januarja 1569: Elze, tam, 463—465.

⁵⁰ Prepis v drž. in univ. biblioteki v Hamburgu, Cod. theol. 1146, 50—54.

Medtem so cerkveni svetovalci našli novega kandidata, m. Evzebija Freya, župnika v Echterdingenu, se z njim 7. januarja dogovorili⁵¹ ter ga Trubarju v pravkar omenjenih odgovorih toplo priporočili. Trubar jim je spet pisal 9. januarja tole pismo:⁵²

Dem ehrwürdigen, hochgelehrten ehrnhaftten herrn, herrn d. Wilh. Bidenbach und Laurentio Schmidlin etc.

Günstige, vertraute, liebe herrn. Euer 2 schreiben⁵³ und postscripta hab ich vor halber stund heut nach der predigt in der kirchen von den 2 stuttgartischen und laibachischen botten empfangen, daraus vernommen der herren christlichen rätthe und euer treue und liebe gegen der crainerischen kirche, wie ihr den herrn magistrum Eusebium Frey bewegt, der crainerischen kirchen zu dienen, daß ich mich im nahmen derselben aufs höchst bedanke. Die gemelte kirche soll auch solches vor aller welt am jüngsten gericht von euch sagen und rühmen.

Hierauf gib ich euch zu vernehmen, daß eine ehrsame landschafft durch den herrn landsverweser Hannsen Kiesel per wechsel durch den herrn Haugen⁵⁴ mir und andern 160 fl. zuempfangen verordnet laut beyliegendes des herrn Haugen handschreiben, welches geld der Haugen nit bey dem laibachischen botten, sondern bey dem strasburgerischen botten mir im gemelten brief verspricht zu schicken, und hab also bißher auf den botten und gelt gewartet. Also hab ich nächten meinen gewesenen schreiber⁵⁵ zu Labach, der jetzund in Martiniano stipendio ist, zum wirth zum schaff geschickt fragen laßen, ob der Jörg, geldbott von Augspurg, sey die woch bey ihm gewest. Spricht der wirth, ja, am nächsten mittwoch sey er da gewesen und auf Straßburg geritten, kein brief noch geld bey ihm verlaßen, welches mich nicht wenig anficht. Die arge, untreue welt macht mir allerley gedanken. Der Teuffel ist seiner werthen kirchen feind. So hab ich des junkers Frantz Gall⁵⁶ aus Crain geld, das er mir zubehalten geben, mit welchem ich den pfarrherrn von Dachtel abfertigen wöllen, verbraucht zum gebau meines hauses und hab um ein stück garten, an meinem gelegen, 45 fl. dieser Tag so paar ausgeben. Das alles schreib ich den herren in Crain,⁵⁷ schick auch ihnen euer beide schreiben, daraus sie lauter vernehmen, daß ein gewieser prediger vorhanden, und so fern sie einen solchen

⁵¹ Prepis zapisnika prav tam, 49—50.

⁵² Prepis prav tam, 49.

⁵³ Pismo W. Bidenbacha z dne 7. januarja ter pismo Bidenbacha in Schmidlina z dne 8. januarja, gl. op. 49.

⁵⁴ Matija Haug, trgovec in bančnik v Augsburgu, je imel dobre zveze s Kranjsko, gl. Elze, Trubers Briefe, 154, 480.

⁵⁵ Bil je to Jurij Dalmatin, takrat v Tiffervnovem štipendiju (>in Martiniano stipendio<).

⁵⁶ Franc Gall s Podpeči (Gallenstein) se je imatrikuliral na tübinski univerzi 26. novembra 1568, SBL I, 199.

⁵⁷ O tem je Trubar pisal v Ljubljano šele 18. januarja (Elze, Trubers Briefe, 470).

mit weib und kind haben wollen, daß sie dem herrn d. Jacob und mir schreiben und gewiß geld mir zukommt, wollen wir ihnen zu schicken. Ich schreib auch hiemit dem mr. Eusebio Frey, daß er auf weitem beschied, biß ander geld und schreiben bekomme, erwarte. In eyl Derendingen, anno 1569, 9. jan. Comendate me dominis et salutate nostros. E. e. und ehrnv. gehorsamer und dienstwilliger Primus Truberus.

Trubar se v pismu zahvaljuje svetovalcem za njih skrb, da so mu našli novega kandidata. Vendar je tokrat čisto drugače ravnal kakor poprej. Medtem ko je Körnerja čimprej hotel spraviti v Ljubljano, se je zdaj obiral ter se izgovarjal, da nima denarja; zato da bo pisal v Ljubljano in vprašal, ali želijo tam pridigarja z družino. Pisal pa je šele 18. januarja. Ali ni čudno, da se je tokrat tako obiral? Kdor pozna Trubarjevo vztrajnost, da ne rečem trmo, se ne bo čudil. Odkar si je vtepel v glavo, da hoče dobiti mladega Spindlerja, ni vrgel puške v koruzo, čeprav so temu nasprotovali tako Spindlerjevi predstojniki v tübinškem internatu kakor tudi cerkveni svetovalci v Stuttgartu. Čakal je Jakoba Andreaeja, da mu ta pomore. Ker ga ni bilo, je naposled le moral pisati v Ljubljano. Pisal pa je čisto drugače, kakor bi bili pričakovali cerkveni svetovalci: poudaril je, da ima Evzebij Frey ženo in petero otrok, od katerih je najstarejšemu šele šest let; potovanje cele družine bi torej precej stalo. Pokazal pa je na Spindlerja, češ da ni oženjen in da ga upa pridobiti z Andreaejevo pomočjo. Zato naj deželni odborniki še enkrat pišejo Andreaeju in njemu, da izrečno želijo Spindlerja, in šele na koncu dopisa (v postskriptumu) ali na posebnem lističu naj dodajo, da bi se v skrajnem primeru, če ne bi mogli dobiti Spindlerja, zadovoljili s Freyem.⁵⁸ — Mimogrede izvemo iz pisma, da si je Trubar začel zidati hišo in dokupil nekaj sveta za vrt.

Deželni stanovi so Trubarju v glavnem ustregli ter v dopisu njemu in Andreaeju⁵⁹ podčrtali, da želijo neporočenega pridigarja, niso pa navedli Spindlerjevega imena. Andreaeju so poslali 50 zlatih kron za trud, Trubarju 40 tolarjev za trud in stroške. Oba sta se zdaj z vso vnemo lotila svoje naloge. Trubar je 7. marca sporočil svetovalcem vsebino ljubljanskega pisma,⁶⁰ Andreae pa je poklical Spindlerja ter ga pripravil do tega, da je obljubil iti v Ljubljano, če mu svetovalci do-

⁵⁸ Elze, Trubers Briefe, 471—472.

⁵⁹ Dež. stanovi Trubarju 10. februarja 1569, dež. stanovi Andreaeju 10. februarja 1569: Elze, tam, 468—469.

⁶⁰ Gl. niže v Trubarjevem dopisu Bidenbachu, Osiandru in Schmidlinu z dne 8. marca; Trubarjevo pismo z dne 7. marca pa ni ohranjeno.

volijo in naročijo. To je Andreae naznanil svetovalcem 8. marca⁶¹ in jih lepo prosil, »wöllend diesen göttlichen beruff fortgehen laßen und ohne verzug ihme auflegen, daß er alsbald sich aufmache, dann albereit das roß, zehrung und alles verordnet, das zu seiner reyse dienstlich«. Istega dne je tudi Trubar ponovno pisal svetovalcem. Njegovo pismo se glasi:⁶²

Denen ehrwürdigen, hochgelehrten, ehrhafften herrn, herrn Wilh. Biedenbach, der hl. schrift d., und Lucasen Osiandro und Laurentio Schmidlin secretario, alle 3 zu Stuttgart.

Ehrwürdig, hochgelehrte, vertraute liebe freund und herrn und christliche brüder. Aus meinem gestrigen schreiben, an e. e. gethan, habt jhr vernommen, welcher maßen die herrn und landleuth aus Crain abermals bey eigener bottschafft durch Augspurg dem herrn d. Jacobo Andreae zugeschickt und hoch gebetten, daß wir jhnen einen [v tekstu pa pomotoma *zu einem*] gelehrten prediger, der unverheurathet, mit kindern nicht bedacht [und] wegen des weiten und schwehren wegs aufs baldigst solten schicken. Und sie haben auf gemelten prediger alle nothdurfft, cost und gelt verordnet. Hierauf hat herr d. Jacob mit dem m. Spindler, dieweil die herrn in ihrem schreiben ihn [v tekstu: *zu schreiben*] mit nahmen nenne[n] und zum solchen werck für andere begehren, heut gehandelt und dahin bewegt, so wie ihm unter den herrn geistlichen räthen und superintendenten werde aufgelegt, daß er gen Labach soll ziehen, so will ers mit willen thun, es begegne ihm darüber, was Gott will.

Hierauf so ist an e. e. im nahmen der gantzen crainerischen kirchen mein durch Gott bitten, ihr wollet denen herrn geistlichen räthen solches fürtragen, sie erbitten, daß sie unverzogentlich dem mr. Spindlero schreiben und auflegen, daß er sich in land Crain zuerhalten 8 oder 10 tag erheb. Bey mir soll er kost und zehrung, auch alle nothdurfft haben, dann die noth erfordert, daß ein prediger vor ostern in Crain sey. Tübingen, 8. martij anno 69. Reverendae dominationis vestrae deditissimus Truberus.

V tem pismu trdi Trubar, da želijo v Ljubljani prav Spindlerja in da ga kranjski gospodje in deželjani izrečno imenujejo v svojem pismu. Kakor že omenjeno, pa tega v njihovem pismu, vsaj v ohranjenem konceptu, nikjer ni.⁶³ Pač pa je Spindlerja imenoma navedel v svojem (nehranjenem) pismu odbornik Eck,⁶⁴ tako da se Trubar le ni docela zlagal. Vsekakor pa je prav ta trditev znatno pripomogla, da sta Andreae in Trubar uspela.

⁶¹ Prepis v drž. in univ. biblioteki v Hamburgu, Cod. theol. 1146, 50.

⁶² Prepis prav tam, 44—45.

⁶³ Gl. opombo 58.

⁶⁴ Elze, Trubers Briefe, 473—474.

Že 11. marca je v imenu vojvode Ludvika bil izdan akt,⁶⁵ naslovljen na Andreaeja in Trubarja in hkrati na vodstvo tübinskega štipendija, ki se začneja takole: »Lieben getreuen. Wir haben euer, des probsts und cantzlers, und unsers pfarherrn zu Derendingen Primi Trubers anbringen, einen kirchendiener so gen Laibach zu schicken und sonderlich unsern stipendiaten mr. Christophorum Spindler von Göppingen betreffend, welchen die herren und landleuthe in Crain auf empfangenen bericht vor einem andern leyden möchten etc., vernommen.« V nadaljnjem se bere dovoljenje Spindlerju, da sme v Ljubljano, čeprav se je kot štipendist obvezal služiti vojvodi.

Teden kasneje, 18. marca, je bil Spindler ordiniran,⁶⁶ a naslednji dan je Trubar zmagoslavno pisal kranjskim gospodom in deželjanom ter pri tem priznal in opravičil svojo zvito potezo: »Hvala Bogu, pa smo vendarle iztrgali svetovalcem magistra Krištofa Spindlerja s trditvijo, da ga vi, milostni gospodje, imenoma želite, čeprav je to izrazil samo gospod Eck.«⁶⁷ Dne 10. ali 11. aprila 1569 je bil mladi mož že v Ljubljani. Tu je deloval kot superintendent do smrti leta 1591.

Novo gradivo, predvsem pet Trubarjevih pisem, nam omogoča precej natančno predstavo o vlogi, ki jo je imel naš reformator, ko si je prizadeval, da bi našel novega voditelja protestantski cerkvi na Kranjskem. Značilno je, da se je odločil za mladega magistra, čeprav je vedel, kako težaven bo njegov položaj v Ljubljani. Gotovo mu je bil Spindler zelo všeč zaradi znanja in tudi značaja, da se je tako gnal zanj. Nova pisma so tudi važen prispevek k Trubarjevi podobi, ker nam kažejo njegovo vztrajnost, spretno iznajdljivost, da ne rečemo ribniško zvitost, in celo humor; kažejo nam tudi, kako se je znal sukati med najuglednejšimi nemškimi teologi, kako je znal nastopati in kolikšen ugled je imel.

R é s u m é

Dans son article «Trubar cherche un nouveau prédicant pour Ljubljana», l'auteur étudie, à base de nouveaux documents découverts à la Bibliothèque d'Etat et Universitaire à Hamburg dans les papiers laissés par B. Raupach — qui comprennent 5 lettres de Trubar jusqu'ici inconnues — les démarches entreprises par le réformateur slovène, au temps de son exil en Allemagne, pour obtenir du consistoire de Wurtemberg à Stuttgart un pasteur capable de diriger

⁶⁵ Prepis v drž. in univ. biblioteki v Hamburgu, Cod. theol. 1146, 50.

⁶⁶ Elze, Trubers Briefe, 477.

⁶⁷ Elze, tam, 473—474.

les destins de l'Eglise réformée de Ljubljana, démarches faites à la demande des Etats provinciaux de Carniole qui désiraient remplacer le surintendant Krelj, mort en 1567. Plusieurs candidats désignés par le consistoire refusèrent ce poste en raison de leurs familles nombreuses, de l'éloignement et des risques du voyage. Les passages les plus intéressants de cette correspondance concernent les pourparles de Trubar avec le pasteur Nicolas Körner qui se sont terminés par une querelle. Trubar ayant reconnu que les pasteurs d'un certain âge et mariés n'étaient guère disposés à accepter un poste en Carniole, il choisit le jeune magister Spindler. Mais le consistoire s'y opposa, en alléguant qu'il devait compléter ses études. Trubar réussit pourtant, en agissant avec beaucoup d'adresse et en utilisant l'influence du chancelier de l'Université Jacob Andrae, à «arracher» le jeune Spindler au consistoire et à l'envoyer au printemps de 1569 à Ljubljana où il resta jusqu'à sa mort (1591). Les documents publiés représentent une contribution très intéressante à l'étude de la personnalité de Trubar, car ils apportent une nouvelle preuve de sa persévérance, de son adresse et de son ingéniosité et montrent combien grand était son prestige parmi les théologiens allemands les plus éminents.

DONESKI K LITERARNIM STIKOM PREŠERNA
IN ČOPA S FR. ČELAKOVSKIM IN FR. PALACKIM

I. PREŠERNOVE GLOSE K NOVI PISARIJI

Ohranjena Prešernova rokopisna ostalina je zelo skromna. Razen rokopisa Poezij, pesmi v Kastelčevi zapuščini ter nekaj pisem, listin in posvetil nimamo ničesar, kar bi nam omogočilo podrobneje osvetliti življenje in delo genialnega tvorca naše umetne poezije. Zato je vsaka nova najdba kakršne koli drobtinice izpod Prešernovega peresa ne le dragocena pridobitev za prešernoslovca, marveč tudi razveseljiv dogodek za vse častilce našega največjega pesnika. Ruski puškinisti so izdali v fotografskih posnetkih in s podrobnimi komentarji že skoraj vse, kar je bilo napisano »rukoju Puškina«. K temu jih nista vodila samo ljubezen in spoštovanje do dela največjega ruskega pesnika, marveč tudi znanstveni razlogi. Tudi za nadaljnji razvoj slovenskega prešernoslovja bi bila velikega pomena podobna izdaja vseh doslej znanih Prešernovih rokopisov, saj so za študij pesnikovega dela včasih izredno važne na prvi pogled neznatne pravopisne, vsebinske in tudi pisne značilnosti posameznega rokopisa. Skoraj prav tako dragoceni pa so za prešernoslovca rokopisi Prešernovega najbližjega prijatelja in svetovalca Matije Čopa.

Prav zaradi teh dejstev me je vselej, kadar koli sem čital Prešernova in Čopova pisma Fr. Lad. Čelakovskemu, silno mikalo, da bi poiskal tiste priloge, ki jih omenjata v svojih pismih, ker sem slutil, da bi bili lahko v njih sledovi Prešernove in Čopove roke. Že pred leti bi rad z njimi razveselil svojega nekdanjega učitelja in našega največjega prešernoslovca Fr. Kidriča, toda takrat je bil moj trud brezuspešen. Šele letos, ko sem podrobneje preiskoval bogate knjižne fonde knjižnice Narodnega muzeja v Pragi, sem našel, kar sem iskal.

Gre za drugi snopič Kranjske Čbelice, o katerem piše Prešeren Čelakovskemu v pismu z dne 29. aprila 1855: »Unterdessen sind, weil ich auch nicht ganz nachgiebig gewesen, bei 10 Exemplare mit dieser skan-

dalosen Stelle gedruckt worden (wovon gegenwärtig 1 mitfolgt).¹ Šele potem, ko sem imel ta redki primerek Čbelice v roki, mi je bilo povsem jasno, zakaj ga ni mogel najti Ivan Prijatelj, ko je leta 1904 iskal v omenjeni knjižnici razno gradivo za svoje delo in ko je odkril Čopove glose k Prešernovi »Novi pisariji«, ki jih je ta s svinčnikom vpisal med verze v izvodu 2. snopiča Čbelice, poslanega Šafařiku.² Knjižničar iz konca preteklega stoletja, ki ni vedel o dragocenosti tega zvezka, katerega od vlage umazana naslovna stran priča, da je dolgo ležal pozabljen v kaki knjižnični kleti, ga je namreč dal vezati skupaj s knjižico Antona Funtka »Zabavišče slovenskim otrokom« (Ljubljana 1887) in s 3. snopičem Kranjske Čbelice tako, da je na prvem mestu Funtkovo delce in tudi na hrbtu v polplatno vezanega konvoluta (sign. 80G183) sta s pozlačenimi črkami natisnjena samo naslov in letnica »Zabavišča«.

Da je ta primerek Kranjske Čbelice res tisti, o katerem piše Prešeren Čelakovskemu, izpričujejo ne samo tisti trije znameniti verzi

Saréi bi ihkoda blo! Sdaj od nedelje
Do druge ihetkrat le ferze jim vname,
In ihega je, kdor pride pred, pred melje,

marveč tudi glose k »Novi pisariji«, pisane s Prešernovo roko:^{2a}

na str. 50: na levem robu (pisano od spodaj gor) med verzi 15—10: *Loquitur Metelko*

na str. 32: na levem robu (pisano od spodaj gor) med verzi 50—44: *dieselben*

na str. 33: na desnem robu (pisano od zgoraj dol) med verzi 67—72: *dieselben*

na str. 34: na levem robu (pisano od spodaj gor) med verzi 93—91: *Metelko*

na str. 35: na desnem robu (pisano od zgoraj dol) med verzi 106—111: *Ravnikar Pavšhek*

na str. 36: na levem robu (pisano od spodaj gor) med verzi 122—112: *Ravnikar Pavšhek*

in med verzi 132—129: *Eidem*

Omenjeni trije verzi so na levi strani občrtani s polkrogom. Glose so pisane s svinčnikom. Drugih beležk ali kakršnih koli znamenj v snopiču ni.

Kljub temu, da smo na podlagi podatkov o Prešernovih sodobnikih že vedeli, katere ljudi in kakšne nazore je v »Novi pisariji« pesnik žigosal, so te beležke za nas nedvomno zelo dragocene. Prvič zato, ker so

¹ Prim. Prešeren I, 1956, str. 294.

² Prim. IMDK, let. XVIII (1908), str. 56—57.

^{2a} Vse Prešernove in Čopove nemške glose so pisane v frakturi.

od samega pesnika in ker je to edini primer, da je Prešeren sam priznal, na koga je s svojo satiro meril, drugič zato, ker je označil celo verze, ki se nanašajo na posamezne osebe in njih nazore na slovensko književnost. Odslej dalje nam bo vsebina »Nove pisarije« tudi po tej strani povsem jasna. Značilno pa je, da je to odkril ravno Čelakovskemu, in to v času abecedne vojne med Čopovim krogom čbeličarjev in reakcionarno janzenistično skupino metelčičarjev. To nam jasno dokazuje, kako veliko je bilo Prešernu in Čopu do tega, da bi prav češki prijatelji slovenske književnosti čitali in pravilno razumeli vsebino »Nove pisarije«, v kateri se zrcalijo slovenske kulturne razmere in zaostalost, proti kateri se morata boriti predstavnika mlade, napredne generacije.

Kakor smo že omenili, je Čop že skoraj dve leti prej, 27. junija 1831, poslal preko Kopitarja P. J. Šafaříku v Novi Sad izvod 2. zvezka Kranjske Čbelice, v katerem je v pesmi »Nova pisarija« med vrsticami prevedel v nemščino veliko slovenskih besed in izrazov, o katerih je sodil, da jih niti ta učeni slavist najbrž ne bo mogel pravilno razumeti.³ Čeprav je to storil nekako v okviru svoje zgodovine slovenske književnosti, ki jo je prav takrat pošiljal Šafaříku, je vendarle značilno, da je poznavalca južnoslovanskih književnosti še posebej opozoril prav na to pesem.

V isti pošiljki kakor 2. zvezek Čbelice, ki ga je poslal Prešeren Čelakovskemu, pa so bile tudi številke IB s Čopovim prevodom članka Čelakovskega in s Čopovim dodatkom k temu prevodu, v katerem tudi tega češkega prijatelja slovenske književnosti še posebej opozarja na »Novo pisarijo«: »Die verkehrte Ansicht, als wäre die Sprache des Landsmanns an sich schon Styl, rügt Dr. Preschern treffend in seiner Satyre ‚Nova Pisarija‘ (Kr. Zibel. II, str. 30), einem in mehrfacher Hinsicht merkwürdigen Gedichte, welches der böhmische Recensent gewiss näher berücksichtigt haben würde, wenn ihm die speciellen Beziehungen desselben bekannt gewesen wären.« (Podčrtal O. B.)⁴

Ta Čopova opomba je nastala nedvomno v zvezi s Prešernovimi glosami. Na podlagi njene vsebine in iz dejstva, da je bila poslana skupno z glosami, lahko sklepamo, da je Čop nagovoril Prešerna, naj Čelakovskemu glosira satiro, da jo bo pravilno razumel in morda le naknadno prevedel v češčino ter jo natisnil v ČČM obenem s primernim komentarjem, da bi jo češki čitatelji pravilno razumeli.

³ Prim. op. cit. IMDK, XVIII (1908).

⁴ IB, 16. februarja 1883, N° 7, str. 26.

Čelakovský je kmalu nato v pismu z dne 9. maja 1833 potrdil Prešernu prejem poslanega mu snopiča Kranjske Čbelice, v katerem priznava: »Ihr Gedicht ‚Nova pisarija‘ gefiel mir gleich beim ersten Lesen, allein ich musste es unbeachtet lassen, weil mir dessen nähere Beziehungen nicht bekannt waren. Nun ist es mir klar. Ich danke für 2 Bändchen mit den Varianten...«⁵

Čelakovský satire »Nova pisarija« v svoji oceni Čbelice sploh ni omenil. Iz njegovega pisma vidimo, zakaj tega ni storil. Šele Prešernove glose so mu pripomogle, da mu je postala njena vsebina jasna. Čopova pripomba pa ga je opozorila tudi na njeno umetniško vrednost. Oba prijatelja sta sedaj upravičeno pričakovala, da bo Čelakovský storil mladi slovenski poeziji novo uslugo. Toda to se ni zgodilo. »Nove pisarije« ni prevedel niti takrat niti pozneje.

II. PREŠERNOVE GLOSE H GAZELAM

Kakor je znano, so izšle Prešernove Gazele na dveh straneh »Ausserordentliche Beilage zum Illyrischen Blatte N^{ro} 28. vom 13. Juli 1833«. Doslej nismo vedeli, da je Prešeren poslal svojemu češkemu prevajalcu in častilcu Fr. L. Čelakovskemu tudi to pesem.

Ta izvod je v konvolutu, o katerem bomo podrobneje spregovorili nekoliko pozneje. Za nas je dragocen zlasti zato, ker so tudi na njem Prešernove lastnoročne beležke.

Že med gori navedenimi debelo tiskanimi podatki Ausserordentliche Beilage... in trojno črto, ki loči tekst Gazel od njih, je pripisal Prešeren:

Aus dem beanständeten 4ten Bändchen der Zhebeliza

V tekstu Gazel pa so med vrsticami prevedene nekatere slovenske besede v nemščino, in sicer:

v 3. pesmi v 8. verzju nad besedo nepokoju: *Unruhe Dat*

v 4. pesmi v 1. verzju nad besedo opravljajo: *verläumden*

v 4. pesmi v 5. verzju nad besedo Ipovid: *Beist*

v 5. pesmi v 8. verzju nad besedo Serpáni: *Juli*

v 5. pesmi nad 10. verzjom »Pred ko itároit bo Mahaon njega rani«: *Antequam senectus erit Mahaon ejus vulneri*

v 6. pesmi v 8. verzju nad besedo plazhilo: *Lohn*

v 7. pesmi v 4. verzju nad besedo odi: *Datio*

v 7. verzju nad besedo Rasujsdanim: *Efrenatis*

v 8. verzju nad besedami terzjalke porekó: *Betschwestern*

⁵ Prešeren I (1936), str. 299.

Okrog verzov

De Helenina lepôta, tolkanj mósh pred Trojo Imert,
Ni posábljena, le péšem fama brani — zhai hití!

je po levi strani polkrog in pod enakim znamenjem je v praznem prostoru pod levim stolpcem pripisano:

*Bei dieser Stelle hat der Censor Kopítar Frage aufgeworfen:
»Num tu putas Helenam Homero dedisse?«*

Naj omenim še to, da je na prvi strani v 1. beležki spodaj pod tekstom v besedi Tibillus prečrtan drugi *i* in nad njim napisan *u*, in tako je popravljena napaka (v Tibullus).

Vse Prešernove beležke so pisane s peresom. V prvih dveh gazelah so vse rime podčrtane z rdečim svinčnikom, gotovo od Čelakovskega.

Te glose h Gazelam je pisal Prešeren nekako med 15. junijem 1833, ko je Čop videl vrnjeni rokopis 4. zvezka Kranjske Čbelice pri okrožnem uradu in ko je bil ta kmalu nato izročén Kastelcu,⁶ in med začetkom julija 1834, ko je ta snopič izšel.⁷ To lahko zanesljivo sklepamo na podlagi Kopitarjeve opazke »Num tu putas...«, ki jo Prešeren navaja, in na podlagi pripombe »Iz zadržanega 4. snopiča Zhebelize«, ki je bila napisana, preden je 4. snopič izšel.

Nastane vprašanje, kdaj je Prešeren poslal Gazele Čelakovskemu.

V ohranjeni korespondenci med obema pesnikoma ne najdemo o tej pošiljki nikakršnega sledu, ker ravno iz tistega časa ni nobenih pisem. Kakor je znano, je Čelakovský pisal Prešernu 9. maja 1833, naslednje Prešernovo pismo Čelakovskemu pa je datirano z 22. avgustom 1836.

Preostajata torej dve možnosti: 1. da je Prešeren odgovoril Čelakovskemu na pismo z dne 9. maja in mu obenem poslal Gazele, pa to pismo ni ohranjeno, ali 2. da jih je poslal po nekom, ki je potoval v Prago. Sodeč po vsebini Prešernovega pisma z dne 22. avgusta, zlasti pa po vsebini pisma Čelakovskega Čopu z dne 10. marca 1835,⁸ je zelo malo

⁶ Prim. Kidrič, Prešeren (1958), str. CCCIX.

⁷ Ibid., str. CCCXVII.

⁸ ZMS VI (1904), str. 184: »Was machen die Herren Preschern und Kasteliz? Gern würde ich ihnen schreiben, allein für den Augenblick bin ich zu sehr mit Geschäften überhäuft, u. wenn ich nicht irre, schulden Sie mir beide eine Antwort« (podčrtal O. B.). Prešeren mu torej ni pisal že tako dolgo, da ne pomni, če je on dolžan odgovor Prešernu ali Prešeren njemu.

verjetno, da bi Prešeren Čelakovskemu že prej odgovoril. Tudi na podlagi raznih znanih okoliščin iz Prešernovega življenja v tem času lahko sklepamo, da se pesnik takrat ni ukvarjal s korespondenco. Zdi se torej najbolj verjetno, da se je Prešeren sicer takoj po izidu *Gazel* odločil, da jih pošlje svojemu častilcu v Prago in da je že takrat napisal glose, da pa jih ni odposlal vse do avgusta 1834. Takrat pa so se mu nudile kar tri možnosti: 1. V začetku marca je obiskal Ljubljano znani češki prirodoslovec in slovansko-prerodno usmerjeni publicist Jan Svetopluk Pressl. Ta se je srečal tudi s Prešernom, kakor je razvidno iz pesnikovega pisma Čelakovskemu 22. avgusta 1836.⁹ 2. Konec avgusta sta se ustavila v Ljubljani na povratku iz Italije v Prago češki pesnik Karel Hynek Mácha in njegov prijatelj jurist Strobach ter se srečala s Prešernom in njegovo družbo.¹⁰ 3. Tik pred njunim obiskom pa je odpotoval na Dunaj in v Prago M. Čop, ki se je ob tej priliki sestal s češkimi preroditelji, zlasti seveda s Čelakovskim.¹¹

Težko je presoditi, katero od teh treh možnosti je naš pesnik izkoristil za pošiljatev *Gazel* Čelakovskemu. Najbolj verjetna se mi zdi prva, in to zato, ker je imel pošiljko že pripravljeno in jo je torej poslal že ob prvi priložnosti, ki se mu je ponudila. Ni pa seveda izključeno, da je vzel pesem s seboj šele Čop, ki je odšel tja konec avgusta 1834. Skoraj gotovo je obenem z *Gazelami* poslal Prešeren Čelakovskemu tudi *Sonetni venec*, ki je izšel v februarju tistega leta in je v konvolutu tik za *Gazelami*, toda brez kakršnih koli rokopisnih beležk. Ta izvod ni enak tistemu, ki ga je Prešeren posvetil Burgarju in ki ga popisuje Viktor Steska.¹² Je na ročnem, neobrezanem papirju (brez vodnega znaka) formata 19 × 23 cm.

III. ČOPOVE GLOSE K ČLANKOM V IB

Prav tako kakor na iskanje Prešernovih rokopisnih beležk, me je napotila korespondenca med Čopom in češkimi preroditelji Palackim in Čelakovskim, da sem v knjižnici Narodnega muzeja v Pragi iskal tudi

⁹ Prešeren I (1936), str. 311: »Der rege Eifer, der bei den Czechen nach den Berichten des Herrn Professors Pressel, H. Maha, dr. Amerling herrscht, erfüllt uns mit Freude...« in »Indem ich Sie bei Gelegenheit eine Empfehlung an Prof. Présel... auszurichten bitte...«

¹⁰ Prim. Kidrič, op. cit., str. CCLXXII.

¹¹ Prim. pismo Čelakovskega Čopu v ZMS VI (1904), str. 183.

¹² Prim. članek Paberki o Prešernu. KO V (1901), str. 24. Tuji izvod, o katerem poroča Gr. Krek (Prešernov album, 1900, str. 750), ima drugačen papir.

tiste številke IB, ki jih je poslal Čop v Prago in o katerih vemo iz njegovega pisma Čelakovskemu, da so od njega »postilirane«.

Čelakovský je poslal, kolikor je znano, 24. decembra 1832 Prešernu s pismom tudi »ein paar Aushängebögen« iz ČČM s svojim člankom o Kranjski Čbelici in s prevodi štirih Prešernovih pesmi. Pismo in prilogo je moral Prešeren prejeti okrog 4. januarja 1833. Kakor lahko razberemo iz Čopovega pisma Palackemu z dne 14. januarja 1833, ki ga objavljamo v celoti na koncu tega članka, so najbrž takoj po prejemu pošiljke vsi trije prijatelji, Prešeren, Čop in Kastelic, na skupnem sestanku odločili, da je treba Čelakovskega kritiko prevesti v nemščino in jo objaviti v prilogi IB. Ker pa Čop ni popolnoma obvladal češkega jezika,¹³ so naprosili nekega Čeha, ki je kot uradnik služboval v Ljubljani, naj članek dobesedno prevede. Ta je to storil in Čop je njegov prevod korigiral. Ker kljub temu še ni bil zadovoljen s prevodom in ker so mu ostala nekatera mesta v članku nejasna, ga je sklenil poslati v Prago v pregled in odobritev. Poslal pa ga ni naravnost Čelakovskemu, kakor smo doslej mislili,¹⁴ pač pa uredniku ČČM Frant. Palackemu, s katerim sta se srečala prejšnje leto na Dunaju, in sicer s pismom 14. januarja 1833, ter ga naprosil, naj prevod pregleda, dopolni in popravi. Ker pa bo po Čopovem mnenju tudi Čelakovskemu gotovo veliko na tem, da bodo dobili nemški čitatelji dober prevod, naj ga dá Palacký mogoče njemu v pregled in mu ga potem takoj vrne. Palacký je Čopu ustregel in mu dva do tri dni nato prevod vrnil s Čelakovskega pripombami in z njegovimi »prijaznimi vrsticami«¹⁵ ter s svojim pismom, v katerem ga naproša, naj mu pošlje tiste številke IB, v katerih bo izšel prevod članka. Čop je čakal z odgovorom Čelakovskemu vse dotlej, dokler ni izšel prevod in njegovi lastni dodatki, čeprav je medtem prejel od češkega pesnika še nekaj knjig (... als durch die mir neulich von Ihnen zugekommenen »tokens of remembrance...«). Ko so izšli, se mu je dne 14. marca 1833 za vse skupaj zahvalil ter mu poslal zaprosene številke IB s pismom, v katerem med drugim pravi: »Was mit Ihrem Artikel bey

¹³ Prim. Čopovo pismo Palackemu z dne 14. januarja 1833 in njegovo izjavo Čelakovskemu z dne 14. marca 1833 »bey meiner höchst geringen Kennzniss der böhmischen Sprache...« ZMS VI (1904), str. 181.

¹⁴ Prim. Avg. Pirjevec, Matija Čop: Izbrano delo, 1935, str. 89, in Fr. Kidrič, Prešeren, 1938, str. CCLIV.

¹⁵ To pismo Čelakovskega doslej ni bilo eruirano.

uns geschah, werden sie aus den anliegenden (von mir hin und wieder postillierten) N^{um} des ‚Illyr. Blattes‘ ersehen.«¹⁶

Čelakovskega članek je bil tiskan v 6. številki Ljubljanskega tednika IB z dne 9. februarja 1833, Čopovi dodatki pa so izšli kot nadaljevanje v 7. številki z dne 16. februarja in v 8. številki z dne 23. februarja 1833. V 10. številki IB z dne 9. marca 1833 pa je izšel pod šifro .—, odgovor Jožefa Burgerja.

Čop je torej 14. marca 1833 lahko poslal Čelakovskemu samo navedene številke IB.

Tudi ko sem našel to Čopovo pošiljko Čelakovskemu, se nisem čudil, zakaj je bila vse do danes neznana in zakaj je ni mogel svojčas najti Prijatelj, ki jo je najbrž iskal prav tako kot 2. zvezek Krajske Zibelize, o katerem smo govorili. Omenjene številke IB so namreč vezane še s 16 drugimi slovanskimi tiski iz prerodne dobe v konvolut (sign. 7 A 34 — obrození), na katerega prvem mestu je razprava Petra Keppena »O proishozdenii, jazykě i literaturě litovskih narodov. Sanktpeterburg 1827.«¹⁷ Brošure je dal vezati v polusnje konec tridesetih let sam Čelakovský. O tem nam priča *Obsah*, ki ga je sam napisal na prvem praznem listu, in njegov podpis v levem spodnjem kotu na notranji strani platnice. Po stari signaturi, po pečatu in exlibrisu (sedaj prelepljenem z exlibrisom Knjižnice Narodnega muzeja) vidimo, da je konvolut v preteklem stoletju pripadal Akademski knjižnici v Pragi.

Omenjene od Čopa »postilirane« štiri številke IB so po literarnozgodovinski strani važne in za bodočo kritično izdajo Čopovih spisov

¹⁶ Prim. ZMS VI (1904), str. 181.

¹⁷ Zaradi zanimivosti naj navedemo še ostale privezke: Sbirka nekotih reči, koje su ili u gornjoj ili u donjoj Ilirii pomanje poznane. U Zagrebu 1835. — Dobrowsky, Jos.: Die Bildsamkeit der Slawischen Sprache. Prag. — Tym Wossebnje czeszenym njedy Ssobustawam Prjedarskeho Towarstwa Lipsku... Lipsku. — Hanka, W.: Jaroslaw witez nad Tatory. W Praze 1823. — Michanovich, A.: Zusammenstellung von 200 Laut- und Sinnverwandten Wörtern des Sanskrites und Slawischen. — Danica Ilirska, teč. II, 1836, br. 10—15, s člankom Věk. Babukića »Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga. — Illyrisches Blatt 1833, N° 6, 7, 8, 10. — Nuovo Discacciamento di lettere inutili... Laibach 1833. — Ausserordentliche Beilage zum Illyr. Blatte N° 22, 23, 1833. — Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit. — Ausserordentliche Beilage zum Illyr. Blatte N° 30, s prilogo Literarische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier. Vom »Doctor-Dichter P.«. — Ausserordentliche Beilage zum Illyrischen Blatte N° 28 (Gasele). — Sonetni venez. — Sledi še šest drobnih čeških in eden bratislavski tisk.

zelo dragocene, zato prinašamo točen popis vseh Čopovih beležk in popravkov. Pisane so s črnilom, večinoma po obeh robovih teksta.

IB Nr 6 z dne 9. februarja 1833:

Na str. 22 v desnem stolpcu je v 21. vrstici *Viele minder* popravljeno na robu v *Viel weniger*,

v 23. v. je ob začetni črki *S.* zvezdica in na robu pripisano *Supan, Dr. u. Prof. der Theologie, sehr gelehrt etc. gegenwärtig wegen allerley Narrenheiten suspendiert*,

v 41. v. je pripisana ob kratici *Gr.* številka 1, ob kratici *L-k* pa številka 2 in na robu pojasnilo 1. *Grabner* } *Studierende*
2. *Levizhnik* }

Na str. 23 je v levem st. popravljjen v 3. verzu pesmi *Al* prav se piše ... naglas v besedi *kópita* na *kopíta*,

v desnem st. je v 4. v. *ACB-Fache* popravljeno v *ABC-Fache*, med 39—42 je na desnem robu beležka: *Ich weiss nicht, ob ich hier Ihren Sinn gefasst.*

Na str. 24 je v 40. v. levega st. ob besedi *Smole* križec in na levem robu beležka: *wir declinieren — ole, -eta wie le -eta.* Začetek besed je bil pri vezavi knjige odrezan.¹⁸

IB Nr 7 z dne 16. februarja 1833:

Na str. 25 je v levem st. v 11. v. za besedico *gleich* križec in na levem robu beležka: *Conf. Kopitar's Note in Schaffarik's Gesch. der slav. Spr., S. 493,*

v 12. v. istega st. je k da pripisan *B* (torej daß), v desnem st. je v 26. v. za besedo *gebrauchen* križec in na desnem robu beležka: *nahmentlich Ravnikar, nun Bischof in Triest.*

Na str. 26 je v levem st. 20, v besedi *Andere* popravljjen veliki *A* v *a*, v desnem st. je na koncu prvega odstavka križec in na desnem robu beležka: *Von Ravnikar, Salokar, Potozhnik, Veriti, Shwab, Baraga (nun Missionar bey den Ottawas in Amerika) etc.,*

v istem st. na desnem robu med 32.—45. v. beležka: *Wer sollte glauben, das eine solche Entschuldigung nöthig wäre!*

¹⁸ Čop je imel najbrž za potrebno, poučiti Čelakovskega o sklanjatvi tega imena, ker je *le-ta* v pismu Prešernu mislil, da se piše *Smolet* (prim. ZMS VI [1904], str. 169).

Na str. 27 v levem st. v 14. v. za besedo oshivlena križec in na levem robu beležka: *ein Lobgedicht auf Napoleon von Vodnik's* (sledi prečrtano *dem Pi*) *Krain. Gram., welches ihm die Entlassung aus d. österr. Dienst zuzog,*

v desnem st. ob 5. v. na desnem robu glosa: *Kamiński etc.,*

v desnem st. v 36. v. v besedi Pifarja pripisan i (torej Pifarija), spodaj pod črto popravljeno Czeskian v Cheskian in eno vrstico dalje je za besedo können križec in na desnem robu beležka: *Kollár's »Slavy Dcera« besitzt hier niemand; ich habe sie einmahl in Lemberg bey Kamiński gesehen* (zadnjo besedo podčrtal Čop).¹⁹

Na str. 28 v levem st. v prvi v. drugega odstavka pred besedo Assonanz vstavljen člen *die*.

IB N^r 8 z dne 23. februarja 1835:

Na str. 30 v levem st. je v zadnji v. v besedi Jungman nad n potegnjena črtica (torej Jungmañ), za njo napravljen križec, na levem robu pa pripisana beležka: *Oder verstehe ich die Stelle Jungmann's nicht recht?*,

v desnem st. v drugem odstavku v 38. v. za besedo enthalten križec in na desnem robu beležka: *was aber freilich bey Supan's Gedichten nicht fall ist —*

Na str. 31 v desnem st. pod črto je popravljena letnica 1529 na 1524 in v naslednji v. je eta und prečrtana in za epsilon na robu pridano *und omega* (torej epsilon und omega).

IB N^r 10 z dne 9. marca 1835:

Na str. 29 v levem st. v 23. v. za besedo Dasein križec in na spodnjem robu beležka: *durch den Druck von allerley ...* sledi še nekaj

¹⁹ Kamiński, Jan Nepomucen (1777—1855), poljski pesnik, dramatik in prevajalec, ustanovitelj lvovskega gledališča (1810), katerega ravnatelj je bil do leta 1835. Urednik lista »Gazeta lwowska«. Med drugim je izdal tudi dve zbirki pesmi: *Sonetni*, Lwów 1827, in *Przekłady i ulotne wiersze*, Lwów 1828. — Doslej nismo vedeli, da je bil med Copovimi znanci v času njegovega bivanja v Lvovu (1822—1827) poleg Karola in Mikolaja Boloza Antoniewicza ter Waclawa Zaleskega i. dr., ki jih omenja Kidrič (SBL I, str. 100—101), tudi ta poljski pisatelj, ki se je živo zanimal za slovanske literature. Iz Čopove beležke je razvidno, da je Čop vsaj videl Kollárjevo zbirko sonetov »Slavy dcera« že takoj po izidu prve izdaje (1824) v Lvovu in da je ni »še meseca februarja 1835 poznal le po Boweringovih angleških prevodih iz 1832«, kakor trdi Kidrič (Prešeren II, str. CLXI) na podlagi Čopovih tiskanih vrstic v IB, št. 7 z dne 16. februarja 1835, str. 27.

besed, ki pa so bile pri vezavi knjige odrezane; vidijo se samo ostanki,

v desnem st. je na koncu prvega odstavka za latinskim besedilom na desnem robu beležka: *vid. Kop. Gr. p.* Številka je bila odrezana pri vezavi knjige,

v istem st. na desnem robu ob 26.—28. v. klicaj.

Na str. 40 v levem st. za prvo v. klicaj, in na levem robu med vrsticami 1—3 ter ob 11. vrstici ravno tako klicaja, na koncu drugega odstavka za besedo rechen pripisano: *das wollen wir hoffen*, na levem robu ob tretjem odstavku beležka: *Welch' ein Schluss!*,

v desnem st. na desnem robu ob 14., 19. in med 25.—27. v. klicaji in v predzadnji vrstici članka za besedo Literatur križec in na desnem robu beležka: *von Katechismen und Gebetbüchern.*

*

Čelakovský je imel 9. maja 1835 v rokah tudi Čopov Nuovo Discacciamento di lettere inutile, ker se zanj zahvaljuje v pismu iz tistega dne Prešernu: »Ich danke für 2 Bändchen mit den Varianten u. H. Čop's N. Discacciamento, das ich bisher nur flüchtig durchlesen konnte, allein hinlänglich habe ich ersehen, dass er ein geschickter General u. in der Taktik sehr erfahren sei. Künftig mehr darüber. Meine Empfehlung an ihn, so wie an H. Kastelic.«²⁰ Ta vsebuje 13. (30. marca), 14. (6. aprila), 15. (13. aprila) in 17. (27. aprila) številko »Ausserord. Beilage zum IB«, ima posebno paginacijo (17 strani) in samostojen naslovni list.²¹

V tej brošuri ni nikakršnih Čopovih glos, marveč samo nekaj njegovih popravkov, in sicer:

Na str. 1 v 1. v. levega st. je prečrtana beseda vorigen in namesto nje je vstavljena v 2. v. za besedo Jahre letnica 1831, ki je napisana na levem robu teksta,

v istem st. je v 14. v. v besedi erinnern prečrtan prvi r (torej erinnern).

²⁰ Prim. Prešeren I (1936), str. 299.

²¹ Točen popis naslovnega lista: Nuovo Discacciamento di lettere inutili, Das ist: Slowenischer ABC-Krieg. Eine Beilage zum Illyr. Blatt (:Vom Bibliothekar Zhóp.:) Laibach, 1835. Gedruckt bei Ignaz Aloys Edlen v. Kleinmayr. V prepisu, ki ga navaja Žigon v ZMS V (1905), str. 117, sta dve majhni razliki (das z malo začetnico in za Laibach ni vejice).

Na str. 5 sta v desnem st. v 25. v. v besedi *Lautes* dve zadnji črki prečrtani.

Na str. 5 je v levem st. v 15. v. v besedi *Bleibung* prečrtan *n* in ob strani v levem robu nadomeščen s črko *r*.

Na str. 6 je v levem st. k besedi *aussprechbar* pridana v levem robu končnica *er* (torej *aussprechbarer*).

Ker ni bilo doslej v literarni zgodovini in bibliografiji jasne slike o nastanku brošure *Nuovo Discacciamento*,²² se mi zdi potrebno vso stvar razjasniti.

Pod navednim naslovom sta izšli *dve* različni izdaji. Prva od njih obsega gori omenjene štiri številke posebne priloge IB, v katerih je izhajala Čopova razprava *Slowenischer ABC-Krieg* s podnaslovom *Eine Erwiderung auf den Artikel: »Krainische Literatur«* in Nr. 10 des *Illyr. Blattes*, podpisana z *r*, ki ima 17 tiskanih in eno prazno stran. Izšla je v nekaj izvodih takoj po izidu 17. številke IB 27. aprila 1833, in to je poslal Čop med drugim tudi Čelakovskemu ter jo obetal Kopitarju v tistem velikonočnem načrtu pisma, ki ga omenja Žigon: »In ungefähr 8 Tagen dürfte es vollständig gedruckt seyn, und da werde ich es Ihnen durch Dr. Fluck ... übersenden können.«²³ O tej izdaji piše Čop Kopitarju tudi v pismu z dne 2. oziroma 3. maja 1833, da mu jo pošilja, in med drugim tudi to, da ga je stala 20 fl.

Po tej izdaji se je abecedna vojna nadaljevala na straneh posebnih prilog IB v številkah 22, 23, 27 in 30. V 27. številki je bilo natisnjeno Kopitarjevo pismo Metelku, ki je izšlo potem tudi posebej. V 30. številki posebne priloge pa so poleg Čopovega članka izšle tudi Prešernove »*Literarische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier*«.

Pozneje, najbrž avgusta ali septembra 1833, je dal Čop vse članke, ki so izhajali v IB in v posebni prilogi, pod naslov *Nuovo Discacciamento di lettere inutili* itd., da bi podal jasno sliko poteka abecedne vojne, ker se je dobro zavedal velike zmage, ki jo je dosegla napredna struja v boju z nazadnjaki. Čelakovskega razporeditev posameznih člankov v konvolutu nudi točno sliko nastanka *Discacciamenta* in obenem priča, kako pazljivo je češki pesnik sledil poteku tega kulturnega boja med Slovenci.

²² Prim. A. Žigon: Nekoliko stvari izpod Čopovega in Prešernovega peresa. ZMS V (1903), str. 116—117, in A. Pirjevec v opombah h knjigi Matija Čop: Zbrano delo. V Celju 1935, na str. 93—94.

²³ A. Žigon, op. c. v ZMS V (1903), str. 99.

IV. DOSLEJ NEOBJAVLJENO ČOPOVO PISMO FR. PALACKÉMU

V Literarnem arhivu Narodnega muzeja v Pragi je ostalo vse do naj-novejšega časa²⁴ nezapaženo Čopovo pismo z dne 14. januarja 1833 znamenemu češkemu zgodovinarju in prvemu uredniku Časopisa Českého Musea Františku Palackemu. Vedeli pa smo zanj iz odgovora Palackega Čopu 26. januarja 1833. Po vsej priliki je to prvo pismo, ki ga je Čop pisal svojemu češkemu znancu. S. Palackim sta se srečala na Dunaju med 18. aprilom in 4. majem 1832, kakor lahko sklepamo na podlagi uvodnega stavka Čopovega pisma. Palacký je takrat zbiral v dunajskih arhivih in knjižnicah gradivo za svojo obširno Zgodovino češkega naroda. Najbrž ju je seznanil Kopitar, saj je ta češkega zgodovinarja dobro poznal »vsaj od l. 1823«. ²⁵ Takrat sta bila »gromovnik« in češki učenjak še v dobrih odnosih, pozneje pa sta si — kakor je znano — po Kopitarjevi krivdi prišla navzkriž.

Čopovo pismo, napisano v frakturi na obeh straneh danes že nekoliko porumenelega lista velike osmerke, se glasi:

Laibach, 14. Jäner 1833.

Verehrter Herr und — ich glaube ob sagen zu dürfen — Freund!

Ihr freundschaftliches Benehmen gegen mich bey meiner letzten Anwesenheit in Wien ermuthiget mich, Sie mit einer Bitte zu belästigen, deren Gewährung ich um so eher hoffen darf, da der Gegenstand derselben Ihnen nicht ganz fremd ist.

Herr v. Čelakovský hat die Herren Preihörn und Kaiteliz durch die Zuesendung der in Ihrer Zeitschrift erschienenen Anzeige der Kranjka Zhbeliza auf das Angenehmste überrascht. Wier lasen diese so wohlwollende Beurtheilung mit dem grössten Interesse — nicht nur wegen des Lobes [podčrtal Čop], dessen sie diese Unternehmung würdigt, sondern selbst wegen des Tadels [podčrtal Čop], den sie hie und wieder enthält, welcher uns nicht minder willkommen ist; denn er ist grösstenteils Wasser auf unsere Mühle. (:Ich spreche per »uns«, nicht als wäre ich ein Mitarbeiter an der Zhbeliza — die unbedeutenden, mit Z. unterzeichneten Gedichte sind von einem gewissen Ziegler [podčrtal Čop] — sondern nur, weil ich an dem Erfolge meiner Freunde Antheil nehme:). Es ist daher sehr natürlich, dass wir diese Recension auch *nnserm* [podčrtal Čop] Publikum bekannt zu machen wünschten, was am freylichsten durch das sogenannte »Illyrische Blatt«, eine Beilage der Laibacher Zeitung, geschehen kann, in welchem Blatte ohnehin die Zhbeliza noch gar nicht angezeigt worden ist. Es handelt sich also um eine genaue und richtige deutsche Uebersetzung Ihres

²⁴ Da to pismo ni izgubljeno, smo zvedeli prvič iz seznama Františka Baŕthe: Jugoslavica v Literárním archivu Národního musea. Praha 1957.

²⁵ Prim. Kidrič v SBL I, str. 504.

Artikels. Wir haben denselben wohl *beyläufig* [podčrtal Čop] verstanden, nahmentlich *ich* [podčrtal Čop] mit Hülfe des Polnischen; indessen wollten wir doch, um sicher zu seyn, auch einige geborne Böhmen über Einzelnes fragen, die uns indessen wenig Auskunft zu geben wussten. Einer derselben hat eine schriftliche Uebersetzung des ganzen Artikels versucht; ich habe dieselbe, da in derselben mehrere offenbare Unrichtigkeiten vorkamen, etwas durchcorrigiert; aber Manches blieb mir dunkel oder zweifelhaft, da Euere Wörterbücher Reschelius,²⁶ D. Ad. z Weleslavjna,²⁷ Wussin,²⁸ Tomsa²⁹ etc. einen gleich im Stich lassen.

Wir sind daher so frey, Ihnen hiemit eine Abschrift dieser von einem Böhmen verfertigten und von mir etwas verbesserten (oder verschlechterten) Uebersetzung einzusenden, mit der Bitte, dieselbe durchsehen, die darin vorkommenden Lücken ausfüllen und nahmentlich die roth angestrichenen Stellen, wenn es nöthig seyn sollte, berichtigen zu wollen. Vielleicht würde H. v. Čelakovský selbst so gut seyn, diese Mühe zu übernehmen, da es ihm zunächst daran liegen dürfte, dass seine Arbeit den deutschen Lesern nicht zu sehr entstellt vorgelegt werde. Die verbesserte Uebersetzung wünschten wir sobald als möglich mit der Briefpost zurückzuerhalten. (Es versteht sich von selbst, dass das Briefporto der H. Kafteliz hier zahlt, da er dabey zunächst interessiert ist.* [Naslednji stavek je pripisan na levem robu pisma.] *Nur ein Recepisse bitten wir der Sicherheit wegen dort zu nehmen. Der Artikel wird dann sogleich (wahrscheinlich mit einigen Postillen von mir begleitet) ihm »Illyr. Blatt« erschienen.

Die Herren Preihern und Kafteliz lassen sich einstweilen durch mich bey H. v. Čelakovský — den Sie wohl häufig sehen — für das Gesendete verbindlichst bedanken. Preihern wird nächstens selbst schreiben.

Da H. v. Čelakovský den Dr. Preihern auf die böhmische Uebersetzung von Bürger's Leonore aufmerksam macht, so ersucht mich H. Kafteliz, der sich eben mit einer Bearbeitung von Schiller's »Glocke« beschäftigt, anfragen, ob etwa eine *gute* [podčrtal Čop] böhmische Uebersetzung der selben vorhanden ist. Wäre dieses der Fall, so würden sie uns sehr verbinden, wenn Sie dieselbe, sie mag einzeln, oder sonst in irgend einem Bande erschienen seyn, (gegen unverzügliche Vergütung der Kosten) mit dem Postwagen unter seiner Adresse (Michael Kafteliz, Scriptor an der K. K. Lycealbibliothek) hieher einsenden möchten, falls Ihnen dies nicht zuviel Ungelegenheit machen würde.

²⁶ Tomáš Reschelius (Rešelius ali Rešl), 1520—1562, češki katoliški pisatelj in leksikograf, avtor latinsko-češkega (1560) in češko-latinskega slovarja (1562).

²⁷ Daniel Adam z Veleslavína (1545—1599), češki pisatelj in založnik, lastnik slavne češke tiskarne, je izdal med drugim slovarje Nomenclator quadrilinguis (1598) in Silva quadrilinguis vocabulorum et phrasium boh., lat., graecae et german. linguae 1598 in 1683.

²⁸ Kašpar Vusín, češki leksikograf, je izdal med drugim Dictionarium von dreien Sprachen (1700—1706).

²⁹ František Jan Tomsa (1753—1814), češki preporodni pisatelj, je izdal med drugim Vollständiges Wörterbuch d. böhmisch., deut. u. latain. Sprache (1791), katerega nova izdaja v dveh zvezkih je izšla leta 1805—1807.

Doneski k stikom Prešerna s Čelakovskim in Palackim

Ich bitte sowohl wegen dieses eiligen und unförmlichen Gekritzels als wegen eines Anliegendes tausendmal um Vergebung, u. verharre mit ausgezeichnetester Hochachtung

Ihr ergebenster
Mathias Zhóp
Lycealbibliothekar

Ich würde Sie bitten mich H. v. Hanka zu empfehlen, aber ich darf es kaum wagen, da ich ein längst erhaltenes Schreiben von Ihm nicht beantwortet.

*

Čeprav ne prinaša gradivo iz praških knjižnic in arhivov, ki ga objavljamo, nikakršnih prav posebno važnih odkritij, se mi vendar zdi, da predstavlja zanimiv prispevek k češko-slovenskim literarnim stikom v tridesetih letih preteklega stoletja. V njem je nekaj novih podatkov, ki bodo pomagali ne samo precizirati nekatere domneve in trditve predvsem biografskega in bibliografskega značaja, marveč tudi pojasniti neke momente v zvezi z delom čebeličarjev. Poleg tega bodo pripomogli k boljšemu poznavanju deleža čeških preporoditeljev v razvoju slovenske književnosti v zelo važnem obdobju bojev za nov, napreden odnos do slovenskega jezika in literature. Danes vemo, da ta delež ni bil majhen. Čelakovskega ocena KB in njegovi prevodi Prešernovih pesmi so bili v naši literarni zgodovini pravilno ovrednoteni, zdi se mi pa, da še vedno ni bil zadosti ocenjen pomen korespondence Prešerna in Čopa s češkimi preporoditelji.

Pismeni in osebni stiki, ki sta jih Čop in Prešeren navezala s češkimi preporoditelji, so samo nadaljevanje lepih odnosov med predstavniki slovenskega in češkega preporoda iz časov Dobrovskega,³⁰ na drugi strani pa jih lahko smatramo za začetek bogatih in plodnih vezi, ki so se spletle in utrdile med obema narodoma v nadaljnjih desetletjih 19. stoletja. Ti stiki še vedno čakajo na svojega zgodovinarja. Saj nimamo o njih vse do danes večjega dela. Zelo verjetno bi jih znanstveno obdelal že v začetku stoletja Ivan Kunšič, da ga ni mladega ugrabila smrt. Preden pa bo napisana zgodovina kulturnih stikov med našima narodoma, bo treba opraviti veliko heurističnega dela, predvsem v Pragi; pa tudi v Ljubljani se bo gotovo našlo še marsikaj zanimivega. Na misli

³⁰ Prim. Fr. Kidrič: Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe. Ljubljana 1930.

imam ne samo arhivsko, marveč tudi tiskano gradivo po časnikih in revijah. Tej bodoči zgodovini naše literarne vzajemnosti s Čehi je namenjen tudi ta prispevek, ki mu bodo pozneje sledili še drugi.

R é s u m é

Avec la publication et l'explication des documents que l'auteur a découverts aux bibliothèques et dans les archives de Prague l'image des relations entre F. Prešeren et Matija Čop d'une part et F. Palacky et L. Čelakovsky d'autre part devient plus complète. Les documents découverts:

1. Le second numéro de la «Krajnska Čbelica» envoyé à Čelakovsky par Prešeren et contenant son poème satyrique *Nova pisarija* que le poète avait munie des remarques spéciales pour expliquer à Čelakovsky certaines allusions.

2. Le supplément spécial de «Illyrischen Blatt» datant du 28. juillet 1933 qui contient les *Gazele* de Prešeren. Entre les vers, le poète a noté la traduction allemande ou latine de quelques mots slovènes.

3. Les numéros de «Illyrisches Blatt» dans lesquelles se trouve la traduction de l'aperçu sur la littérature slovène écrit par Čelakovsky. Les exemplaires sont munis de quelques remarques et corrections faites par M. Čop.

4. Le *Nouvo discacciamento* de Čop corrigé par l'auteur et destiné à Čelakovsky.

5. La lettre inédite de Čop à Palacky du 14. janvier 1835.

Jakob Rigler

TENDENCE PRI RAZVOJU L - A

Iz praslovanščine so slovanski jeziki podedovali trojni *l* (*l*, *l*, *l*). Čeprav sta v tej trojnosti nastopala samo dva fonema, so vendar vsi slovanski jeziki težili k poenostavitvi. Med drugim je pogosto prišlo tudi do sprememb velarnega *l*. Nekateri jeziki in dialekti so velarni *l* še obdržali, drugi so ga spreminjali v različne glasove. Dostikrat je imel *l* glede na pozicijo dvojen razvoj; drugače se je namreč razvijal končni in antekonzonantični *l* kot *l* pred vokalom.

Različne možnosti razvoja *l*-a in v glavnem tudi teritorialni obsegi posameznih inovacij so bolj ali manj poznani. V glavnem torej vemo, kako se je *l* razvijal; ostane pa vprašanje, zakaj se je tako razvijal.

V jeziku se sicer mnogokrat spremeni določen glas v drugega, razvijajo se novi fonemi in izginjajo stari, spreminjajo se celotne fonološke strukture. Večkrat tega še nikakor ne moremo zadovoljivo pojasniti. Tudi pri *l*-u ne moremo popolnoma točno reči, da se je tu razvijal tako in drugje drugače samo zaradi tega ali onega vzroka. Na razvoj vpliva večinoma več faktorjev in šele njihov skupni učinek povzroči spremembe. Vemo, da se *l* lahko artikulira na različne načine (prim. Broch, Očerk, 52 sl., in tam naved. lit.), na kar morda vpliva določena artikulacijska baza. Že to je eden izmed vzrokov različnega razvoja. Pogostna dvojnost v razvoju *l*-a pred vokalom (skupina *la*) in *l*-a, ki zlog zapira (končni in antekonzonantični *-l*), je gotovo do neke mere utemeljena z eksplozijo prvega in z implozijo drugega *l*, kot je domneval že Tomson (Izv. otd. r. jaz. i slo. XVI, 3, 151—4). Toda pri tem so delovali tudi še drugi vzroki.

Iz današnjega stanja v slovenščini se da kaj hitro razbrati neko vsaj rahlo medsebojno povezanost med izgovorom *o*-ja in razvojem *l*-a. In ne samo v slovenščini. Pozneje, ko sem iskal razlage pri drugih slovanskih jezikih, sem našel omenjeno pri Frinti (Fon. pov., 78), kar pa on v glavnem zavrača, da je že Bogorodicki (Obšč. kurs russ. gramm., 376) menil, da je k spremembi *l*-a pripomoglo to, če je bil podoben glas že za prvotni *o*. Tega mnenja menda niso sprejeli in v 5. izdaji, ki mi je edina

dostopna, ga več ne najdem. Vendar natančneje formulirano, povezano tudi z razvojem $l > o$ in ob upoštevanju še raznih drugih momentov, takšno gledanje na razvoj l -a ni brez vrednosti. Seveda ne gre pri tem toliko za način izgovora prvotnega v kot za fonološki sistem govora.

Mislím, da je bila za tendence, ki so usmerjale razvoj l -a, ena izmed bistvenih važnosti fonološka struktura posameznih dialektov oziroma govorov. Če je govor že imel v svojem sistemu u , potem se je l razvijal v u , kadar seveda niso nastopili kaki drugi faktorji. Če pa u -ja v govoru ni bilo, potem je l lahko ostal ali pa se je tudi razvil v kak drug glas, bodisi ϕ , β ipd., lahko v l in seveda ostane tudi možnost, da se je tudi v takem govoru razvil v u , saj se v jeziku lahko razvijajo novi glasovi. Važna pa je bila za razvoj l -a celo distribucija glasu u . Če je govor poznal u samo v poziciji na koncu zloga oziroma pred konzonantom (označujem z $-u$), pred vokali pa je imel labiodentalni v , potem se je navadno razvil v u le končni in antekonzonantični l , medtem ko je v govorih, ki so imeli pred zadnjimi vokali bilabialni u (w), večkrat prešel tudi l pred vokali (skupina la) v u (w). l se je torej najraje vključeval v že obstoječe glasove. Bil je sicer dovolj frekventen, da bi se iz njega lahko razvil nov glas, toda začel se je spreminjati najbrž kmalu po dobi, ko so slovanski jeziki in njihovi dialekti uredili svoje zastopstvo za indoevropski oziroma praslovanski u/w in je ponekod bila lahko še živa tendenca proti bilabialnim pripornikom bodisi nasploh ali v določeni poziciji. Primerjaj o času sprememb w -ja ter o tem, kako se to odraža tudi v substitucijah f -ja pri Popoviću (ZslPh XXIV, 32 sl., zlasti 40—42) in tam navedeni literaturi. Spremembe l -a v že obstoječe glasove so bile možne zato, ker so zaradi tega le redke besede sovpadle.

Vpliv fonološke strukture govora na razvoj l -a pač ne gre jemati kot zakon, ampak le kot močno tendenco, ki je usmerjala razvoj. Seveda je ponekod iz prvotnega središča inovacija lahko zajela nekoliko večje ali pa tudi manjše ozemlje, kot bi pričakovali. Večkrat bo to mogoče pojasniti z bolj ali manj izrazito artikulacijo bilabialnega spiranta za v . Drugod so spet nastopili razni drugi faktorji, ki so bili močnejši od navedene tendence, n. pr. tuji vplivi (kot pri rezijanskem $-l$), včasih verjetno tudi stvari, ki nam iz dosedanjih opisov dialektov še niso razvidne, kot n. pr. morda različna frekvenca posameznih glasov, nekdanje mešanje prebivalstva ipd. Ponekod pa je nasprotovanje navedeni tendenci lahko samo navidezno, kajti v govoru imajo sicer lahko za v labiodentalni spirant v vseh pozicijah, vendar pa imajo lahko kljub temu

še u, ki je nastal po diftongizaciji vokalov, če je diftong razpadel na dva fonema (prim. spodaj o slovaških liptovskih narečjih).

Za govore, ki so poznali samo *v*, a je v njih tudi prišlo do sprememb *l*-a, je jasno, da lahko pričakujemo razvoj v u (seveda poleg razvoja v *l*) in ne v *o* ali podobno v primeru, če so spremenili vsak *l* (tudi pred vokali), torej če je novi glas ostal tudi še v konzonantski funkciji (*ala* > *ava* in ne *āva*), če pa so taki govori spremenili samo končni in antekonzonantični *l*, potem lahko pričakujemo v njih prej širši refleks kot u. V govorih, ki poznajo za etim. *w* razvrstitev *va* : au (kjer sta *v* in u kombinatorni varianti), bo švapanje najmanj verjetno.

V slovenščini, ki je znana po svoji dialektološki razčlenjenosti, je tudi razvoj *l*-a zelo pisan. Ker je treba ločiti končni in antekonzonantični *l* od *l*-a pred zadnjimi vokali, so v slovenskih dialektih naslednje možnosti: *-l, la*; (*-l, la*) *-l, la*; *-u, la*; (*-u, la*) *-u, la* (tudi knjižno); *-u, ua*; *-u, wa*; *-u, va*; *-f, la*; *-ō, la*; *-o, la*; *-a, la*.

S problemom *l*-a v slovenščini so se ukvarjali razni avtorji od znanstvenikov do politikov, ki so se potegovali za elkanje ali so se borili proti njemu. Vendar to ni dosti pripomoglo k znanstveni obdelavi tega problema. Celo Škrabec, ki je precejšen del svojega obsežnega dela posvetil boju proti elkanju, je pomemben na tem področju predvsem zaradi žilavega vztrajanja v obrambi pametne izgovarjave. Ne brez zaslug boja proti elkanju, ki se je končaval prav v času, ko je Ramovš pisal Konzonantizem, pa je razvoj *l*-a v Ramovševem Konzonantizmu (HG II) zelo podrobno obdelan. Le malo manj kot četrtino celotne knjige je porabil za obdelavo raznih *l*-ov. Tu je dokaj podrobno obdelan historični razvoj *l*-a, in kolikor so viri dopuščali, datirane posamezne spremembe. Podano je tudi današnje stanje v narečjih, a še podrobneje je to podano v Dialektih (HG VII). Manj se je Ramovš spuščal v iskanje vzrokov za te spremembe. Panonski *-o, -a* je sicer razlagal z neintenzivno artikulacijo, toda ni poskusil pojasniti, zakaj bi ta neintenzivna artikulacija nastopila.

Na kratko podan pregled razvoja *l*-a v slovenščini, ki potrjuje navedeno tendenco, bi bil tak:

-l, la imajo še do danes ohranjen v večjem delu Bele krajine (glej HG II, 10; VII, 137, 141; Logar, SR XI, 148, 154; zelo podroben opis pa ima J. N. [avratil] v DiS 1889, 193—6). Ohranjen je *l* zlasti v sedanji Beli krajini, v južnem delu pa dobimo *l* (oziroma *l*) celo pred prednjimi

vokali. Na tem ozemlju z *l* ne poznajo bilabialnih spirantov, zato nam postane lažje razumljivo, zakaj je tam *l* ohranjen.

Splošen prehod vsakega, tudi končnega *l > l* imajo le v štirih rezijskih vaseh (Baudoin, Opyt, § 37). Tam sicer imajo bilabialne spirante, toda razvoj *l > l* je bil tam vplivan po enakem razvoju v furlanščini (prim. Škrabec, Cv. XXX, 10 d).

Ti pojavi obsegajo manjša ozemlja. Večino slovenskega ozemlja pa zajema prehod končnega in antekonzonantičnega *l > u*. V *u* se je *-l* razvil na vsem ozemlju, ki ima *u* za *-v* (glede na knjižno pisavo pišem *v* — etimološko je bil to seveda *w*). Izjema so le omenjene rezijanske vasi — zaradi tujejezičnega vpliva. V druge glasove se *-l* na tem ozemlju ni razvijal. Sega pa razvoj *-l > -u* v obrobni predelih še nekoliko čez meje ozemlja z *-v*, in sicer v šokarskem dialektu v Beli krajini, obsotelskem, delu osrednjega štajerskega dialekta od Šmarja na vzhod, kozjaškem, goričanskem in kostelskem dialektu. To so vse prav majhni dialekti na robu strnjenegega področja s prehodom *-l > u*. Močna inovacija *-l > u* je tu segla nekoliko preko robov. Vendar za vse navedene dialekte še ni gotovo, da v njihovem sistemu ni bilo glasu *u*. V kozjaškem dialektu imajo (po HG VII, 168) n. pr. za *ō* diftong *ou*, *au*, pozicijsko tudi *öu*, za *ū* imajo *üu*, *öu*, za sekundarno poudarjeni *o* imajo *ou*. Do sedaj še nimamo podrobnih študij o teh dialektih, da bi mogli ugotoviti, ali gre pri teh diftongih za en fonem ali skupino fonemov. Da pa sta vsaj v nekaterih od teh dialektov trčili skupaj dve do neke mere nasprotujoči si tendenci, namreč inovacija *-l > u* in nasprotovanje bilabialnim pripornikom, nam kaže med drugim n. pr. severni del obsotelskega dialekta, kjer tudi za *u < -l* lahko dobimo labiodental (v izglasju zaradi izgube zvonečnosti *-f*; primere glej v HG VII, 154; pojav omenja tudi Žlogar, Letnik c. kr. real. gim. v Kranji 1872, 13, vendar njegovi podatki niso zanesljivi). Isto kaže tudi analogija, ki uvaja v nom. sg. substantivov in adjektivov analogični *l* (n. pr. *stol* itd.); mislim namreč, da se ni razvila zgolj po naključju v tolikšnem obsegu prav v goričanskem dialektu in okolici ter ponekod v obsotelskem dialektu.

V panonski dialektični skupini imajo za *-l* drugačne reflekse. V večjem delu so ga razvili v *-o* (prekmurski, haloški, del prleškega dialekta), v delu Prlekije pa v *-a* (glej Plešič, JA XXVI, 529—534; Ramovš, HG II, 11 sl.; VII, 179, 181, 188; za razmejitvev tudi Kolarič, Pogovori o jez. in sl. [1955], 58, popravek pri Zdravec, JiS I, 61). V goričanskem

dialektu je nekaj mešanja, vendar iz do sedaj znanih podatkov dejansko stanje ni popolnoma razvidno.

Tudi v panonski dialektični skupini se je torej pojavila tendenca po spremembi *-l*. Toda pri *-l* ni bila ustnična artikulacija tako močna kot pri *u*, zato je novi glas, ker v njihovem sistemu prej ni bilo *u*-ja (diftong *ou* < *ō* je bil in ponekod je še zdaj en fonem), lahko prešel v *-ǃ* (sprva najbrž ozek). Manj verjetno se mi zdi, da bi v panonski dialektični skupini imeli že povsem izobražen *-u* in da bi šele nato z neko docela novo inovacijo ta *u* prešel v *o* (glej Ramovš, HG II, 11, 15, oziroma že prej Štrekelj, O Levč. prav., 60, za hrvaščino pa že Jagić, Gram. jez. hërv., 73; medtem ko Pável, A vashidegkúti, 80, nastavlja za prekmurščino *il* > *io* > *üu*). Tudi če bi bila vmesna stopnja *u*, česar pa povsod nikakor ni treba nastavljeti, bi se ta *u*, ker dialekt ni ljubil bilabialnih *u*-jevskih glasov, po vsej verjetnosti zelo hitro spremenil v kak drug glas. Vsi dosedanji dokazi za nekdanji panonski *-u* pa so brez vrednosti. *-üu* namreč ni dovolj močen dokaz za nekdanji splošni *u*, ker je *u* v tem primeru le kombinatorna varianta k *-o*, kajti tudi za etimološki *o* dobimo v taki poziciji *u*, n. pr. *süüča* < *suhoča* (zaradi onemitve *h*). *ü* je namreč pritegnil refleks za *-l* v svoje artikulacijsko območje, zato je zanj *u*. Da bi bil prejšnja stopnja sedanjega *-o* že povsem izobražen *u*, ne dokazuje niti dejstvo, da je v prekmurščini *üu* tudi za nekdanji *-il*, kar je najmočnejši Ramovšev argument za zaporedje *u* > *o*. *i* je namreč prehajal v *ü* tudi v primerih, ko ni bilo v soseščini izrazito močne labialne artikulacije, kot n. pr. *sürotka*, *pláčülo* ipd. Zlasti pa nam nepotrebnost tega zaporedja dokazuje to, da tudi za *io* dobimo *üu* v primeru *tüu* < *tího* (*h* onemi).

Ker v panonski dialektični skupini niso imeli v sistemu *u*-ja, novi glas iz *-l* ni imel možnosti, da bi se povsem vključil v sistem. Vokala *o* in *a* so imeli, vendar do tedaj tudi samo kot zlogotvorna, medtem ko pravzaprav celo zlogotvornega *u*-ja tudi niso imeli drugače kot morda v nekaterih tujkah, onomatopoeičnih in ekspresivnih izrazih, kajti stari *u* je prešel v *ü*, novi iz *l* pa je šele nastajal. Posledica vsega tega je nestabilnost refleksa za *-l* na vsem tem področju, zlasti pa še na ozemlju Prlekije, kar se kaže tudi v različnih variantah na tem že tako majhnem ozemlju.

Če je bila artikulacija ustnic in jezikovega hrbta še manj izrazita kot v prekmurščini, je za *-l* lahko nastopil tudi *-g* (prim. tudi Ribarić, SDZb IX, 69–72), kar imajo v delu Prlekije. Če imajo kraji blizu Rad-

gone sicer *-a*, za poudarjenim *a*-jem pa *u*, moramo v tem videti nekaj disimilatorični proces, ki je nanj najbrž vplivalo še sosednje ozemlje z *u*. Ne vemo pa tudi, koliko so v nekaterih krajih oblike z *-a* prevzete iz sosednjih govorov, kajti še danes se ozemlje z *-a* baje širi (Kolarič, l. c.). Pri tem današnjem širjenju oblik z *-a* gotovo ne gre za fonetični razvoj, ampak samo za prevzemanje, kajti širijo se prav tako oblike, kjer za fonetični razvoj (seveda v okviru tega dialekta) sploh ni možnosti. Razvoj $\text{-}\ddot{o} > a$, ki ga nastavlja Ramovš (l. c.), ni izključen, celo bolj verjeten je kot razvoj $u > o$. Toda dokazovanje s težavnimi razmerji *žō* proti *spā*, *dōč* »daleč« *proti kopanca ali noganca* ne bi bilo posebno prepričljivo, tudi če bi ne bilo nasprotujočih primerov kot *motianca* »pinja« *ipd.*, ki jih pa Ramovš ne navaja. Zanesljivo sklepanje onemogoča pomanjkanje podatkov, saj imamó z vsega tega ozemlja nekaj več podatkov le za Videm ob Ščavnici. Vendar bi dejstvo, da v Prlekiji *ü* ni pritegnil refleksa za *-l* v svoje območje, ampak da imajo tudi *zūa*, kazalo do neke mere na to, da je bil refleks za *-l* v Prlekiji že od začetka širši kot v Prekmurju. Temu mnenju ne nasprotuje sedanji ozki *-o* v ostalem delu Prlekije, kajti ta ožina je sekundarna. V Prlekiji je namreč vsak *-o* ozek in tak je moral postati tudi refleks za *-l*, ko je postal zlogotvoren, če se je hotel vključiti v sistem kot *-o*, ali pa se je moral še bolj razširiti v *-a*. Morda je prav v ožini prleškega *o* vzrok, da dobimo na delu tega ozemlja $a < -l$. Toda vse ozemlje z $-a < -l$ je majhno in za zdaj ni mogoče niti povsem zanesljivo reči, ali gre res za popolnoma avtohton pojav ali pa je morda vplivan po kakih uskoških naselitvah.

o in zlasti *a*, ki sta bila kot refleksa za *-l* sprva nezlogotvorna, sta pogosto postala zlogotvorna. To je povzročilo določene spremembe v strukturi besed, proti čemur je nastopila težnja po poenostavitvi, ki je rodila številne analogije.

Pred zadnjimi vokali je imel *l* na precejšnjem delu slovenskega ozemlja enak razvoj kot končni in antekonzonantični. Poleg manjših, že omenjenih področij v Beli krajini in Režiji z *l* in *l*, imajo paralelen razvoj končnega *-l* in *l*-a pred zadnjimi vokali, in sicer v *u* (*w*) v vsej koroški dialektični skupini, v gorenjščini, južno od Ljubljane pa tudi v manjšem delu dolensščine (skoraj do Turjaka). Ločeno od tega ozemlja dobimo ta pojav, ki ga po navadi imenujemo švapanje, še na manjšem ozemlju v okolici Prezida do Delnic, kar je deloma na slovenski, deloma na hrvaški (kajkavski) strani (prim. Ramovš, HG II, 5; Strohal, Rad 153, str. 154).

Tendence pri razvoju

Na vsem ozemlju s tem razvojem, z izjemo področja pri Prezidu, imajo za *v* pred zadnjimi vokali bilabialni spirant. V koroščini imajo za *l* in *v* *u*, a v gorenjščini je artikulacija vsaj zdaj manj zaokrožena (*w*); po novejšem razvoju pa že prehaja v gorenjščini lokalno *w* > *v* (ne glede na izvor). Tisti del dolensščine, ki švapa, tega novega gorenjskega pojava *w* > *v* še ne pozna.

Kot je pri končnem *-l* razvoj v *-u* segel nekoliko čez mejo *-u*, za *-v* pa razvoj *la* > *ua/wa* nasprotno ni zajel vsega ozemlja z *wa* za *va*. Zajel je sicer vse področje z močno in zaokroženo labialno artikulacijo za *v* (n. pr. koroški dialekti), izostal pa je v glavnem v nekaterih dialektih z nezaokroženim ali celo neizrazitim bilabialnim spirantom (deloma rov-tarski in beneški dialekti, pohorski dialekt). To torej ne nasprotuje ome-njeni tendenci, če upoštevamo pri tem v različnih dialektih različne variante fonema *w* v različnih pozicijah (n. pr. *-u* : *w-*) in poleg tega še pri samem *l*-u zgoraj omenjeno Tomsonovo tendenco (implozija : eksplozija), a pri naših zahodnih dialektih morda še furlansko sosodstvo. Na manjših obmejnih področjih in v večjih krajih pa je švapanje tudi že izpodrinjeno.

Zelo velik del slovenskega ozemlja je *l* pred zadnjimi vokali drugače razvil kot končni in antekonzonantični *-l*. Poleg že omenjenih področij z *w* za knjižni *v* ter obenem z *la* ali *la* in z izjemo okolice Prezida ima vse drugo slovensko ozemlje, ki ima labiodentalni *v* pred zadnjimi vokali, za nekdanji *l* pred zadnjimi vokali *l* ali pa še malo velaren *l*. V glavnem imajo *la* (poleg Bele krajine): črnovrški, horjulski, logaški, notranjski, medijski, gornjesavinjski in del dolenskega dialekta. Pri tem *la* gre vsaj ponekod gotovo še za ostanek in ne za novo velarizacijo, kot misli Ramovš (HG II, 4; VII, 72, 73, 95). Na starost tega *l*-a kaže to, da sta ponekod z razvojem *l* > *l* postala *l* in *l* samostojna fonema, ki ju potem različne vokalične spremembe več ne tangirajo. S tem se nam tudi po-jasni na prvi pogled nenavadna razvrstitev *l*-a v medijskem dialektu, ki je po prejšnjem pojmovanju ostala nerazložena (podrobneje glej SR XI, 209, op. 4).

Na ostalem področju slovenskega jezika imajo pred zadnjimi vokali *l*.

Omenil bi še to, da lahko tudi ponekod na Gorenjskem (okolica Bo-hinja) razvijejo v določenih pozicijah asimilatorično na sosednje konzo-nante *la* > *la* (prim. Baudouin, Otčety, § 83, 85).

Poseben problem pa predstavlja prezidsko švapanje. To bi se v slo-venščini še najmanj ujemalo z navedeno tendenco. Danes pozna namreč

ves kostelski dialekt $-l > -u$, v severozahodnem delu pa celo švapanje, čeprav ima za knjižni v v vseh pozicijah v (oziroma f). Že prej je bilo omenjeno, da se l sicer lahko razvije v u tudi v govorih, ki nimajo drugega u . Kot pa za zdaj še ne vemo, kako je n. pr. z diftongi ou , iu , ou v kozjaškem dialektu (glej zgoraj), ali namreč predstavljajo en ali dva fonema, prav tako tudi ni preiskano, kako je z diftongi v kostelskem dialektu, ki diftongira vokale navadno v drugo smer (uo), kar bi lahko povzročalo švapanje (ker bi v primeru, da sta fonema $u + o$, stal u pred vokalom). Vendar taka razlaga ni verjetna, ker so diftongi na tem področju najbrž obravnavani kot en fonem. Najvažnejše, kar je treba tukaj upoštevati pri razlagah, pa je, da je to ozemlje jezikovno zelo mešano. Čeprav je Strohalova trditev o pozni kajkavizaciji nekdanjih čakavcev na tem ozemlju v takšni obliki in s takšnimi argumenti kot so Strohalovi (NVj XIX, 110; XXXIX, 77 itd.) po vsej verjetnosti neutemeljena, je vendar treba računati z močnim naseljevanjem Slovencev iz severnejših predelov v te kraje, kjer je bilo nekdanj razvito železarstvo. Gre torej najbrž za direkten vpliv slovenskih govorov s švapanjem, saj poroča Laszowski (Gorski kotar i Vinodol, 42) o doseljencih iz Fužin na Gorenjskem. Ne vemo pa tudi, koliko je vplival na razvoj l -a stik s kočevskimi nemškimi naseljenci, ki jih je bilo v tem predelu nekaj menda celo sloveniziranih (glej Tschinkel, Grammatik der Gottscheer Mundart, 1). Kočevjarji so namreč tudi sami prevzeli l in ga do neke mere tudi razvili v u (Tschinkel, l. c., 138 sl., zlasti 139). Švapanje na tem področju ni povsod popolnoma izvedeno. V Delnicah (Strohal, Rad 153, str. 134, 148) ga ni pred u -jem ($< o$, da ga ni pred etim. u , ki je prešel v $ü$, je razumljivo).

Kraji okrog Kostela imajo samo $-l > -u$ (in $-v$ za $-v$). Tu gre lahko samo za nadaljevanje običajne slovenske inovacije ali pa tudi za vpliv priseljencev. Do neke mere je gotovo treba upoštevati tudi to zadnje, saj bi drugače težko razumeli, da je n. pr. v Ravni gori u tudi za $-v$ (razvidno iz primerov pri Majnarić, JF XVII, 139), medtem ko je v Brodu ali tudi v Lokvah (Strohal, Rad 196, str. 65, in 152, str. 171, NVj XXXIX, 229) prevladala nasprotna tendenca in imajo navadno $-v$ tudi za $-u < -l$.

To bi bil kratek pregled razvoja l -a v slovenščini. Vsaj do neke mere je s tem tudi pojasnjen ta razvoj, ki je bil do zdaj v glavnem pojmovan le kot produkt nešteti slučajev. Razumljivo, da ob takem pojmovanju razvoja l -a odpadejo tudi razlage o analogičnem in ne glasoslovnem razvoju $la > la$ ter o potrebnosti razvoja $la > la$ pred razvojem $-l > u$ (Štre-

kelj, O Levč. prav., 45—48; Ramovš, HG II, 8—10), čemur je deloma nasprotoval že Škrabec (Cv. XVIII, 10 d; XXII. 2 c—d). Razvoj *la* > *la* nikakor ni nujen pred razvojem *-l* > *u*, čeprav sta se tedaj oba *l*-a verjetno že razlikovala (prim. Škrabec, Cv. XX, 9 d, 10 c—d; prim. tudi zgoraj navedeno Tomsonovo tendenco). Prav tako ne moremo imeti *la* namesto *la* za analogično, ker bi bilo povsem nerazumljivo, zakaj bi se analogija, ki bi morala biti tako močna, da bi se iz končnic prenesla celo v korenske zloge, ustavila pri končnem in antekonzonantičnem *-l*. Primerov s sonantnim *l*, kjer bi ne bilo nobene skupne točke, ki bi dala podlago za analogijo (Ramovš, HG II, 9), je gotovo manj kot korenskih primerov z *l* pred vokalom, kjer nikakor ni večjih možnosti za analogijo kot pri *toll* < *tl̥l*. Gledano s perspektive celotne strukture jezika, je popolnoma jasno, da je razvoj *la* > *la* glasosloven in ne analogičen.

Za ostale slovanske jezike niti ni nujno pričakovati, da bodo kazali delovanje istih tendenc kot slovenščina. Zlasti jeziki s precej drugačno fonološko strukturo (kot n. pr. poljščina) so lahko razvoj drugače usmerjali. Vendar v precejšnji meri tudi ostali slovanski jeziki kažejo pri razvoju *l*-a delovanje podobnih tendenc kot slovenščina. Za popoln pregled bi bilo treba podrobno analizirati vse njihove dialekte in govore. Vendar kot slovenska tudi druga slovanska narečja niso vsa podrobno obdelana; dosti literature tudi ni dostopne, v raznih sintetičnih delih pa pogosto ne posvečajo dovolj pozornosti teritorialni razširjenosti. Razen tega bi bilo treba ugotoviti fonološke sisteme v historičnem razvoju, saj so v določenem obdobju bili lahko dani pogoji za tak ali drugačen razvoj, nadaljnji razvoj pa je to lahko zabrisal (tu mislim predvsem na razne monoftongizacije). Takšnih analiz tu vsekakor ni mogoče delati. Zato bi za ostale slovanske jezike dodal samo nekaj najvažnejših podatkov in pripomb.

Srbohrvaščina ima večinoma labiodentalni *v*, poleg tega v glavnem ne diftongira vokalov, tako da *u*-ja navadno ni v njihovem sistemu. S tem je razmeroma dobro v skladu tudi razvoj *l*-a. V čakavščini in kajkavščini se je pogosto razvil v *-l*, v štokavščini v glavnem v *-o*, deloma v *-a*, pred vokali v srbohrvaščini v *l*, ki pa je ponekod tudi na pol velaren. Kot za slovensko panonsko dialektično skupino najbrž tudi v srbohrvaščini ni treba nastavljanja za predhodno stopnjo že povsem izobraženega *u*. Že od vsega začetka je bil najbrž ponekod refleks za *-l* širši, drugod ožji. Tudi ta ožji refleks je končno sovpadel z *o*, čeprav ga dobimo v historičnih tekstih nekajkrat zapisanega z *-v* ali *-u*. Drugod se

že znatno pred temi zapisi pojavlja *-o* (o zapisih prim. Jagić, Gram. jez. hêrv., 75; Rad 9, 121; Belić, EJ IV, 517; o *-l* prim. tudi še Ivšić, Rad 196, str. 189—190). Nekaj takega imamo še danes v Banatski Crni gori z ožjim *-o < -l* kot iz etimološkega *o*, v Rekašu pa celo fakultativen izgovor *u* in zelo ozkega *o* (Ivić, Godišnj. Fil. fak. u Novom Sadu I, 151). Izgovor v Rekašu pa lahko podpira romunski vpliv, kajti govor je obkrožen z romunščino in vsaj knjižna romunščina pozna *u*. Timoško-lužniški del starostokavskih govorov, ki kot makedonščina in bolgarščina ni vokaliziral končnega *l*, pozna za *v* sicer *w* v vseh pozicijah, vendar je ta *w* zelo neizrazit, pasivno artikuliran (glej Belić, Dial. ist. i juž. Srb., 153, 164; SDZb II, 22).

V makedonščini in bolgarščini imajo v glavnem *l* ali *l* in labiodentalni *v* za *v*. V vzhodni bolgarščini imajo v določenih pozicijah tudi *u* (Miletić, Das Ostbulg., 89, 155, 200, 234), vendar bi vse kazalo, da je ta *u* že mlad, sekundaren. Razen tega prehaja v posameznih krajih, predvsem v zahodni makedonščini *-l > u* (Mladenov, Gesch. d. bulg. Spr., 131; Vidoeski, Porečkiot govor, 21) in prav redko celo *l* pred vokali *> w* (Vidoeski, l. c., 21). Ker v zahodni makedonščini intervokalični *v* pogosto onemi (Koneski, Godišen zb. Fil. fak. Skopje I, 111 sl.), tam *v* najbrž ni bil izrazito artikuliran, tako da pojav *l > u*, ki je v makedonščini gotovo mlad, ni naletel na kako tendenco nasprotovanja bilabialnim pripornikom.

Ruščina ima v glavnem *v* in *l*, v nekaterih narečjih pa tudi drugačne reflekse. *w*, *u* za *-v* imajo zlasti v južnem in zahodnem delu južnovelikoruskih govorov, v delu vzhodne skupine severovelikoruskih in v nekaterih srednjevlikoruskih govorih (Durnovo, Očerki, 173). *u < -l* pa imajo v zahodnem delu južnovelikoruskih govorov in v severovzhodnem delu evropske SSSR (Avanesov, Očerki, 169, 171). Večkrat se *u* za *l* in za *-v* krijeta, dosledno pa ne. Nimajo prav na vsem ozemlju z *u* za *-v* prehoda *-l > u*. V s. v. r. pa imajo prehod *-l > u* tudi v nekaterih govorih z *-v* (vsaj po podatkih pri Avanesovu, Očerki, 171, Kuznecovu, Russ. dial., 65, medtem ko Durnovo, Vvedenije, 116, 118, omejuje v s. v. r. *u* za *-v* in *u < -l* na isto ozemlje). K temu bi pripomnil, da misli Avanesov (Očerki, 171) pri s. v. r. razvoju *l*-a na tujejezični vpliv. V nekaterih redkih sibirskih in severnih govorih poznajo tudi prehod *l > w* pred vokali (švapanje), kar pa je prav tako znano nekaterim tamkajšnjim neruskim dialektom (Kuznecov, l. c., 65).

V ukrajinščini in beloruščini imajo \underline{u} za $-v$ in obenem prehod $-l > \underline{u}$, ki je ponekod v določenih kategorijah že analogično odpravljen.

V gornji in dolnji lužiščini imajo za v bilabialni glas v vseh pozicijah (tudi pred vokali), obenem pa so razvili tudi vsak $l > \underline{u}$, w (podobno kot v naši koroščini).

V poljščini s pomorjanščino je zelo pogosten prehod vsakega $l > \underline{u}$; obenem pa imajo za v večinoma labiodental (le v nekateih področjih in morda samo v določenih pozicijah imajo tudi \underline{u} — prim. Urbańczyk, Zarys, 26 in tudi 62). Poljščina bi se zato še najmanj ujemala z navedeno tendenco. Vendar bo treba glede možnosti, da je bil v sistemu vendarle tudi \underline{u} , upoštevati razne diftongizacije vokalov (o poljskih diftongih kot skupinah fonemov glej Stieber, Rozwój fon., 48), saj že najstarejši podatki o poljskem švapanju (walczenie) kažejo sovpad $\underline{uo} < lo$ z $\underline{uo} < o$ (glej Zwoliński, BPTJ IX, 90 sl.). Zaradi (vsaj v dostopni literaturi) večinoma samo približno lokaliziranih pojavov in različnih možnosti, da v dialektu eksistira w/\underline{u} , ni mogoče tu navesti, koliko je na ozemlju z $w/\underline{u} < l$ lahko že prej eksistiral w/\underline{u} . Razen tega je treba upoštevati, da je razširjenost $\underline{u} < l$ v sedanjem obsegu razmeroma mlada (zelo se je razmahnila v 19. in 20. stoletju — GHJP, 151) in mogoče tedaj jezik že ni več nasprotoval bilabialnim pripornikom ter da gre ponekod lahko tudi za prevzemanje iz sosednjih morda naprednejših področij (podobno kot lahko opazujemo pri nas vdiranje \underline{u} -ja v Belo krajino — glej DiS 1889, 194). Razen tega pa poznajo ponekod menda tudi podobne pojave kot slovenska panonska dialektična skupina ali srbohrvaščina, saj poroča Škrabec (Cv. XVIII, 5 d) o poljskem dialektičnem $a > l$ (citira Baudouina, Encykl. Povsz. II. XXII, 814).

Podobno stanje kot v poljščini je v češčini in slovaščini, samo da tam \underline{u} za $-v$ dialektično bolj pogosto nastopa (prim. Frinta, Fon. pov., 14 sl.), a prehod $l > \underline{u}$ je redkejši. Diftongi pa so različno obravnavani, ponekod kot en fonem, drugod kot skupina fonemov. Včasih lahko razvoj navedeni tendenci samo na videz nasprotuje. Navedel bi samo primer iz podrobno opisanih slovaških liptovskih narečij. V vseh liptovskih narečjih so razvili končni $-l > \underline{u}$ (deloma je \underline{u} že odpravljen) le v vzhodnem delu (in na dveh prav majhnih področjih) imajo \underline{u} tudi za l pred vokali. Obenem pa imajo na koncu zloga \underline{u} za $-v$ na vsem ostalem liptovskem ozemlju, le v tem vzhodnem delu z \underline{u} iz vsakega l imajo za v labiodental v vseh pozicijah (prim. Stanislav, Lipt. nár., 185, 195 sl.). Toda prav v tem vzhodnem delu razpade diftong $\underline{uo} < o$ zaradi izgube kvan-

titetnih korelacij na dva fonema, medtem ko je na ostalem ozemlju ta diftong en fonem (Stanislav, l. c., 46). Na ta način so imeli v vzhodnem delu \underline{u} celo pred vokali, in to je po vsej verjetnosti vplivalo na splošen prehod l -a v \underline{u} .

Verjetno bo na podoben način mogoče še marsikje spraviti razvoj l -a v sklad z navedeno tendenco. Upoštevati pa je seveda treba, da je obravnavana tendenca samo en faktor, ki je vplival na razvoj, sedanje stanje pa je rezultat še številnejših drugih faktorjev.

Résumé

Le son l se développait sous l'influence des nombreux éléments, cependant la structure fonologique des dialectes fut une des fortes tendances directrices de son évolution. C'est un fait qui concerne surtout l'évolution ancienne du son, lorsque dans les langues et les dialectes slaves la tendance déterminant la modification du w vieux slave probablement ne s'était pas encore évanouie. L'existence du \underline{u} ainsi que la distribution du \underline{u} furent des moments importants conditionnant l'évolution du l : dans certains dialectes dans tous les cas l devient \underline{u}/w , tandis que dans les autres ce changement ne s'est produit que dans la position finale et avant la consonne, ce qui n'est pas un pur hasard. Mais l'image du système d'un dialecte n'est pas complète sans \underline{u} qui résulte de la diphtongaison des voyelles, dans le cas où la diphtongue représente un groupe de phonèmes. De même c'est la structure du dialecte dont dépend l'évolution de $-l$ en o , ou $-l$ en \underline{u} .

Dans la langue slovène, la modification du son l coïncide en grande ligne avec la tendance mentionnée. Mais cette tendance n'est qu'un des éléments de l'évolution, qui ont formé l'état actuel de la langue. L'évolution du l de Rezija, par exemple, fut aussi sous l'influence de l'idiome de Friouli, tandis que le dialecte de Prezid porte l'imprunte de la colonisation, etc. La supposition que le changement $-l > -o$, ou $-l > -a$ produit dans le groupe dialectale de Pannonie résulte d'un \underline{u} ancien et complètement formé n'est pas acceptable. De même, la modification $-l > -l$ précédant les voyelles finales ne s'est pas produite par l'analogie mais suivant les lois phonétiques, et la supposition que le changement $la > la$ soit antérieure à l'évolution $-l > -u$ est intenable. Le l dialectal actuel qui précède la voyelle finale est grosso modo un survivant de l'état ancien et n'est aucunement un produit de quelque vélarisation nouvelle. La distribution du son l (c'est à dire de sa variante interdentale) dans le dialecte de Medija s'explique par le même phénomène.

Les tendances pareilles à celles qui ont dirigé la langue slovène se manifestent dans une grande mesure aussi dans les autres langues slaves.

ZAPISKI IN GRADIVO

KOPITARJEVI PREPISI SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI V ZAPUSCINI JOSEFA DOBROVSKEGA

Utemeljitelja slavistike Josefa Dobrovskega lahko po pravici imamo tudi za prvega slovanskega znanstvenika-narodopisca. Njegovo zanimanje za narodopisje je v tesni zvezi s proučevanjem jezika in preteklosti najprej češkega, pozneje pa vseh slovanskih narodov. Prav tako kakor v jeziku je tudi v ustnem izročilu, to je v ljudskih pesmih, pregovorih in pripovedkah, videl neizčrpen vir za spoznavanje materialnega in duhovnega življenja slovanskih narodov v najstarejših časih. Izpričano je, da se je leta 1789 zanimal za češko ljudsko pesem¹ in da je pozneje z vedno večjo vnemo iskal možnosti za proučevanje slovanske ljudske pesmi. Že iz njegovega Slavina leta 1806 vidimo, da je poznal slovansko narodopisje bolj kot kdorkoli njegovih rojakov in da je bilo njegovo zanimanje usmerjeno zlasti k narodopisju južnih Slovanov. To zanimanje se je po izidu Slavina še stopnjevalo, in sodeč po njem in po njegovih pismih, lahko sklepamo, da je nameraval v Slovanki (ki je bila nadaljevanje Slavina) izdati večji izbor slovanskih ljudskih pesmi, če ne celo posebne zbirke. Te svoje namere pa ni izvršil najbrž zato, ker se mu ni posrečilo dobiti zadostnega števila takih pesmi, ki bi vsebovale tiste elemente, za katere je menil, da so pogoj za dobro ljudsko pesem. Njegovo merilo pa je bilo predvsem historično-filološko. Čeprav se nam iz današnje perspektive zdi, da bi bil Dobrovský s svojim znanjem in s svojo znanstveno avtoriteto lahko veliko več storil za poznavanje in uveljavljanje umetniških vrednot ljudske pesmi jugoslovanskih narodov v svetu, vendar nikakor ne gre podcenjevati njegovih zaslug v tej smeri. Ni spadal sicer med njene prevajalce in ni pisal v evropskih revijah razprav in člankov o njenih lepotah, kakor so to storili pozneje nekateri sloviti predstavniki romantične generacije, toda s svojimi pobudami v korespondenci s takratnimi znanstveniki in drugimi kulturnimi delavci ji je veliko pripomogel k slovesu, ki ga je bila deležna nekaj let pozneje.²

Prve, čeprav skromne podatke o slovenskem narodopisju, zlasti o slovenski ljudski pesmi, je Dobrovský lahko črpal iz Valvasorja, Linharta in Hacqueta. Leta 1806 je objavil v Slavinu izveček iz Hacquetove knjige,³ ki je vseboval nepovoljno sodbo o slovenskem jeziku in ljudski pesmi.⁴ Izvajanje tega fran-

¹ Prim. študijo Karla Dvořáka v kritični izdaji zbirke Fr. Vlad. Čelakovskega *Slovanské národní písně* (Praha 1946), str. 556.

² Prim. Jovan Kršić: Dobrovski i srpska narodna poezija v zborniku Josef Dobrovský. Praha 1929, str. 185—192.

³ Auszüge. (Aus des Hrn. Prof. B. Hacquet's Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Slaven.) Slavin 1806, str. 298—305.

⁴ I. Gaithaler und die Gaithalerin. »Die Männer singen wohl auch Volkslieder dabei, welche aber ohne Harmonie und manchmal unanständig sind. Kein Volk hat gute Dichter und achtungswürdige Volkslieder, wenn es in seiner Sprache arm ist, und diess ist der Fall bey diesen Winden und ihren Nachbarn den Krainern.« (Str. 299.)

cosko-nemškega naravoslovca, ki ima sicer pomembne zasluge za prva proučevanja slovenskih krajev in ljudi, gotovo niso bila pogodu ne samo poljskemu učenjaku Bandkiemu, ki je zelo pametno ošvrknil neslovanskega etnografa,⁵ temveč tudi Dobrovskemu. Sam takrat še ni dovolj poznal ne slovenskega jezika ne narodopisja, da bi bil odgovoril Hacquetu; beležka poljskega znanstvenika je izšla šele v drugi izdaji Slavina leta 1834. Zdi se pa, da mu je ravno Hacquetova površna karakteristika dala povod, da je hotel dobiti iz prve roke podatke o jeziku in narodopisju Slovencev.

Korespondenca z Valentinom Vodnikom, ki jo je slovenski pesnik sam sprožil s svojim pismom leta 1806, se pač ni mogla razviti v tisti meri in v takšni obliki, kakršno si je češki slavist želel. V obeh Vodnikovih pismih⁶ ni bilo veliko gradiva, ki bi bilo Dobrovskemu v njegovem delu in prizadevanju kaj posebno koristilo. Vodnik pač ni bil človek, kakršnega bi bil znameniti slavist potreboval. Tega je našel šele v mladem Zoisovem tajniku Jerneju Kopitarju.

V tistem času je bil Kopitar eden najboljših poznavalcev slovenskega jezika, pa tudi narodopisje je poznal vsaj toliko ko drugi člani Zoisovega kroga. Ljudske pesmi je gotovo slišal že v svojem rojstnem kraju kot pastirček in tudi pozneje na svojih obiskih domače hiše ter si je najbrž vsaj nekatere od njih tudi zapomnil. Niso pa vzbujale njegovega posebnega zanimanja, saj je videl v njih prej pohujšljivo reč kot lepo ali zanimivo. Saj vemo, kako se je takrat predvsem pod vplivom cerkve gledalo pri nas na ljudsko pesem. Šele v hiši barona Zoisa, kamor se je nadarjeni mladenič preselil leta 1805, je imel priliko zvedeti kaj več tudi o ljudski pesmi in njenem pomenu in si o njej ustvariti nazor, ki pa je bil vsekakor pod močnim vplivom barona Zoisa in krožka prosvetlencev, ki se je shajal pri njem. Lahko bi ga označili približno takole: ljudska pesem je zanimiva predvsem kot ostanek pesniške starodavnosti (Überbleibsel des dichterischen Alterthums). Najlepše in najstarejše ljudske pesmi so poskočnice ali viže. Ostale, zlasti pripovedne pesmi, pa so bolj ali manj plodovi mežnarskega pesnikovanja iz mlajše dobe in zato nimajo kake posebne vrednosti. Tudi pesmi o Lambergarju in Pegamu, ki jo je poznal v Linhartovi nemški prepesnitvi v Zupančičevem nemškem prevodu in v njegovi samostojni izdaji z izvirnikom Vodnikove redakcije in nemškim prevodom (1807) ni posebno cenil.

Kopitar je vedel, da se je Zois že v mladih letih zanimal za slovensko ljudsko pesem, da si je že v letih 1781—1782 zapisoval v okolici svojih fužin in gradov po Gorenjskem poskočnice in da ima rokopisno zbirko pesmi, ki je služila predvsem v razvedrilo gostov. Gotovo je tudi poznal vsaj nekatere od teh pesmi in vsaj slutil, da niso vse ljudskega izvora, marveč da je marsikatera od njih Vodnikova, Zoisova in Japljeva domislica; ni pa seveda vedel, katere kitice so njihove in katere ljudske.

II. Der Krainer und die Krainerin. »Eigentliche Volkspoesie haben sie nicht. Ihre Lieder sind unbedeutend, so wie ihre Sprache unvollkommen, welche ein schlechter Jargon ist. Indessen wissen sie ihre wenigen Gesänge noch so ziemlich zu modeln (verfassen oder absingen?)« (str. 304).

⁵ »Ein Böhme, Pole, Russe würde wohl Mühe haben einen solchen Slavoniec zu verstehen, wenn er singt, um so mehr ein Deutscher. Hätte Hr. H. lieber ein Paar, selbst solche unanständige Liederchen aufbehalten, als über die Armuth einer Sprache geredet, die er nicht kann. Bandkie.« (Slavin, 2. izd., str. 113.)

⁶ Prim. Václav Burian: Dva dopisy Valentina Vodnika Josefu Dobrovskému. Slavia IV (1925/26), str. 123—127.

Kakor je znano, so se začele Kopitarjeve zveze s slavnim češkim slavistom 30. marca 1808, ko je ta za Zoisovim in Vodnikovim hrbtom pisal Dobrovškemu obširno pismo, v katerem ga je podrobno obvestil o svojem delu in o literarnem početju slovenskih prosvetljencev. Jeseni istega leta je s Zoisovo podporo odpotoval študirat na Dunaj. V njegovi odsotnosti je v začetku leta 1809 prispel odgovor iz Prage na Kopitarjev ljubljanski naslov, se pravi v Zoisovo hišo. Mecen je pismo odprl in ga nato poslal svojemu bivšemu tajniku na Dunaj. V tem pismu je Dobrovský položil svojemu novemu dopisniku in slovenicis vrsto vprašanj, med katerimi jih je bilo nekaj, ki se nanašajo na slovensko ljudsko pesem, pravljico, uganke in pregovore: »... e.) Gibt es erweislich alte Volkslieder? Sind sie 4 oder 8-syllbig; eine kleine Probe davon. f.) Wer hat sich in Liedern (oder der Poesie) vor andern, früh oder spät ausgezeichnet? Gibt es Fabeln oder Räthsel? g.) Gibt es gedruckte Sammlungen von Sprichwörtern? In einem Krain. Kalender sah ich einst Sprichwörter und Räthsel, sed non notau annum etc. Probe solcher, die keine Übersetzungen aus andern Sprachen sind.«⁷

Dejstvo, da je Dobrovský že v svojem prvem pismu zastavil nekaj vprašanj, nanašajočih se na slovenski jezik in narodopisje, dokazuje po eni strani, da je v tem času intenzivno proučeval slovansko narodopisje in zbiral gradivo s tega področja, po drugi strani pa, da se je zavedal, kako pomanjkljivo je njegovo poznavanje slovenskih ljudskih pesmi, pregovorov in pripovedk. Ker ni bilo tiskanega gradiva, je bil pač primoran iskati tekste in razne podatke s korespondenco, toda ravno med Slovenci ni imel drugega dopisnika kot Vodnika, s katerim pa, kakor smo že rekli, ni mogel biti zadovoljen. Potreboval je človeka, na katerega bi se bil lahko zanesel. »Mir war es aber lieb einen Mann zu haben, den ich doch über Krainisches befragen konnte, weil man doch so leicht anstossen kann, wie Hacquet...« piše v svojem pismu Kopitarju.⁸ In takega človeka je v mladem in častihlepem Zoisovem tajniku tudi našel.

Pri vprašanju pod e o ljudskih pesmih se je Kopitar kajpak takoj spomnil mecenove zbirke štirizložnih viž in razgovorov za Zoisovo mizo, ki so se nanašali na slovensko ljudsko pesem, zato se je takoj obrnil nanj: »Dürfte ich um eine Abschrift der vishe für Dobrovský bitten?«⁹ V sodbi, ki jo je sporočil Dobrovškemu, se zrcalijo ne le njegovi nazori o ljudski pesmi, temveč tudi Zoisovi in ostalih slovenskih prosvetljencev. »Alte Volkslieder dürften die Krainer schwerlich aufzuweisen haben: Die Bekehrer müssen in Vertilgung derselben fleissig und glücklich gewesen sein. Nur einzelne Zeilen, Disticha, die wir vishe-Melodien nennen, von allerlei Metris, auch gereimte, natürlich meist erotischen Inhalts, gehen herum; sie sind Volkslieder, aber schwerlich älter, als das Chri-

⁷ V. Jagić: Pis'ma Dobrovškago i Kopitara v povremennom porjadjkě. SPB 1885, str. 28.

⁸ Ibid., str. 29.

⁹ France Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809, Ljubljana 1939, str. 147. Ne morem si razložiti, kako je mogoče, da Zois že 24. januarja 1809 (gl. Kidrič, op. c., str. 140) piše Kopitarju glede viž: »Stadelmans Auszug und die Vishe werden Sie nun wohl schon empfangen haben. Letztere werden Sie für Dobrowsky selbst exzerpieren, und zu beurteilen wissen.« Saj Zois vendar ni mogel, še preden je viže poslal, domnevati, da jih je Kopitar že sprejel. Da bi jih bil poslal Kopitarju kar sam od sebe, ko je prečital pismo D., je izključeno, ker jih je Kopitar prosil od njega šele 1. februarja. Kronološko in vsebinsko si ni mogoče tega razložiti drugače, kakor da je izdajatelj Zoisove korespondence pripojil kak list iz poznejšega Zoisovega pisma k pismu z dne 24. januarja.

stenthum. Ich habe den B. Z. um eine Abschrift für E. H. ersucht, welche also seiner Zeit überschicken werde. Überhaupt ist der Krainer gewissermassen *δωροφωρ*, enthusiastiert sich nicht leicht.¹⁰

Tudi v odgovoru na vprašanje pod *f* se ponovno vrača k ljudski pesmi in ima pri tem v mislih viže: »Die Bauern selbst, besonders die Hochzeitgeiger, godzi, machen zuweilen nicht üble Lieder, die aber, wie die Ilias, vorerst nur von Mund zu Mund fortgepflanzt werden, ohne dass sie jemand aufschreibt... In Winter, wenn die benachbarten Mädchen abwechselnd Spinnengesellschaften bis Mitternacht hinein halten, werden lauter *heilige* Lieder gesungen!«¹¹ Zadnji stavek priča, da je Kopitar sicer poznal življenje v gorenjski vasi, toda njegova trditev je le presplošna. Čeprav je res, da so na mnogih prejah peli tudi pobožne pesmi, vendar pa ne bo držalo, da bi bile predice pele samo pobožne. Saj že naše tiskane zbirke pričajo o nasprotnem.

O bajkah in ugankah pa je lahko nudil Dobrovskemu le skopo informacijo: »In den Sackkalendern hat Vodnik in den letztern Jahren einige Fabeln versificiert (gereimt), die, wie die *zum Theil eben aus ihnen wiederbestehende* Sammlung die Pełme sa pokułhino, nicht übel sind.«¹² Zanimivo je, da ni navedel Kratkočasnih ugank M. Pohlina.

Pri vprašanju pod *g* o slovenskih pregovorih se je Kopitar spomnil razgovora z baronom Francom Zoisom, ki mu je o počitnicah prejšnjega leta rekel, da ima »ein Krainisches Buch mit Sprichwörtern«¹³ in Pohlino izdajo Bibliotheca Carnioliae, kjer je bila omenjena Miheličeva rokopisna zbirka pregovorov. Sporočil je to Dobrovskemu,¹⁴ obenem pa je pisal v Gradec Francu Zoisu ter obvestil o tem svojega mecena v Ljubljani. Pozneje se je pokazalo, da je imel Franc Zois Megiserjevo »Paroemiologia polyglotta« (1592), Miheličeve rokopisne zbirke pa mu ni mogel kljub prizadevanju priskrbeti niti mecen. Ta je zastonj iskal sledov po župniku in njegovem rokopisu.¹⁵ Ostalo je upanje, da bo mojstru lahko ustregel Jakob Zupan, ki naj bi poslal Dobrovskemu v zahvalo za Slavina svojo rokopisno zbirko pregovorov.¹⁶ Toda niti to se ni zgodilo.

Kopitarjeva prošnja za prepis viž Zoisu najbrž ni bila preveč pogodu. Saj je vedel, da je Dobrovský jezuit, večina viž pa je bila erotične vsebine, nekatere od njih so bile celo precej »kosmate«. Poleg tega pa se je zavedal, da so on, Vodnik in Japelj mnogim od njih »očetje ali pa vsaj botri«. Ker pa je lahko domneval, da je Kopitar Dobrovskemu že sporočil, da je on lastnik rokopisne zbirke ljudskih pesmi, ni mogel prošnje odreči. Tolažil pa se je najbrž z upanjem, da bo slavni slavist uporabil pesmi samo v znanstvene namene in da jih ne bo objavil. Poslal je torej svojemu varovancu zbirko, toda z resnim opozorilom, da sme prepisati in poslati Dobrovskemu samo kakih dvajset anakreontskih pesmi, nič več. V pismu od 9. do 12. februarja pravi: »Vishe habe den pesme [Vodnikove Pełme sa pokułhino 1806, op. O. B.] beigelegt mit heutigen Postwagen — nur 20 anacreontische darf der Meister sehen, die übrigen sind = Damn.«¹⁷

¹⁰ Jagić, op. c., str. 40.

¹¹ Prav tam, str. 40.

¹² Prav tam, str. 40.

¹³ Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809, str. 148.

¹⁴ Jagić, op. c., str. 40—41.

¹⁵ Kidrič, op. c., str. 151, 156, 176, 184; Jagić, op. c., str. 59, 135 in dr.; Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva, str. 412—413.

¹⁶ Jagić, op. c., str. 135.

¹⁷ Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809, str. 155.

Kopitar je Zoisu potrdil prejem zbirke 3. marca. Ko jih je čital, se je pač ponovno prepričal, da mnoge od njih niso ljudske, saj so vse preveč spominjale na Vodnikove »okrogle«. Ker se je zavedal, da bi se s pošiljko umetnih pesmi pri Dobrovškem, ki je prosil za ljudske pesmi, blamiral in mogoče tudi zato, ker je nameraval Vodnika pri češkem slavistu zopet nekoliko očrnuti (češ duhovnik, pa piše take stvari), je nedolžno vprašal Zois: »Sind aber die wirklich alle Volkswishe? Ist z. B. das Si kuharca Itara pa pridna sa dél, de ogin ne vgaïne mahljajva pepél, nicht aus Japels oder Vodnik's Fabrik?«¹⁸

Zois mu je takoj 8. marca poslal pojasnilo z zahtevo, da mu mora original zbirke vrniti: »Obiges Verzeichniss [gre za neki antikvarijadni seznam inkunabul, op. O. B.] müssen Sie mir zurückschicken, denn ich habe keine Abschrift davon behalten. Ebenso di Vishe, unter welchen — mahljajmo pepel — ganz original Vodnik ist. Unter den erotischen sind mehrere sein, und mein, auch Japel's. Gerade die anakreontischen sind die ältesten, wirklich aus dem Munde des Volks, und meines Erachtens nur Überbleibsel von Liedern etc. Bezeichnen Sie mir seiner Zeit jene, die an Dobrovský schicken werden.«¹⁹

Zoisova opazka je bila Kopitarju seveda dobrodošla in jo je, kot bomo pozneje videli, tudi uporabil. Sedaj je vedel, da so anakreontske pesmi ljudske, ostale pa da so Vodnikove oziroma Japljeve ali Zoisove. V pismu z dne 14. aprila 1809 sporoča svojemu mecenu, da je prepisal iz zbirke 27 viž in jih poslal Dobrovškemu: »An Dobrovský habe vor 6 Tagen expediert... 27 vishe mit wörtlicher Übersetzung...«²⁰ To je zadnja omemba Zoisove zbirke viž v Kopitarjevi korespondenci in tudi zadnja sled po njej.

Prepis in prevode viž je torej Kopitar poslal mojstru kot prilogo pošiljki dne 7. aprila 1809. Vse doslej se ni našlo v nobenem viru nikakega podatka, na podlagi katerega bi lahko sklepali, da je Kopitar Zoisu zbirko vrnil, in če jo je vrnil, kakšna je bila njena nadaljnja usoda.

Prof. France Kidrič jo je dolga leta z njemu lastno vztrajnostjo in temeljitostjo brezuspešno iskal in podrobno proučeval vse okoliščine, na podlagi katerih bi se dalo sklepati, kakšna je bila njena vsebina. Zato se je dobro zavedal tudi važnosti, ki bi jo imel v tem pogledu vsaj Kopitarjev prepis tistih 27 viž, ki jih je ta poslal Dobrovškemu. V Jagičevi izdaji korespondence med Dobrovškim in Kopitarjem niso bile objavljene, Kopitar pa jih v svojem pismu Dobrovškemu z dne 7. aprila 1809, s katerim je viže poslal, sploh ne omenja. Tudi iskanje v Dobrovškega zapuščini je bilo brezuspešno. Kidrič je bil torej primoran, če je hotel dognati vsaj Vodnikov delež na Zoisovi zbirki, proučiti Kastelčeve in Vrazove prepise iz zbirke Vodnikovih poskočnic, ker se tudi Vodnikova zbirka ni ohranila. Rezultat svojih dognanj je objavil v enem samem odstavku predgovora k Zoisovi korespondenci: »Zoisova zbirka, viž, ki se prvič pojavlja v Kopitarjevem pismu Zoisu z dne 1. februarja 1809, je obsegala gotovo več nego samo tistih 27 poskočnic, o katerih govori Kopitar Zoisu v pismu z dne 14. sept. 1809. Pripadali so ji teksti različne provenience: zapisi narodnih pesmi, ki jih je nabral Zois predvsem po Gorenjskem, kamor ga je do 1795 vodil poklic; lastna zbirateljeva oblikovanja: Japljeve domislice, torej stvari, ki spadajo nekako v dobo 1780—1784; Vodnikovi doneski, torej stvari iz dobe po 1795. Zbirka je utegnila ob mecenovi smrti še biti v njegovi zapuščini, čeprav je verjetno, da je posamezne erotične komade uničil. Skoraj

¹⁸ Prav tam, str. 174.

¹⁹ Prav tam, str. 176.

²⁰ Prav tam, str. 193.

gotovo je uvrstil Vodnik vse Zoisove narodne, toda samo ugibati se da, kaj iz Zoisove zbirke ‚viž‘ je prešlo v Vodnikovo zbirko poskočnic, ki se nam je ohranila največ po Kastelčevih in Vrazovih prepisih. Prezreti se ne sme, da v Vodnikovi zbirki ni ohranjena njegova domsllica ‚Je kuharica stara‘, omenjena v Zoisovem pismu Kopitarju z dne 8. marca 1809, edini komad iz Zoisove zbirke ‚viž‘, ki je trdno izpričan...²¹

Pri študiju virov za medsebojne češko-slovenske literarne stike v 19. stoletju se mi je lani posrečilo najti v Literarnem arhivu Narodnega muzeja na Strahovu v Pragi Kopitarjev prepis viž. Prepis je v zapuščini Dobrovskega pod sign. 4 C 13. Vsebuje pet strani osmerke. Po levi strani so prepisane viže, po desni je Kopitarjev prevod, na koncu pa je Kopitarjev pripis Dobrovskemu. Viže so označene s številkami 25 do 47. Slovenski tekst je pisan v bohoričici, nemški v gotici. Ker nisem mogel primerjati tekstov pesmi z rokopisnim gradivom (Smole, Kastelic, Vraz) v NUK v Ljubljani, navajam beležke k posameznim vižam v glavnem po Streklju (SNP), po Vodnikovih pesmih v redakciji Fr. Levstika, Ljubljana 1869 (VP), ter po podatkih, ki mi jih je poslal o nekaterih pesmih iz Vrazove zapuščine (VO) prof. A. Gspan.

25	25
[1] Moje lubze je itara navada,
de smirej kaj toshi al shelf:
po nozhi kolénza rasklada,
po dnevi jo glavza bolí.	Meines Liebchen ist alte Gewohnheit,
dass sie im̄er was klangt, oder wünsch̄t:
bei Nacht legt sie die Kniechen auseinander,
bei Tage das Köp̄fchen ihr thut weh.
26	26
Po nozhi je perihel,
po nozhi je fhel,
je nekaj pernefel,
pokasat ni 'tel.	Bei Nacht ist er gekom̄en,
bei Nacht ist er (fort)gégangen:
hat etwas gebracht,
wollte es nicht weisen.
27	27
inozh je bil, pa je fhel,
pa bo špet drev perihel,
ak bo špet drev perihel,
pa bo pod kolter fhel.	Gestern nachts war er, und ist fort,
und wird wieder heute Abends kom̄en:
weū er wieder kom̄t,
wird er unter die Decke gehen.
28	28
V. Je béla ko mléko,
Rudézha ko krí,
salubleno gléda,
na ímeh íe dershí.	Sie ist weiss wie Milch,
Roth wie Blut,
Verliebt schaut sie,
auf Lächeln hält sie sich. cf. dulce
ridentem dulce loquendum.
29	29
Enga godza bi vséla
bolh smirej veřela,
ko kruha ne bo,
sagodel ti bo.	Einen Geiger <i>solltes</i> du nehmen,
<i>möchtes</i>
wirst im̄er lustig seyn:
weū Brot nicht seyn wird,
<i>aufgeigen</i> wird er dir.

²¹ Prav tam, str. 22—23.

30

[2] Kruha b' ti dala:
ajdov je (jédov je) —
Lubzhiza moja!
Bog de je!

31

Je béla ko mák
Rudezha ko rak,
pa vrozha ko pézh,
kdo pojde k' njé lézh?

32

Prelubi moj lubzhik,
kako li ti lép! —
Mañ jirhaite hlazhe
pa ilamnik perpét.

33

Le godzi godíte,
le dnarje ilushíte,
petíze lo vañhe,
dekleta pa naihe.

34

Vío nozh pod oknam trobio,
ne morem ípat:
sjutrej me mati klizhejo,
íe m' toshi vítat.

35

[5] Lubze ne sapulitim
zélo nozh per nji ípim,
noter do béliga dné
de írake raglájó nad mé.

36

Presgodej je davi
petelin sapél.
Moja lubza je djala:
de b' slodi ga vsél.

37

Prelubi íhent Lenard,
kako li ti ívét:
mañ majhino faro,
pa doñti deklét.

30

Brot möchte ich dir geben
heiden ist es: (jéda a jém, sicut *δύρος*)
Liebchen mein
Gott (Lob!) dass es ist.

31

Sie ist weiss wie Mohn,
roth wie Krebs,
und heiss wie Ofen,
wer (will) wird zu ihr liegen gehen?

32

Überlieber mein Liebster,
wie bist du schön: —
hast schaflederne (schwarze) Hosen,
und Strohhut aufgebunden.

33

Nur, Geiger geiget (zu),
nur verdient Geld:
die Siebzehner (5 Batzen Stücke) sind euer,
die Mädeln aber unser.

34

Die ganze Nacht blasen sie unter dem Fenster,
ich kañ nicht schlafen.
Des morgens mich die Mutter ruft (rufen)
kann nicht aufstehen
wird mir schwer

35

Liebchen verlass ich nicht,
die ganze Nacht bei ihr schlafe,
bis hinein zum weissen Tage,
dass die Elstern raglajen auf mich.

36

Zu früh hat *heute früh*
der Hahn gekräht:
mein Liebchen sagte:
dass ihn der Böse hohle!

37

Überliebter St. Lenard,
wie bist du heilig: —
hast kleine Pfarre,
aber (viele) genug Mädeln.

58	58
Ko b' drusga ne iméla ko lepga moshá, sa miso b' lidela pa glédala b' ga.	Weī ich nichts anders hätte, als einen schönen Maī, hinter dem Tisch möchte ich sitzen, und schauen ihn.
39	39
Ni gorihiga fanta ko Mizkin Anshè fe k' voglu perpravi, pa hiho sashgè.	Es gibt keinen stattlichern Buben, als der Anshe der Mizka, — er macht sich an die Ecke und zündet das Haus an (i. e. er pistt es an)
40	40
fo rekli ludje, de baba vīe ve: kej dekle leshè to vedit ne ime.	Die Leute haben gesagt, dass die Alte alles weiss; wo die Mägde schlafen, das darf sie nicht wissen.
41	41
III Kak iim se imejal, poimehval, kadar iim krilo povsdigval	Wie hab ich gelacht, gelächelt, als ich die Schürze aufhob!
42	42
Dan beli raspozhil, petelin sapél, od lubze poikozhil, pa hlazhe sapél. [Pesem je prečrtana]	[Brez prevoda] <i>Est Vodniki.</i>
43	43
Vīo nozh [ni nehála] je bezála fo deino nogó: Do dav ni nehála: omlatil iim jo.	Die ganze Nacht schlug sie herum mit dem rechten Beine, bis heute früh hat sie nicht aufgehört: ich habe sie zusammengedroschen (quasi zur Strafe)
44	44
İtergane hlazhe pėnesov nizh, noter pa ikazhe bres pirja tizh	Zerrissene Hosen, kein Geld, drin aber springt herum ohne Federn ein Vogel (tizh cf. cum. pták)
45	45
Sa plotam iim itál, Prot hihi iim izal, Lubza smerjala me, jes pa imejál.	Hinter dem Zaum stand ich, gegen das Haus pisste ich: Liebchen schalt mich, ich aber lachte.

46

[5] Le majno lim rékel:
zhimú mi boŭh ti?
je hitro jiméla
vle folsne ozhi.
Le majhno lim rékel:
ti ſ' lubza mojá,
je hitro poitala
veielga ierzá.

47

Pobizh je podel v Biſtrizo
pobil ſi od noſa ſhpizozo.

46

Nur ein wenig sprach ich:
vozu wirst du mir seyn?
schnell hatte sie
ganz bethrânt die Augen:
Nur ein wenig sprach ich:
du bist mein Liebchen:
schnell ward sie
fröhlichen Herzens.

47

Bubchen fiel in die Bistriza,
schlug sich von der Nase das Spitzchen weg.

Aus b. Z. Brief (Februar)

Unter den (112) Vishe scheint mir keine einzige würdig der *Dobr x x* vorgelegt zu werden. Wählen Sie höchstens 20, anakreontischen Sines. Alle übrige sind *darned!* — das

Si kúharza itara, pa pridna sa dél', de ogin ne vgaſne mahljajva pepél	}	ist ganz original Vodnik's.
---	---	-----------------------------

Unter den erotischen sind noch mehrere sein, mein, Japels. — Gerade die anakreontischen und [ena beseda nečitljiva] sind die ältesten, *wirklich aus dem Munde des Volks*, und sie sind meines Erachtens, Überbleibsel von Liedern, etwa ihre Anfangsstrophen, oder einzelne beliebte Stellen, wie z. b. Zherno gléda / Drobno grè / To je moje / Veselè.* was wirklich griechisch schön gesagt ist. —

V. 25: Tisk.: Čel. III, str. 216.

V. 26: Prepisal A. Smole (VO III b, 118, in VO III c, 128). V Vrazovi jez. priredbi (VO XVI, knj. 1, str. 26). Tisk.: Čel. III, str. 216 (Štrekelj ne omenja!), SNP II, št. 3580. VP je nimajo.

V. 27: Prepisal Smole (VO III b, 120). Štrekljeva pripomba, da jo je prepisal Vodnik, je najbrž napačna. Gre za Vrazov prepis, ki je v VO (Cvêtje ljubljansko, str. 28, št. 102). Tisk.: SNP II, št. 3296. VP je nimajo.

V. 28: Prepisal Smole (VO III a, 33, in III b, 121). V Vrazovi jez. priredbi (VO XVI, knj. 1, str. 22, in VO IV, 40/5). Tisk.: Čel. III, str. 214. Od tod KČ III, str. 89; SPKN I, str. 26; VP A št. 24; SNP II, št. 2852.

V. 29: Prepisal Smole (VO III a, 50) in Vraz (VO XVI, knj. 1, str. 31, in VO IV, 46/27). Tisk.: Čel. III, str. 216 (Štrekelj napačno 214!); KČ III, str. 89; SPKN I, str. 36; VP A, št. 49; SNP II, št. 4637 a.

V. 30: Vodnikov rkp. l. 96, 97, 98 in 99. Kastelčev prepis (VO XX, 53/6) in Vrazov (VO XVIII, 32/3). Tisk.: SNP II, št. 3533.

V. 31: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 37; Smoletov prepis (VO III b, 124), Vrazov (VO XVI, knj. 1, str. 27). Tisk.: Čel. III, str. 214; VP A, št. 57; SNP II, št. 2884.

V. 32: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 17; Smoletov prepis (VO III a, 32), Vrazov (VO XVI, knj. 1, str. 22). Tisk.: VP A, št. 23; SNP II, št. 2911.

- V. 33: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 62; Tisk.: Čel. III, str. 216 (Štrekelj napačno str. 214!); SPKN I, str. 28; VP A, št. 51; SNP II, št. 3630, in III, št. 5238.
- V. 34: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 64; Smoletov prepis (VO III b, 125), Vrazov (VO XVIII, 33/4). Tisk.: VP B, št. 24; SNP II, št. 3586.
- V. 35: Prepis Smoleta (VO III e, 239); Vraza (VO XVI, knj. 1, str. 28, in VO IV, 28/24). Tisk.: SNP II, št. 3550.
- V. 36: Smoletov prepis (VO III e, 240); Vrazov (VO XVIII, 56/3). Tisk.: VP A, št. 69 (varianta, Štrekelj je ne omenja); SNP II, št. 3545.
- V. 37: Zapisal Vodnik. Variante (VO IV, 37, 10, in XVI, str. 24). Tisk.: SPKN I, str. 32; VP A, št. 37; SNP IV, št. 8548.
- V. 38: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 23; Vrazov prepis (VO XVI, knj. 1, str. 24, in VO IV, 49/3). Tisk.: Čel. III, str. 216 (Štrekelj napačno 214!), od tod KČ III, str. 89; od tod SPKN I, str. 36; VP A, št. 31; SNP II, št. 4700.
- V. 39: Vrazov prepis (VO XVI, knj. 1, str. 21). Tisk.: SNP II, št. 2952.
- V. 40: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 59; Smoletov prepis (VO III e, 245); Vrazov (VO XVIII, 56/4). Tisk.: VP A, št. 52; SNP II, št. 3762 in 3763.
- V. 41: Tisk.: Čel. III, str. 216 (Štrekelj je ne omenja!).
- V. 42: Doslej neznana. Vrazov prepis v njegovi jezikovni priredbi (VO — Cvětje ljubljansko, št. 52, str. 23).
- V. 43: Doslej neznana. Vrazov prepis v njegovi jezikovni priredbi (VO — Cvětje ljubljansko, št. 54, str. 24).
- V. 44: Doslej neznana. Vrazov prepis v njegovi jezikovni priredbi (VO — Cvětje ljubljansko, št. 124, str. 30).
- V. 45: Doslej neznana.
- V. 46: Po Štreklju od »neznane zapisačca«. Tisk.: Čel. III, str. 214; od tod KČ III, str. 90; od tod SPKN I, str. 36; SNP II, št. 4073.
- V. 47: Vrazov prepis v njegovi jezikovni priredbi (VO XVI, knj. 1, str. 29, in VO IV, 47/23). Tisk.: VP B, št. 12; SNP II, št. 3603.
- Ii kuharza Itara ...: Smoletov prepis (VO III a, 56); Vrazov (VO XVIII, 41/25). Tisk.: SNP II, št. 4047.
- Zherno gleda ...: Iz Vodnikovega rkp. (Kastelic) 58. Smoletov prepis (VO III a, 51); Vrazov (VO XVIII, 51/20). Tisk.: VP B, št. 22; SNP II, št. 2924 in 2925.

Rokopis viž nam nudi, opiraje se na korespondenco med Kopitarjem in Dobrovskim ter Zoisom, nekaj zanimivih dognanj.

Kakor smo videli, je pisal Zois Kopitarju, da sme prepisati in poslati Dobrovskemu največ dvajset anakreontskih pesmi. Kopitar mu je sporočil, da jih je poslal 27, v resnici pa jih je bilo samo 23. Dalje, iz Zoisovega pisma je jasno, da si je mecen želel, naj bodo te pesmi samo anakreontske in da jih njegov tajnik *izbere*, ker se je pač zavedal, da je v zbirki veliko kitic, ki po svoji vsebini niso primerne in vredne, da pridejo v roke slavnega slavista, ki je bil poleg tega še duhovnik-jezuit. Kopitar Zoisovi želji po izboru ni ustregel, marveč je št. 24—47 viž iz zbirke kratkomalo prepisal in jih poslal Dobrovskemu kot »eine kleine Probe« slovenskih ljudskih pesmi.

Naj si razložimo prvo dejstvo, kakor že hočemo, saj to ni tako važno, če je Kopitar poslal tri pesmi več ali manj, mogoče da se je pri številu tudi zmotil — vsekakor pa se je treba vsaj nekoliko zamisliti ob vprašanju, zakaj ni upošteval Zoisove želje, kolikor se nanaša na izbiro pesmi, saj se je vendar moral zavedati, da s svojim ravnanjem škoduje ugledu svojega dobrotnika.

Pri bežnem pregledu Kopitarjevega rokopisa bi lahko domnevali, da ni kompletan, da začetek rokopisa manjka in da je poslal Kopitar Dobrovskemu 47 viž. To domnevo zavrača s Kopitarjevo roko napisana rimska številka IIII na četrti strani rokopisa in njegova izjava v pismu Zoisu z dne 14. aprila 1809, da je poslal 27 in ne 47 viž.²² Poleg tega pa bi bil Kopitar v primeru izbora prav gotovo označil pesmi z zaporednimi številkami 1—23, odnosno s Zoisovo numeracijo, ki seveda ne bi bila zapovrstna. Njegovega početja si ne moremo razložiti drugače, kot da se je izboru namenoma izognil, ker si ni upal izbirati iz gradiva, o katerem je iz Zoisovih vrstic in tudi po lastnem dognanju sprevidel, da nima kake posebne narodopisne vrednosti. Tudi ni mogel točno vedeti, katere od poskočnic so res ljudske in katere od članov Zoisovega omizja. Sicer pa Kopitar v nobenem pismu — niti Zoisu niti Dobrovskemu — ne omenja, da je pesmi izbral. Le Zois je bil najbrž prepričan, da so prišle v roke Dobrovskega samo izbrane, vsebinsko neoporečne kitice.

Iz Zoisove zbirke, o kateri zdaj za trdno vemo, da je vsebovala 112 pesmi, nam je Kopitar ohranil 23 viž v zaporednem prepisu ter dve v pripombi Dobrovskemu na koncu rokopisa. Kakor je videti že iz beležk k posameznim pesmim, so bile skoraj vse znane, le vedeli nismo, da so bile v Zoisovi zbirki. Nova pesem, ki ni bila doslej izpričana v nobenem drugem rokopisu, je pravzaprav samo pesem pod št. 45. Doslej nenatisnjene pa so še pesmi pod št. 42—44. Te štiri pesmi so vsebinsko »opolzle«, in to je bil najbrž tudi vzrok, da se nam niso ohranile, oziroma da niso bile objavljene.

Pretežna večina teh in seveda tudi ostalih pesmi v Zoisovi zbirki je nastala tako, da so zapisovali motiv (domislico) ljudske pesmi in ga priredili (zaobrnili) po svoje, tako da ni pesem pravzaprav niti ljudska niti umetna, marveč vsakega nekaj. Samo nekatere od njih so res ljudske, mogoče z neznatno priredbo teksta. Med te spadajo vsekakor št. 29, 33, 36, 37, 38, 46 in Črno gleda, drobno gre... Pesem pod št. 28 je sicer Kopitar označil z V[odnik], vendar tudi njo štejemo med ljudske. Zelo predelane ljudske pesmi pa so št. 25, 26, 27, 32, 34, 35, 40. Izpod Vodnikovega, Zoisovega in Japljevega peresa po so št. 30, 31, 39, 41—45, 47 in Je kuharica stara..., pa še te dišijo po ljudskih. Kdo pa je zložil to ali ono od njih, ne bo mogel najbrž nihče dognati na podlagi same vsebine. Še celo za št. 42, ki jo je Kopitar z gotovostjo pripisal Vodniku, ni zanesljivo, da je res njegova. Edino za tisto o kuharici lahko verjamemo Zoisu, da je res Vodnikova.

Čeprav poznamo samo slabo četrtno vseh kitic, ki jih je vsebovala Zoisova zbirka viž, lahko sedaj na podlagi njih z veliko gotovostjo sklepamo, katere ali boljše kakšne so bile ostale pesmi v zbirki. Podrobna primerjava tekstov s tistimi v Štrekljevi zbirki je prinesla zanimivo dognanje, ki naj pomaga pri nadaljnjem raziskovanju, namreč, da se prepisi Andreja Smoleta skoraj popolnoma ujemajo s Kopitarjevim prepisom. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je imel Smole v rokah Zoisovo zbirko ali Vodnikov prepis in da je najbrž vso prepisal. Vsekakor bo sedaj potrebno njegove rokopise v VO v tej smeri podrobno proučiti in jih primerjati z Vodnikovimi in Vrazovimi. Po mojem mnenju bo ta primerjava, ki je sam ne morem opraviti, prinesla zanimive rezultate, na podlagi katerih se bo dalo vsaj približno ugotoviti še ostalih 87 pesmi Zoisove zbirke.

²² Prim. opombo 11. Tudi kontrola rokopisa pisma (A. Gspan) je ugotovila, da je številka 27 točna.

Rokopis Kopitarjevega prepisa slovenskih ljudskih pesmi iz Zoisove zbirke nam je dokončno pojasnil tudi vprašanje, od kod je dobil Frant. Lad. Čelakovský tiste »Slovinlike peñni«, ki jih je objavil v originalu in v češkem prevodu leta 1827 v 3. zvezku svoje znamenite zbirke »Slowanské národní pjsně« na str. 214—217. Kakor je znano, se je ta češki pesnik in poznejši Prešernov častilec in dopisnik začel zanimati za slovenski jezik in slovenske ljudske pesmi leta 1819, ko je študiral v Lincu. Iz njegove korespondence s prijateljem Jos. Kamarýtom²³ vemo, da sta bila v tem obdonavskem mestu med njegovimi sošolci tudi dva dijaka iz nekega koroškega mesta, najbrž iz Celovca, ki sta mu pomagala pri učenju slovenščine in ki sta mu tudi posredovala vsaj dve koroški ljudski pesmi (»Ti moje dekletce lepa« in »Čej si hodou, čej si biu«), ki jih je poslal Kamarýtu in katere je objavil že leta 1822 v prvem zvezku Slovanskih narodnih pesmi (str. 193—195). Ker Čelakovský ni mogel vzeti slovenskih ljudskih pesmi, objavljenih v 3. zvezku Slovanskih narodnih pesmi iz nobene tiskane zbirke slovenskih ljudskih pesmi, ker pač take takrat še ni bilo, se je splošno mislilo, da je tudi te zapisal od omenjenih koroških študentov v Lincu.²⁴ Nekateri literarni zgodovinarji in narodopisci pa so domnevali, da bi jih bil lahko dobil tudi iz Ljubljane in da so mogoče iz Vodnikovega rokopisa.²⁵ *Kopitarjev prepis jasno izpričuje, da jih je dobil od Dobrovskega.*

Ko je Čelakovský med 1822—1824 zbiral gradivo za drugi zvezek Slovanskih narodnih pesmi, ni imel nobene slovenske ljudske pesmi. Stiki s koroškima sošolcema so prenehali, drugih virov pa ni bilo. Zato se je obrnil na Dobrovskega, o katerem je pač vedel, da je svoj čas zbiral gradivo za svoj zbornik Slavin (pozneje Slovanka). Dobrovský mu je dal pesem o Lambergarju in Pegamu,²⁶ ki jo je Čelakovský obenem s svojim prevodom objavil leta 1825 v

²³ Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. Vydal Fr. Bílý. I. Praha 1907.

²⁴ Takega mnenja je še K. Dvořák v omenjeni izdaji Čelakovskega Slovanskih narodnih pesmi. Slovenski recenzent te knjige Fr. Bernik (SR V—VII, 1954, str. 406) ima to domnevo za pravilno, pripušča pa možnost, da je dobil Čelakovský poskočnice od Dobrovskega.

²⁵ Prim. Fr. Ilešič: Vzajemnost česko-slovinská v minulosti. Slovanský přehled IV (1902), str. 464.

²⁶ Dobrovský je imel dva izvoda Zupančičeve knjižice »Der Turnier zwischen den beyden Rittern Lamberg und Pegam« (Laibach 1807). Prvega je poslal 5. oktobra 1811 znanemu nemškemu jezikoslovcu, literarnemu zgodovinarju in narodopiscu Jacobu Grimmu (prim. Dobrovskega pismo Grimmu v AslPh I, 1876, str. 624—630) s pismom, v katerem med drugim pravi: »Sie erhalten hiermit durch die Besorgung des Hrn Leibchirurgus Mann... Ritter Lambergs Turnier in krain. u. deutscher Sprache. In der Vorrede heisst es zwar, die Uebersetzung sey beynahe wörtlich, allein die Vergleichung lehrt, dass zwar der Sinn richtig aufgefasst, aber oft nicht ein Wort dem andern entspricht. — Ich setze noch aus dem Briefe des Hrn Kopitar hinzu: „Alte Volksromane haben die Krainer gedruckt keine: aber interessante Fragmente liessen sich aus Volkserzählungen retten, si esset qui sciscitaretur. — Lamberger und Pegam (Böhmen?) den Sup. herausgeben, ist ein dergleichen Volksroman, warscheinlich von einem Naturdichter (Mesner sind es meistens bei uns) gedichtet, i. e. in Verse gebracht.“ — Sie sehen, verehrter Hr., was man für Antworten auf Anfragen über diess und jenes bekommt. Richtiger ist die Bemerkung Kopitar's...« (nadaljevanje pisma se nanaša na posest Brižinskih na Kranjskem). Na to pismo je Grimm odgovoril: »Auch der krainische Ritter Lamberg ist nicht uneben und ich hätte gern mehr dergleichen, Herr Kopitar sagt: „interess. Fragmente liessen sich aus Volkserzählungen retten, si esset qui sciscitaretur“ mir wären solche

2. zvezku omenjene zbirke »Krištof Lambergar inu Pegam«, naslov češkega prevoda »Zpěv o sedánj«, str. 186—199) in Kopitarjeve prepise in prevode viž iz Zoisove zbirke. Čeprav Čelakovský nikjer ne omenja, od kod je dobil tekste slovenskih viž, nam že primerjava besedila popolnoma zanesljivo izpričuje njegov vir. Saj ni med obema tekstoma druge razlike kot dva naglasa, ki ju je Čelakovský najbrž po pomoti prezrl... Če pomislimo, da gre za tuj jezik in nenavaden črkopis, lahko še danes občudujemo prepisovalca, stavca in korektorja teh pesmi. Med opombami (str. 231) je objavil Čelakovský tudi beležko o vižah »Vishe, gsau kratičké pjsničky, negvjce k wüli nápěwu zhotowené, a nepochybně od německého: die Weise, tak nazwané. Hudbičky gegich negsau slowanského ducha, ale podobagj se rakauským a štyrským, což i pad weršů dowozuge.« Iz te beležke lahko sklepamo, da je Čelakovský slišal tudi melodije slovenskih poskočnic. Kje in od koga, bo treba še dognati.

Čelakovský je objavil od 23, pravzaprav 25, pesmi samo osem. Njegov izbor je ponoven dokaz finega čuta, ki ga je imel za ljudsko pesem. Saj je izbral res najlepše in najpristnejše pesmi, in sicer 46, 28, 31, 38, 41, 25, 33 in 29. Zelo verjetno pa je, da je bilo njegovih prevodov nekoliko več, da pa je cenzura, nad katero se pritožuje v pismih prijatelju Kamarýtu, nekatere od njih prepovedala tiskati. Pri izboru pa so imeli seveda veliko vlogo tudi oziri na čitatelja, saj je bila zbirka namenjena širokim krogom občinstva, tudi mladini, in zato ni mogel v njej objaviti »pohujšljivih« verzov. Najprej je objavil dvo-kitično vižo št. 46 in ji dal naslov Aučinek slow (Učinek besed). Poskočnici 28 in 31 je združil pod skupni naslov Popis děwčete, medtem ko je ostalih pet objavil pod zaglavjem Popěwky. Pri prevajanju se je trudil, da ohrani v posameznih verzih vsaj število zlogov, mere pač ni mogel. Podrobna primerjava prevoda s slovenskim originalom in s Kopitarjevim nemškim prevodom dokazuje, da si je s tem dobesednim prevodom pomagal in da je ta celo zakrivil vsaj tri netočnosti: v 28. viži »zaljubljeno gleda« — Čel. »má laskavé očko«, Kop. sicer »verliebt schaut sie«, toda lat. pripomba *dulce*; v 33. viži »petice so

Mittheilungen von grossen Werth, sey die Erzähl. in Prosa oder Reimen, aber ich wage es kaum darum zu bitten. Besonders aber verlangte mich nach allem was einen mythischen, fabelhaften Anstrich hat...« (Prim. August Sauer: Aus Jacob Grimms Briefwechsel mit slavischen Gelehrten. Prager Deutsche Studien VIII, 1908, str. 597—98.) — Drugi izvod Lambergarja je sprejel Dobrovský od Kopitarja in se mu zanj zahvaljuje v pismu z dne 15. oktobra 1811 (prim. Jagić, op. c., str. 217) in dodaja: »Mit Vergnügen las ich ihn und verstand ihn besser, als neuere Schriftsteller. Mein Exemplar schickte ich an den kön. Bibliothekar Grimm zu Cassel, der ihn in seine Volksbücher aufnehmen, d. i. darin anführen wird, damit die Krainer nicht leer ausgehen.« Ko je Kopitar to zvedel, je slovenski tekst pesmi o Lambergarju in Pegamu pravopisno popravil in ponekod celo po svoje redigiral, prav lepo in čitljivo prepisal ter jo poslal Dobrovskemu (prim. Jagić, op. c., str. 220). Ta prepis je v Dobrovskega zapuščini; objavil ga je Jagić (op. c., str. 225—228) površno, z nekaterimi manjšimi napakami in spremembami. Ta Kopitarjev izvod Zupančičeve knjižice (ki je danes v knjižnici Narodnega muzeja v Pragi — sign. 80 G 173 — in v katerem sta dve Kopitarjevi s svinčnikom pisani rokopisni beležki: *vash pro vashi* ob verzu jo prasnî valh pogovori ter *velko gospodjstvo* ob verzu Imajo velk gospóktivó) je posodil Dobrovský Čelakovskemu, kot dokazuje primerjava tekstov in ne Kopitarjev rokopis, namenjen Grimmu, ki pa mu ga Dobrovský ni poslal. — Zanimivo je, da Kopitar ni opozoril Dobrovskega na to pesem že v odgovoru na njegovo prvo pismo, čeprav jo je, kakor smo že rekli, dobro poznal. Slej ko prej jo je zamolčal namenoma, ker jo je pač imel za »versifikacijo mežnarja«.

vaše« — Čel. »sedmíky jsou vaše«, Kop. »die Siebzehner sind euer«, v 41. viži »posmehal« — Čel. »usmíval«, Kop. »gelächelt«. Ponekod je prevod svoboden (»Ko b' družga ne imela / Ko lepga možá«, Čel. »Kdybych já hezkého / Mužička měla«; »Le dnarje služíte« — Čel. »peníze uschovejte« in dr.), vendar ga lahko na splošno ocenimo kot dobrega, ponekod celo zelo posrečenega.

Kakor je znano, je ponatisnil Kastelic pet vsebinsko najbolj nedolžnih viž iz Čelakovskega zbirke v 3. zvezku KC. Samo ljubljanske cenzurne razmere, ki so bile veliko bolj ozkosrčne kot praške, so bile najbrž krive, da ni objavil vseh devet. Teh pet viž je pridal k osmim pesmim »iz Smoletoviga zbira (pre-delane, kolikor se je treba zdélo)«, med katerimi so tri viže: »Na ojstro ročico...«, »Aj ti serborita...« in »Jest nočem bogate...« Zanimivo je, da je od ponatisnjenih pesmi imel eno (»Ko b' družga ne imela...«) v svojih rokopisih, prepisano iz Vodnikove zbirke, dve (»Bi godca si vzela...« in »Je bela ko mleko...«) pa sta bili v Smoletovi zbirki, ki jo je poznal, kakor je videti iz omenjene njegove pripombe. Vzrok, da ni navedel domačega rokopisnega vira, marveč tujega tiskanega, si pač razlagamo tako, da je natisku in prevodom slovenskih ljudskih pesmi v zbirki odličnega češkega pesnika pridajal veliko važnost, ker se je tudi zavedal, da so to prvi tuji prevodi naše ljudske pesmi. Hotel pa je najbrž tudi opozoriti na lepoto slovenske ljudske poezije, ker je pač nameraval tiskati v prihodnjih zvezkih Čbelice kaj več iz gradiva, ki ga je imel dovolj na razpolago. Prepričan sem, da so bile tudi te tri viže »iz Smoletoviga zbira« prepisane iz Zoisove zbirke.

Usoda našega rokopisa je podobna usodi rokopisne zbirke ukrajinskih ljudskih pesmi, o kateri je pisal svoj čas prof. V. A. Francev.²⁷ Tako kakor leta 1809 na Kopitarja, se je nekaj let pozneje obrnil Dobrovský na profesorja krakovske univerze Jerzyja Bandtkiega s prošnjo za ukrajinske ljudske pesmi. Ta mu je poslal — zelo verjetno celo po Kopitarjevem posredovanju — zbirko kolomyjek, ki, mimogrede povedano, spominjajo po svoji obliki in vsebini na naše poskočnice, kar je opazil že Štrekelj, prim. uvod k 2. zv. SNP, str. VI, ki je ležala pri Dobrovškem vse dotlej, dokler je ni ta najbrž obenem s slovenskimi teksti izročil Čelakovskemu, ker je pač sam ni mogel uporabiti. Čelakovský je izbral od 65 pesmi samo devet (večina drugih je zelo »nespodobnih«, še veliko bolj ko so slovenske), in jih objavil skupaj s prevodi v Slovanskih narodnih pesmih. Tudi za te pesmi je bil vir dolgo neznan, čeprav so se nekateri slavisti, posebno prof. Jiří Horák, pošteno trudili, da bi ga odkrili. To se je posrečilo šele Francevu, ko je našel v zapuščini Dobrovškega omenjeni rokopis.

Tako kakor ukrajinski je tudi slovenski rokopis važen ne samo po vsebinski strani, marveč tudi kot dragoceno pričevanje o zanimanju »očeta slavistike« za življenje slovanskih narodov, za njihov jezik in narodopisje. Čeprav teh pesmi sam ni nikoli objavil, so mu vendar nudile vsaj v neki meri vpogled v slovenski jezik in v pesniško ustvarjalnost slovenskih ljudi. Niso mu pa seveda nudile tistega zgodovinsko-filološkega bogastva, kakršnega je najbrž pričakoval, bogastva, kakršno je že prej poznal v ruskih in pozneje v srbskih in hrvaških ljudskih pesmih. Kakor za prosvetljence sploh, je bila namreč tudi za Dobrovškega ljudska pesem zanimiva predvsem kot ostanek davnega življenja, običajev in jezika slovanskih prednikov. Ni imel veliko smisla za njeno estetsko stran, za pesniški izraz in prisposodo. Ni opazil marsikatere lepote, ki

²⁷ Maloruské národní písně v pozůstalosti J. Dobrovského. Národopisný věstník československý, r. XVI (1925), č. 1—2.

so jih pozneje, v času romantike, občudovali njegovi učenci, predvsem Čelakovský. Zato je rokopisno zbirko slovenskih ljudskih pesmi izročil v prave roke, ki so izbrale iz njene skromne vsebine najlepše kitice in jih prelile v češčino. Po zaslugi Dobrovskega, ki je dal slovenskemu prerodu toliko koristnih pobud in nalog,²⁸ se nam je ohranil vsaj del Zoisove zbirke viž. Samo njegovemu zanimanju za slovensko ljudsko pesem se imamo zahvaliti, da si je Kopitar izposodil od svojega mecena zbirko viž in prepisal iz nje skoraj četrtino njene vsebine, na podlagi katere si bomo lahko ustvarili celotno podobo zbirke, o kateri nismo doslej vedeli več ko to, da je obstajala. Iz objavljenega gradiva o odnosu »očeta slavistike« do slovenske ljudske pesmi pa se tudi jasno vidi, da je bil Dobrovský prvi od tujih narodopiscev izven meja naše domovine, ki so se zanimali za našo ljudsko pesem in ki je pripomogel, da je slavni češki pesnik prevedel eno od naših najlepših in najzanimivejših pripovednih pesmi in nekaj poskočnic ter jih uvrstil v svojo znamenito zbirko slovanskih narodnih pesmi. Ko bi ne bil imel Kopitar toliko predsodkov proti »Lambergarju in Pegamu« in ko bi bil znal oceniti njene vsebinske in pesniške vrednote, bi bila lahko ta naša pesem prav po zaslugi Dobrovskega že nekaj let pred srbskimi prodrla v svet, kjer bi bila gotovo deležna velikega zanimanja. Čeprav se ni zelo kritični češki učenjak strinjal s Kopitarjevo oceno te pesmi, je vendar to oceno sporočil Grimmu, in to je menda zadostovalo, da ni te pesmi niti znanstveno niti literarno izkoristil.

Oton Berkopec

O SLOVENISTIKI V ITALIJI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Slavistika se je v Italiji krepko razvila v dobi med obema svetovnama vojnama. To je bilo precej naravno. Nove meje južnih in raznih drugih Slovanov so lajšale nove stike med Slovani in Italijani. V Italiji so se ustanovile nove stolice za nekatere slovanske jezike ali jezikovne skupine. Temu je sledil večji razmah slavističnih naukov zlasti v Rimu, Neaplju, Turinu, Padovi in Benetkah.

Med italijanskimi slavisti je bilo zmeraj tudi nekaj takih, ki so se v presledkih radi posvečali slovenistiki. Pregledni sestavki o tem v Zbornikih tržaške založbe Luč pričajo, da so se nekateri italijanski slavisti radi okoriščali z možnostmi, izvirajočimi iz neposrednega sosedstva med Italijani in Slovenci. Drugi so kmalu po prvi svetovni vojni radi prevajali važnejša slovenska slovstvena dela ter pojasnjevali svojim rojakom njih pomen. Posebno priljubljeno je bilo prevajanje lirskih pesmi ter novel, črtic in povesti.

Druga svetovna vojna je marsikod znova spremenila prejšnje meje. Po njej se je delo italijanskih slavistov širilo in dopolnjevalo. Tudi zdaj so ostali Slovenci Italijanom najbližji slovanski narod, in ta bližina je često odtehtala okolnost, da spadajo Slovenci k manjšim slovanskim narodom. Ponavljajo se znana imena iz prejšnje dobe: *Calvi, Cronia, Damiani, Giusti, Maver, Salvini, Urbani* ter tu in tam zazveni kakšno mlajše.

Bartolomea Calvija je zblížalo s slovenskim slovstvom njegovo službovanje na slovenskem učiteljskiču v Tolminu po prvi svetovni vojni. Njegovi prevodi Cankarjevih del z obširnimi slovstvenimi uvodi so se s stalnim izpopolnjevanjem v poznavanju jezika in slovstva boljšali. Bivanje v Ljubljani mu je poglobilo

²⁸ Prim. Kidrič: Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe. Ljubljana 1930.

pogled v slovenski svet, da po vojni lahko uspešno nadaljuje svoje znanstveno delo tudi na področju slovenistike.

Med prve italijanske slaviste sodi *Arturo Cronia* iz Zadra (roj. 1896), redni profesor na slovanski stolici v Padovi, kjer se posveča predvsem srbohrvaščini, včasih bolgarščini in češčini ter, kolikor utegne, tudi slovenščini. Njegovo obsežno znanstveno delo kaže veliko razgledanost po vsem področju slavistike. Njegovi spisi razodevajo živahen temperament; kadar se mu zdi potrebno, zna biti njegovo pero ostro in polemično. Precej slovenistike je posejane po njegovem najobsežnejšem povojnem delu *La conoscenza del mondo slavo in Italia*, bilancio storico-bibliografico di un millennio (Istituto di studi adriatici, Venezia, Officine Grafiche STEDIV, Padova 1958. Str. 792). Pod črto spremljajo razpravo skrbno zbrane bibliografske beležke o vseh obravnavanih vprašanjih. Kdor bi napravil izvleček vsega, kar se tiče slovenistike, bi imel pred sabo monografijo s tega področja. Knjiga ima sedem delov. V prvem delu z naslovom »V sivini cerkvene in posvetnega srednjega veka« (str. 3—75) poroča, da so se prvi baje pokristjanili Hrvati, za njimi Slovenci, nato Srbi, Čehi, Bolgari, Poljaki in zadnji Rusi, v dobi od 638 do 998, pri čemer Rim ni bil vedno v ospredju, ker so delovali tudi frankovski misijonarji, na vzhodu pa bizantinski. Navaja Fr. Kosa Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Omenja, kar so pisali o odnosih med Slovenci in Italijani Calvi, Maver, Cusin, Budal. »Historia Langobardorum« Pavla Diakona se mu zdi precej zanesljiva, ker se je pisec delno sam udeležil dogodkov in je poznal mnogo navedenih oseb. Ker pa je ves zavzet za Langobarde, se zdi Croniji včasih pristranski, n. pr. v zgodbi o furlanskem grofu Vectariju. Ne verjame, da je ta s petindvajsetimi vojščaki pregnal pri Čedadu pet tisoč Slovencev. O teh pravi: »Ljudstvo, ki zna kakor slovensko razpršiti bojevite bavarske čete, ki zna uničiti v dobršni meri samo s kamni in sekirami celo vojsko furlanskih konjenikov ter oblega in zavzame 603, čeprav družno z Obri, Cremono in Mantovo, ki ju iztrga Bizantincem, in prodre okrog 642 s svojo mornarico v vojvodino Benevent in oblega Siponto — a tu zamenjuje Pavel Slovence s Hrvati — ljudstvo, ki ima ‚valida multitudo‘, ‚exercitus cum magnis viribus‘ tēr zna biti junaško in obenem gostoljubno (okrog 620 je našel neki Pavlov prednik na begu iz obrskega ujetništva gostoljubje in zavetje med Slovenci), tako ljudstvo ga ni moglo puščati hladnega. Čeprav se zdi, da prevladujejo v njegovih beležkah preprosti obmejni dotiki in obmejna trenja, Pavel vendar čuti in sluti pomembnost, ki so jo na tisti šahovnici lahko imeli Slovenci, in zapušča kot zvesta straža Foruma Julii, ki je bil ‚Forum Italiae‘, svoje vtise italijanskim potomcem, da bodo o tem obveščeni in jim bo glas zgodovine prav tako v pouk kakor prikazi iz resničnosti« (str. 40 in 41). Poudarja važnost slovenskih izposojenk pri romanskih sosedih, ker so prav te žive priče o tesnem sožitju, kakor so to pojasnjevali Schüchardt, Trstenjak in Strekelj. »Slovani so v resnici vstopili v Italijo s Slovenci,« pravi dalje in riše, kako so v 7. in 8. stoletju prišli do Tilmenta in v Režijo, tudi pod ogrskim pritiskom v 9. in 10. stoletju; nekaj Slovencev se je nato umaknilo ali izginilo, del pa se je ohranil skoraj nedotaknjen do danes kot slovenski polotok. Pisec zasleduje najstarejše italijanske in tuje spise o njih od 1856 dalje (Biondelli, Ascoli, Musoni, Baudouin de Courtenay). Govoreč o Čedadskem evangeliju iz 5. in 6. stoletja z mnogimi slovanskimi imeni, označuje ta spomenik »kot sijajen uvod ob začetku odnosov med Slovenci in Italijani«. Cronia je ponovno pisal o njem, v nemščini v Wiener slavisches Jahrbuch, II (1952), v italijanščini pa kot »Revisione dei nomi slavi nell'antico Codex Aquileiensis« v Studi Aquileiesi (1953).

V drugem delu z naslovom »Pridobitve in odkritja renesanse« (str. 79—176) pripoveduje o škofovanju Eneja Silvija Piccolominiya v Trstu 1447 z župnijo na južnem Štajerskem, kar mu je omogočilo vmešavanje v zadeve slovenske cerkve. Pod črto omenja Petra Pavla Vergerija mlajšega iz Kopra ter njegove odnose do Trubarja, opirajoč se na Calvija in Narodno enciklopedijo srpsko-hrvatsko-slovenačko (1929). Navedena so »Poročila iz Nemčije« Leonarda Moceniga z vestmi o Slovencih ter o Koroški in Štajerski (str. 110). Giovanni Tarcagnota in njegovi nadaljevalci so v delu »Delle historie del mondo« (Benetke 1610) pisali o Slovencih, imenovanih »Schiavoni«, ter o njihovih vdorih v Italijo (str. 125). O drugih, manjših zgodovinah pravi, da poznajo Slované precej nepopolno, Slovencev in Slovákov pa sploh ne.

Tretji del se imenuje »V ozračju despotizmov in manirizmov« (str. 179 do 295). V zvezi s cerkvenimi prizadevanji za protireformacijo se mimogrede omenjajo tudi Slovenci (str. 182). Kratko je obgovorjen »Vocabolario Italiano e Schiavo«, s celotnim dolgim naslovom, Gregorija Alasia da Sommaripa iz leta 1607 (str. 198). Izvemo, da »Annales Ecclesiastici« (1588) govore o Slovanih, a ne o Slovencih (str. 216). Netočna in nezanesljiva je zbirka »Gli costumi, le leggi, et le usanze di tutte le genti« (Benetke 1588), ki jo je sestavil Giovanni Boemo Aubano Alemanno, kjer so kot Slovani naštet: »Ruteni, Polacchi, Boemi e Carinzi cioè Sloveni« (str. 223—224, opomba 3).

Cronia očita Francescu Braccioliniyu, ki je izdal v Rimu 1637 »Bulgheria convertita«, da ne upošteva ostalih južnih Slovanov: »Srbi, Hrvati in Slovenci se ne prikažejo na slovstvenem obzorju. Ne omenjajo se niti v številnih pesmih, ki opevajo kristjanske vojne in pohode na Balkanu proti Turkom in v katerih bi vendar mogli in morali imeti svoj delež, saj so se bojevali pod Szigetom, vzdolž Vojne krajine, z Evgenom Savojskim in z drugimi. Njihovo prikritje pa je popolno, čeprav ne namerno.« (Str. 279.)

Četrty del prikazuje »Podnebje obnove« v drugi polovici 18. stoletja (str. 299 do 351). Glede slovenščine za Italijane opozarja na »Saggio grammaticale italiano cragnolino«, ki ga je 1811 objavil v Trstu Franul de Weissenthurn po Kopitarjevi slovnici, z dodatkom Linhartove komedije »Matiček se ženi«. O tem je pisal U. Urbani v listu »Corriere di Trieste« 20. julija 1952: Uno studio di Vincenzo Franuli sui diadetti illirici.

V petem delu je opisana »Borbena in šolska romantika« (str. 355—467). S slovenskega področja se omenjajo zahteve po Zedinjeni Sloveniji 1848 (str. 358). O Mazziniju izvemo, da se je zanimal najbolj za Poljake, ne za Slovence in Bolgare (str. 388). Več umevanja kaže Cavour, ki misli na istočasen upor zoper Avstrijo v Italiji in med avstrijskimi narodi, vštévši Slovence (str. 394). Ko je Biondelli 1856 objavil »Prospetto topografico-statistico delle colonie straniere d'Italia«, je prikazal tudi Slovence v tedanji Italiji (str. 401). Odkritje Slovanov v lastni hiši je podžigalo Italijane, da so češče pisali o svoji »Slavia italiana« v dobi 1846—1868 (Ascoli, Valentinelli, Amati, Valente, Facchinetti; str. 414). Nekateri italijanski pisci so si izbirali slovenske snovi, n. pr. *Quirici Viviani* v romanu »Gli ospiti di Resia« (1827), o čemer je razpravljajl M. Matičetov v Razgledih 1952, ali *Antonio Gazzoletti* v pesnitvi »La Grotta d'Adelberga« (Trst 1853). V listu *Osservatore triestino* so včasih izhajali prevodi slovenskih narodnih pesmi, ki jih je prirejal *Chiudina* (Čudna; str. 465).

V zadnjih dveh delih se govori o Slovencih zmeraj češče. Šesti del riše dobo »Po izoblikovanju italijanskega kraljestva« (str. 471—571). Cronia pravi: »Slovenci so vzbujali pozornost Italijanov predvsem, rekel bi izključno zato, ker so bili njih mejaši in so imeli v posameznih odsekih skupne pasove in tudi

jezikovno slabo označene meje. Zato je zanimal bolj ko njih politično življenje in njihova kulturna dejavnost v Sloveniji njihov zemljepisni, etnični položaj v obmejnih deželah ter v naselbinah v Italiji. Za te stvari so se zanimale akademije in kongresi v Rimu, Florenci, Vidmu, ki so se jih udeleževali dobro podkovani zemljepisci kakor Musoni in slovanski jezikoslovci kakor Baudouin de Courtenay. O njih se je poročalo tudi z ozirom na Hrvate, naseljene po istrskih krajih. Tako se je čutila tudi v splošno informativnih spisih nujno jezikovna nota z bolj ali manj političnim prizvokom. Šlo je, kakor je dejal Podrecca, za deželo 'Slavia italiana'. Dodana je cela stran bibliografije od 1875 do 1912 (Marinelli, Vulicevic, Baudouin de Courtenay, Podrecca, Sturolo, Marsich, Rutar, Musoni, Leicht, Loschi, Fracassetti, De Gasperi, Bizjak; str. 504 in 505). Cronia priznava: »Daleč smo še od resnične slavologije, a njene kali so že v zarodku in določajo poprejšnji zgodovinski primer. V primeri s prejšnjo dobo je ta napredek, če ne v širjenju snovi — a koliko več se je zdaj pisalo o južnih Slovanih! — vsaj v njenem pojmovanju in obdelovanju. Res, še zmeraj izhajajo brezbarvna in neizvirna dela, ubožna v mislih in dokumentaciji, a vedno bolj si utira pot neposredno pričevanje, osebni in preverjeni vtisi; vse sili v strokovnost ter vedno jasnejša in trdnejša postaja zavest važnosti slovanskega sveta« (str. 506).

O Slovencih dodaja kasneje: »Kakor smo videli, so Slovenci vzbujali zanimanje samo v zvezi s tako imenovano Italijansko ali Furlansko Slavijo. Gotovo so imeli — razen narečij in ljudskih sporočil — prav malo takega, kar bi moglo očarati slovstveno zgodovino in kritiko« (518). Občutljivemu Slovincu se bo zdelo to ob misli na bujno 19. stoletje od Vodnika in Prešerna do prve svetovne vojne vendar malo prepikro in omalovažujoče. Korak naprej se zdi Croniji za slovenščino v Italiji objavljanje slovnice in slovarjev (Premru, Sket-Loschi, Guyon, Valjavec, Iskravec; str. 521). Dober predhodnik v specializaciji italijanskih slavistov se mu zdi kljub svojim hibam in začetništvu Bruno Guyon, ki se je z ljubeznjivo poglobil v slovenščino in srbohrvaščino ter to poučeval v neapeljskem Istituto Orientale; po letu 1912 pa je poučeval italijanščino na univerzi v Beogradu. Označuje ga tako: »Bolj ko literat ali poljudni znanstvenik se v njem očituje filolog ali glotolog, ki se zanima za posamezne slovstvene snovi, za posamezne jezikovne pojave, naj jih obravnava v časopisih ali naj jim daje znanstveni ton in namen v resnejših revijah. Vihati nos zaradi njegovih dosežkov bi bilo prazno; tu zanima njegova ubrana smer« (str. 528). Govoreč o prevajanju iz slovanskih slovstev, poudarja Cronia, da so manjša slovstva še zmeraj dolgo ostajala v senci, tudi malo, a krepko slovensko slovstvo. Celotna slovenska dela se, žal, niso prevajala. R. Golouh je 1911 objavil v Milanu z naslovom »Il grido della folla« dramatisiran zadnji prizor iz Cankarjevega »Hlapca Jerneja«. F. Pirman je izdal v Trstu 1894 »Riflessi di poesia e prosa slovena«. Canini in Chiodina ter nekateri drugi so po tržaških in istrskih listih ali v revijah iz Italije objavljali kaj malega iz slovanskega pesništva. A to so le obrobni slovenski okraski vsega slovanskega Parnasa, medtem ko ostaja slovensko slovstvo kot celota v temi. »In pomislimo,« vzklika pisatelj, »da sta bila Kette in Murn že mrtva, Cankar in Župančič pa že velika!« (str. 547). Ivana Trinka, ki je pisal v obeh jezikih, imenuje »italo-sloveno« in omenja njegovo pesnitev »Propast Ogleja« z italijanskim prevodom »Eccidio di Aquileia« (1896). Carlu Del Balzo očita, da je pozabil na J. Koseskega prevode iz Danteja, ko je 1889—1909 izdal v Rimu petnajst debelih zvezkov »Poesie di mille autori intorno a Dante Alighieri« (str. 551). Slovence je omenjal G. Caprin v spisu »Lingue slave e civiltà tedesca in Austria« (1913) in naslednje leto v spisu

»Trieste, sloveni e slavismo«. Italijanske revije in listi iz Zadra, Pulja in Trsta so skušali širiti poznavanje slovanskega sveta, pri čemer so nujno dajali prednost srbskohrvatskemu in slovenskemu slovstvu. V Trstu je izhajala revija *Pensiero slavo* s kotom *Musa slava*, kjer je prišlo na vrsto tudi nekaj prevodov iz slovenskega slovstva.

Zadnji del obsega dobo »Med obema svetovnima vojnama« (str. 575—711). Zanimanje za posamezne slovanske narode naglo narašča. V Italiji se množijo zlasti publikacije o najbližjih Slovanih, Hrvatih in Slovencih; od 1915 do 1918 se oglašajo z novimi spisi znana imena iz prejšnje dobe, pa tudi nekatera nova: *Caburi, Dudan, Tamaro, Randi, Gayda, Ratti, Danielli, De Baci Venuti, Rambaldi, Taramelli, Fedozzi, Melchiori, Corsi, Pedrazzi, Roncagli, Marioni* (str. 592). Pojavljajo se pisatelji novih slovníc, priročnikov in slovarjev za učenje slovenskega jezika: *Prezzolini-Skarlovnik, Mara Gregorič* (v knjigi krivo Gregorič), *M. Migliorini, G. Lombardo* (str. 598). O Slovencih ponavlja Cronia, da po svojem tisočletnem podložništvu, vsiljenem po tujih gospodarjih, tudi v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev niso mogli vzbujati posebnega zanimanja. Beleži nekaj del o njih: *Musoni, Gli Sloveni* (Jugoslavi occidentali, Videm 1919); *C. O. Urbani, Sloveni e il movimento jugoslavo*, Rim 1919; *Danielli, La struttura delle Prealpi Friulane*, Firenze 1921; *P. Pisenti, Problemi di confine. Il clero slavo*, Videm 1925; *S. Muratti, Cenni sugli alloglotti delle provincie orientali di confine*, Rim 1928 (str. 625). Nadaljuje se prevajanje iz sodobnega slovenskega slovstva, zlasti iz Cankarja, Župančiča, Tavčarja in Bevka. Omenjajo se: *L. Salvini, Liriche slovene moderne*, Neapelj 1938; *U. Urbani, Piccolo mondo sloveno*, Ljubljana 1941, ter iz povojne dobe *L. Salvini, Sempreverde e rosmarino*, Rim 1951; knjiga je označena kot najboljša antologija slovenskega pesništva.

Kot informativni spisi o slovenskem slovstvu se omenjajo: *E. Damiani, Cultura slovena in Italia. Appunti bibliografici* v Slavistični reviji III (1950); *L. Salvini, Italijani o slovenski kulturi* v Slavistični reviji IV (1951); *U. Urbani, Jugoslovanska slovstvena dela v italijanskih prevodih* v Naši sodobnosti II (1954).

Izčrpno in živahno je Cronijevo razgledovanje po italijanskih revijah, ki se posvečajo Slovanom in slavistiki ter upoštevajo rade tudi prispevke s področja slovenistike. Pod naslovom »V kraljestvu fantazije« razpravlja Cronia o slovanskih snoveh v ustvarjanju italijanskih pisateljev in ugotavlja, da je bilo tega v fašistični dobi zelo malo. V Sloveniji se n. pr. začenja avtobiografski roman »*Luci ed ombre su terra slava*«, ki ga je napisal *Nimbo D'Aurora* med italijansko zasedbo (Milan-Rim 1949). Zelo razveseljiv pojav se mu zdi v Italiji nastajanje založništva s programom izdajanja pretežno ali izključno slovanskih avtorjev ali spisov o njih; v taki založbi je 1928 izšla v Rimu *Cronijeva* obsežna razprava *Ottone Župančič*. Med najvažnejše spada zadnje poglavje »Studi slavistici« (str. 649—711), kjer pisatelj pojasnjuje, kako so se razmere postopoma boljšale, našteje današnje italijanske slaviste in pregledno očrta njihovo delo in dosežke nove slavologije. Priznava, da je lingvistika vobče, posebno pa slovenistika, nekam zanemarjena, češ: »In complesso è mancato un vero slovenista« (»Skratka, pravega slovenista sploh ni bilo«, str. 687). Hujše vrzeli so za silo mašili tudi slavistični »gostje in zavezniki« iz slovenskega tabora: Kleinmayr, *Grammatica della lingua slovena*, Trst 1919; G. Sablich, *L'interprete sloveno*, Milan 1919; G. Trinko, *Grammatica della lingua slovena*, Gorica 1930; A. Kacin, *Esercizi per la Grammatica slovena* di G. Trinko, Gorica 1931; M. Gregorič (krivo: Gregorič) Stefani, *Grammatica sloveno*, Trst 1936; L. Zeriav, *Errori tipici di lingua derivanti dallo sloveno*, Trst 1936; G. Pavich, *Un po'di sloveno*,

Novi Ligure 1941; G. Nemi, Grammatica della lingua slovena, Gorica 1951; G. Andrović, Dizionario delle lingue italiana e slovena, Milan 1936 in 1941 (preveč hrvatizmov); A. Bajec in P. Kalan, Dizionario italiano-sloveno, Ljubljana 1941; A. Budal, Antologia slovena ad uso delle scuole medie, Gorica 1928; G. Pavich, Frasarario italo-croato-sloveno, Rim 1941. A. Res in A. Budal sta prispevala članke o nekaterih slovenskih pisateljih v Enciclopedia Italiana. O slovstvu so pisali: I. Grafenauer, Nuova letteratura slovena, v Europa Orientale, Rim 1924; I. Maffei in F. Sinkovec Mayer kot uvod k Župančičevi Dumi, 1924; I. Trinko, Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia, Videm 1940.

Cronijevo obsežno delo zrcali precej verno tisočletne napore italijanskih znanstvenikov, posebno današnjih italijanskih slavistov, da bi Italijo zmeraj bolje seznanjali s slovanskim svetom. Poudarja stalni napredek današnje italijanske slavistike: »Znatno naraščanje je opaziti zlasti v slovanskih študijah na posameznih univerzah, kjer se nove in stare stolice vrstijo z raznimi poverjenimi mesti in lektorati za slovanske jezike in slovstva« (str. 708). Glede višješolskega poučevanja slovenščine bi bilo pripomniti, da jo je med obema vojnama poučeval v Istituto Superiore di economia e commercio v Benetkah Alojzij Res, v letih 1941—1943 pa pisec teh strani. Na univerzi v Trstu predava že mnogo let zgodovino slovenskega slovstva *Romeo Colognati*. Slovenščina kot jezik, ki je tej univerzi med vsemi slovanskimi jeziki najbližji, se ne poučuje. Prošnja pisca teh strani za tako poučevanje ni bila sprejeta. Cronia zaključuje svojo knjigo z geslom: »Ne romantika, temveč pozitivizem, ne utopije, temveč resničnost« (str. 709). V tem duhu je sestavljen njegov spis »Un inedito e grande dizionario sloveno-tedesco di Stefano Kocijančič«, Studi Goriziani 1954.

Enrico Damiani (1895—1953) iz Rima je bil ravnatelj knjižnice poslanske zbornice ter profesor za bolgarščino na univerzi v Rimu, v Neaplju pa profesor bolgarščine in poljščine. Imel je zelo široko obzorje, poznal je tudi druge slovanske jezike in je včasih posegel v slovenistiko, n. pr. v Slavistični reviji III (1950), kjer je poročal o razširjenosti slovenske kulture v Italiji. Rad je prevajal iz slovenskih pesnikov za italijanske revije. Za veliki izbor slovanske pripovedne proze *Novellieri slavi*, ki ga je izdal De Carlo v Rimu 1946, je Damiani prevedel *Jurčičevo »Telečjo pečenko«*, *Erjančevo »Ni vse zlato, kar se sveti«*, *Finžgarjev »Naš vsakdanji kruh«*, *Cankarjevo »Tujo učenost«* in *Pregljevo »Runje«*. Kakor je v sodelovanju z *Jankom Ježem* prevedel 1944 *Jurčičevega »Sosedovega sina«*, tako je z njim pripravil 1947 za prvo knjigo zbirke *»Modra kolajna«* založnika Del Romano v Perugi knjigo *»La mamma«* z najlepšimi stranmi o materini ljubezni iz vseh Cankarjevih del.

Wolfgang Giusti, redni profesor za ruski jezik in slovstvo na univerzi v Trstu, se je rad posvečal vsemu slovanskemu svetu, s prevodi večkrat Slovencem, včasih lužiškim Srbom, Polabcem in podkarpatskim Rusom. Splošno slovanska vprašanja rad motri z zgodovinsko filozofskega stališča. Prevodi iz slovenščine so kazali sprva kakšno pomanjkljivost, danes pa je njegovo slovstveno delo pretehtano, zanesljivo in točno. Tudi Slovence upošteva njegovo povojno delo *»Il congresso slavo di Praga (1848)«*, ki je izšlo v Trstu ob stoletnici praškega kongresa, 1948. S podobnega področja je spis *»Cesare Balbo e i problemi del mondo slavo«*, Trst 1957.

Giovanni Maver iz Dalmacije (roj. 1891) se je na Dunaju poglobil v romanistiko, a se je brž po prvi svetovni vojni razgledal po slovanskih jezikih in zasedel 1920 novo slovansko stolico v Padovi, kjer je dajal prednost srbohrvaščini; devet let nato je postal redni profesor za poljščino na univerzi v Rimu.

Danes velja za glavnega italijanskega slavista poleg E. Lo Gatta in A. Cronije. Ustanovil je revijo *Ricerche slavistiche*, ki pod njegovim uredništvom lepo uspeva. V raznih dobah se je rad uspešno loteval slovenističnih problemov. Iz povojne dobe bi bilo omeniti, da je za rimsko zbirko »*Novellieri slavi*« prevedel *Levstikovega »Martina Krpana«* (1946). Sestavil je zelo dober pregled zgodovine slovenskega slovstva. Slavistične študije v Italiji je izborno očrtal v spisu »*La slavistica in Italia*« v reviji *Scuola e cultura nel mondo II* (1957) in v razpravi »*Slavistika u Italiji*« (Beograd 1957).

Luigi Salvini (1911—1957) iz Rima, nadzornik v naučnem ministrstvu, poznavalec mnogih tujih jezikov, najbolj pa slovanskih, se je odlikoval kot kritik in slovstveni zgodovinar, pa tudi kot izvrsten prevajalec in sestavljavec antologij. Prevajal je iz bolgarščine, poljščine, maloruščine, hrvaščine in slovenščine. Prvo slovensko zbirko, »*Liriche slovene moderne*« (Ljubljana-Neapelj 1938), je z leti zelo razširil in izdal 1951 obširno knjigo »*Sempreverde e rosmarino*« v založbi Carlo Colombo v Rimu (str. 279) v zbirki »*La Bilancia-Antologia di letterature straniere — Poeti sloveni moderni*«. Skoraj sedemdeset strani slovstvenega uvoda od začetkov slovenskega slovstva do sodobnikov predstavlja zgoščeno, kritično razpravo, poživiljeno s prevedenimi odlomki iz raznih dob slovenskega pesništva, od stare zahvalne pesmi ob ustoličenju na Gosposveitskem polju do Župančičevega odlomka iz »*Zimzelena pod snegom*«. Zelo toplo je opisana ljudska umetnost (str. 25). Žal se je vteplo nekaj tiskovnih, pravopisnih in drugih napak, ki si jih Slovenec lahko sam popravi, italijanskega bralca pa zavedejo v zmoto, n. pr.: Damašen (Damascen, 20), Praktika (= Pratika, 20), nedosledno je Mattia Gubec poleg Ilija Gregorič (22) in Tomaso Hren poleg Primož Trubar (24). Iz Svetokriškega, ki ga piše Lionelli in Leonelli, citira, da so ženske »mačke nature« namesto »mačje nature«. Zakaj Novo Mesto? (24). Podobno: Brdaus (26), Zeleniki (= Železniki, 27), Klar (= Blaž) Kumerdej (30); »Novice« bi bilo bolje »Notizie«, ne »Giornale«, ker niso bile dnevnik (33); Paglov je preveč okrnjeno za Paglovec (36); Bradavska (= Bradaška) in Parapat (39) nista potrebna. Ivo Gruden (55) bodi Igo Gruden. Pri Moletu navaja »*Tristia ex Ponto*« namesto »*Tristia ex Siberia*« (59). Pri Debeljaku se ne ve, ali je Tone ali Tine (64). Bibliografija priča o veliki razgledanosti in kritičnosti. Motijo razne nepopolnosti: Ramouš (= Ramovš); reformacije; Časopis za slovenski jezik, Književnost in zgodovina; für die geistige Leben (= für das geistige Leben) (str. 69); pri Slovencev (= pri Slovencih); Runschau (= Rundschau); poezia; I. Kosovel (= J. Kosovel); slovsta (= slovstva) (str. 70); Kronaka (= Kronika); sveze (= zveze) (str. 72); srednem (= srednjem); Socjalna; durch dem Slawischen Süden (= durch den slawischen Süden); Matečetov (= Matičetov) (str. 73); Macum (= Macun) (str. 74). Sledi antologija s prevodi 115 pesmi iz 32 pesnikov od Prešerna do Franceta Kosmača. Če bi se izbor začel z Valentinom Vodnikom, ki je pel pretežno v 19. stoletju, bi zbirka bila verneje zrcalo vse slovenske poezije. Pred vsakim pesnikom stoji primeren, skrbno sestavljen slovstveni uvod o njem (o Prešernu n. pr. deset strani), kar daje z uvodno razpravo že nekakšno slovstveno zgodovino slovenskega pesništva. Omenimo še nekaj važnejših netočnosti: velika puntarja (= velika puntarija, str. 79 in 143); Scheuchenstal (= Scheuchenstuel); Ernesta (= Ernestina); Janes (= Janez, str. 80); Dem Andenken dem M. C (= Dem Andenken des Matthias Cop); Moventi della conversione di Čop (= Moventi della conversione di Črtomir, kajti za tega gre, str. 84); Edward (= Edvard); v Prešernovem pesništvu (= v Prešernovem pesništvu); Luka Puntar (= Luka Pintar); August (= Avgust); nemški sonetti (= nemški soneti, str. 87); Tonka Zidarjeva (= Tona Zidarjeva, str. 116); Ziegler

(= Cigler); Jugoslovenska Knjigarna (= Jugoslovenska knjigarna, str. 117); Iz srbskohrvatskega vira mora biti »Bečki soneti« namesto »Dunajski soneti« ter »Stritarjevo doba« namesto »Stritarjeva doba« (str. 122). Namesto Prevec stoji Pavec (str. 126). O Gregorčiču krivo poroča, da je po maturi odšel na Dunaj, namesto, da bi bil rad odšel, in da je že s 13 leti spesnil »Iskrice domorodne«, namesto z 18. »Oljki« je prevedeno »Gli ulivi« namesto »All'ulivo« (str. 133). Str. 134 stoji »Venti serate«, str. 135 pa prav »Dodici serate« za Mahničevih »Dvanajst večerov«. Aškerčeva »Prva mučenica« je navedena kot »Prvi mučeni- niki« in prevedena »Primi martiri« namesto »Prima martire« (str. 143). Niko Zupančič (str. 163) mora biti Niko Zupanič. Izidor Cankar je dvakrat označen kot Ivanov brat (fratello) namesto kot bratranec (cugino, str. 176 in 237). Vsi pesniki imajo svoja domača slovenska imena, le Cvetko Golar je postal Florian (str. 228). Gruden ima Primorske pesmi, ne Primorske pesme (str. 239). Pri Klopčiču so omenjene »Izabrane pesmi« namesto »Izbrane pesmi« (str. 261). Salvini prevaja brez rim. Slovenska jedrnatost ga včasih sili v ovinke, n. pr.:

ko rojak	libero
prost bo vsak,	sarà ognuno
ne vrag, le sosed bo mejak!	e il confine
	vedrà buoni vicini!

Tudi Prešernov »Magistrale« je brez rim, a prevajalec je ohranil akrostih, ki je rahlo spremenjen: *Primicova Iulia* (str. 99). Knjiga je Italijanom dober kažipot po slovenskem pesništvu.

Umberto Urbani, rojen v Kopru 1888, se je že zgodaj uvrstil med neutrudne prevajalce iz srbskohrvatskega in slovenskega slovstva; obenem je pisec tehtnih slovstvenih člankov o pisateljih in pesnikih, iz katerih je zelo uspešno prevajal. Za svojega bivanja v Ljubljani se je še bolj poglobil v zaklade slovenskega slovstva. Mnogo let je poučeval srbskohrvatsčino na tržaški univerzi. Svoje mnogostransko kulturno delo za zблиževanje med južnimi Slovani in Italijani je vneto nadaljeval tudi po drugi svetovni vojni. Tu naj omenimo njegovo obširno razpravo »Jugoslovenska slovstvena dela v italijanskih prevodih« v *Naši sodobnosti* II (1954), str. 453—467, kjer se razgleduje daleč po tem področju in se dotika zanimivih vprašanj iz slovenistike. Opozarja na Salvinijevo ugotavljanje, da je slovenska narodna pesem v primeri s srbskohrvatsko v Italiji zelo malo znana, in zahteva, da bi bilo treba raziskati vzroke za to. Poudarja Calvijevе zasluge in prizadevanja *Renate Steccati*, ki je 1932 prevedla nekaj slovenskih narodnih pesmi iz Furlanije za »Rivisto di letterature slave«. Razpravo je iz italijanskega rokopisa prevedel J. G., in to je najbrž povzročilo, da se je R. Steccati prevedlo, kakor da gre za moškega. Urbani povzdiguje Damianijevo dejavnost. Hvali *Carla Paulettija*, ki je 1953 prevedel »*Sinjega Galeba*« *Toneta Seliškarja*. Našteva še več drugih novejših italijanskih prevodov iz slovenskega slovstva, tudi *Jurčičevega* »*Jurija Kozjaka*«, ki ga je 1947 prevedel *Ferdinand Kolednik* za »Istituto di propaganda libraria« v Milanu. Doslej še ni zgodovine slovenskega slovstva v italijanščini. Urbani je vselej živo občutil to vrzel. Stavil je rokopis za tako delo, a doslej se mu še ni posrečilo, da bi ga objavil. Urbanijevo prevajalsko in znanstveno delo na področju slovenistike je brž po prvi svetovni vojni v marsičem oralo ledino, postopoma se je širilo in poglobljalo in bo vselej ohranilo svojo ceno.

V primerih z delom, ki so ga italijanski slavisti po drugi svetovni vojni opravili na področju drugih, zlasti večjih slovanskih jezikov, se morda zdi, da se slovenistika ni prebujno razvijala. Glede prevajanja je treba pomisliti, da

so se po prvi svetovni vojni mnoga peresa strastno zagnala na najbolj znane pesnike in pisatelje in njih najbolj znana dela. Tedaj se je Cankarjevemu »Hlapcu Jerneju« primerilo, da so nastali skoraj istočasno trije prevodi in sta dva skoraj hkrati izšla. Takratni prevajalci so pobirali samo smetano in pisali obširne razprave in uvode k svojim prevodom. Pozneje se je prvo navdušenje nekoliko poleglo. Morda je tudi kak prevod manjših del obtičal v miznici. Nove meje po drugi svetovni vojni so pustile mnogo manj Slovencev v Italiji. Diplomatske napetosti so se vlekle in se vlečejo še danes. Prevladuje slovenski manjšini zelo neprijazno ozračje, ki ne pospešuje navdušenja italijanskih slavistov prav za slovenistične probleme. Po drugi strani ne bo mogoče nikoli izbrisati jezikovih mejá med Slovenci in Italijani. Prav te meje med dvema velikima svetovoma, slovanskim in romanskim, bodo ohranile vselej svoj pomen in svoj čar.

Andrej Budal

DVE PISMI ŠTEFANA KONZULA

Matija Murko je v svojem delu *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, Prag und Heidelberg 1927*, str. 177, opozoril na dve pismi Štefana Konzula, spravljeni v nürnberškem državnem arhivu. Pridržal si je njuno objavo, vendar mu je to preprečila smrt.

Prvo pismo, ki nosi signaturo »Reichsst. Rothenburg, Nr. 2084, fol. 214«, je napisano na obeh straneh lista pisarniškega formata in je brez posebnega naslova. Pisava je latinica, ki se naslanja na tiskane črke, torej precej nenavadna za nemški dopis tistega časa. Pismo se glasi takole:

Erbar, ernnest, fürsichtig vnd weyse, ginstige, gebietunde herren. Ich gib e. e. f. w. in aller vnterthanigkheit zuerkhennen, das mich von erbarnn, glaubirdigen personen yzund vnd vor der zeit zumermallen angelangt ist, wye das ein bös gerichte van mir zw nachthail meinen eren hic allenthalben in der stat solte gesagt vnd ausgepretet werden, villeicht ists auch für e. e. f. w. khumen, alls hette ich mit einer meide (welche des herren Hansen Hopfersteters tochter sein soll) ways nit was vnerlichs gehandelt habenn. Nun weys ich gleich wall, das dise reden vom teuffl, dem vatter aller vnbarhait, durch seine instrumenten auff mich erdicht seind, dan gott der gerecht vnd warhafftig sambt meinem gebilsen sein meine zeugen, das mir in disem vall gantz vnd gar vnrecht geschiecht, dan gott lob ich mich (one rueme zemelden) durch die gnaden gottes bis her dermaisen alhie gehalten, von allen bösen argwon vnd gestalt verhüetet, das ich aigentlich weys, das khein mensch mit grundt der warhait etwaß vnerlichs, erbarnn vnd christlichen wandel zebider, vngemeß auff mich darthuen mag. Darumb ich auch dise böse falsche nachred für vergeben vnd löß [böß?] vnutz geschwätz gehalten, neben anderen meinen anfechtungen bis hero geduldet, gott beuolhen vnd nit verantworten wöllen. Die weill aber auch einem christen gebüren will durch götliche billiche mitl, als durch die obrigkhait, sein eher zuschitzen vnd zuerhalten, hab ich hiemit am ersten e. e. f. w. mein vnschuld wöllen anzeygen, hierauff auch in aller vnterthanigkheit vmb gottes willen bittende e. e. f. w. alls ordenliche, vom gott gesetzte obrigkheit, wölchen alles ybel, huererey, ehebruch vnd vnordenliche wesen zu straffen von gott beuolhen ist, disem falschem außgeben auff mich dem grundt der warhait zu guet weiter vnd vleisiger nachfragen, vnd wouer sich dann in der warheit erfunde, das ich vnerlichs, wie von mir ausgegolsen, oder ichts wider mein pryesterlich stand vnd amt were, in diser stat die gantz zeit meiner ankunfft

vnd hye bleibens aergerlichs gehandelt, will ich durch euch am leib vnd leben billickhich anderen zum exempel ernstliche straffe leiden vnd gedulden.

E. e. f. w. wöllen also dise mein aynfeltige, doch warhafftige entschuldigung (wölche ich vmb verlezung gottes vnd meiner eren willen nit habe vnterlassen mögen im besten erkennen. Dennen ich mich hiemit auch vnterthanigst will beuolhen habenn.

E. e. f. w. vnterthanigster

Stephanus Istereicher

Pismo je naslovljeno, kakor sklepamo po njegovem uvodu in po signaturi, na mestni svet v Rothenburgu. Žal je brez datuma. Po ljubeznivem sporočilu državnega arhiva v Nürnbergu št. 2267 z dne 15. avgusta 1956 se ne dá datirati po drugih spisih, ki so z njim vred spravljene pod isto signaturo, ker gre za zbornik pisem, ki so ga uredili šele pod konec 17. stoletja. Gotovo mu takrat niso dali pravihnega mesta, saj so pred njim uvrstili pisma iz let 1592 in 1597, za njim pa taka, ki so nastala 1606—1608. Iz pisma samega pa izhaja, da je moralo biti napisano v času, ko je Konzul dalj časa živel v Rothenburgu.

V Rothenburg je prišel Konzul ves bolehen in brez sredstev v novembru 1552, se zatekel k Trubarjevim ter dobil pri njih stanovanje in hrano (Rupel, SR XI, 1958, 201). V tem mestu je ostal tako dolgo kakor Trubar, torej do junija ali julija 1553, in se je nato z njim preselil v Kempton. Pismo je potemtakem moglo nastati med novembrom 1552 in julijem 1553, dejal bi, da sredi tega razdobja, ko se je Konzul že udomačil: v prvi polovici leta 1553.

Iz pisma izvemo, kako se je po mestu raznesel glas, »da je z nekim dekletom, baje s hčerjo gospoda Hansa Hopfersteterja, nekaj nepoštenega počel«. Zaradi tega je, pač na Trubarjevo pobudo, ker so temu govorice morale biti nerodne, pisal mestnim svetovalcem, da ima čisto vest, pa naj oni kot oblast, ki ji je »od boga ukazano kaznovati vsakršno hudodelstvo, kurbarijo, prešuštvo in nerednost«, preiščejo zadevo ter ga, če je kriv, kaznujejo na životu in življenju. Ni znano, kako se je zadeva končala. Verjetno ni bilo nič resnega, vendar je značilno, da so sploh mogle nastati takšne govorice o človeku, ki je bil vendar duhovnik. Tudi niso nezdržljive s Konzulovim značajem, kakor se nam odkriva v ohranjenih dopisih, zlasti v Trubarjevih, dasi je treba upoštevati, da gre za Trubarjeve izjave v času, ko je bil s Konzulom hudo sprt (prim. Elze, P. Trubers Briefe, 146 sl., 245 sl.). — Jezik v pismu kaže, da ga je pisal Slovan (prim. oblike *ginstige*, *glaubirdigen*, *unbarhait*, *gebifsen*, *zebider* itd.).

*

Drugo pismo s signaturo »Reichsst. Rothenburg, Nr. 2084, fol. 165« je prav tako na listu pisarniškega formata in brez posebnega naslova. Pisano pa je čisto drugače ko prvo, namreč v gotski kurzivi. Bere se takole:

Fürsichtige, ersam vnd weiß herrn burgermeister vnd ratt, sondere günstige vnd gebietundt herren. Eur f. e. w. sindt jeder zeit mein christlich angedechtig gebet vnd gantz willige diennst zuoran bereit.

Ersam, weiß, günstig herren, ich bin durch meinen lieben herren vnd freundt Primus Truber, pfarherren von Kempton, schriftlich bericht worden, wie das ewr f. e. w. mir auf sein vnderthenig bittlichs anlangen ein beneficium zuuerlassen günstiglich bewilligt vnd zugesagt haben, welchem ich, das weiß gott, wann es an [ohne] meine grosse leibs schwachait, dergleichen das mein liebe haußfraw on jetzt ein kindtpeterin vnd auch zum thail mit kranckait beladen, gern aufs ehst in gehorsam nachkomen wär. Hab mich auch derwegen

von Cham, alda ich mit einem beneficium versehen gewest, gen Regensburg zue wider erholung meiner gesundthait vnder die artzt vnd in die cur, alda ich gleich diß jar mit verleihung göttlicher gnaden zuerharen gedacht bin, begeben müessen. Sag hierauff demnach ewr f. e. w. gegen mir gantz vätterlich vnd christlichen erzaigten guetthatten mit anbietung eines beneficium, wie oben gemelt, vntherthainigen hohen vnd grossen danck mit diesem erbietten, wo ich söliches künfftiger zeit vmb ewr f. e. w. mit meinen gleich wol armen vnd vnachtsamen diennsten widerumb beschulden möchte, sollen mich ewr f. e. w. jeder zeit willig vnd vmbschlegig befinden.

Sölches hab ich dennoch ewr f. e. w. sich verner darnach haben zurichten, vnangezeigt nit wöllen verhalten, denen ich mich hieneben in aller gehorsam alß meinen lieben herren vnd vätter alzeit beuelhen thue etc.

Datum Regensburg den 5. februarij im .59. jar.

Ewr f. e. w. diennstwilliger caplan

Stephanus Consul
on jetzt in Regensburg wonendt.

Pismo je, kakor kaže signatura, naslovljeno na rothenburške mestne svetovalce. Nastalo je v času, ko je Trubar pripravljal svoje slovensko-hrvaško literarno podjetje in je Konzul že prevajal slovenske knjige v hrvaščino. Ta je pustil službo v Chamu zaradi bolezni ter se preselil v Regensburg, da bi se tu laže zdravil. Tako je jasno povedano v našem pismu. Pozneje, v novembru 1561, pa je Konzul, že v sporu s Trubarjem, drugače prikazal stvar, vprašujoč, zakaj neki ga gospod Primož ni rajši pustil v njegovi dobri službi (Elze, P. Trubers Briefe, 154); trdil je torej, da je na Trubarjevo pobudo pustil službo v Chamu. To pa je malo verjetno, ker se potem Trubar ne bi bil trudil, da bi mu bil našel novo zaposlitev v Rothenburgu. V Regensburgu je bil brez službe. Kako se je nameraval preživljati? Ali je menil dobiti tu kako novo službo? Ali je računal na plačilo za prevajanje? Vsekakor je ne dolgo zatem priropotal v Kempton k Trubarju in terjal od njega denar, ker je izvedel, da je Trubar dobil iz domovine tisoč goldinarjev. Tisti denar pa je bil za kritje tiskarskih stroškov. Nič čudnega, če se je Trubar, ki zase ni vzel niti beliča, razhudil, ko je Konzul nastopil tako, kakor da bi mu pritikal plačilo za delo pri slovenskih knjigah (Elze, P. Trubers Briefe, 150).

Naše pismo je pomemben prispevek ne samo za Konzulovo biografijo, temveč tudi za presojo razmerja med njim in Trubarjem. Konzul, ki se je šele lotil literarnega dela, prevajanja slovenskih knjig, se je lahkomišljeno zanašal na Trubarja, pustil službo v Chamu in se branil sprejeti novo v Rothenburgu. Trubar, ki si je tedaj prizadeval tudi za hrvaški tisk, je vsekakor čutil neke obveznosti do svojega pomočnika. Zavedal se je, da ga sam ne more vzdrževati, pa mu je zato priskrbel beneficij v Rothenburgu; uspel je, ker so tu gotovo nekaj dali na priporočilo svojega nekdanjega pridigarja. Vendar je moral debelo pogledati, ko je zvedel, da Konzulu ni do beneficija. Tudi ta skušnja mu je morala dati slutiti, da s Konzulom ne bo lahko delati. Spričo velikega načrta, ki je vseboval izdajo slovenskih in hrvaških knjig, pa je moral pustiti vnemar vse nevsčnosti, med njimi tudi Konzulove slabosti. Spomnil se je, koliko sta si z Vergerijem zaman prizadevala, da bi našla hrvaškega pomočnika. Zato je moral biti zadovoljen, da je pridobil Konzula. Ni mu kazalo drugega ko potrpeti. Pozneje pa ni potrpljenje nič pomagalo. Čim bolj ju je delo družilo, tem bolj sta ju ločila značaja, dokler ni prišlo do očitnega in hudega spora.

Mirko Rupel

RAZVITAK MAĐARSKE SLAVISTIKE

1. Početke mađarske slavistike moramo tražiti negdje na granici kasne renesanse i ranog baroka, u onim feudalnim krugovima, koji su imali veze i sa slavenskom i sa mađarskom kulturom. Takvu atmosferu nalazimo ponajviše u današnjoj Hrvatskoj i Slovačkoj, ali također u Zapadnoj Mađarskoj. Plemići ovih područja bili su ponajviše dvojezični, dapače mnogojezični ljudi, koji su vladali osim jednim slavenskim jezikom također mađarskim i latinskim, možda i talijanskim jezikom.

Jedan od njih bio je humanistični svećenik, Hrvat iz Dalmacije, Faust Vrančić (Faustus Verantius, 1551—1617), prvi naučni upoređivač mađarskoga i slavenskoga (to jest hrvatskosrpskoga) jezika. Tipičan je fakat, da je bio više godina tajnik cara Rudolfa II i živio u ovom međunarodnom ambijentu »rudolfinskog Praga«, u kojem suvremena nauka vidi najvažniji centar kulture kasne renesanse, takozvanog »manirizma«.¹

Vrančić je predstavnik manirizma. Atmosfera ovoga prijelaznoga doba inspirira ga, da napiše svoje veliko djelo, petjezični rječnik »Dictionarium Pentaglottum«. Ovdje nalazimo prve tačne etimologije mađarskih riječi slavenskog porijekla. Zato moramo s godinom 1595. datirati početak mađarske slavistike, premda je Vrančić bio Hrvat. Ne smijemo zaboraviti činjenicu, da je pružila bogata romano-slavenska gradska kultura stare Dalmacije vrlo povoljno tlo za takav humanističan pothvat.

2. Zanimljive pojave su također dvojezični plemići bivše Gornje Ugarske, na primjer slavni palatin Đorđe Thurzó, pokrovitelj mađarskog i slovačko-češkog protestantizma, veliki mecena umjetnosti i književnosti. U svome dvoru živi onaj Ivan Fanchali Jób, koji je napisao i sačuvao tekst kasnorenesansne ljubavne poezije na mađarskom i slovačkom jeziku,² osim toga slavni pjesnik Ivan Rimay, jedan od prvih predstavnika mađarskog književnog baroka, ali ujedno prevodilac čeških husitskih pjesama. U vezi s tim moramo također spomenuti glasovitog šopronjskog gradonačelnika Krsta Lacknera, koji je sam bio porijeklom Nijemac i pisao latinski, ali je bio po majci unuk velikog hrvatskog reformatora Stjepana Konzula. Vjerojatno je, da je imao Lackner također slavistične interese, jer u njegovo vrijeme bilo je još živo slavensko bogoslužje u hrvatskim selima oko Šopronja.

3. Prvim slavistom, koji je pisao mađarski, možemo svakako smatrati ranobaroknog plemića Grgura Pethöa. Obitelj Pethö imala je još u 18. stoljeću velike posjede oko Blatnog jezera (Balaton), na primjer srednjovjekovnu tvrđavu Rezi, međutim jedna loza obitelji pohrvatila se već u 16. stoljeću. Ovoj lozi pripada Grgur Pethö de Gerse, pisac »Kratke mađarske kronike« (Rövid magyar krónika), knjige napisane mađarski, ali pune hrvatskih, dapače južno-slavenskih elemenata.³

Nije čudno, da je izdavač Pethöove kronike bio Nikola Zrinski, ban hrvatski i pjesnik mađarski. Sjajni predstavnik barokne kulture u Jugoistočnoj Evropi bio je ne samo političar, vojskovođa i pjesnik, nego i stručnjak u slavističnim pitanjima. Citao je na primjer Orbinijevu knjigu »Il regno degli Slavi«

¹ Vidi G. R. Hocke: Die Welt als Labyrinth. Manier und Manie in der europäischen Kunst. Hamburg 1957.

² Vidi J. Mišianik-S. Eckhardt-T. Klaniczay: Balassi Bálint Szép magyar komédiája. Budapest 1959.

³ Vidi Zeitschrift für Slawistik, 1960, V, 145—146.

te glosirao tekst na hrvatskosrpskome jeziku. Svoj veliki ep »Szigeti veszedelem« napisao je doduše mađarski, ali pod silnim utjecajima hrvatsko-dalmatinske književne i narodne tradicije. Čitav Zrinsko-Frankopanski krug je vrlo zanimljiv za povijest hrvatske i mađarske barokne književnosti, kulturnih odnosa i također za razvitak slavistike.

4. Važna tačka mađarsko-slavenskih dodira i slavističkog interesa uopće bilo je u doba baroka trnavsko sveučilište. Ovdje su se nalazili slavenski, mađarski, njemački, čak i rumunjski profesori i slušaoci. Sveučilište samo bilo je na srednjovjekovni način rasčlanjeno na četiri naroda: na narod mađarski, njemački, hrvatski i slovačko-češki. Službeni jezik bio je naravno latinski, ali disputirati bilo je moguće također mađarski, hrvatskosrpski, češki ili njemački. Ovaj zrak trnavskog sveučilišta je bio nesumnjivo vrlo ugodan za razvitak slavističkih studija. Zanimljivo je, da se u trnavskom ambijentu ujedinjuje više puta barokni slavizam i barokni hungarizam, to jest oduševljenje za Slavenstvo i simpatija za ugarsku, dapače mađarsku tradiciju. Veoma karakteristična je na primjer pojava baroknog isusovca-profesora Samuela Timona. Timon je već samosvijesni Slovak, ali ujedno vjerni sin stare Ugarske. Glavno Timonovo djelo »Imago antiquae Hungariae« (1735) je tipičan izraz ove prelazne situacije.

5. Na granici kasnog baroka i ranog prosvjetiteljstva, Slavenstva i Mađarstva, stoji Matija Bél (1684—1749), simpatična pojava 18. vijeka. Porijeklom Slovak, usvojio je Bél također mađarski i njemački jezik, ali pisao je najradije latinski. Taj je jezik njegove knjige »Notitiae Hungariae novae«, gdje Bél crta povijesni zemljopis sjevernougarskih županija te nam daje vrlo zanimljive podatke i o slavenskoj problematici. Bavi se mnogo etimologijom, pitanjima slovačkog naseljavanja i narodnog karaktera. Kao luteranski svećenik i pitomac njemačkog pijetizma bio je usko povezan s husitskom tradicijom i s kultom češkog jezika,⁴ ali napisao je i mađarsku gramatiku. Uglavnom Bél je još tipičan predstavnik barokne kulture, baroknog univerzalizma. Njegova baština živi ne samo u mađarskoj, nego i u slovačkoj slavistici.

6. Kritički duh prosvjetiteljstva, koji se je pojavio djelomice već kod Béla, dao je novi polet nauci o jeziku. To znači novi odsjek također u povijesti mađarske uporedne lingvistike. Na prekretnici 18. i 19. vijeka nalazimo odmah tri darovita predstavnika ovih studija Beregszászija, Gyarmathyja i Kassaija.

Orientalist Pavao Beregszászi (1750—1828), pitomac slavne visoke škole u Sárospataku, izdao je u Leipzigu knjigu »Ueber die Aehnlichkeit der ungarischen Sprache mit den morgenländischen« (1796). Ovdje je obratio pažnju dosta spretno i na mađarsko-češke te mađarsko-ruske etimologije. U ovome smjeru djelovao i Samuel Gyarmathy (1751—1831), Mađar iz Erdelja, značajan lingvist. Kao drug velik Dobrovškoga, poznao je dobro stručnu književnost svoga vremena. Josip Kassai (1767—1842), katolički svećenik u varošici Szerencs, nije imao takovu erudiciju, ali kao praktični znalac istočnoslovačkoga narječja, mogao je obaviti korisna istraživanja u oblasti mađarsko-slavenske etimologije.

7. Najveća pojava mađarskog kasnog prosvjetiteljstva, zaslužni pisac i reformator književnog jezika Franjo Kazinczy (1759—1831) igrao je važnu ulogu i u razvitku slavistike. Premda je imao jedamput polemiku s Kopitarom, bio je uopće pisatelj Slavenstva, poglavito Južnih Slavena. Jedan od njegovih vrlo

⁴ Ed. Winter: Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert. Berlin 1955, 214—220.

bliskih drugova bio je srpsko-madarski pjesnik Mihajlo Vitković. Kazinczy je prenio u mađarski jezik »Hasanaginicu«, divio se srpskoj narodnoj poeziji i dopisivao se s Lukijanom Mušickim. Vladao je dosta dobro slovačkim te ukrajinskim jezikom: u njegovoj baštini nalazio se opis jedne nepoznate slovačke narodne balade »Milá, milá srdce moje«, iz oblasti Istočne Slovačke.⁵

Vjeran Kazinczyjev drug je bio Karlo Đorđe Rummy (1780—1847), ponijemčeni Mađar, veoma plodan polihistor. Pisao je poglavito njemački, mađarski ili latinski, ali znao je također slovački i poljski jezik. U Srijemskim Karlovcima, gdje je bio pet godina ravnatelj pravoslavne velike gimnazije, naučio je od Georgija Hranislava srpski te imao živi interes za kulturni i književni razvitak srpskog naroda. Napisao je mnogo slavističkih članaka te bio je u dodiru s ljudima kao što su mitropolit Georgije Stratimirović, Jernej Kopitar, Pavao Josip Šafárik, Ján Kollár, Ljudevit Štúr. U privatnome životu dosta nesrećan, borio se junački protiv mađarskog šovinizma i bio je strastan i pravedan branilac prava slavenskih naroda.

8. Više problematičan i manje simpatičan čovjek je Franjo Toldy (1805 do 1875). Književni historik i kritik Toldy — prvobitno Franz Schedel — bio je sin njemačke obitelji iz Budima. Pomadario se dosta brzo i nastojao biti predstavnikom mađarskog nacionalizma.⁶ Usprkos tome imao je izvjesnu simpatiju za Slavenstvo. Kao gimnazijalac učio je u Košicama slovački, zatim kao mladi kritik publicirao je u svom časopisu »Tudománytár« različite članke o češkoj, ruskoj i poljskoj književnosti. Poštovao je osobito Mickiewicz, ali došao je u vezu također s Kollárom i s velikim srpskim realistom Jakovom Ignjatovićem.⁷ Kao mladi učenjak posjetio je Prag, kasnije i Novi Sad i na kraju života Zagreb. Naravno, Toldyjevo stajalište nije bilo uvijek dosljedno; više puta nije se mogao osloboditi nacionalističkih predrasuda.

9. Jedinственiji je odnos prema Slavenstvu takozvanog »prešovskog kola«. Ovo kolo stvaraju kasniji evangelički biskup Josip Székács, prijevodilac srpskih narodnih pjesama na mađarski jezik, historik Ljudevit Haan — sam evangelički svećenik — te pisac Gyula Sárosy. Svi su preživjeli svoje gimnazijske godine u donjozemaljskoj varošici Berinčok (Mezőberény). Ovu varošicu ustanovili su u 18. stoljeću brižljivi slovački kolonisti, koji su stvarali ovdje, usred mađarskih pustara, mali otok više gradske civilizacije. Ponos grada je bila evangelička škola, gdje je nastavnički zbor kultivirao ravnomjerno mađarski, slovački te njemački jezik. Pomadareni Slovak Székács (Sekač), poslovačeni Njemač Haan i mađarski mali plemić Sárosy stvorili su ovdje osnove svoje slavistične orijentacije. Ovu su orijentaciju nastavili zatim u mađarsko-slovačko-njemačkom ambijentu značajne prešovske evangeličke akademije.

Székács i Sárosy imali su više pjesničke, Haan više naučne ambicije, ali svi su radili marljivo na mađarsko-slavenskoj književnoj i kulturnoj uzajamnosti. Osobite zasluge imaju Sárosy i Haan: Sárosy kao saučesnik protuatrijske oslobodilačke borbe, Haan kao odlučni branilac slavenske kulturne orijentacije u vremenu šovinističkog huškanja. Književno djelo Székácsa, Haana te Sárosyja znači lijepo poglavlje u povijesti mađarske slavistike.

⁵ J. P. Balázs: Eine slowakische Volksballade im literarischen Nachlaß von Kazinczy. *Studia Slavica*, 1959, V, 401—427.

⁶ J. Weidlein: Die verlorenen Söhne. Kurzbiographien großer Ungarn deutscher Abstammung. I. Wien 1960, 111—116.

⁷ Vidi I. Póth: Eötvös József szerb vonatkozású levele. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1961, LXV, 197—199.

10. Usamljen je bio borac mađarski pjesnik, novinar i kritik Imre Gáspár (1854—1910). Njegovu veličinu, njegove zasluge spoznalo je tek naše doba.⁸ Gáspár, deklasirani sin maloplemičke obitelji, branio je hrabro Slavenstvo, poglavito Slovake pred napadima pretjeranog i nestrpljivog mađarskog nacionalizma. Život njegov je bio težak i tužan, ali pun književnog i kulturnog rada. Bio je iskreni poštovatelj i učenjak velikog slovačkog pjesnika Sládkoviča, preveo je Mickiewicza te napisao lijepe knjige i članke o slovačkom narodu i o slovačkoj književnosti. Iako nije bio stručnjak, nemoguće je napisati povijest mađarske slavistike bez njega.

11. U povijesti mađarske slavistike moramo spomenuti također Ladislava Mednyánszkyja (1852—1919), jednog od najboljih predstavnika modernog slikarstva. Bio je aristokrat, porijeklom barun, ali je živio kao deklasirani skitnica, kao vječni putnik i bohem, najviše u Budimpešti, Parizu i Beču. Imao je druge iz nižih slojeva ondašnjega društva: skitalice, truljare, kočijaše, ali usprkos tome njegov utjecaj i njegov ugled bio je vrlo silan i u intelektualnim krugovima. Pisao je zanimljiv dnevnik, koji je važan dokumenat njegova nemirnog života i njegova doba.⁹ Kao njegov suvremenik Karl Kraus — da citiramo Miroslava Krležu — i Mednyánszky »je imao neobično jako razvijenu nagonsku, upravo paklenu slutnju, kako dolazi oluja.«¹⁰ Dobro je vidio, da je revolucija neizbježiva.

Slavenski je elemenat igrao u njegovu životu, radu i mišljenju veoma važnu ulogu. Lutao je vrlo rado po Hrvatskom Primorju i u Dalmaciji, posjetio je Crnu Goru i radio u poljsko-slovačkim Karpatima. Ovi doživljaji odrazuju se u njegovu dnevniku i u njegovim slikama. Imao je smisla ne samo za slavenski krajobraz, nego i za ljude i za kulturu, volio je osobito rusku književnost, suvremeno rusko slikarstvo te Matejkovo djelo. Zato ime Mednyánszkyja ne može ispasti iz našega pregleda.

12. Prvi izvanredni, kasnije redoviti, profesor slavistike na budimpeštanskom sveučilištu je bio Josip Ferenc. Porijeklom Slaven — vjerojatno Slovak — predavao je s velikom ambicijom i sasvim u duhu kasnoromantičnog »slavenofilstva« povijest slavenskih literatura, jezikoslovlje, pa i slavensku etnografiju i arheologiju. Samostalnih radnji on nažalost nije objavio, ali njegova predavanja bila su na nivou vremena. Pojam slavenske filologije on je obuhvatio još u smislu romantičnog univerzalizma, kao opću nauku o Slavenstvu.

Njegov nasljednik na katedri, Oskar Asbóth (1852—1920) bio je više jezikoslovac, ali i on nije zanemarivao istraživanje književnosti i narodoznanstva. Bijaše smjeli novator. Postavio je naučno ispitivanje mađarsko-slavenskih odnosa na nove temelje. Isticao je vrlo važnu ulogu starobugarskih elemenata u povijesti mađarskog jezika, ali ne bijaše jednostrani i beskritični »bugaroman«, naprotiv ukazao je također na važnost hrvatskosrpskog i češkog kulturnog i jezičnog utjecaja.

Imao je odlične osobne veze s Vatroslavom Jagićem: u teškim godinama prvog svjetskog rata je potpomagao starog Jagića i materijalno. U vremenu uzajemno šovinizma borio se hrabro za mađarsko-slavenski sporazum, tražio je prijateljski kontakt s ruskim, slovačkim, srpskim i hrvatskim naučnim kru-

⁸ Vidi L. Sziklay: A századvég ellenzéki irodalmának történetéből: Gáspár Imre. Budapest 1955.

⁹ Mednyánszky László naplója. Budapest 1960.

¹⁰ Hrvatska književna kritika VI: Miroslav Krleža. Zagreb 1953, 373.

govima. U prvoj mađarskoj proleterskoj revoluciji bio je dekan Filozofskog fakulteta u Budimpešti. Horthyjeva fašistička kontrarevolucija progonila je zbog toga starog učenjaka, koji je izgubio profesorski te akademski položaj i umro kao žrtva barbarstva i nečovječnosti. Moćna Asbóthova pojava niti do danas nije naišla na dostojnu ocjenu.

13. Bratučed je Oskara Asbótha bio pisac, kritičar i političar Jovan Asbóth (1845—1911), jedan od najkulturnijih ljudi kasnog mađarskog devetnaestog stoljeća. Književnik Gavriilo Halász, ova tragična žrtva njemačkog fašizma, imao je vrlo dobro mišljenje o Asbóthu te ga karakterizirao kao »fanatika nivoa«, koji je tražio »nadmoćnost duha u zbunjenosti«. ¹¹ Premda je bio Jovan Asbóth predstavnik konzervativnih, čak nacionalističnih misli, shvatio je i poznao Slavenstvo, razumio pravo slavenskih, poglavito južnoslavenskih naroda na život i kulturu. Balkanske države je poznavao iz vlastitog iskustva, imao je veze sa Jagićem i Miklošičem te napisao vrijednu knjigu o Bosni.

Znalac Južnog Slavenstva, naročito Bugara bijaše dugogodišnji vrlo plodni i mnogostrani etnograf i kulturni historik Adolf Strausz (1854—1944), profesor Istočne trgovačke akademije u Budimpešti, autor mnogobrojnih knjiga i članaka o južnoslavenskoj problematiki. Izdao je na primjer mađarski i njemački prijevod bugarskih narodnih pjesama: ova je knjiga imala velik međunarodni uspjeh.

Treći daroviti mađarski slavist ovog vremena, Martin Hajnal (1885—1906) umro je nažalost brzo. Bio je stalni suradnik Jagićeva »Archiva« te mađarskog naučnog časopisa »Egyetemes Philologiai Közlöny«. Bavio se mnogo pitanjima hrvatske književnosti te hrvatsko-mađarskih kulturnih odnosa. Njegova rana smrt bila je teški gubitak za mađarsku slavistiku.

14. U godini 1894. organizirala je mađarska vlada iz političkih razloga katedru hrvatske filologije na budimpeštanskom sveučilištu. Prvi profesor Edvard Margalits (Margalić) bio je sam porijeklom vojvodanski Hrvat te dobar klasični filolog, ali na slavističkom polju radio je više kao tumač srpsko-hrvatskih narodnih pjesama i kao bibliograf. Njegov lijepi prijevod ciklusa o Kraljeviću Marku još je danas klasično djelo. Usprkos tome njegov nasljednik Rudolf Szegedy bio je dosta suhoparan filolog. Samo kasnije, poslije prvog svjetskog rata, dobila je katedra u osobi Josipa Bajze profesora s visokim naučnim kvalitetima.

Josip Bajza (1885—1958) bio je kao čovjek i političar dosta problematičan karakter. Bio je iskren prijatelj Hrvata, ali je predstavljao oštru protusrpsku orijentaciju i — kao drug zloglasnog bana Raucha — sanjao također poslije rata o austro-ugarskoj-hrvatskoj monarhiji, pod žezlom Habsburgovaca. Tek na kraju života započeo je Bajza djelomično revidirati ove pogrešne ideje, jer je vidio opasnost od fašizma i njemačkog imperijalizma.

Kao književni te kulturni historik bijaše Bajza veoma marljiv i darovit učenjak. Znao je dobro stariju i novu hrvatsku i srpsku književnost i bio je na primjer prvi mađarski propagator Miroslava Krleže. Vrijedni su također Bajzini članci o Gunduliću, Kanaveloviću, Njegošu, Đalskom te o pitanjima Gradišćanskih Hrvata.

15. Nije mogao dobiti nažalost sveučilišnu katedru, već samo na kraju života privatnu docenturu Avgust Pavel (1886—1946), veliki predstavnik mađarske slavistike u vremenu između dva rata. Porijeklom Slovenac iz sela

¹¹ Halász Gábor válogatott írásai. Budapest 1959, 377.

Cankova u Prekomurju studirao je u Budimpešti slavensku, mađarsku te klasičnu filologiju i bio najdarovitiji student Oskara Asbótha. Zbog simpatije za mađarsku proletersku revoluciju progonila ga je pobjednička horthyjevska kontrarevolucija kao i majstora Asbótha.

Iz obiteljskih razloga Pavel nažalost nije mogao primiti poziv ljubljanskog sveučilišta i morao je živjeti u Sombathelju, kao gimnazijalni profesor te ravnatelj županijskog muzeja. Ipak marljivi i mnogostrani učenjak mogao je stvarati također u malogradskom ambijentu. Dobro je primijetio Vilko Novak, da je Pavel sjedinio u sebi učenjaka, pjesnika i praktičnog čovjeka.¹²

Svoju pjesničku karijeru počeo je Pavel slovenskim pjesmama, pod pseudonimom »Sinek Martinek«. Kasnije je pisao mađarsku liriku te prevodio slovenska, hrvatska i srpska djela na mađarski jezik. Osobito je volio i cijenio Ivana Cankara. Kao mladi učenjak napisao je disertaciju o slovenskom dijalektu sela Cankova, zatim različite članke o pitanjima slovenskog i hrvatsko-srpskog jezika, etnografije te književnosti. U Sombathelju osnovao je Pavel časopis »Vasi Szemle«: ovdje je objavio niz vrijednih članaka o mađarsko-južnoslavenskim kulturnim i književnim dodirima. Premda »oficijalna« nauka horthyjevske Mađarske nije podupirala Pavlove težnje, izradio je svoj časopis u važan slavistički organ.

Jedva jedvice primio je u godini 1941. privatnu docenturu na segedinskom sveučilištu, ali fašistički rat otežavao je djelo ovog progresivnog učenjaka. Mađarski šovinizam spriječio je na primjer izdavanje kompletne školne gramatike prekomurskog narječja iz Pavlova pera. Doživio je još oslobođenje Mađarske i početak nove, demokratske ere, ali već je bio smrtno bolestan i umro u siječnju godine 1946.

16. Vodeću je ulogu igrao u međunarodnoj sveučilišnoj slavistici profesor Jovan Melich u Budimpešti. Porijsklom Slovak, bijaše nažalost više puta pod jakim utjecajem mađarskog nacionalizma i revizionizma. Ipak bi bila pogreška, prešutjeti zasluge ovog patrijarha mađarske slavistike, koji još danas živi i radi. Melich je bio učenik Jagića, zatim je istraživao naročito slavenske tudice mađarskog jezika te onomastiku i toponomastiku stare Ugarske.¹³

Najprogresivnija je bila uloga onih mladih književnika i filologa, koji su studirali u međuratnom vremenu na čehoslovačkim te jugoslavenskim sveučilištima te mogli crpiti iz najboljih vrela suvremene slavistike. Ovdje moramo spomenuti također krug budimpeštanskog časopisa »Apollo« te takozvanih »narodnih pisaca« (népi írók). I jedan i drugi je kultivirao sistematski slavensku orijentaciju mađarske nauke i književnosti. U Budimpešti postojala je kratko vrijeme također »Jugoslavensko-mađarska revija«. Nažalost, fašizam i rat razrušili su ove lijepe inicijative, no mnogo vrijednih predstavnika današnje mađarske slavistike počelo je svoj naučni put u ovim krugovima.

17. Poslije oslobođenja oživjela je mađarska slavistika novim poletom. Osnovane su katedre slavistike i rusistike na svim mađarskim sveučilištima, gdje radi mnogo stručnjaka te se odgajaju generacije, koje će širiti poznavanje slavenskih jezika i slavenske kulture. Ali teško je ocijeniti rad ovih mnogih ljudi, koji još žive i bave se slavistikom. Zato je bila naša namjera, prikazati onu manje poznatu prošlost mađarske slavistike, koja je osnova njezina današnjeg razmaha.

Andrija Angyal

¹² Slavistična revija, 1956, 198.

¹³ Vidi St. Kniezsa: Johann Melich. Studia Slavica, 1957, III, 1—5.

Bibliografija

- A. Angyal: Der Entwicklungsgang der Slawistik in Ungarn. — Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena, gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, 1956/57, VI, 69—85.
- A. Angyal: Karl Georg Rummy, ein Vorkämpfer der deutsch-slawisch-ungarischen Wechselseitigkeit. Wiss. Zeitschrift Jena, 1958/59, VIII, 109—154.
- L. Gáldi: Sur quelques pionniers des rapprochements étymologiques slavo-hongrois. Studia Slavica, 1955, I, 5—28.
- L. Gáldi: De Gyarmathy à Miklosich. Studia Slavica, 1956, II, 289—329.
- E. Kovács: Das Lebenswerk von Adam Mickiewicz und die ungarische Öffentlichkeit. Studia Slavica, 1956, II, 251—269.
- L. Sziklay: A szlavisztikai kutatás irodalomtörténetírásunkban és a felsőoktatás. Felsőoktatási Szemle, 1957, VII, 38—47.
- L. Sziklay: Die Anfänge der ungarischen Slawistik. Zeitschrift für Slawistik, 1959, IV, 647—673.
- J. Tibenský: Predstavy o Slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. Historický časopis, 1960, VIII, 198—224.
- F. Wollman: Slovanství v jazykové literárním obrození u Slovanů. Praha-Brno 1958.

JUZNOSLOVANSKI ROKOPISI NA PRAŠKI RAZSTAVI LETA 1877

Sredi sedemdesetih let preteklega stoletja je naglo rasla narodna zavednost in samozavest češkega meščanstva. Ugodne gospodarske razmere, zlasti porast domače industrije, sta mu pripomogla k blaginji, ta pa k politični in kulturni veljavi, kakršno je imelo le malo narodov Avstro-Ogrske monarhije. Medtem ko je še nekaj desetletij pred tem češki meščan nemškutaril in se tresel pred avstrijsko-nemškim plemstvom in buržoazijo, je postal sedaj ponosen na svoj jezik in preteklost, še več, vse bolj in bolj poudarja svoje zveze s slovanskimi narodi, zlasti z Rusi in južnimi Slovani. Češki meščanski tisk tistega časa je prepoln navdušenja nad uspehi ruskega orožja in nad hrabrostjo bosensko-hercegovinskih upornikov v bojih s polmeseecem. Prevodi iz ruske in južnoslovanskih književnosti spadajo med najbolj priljubljeno branje čeških čitateljev tistega časa; njih število raste iz meseca v mesec, iz leta v leto.

Ni torej prav nič čudnega, da so se leta 1875 odločili češki stavci, ki so imeli takrat že močno in tudi bogato organizacijo, da priredijo v Pragi razstavo svetovnega periodičnega tiska in redkih domačih in tujih rokopisov in da ob tej priložnosti tudi oni pokažejo svetu, zlasti pa avstrijskemu nemštvu, da se »práci a výsledky ducha vyrovnají počtem a silou mocnějším narodům«, kakor je napisal neznani češki časnikar. In v resnici, če pogledamo bibliografijo češkega periodičnega tiska do leta 1877, vidimo, da so se imeli s čim postaviti in pokazati, kakšna velesila je bil že takrat njihov tisk. Saj je samo v čeških deželah izšlo do takrat preko 600 časnikov in časopisov. Ker pa so hoteli stavci pokazati tudi slavno državno in kulturno preteklost češkega naroda, so se odločili, da priredijo obenem z razstavo tiska tudi razstavo rokopisov, in to v svetovnem merilu, da se bo videlo, da spadajo Čehi med najbolj kulturne narode sveta.

Priprave za razstavo so trajale več ko poldrugo leto. Posebni pripravljalni odbor, ki ga je vodil izredno podjetni faktor Daniel Sluníčko, se je obrnil na

¹ Prim. Pokrok (Praha), št. 135, z dne 16. maja 1877.

sestrske organizacije stavcev po vsem svetu in na posamezne zbiratelje rokopisov doma in na tujem ter jih naprosil za sodelovanje in pomoč. Odziv je bil izredno velik. Dne 15. maja 1877, ko je bila v Mešfanski Besedi v Pragi slavnostna otvoritev razstave, kateri so poleg praškega župana, deželnega glavarja, češkega plemstva, poslancev in številnih čeških pisateljev, umetnikov in znanstvenikov prisostvovali tudi ugledni tuji gostje, zlasti novinarji,² je bilo razstavljenih 7316 primerkov svetovnega tiska in nekaj tisoč rokopisov.³

Razstava je trajala razmeroma kratko, samo do 10. junija, in vendar jo je obiskalo preko 7.000 ljudi, kar je za tiste čase vsekakor impozantno število. Češki in nemški dnevniki so prinašali o razstavi podrobna poročila in dolge članke, ki so se v nekaterih časnikih nadaljevali tudi v več številkah (Pokrok, Národní listy, Čech, Politik in dr.). Češki stavci so poželi za svoje delo zasluženo priznanje in hvalo, iz katere se je ponovno oglašala zadovoljna samozavest češkega rodoljubnega meščanstva. Že omenjeni poročevalec v Pokroku n. pr. piše: »Typografové čeští, od jakživa horliví a stateční spolubojovníci ve velkém boji našem za důstojné Čechů postavení ve světě, podnikli čin, kterýž vším právem jak jim, tak i vlasti slouží ke chvále nevšední.« Najboljše poročilo o razstavi pa je napisal slavni češki pisatelj in novinar Jan Neruda. Njegov podlistek v dnevniku Národní listy podpisan s šifro Δ (ki mi je dal — mimogrede povedano — pobudo k iskanju ostankov gradiva z razstave), je bil edini, ki je omenil tudi slovenske rokopise na razstavi, in to s stavkom, ki dokazuje, da se je ta znameniti književnik zanimal tudi za politične in kulturne razmere na Slovenskem (o čemer pa imamo kajpada tudi druge dokaze): (»Jsou zde) Anastasius Grün (hrabě Auersperk), jenž řekl o literatuře slovinské, že ji možno odnést pohodlně pod paždí, a slovinští obrové Preširn a Vodnik, o jejichž velikosti nemá mimoslovanský svět ani tušení.«⁴

Prireditelji razstave so izdali tudi katalog, ki ga je sestavil že omenjeni Daniel Sluníčko.⁵ Iz njega je razvidno, kako je bila razstava organizirana in urejena. Tvorila sta jo dva samostojna oddelka: periodični tisk in rokopisi. Tisk je bil razporejen v več skupin: avstrijski po deželah (ne po jezikih), evropski po državah (abecedno), ostali pa po kontinentih (Azija, Afrika, Amerika, Avstralija).⁶ Slovenske dežele so bile uvrščene v oddelek »Ostatní země rakouské«. Razstavljenih je bilo 26 raznih slovenskih časnikov in revij (bibliografija pa jih izkazuje do leta 1877 že 86). Za čuda ni bilo med njimi Vodnikovih Lublanskih Noviz, Kranjske Čbelice, Pravega Slovenca, Slovenije, Ljubljanskega časnika, Glasnika slovenskega slovstva, goriške Domovine, Zvona in dr. Razstavljeni so bili seveda tudi nemški listi, ki so izhajali v slovenskih deželah.

² Prim. poročila skoraj v vseh čeških in nemških praških dnevnikih dne 16. in 17. maja 1877.

³ Poročevalec v Narodnih listih (16. maja) navaja 2500 rokopisov, poročevalec v Čechu (18. maja) pa 5955. Najbrž šteje prvi samo večje rokopise, drugi pa tudi avtogram-podpise.

⁴ Národní listy 1877, št. 142, str. 1. Stavček je v zvezi z Nerudovo pripombo, da so se na razstavi znašli drug poleg drugega rokopisi majhnih in velikih pisateljev ter zastopnikov nasprotujočih si idej in taborov.

⁵ Seznam časopisů a rukopisů vystavených Typografickou Besedou v Praze 1877. Praha, Typografická Beseda 1877. 8°. 5 + 120 str.

⁶ Zanimivi so nekateri podatki: iz čeških dežel je bilo razstavljenih 635 števil različnih časopisov in časnikov, iz Istre in Dalmacije 32, iz Srbije 62, iz Črne gore 3, iz Rusije 245, iz Nemčije 1664, iz Afrike 91, iz Amerike 858 itd. Prim. tudi Jan Vondruška: Stručný přehled ústředního spolku Typografická Beseda v Praze od r. 1862 až do r. 1887. V Praze 1887, str. 129—132.

V drugem oddelku razstave so bila poleg rokopisov cesarjev, kraljev, papežev, kardinalov, raznih državnikov in politikov pisma, odlomki del ali vsaj podpisi slavnih pisateljev (Goethe, Schiller, Lamartine, Hugo, G. Sande, J. Verne, Milton, Dickens, Puškin, Mickiewicz, Ševčenko, Turgenjev in mnogi dr.), znanstvenikov (Darwin, Haeckel, Büchner, Guizot, Lesseps in dr.), umetnikov (Wagner, Liszt, Chopin, Matejko in dr.), raznih junakov in pod. Samo po sebi se razume, da so bili češki rokopisi najštevilnejši in da so bili na razstavi zastopani skoraj vsi količkaj znameniti predstavniki češke kulturne preteklosti. Razstavljene so bile cele kolekcije posameznih čeških arhivov in privatnikov ter tujih zbirateljcev. Med največje in najbolj zanimive eksponate je spadala zbirka društva Typografická Beseda v Pragi, ki je nastala med pripravo razstave iz prispevkov poslanih od posameznikov ali pa od tujih tipografskih združenj. Rokopisi so bili razstavljeni po zbirateljnih, ne pa po deželah, narodih ali jezikih, zato se je zgodilo, da so se rokopisi iste osebe pojavili v raznih zbirkah.

Tudi v tem oddelku so bili Južni Slovani po številu rokopisov kar dobro zastopani, vendar pa ne tako, kakor bi zaslužili. Med slovenskimi, hrvatskimi in srbskimi rokopisi je bilo več takih, ki so ostali vse do danes neznani, ki pa so za našo kulturno zgodovino tako važni, da jih je potrebno evidentirati, vsaj nekatere slovenske pa objaviti. Radi zanimivosti in preglednosti bom navedel točno po Sluničkovem katalogu (z napakami vred) vse podatke o jugoslovan-
skih rokopisih:

Zbirka praškega nadškofa kardinala Friderika Schwarzenberga:

IV. knjiga: Haulík, G., arcib. Zagreb. † 11. května 1869.⁷

Zbirka dr. Jaromíra Čelakovskega, adjunkta praškega mestnega arhiva:

Št. 17: Miletič Svetozar, politik. 1873 a.⁸

Zbirka dr. Ladislava Čelakovskega, prof. botanike na univerzi v Pragi.⁹

Št. 8: Čop Mat., (Ilir), spisov. 1833 a.¹⁰

Št. 18: Karadžić Vuk Stefanovič, srbský spisov. 1827 a.¹¹

26: Korytko Emil, polský spisov. a.¹²

46: Prešern Frant., dr., spisov. 1833 a.¹³

65: Vraz Stanko, slov. spisovatel. a.¹⁴

⁷ Rokopis je danes neznan kje.

⁸ Letnica na koncu pomeni čas nastanka rokopisa, črki a pismo ali večji rokopis, c podpis.

⁹ Rokopisi te zbirke so prešli v Arhiv Narodnega muzeja, kjer so tudi še danes.

¹⁰ Pismo Fr. Lad. Čelakovskemu z dne 14. marca 1833, objavljeno v ZMS VI, 1904, str. 180—182.

¹¹ Pismo Fr. Lad. Čelakovskemu z dne 9. decembra 1827, objavljeno v Bílý: Korespondence a zápisky Fr. Lad. Čel. I, str. 332.

¹² Pismo Fr. Lad. Čelakovskemu iz leta 1839, ki ga je objavil Vl. Francev v LZ 1900, str. 621.

¹³ Pismo Fr. Lad. Čelakovskemu z dne 14. marca 1833. Prim. Prešeren I, 1936, str. 290—292.

¹⁴ Pismo Fr. Lad. Čelakovskemu z dne 6. januarja 1841, objavljeno v Bílý: Korespondence a zápisky Fr. Lad. Čel. II, str. 542.

Zbirka Josefa Václava Friča, pisatelja v Zagrebu:¹⁵

- Št. 9: Bogišić V., dr., profesor slov. práva na universitě v Oděse. Dubrovnik. List s podpisem co člena jihoslov. akad.
37: Kvaternik Eugen, adv. a politik. * 1825 v Záhřebě. Zastřelen 8. října 1871 v Rakovickém povstání. Turin, 1864 a.
49: Mrazović M., advokát v Záhřebě. * 1824 v župě Křiževécké. 1869 a.
53: Popović, red. »Glas Crnogorca«. 1875 a.
59: Strossmayer Jiří, lidumil, biskup Đakovarský. * 4. února 1815 v Osěku v Slavonii. Roma 1867 a.
61: Šafařík Jan dr., srbský senátor, bývalý prof. a bibliotékár. * 14. listopadu 1814 v Kis Körösi. Bělehrad 1859 a.
65: Tkalac, býv. redaktor »Ost und West«, Horvát, nyní sekretář italského ministr. * 6. května 1824 v Karlovcí Horvatském. Paris 1865 a.

Zbirka dr. Julija Grégra, lastnika »Národních listov« v Prazi:¹⁶

- Št. 19: Saksinskij Ivan Kukuljevič, dějzpytec v Záhřebě. * 29. kv. 1816 ve Varaždině.
22: Šafařík Janko dr., srbský a český spisovatel. * 14. listop. 1814 Kis-Körös.

Zbirka rodbine po J. J. Hanušu, bibliotekarju Univ. knjižnice v Prazi.

- Št. 8: Miklošić Frant., doktor práv, štyrský slavista, * 20. listopadu 1813 a.^{16a}

Zbirka Martina Hattale, prof. jezikoslovja na univerzi v Prazi:

- Št. 1: Berčić Ivan, profesor v Zadru. Zader † 1870. a.¹⁷
2: Bogišić V., dr. prof. slov. prav. v Oděse. * Dubrovnik. 1869. a.¹⁸
5: Danilo Ivan, žurn. v Zadru. 1870. a.¹⁹
8: Jagić V., prof. řeči a liter. v Berlině. a.²⁰
11: Krek Gregor, dr. prof. v Štyrském Hradci. 1866. a.²¹
13: Rački Frt., dr. a historik a Záhřebu. * 25. prosince 1829. 1864. a.²²

¹⁵ Rokopisov iz te zbirke se mi doslej ni posrečilo najti. Najbrž pa so v zapuščini tega znamenitega revolucionarja (1829—1891), ki je živel v Zagrebu od leta 1871 do 1877 kot urednik časnika »Agrar Zeitung«.

¹⁶ Usoda obeh rokopisov te zbirke je neznana.

^{16a} Nemško pismo Hanušu, datirano 20. januarja 1857, je danes v arhivu Narodnega muzeja v Prazi (dalje ANM) pod sign. 5 A 7.

¹⁷ Pismo je pod sign. 2 A 9 v ANM, kjer je še preko 20 drugih pisem Berčića Hattali.

¹⁸ Pismo z dne 14. avgusta 1869 Hattali, danes v ANM pod sign. 2 B 11.

¹⁹ Pismo je pod sign. 2 C 21 v ANM, kjer sta še dve drugi pismi Danila Hattali.

²⁰ Pismo je pod sign. 2 E 49 v ANM, kjer je še šest drugih Jagićevih pisem H.

²¹ Pismo z dne 2. oktobra 1866 je pod sign. 2 G 64 v ANM, kjer je še osem drugih Krekovihih pisem H.

²² Pismo je skupaj s 16 drugimi v ANM pod sign. 3 C 30.

Zbirka Bogoljuba Jovanovića, uradnika ministrstva prosvete v Beogradu:

Vsebuje 54 številke, skoraj izključno samo podpise srbskih politikov, prosvetnih delavcev in pisateljev, med njimi M. Bana, Jov. Boškovića, Stojana Boškovića, Ilije Garašina, Jov. Gavrilovića, Ljub. Nenadovića, Stojana Novakovića, Jov. Ristića, Mil. Sapčanina in dr.

Zbirka Jul. V. Patzaka, trgovca v Pragi:

Št. 2: Auersperg, hr. Ant., (Anastasius Grün). * 11. dubna 1806 Laibach. † 1876. a.²³

Zbirka Jaroslava Pospíšila, knjigarnarja v Pragi:

Št. 23: Šafařík Jan Drahotín, dr. státní rada v Bělehradě. 1839 a.

Zbirka neimenovanega dobrotnika:²⁴

Št. 11: Kozenn Blažej, učitel mathem. a prirodovědy v Olomouci. 1863 a.
18: Radić Jiří, ministr srbský 1862. c.

Zbirka, ki jo je daroval Jul. Radesey, prokurist c. kr. dvorne tiskarne na Dunaju:²⁵

Št. 8: Auersperg Ant. Graf (Anastasius Grün), básník. 1868 a.
110: Klun, Prof. Dr., spisovatel. 1861 a.
113: Kordesch Leopold, spisovatel. Lwow 1845 a.

Zbirka V. Žaluda, posestnika v Hořicích:

III. knjiga: Zigmund svob. pán Zois z Edelsteinu, majitel hutí.²⁶

Zbirka prireditvenega odbora:²⁷

Št. 10: Auersperg Anton Alexander, Graf von (Anastasius Grün), básník.
* 1806 Laibach. 1876 a.²⁸
30: Bleiweis J., prof. dr., Costa, dr. vůdc. nár. strany v Lublani. a.²⁹
49: Cigale Matěj. 1876 a.

²³ Usoda tega pisma je neznana.

²⁴ Usoda obeh pisem neznana.

²⁵ Vsa tri vsebinsko malo važna pisma so v gradivu razstavnega odbora.

²⁶ Usoda rokopisa neznana.

²⁷ Iz te zbirke se niso ohranili rokopisi št. 167, 300, 427 in 441. Ostali so v ANM.

²⁸ Pismo prireditvenemu odboru Tipografske Besede z dne 22. aprila 1876, vsebuječe samo en stavek, namenjen za razstavo.

²⁹ Zanimivo je, da je prireditelj kataloga stisnil oba prvaka pod eno številko. Niti Bleiweis niti Costa nista bila zastopana s kakim daljšim rokopisom. Bleiweis je — najbrž za to priložnost — napisal »modri«, zanj karakteristični izrek: »Od Boga izvira edinstvo, od vragov prepir. Odkodi to? Bog je en sam, vragov pa mnogo.« Od Coste pa je poslal nemške verze, datirane: Laibach, 5. August 1852:

Der *wahrheit* soll Dein leben
dem *recht* geweiht sein:
Dein herz sei *Gott* ergeben
die *ehre* bleibe Dein. Ethbin Heinrich Costa.

- 99: Gaj Ludevít, dr., spisovatelj a majitelj knihtisk. v Záhřebě. 1846 a.³⁰
167: Janežič Anton, c. kr. profesor. a.
178: Jovanović Bogoljub, úředník v srbském ministerstvě osvěty v Bělehradě, zvláštní příznivec této výstavy. 1877 a.
185: Kastelic Miho, bibliotékař.
242: Ljubibratić vojvoda, vojevůdce povstalecký. 1876 a.³¹
300: Pelagić V., archimandrit bulharský. Praha a.
309: Pirk Franz, národní hospodář. Lwów 1846 a.³²
319: Prešérn Franc, dr., slov. spisovatelj. a.
382: Šafařík Jan Drahotín, dr., čes. a srbs. spisovatelj, státní rada v Bělehradě. * 14. listopadu 1814 Kis-Körös. 1859 a.
400: Tittelbach F. F., profesor a spisovatelj. Nový Sad. 1874 a.
407: Trstenjak Davorin, spisov. slov.³³
412: Uzelac Peter, vůdce povstalců Hercegovských. 1876 c.
416: Verné Mich., vyd. »Zgodovina Kranjska«. 1854 a.³⁴
417: Vertovec Mat., vyd. »Vinoreja a kmet.«. 1948 a.³⁵
419: Vesel-Kosecki Janez. a.³⁶
425: Vodnik Valentin, první slov. pesník a Zois Sigmund, svob. pán z Edelsteinu. Ljubljana 1796 a 1765. a.³⁷
427: Vrbica Maša, vojen. zást. černohorský v Srbsku. 1876 a.
441: Wučkovič Gawro, vůdce povstalců hercegovských. 1875 a.
454: Zois Anton, sv. pán z Edelsteinu. Ljubljana. a.

³⁰ Nemško pismo nekému českému tiskarju.

³¹ Zanimivo pismo iz Linca.

³² Štiri strani dolgo nemško pismo ameriškega misijonarja in sadjarja Franca Pirca (1785—1880) J. Bleiweisu iz Arbre Croche z dne 31. marca 1846. To mesto je razložno pisano in zato je tembolj čudno, da ga je sestavljaavec kataloga čital kot Lwów.

³³ Trstenjakov, dve strani obsegajoči rokopis vsebuje predgovor k neki razpravi, ki se začneja takole: »Ker je moja prva razprava o slovanskih elementih v Venetščini, dasiravno pomanjkljiva, našla pri učenjakih, ki so v jezikoslovju strokovnjaki, prijazno sprejetje, in ker me je več učenih prijateljev spodbujalo, naj dalje zasledujem in preiskujem jezikovski zaklad venetščine, sem se lotil tega težavnega dela, ki ga imenuje eden vele čestitih mojih prijateljev nar težavniši problem jezikoslovja, in predlam tuke drugo raspravo prijateljem jeziko in starinoslovja v blagovoljno presojevanje...« Datiran je: Na Ponikvi den sv. Martina 1874. Na tretji, drugače prazni strani je posvetilo: Piiis manibus amici dilectissimi Georgii Caf. Poleg tega rokopisa je bil na razstavi konec pisma (najbrž Bleiweisu, ki je ostali del pisma izrezal), ki se glasi: »...bati, dragi moj — to nas uboge kmete sila pobija in malodušne dela. Primité srčni pozdrav! Vaš hvaležni Trstenjak. Na Ponikvi, vel. petek 1876.«

³⁴ Tudi Vernetov rokopis je bil predstavljen samo z dvema izrezkoma iz pisma Bleiweisu, datiranega v Terstu 30 dan Maja 1854 s podpisom Mih. Verne.

³⁵ Nemško pismo na dveh straneh J. Bleiweisu z dne 13. januarja 1848, St. Veit.

³⁶ Pesem pod naslovom Posvečeno bodi tvoje imé. Je to prvih osem verzov III. dela »Visoke pesmi«. Prim. Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Veselakoseskega. V Ljubljani 1870, str. 111. Veselov podpis (Janez Vesel) je priložen na posebnem lističu.

³⁷ Samo faksimile Vodnikovega in Zoisovega rokopisa, litografirana priloga Vodnikovemu spomeniku (Ljubljana 1859).

Po končani razstavi so dobili lastniki rokopisov svoje zbirke nazaj, vendar pa je marsikaj ostalo v arhivu organizatorjev, najbrž zato, ker lastniki niso zahtevali gradiva nazaj ali pa so ga celo darovali. Tiste zbirke, v katerih so bili tudi jugoslovanski rokopisi, so bile vrnjene vse, razen kolekcij Bog. Jovanovića in Jul. Radeseya. V arhivu Typograficke Besede pa je ostalo skoraj vse gradivo, ki so ga praški stavci sami nabrali doma in v tujini in razstavili pod svojo firmo. Prireditelji so ga po končani razstavi deponirali v Náprstkovem muzeju v Pragi, kjer je obležalo vse do leta 1928, ko je po zaslugi Renate Tyršove in z odločbo ravnateljstva muzeja prešlo v last arhiva Narodnega muzeja v Pragi,³⁸ kjer je danes v petih kartonastih škatlah pod signaturo 83 P 71—83 P 75. Poleg slovenskih rokopisov, ki jih omenja Sluníčekov katalog, sem našel tu še tri, ki v katalogu niso zabeleženi, najbrž zato, ker so prišli v Prago prepozno, šele potem, ko je bil katalog dotiskan: Levstikovo pismo Janezu Krajcu, Slomškovo pismo Bleiweisu in pesem Luize Pesjakove »Palackemu«. Vsi trije rokopisi so bili doslej neznani. Objavljamo jih obenem z rokopisoma Mat. Cigaleta in Antona Zoisa, ki ju katalog omenja pod št. 49 in 454.

*Pismo Frana Levstika Janezu Krajcu*³⁹

Blagorodni Gospod!

Na Dunaji 8/4 870

Ako hočete priti na Dunaj, zdaj imate ugodno priliko. Pri Mehitaristih dobodete takój službo. Stavili bi nemški, a največ slovenski, namreč »Zvon« ter moj list »Pavliho«. Jaz sem o tem pri Mehitaristih vže govoril, in rekli so, da Vas radi precej vzamejo. Tudi stroški za pot se Vam povrnejo. Dunajska tarifa je Vam znana in delavcev zeló primanjkuje. Blagovolite mi pisati, ako morete priti, in kdaj bi prišli? Odgovora se naglo nadejoč, pozdravlja Vas

Vaš stari prijatelj

Fr. Levstik

III. Ungargasse 39

Čeprav ni v pismu naveden naslovljenec, vendar lahko na podlagi vsebine z gotovostjo sklepamo, da je bil odposlan Janezu Krajcu (1843—1921), ki je bil do leta 1869 stavec v Eggerjevi tiskarni, od koder je 3. januarja 1870 prešel v Blaznikovo tiskarno, kjer je bil od septembra 1871 do oktobra 1877 faktor. Levstik je poznal Krajca že nekaj let pred tem, ko mu je pisal to pismo, vsekakor pa februarja leta 1868, ko je pristopil kot podporni član v izobraževalno društvo ljubljanskih tiskarjev, kjer je postal že istega meseca društveni učitelj slovenščine.⁴⁰ Krajec je bržkone kdaj v razgovoru z Levstikom izrazil željo, da bi šel rad v službo na Dunaj, zato se je ta spomnil nanj, ko je začel izhajati »Zvon« in ko je pripravljaval svoj humoristični list »Pavliho«. Domneva, da bi bilo pismo lahko adresirano tudi Martinu Jelovšku (1832—1916), stavcu v Mariboru in bratu Ane ter stricu Ernestine Jelovškove, zavrača že dejstvo, da sta se ta dva med seboj tikala (prim. Levstikova pisma v Pirjevčevi izdaji, str. 131

³⁸ Prim. članek dr. Miloslava Novotnega »Na pamět velikého díla«, Literární noviny, let. 13 (1928/1929), str. 221.

³⁹ Pisano s črnilom na pisemskem papirju formata 14,5 × 23 cm.

⁴⁰ O Levstikovem odnosu do ljubljanskih tiskarjev prim. Pirjavec, Levstikova pisma, Ljubljana 1931, str. 132.

do 140). Na podlagi tega pisma bo treba popraviti Žigonovo trditev, da datira dopisovanje med Levstikom in Krajcem šele iz novomeške dobe Krajčeve, to je od leta 1878 dalje.⁴¹

Pismo Antona Martina Slomška Janezu Bleiweisu⁴²

Preblagi Gospod Doktor!
Dragi stari Prijatelj!

Opet ste me razveselili z Svojim milim darilom, pa še več z ljubeznivim pozdravilom za novo leto. Daj nam Bog napredovati, kakor smo preteklega leta začeli: slovenšina za toliko lepše raste, zakolikor jo potrivniki tlačijo; in naj se v kratkem, kak zaupam, zadosti obraste, jo poruvati mogoče ne bo. Madva sva, nadjam se, ene misli, pa kar sim jaz prepočasen, ste Vi po mojem mnenji prenagli. Tako ni bilo meni po volji, da ste Krajnci Svojo veliko peticijo ministru poslali, kajti ste ravno skoz to naše protivnike toliko razkačili, da sedaj v nas reglajo huje od kuščerjev, dokler so poprej mirno spali, in niso branili slovenšini napredovati.⁴³

Naša naloga je bila in bo slovenšino toliko v slovstvu in književstvu okrepiti, da je ne bode sram se svoji sestri nemšini vstrici vstopiti, da ne bodo nemškutarji nam zabavljali, da nimamo knjige razun »Malega Katekizma«, kar je grda laž. Kdor čita Novice Vaše, pregleda naše Besednike in Slovarje, pozna trojno poslovenjeno sveto Pismo itd. kaj takega čvekal ne bo. Pred vsmim pa Vam hvala gre, predragi gospod Janez, da ste z svojim prizadevanjem naše slovstvo tako veličastno povzdignili, in veseli me, da moji rojaki zasluge Vaše vredno spoznajo, in se ravno napravljajo, Vas z slavno Mijoljko slovesno počastiti.⁴⁴ Bog Vas ohrani nam še dolgojaleta, in blagoslovi prizadetje Vaše!

Prav imate, ki pravite, da se bode potreba za vero in za narodnost boriti; nemška kultura bi nam rada našo sveto vero ugasnila in našo narodnost zalila, nas ponemšila in nam lešarbo svojega merzlega racionalizma prižgala. Pač je potreba, da si roko podamo, in svojo pravo vero, pa tudi narodnost krepko branimo, kakti drago dvojno dedšino naših očetov. Prosim, da Vašega gospoda Očka, prijatla mojega, v mojem imeni prav lepo pozdravite, in povejte, da jim za novo leto vse blago in dobro željim, pa se jim tudi prisrčno priporočim, naj ne le za svoje sine, ampak tudi za me včasih pomolijo, naj nam dober Bog pravo razsvetlenje, potrebno moč, pa tudi srečo da; zakaj Očkova misel je bila in bo ostala resnica, da ni zadosti le delati, ampak ravno tak potrebno tudi moliti.

Naš ljubeznivi stolni Prošt Fridrich⁴⁵ se Vam prav lepo zahvaljuje za Vaše vošilo in darilo, ter Vam prijazno naznanijo, da scer nemškutar niso, pa tudi Miroslav nočejo biti, ter ostanejo pri starem kopiti.

⁴¹ Prim. LZ 45 (1925), str. 597.

⁴² Napisano s črnilom na petih straneh pisemskega formata 17 × 21 cm.

⁴³ Slomšek ima na misli znamenito peticijo ministrskemu predsedniku Schmerlingu, katere iniciator je bil Bleiweis in pod katero je bilo okrog 20.000 podpisov. Objavljena je bila v Novicah 1. maja 1861. Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina II, Ljubljana 1956, str. 45 in sled.

⁴⁴ Dne 12. januarja 1862 je prišlo v Ljubljano 12 odposlancev štajerskih Slovencev, na čelu z Davorinom Trstenjakom, ki so slovesno izročili dr. Bleiweisu srebrno majoliko kot priznanje za njegove zasluge za slovenski narod. Prim. Ivan Prijatelj, op. cit., str. 147.

⁴⁵ Franc Fridrih, od 1835 do 1865 stolni prošt lavantinski, ožji rojak in dobrotnik Slomškov. Prim. AZN I (1930/32), str. 298.

Zapiski in gradivo

Naša čitavnica dosedaj prav dobro izhaja; Bog daj, da bi ne opešala, kakor se rado ovakim in takim napravam godi.

S tim maličkimi čerticami se Vaši stari prijaznosti priporočuje

Vaš
stari prijatelj
Slomšek Anton

V Maribori 5. januaria 1862.

Dr. Fran Kovačič, ki je objavil (AZN I, 1950—52) sedemindvajset Slomškovih pisem dr. Janezu Bleiweisu, tega pisma ni poznal in ga ne omenja niti med izgubljenimi ali pogrešanimi. Zaman ga iščemo tudi v kronološkem pregledu Slomškovih pisem. V zadnjem letu življenja velikega rodoljuba in dobrotnika z okorno, tresočo se roko napisane vrstice kažejo starčevo ljubezen do slovenskega jezika in njegov odnos do Bleiweisa in njegove družine. Lepo dopolnjujejo njegov govor duhovnikom na Slatini septembra 1861.⁴⁶

Pesem Luize Pesjakove »Palackemu«⁴⁷

1. stran

Domovina, domovina,
Češki moj prelepi svét!
Tí na zemlji mi jedína,
Tí ljubezni moje cvét!
Od Šumáve, kder šuméče
Voltave izvòr kipí,
Dar do Labe, kí bobnéče
S krkonóških gór letí,
Glasno klical bi z besedo neprestáno:
Ljubíte očino, iz nebés vam dáno!

Češke žene, njih zvestoba,
In junakov čeških glas,
Češka prejšnjih dni svetloba,
Češkega jezika kras,
Naj blišče se po vsem svétí
Slávo si povsod svojéč;

2. stran

Plod naj obrodijo cvéti
Za rodóvi ród netéč.
Da bi delo trudno zvestega ti sina
K temu pripomoglo, svéta domovina!< —

Knjiga, dômu posvečena,
V večno čast mu in korist,
Zgódovinska je zvršena,
Jeden v njej le prazen list, —

To je mislil mož izbòren,
Kí se duh mu čúdi moj;
On, v kreposti divotvòren,
Izpoznál pozív je svoj,
Njemu vse daril življenje,
Njemu dál mladósti sladkó,
Dóbe moške boj, trpenje,
Módro starosti glavó.
Róka njega zdaj tresljiva je in véla
Dokončala, kar v mladósti je začéla.

⁴⁶ Prim. Novice 4. decembra 1861, str. 401, in Prijatelj, op. c., str. 57—58.

⁴⁷ Pisemski dvolisten papir formata 13,8 × 22,4 cm. S črnilom pisana pesem na treh straneh, zadnja je prazna.

3. stran

Sem na prazni list pisála
Pismen sedem od zlatá
Bode Klíjona, da stala
Tam do konca bi svetá.
Vzvešeno imé, *Palacky*, tvoje milo
Bode v večnem ondu blésku se svetilo!

Češka vlast denès praznuje
Slaven, veličasten dán,
Tebe z njím povelíčuje,
Ki si védno njena bran;
Jug in sever Ti čestita,
Vshòd pozdrav pošilja vròč,
Duša vsaka plemenita
Klanja se Ti spoštujoč.
Oj, oprosti, da se ženske glas bojéči
Drznil tudi čut izreči svoj goréči!

V Ljubljani 23. aprila 1876

Lujiza Pesjakova

Pesem, ki po vsej verjetnosti ni bila doslej natisnjena, je nastala ob priliki veličastnih proslav znamenitega češkega zgodovinarja in politika, »očeta naroda« Františka Palackega (1798—1876), ki so se vršile po vsej Češki in dosegle vrhunec v Pragi 23. aprila 1876, dober mesec pred njegovo smrtjo. Tudi slovenski tisk tistega časa je posvetil češkemu velikanu dokaj pozornosti. Saj je imel na staroslovensko generacijo, zlasti na našega »očeta naroda« precejšen vpliv. Pesem Pesjakove, čeprav je zaradi dolgoveznosti ter jezikovnih in formalnih pomanjkljivosti pesniško slaba, lepo izraža ne samo odnos pesnice, temveč večine slovenske inteligence do Palackega in Čehov. V rokopisni ostalini Pesjakove (NUK, Ms 488) bo gotovo dovolj gradiva, ki bo podrobneje objasnilo njeno zanimanje za Čeha in češko literaturo, iz katere je prevajala (Češke legende v SG 1865, pesmi slabega in danes popolnoma pozabljenega pesnika Václava Poka Poděbradskega, N 1871).

*Pismo Matije Cigaleta Janezu Bleinveisu*⁴⁸

Dragi Prijatelj,

Na Dunaji 6/2 76

Napisal sem zopet dve stvarci za Novice, če jih hočete vzeti. Ako bi se Slovaki zopet vrnili k Čehom, bilo bi kaj važno za vse Slované.⁴⁹

Tiste grdobe »ne da bi« v Novicah še nisem zasledil, toliko večkrat pa v Slovenci in Učit. Tov. Pa saj takó nič ne pomaga. Še prof. Marn neče dati slovo svojemu nenaravnemu besednemu redu: n. pr. mislim, da bila je prilika (namesto: da je bila) itd. Dokazati pa tudi neče, da ima prav. Naj kaj napiše in če me prepriča, da je po Dalmatinu, Vodniku, Vuku itd. prav, kakor on piše, jaz se bodem precej podvrgel. —

V zadnjem Učit. Tov. stoji str. 38 v 1 vrsti Glumač je stopal v razbeljeno peč in jemal s seboj kapuna, in čez nekoliko časa ven prišedši, je bil kapun na pol pečen. Kdo je ven prišel, glumač ali kapun? (recte: kopun).

In na strani 44 pravi: Uč. Tov. *prinaša* (!) v svojih *prihodnjih* številkah imenik šolskih knjig. (namesto: bode prinašal). In taki ljudje hočejo pisati slovenski. *Difficile est satyram non scribere.*

⁴⁸ Štiri s črnilom popisane strani pisma formata 15 × 21 cm.

⁴⁹ Ena od »dveh stvarc« bo najbrž poročilo »Nitra«, slovaški almanah Mi-
loslava Jožefa Urbana (N 1876, št. 7, str. 52), druge nisem ugotovil.

Tudi Novice so me v zadnjem l. razjezile, ker imajo: *moraličen* (nam. moralen), diktatoričen, mesto: diktatorsk, materijalen m. materijalen.

Ta se ve da vredništvo ne more vsemu kaj, to iz svoje skušnje vem. Žalostno je, da ljudje nič ne mislijo in da se nikakor nečejo učiti.

Mornarski duhovnik Fajdiga mi je odgovoril, vendar si nisem dosti na boljsem. Pa tudi stvar ni kaj važna.

Rad bi vedel, kako se Vam zdi Stritarjev Zvon. Toliko mislim vendar, da bode pomagal izpodrinuti Levstikove novotarije v pisanju. Ali *Vrtec* res piše zdaj takó, kakor Novice?

O politiki najraje nič, ker ni mogoče, da bi kaj dobrega prišlo na dan za Slovane. Vendar če turški Slovani le nekoliko okrevaajo, bomo imeli vsi dobiček. Žalostno je samo, da mi ne ućakamo veselih časov. Težko.

Do vćeraj smo imeli kake 14 dni enako temačno vreme (— 3 stop. R.) in ves čas kosmato drevje (inje), ćesar še nikoli ne pomnim, da bi bilo toliko ćasa ostalo, in vćeraj je napadlo ped snega, da se veje na drevju šibijo, ker je sneg obvisel na pritrjenem inji.

Zdravstvujte!

Vaš iskarni
MCigale

Pismo Antona Zoisa Janezu Bleimeisu⁵⁰

Ćastiti gospod in prijatelj!

Jerala bo, ne dvomim, novo službo v zadovoljnost predstojnikov ravno tako opravljal, kakor mnogoletno mojo in ćesarjevo.

Ne lahko ga bom pogrešal, privošim mu pa zboljšanje svojega položenja, ktero mu je dobrovoljnost mojih prijateljev podelila.

Naše stanje se slabši dela od dne do dne; sovražniki prežajo na nas od vsih strani, sdaj pa še Mladi noćejo spreviditi, kako delajo le v taistih veselje in prid, če podkopavajo zaupanje ljudstva do Starih. Dnarja, dnarja, dnarja se potrebuje! pravijo, mi pa potrebujemo desetkrat domaćega miru!

Dobrega počutka ne morem se hvaliti, zopet se ne bom mogel udeležit seje matićinega odbora; primoran bom, odpovedati se tudi tej ćasti.

Vam in Vaši gospej srćno se priporoćam in vedno ostanem

Vaš
zvesti prijatelj
in sluga A. Zois

Na Brdu 28 okt. 1872.

Prešernov rokopis »Zdravice«

Kakor je razvidno iz Slunćčkovega kataloga, je bil Prešeren zastopan na razstavi z dvema rokopisoma. V zbirki dr. Jar. Ćelakovskega je bilo, kakor smo že omenili, Prešernovo pismo Fr. Lad. Ćelakovskemu z dne 14. marca 1855; v zbirki Tipograficke Besede pa je bil pod št. 319 razstavljen rokopis prvih šestih kitic »Zdravice«.

Rokopis na obeh straneh lista velikosti 16,5 × 21 cm, ki je danes v škatlji s signaturo 83 P 72 in je v ovitku iz sivkastega papirja z napisom: Doktor Franc Prešern (će popravljen, prvotno je bilo najbrž Preširn) Slovinec (z drugo roko pod Prešern). Spodaj pa je opazka, napisana z isto roko kot gornji napis: NB. Preshern ist alte Schreiebart, und schrieie später selbst Prešern.

⁵⁰ Z vijolićastim ćrnilom popisani dve strani pisma formata 13,5 × 21,5 cm.

Na desnem gornjem kotu rokopisa je prilepljen originalni Prešernov podpis v bohoričici, izrezan najbrž iz nekega pisma, ker so nad njim sledovi (spodnji deli) črk. V levem gornjem kotu je z modrim barvnim svinčnikom napisano NB ter podčrtano. Na prvi strani je v gornjem desnem oglu z navadnim svinčnikom napisana številka 25, na drugi strani (v gornjem levem kotu) pa 26.

Rokopis obsega prvih šest kitic Zdravice. Dejstvo, da manjkata zadnji dve kitici, je bilo zanesljiv kažipot k dognanju, da gre za del rokopisa, ki ga omenja dr. Avgust Žigon v razpravah »Korytkova pogodba z Blaznikom«⁵¹ in »Prešernova Zdravica«.⁵² V konvolutu s Prešernovo zapuščino, ki je danes v NUK v Ljubljani (Ms 392), sta pod št. 15 zadnji dve kitici »Zdravice«, ki ju je Žigon označil v svojem tabelarnem pregledu rokopisov (LZ 40 [1920], str. 668) s črko P, kar pomeni, da je po Žigonovem mnenju »rokopis ostanek iz cenzurnih dveh rokopisov Poezij, nastal ob nastajanju tega rokopisa, a Prešern ga je izločil zaradi tega ali onega defekta«. V članku »Prešernova Zdravica« pa pravi »ohranila se nam je Prešernova Zdravica vsa le v dveh lastnoročnih rokopisih in poleg tega še v dveh natiskih Prešernovih; v dveh rokopisih njegovih pa — brez 3. strofe« in dodaja v beležki: »Rokopis Prešernov pod številko 15 v literarni zapuščini njegovi ne šteje tu, ker obseza le zadnji dve strofi, na listu papirja enake oblike kakor Prešernova rokopisa Poezij.«

Zdi se kar neverjetno, da je ravno Žigon, ki mu ni ušla nobena malenkost v zvezi s Prešernovo zapuščino, šel tako mirno mimo teh dveh kitic »Zdravice« in da ni iskal rokopisa ostalih šestih. Saj sta kitici lepo na čisto prepisani in bi se bil moral domisliti, da ni pesnik prepisal samo konca pesmi.

Sedaj imamo celotno »Zdravico« v treh rokopisih, v dveh pa pesem brez tretje kitice. Primerjava praškega rokopisa z ostalimi štirimi je zanimiva predvsem po pravopisni strani, zlasti glede na ločila in naglase. Te in vsebinske razlike bodo brez dvoma nudile prešernoslovcem zanimivo gradivo, na podlagi katerega bodo med drugim lahko bolj točno kot doslej ugotovili spremembe v Kastelčevi (Krajnska Čbelica, 5. zv.) oziroma Bleiweisovi (Novice 1848, št. 17) objavi.

Rokopis Kastelčeve pesmi »Za vezilo Drju Francetu Prešernu«

O tej Kastelčevi pesmi, ki spada med najboljše, kar je napisal urednik Krajnske Čbelice, smo prvič zvedeli v Bleiweisovem članku »Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešernega«.⁵³ Pesem je bila v že omenjenem konvolutu s Prešernovo zapuščino, toda leta 1877, ko je bil ta v rokah Ernestine Jelovškove, je bila iz njega odstranjena. O njeni usodi bo govora nekoliko pozneje. Bleiweis je objavil pesem skoraj popolnoma točno, le v naslovu (Za vezilo Drju Francetu Prešernu...) in v tekstu (slašćico, odpré, Po gosto) je nekaj manjših pravopisnih razlik.

Rokopis formata 21 × 16,8 cm na zelo zmečkanem, pozneje izglajenem papirju, je bil razstavljen v zbirki Typograficke Besede pod št. 183. Je brez kakršnih koli beležk, samo letnica 1845 je podčrtana z modrim svinčnikom. Sedaj je v ANM v škatli s sign. 85 P 71.

*

⁵¹ LZ 40 (1920), str. 668.

⁵² DS 38 (1925), str. 283.

⁵³ LMS 1875, str. 155—179.

Ključ k odgovoru na vprašanje, kdo je poslal slovenske rokopise na razstavo praških stavcev, najdemo v že omenjenem Sluničkovem katalogu. V predgovoru je namreč rečeno: »Da smo se sploh upali oprijeti takega dela, je zasluga našega zaupanja v že ponovno izpričano pomoč bratskih društev tipografov in vseh stavcev doma in v tujini, dalje tega, da smo se zanesli na izdatno pomoč naših rojakov doma in na tujem. Prav tako nam ni bilo neznano, da hrani Praga v svojem krilu izobilje redkega gradiva, ki smo se ga potrudili dobiti za naše namene.« Na koncu kataloga, kjer se društvo čeških stavcev zahvaljuje tistim, ki »imajo največ zaslug za uspeh te-le prve razstave časopisov in rokopisov v Pragi«, pa je omenjeno tudi društvo tipografov v Ljubljani (str. 119) in med posamezniki »Krajec Jan, reditelj knihtiskárny, Lublaň« (str. 120). Ker je to edina oseba od Slovencev, ki jo prireditelji omenjajo, ni dvoma, da je poslal slovensko gradivo za praško razstavo on.

Typografická Beseda v Pragi se je najbrž obrnila s prošnjo za rokopise znamenitih Slovencev na Izobraževalno društvo tiskarjev v Ljubljani, ki je bilo ustanovljeno 9. februarja 1868, to pa je pooblastilo Janeza Krajca, ki je bil takrat delaven član njegovega odbora, naj zbere gradivo za praško razstavo. Ta je v svoji korespondenci poiskal Levstikovo pismo, za ostale rokopise pa se je bodisi neposredno ali pa po tujem posredovanju obrnil na Janeza Bleiweisa, ki mu je poleg svojega lastnega dal na razpolago še rokopise A. M. Slomška, M. Cigaleta, E. H. Coste, Fr. Pirca, D. Trstenjaka, M. Vertovca in M. Verneta. Saj so bila vsa njihova pisma naslovljena nanj.

Bolj zanimivo pa je vprašanje, od koga je dobil Krajec rokopis »Zdravice« in Kastelčeve pesmi »Za vezilo Drju Francetu Prešernu«.

Kakor smo že omenili, sta bili obe pesmi med Prešernovo zapuščino, ki jo je po Prešernovi smrti hranil Bleiweis vse do leta 1876, ko jo je moral na zahtevo dr. Pogazhnikarja predati Prešernovi hčerki Ernestini Jelovškovi, ta pa jo je izročila Rad. Razlagu; pozneje je prišla v Levstikove roke, nato v Levčeve in nazadnje kot dar založnika Bamberga v Licejsko knjižnico v Ljubljani.⁵⁴ Bleiweis je poslal Prešernovo zapuščino Ernestini 1. junija 1876, torej prav v tistem času, ko je Krajec zbiral rokopise za praško razstavo. Če bi Krajec dobil oba rokopisa pred tem dnevom, bi mu jih moral dati Bleiweis, če pa jih je dobil pozneje, mu jih je izročila Jelovškova. Čeprav se je veliko pisalo o neodgovornem postopanju Bleiweisovem s Prešernovo zapuščino in čeprav je dal Krajcu za razstavo osem drugih rokopisov, pričajo v tem primeru razna dejstva, da je bil »oče naroda« nedolžen in da je oba rokopisa lahkomišelnost izločila iz zapuščine Prešernova hčerka.

Že Žigon je dognal v omenjeni razpravi, da je »Ernestina že na Dunaju odstranila ... deset rokopisov, ki jih pa ni nikoli več vrnila v zapuščino Prešernovo«, ⁵⁵ ter omenja med njimi pod št. 9 Kastelčevo pesem »Za vezilo ...«. Nekoliko dalje pa pravi: »O Kastelčevem, vezilu dr. Francetu Prešernu 3. grudna 1845.« pa mi je (Ernestina) ogorčeno pravila sama, ne da bi jo vprašal, da ga je ona 'uničila', ker 'žali Prešerna', vsa jezna na Bleiweisa, da je prav ta, češ da pamflet o Prešernu objavil. A je li pa iz te nevolje morda z 'vezilom' vred odstranila Ernestina iz zbornika, da se izbriše iz njega vsak sled Kastelčev, tudi oba slovenska soneta njegova? V tej točki je bila namreč fanatična! Ali pa je bilo vse to troje morda en sam rokopis?«⁵⁶

⁵⁴ Prim. Žigonovo razpravo »Korytkova pogodba z Blaznikom«.

⁵⁵ LZ 40 (1925), str. 747—748.

⁵⁶ Prav tam, str. 749.

Žigon ni vedel, ker mu tega tudi Ernestina ni povedala, da je odstranila iz zapuščine tudi tri četrtine rokopisa ene najznamenitejših očetovih pesmi. Bil je pač prepričan, da je Prešeren prepisal samo zadnji dve kitici! Kako neki bi označil njeno ravnanje! Iz njegovih vrstic pa se vidi, da ga je Ernestina tudi glede rokopisa Kastelčeve pesmi bodisi namerno napačno informirala, da ga je uničila, ali pa je pozabila, komu ga je dala.

Kakor vse kaže, je bil posrednik med Krajcem in Ernestino njen stric Martin Jelovšek, ki je bil od jeseni 1869 do leta 1877 stavec v Mariboru, od novembra 1877 do leta 1882 pa stavec v Blaznikovi tiskarni.⁵⁷ Krajec in Jelovšek sta se dobro poznala, saj sta skupaj delala v Egerjevi tiskarni vse do leta 1869.

Kakor smo že rekli, je bila razstava praških stavcev velik kulturni dogodek, ki mu je posvetilo veliko pažnje skoraj vse češko in nemško časopisje. Glede na takratne živahne kulturne in politične stike med Čehi in Slovenci in prav tako zaradi dejstva, da so bili tudi slovenski stavci povabljeni k sodelovanju, bi lahko po pravici pričakovali, da bo razstava imela lep odmev tudi v slovenskem tisku. Toda začudo je ni noben slovenski dnevnik niti zabeležil.⁵⁸ Samo Laibacher Zeitung⁵⁹ je prinesla kratko poročilo, v katerem je po praških listih obvestila o številni udeležbi in zanimanju za razstavo ter o nekaterih novih rokopisih na njej, zlasti pa seveda o pismu grofa Radeckega. Slovenske udeležbe sploh ne omenja. Prav tako nas preseneča sama izbira gradiva za razstavo. Če računamo s tedanjimi kulturnimi in političnimi razmerami na Slovenskem ter s težavami, ki so jih imeli slovenski stavci pri zbiranju rokopisov, razumemo, da niso mogli priskrbeti rokopisov predstavnikov slovenske protestantske književnosti, Valvasorja, Pohlina, Linharta idr., ne moremo pa razumeti, da niso poslali vsaj še nekaj rokopisov tedanjih slovenskih političnih veljakov in pisateljev, n. pr. Tomana, Razlaga, Stritarja, Jurčiča, Trdine i. dr. Vsekakor lahko sodimo, da se ni Krajec posvetoval niti z Levstikom niti s kakim drugim predstavnikom mlajšega rodu, marveč se je zadovoljil s tem, kar je dobil od Bleiweisa, ali pa si Bleiweis, ki je o vsem odločal, ni želel, da bi bili zastopani na praški razstavi drugi Slovenci razen tistih, ki jih je sam izbral.

Še slabše kot Slovenci pa so bili zastopani na razstavi Hrvati in Srbi. Saj ni bilo na njej ne samo rokopisov nobenega od dubrovniških pisateljev, marveč tudi ne Preradovića, Mažuranića, Bogovića, Šenoe (ki je živel deset let pred tem v Pragi in bil na Češkem zelo znan), Botića, Trnskega, Fr. Markovića i. dr., od Srbov pa Obradovića, Radičevića, Njegoša, Sterije Popovića, Jovanovića-Zmaja, Đ. Jakšića in mnogih drugih znamenitih srbskih književnikov, da ne govorimo o politikih in znanstvenikih.

Kljub skromnemu številu in slabi izbiri rokopisov pa bodo vsaj nekateri od njih, ki so se ohranili, zanimiv donesek k zgodovini našega slovstva, saj bodo pripomogli izpopolniti nekaj vrzeli v delih starejših literarnih zgodovinarjev, popraviti njihove napake in pojasniti nekatera doslej nejasna vprašanja.

Oton Berkopec

⁵⁷ Prim. SBL I, str. 397.

⁵⁸ Za to dognanje se zahvaljujem Štefki Bulovčevi, ki je pregledala slovenske časnike in časopise iz časa razstave.

⁵⁹ St. 120 z dne 28. maja 1877.

SIENKIEWICZIANA SŁOWENSKIE

Henryk Sienkiewicz należy bezprzecznie do najlepiej znanych w Słowenii pisarzy polskich i do dziś dnia jego dzieła cieszą się tam dużą popularnością.

Pierwszym bodaj tłumaczem autora Krzyżaków na język słoweński był Piotr Miklavec,¹ który pod pseudonimem Podravski wydał w r. 1892 swój przekład pt. *Z ognjem in mečem* (Ogniem i mieczem).² Tłumaczenie teje powieści wydane w tymże roku przez Maticę Slovenską w Lublanie³ zaostało przyjęte bardzo przychylnie przez krytykę słoweńską.⁴

Dopiero po dziewięciu latach, po ukazaniu się pierwszego przekładu w formie książkowej, wydano w Goricy *Quo vadis?*, również w tłumaczeniu Podravskiego.⁵ Aż siedem pozycji książkowych przytacza Bibliografia przekładów, opublikowana w LIX tomie dzieł Sienkiewicza (opierająca się o ile chodzi o pozycje jugosłowiańskie głównie na bibliografii Benešicia) z lat 1902—1905. Są to *Črtice z ogljem* (Szkice węglem),⁶ trzecia część Trylogii — *Mali vitez* (Pan Wołodyjowski),⁷ po raz trzeci *Z ognjem in mečem*,⁸ *Quo vadis?*,⁹ *Križarji* (Krzyżacy),¹⁰ *Rodbina Polaneških* (Rodzina Polanieckich)¹¹ oraz *Potop*.¹²

W roku 1907 wydano Jermač Zmagovač (Bartek zwycięzca),¹³ zaś w latach 1907—1908 ukazały się *Zvonikar*,¹⁴ *Brez dogme* (Bez dogmatu)¹⁵ oraz *Na polju*

¹ Tom LIX Dzieł Henryka Sienkiewicza, Dzieła Sienkiewicza w przekładach. Bibliografia, Warszawa 1953, przytacza tylko 16 przekładów dzieł Sienkiewicza na język słoweński. Bibliografię tę uzupełnił J. Wierzbicki swoją cenną Bibliografią jugosłowiańskich sienkiewiczianów (Uzupełnienia), Pamiętnik Słowiański, VIII, 1958, s. 189—206.

² *Z ognjem in mečem*. Historični roman. Poslovenil Podravski, Novo mesto, Krajec, 1892. Por. R. Zawiliński, Słoweński tłumacz Sienkiewicza, Kraj, 1892, XI, nr 56, s. 7 oraz X. Ze stosunków polsko-słoweńskich, Przegląd Powszechny, 1907, t. 96, s. 157—160. W piśmie tym ogłoszono również list Sienkiewicza do Podravskiego z r. 1887.

³ *Z ognjem in mečem*. Povest iz davnih let. Pr. M., Ljubljana, I/II, 1892, III/IV, 1895.

⁴ Por. recenzję F. Lampego w *Dom in Svet*, 1893, nr 4, s. 187—188 oraz autora kryjącego się pod literą S w tymże piśmie, 1894, nr 7, s. 222—223.

⁵ *Quo vadis?* Roman iz Neronove dobe. Poslovenil Podravski, Gorica, 1901. Por. P. Miklavec, *Quo vadis in Križarji*, Slovan, 1902—1903, s. 42—44 oraz szkic pt. *Ob 40 letnici Sienkiewiczzevega romana Quo vadis?*, Slovenec, 1936, nr 222, s. 13.

⁶ *Črtice z ogljem*. Povest. Ta tretja. Kratkočasna povest. Poroka po moti. Slika iz amerikskega življenja. Posl. Podravski, Gorica, 1902.

⁷ *Mali vitez*. Zgodovinski roman. Posl. Podravski, I/III, Ljubljana, 1902.

⁸ *Z ognjem in mečem* I/II, Ljubljana.

⁹ *Quo vadis?* Zgodovinski roman, Ljubljana.

¹⁰ *Križarji*. Zgodovinski roman. Posl. Podravski, I/IV, Ljubljana.

¹¹ *Rodbina Polaneških*. Roman. Posl. Podravski, I/III, Ljubljana. Por. recenzję w *czp. Slovenski Narod*, 1904, nr 286, s. 1.

¹² *Potop*. Zgodovinski roman. Posl. Podravski, Gorica, 1904—1905. Por. recenzję P.: H. Sienkiewicz — »Mali vitez«, »Potop«, ter »Rodbina Polaneških«, Slovan, 1904, s. 252.

¹³ *Jermač Zmagovač*. Prel. Fr. Virant, 1906. Por. recenzję w *czp. Duhovni Pastir*, 1908, nr 11, s. 615—616.

¹⁴ *Zvonikar*. Posl. J. Glonar, Domovina, 1907, nr 149—151, 1908, nr 1.

¹⁵ *Brez dogme*, Gorica (1907?, 1908?).

slave (Na polu chwały),¹⁶ a po krótszej przerwie, w r. 1912 uroczą powieść Sienkiewicza dla młodzieży — Skozi pustinje in puščavo (W pustyni i puszczy).¹⁷ Aż osiem pozycji tłumaczeń z Sienkiewicza na język słoweński notujemy w okresie międzywojennym. Są to w r. 1923 *Z ognjem in mečem*, tym razem w tłumaczeniu R. Molè,¹⁸ *Potop*, w przekładzie tegoż,¹⁹ w r. 1929 ponownie *Na polju slave* oraz *Quo vadis*, tym razem w tłumaczeniu J. Glonara.²⁰ Przekład Lenarda Skozi pustinje in puščavo ukazał się po raz drugi w Lublanie w r. 1931 a nowe tłumaczenie Krzyżaków, pióra R. Molè²¹ w r. 1934. Tenże był prawdopodobnie autorem anonimowo w 1935 r. wydanego przekładu *Mali vitez*.²² Fragment z *Potopu* pt. *V službi Najsvetejše* wydano w Goricy w r. 1938.

Po drugiej wojnie światowej wydano w Lublanie w r. 1952 *V puščavi in goščavi* w nowym przekładzie, dokonany przez F. Vodnika, zaś poszczególne tomy Trylogii w latach 1953, 1955 i 1956.²³

Wspomnieć należy również przedstawienia zdramatyzowanego *Quo vadis?* na scenie lublanskego teatru w 1903 r.²⁴

Jak więc widać z powyższego, pierwszy przekład słoweński dzieła Sienkiewicza ukazał się dopiero w dwanaście lat po pierwszych tłumaczeniach na język chorwacki, ogłoszonych w roku 1880 na łamach pisma literackiego *Vijenac*, które już w r. 1873 przyniosło krótką notatkę informacyjną o polskim pisarzu. Największą popularnością cieszył się w Słowenii pierwszy tom Trylogii — *Ogniem i mieczem* — wydany w latach 1892—1933 aż pięć razy. W dalszej kolejności idą *Pan Wołodyjowski* — na równi z *Quo vadis?* i *W pustyni i puszczy* — po trzy, dalej *Potop*, *Krzyżacy* i *Na polu sławy* — po dwa a *Rodzina Połanieckich*, *Bez dogmatu*, i kilka drobniejszych utworów, po jednym wydaniu.

Na czoło tłumaczy wysuwają się pod względem ilości dokonanych przekładów Piotr Miklavec, z którym Sienkiewicz był w kontakcie listownym, oraz Rudolf Molè.

Rzecz jasna, że poszczególne przekłady nie stoją pod względem literackim na jednakowym poziomie. Do szczególnie udanych należy zaliczyć przede wszystkim tłumaczenia dokonane przez R. Molè oraz F. Vodnika. Pierwsze bodaj obszerniejsze studium, poświęcone Sienkiewiczowi i jego działalności literackiej w języku słoweńskim — to artykuł pt. *Henrik Sienkiewicz in njegova dela*,

¹⁶ *Na polju slave*, Gorica (1907?). Por. recenzję w czasopismach *Dom in Svet*, 1906, nr 11, s 714, oraz *Slovan*, 1908, s 28—29.

¹⁷ *Skozi pustinje in puščavo*. Roman iz Mahdijevih časov. Prev. Dr Leopold Lenard, Ljubljana, 1912. Por. recenzję w czasopismach *Ljubljanski Zvon*, 1912, nr 12, s 675; *Duhovni Pastir*, 1912, nr 12, s 661 oraz *Dom in Svet*, 1913, nr 1, s 35—36.

¹⁸ *Z ognjem in mečem*. Povest iz davnih let. Prev. R. Molè, Ljubljana, 1922. Por. recenzję w *czp. Ljubljanski Zvon*, 1924, nr 11, s 696—698.

¹⁹ *Potop*. Prev. R. Molè, Ljubljana, 1923, por. recenzję w *czp. Ljubljanski Zvon*, 1924, s 499—501.

²⁰ *Quo vadis?* Zgodovinska povest iz mučeniške dobe. Prev. J. Glonar, Gorica, 1929.

²¹ *Križarji*. Prev R. Molè, Ljubljana, 1934. Por. recenzję F. Vodnika w *czp. Slovenec*, 1934, nr 233, s 8 oraz *Slovenec*, 1936, nr 56, s 7.

²² Por. recenzję B. Borko pt. *Trije prevodi iz poljske literature*, *Jutro*, 1936, nr 62, s 7.

²³ *Z ognjem in mečem*. Zgodovinski roman (prev. R. Molè), Ljubljana, 1953. *Mali vitez* (Privedio M. V.), 1955, *Potop*. Zgodovinski roman (prev. R. Molè), 1956.

²⁴ Por. recenzję F. Zbašnjak w *czp. Ljubljanski Zvon*, 1903, nr 2, s 123—125.

który ukazał się na łamach czasopisma Soča z 1900 r.²⁵ W tymże roku ukazał się w Ljubljanskim Zvonie obszerny szkic, napisany dla tego pisma przez Polaka J. M. Steina pt. Henrik Sienkiewicz. Literarna slika, tłumaczony przez autora, kryjącego się pod inicjałami D. M.²⁶ Zaś w roku następnym, kiedy to obchodzono jubileusz dwudziestopięciolecia działalności literackiej autora Krzyżaków, ukazały się na łamach pism słoweńskich artykuły A. Aškerca²⁷ oraz J. Godeca,²⁸ poświęcone temu jubileuszowi.

Szerokim echem na łamach pism słoweńskich odbiła się również śmierć pisarza polskiego. Obszerne nekrologi ogłosili Slovenec,²⁹ Slovan,³⁰ oraz Dom in Svet.³¹ Ljubljanski Zvon³² zaś wydrukował artykuł pt. Przybyszewski o Sienkiewiczu.

W roku 1936 ogłosił V[iktor] S[molej] w czp. Slovenec³³ artykuł pt. 50 letnica Sienkiewiczzeve trilogije. Z okazji dwudziestej rocznicy śmierci ukazał się w tymże piśmie szkic pióra T. Debeljak pt. Ob 20 letnici smrti H. Sienkiewicza,³⁴ zaś w dwa lata później na łamach Prijatelja tłumaczenie wspomnienia Wl. St. Reymonta pt. Kako sam se seznanil s Sienkiewiczem.³⁵

Pierwszym bodaj miastem polskim, które wystawiło wielkiemu pisarzowi pomnik była Bydgoszcz. Uroczyste położenie kamienia pod pomnik odbyło się w październiku 1926 roku a w lipcu roku następnego nastąpiło odsłonięcie pomnika. Wtedy nie zapomniano o wypróbowanym przyjacielu Polski, o Matihu Murce,³⁶ dobrym znawcy literatury polskiej,³⁷ którego Komitet Budowy Pomnika zaprosił do wzięcia udziału w tej uroczystości.

Bawiący wtedy w Dalmacji, w miejscowości Makarska, uczony, który w latach 1904—1928 utrzymywał zresztą żywy kontakt listowny z polskim językoznawcą, profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Janem Łosiem (1860—1928), nie mógł jednak przybyć na odsłonięcie pomnika. Odpowiedź jego z dnia 20 VII 1927 zachowała się w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy³⁸ i brzmi:

²⁵ Soča, 1900, nr 103—109.

²⁶ Ljubljanski Zvon, 1900, nr 8, s 495—504.

²⁷ A[ntoni] A[škerca], Sienkiewiczzev jubilej, Ljubljanski Zvon, 1901, nr 1, s 75—76.

²⁸ Janez Godec, Henrik Sienkiewicz. K petindvajsetletnici njegovega pisateljevanja, Dom in Svet, 1901, nr 3, s 129—134.

²⁹ Henrik Sienkiewicz, Slovenec, 1916, nr 264, s 1.

³⁰ P. Henrik Sienkiewicz, Slovan, 1916, s 334.

³¹ Leopold Lenard, Henrik Sienkiewicz, Dom in Svet, 1917, nr 1—2, s 67—69.

³² Ljubljanski Zvon, 1917, s 221—222.

³³ Slovenec, 1934, nr 9, s 4.

³⁴ Slovenec, 1936, nr 296, s 9.

³⁵ Prijatelj, 1938, nr 4, s 145—147. (Poslovenil Joža Glonar.)

³⁶ Działalność naukową Murki omówił już w r. 1910 T. St. Grabowski w artykule pt. Dr Matija Murko i jego dotychczasowa działalność naukowa, Przegląd Powszechny, 1910, II, s 26—41, 206—228.

³⁷ W książce pt. Spomini, Ljubljana, 1951, pisze Murko na str. 106: »Iz poljskih časnikov sem se naučil dovršeno poljščine, kateri sem bil dotihmal posvečal manjšo pozornost, ter sem študiral poljsko kulturno življenje čitajoč literarna in umetniška poročila. Tako n. pr. sem bral Sienkiewiczzev roman 'Rodzina Polanieckih'...«

³⁸ Syg. Rkp III 187.

Makarska, Dalmacija, SHS 20/VII 1927

Komitet budowy pomnika H. Sienkiewicza w Bydgoszczy

Zahvaljujem se vam lepo za povabilo k odkritju spomenika H. Sienkiewicza katerega se žalibog ne morem udeležiti. Slava velikemu poljskemu in svetovnemu pisatelju.

Čast mestu ki mu je postavilo prvi spomenik!

Z odličnim poštovanjem

Dr M Murko

profesor Karlove univerze v Praze

Jerzy Slizinski

NOVA PROTESTANTSKA KNJIGA

V jubilejnem zborniku »900 Jahre Villach«, ki je izšel 1960 v Beljaku, poroča Oskar *Sakrausky* na str. 447—457 o srečni najdbi slovenskega katekizma, natisnjenega 1580 v Ljubljani (Ein bisher unbekannter slowenischer protestantischer Katechismus aus dem Jahre 1580). Novo odkriti tisk ima tale naslov:

CATEHISMVS

TV JE TY

NAR POTREIBNISHI

shtuki nashe Kerŕzhanske Vere,
sred kratko saŕtopno islago inu

Hishno Tablo, inu drugimi

potrebnimi na-

vuki

[Vinjeta]

MATTH. 6.

Yŕzhite nerpoprei Kraileltvu Bo-
shie inu negovo Pravizo, taku vam
bo vŕe tu drugu pervershenu.

VLVBLANI

M. D. LXXX.

Knjiŕica je zvezana v debelem zvezku 8 × 13 cm skupaj s temile tiski: Dalmatin, Ta celi katehismus, eni psalmi inu ... pejsni 1579; Dalmatin, Salomonove pripuvisti 1580; Tulŕĉak, Krŕĉanske lejpe molitve 1579 — torej s tremi knjigami, ki so se prav tako natisnile v Ljubljani. Zanimivo je, da gre do le-tre tri knjige med najveĉje redkosti, saj so bile doslej znane samo v enem izvodu v Kopenhagnu. Sakrausky je naŕel novi katekizem v Goriĉah na Koroŕkem.

Sestavljen je takole: Za naslovnim listom manjkata dva lista (Sakrausky sklepa, da sta vsebovala nemŕki predgovor ali posvetilo), nato je slovenski predgovor; tudi ta ni ohranjen v celoti, temveĉ le na osmih straneh, pa manjka vsaj en list. Tako nam ni sporoĉen avtor, ki se je gotovo podpisal vsaj na koncu nemŕkega ali slovenskega predgovora. Jedro knjige obsega Lutrov mali katekizem iz leta 1529; tudi dokaj ĉedne podobe (ohranjenih je 16) soglaŕajo z Lutrovimi. Zatem so vpraŕanja in odgovori pred obhajilom, ki jih pripisujejo Lutru, in spet vpraŕanja z odgovori, ki jim je avtor Justus Menius in ki so jih

radi objavljali v nemških katekizmih za onimi prvimi vprašanji. Knjigo zaključuje molitev za mir.

Glede avtorja meni Sakrausky, da utegne biti Jurij Dalmatin, previdno pa pristavlja, da bo mogla to razjasniti šele natančna jezikovna analiza. Kdor pa pozna Dalmatinov jezikovni razvoj, kakor ga je lepo analiziral Franc Ramovš v CJKZ I (1918), 114—130, lahko brez pomišljanja prisodi avtorstvo novega katekizma Dalmatinu. Pisava (grafika) v njem docela soglaša s pisavo v njegovih knjigah, izdanih pred 1581, t. j. pred revizijo Biblije. Tako piše v našem katekizmu: *ie, dvanaist, Sakai* (*i* za glasova *j* in *ī*; po reviziji *j*), *tretij, stojj* (*ij* za *ji*; po reviziji *ji*), *Kraili, sheile* (*il* za *l*; po reviziji *lj*), *podvuzheine, ohraimen* (*in* za *ń*; po reviziji *nj*), *skusi, nashe* (nedoslednost v pisavi sičnikov in šumevcev; po reviziji doslednost), *s'Slatom, v'Vodi, v'Vezher* (sporadična raba apostrofa pri predlogih; po reviziji dosledna raba apostrofa v takih primerih) itd.

Kakor drugod, se tudi v tej knjigi Dalmatin pri prevajanju natanko ravna po predlogi (Trubar n. pr. je zelo prosto prevajal) in v predgovoru se nič ne oddaljuje od svoje teme, ki se tiče katekizma, njegove rabe in koristi. Tudi to potrjuje, da smemo razglasiti Dalmatina za avtorja.

Sakrausky je tudi posrečeno razložil nastanek novo najdenega katekizma: bil je potreben v zvezi z akcijo za podpis Formule concordiae in kot dokaz luteranske pravovernosti naših protestantov nasproti flacianističnim tendencam tistega časa.

M. Rupel

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

Eberhard Kranzmayer, ORTSNAMENBUCH VON KÄRNTEN. I. SIEDLUNGSGESCHICHTE KÄRNTENS VON DER URZEIT BIS ZUR GEGENWART IM SPIEGEL DER NAMEN. II. ALPHABETISCHES KÄRNTNER SIEDLUNGSNAMENBUCH. — Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. Band L, LI. Herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten. Klagenfurt 1956—1958. (Nadaljevanje.)

Peto poglavje svoje knjige je Kranzmayer posvetil slovenski kolonizaciji Koroške. Slovencem priznava vsaj, da so prvi, najstarejši naseljenci v deželi, ki so se jezikovno še ohranili med današnjim prebivalstvom. Pustimo ob strani Kranzmayerjeve splošne podatke o jezikovno mešanem ozemlju, kakor imenuje slovenski del Koroške, prav tako pa tudi številke, s katerimi operira po uradnih avstrijskih statistikah iz zadnjih petdeset let. Ni naloga jezikoslovca, da bi jih kritično precenil. Omeniti pa je treba njegove splošne nazore o alpskih Slovanih.

Slovenska kolonizacija Koroške se je po njegovem mnenju izvršila v obdobju med letom 590 in 740, trajala je torej poldrugo stoletje. Načelno soglaša z M. Kosom, da so se Slovenci širili na Koroškem v smeri starih rimskih cest in da so ustanovili prva kolonizacijska jedra na križiščih in razpotjih. Naselili so se samo na starih kulturnih tleh in skoraj pol tisočletja je preteklo, preden so se razširili povsod, kjer srečujemo danes sledove slovenskega imenotvornega procesa. Po letu 740 pa je začela na Koroško prodirati intenzivna bavarska kolonizacija, ki je že v sorazmerno kratkem času potisnila Slovence popolnoma v ozadje.

Kranzmayer odločno zavrača mnenje, da so Slovenci naselili Koroško v dveh migracijskih valovih, od katerih naj bi se prvi pojavil že okoli leta 560 do 570, ker je antična škofija Teurnia v dokumentih izpričana še po letu 580. Prav tako ne verjame hipotezi, da bi mogli biti predniki koroških Slovencev mešanica različnih slovanskih rodov. Hrvati, ki so na Koroškem dokazani, in Dudlebi, ki ne pridejo v poštev, niso zanj imena starih slovanskih rodov, ampak samo dve obliki gornje fevdalne plasti med Slovani, prvi iranskega in drugi germanskega porekla, enako kakor tretji, ki naj bi bili avarska ali turkotatarska družabna smetana.

V onomastiki in v jezikoslovju nasploh smo vedno skeptični do vseh zgodovinskih hipotez, ki so zgrajene na posameznih, največkrat težko dokazljivih in dvomljivih etimologijah. Ime Hrvatov je res še najbolj verjetno iranskega porekla, to je danes že precej splošno sprejeto, čeprav z vso rezervo, ki jo narekuje raziskovalcu opreznost v takšnih primerih. Da pa bi bila za Dudlebe edina verjetna etimološka razlaga prav ustna, v dunajski tradiciji ohranjena etimologija iz germanskega *daudulaib*, »der Erbe der Toten«, se mi zdi vendarle nekoliko preveč fantastično. Če bi se Kranzmayer vsaj toliko potrudil, da bi skrbno zbral in čim bolj kritično pretresel vsa mnenja, ki so bila doslej izrečena o tem težavnem imenu z različnimi germanskimi, slovanskimi, skitskimi in predindoevropskimi razlagami, ter bi se nato odločil za tisto, ki bi se mu zdelo najbolj verjetna, bi mu priznali vsaj znanstveno poštenost. Tako pa

kramlja in razvija hipoteze kakor v podlistku kakšnega dunajskega revolverskega časopisa. Kosezov zares ne moremo ugotoviti nikjer drugje kakor med Slovenci in Hrvati, toda Lessiakova etimologija njihovega imena ne ustreza rekonstrukciji v *koseⁿdzь*. V čast štejemo staremu Nahtigalu, ki je pred smrtjo pošteno priznal največjo verjetnost traški etimologiji tako osovražnega Oštirja. Vsa ta imena se niso istočasno pojavila med Slovani in ni nujno, da bi vsa pomenila neko plemiško plast. Čudno se mi zdi, da Kranzmayer ni posvetil pozornosti imenom kakor *Sčedem* in *Tschedram*, ki so po poreklu participi prezenti pasivi **ščedimъ* in *ščedromъ* k južnoslovanskemu glagolu *šteděti* in zahodnoslovanskemu *štedřiti*, kar poleg vrsto drugih zgodovinskih in jezikovnih argumentov priča, da jezik slovanskih prišlecev vendarle ni bil tako enoten. Kakor bi moral biti po Kranzmayerjevih izvajanjih. Če najdemo v slovenščini danes drugega poleg drugega glagole, kakor n. pr. *člěti*, *člějem* in *sklěti*, *sklějem* (danes knjižno skelěti, skellm), jih ni mogoče razložiti drugače kakor iz **tlъščlěti* in **tlъsklěti* z malenkostno, toda pogostno pomensko diferenciacijo »hrepneti« : »boleti«, je v prvem južnoslovanski in v drugem zahodnoslovanski razvoj glasoslovne skupine *skl-* v času razselitve Slovanov. Danes bi bilo v slavistiki že zelo težko zagovarjati enotni praslovanski jezik in enotno naselitev vsaj na jugu, v Alpah in na Balkanu.

Skrajna meja slovenske kolonizacije na ozemlju današnje Avstrije je na zahodu črta Luggau—Assling do gora, ki oklepajo Defreško dolino, na severu greben Visokih Tur s prodorom proti Gasteinu, nato greben Nizkih Tur do prelaza Mandling ob zgornji Anizi, Dachstein in črta južno od Ischla do Steyra. Kranzmayer ugotavlja, da so na tem ozemlju imena slovenskega porekla vedno bolj redka v smeri proti zahodu in proti severu. Zato je zanj logično, da so prišli Slovenci na Koroško od jugovzhoda ob Dravi navzgor. Pri tem pa posebej opozarja, da posamezno slovensko ali slovenizirano ime še ne pomeni, da je bil kraj z okolico v času imenotvornega procesa zares izključno slovenski. Šele, kjer so slovenska imena bolj na gosto nasejana, govorimo lahko o dejanski slovenski kolonizaciji.

Slovenske naselbine, ki jih najprej omenjajo, leže na robovih ravnin in širokih dolin, kasneje pa se širi kolonizacija bolj v zaledje, na bregove in v stranske doline, ne pa po odprtem svetu. Vendar je situacija za vsako koroško dolino nekoliko drugačna. Slovenski živelj je bil povečini že prešibak, da bi se soudeležil kasnejšega intenzivnega srednjeveškega krčenja ledin. Le tik ob rekah Molni, Krčici in Labodnici so slovenska krajevna imena redka, bolj na gosto se pojavljajo tam, v višjih legah. Za Labodsko dolino misli Kranzmayer, da so si jo zase rezervirali slovanski gospodarji Avari. Šele po letu 790, ko so bili Avari premagani, bi se Slovenci lahko začeli širiti po dolini navzgor, prečil pa jim je to premočan pritisk bavarske kolonizacije.

Takšno sklepanje je seveda preveč spekulativno, da bi ga sploh mogli upoštevati. Opozoril bi samo na dejstvo, da se je slovanska metateza likvid **Albanta* v **Labęta* izvršila okoli leta 800 in substitucija slovenskega *-b-* v bavarški *-v-* (*-f-*) je bila mogoča kadarkoli po tem datumu. Zato je popolnoma neosnovana Kranzmayerjeva trditev, da je moglo biti ime sprejeto iz slovenščine v bavarščino najkasneje v začetku devetega stoletja. Rekel bi lahko s stališča jezikoslovja obeh jezikovnih skupin, da najprej takrat. Takšnih navidezno nedolžnih glasoslovnih zlorab najdemo pri Kranzmayerju celo vrsto. Tako na primer trdi, da so bila predslovanska imena koroških rek tipa *Drau*, *Möll*, *Gail* sprejeta v bavarščino naravnost od ilirskih in keltskih staroselcev brez slovenskega posredovanja. Ime *Zilja* je zadovoljivo pojasnil Ramovš v *Sl-*

viji I 28 in v *Historični gramatiki* II 275; prav tako tudi Ekblom, *Germ. und slav. Palatal.* 44. Nemci so s svojim *-g-* substituirali ne samo slovanski *-g-*, ampak tudi palatalizacijske reflekse do *-dz-*, za katerega niso imeli svojega glasu. Ta glasoslovni pojav gotovo ni isti kakor pri *Ostrovica*, zapisano prvič leta 860 *Astaruuiza*, kjer gre za reflekse tretje palatalizacije. Palatalizacije se niso izvršile preko noči in če imajo najstarejša od Slovanov v nemščino sprejeta imena končnice *-iccha* ali *-ing*, to še ne pomeni, da se palatalizacija v slovenščini takrat še niti ni začela, ampak refleksi zanje še niso dosegli svojega zadnjega razvojnega stanja. Prav takšna stara germanistična zmeta je, da bi Slovani ob prihodu v Alpe svoje *-y-* izgovarjali še kot *-u-*, ker ga je nemščina tako substituirala. Se v devetem in desetem stoletju je slovanski polglasnik *-b-* prevzet v nemščino kot *-i-*, gotovo pa ga Slovani niso tako izgovarjali.

V glasoslovnih analizah je Kranzmayer doslej že večkrat dokazal, da ni močan. Čeprav za slovenska rečna imena na Koroškem ni izpričanih drugih nemških refleksov kakor *-itz(a)* in so krajevna imena tipa *Maudling*, *Liesing*, *Lobming* in *Stübing* omejena le na skrajni sever, ki je najprej prišel v stik z Nemci, nas nemško Gila za slovansko Džila ne preseneti. Feminizacija predslovanskih imen v slovanščini je regularna in neprimerno bolj pogostna kakor v germanščini.

Največ previdnosti pa zasluži tako imenovana »kartografska metoda«, ki jo je Kranzmayer povzel po Schwarzu in, kakor pravi, še izpopolnil. Njeno bistvo je v tem, da si izbere nekaj imenskih tipov, ki so v dokumentih najprej izpričana. Logično je sklepanje, da so ta imena gotovo samo stare, prvotne tvorbe, veliko vprašanje pa je, če so zares samo te najstarejše. Prva imena, ki se pojavijo v dokumentih, verjetno niso niti najstarejša niti edina, ki so eksistirala že takrat. Pred letom 900 je na Koroškem izpričanih šest krajevnih imen, vseh skupaj se do leta 1000 omenja trideset. Iz tega gradiva si je Kranzmayer izbral pet različnih imenskih tipov, izvedenke na *-in*, na *-iče* in *-ica*, sestavljenke z *vas* in lokativna imena na *-ach*. Pri izboru ga niso vodili slavistični vidiki, ampak samo stanje v ponemčeni imenski verziji. V imenih na *-in* se po Kranzmayerjevem lastnem priznanju pojavlja kar osem različnih »slovanskih sufiksov, slavistični izvedenec, ki bi upošteval še možnosti sufikslnih konglutinatov in eventualnih substratnih substitucij, bi jih naštel še več. Analizirati bi jih bilo mogoče samo, če bi zanesljivo rekonstruirali njihovo primarno slovansko sestavo. Vsa ta skupina, ki tvori približno en odstotek koroških krajevnih imen, je bila tvorna do leta 900, ker se pozneje več ne pojavi nobeno takšno ime.

To je dokaj slučajen rezultat, povrhu dokaj relativne vrednosti. Imena tipa *Ledina* Kranzmayer že a priori izloči. Pri posesivnih izvedenkah iz antroponimov tipa *Trdina* + *jъ* se gotovo moti. Po vsem slovanskem svetu velja ta posesivni imenski tip za najstarejšega, doba njegove produktivnosti je gotovo za vsako slovansko pokrajino drugačna, slediti pa bi bilo treba vsem izvedenkam s posesivnim *-jъ* sufiksom, ne pa samo eni konglutinirani obliki. Prav tako dvomimo, da bi bile sestavljenke z *vas* tvorne na Koroškem samo do leta 1100. Na kasneje koloniziranim kočevskem ozemlju imamo pri nas *Slovensko* in *Nemško vas*, omenil bi celo najmlajšo tvorbo te vrste, *Črno vas* na ljubljanskem barju. Imen na *-iče* je v Sloveniji sorazmeroma malo, potrebovali bi še splošno slovenistično stratigrafsko preiskavo. Kranzmayer postavlja zanje datum do 1200, zdi se pa, da so v Sloveniji prva izgubila svojo produktivnost. Na Koroškem jih je nekoliko več. Morda pripadajo samo eni slovanski naselitveni plasti. Imena na *-ach* so po Kranzmayerju tvorna do leta 1300. Tudi v tem lokalni se lahko pojavlja več različnih slovanskih pluralnih imenskih tipov. Ker je stanovniško ime na *-jane* lahko dolgo živelo poleg adjektivnih izvedenk

in se večkrat celo menjavalo z njimi, preden se je dokončno udomačilo, so tudi tu zaključki dokaj relativni. Imena na *-ica* pa so ohranila svojo produktivnost skozi vse obdobje trajanja imenotvornega procesa.

Koroška je premajhna in rekonstrukcije imen, ohranjenih samo v ponemčeni verziji, niso in ne morejo biti vedno nedvomne. Prepričan sem pa, da bi bili rezultati drugačni, če bi si Kranzmayer izbral na primer stara sestavljena slovanska in germanska antroponima, ki so se po vsej srednji Evropi začela okoli 1000 naglo umikati krajšim hipokoristikom, in preiskal, kako so zastopana v koroški toponimiji in s kakšnimi formanti so izvedena. Ali se že pri njih pojavljajo posesivne izvedenke z *-ovъ* in *-inъ*? Ali so takšna dvodelna germanska antroponima izvedena s slovanskimi ali z germanskimi jezikovnimi sredstvi? V Sloveniji strogo razlikujemo imena tipa *Vižmarje*, *Gunclje*, izvedena iz nemških antroponimov s slovanskimi sufiksi, od imen tipa *Mengeš*, ki je vse-skozi nemško genitivno ime. Po sprejemu krščanstva so Slovenci, ki so pripadali salzburški nadškofiji, pogosto dobivali pri krstu izrazita germanska imena, ki pa vendarle še niso dokaz prave germanske kolonizacije. Če bi smatrali vsak tuj antroponim z domačo končnico za hibridno ime, bi ne samo v slovenščini, ampak tudi v nemščini in v drugih modernih jezikih ostalo dokaj malo domačega. Zato se mi Kranzmayerjevi dokazi ne zde vedno objektivni. Krajevno ime *Slamanja gorica*, nemško *Ameisbüchl* skoraj gotovo ni bilo okoli leta 750 slovenizirano iz prvotnega nemškega **Salmannesbuchil*, saj je današnje nemško ime neprimerno bolj deformirano od slovenskega. Nekdo, gotovo Slovenec, je dobil pri krstu biblijsko ime *Salamon*, ker so bila biblijska imena do približno leta 1000 zelo priljubljena, kasneje pa strogo prepovedana. V nemščini je *Salamon* že zgodaj v praktični izreki sovpadlo z domačim nemškim antroponimom *Salman*. Zato ni nujno, da je v slovenskem današnjem imenu meta-teza nemškega **al-* > *-la-*, lahko je samo reducirano iz starejšega *-ala-*; nemško začetno *-s-* v zgodnjih izposojenkah da v slovenščini *ž-*, nemško ime *Ameisbüchl* pa kaže povrh napačno dekompozicijo, ker so smatrali začetni *s-* za prepozicijo. Takšnih primerov je pri prevzemu slovanskih krajevnih imen v nemščino zelo veliko. Kranzmayerjevo glaslovnno dokazovanje je s tem temeljito omajano in meja prevzema se od 750 pomakne visoko navzgor v 11. ali 12. stoletje.

Šele kadar bomo razpolagali s celotno onomastično analizo zgodovine kolonizacije na slovenskem ozemlju, bomo lahko natančneje določevali koroške posebnosti. Tudi v Sloveniji je malo rek, ki bi imele nad 20 km toka, s slovanskimi imeni. Pomanjševalnice na *-ica* pri najvidnejših potokih so enako frekventne. Res sta Savinja in Dravinja izjemi. Vemo pa, da so se te oblike razvile šele v najmlajši razvojni dobi in sta se v primarni slovanščini glasili **Savьna*, **Dravьna*, kar je dalo kasneje nemško *Sann* in *Drann*, 890 *Treuuna*. Ne vemo pa, ali je ta v rečnih slovanskih imenih nenavadni sufiks zares domač ali samo substitucija za pred slovanski deminitivni sufiks *-ina*. Zato je več kakor tvegano izvajati madžarsko *Herpeny* preko starovisokonemškega **Hre-pinnia* iz slovenskega **Rabinja*. Mogoče bi bilo samo **Ravьna*, kar pa bi nemščina gotovo substituirala drugače. Gotovo pa *-inja*, ki do danes še niti ni prodrlo v vse sklone, ne more biti pred slovanski sufiks.

Prav tako mora slavist oporekati Kranzmayerjevi trditvi, da so se slovenske sestavljenke z *ves* razvile samo na ozemlju starega bavarskega avstrijskega vpliva. Res se je praslovansko *вѣсъ*, znano v starejši dobi kot apelativ vsem Slovanom, utrdilo v toponomastiki samo na zahodu. V Rusiji je prevladala *derevnja*, na Balkanu *selo*, kar je morda sovpad dveh različnih besed, **sedlo* »naselbina« in **selo* »pole«. Vendar pa areal imen z *вѣсъ* po slovanskem svetu

daleč presega nekdanje bavarsko-avstrijsko kulturno območje. Najstarejše pomenske razlike med *vъsъ* in *sedlo* ne poznamo. Po navadi trdijo na podlagi etimologije, da je bila *vъsъ* prvotno rodovno središče. Če naj verjamemo novejšim kulturnim zgodovinarjem, so bili Slovani v času preseljevanja narodov še na pol nomadi, ki so sezonsko menjavali bivališča in so se začeli stalno naseljevati najprej v 7. stoletju. Mogoče je sponirati, da se je stalno naseljevanje Slovanov začelo najprej na zahodu in je bilo potrebnih najmanj dveh do treh stoletij, da je zajelo ves slovanski svet. To je dovolj dolgo obdobje, da se je zbrisala pomenska diferenciacija dveh ali treh besed. V Sloveniji se zde imena na *selo* povečini mlajša kakor ona na *vas*, čeprav je med prvimi že tudi nekaj očitno zelo starih. Isto velja za Koroško. Pozornost zasluži samo koroški tip z enotnim naglasom tipa *Bilčôvs*, *Biljôvs*, *Gôvs*, ki presenetljivo spominja na češko rabo in ga drugje v Sloveniji ne najdemo. Vsi drugi Kranzmayerjevi argumenti s statistikami vred lahko odpadejo, ker ne rekonstruirajo in ne vrednotijo sufiks. izvedbe sestavljenk.

Tudi pri analizi imen na *-iče* bi bilo mogoče marsikaj pripomniti. V slavistiki je splošno sprejeto mnenje, da so se ta imena razvila iz starega sufiksa *-itjo* in nimamo razloga dvomiti, da bi imeli opraviti z drugačnim, neznanim formantom. Preseneča nas izredna razširjenost teh imen na Koroškem v primeri s Slovenijo, prav tako tudi množina nemških reflektov za ta slovanski sufiks, ki jih Kranzmayer podrobno razbira. Trden odgovor bi mogla dati šele vsestranska slavistična in germanistična analiza vsakega izmed teh imen posebej. Dokaj verjetno tudi za slovenska imena ni edino izhodišče sufiks *-itjo*, ki je tvoril pluralna rodovna kolektiva. V Sloveniji je živelo drug poleg druge dvojice imenskih dublet, n. pr. *Črnuče* < **Čьrnut(a) + je (selo)* in stanovniško ime **Čьrnut-j-jane*, kar se je šele v mlajši dobi izenačilo v današnji pluralni tip. Ni redek tudi akuzativni pluralni kolektiv tipa *Novake*, ki bi po mlajši dialektični palatalizaciji tudi prešel v *-če*. Slovenski sufiksalni aglutinativni dopuščajo različne zveze *-k + j*, *-kt + j* itd. Ker je večina slovenskih krajevnih imen prvič zapisanih šele v 19. stoletju, ko jih je analogija že izenačila, bi samo iz variabilnosti nemških prevzetih imen v historičnih zapisih lahko vsaj deloma skleпали na razvojno pot slovenskih imenskih oblik. Po Kranzmayerju je danes ena dvanajstina vseh koroških krajevnih imen prešla v to kategorijo, ki jo kar pavšalno imenuje »*-ik-Bildungen*«.

Skrivnostni *-s* v nemškem imenu *Veldes* za Bled ne more biti stari lokal pluralis na *-ah* od stanovniškega imena na *-jane*: **Beldjasъ*. Med najstarejše slovenske glasoslovne pojave prištevamo razvoj *-dj-* > *-j-* in ni verjetno, da bi Nemci ob svojem prehodu še slišali *-d-*. Pri imenih substratnega porekla, ki jim z današnjimi lingvističnimi sredstvi še ne moremo določiti zanesljive etimologije, je vsako glasoslovno špekuliranje zelo nevarno. Če so se res po prihodu Slovanov na zgornjem Gorenjskem še obdržali otočki staroselcev ali drugih etničnih skupin, kakor sklepajo po svojih najdbah arheologi, je razlika med slovenskim in nemškim imenom lahko drugačnega izvora.

Vsa takšna in podobna sklepanja so prenačljena in zato je tudi večina statističnih podatkov v odstotkih pri posameznih imenskih tipih dvomljive vrednosti. Kranzmayer pravi, da druge izvedbe za Koroško komaj prihajajo v poštev in navaja izvedenke na *-j-*, ki so ohranjene po njegovih podatkih samo v bornih ostankih s primeri kakor *Loibl*, *Ljubelj* iz staroslovanskega **Ljubj(i)* »der Beliebte«. Za nas je *Ljubelj* konglutinat iz antroponimične osnove *lubъ*, razširjen s hipokorističnim sufiksom *-ъlъ* (staro *ulis*) in iz tega je tvorjeno posesivno ime s starim *-jъ* sufiksom. Zaradi vmesnega vokala ne moremo računati z epentetičnim *-l-* in tvorba imena bi nam bila pri vsakem drugačnem poskusu razlage

popolnoma nerazumljiva. Res pa je, da imena tipa *Ljubelj*, *Radelj* najdemo izven Slovenije samo še pri sosednjih kajkavcih, dalje proti jugu pa popolnoma prenehajo. Takšne skoraj površne rekonstrukcije omogočajo Kranzmayerju večino njegovih daljnosežnih sklepanj. Slovansko antroponimijo odpravi s kratkim odstavkom na pol strani skupaj s sestavljenkami tipa *Dropolje* in omenja pri tem, da se slovenščina izogiblje sestavljenk. Pri tem pa poudarja, da so v češčini sestavljenke v toponomastiki in navede *Mlekojedy*, *Ploustovousy*. Verjetno pejorativni ali karakteristično kolektivni vzdevki tipa *Kozesmoje*, pri nas *Krabonoš* in podobni, so res najbolj pogostni v češki toponimiji, pri nas bi pa zaslužili posebne obravnave, ker naglo ponehajo proti jugu.

Vsa ta »kartografska metoda« imenskih tipov pri Kranzmayerju bi potrebovala najprej solidne slovenistične obdelave. Iz priloženih skic na koncu knjige je razvidna geografska razširjenost slovenske in nemške kolonizacije v posameznih obdobjih, druga skica pa prikazuje areale obravnavanih slovenskih imenskih tipov. Slovenska naselitev Koroške ni bila po Kranzmayerju nikdar kompaktna. Bilo je samo pet večjih otokov z izrazito slovensko tvornostjo, namreč spodnja dolina Molne, zahodni breg Belega jezera, okolica Millstatta, del pobočja Svinjske planine in Korice in pas južne Koroške, ki pa je bil deloma pretrgan. Bavarska kolonizacija je do leta 1200 zasegla že celo Koroško. Toda medtem ko so severnejše otoke slovenske kolonizacije in večino jezikovno mešanega ozemlja naglo asimilirali, so Slovenci na južnem Koroškem v mlajših obdobjih izpodrinili starejše bavarsko prebivalstvo in celo pridobili na prostoru.

Obžalujemo, da bo treba vse to delo opraviti še enkrat, če bomo hoteli dobiti znanstveno bolj objektivno sliko razvojnega procesa. Ako upravičeno dvomimo v verodostojnost Kranzmayerjevih navedb o Slovencih, izgubi na vrednosti tudi njegovo prikazovanje nemškega naselitvenega procesa. Kranzmayer zavrača vse dosedanje teorije o poreklu avstrijskih Nemcev. Zanika udeležbo Frankov v najzgodnejših obdobjih, enako tudi drobcev drugih nemških rodov. Avstrija je od vsega začetka dalje čisto bavarska. Kljub analizi imen tipa *Slovenj Gradec*, *Pajre*, *Frankenstein* itd. priznava Frankom samo uraden vpliv vojvodstva Sponheimov in bamberske škofije. Preseneča nas, da nikoli v nobeni zvezi ni niti pomislil na možnost takšnih fevdalnih vplivov vseh Nemcev na Slovence, vsaj v najzgodnejšem obdobju.

Tudi za bavarsko kolonizacijo se poslužuje Kranzmayer slavističnih glasoslovnih dokazov, ki se mu zde za nemško zgodovino neprimerno važnejši kakor za slovensko. Z istimi sredstvi, kakor jih je uporabil pri imenu *Slamanja gorica*, dokaže, da je biló tudi ime *Savinje*, stvn. *Sewina* sprejeto naravnost od pred-slovanskega prebivalstva in celo slovensko *Solčava* je moralo biti že pred letom 750 sprejeto iz nemščine, sicer bi imeli v slovenščini na začetku ž kakor je v mlajši izposojenki *Zolcpoh*. Po vsem, kar je povedal o kolonizaciji Koroške, je popolnoma neverjetno, da bi bil takšen skrajni konec gorske doline naseljen že tako zgodaj, in to celo po Bavarcih. Problematika imena *Solčava* za nas ni tako preprosta, kakor se zdi Kranzmayerju. Ime je bodisi umetna slovenizacija iz dobe ilirizma po nemškem imenu iz najmanj poltisočletja kasnejše nemške kolonizacije, ali pa tiči morda v njem predslovansko rečno ime **Adsalluta*. Pri Kranzmayerju so zmotne bodisi etimologije ali pa je celo glasoslovni zakon napačno uporabljen. Ne bi si upal na primer imena *Pustritz* iz predslovanskega **Bustrussa* razlagati s slovansko metatezo, ker gre tu nedvomno za kratki *u*, ki je dal polglasnik. Prav tako si ne bi upal kraja *Wutschein* zaradi enkratnega zapisa *Budisdorf* datirati kot substitucijo pred letom 780. Iz slovenskega historičnega gradiva poznam dovolj primerov pisave *-b-* v času, ko so ga Bavarci

substituirali z *-p-*, saj pisarji listin niso bili vedno trdi Nemci in marsikdo med njimi je bil bolj več latinščini, zato ni tako strogo pazil na bavarska glasoslovna pravila.

Prehod zgodnjoslovenskega *a > o* se je po Kranzmayerju izvršil najkasneje pred sredo 9. stoletja zaradi zapisov *Astaruuiza* 860 in *Glodnizze* 890 za isti glas. V slavistiki že davno več ne verjamemo, da bi naši predniki v dobi naselitve v Alpah še izgovarjali praslovanski vmesni glas med *-a-* in *-o-*, različno pa so substituirane razlike v kvaliteti in kvantiteti obeh vokalov pri prehajanju iz jezika v jezik še v mnogo mlajši dobi.

Zavreči je treba tudi Kranzmayerjevo domnevo o zgodnjih slovenskih nazalnih *-an-* in *-un-*. Nemška pisava *Labanta* za *Labot(a)* in *Adamunti* za *Admont* na Štajerskem ne dokazuje nič. Štajerski *Admont* razlagajo že nekaj desetletij kot substratno ime, ne več iz slovanskega **vodomontъ*, kar je povzročalo vrsto glasoslovnih pomislekov. Koroško *Vodmot*, nemško *Admund* pa je enako kakor slovenski *Vodmati* iz slovanskega **otmōtъ*, rus. *ōmut* »tolmun«.

Več ko dvomljivo je tudi Kranzmayerjevo sklepanje, da bi v severnem delu Koroške živeło slovensko narečje, ki je poznalo *-a-* za stari polglasnik. Sklepa na to po vzhodnotirolskem apelativu *Daaver* »felsiger Talschluss« iz slovanskega *dьbrъ* enako kakor krajevno ime *Daber* pri Millstattu. Poleg *dьbrъ* je verjetno eksistiralo tudi **dobrъ*, na kar lahko sklepamo iz slovanskih imen in na Pohorju izpričanega apelativa *dobra*. Stari polglasniki so do konca 10. stoletja največkrat substituirani v nemščino z *-i-* in *-u-* z nekaterimi izjemami, ki jih ni mogoče vedno zadovoljivo pojasniti.

Nemške glasoslovne zakone uporablja Kranzmayer razumljivo neprimerno bolj precizno kakor slovenske, in njegovi podatki bodo gotovo koristili tudi slovenistu. Zanimivi so njegovi podatki o krajevnih imenih po cerkvenih patronih, ki jih je na Koroškem preko 200; po njegovi presoji jih izvira dobra polovica iz protireformacijske dobe. Deset odstotkov teh imen se glasoslovno niti ni zrastlo s krajevnim narečjem. Slovenska krščanska imena so po njegovem mnenju povečini prevzeta iz nemščine skupaj s *šent-*; imena *Ivanje selo*, *Ivanek* se mu zde novo importirana. Vendar razlike med Slovenijo in Koroško niso tako velike, da bi jih bilo potrebno posebej poudarjati. Cerkev in plemstvo so bili važnejši razširjevalci germanizacije kakor nemški kmet, ki se je naselil šele kasneje. Mesta so bila nedvomno že od prvih začetkov dalje nemško orientirana. Od 18 koroških mest imata samo dve slovensko ime, *Friesach* in *Ferlach*, ker je *Velikovec* dvomljivo ime. Tudi rudarstvu in industrializaciji, ki sta pomagala utrjevati nemški videz dežele, posveti Kranzmayer primerno pozornost.

Piscu slovenske zgodovine kolonizacije bodo Kranzmayerjeve ugotovitve gotovo koristile. Škoda, da niso vedno dovolj zanesljive in jih je mogoče v vsem, kar se nanaša na Slovence, samo kritično uporabiti. Če primerjamo njegovo sliko s celotnim slovenskim ozemljem, bomo odkrili mnogo skupnih potez. Nemške dublete k domačim imenom prevladujejo do 19. stoletja. Vsa večja in pomembnejša središča dobe že zelo zgodaj nemška imena, imena manjših krajev pa niso bila dosledno ponemčena. Neznatni zaselki pa često niso utegnili dobiti ponemčenega imena. Tej imenski razvrstitvi se Kranzmayer popolnoma izogne, bila bi pa neprimerno bolj realna. Morda zaradi tega v drugem delu ne navaja več historičnih zapisov imen, ker bi preveč omajali njegovo tezo o kontinuiteti nemštva. Iz vsega, kar vemo o Koroški, je za nas smešna trditev, da je bilo v 14. stoletju na Kranjskem, Goriškem in na spodnjem Štajerskem več in celo večjih nemških otokov, kakor je bilo v istem času slovenskih na Koroškem.

Če vzamemo v roke Kosovo *Gradivo za zgodovino Slovencev* in pregledamo medsebojno razmerje slovanskih in tujih antroponimov, ki jih navajajo najstarejše listine, bomo videli, da so stara slovanska antroponima pravnih oseb in prič prav tako v manjšini kakor na Koroškem. Šele v kasnejših listinah je več domačih imen. Zato se Kranzmayer zadovolji, da navede stanje samo za 9. stoletje. Previde imen, na katere tudi opozarja, zasledimo celo v srbskih in ruskih listinah, čeprav se tam kažejo v drugačni luči. Poleg domačega je imela marsikatera pravna oseba tudi krstno ime iz krščanskega imenskega fonda. V salzburški cerkvi je bilo krščansko ime razumljivo nemško. Tudi pri takšnih primerih Kranzmayer vsaj deloma pretirava. Precej fantazije je treba imeti, da se pogosten hipokoristik *Tessina* rekonstruira v **Sbētosel*, kar naj bi ustrezalo nemškemu *Ra(t)poto*. V imenskih prevodih, ki so vedno zanimivo področje za jezikoslovca, pozablja Kranzmayer na ljudsko etimologijo, ki deluje še danes. Ker se je postavil na stališče, da je največkrat primarno nemško ime in je slovenski imenski par samo prevod, je moral sprejeti marsikatero etimologijo, ki se zdi slavistu dvomljiva. Vendar je to področje, ki bo zahtevalo še posebnega študija.

Nihče ne zanika Kranzmayerju bogatega znanja in razgledanosti v germanski filologiji in v metodah onomastičnega raziskovanja. Prepričani smo celo, da bi bila marsikatera podrobnost v njegovi knjigi drugače zajeta, če bi slovensko in slavistično imenoslovje razpolagalo s takšnimi sintetičnimi deli kakor nemško. Mnogo je vprašanj, ki so slavistično še premalo raziskana, da bi danes mogli odgovoriti nanja. Kranzmayerjevo delo nam ne sme postati zgled, ampak samo spodbuda. Analiza imenskih tipov in njihove vloge v slovenskem imenotvornem procesu in solidno obdelan slovenski imenski fond nam bo šele omogočil vsestranski kritični pretres Kranzmayerjevih tez. Gotovo bo potrebno, da se bomo še desetletja vračali k njegovi knjigi, ki je prvi poskus vsestranske sinteze. Ne nameravamo braniti nekakšnih apriornih slovenskih stališč. Pridržujemo tisočletni vpliv nemške kulture na celotnem slovenskem ozemlju, ne samo na Koroškem. Znanstveno raziskovanje mora biti vedno iskanje objektivne resnice, ne pa sredstvo za razpihovanje nacionalnega šovinizma. Jezikovno mešana področja, kakor je Koroška, so gotovo neprimerno bolj zahtevna za vsestransko znanstveno obdelavo kakor čisto nemška ali slovenska pokrajina. Zato pa zahteva njena razvojna problematika najstrožje metodične discipliniranosti, ki ji Kranzmayer ni bil vedno kos. Prevečkrat posplošuje in se pusti zavesti domišljiji, pritegne samo tisto gradivo, ki govori njemu v prid, ne operira vedno pravilno s slavističnimi dognanji in jih tudi premalo pozna. Njegove etimologije slovanskih imen so površne, dostikrat samo približne, zadovolji se s tem, da ugotovi osnovno imensko bazo, nadaljnji izvedbi pa ne posveti nobene pažnje. Redko je slovensko ime na Koroškem, za katerega ne bi mogel najti primerjalnega gradiva v slovanskem imenoslovju. Pomagalo bi mu pri rekonstrukcijah tvorbe, ki so težavne celo tam, kjer je slovenska verzija še danes ohranjena, ne samo v nemških substitucijah. To je največja pomanjkljivost drugega dela njegove knjige. Upali smo, da bomo v drugem delu našli podrobno dokazilno gradivo, ki bo dopolnjevalo njegova izvajanja v prvi knjigi. Zadovoljil pa se je samo z najnujnejšimi imenskimi podatki brez poglobitve, kar onemogoča kritično uporabo. Toda podrobne pripombe k posameznim imenom bi zahtevale malodane posebno monografijo, saj samo Miklošič in Lessiak ne moreta zadostovati za neoporečno rešitev vsega koroškega imenskega fonda slovenskega porekla.

Kranzmayerjevo delo ni in ne sme biti zadnja beseda, ki je bila izrečena o kolonizaciji Koroške in o slovenski udeležbi v njeni zgodovini. Naša naloga pa je, da s podrobnim delom preverimo in korigiramo ne samo njegove splošne trditve, ampak tudi njegovo gradivo.

France Bezljaj

PRO DOMO

Badalićeva bibliografija Jugoslavica usque ad annum MDC i njezini kritičari.

U posljednjem broju *Slavistične revije* za god. 1959/60 (XII, str. 294—296) osvrnuo se M. Rupel na gornje bibliografsko izdanje (Baden-Baden 1959-1960) i iznio pritom niz bibliografsko-tehničkih neujednačenosti toga izdanja, uključujući ovamo i tiskarske griješke. Većina tih tehničkih, mjestimice i sasvim nevažnih omašaka lako je uočljiva i popravljiva za svakoga dobronamjernog korisnika te publikacije, a pogotovu za stručnjaka. Uzmemo li pak u obzir, da takvo djelo, štampano u neslavenskoj zemlji s upotrebom latiničkih, ćirilskih i glagoljskih pismenâ, pa i fotomehaničkim putem, povlači sa sobom veoma kompliciran postupak, a s njime i teško izbježive tiskarske griješke, — onda je svako glasno čudjenje (uskličnici!) takvim griješkama diktirano posebnim pobudama. Ne bih se zato ni obazirao na taj Rupelov osvrt, da nisam u njemu prepoznao mrzak pokušaj, da se s prljavom kupkom, vašarski okičenom šumom usklikâ, izbac i — zdravo dijete.

Evo u čemu je stvar:

Inozemni stručnjaci, koji su se dosad osvrnuli na tu publikaciju, pristupili su k njoj kao k prvom i, po njihovu mišljenju, vrlo uspjelom izdanju, koje je u jednom sustavnom prijegledu pokušalo po prvi put obuhvatiti sav *jugoslavenski* tisak XV—XVI stoljeća, rastrkan dosad u partikularnim i inozemstvu teže pristupačnim bibliografskim vrelima pojedinih jugoslavenskih naroda. I pristupajući tome prvom pokušaju sa širih vidika, u smislu njegove osnovne informativne namjene, nisu se ni na čas dali zasljepiti slučajnim tehničkim ili čak i tiskarskim griješkama i izgubiti s vida glavni zadatak i — odliku publikacije. I zato će francuski recenzent A. Basanoff, nakon iscrpljive analize djela, zaključiti svoje razmatranje riječima: »En tous cas, la bibliographie de M. Badalić reste d'une importance capitale pour les spécialistes des imprimés yougoslaves« (Bulletin des bibliothèques de France, V-e année, No 3, Paris 1961).

Važnijom, međutim, od te i takvih ocjena smatram u konkretnom slučaju činjenicu, koja je došla do izražaja u osvrtu (na to izdanje) dra. Josëfa Stummvolla, generalnog direktora bečke Nacionalne i univerziteteske biblioteke: po njegovu mišljenju to je djelo pokazalo, kako je bilo nepravedno dosadašnje potcjenjivanje kulturne uloge Jugoslavena u XV in XVI stoljeću. Zato on pozdravlja tu publikaciju kao prvi pokušaj bibliografije ukupne stare jugoslavenske štampe, koji zorno svjedoči o razmjerno velikom učešću Jugoslavena u štampi tih ranih stoljeća. »Die Rolle, die das heutige Jugoslawien im Rahmen des europäischen Kulturgeschehens während des 15. und 16. Jahrhunderts spielte — piše dr. Stummvoll (BIBLOS, Österreichische Zeitschrift für Buch- und Bibliothekswesen, Jg. 10, H. 2, str. 95—96, Wien 1961) — wird noch immer eher unter- als überschätzt. So gilt es nach wie vor die Dinge ins richtige Lot zu rücken. Daher muss man die vorliegende Arbeit von Josip Badalić begrüßen, die den ersten Versuch einer Gesamtbibliographie der südslawischen Frühdrucke darstellt und den verhältnismässig grossen Anteil der Jugoslaven an der vulgärsprachlichen Typographie eindringlich vor Augen führt... Von

grossem Wert ist die Einleitung, in der Badalić dem Leser wesentliche Einblicke in die Frühgeschichte der südslawischen Druckkunst vermittelt.«

Tako strani, objektivni i naučni recenzenti.

Ipak, moram reći, i Rupelov osvrt ima, ma i nehotice, jednu pozitivnu stranu: on ne spominje ni jedne jedite slovenske bibliografske jedinice, koja nije našla mjesta u bibliografiji *Jugoslavica* (XV—XVI st.). A upravo ta potpunost obuhvaćene građe pri prvom pokušaju i jest stvaran uspjeh izdanja, koji ne bi smio pogled dobronamjernoga recenzenta ograničiti isključivo na tehničke neujednačenosti takve publikacije.

Na kraju još kratka informativna napomena: bibliografiju *Jugoslavica* priredio sam na izričiti poziv francusko-njemačke univerzitetske naklade (Librairie Heitz, S trassbourg-Baden-Baden), koja je pokrenula, pod nadzorom UNESCO-a, niz takvih nacionalnih bibliografija XV—XVI stoljeća. »Es wäre schade — pisao mi je izdavač — wenn die jugoslawischen Drucke in einer derartigen internationalen Gemeinschaftsarbeit fehlen würden...« (Pismo od 1. IV. 1958.) I tako — dixi et salvavi animam meam.

Pa zato neka karavana ide dalje — do drugoga izdanja bibliografije *Jugoslavica*.

Josip Badalić

SE ENKRAT BADALIĆEVA JUGOSLAVICA

Reći moram, da me je Badalićev odgovor na moje poročilo o njegovoj bibliografiji *Jugoslavica* presenetil, ker je dokaj drzen. V svojem poročilu, ki sem v njem predvsem upošteval slovenske tiske, sem namreč jasno navedel dejstva, ki kažejo, da je Badalić sestavil svojo bibliografijo, ne da bi bil pogledal knjige, da ne pozna novejšje literature o tem predmetu, da dostikrat niti razumel ni, kar je bral, da zna iz ene knjige napraviti dve, celo iz rokopisa tiskano knjigo itd., skratka, da je skrajno površen. Zato sem kar se dá obzirno obžaloval, »da si nekateri upajo pisati o slovenskih literarnih stvarih, čeprav jih premalo poznajo, a se ne potrudijo, da bi se o njih poučili«.

Vse to pa je Badaliću »mrzak pokušaj, da se s prljavom kupkom, vašarski okičenom šumom uskličnikâ, izbaci i — zdravo dijete«. Odločno odklanjam podtikanje nečednih namenov. Rad bi pa le vedel, kje je tisto »zdravo dijete«, saj sem pokazal, da je precej bolno. Badalić bi se rad izmazal, da gre za »slučajne tehnične napake. Res čudna tehnika, če kdo originalne glagolske naslove transkribira v latinico, a postavi bibliografske opombe v glagolico. Slučajno?

Zelo značilno je Badalićevo navajanje tujih ocen. Nanje bi človek kaj dal, ko bi jih bili napisali poznavalci naših starih književnosti. Sicer pa ob takem Badalićevem bahanju lahko vsakdo presodi, katero pisanje je »važarski okičeno«, moje poročilo ali njegov »Pro domo«.

Kar se tiče popolnosti, trdi Badalić, da mu nisem mogel ničesar očitati. Ko bi bil skrbneje prebral moje poročilo, bi bil našel v njem naslednja opozorila: manjka Ta slovenski kolendar 1557, odveč pa so št. 128, 137, 171 in 140. Ko bi bil pregledal literaturo o poskusnih listih, ki sem mu jo priporočil, bi bil pritegnil vsaj še mali glagolski poskusni list 1560. Manjkata potemtakem dva tiska, štirje so odveč. Ali je to popolnost?

Badalićeva zamisel, izdati bibliografijo naših starejših knjig, je bila dobra in koristna, njeni izvedbi pa, žal, ni bil kos ali pa se ni potrudil, kakor bi se bilo spodobilo. Človeka je sram, da se naša znanost v taki obliki predstavlja v tujem svetu. Zato ponovno protestiram proti tako zanikrni obdelavi slovenske književnosti pred svetom.

Mirko Rupel

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

<i>Dušan Pirjevec</i> : Ivan Cankar et le naturalisme	1
<i>Mirko Rupel</i> : Trubar et les Croates	49
<i>Dušan Voglar</i> : Vodnik, connaisseur d'Horace	60
<i>Tine Logar</i> : Les parlers slovène en Istrie et leur génèse	88
<i>Joka Žigon</i> : Etudes sur Prešeren	98
<i>Veno Taufer</i> : Les premiers échos de l'oeuvre de M. Gorki dans la vie publique slovène	117
<i>Bojan Čop</i> : Etyma balto-slavica V	181
<i>Mirko Rupel</i> : Trubar cherche un nouveau prédicant pour Ljubljana	211
<i>Oton Berkopec</i> : Contributions aux relations littéraires de Prešeren et Čop avec Fr. Čelakovski et Fr. Palacky	225
<i>Jakob Rigler</i> : Les tendances d'évolution du <i>l</i>	241
NOTES ET DOCUMENTS	253
COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE	303

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publiée par

la Société de Slavistique de Ljubljana
l'Institut linguistique de l'Académie slovène
l'Institut de littérature de l'Académie slovène

Comité de rédaction: FRANCE BEZLAJ, ANTON OCVIRK,
DUŠAN PIRJEVEC, JOSIP VIDMAR

Prière d'adresser les manuscrits à M. ANTON OCVIRK, directeur de la Revue,
Murnikova 18, Ljubljana

Les abonnements et les réclamations sont reçus par la Državna založba Slovenije

Imprimé par la Triglavsko tiskarna, Ljubljana

